

ده روز و ناسیپ

میدیا

که مال فارووق

محمد مد عبدوللا که لاری

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

دهروونناسی هیدیایی

که مال فاروق

محمد مه د عه بدوللا که لاری

ههولئیر - ۲۰۱۳

خانه‌ی موکریانی بو چاپ و بلاوکردنه‌وه

● ده‌رووناسیی میدیایی

● که‌مال فاروق - محمدد عمبدوللا که‌لاری

● دیزانی به‌رگ و ناو‌ده‌د: لوقمان که‌رمیی

● نرخ: (۴۰۰۰) دینار

● چاپی یه‌که‌م: ۲۰۱۳

● تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

● چاپخانه: چاپخانه‌ی رزّه‌ه‌لات (همولتیر)

● له به‌رتوبه‌رایه‌تیی گشتیی کتیبخانه‌کان ژماره‌ی سپاردنی (۷۴) سالی (۲۰۱۳) ی پی‌ دراوه.

زنجیره‌ی کتیب (۷۳۰)

مالپه‌ر: www.mukiryani.com

ئیمه‌یل: info@mukiryani.com

پيشەكى

فەيلەسوفىكى بەناوبانگى چىن دەلى «وېتەنەك كارىگەرى ھەزاران وشەى ھەيە».

بۇئەھەى ئىمەى نەتەھەى كورد رازو نىيازى خۇمان بە دۇستان و نەيارانمان را بگەيەنن، پىئويستمان بە ميدىايەك ھەيە كارىگەرى كاراۋ چرۋوپر لە بەرامبەر بكات و، درك بەدەوربەرمان بكات كە باۋەر بىنن بەھەى ئىمەش مرقۇقن و مافى ژيان و نازادىمان ھەيە و، شوپتەۋارى دەروونى چەوساندنەھەى نەتەھەىيمان لەسەرە، ئەھەتا مېژووش شاھىدە، ئەھەى شۇرشى چەكدارى نەيتوانى بىكات، دەبى ميدىاي كوردى رۆلى تەۋاۋكردنى ھەبىت و، دەورۋەر رابچلەكئىت و بىتتە ھىزى نەوت و پىشەسازى و ئاۋو دىلۇماسىت و، سەرنجراكىش بىت و ھانى بىياردانى نىۋدەۋلەتى بدات، بۇ لاكردنەھەى لە نەتەھەىكى مەزن كە رەنج و خەباتى مەزنى كرىدوۋەو تەنھا شاخ پالپشتى بوۋە.

دەبا ئىستا مىدىا بە شىۋازە زانستى و ئەكادىمى و ئەزموونى خۇيەۋە پالپشتى بىت و، بە وشەو وېنە گوزارۋەكانى شۇرشىكى نوچ بەرپا بكات، مىدىاي نوچى كوردى لە ئاستىكى زانستى ئەوتۇدا بىت، بتوانى وېنەى دۇخى تاكى كورد لە سەد سالى رابردوۋى شۇرش و بەرخودان بگەيەننە شوپتە مەبەست و، بتوانى وىژدان و سۆزى جىهان بەھۇننە ھىندەى زومەكەى رۇژنامەنوس (ئادم شىمىد) كە لە كۆرەۋەكەى بەھارى سالى ۱۹۹۱، وېنەى چەوساندنەھەو ئىش و نازارى سەدەى نەتەھەىكى بى سەدەى گەياندە دل و وىژدانى دونىا، كە سەدان ھەزار تەفەنگ نەيانتوانى ئەو رۆلە بىنن، بەھۇى بىن مىدىايى و پىش نەكەوتنى ئامرازەكانى مىدىاي ئەو سەردەمەو باروۋدۇخى سىياسى نالەبار، زومى كامىرى ئەو رۇژنامەنوسە كارىگەرى خۇى بەجى ھىشت.

مىدىاي شۇرشى كوردىش لەناۋ شاخەۋە شوپن پەنجەى ديارەو بەپنى تواناى

خاکه پای خوی که مته رخه م نه بووه، به لام بن میدیای سه رده میانه و زانستیانه ی ئەم نه ته وه یه، هینستا سه داو رهنگی کیشه رهواکه ی به گویره ی پیویست و له روانگی جیهانگیریه وه، ئەگه ر گه یشتبیته شوینی خۆیشی وه لی نه ی توانیوه قه ناعه ت به ویزدان و دل و دهروونی دهرووبه ر بینیت، نهک له پرووی سۆزی مرۆبیه وه به لکو له رووی مافی سیاسییه وه سه یری ئیمه بکن.

ئیمه ی کورد پیویستمان به میدیا و دروستکردنی میدیاکاران هه یه، له ریگی میدیای ئەکادیمی و وه رگێرانی ئەزموونی گهلانی پیتشکه وتوو هزری میدیای، ئەم کتیبه تنۆکینکه له ده ریای میدیا بۆئه وه ی بئاخنزیته نۆو کتیبخانه ی کوردیه وه، شان به شانی خۆیندنی بواری میدیا، وشهکانی سه ر زارمان له ئەنفال و هه له بجه و شوپش به وینه وه رهوانه ی ویزدانی به ویزدانان بکات و بی ویزدانانیش وریا بکاته وه، بۆ ئەمه ش پیویستمان به بلاوکردنه وه ی هۆشیاری میدیای هه یه، که چۆن میدیاکاری کورد ده توانی له رووی سایکۆلۆژییه وه کیشه ی رهوا ی نه ته وه یه ک به دنیا بناسینی و، به خامه که ی مۆرکی دادوه ری بنه خشین.

له م مه یدانه دا میدیای کوردی هینستا نه ی توانیوه سه رنجی گهلانی دنیا بۆ کیشهکانی رابکیشی و، ده سه لات ی خۆی به کار بینیت بۆ تیگه یاندنی گهلانی دنیا سه باره ت به رهوشی میژووی ئەم نه ته وه یه و، رۆلی گفتوگۆ و دانوستاندنی سیاسی بیننی له ناوهندی عه ره بی و هه ریمی و جیهانبیدا، که به داخه وه تا نیستا ئاراسته ی میدیای کوردی زیاتر به ره و ناوخۆیه نهک بۆ ده ره وه، که سه رده می نیستا پیویستمان به شوپشی میدیایه که چیکردنی میدیاکارو بلاوکردنه وه ی هۆشیاری میدیاییه، ئەمه بۆ گه لیک ی سفیل کاریگه رترین خه باتی سه رده مه و جیگره وه ی دیکه ی نییه و، به وپیه ی میدیا مانی شارستانییه ته، پیویسته بۆ ئیمه ش زمانیکی کارا بیت له مه حافلی نیوده وه له تیداو، کاریگه ری سایکۆلۆژیانه ی وای هه بیت راسته وخۆ وینهکانی بی ده ولته ی و سه ره بخۆیی به رجه سه ت بکات و ده رووبه ر لیمان تی بکات.

هه ستمان به که می سه رچاوه ی ده رووناسی میدیا له کوردستان کرد، بۆشمان ده رکه وت زۆر له کتیبه کان یان ئەوه ی گرنگی به میدیا داوه وهک رووداوێک ته نها

باس له ئامرازه كانى ميديا دهكات، يان ئه وه تا به شيوه ي گشتي له ميانه ي كتيبه كاني كومه لئاسي كاري له سهر دهكات، تهنانهت ئه و كتيبانهش كه باس له دهروونناسي ميديايي دهكهن، دهركه وتوه ميديا به لايهني دهرووني به شيوه ي گونجاو نابه ستيته وه، له بهر ئه وه بيرۆكه ي ئاماده كردني ئه م كتيبه هاته ئاراوه.

ئه م هه وه بئ كه موكرتي نيه و ئه ركيكي مه ده نيانه يه بؤ بلاو كردنه وه و پيشخستني رهوتي ميدياي زانستي و پيگه ياندي ميدياكاران، كه په يامبهري ويته ي حالي نه ته وه يه كن، بؤ نيشانداني رووي چه وسانه وه ي ميژوويي و سايكولوژي تاكه كاني كه سه دان ساله دهنگيان كپ كراوه ته وه و، رۆلي خويان بؤ چيكردي شارستاني و ديموكراسي نابيين، كارابووني رۆلي ميدياي كوردي له هؤشيار ميديايي تاكه كانديايه بؤ ئاخوتن له گه ل دهرووبه رو، بلاو كردنه وه ي هؤشيار ميديايي و گه ياندي ويته كاني حالي تاكي كورد به شويني مه به ست، كه خؤي له م نمونه ي ئه م كتيبه و ده يان كتيبي ديكه دا ده بينيته وه.

كتيبي دهروونناسي ميديايي، بؤ ئه وه يه هزري ميدياي دهرووني بكاته لقينك بؤ هه موو ميدياكاران و، بؤ هه موو ئه و قوتابيانه ي كه دهخويتن چ له باره ي پسپوريتي دهروونناسي يان پسپوريتي ميدياييه وه بئ، ئه م كتيبه له دوانزه بهش پيگهاتوه له ليستي ناوه رۆكدا ئاماژه ي پي كراوه، به شتيازيكي خووش ساناو داريژراوه، دهروازه يه كه بؤ قوتابيان دي دهروونناسي كه له باره يه وه زانياري گرنكيان پي ده به خشي، ههروه ها سوودي بؤ ميدياكارانيش هه يه و ناتوانن له مباره يه وه ده ستبه رداري بين. ئه گه ر ميديا زمانيك بئ بؤ دارشتني شارستانيه ت، كه واته با ئيمه ش ئه و زمانه بخه ينه گه ر بؤ دارشتني ئه و شارستانيه ت، كه پيويسته بؤ تيگه ياندي دهووربه رمان له كيشه ي نه ته وه يه كي بئ ده ولته ت.

كه مال و محمهد

هه ولير

به شی یه که م
دهروونناسیی و میدیا

بهشی بهکهم دهرووناسی و میدیا

دهرووناسی، ئەو زانستەیه له رهفتار و کردهوه دیار و نادیارهکانی تاک دهکۆلیتهوه، ههولدهات پهیوهندی نیوان دیاردهکان ئاشکرا بکات و گهشه به رهفتارهکانی مرۆف بدات. دهرووناسی زانستیکی نوێیه له چاو زانستهکانی ترداو تهمهنی زیاتر له چارهکه سهدهیهکه و رۆژ به رۆژ له پیشکەوتن و پهڕهسهندندايه.

بوارهکانی دهرووناسی:

بوارهکانی دهرووناسی له فراوانبووندايه، ههڕ له بواره تیۆرییهکانهوه تا بواره پراکتیکیهکان، که بهم شیوهیه دابهش دهکرین:

/ بواره تیۆرییهکان:

ئەو بوارانهیه تایبهتن به دۆزینهوهی ئەو پرهنسیب و یاسایانهی رهفتاری مرۆف جله و دهکەن، وهک:

- دهرووناسی گشتیی:

لهو بنهماو و یاسایانه دهکۆلیتهوه که چالاکییه دهروونییهکانی مرۆف شی دهکهنهوه، وهک: بیرکردنهوه، فیڕبوون، بیرچوونهوه، ههڵچوون.. هتد. ئەم زانسته بناغەى ههموو بوارهکانی دیکەى دهرووناسییه.

- دهرووناسی کۆمهلايهتى:

گرنگی به ریگاکانی کارلیککردنی نیوان مرۆفهکان دهات، که کار له بۆچوون و رهفتاریان دهکات.

- دهرووناسی گهشه:

لهو قوناغانه دهکۆلیتهوه که مرۆف له ژيانیدا پيياندا تیدهپهريت، ههروهها

تایبەتمەندی دەروونی و جەستەیی ھەر قۇناغیک دەخاتەپوو، ئەو بئەماو یاسا گشتییانەش دەخاتەپوو کە تایبەتن بە گەشەکردنەو، لقەکانی ئەم زانستەش بریتین لە: دەروونناسی منداڵ، دەروونناسی ھەرزەکار، دەروونناسی پینگەیشتووان، دەروونناسی بەسالآچووان.

- دەروونناسی جیاتاکی:

لە جیاوازی نێوان تاکەکان و جیاوازی کۆمەل و رەچەلەکەکان دەکۆلیتەو، لەپووی چالاکی ئەقڵی و کەسیتی و ئامادەباشی و بەھرە تایبەتیەکان، لە ھۆکاری ئەو جیاوازیانەش دەکۆلیتەو. ئەگەر دەروونناسی گشتی ئەو نیشان بەدات کە خەلک لە چیدا لێک دەچن، ئەوا دەروونناسی جیاتاکی ئەو نیشان بەدات ئەو تاکانە چۆن و تا چ رادەیکە لە یەکتەر جیاوازن.

- دەروونناسی بەراوردکاری:

لە شتە جیاوازی لیکچووھەکانی نێوان مرۆف و ئاژەل، منداڵ و گەورە، مرۆفی سەرھتایی و شارستانی، کەسی ئاسایی و کەسی نا ئاسایی دەکۆلیتەو، واتە بەراورد لە نێوانیاندا دەکات.

- دەروونناسی فسیۆلۆژی:

لە بناغەئە فسیۆلۆژی (جەستەیی) رەفتاری مرۆف دەکۆلیتەو، بایەخ بەدات بە توێژینەو بەبارەئە کۆئەندامی دەمارو ئەرکە جیاوازیەکانی وەک بیرکردنەو و فیزیوون و خەوینین و ھەستەکان .. ھتد، بۆنموونە ھەول دەدات بزانی ھەستەکان چۆن روودەدەن و رەوتە دەمارییەکان چۆن لە ناو دەمارەکاندا گوزەر دەکەن و، میتشک چۆن ھەست و رەفتار جێو دەکات. ھەر ھەما لە ئەرکە جیاوازیەکانی رژیئە بێ دەنگەکان و کاریگەرییان لە سەر رەفتار دەکۆلیتەو.

- دەروونناسی ئاژەل:

لە رەفتارە جیاوازیەکانی ئاژەل و توانای بیرکردنەو و وەبیرھاتنەو و فیزیوونی دەکۆلیتەو، ئەو زانست و زانیارییانەش لە بواری ئاژەلەو بە دەست ھاتوون، ریحۆشکەرن بۆ سەرھەلدانی زۆر لە بیردۆزو بئەما تایبەتەکانی مرۆف.

ب/بواره کرداریه کان:

ئامانجی به دیهتانی مه بهسته زانستییه کان و چاره سه رکردنی گرفته کرداری و زانستییه کان و دۆزینه وهی ریگه چاره ی کرداری ئه و گرفتانه ی لینی ده کۆلیته وه. له نمونه کانی:

- دهروونناسی پهروه دهیی:

له گرفته پهروه دهییه کان ده کۆلیته وه له ریگه ی جینه جیکردنی بیردۆزه کانی دهروونناسی، دۆزینه وهی هۆکارو ریگه چاره ی گونجاو بو ئه و گرفتانه ی دینه ریگه ی پرۆسه ی پهروه ده و خویندن، وهک دواکه وتن له قوتابخانه، دابه زینی ئاستی زانستی، توژیینه وه سه باره ت به بابه ته پهروه دهییه کانی وهکو فیربوون، پالنه ره کانی رهفتار، جیاتاکی، یادگه، زیره کی، که سیتی مامۆستاو شیوازی وانه وتنه وه و فیرکردنی گه وه کان و، چۆنیتی گونجاندنی پرۆگرامی خویندن له گه ل رهوشی خویندن سهرده م.

- دهروونناسی پیشه سازی:

بنه ماو یاساکانی دهروونناسی پهیره وه دهکات له بواری پیشه گهری و به ره مهیتاندا، له ئامانجه کانی:

۱- بهرزکردنه وهی ئاستی به ره مهیتانی کریکارو دهسته ی کارگه ران له ریگه ی پهیره وکردنی رینماییه کانی دهروونناسی و بیردۆزه کانی، که ده بنه هوی چاره سه رکردنی ئه و گرفتانه ی دینه ریگه ی کریکاران له میانه ی کاره کانیاندا.
۲- به دهسته یینانی ره زامه ندی کریکار له ریگه ی خۆشکردنی کهش و هه وای ماددی و کۆمه لایه تی.

۳- به دهسته یینانی زۆرتیرین بری به ره مهیتان و باشترین جۆر له ماوه یه کی کورت و هه ولئیکی که متردا.

۴- شیکردنه وهی کارو مه شقی پیشه سازی و گه ران به وای کریکارو دهسته یینانکردن و پۆلئیکردنی پیشه یی و نه خشه دانانی کار.

۵- دابینکردنی ئاسایشی پیشه سازی و که مکردنه وهی رووداوه کانی کارو

ماندوبوونى كرىكار.

- دەروونناسى ئەندازەيى:

گرنگى بە پەيوەندى نىوان كرىكاران و ئامىرەكان دەدات.

- دەروونناسى كلينىكى (پزىشكى دەروونى):

لە چۆنىتى دروستبوونى نەخۆشىيە دەروونى و ئەقلىيەكان و لاوازى مېتىشك و تاوان و ھۆكارەكانى دەكۆلىتەو، ھەروەھا دانانى بناغەي زانستى بۇ دۆزىنەوەي رىگە چارەي گونجاو بۇ نەخۆشىيەكان و، دەستنىشانكردن و چارەسەركردى بارگرژى دەروونى سووك، وەك كەموكورتى قسەكردن و گەشەكردن.

- دەروونناسى ئەزمونىگەرى:

لىكۆلىنەوەيە لەبارەي كاردانەوەي تاكەكان و دركردنىيان بەرامبەر ئەو وروژىنەرانەي روبەپوويان دەبىتەو، لەگەل لىكۆلىنەوە سەبارەت بە چۆنىتى فىزىبوون و وەبىرھاتنەوەو كاردانەوەي تاكەكەكان بەرامبەر ھەلچوونەكان، ھەروەھا چۆنىتى دروستبوونى پالئەرەكان.

- دەروونناسى دادوهرى:

لەو بارودۇخ و ھۆكارانە دەكۆلىتەوە كە كار لە دادوهر دەكەن، لە رووى خەملاندنى بەلگەي تاوان و لىكدانەوەي و بېيارەكەي.

- دەروونناسى بازىرگانى:

گرنگى بە پالئەرى كرىن و پىويستىيەكانى بەكاربەر و خەملاندنى بۇچوونە دەروونىيەكانىيان دەدات بەرامبەر بەروبوومەكان و دەروونناسى فرۇشتن و شىوەي رىكلامكردن و سەرنجپراكىشان. ئەم زانستە لە بوارە جىاوەزەكانى ژيانى مروڤ كرنكى خۆي ھەيە، لەوانەش گرنگى لە بوارى پەرورەدەو فىزىكردن و دەرووندروستى و چارەسەرى دەروونى و خزمەتگوزارى كۆمەلايەتى و بەرھەمھىتان، ھەروەھا لە بوارى ھىزە چەكدارەكان و چەندىن بوارى دىكە.

- دەروونناسى تاوانكارى:

بايەخ دەدات بە تاوان و تاوانكارى و دۆزىنەوەي ھۆكارەكانى سەرھەلدانى تاوان

و ریگه چاره‌ی گونجاو، له ئامانجه‌کانی ئەم زانسته: تویژینه‌وه له‌سه‌ر باری دەرروونی تاوانبارو که‌سی لاسارو، دۆزینه‌وه‌ی تاوانباران و گه‌رانه‌وه‌یان بۆ ناو کۆمه‌لگاو خۆ گونجاندنیان. دەررووناسی پینوایه‌ ره‌فتاری تاوانکاری ره‌نگدانه‌وه‌ی نه‌گونجاندنی تاکه‌کانه له‌گه‌ل خۆیان و ئەو کۆمه‌لگایانه‌ی تیایدا ده‌ژین.

- دەررووناسی سه‌ربازی:

له‌و گرفته دەرروونیا نه‌هه‌تیه‌وه که تاییه‌تن به‌هه‌زه‌چه‌کداره‌کان، وه‌ک گرفتی هه‌لبژاردن و راهه‌تیا ن و پالنه‌ره‌کان و گیانی وره‌و جه‌نگی دەرروونی، له‌ ئامانجه‌کانی:

۱- ده‌ستنی‌شانکردن و دانانی سه‌رباز له‌ شوینی ئەوتۆ که له‌گه‌ل زیره‌کی و تواناو که‌سیتیا ن بگونجی، ئەمیش په‌شت به‌ شاره‌زایانی دەرروونی ده‌به‌ستن.

۲- ناشکرکردنی باری نا‌ئاسایی سه‌ربازان و لاوازی ئەقلیا ن و که‌موکورتیا ن، بۆئه‌وه‌ی ئەگه‌ر په‌کیک بۆ شوینیکی دیاریکراو ده‌ست نه‌دات، له‌و شوینه‌ دوور بخه‌ریته‌وه.

۳- چاره‌سه‌رکردن و نه‌هه‌تیه‌ستی نه‌خۆشی و گرفته دەرروونیه‌کانی نیو ریزه‌کانی سوپا، به‌مه‌به‌ستی به‌رزکردنه‌وه‌و زیادکردنی گیانی وره‌ی سه‌ربازانه.

- دەررووناسی پینوایه‌ی:

پینوایه‌کردنی پرۆسه دەرروونیه‌کان و توانا ئاوه‌زییه‌کان و نیشانه‌کانی که‌سیتی، له‌ریگه‌ی ته‌ست و ئامرازه‌کان.

- دەررووناسی شه‌رعی:

تاییه‌ته به‌ راویژکاریکردنی پۆلیس و قه‌زا بۆ ته‌یگه‌یه‌ستی زیاتر له‌ گرفتی تاوانباران و که‌تنکاران و، په‌شکه‌شکردنی راپۆرتی دەرروونی سه‌باره‌ت به‌ شیاو بوونی تاوانبار له‌رووی دەرروونیه‌وه.

- دەررووناسی کۆمپیوته‌ری:

به‌کاره‌یتانی زیره‌کی ده‌ستکرد له‌رووی دانانی بنچینه‌ی ئامیری کۆمپیوته‌ر بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانه‌ی تارا‌ده‌یه‌کی زۆر له‌ پرۆسه‌ی بیه‌رکردنه‌وه‌ی مرۆف ده‌چیت.

دەروونناسی کۆمەلایەتی:

دەروونناسی کۆمەلایەتی که لقیکه له لقهکانی دەروونناسی، بریتییە له لیکۆلینەوێی زانستی رەفتاری بوونەوەر وەک بونەوهریکی کۆمەلایەتی، له گەل هاوتاکانی له ناو کۆمەلگه ژيان دهگوزهرینن، له گەلیاندا کارلیک دهکەن، واته دهکهوێته ژیر کاریگهری رەفتاریان و دهکهونه ژیر کاریگهری رەفتارییهوه.

دەروونناسی کۆمەلایەتی وەک لقیکی گرنگی دەروونناسی، گرنگی به لیکۆلینەوێی تاک له چوارچینۆی کۆمەل دەدات، چونکه رەفتاری تاک بەردهوام دهکهوێته بهر کارتیکردنی ئەو فهزا کۆمەلایەتیە تییدا یەتی، مرفیش به پینی سروشتی دروستبوونی که له دایک دەبیت، له بنه پهدا تاکیکی کۆمەلایەتییهو له ژياندا پشت به دەورو بهر دههستیت، کاروبارهکانی کهسانی دیکه دهیکەن، له ژياندا بهردهوام له پهيوهندی و هاموشنۆدایه له گەل ئەم و ئەودا.

کهسانی دەورو بهری تاک له جیاتی وروژینهرن بۆ وهلامدانەوێی، ئەویش ئامانجی وهلامدانەوهکان و میحوهریشیانە، شتیوازی مامه له کردنی له گەلیاندا بریار له سهه جۆری رەفتارو کارو کردهوهکانی دەدات و سروشتی ههست و نهست و جۆرهکانیشی دیاری دهکات.

ههه کاتیک تاک و کۆمەل له ئارادا بن و کار له یه کدی بکهن، دەروونناسی کۆمەلایەتی گرنگی زۆری له بوارهکانی ژياناندا دهبن، ئەگەر کارهکانیان پهيوهست بن به خزمهتگوزاری گشتییهوه یان به نهشونمای کۆمەلایەتی له خیزان و قوتابخانه و له هه موو بوارهکانی پهروهردو فیرکردن، ههروهها له بواری پهيوهندییه گشتییهکان و خزمهتگوزاری کۆمەلایەتی و، بواری کارو پیشهسازی و هیزی چه کدارو بوارهکانی میدیا و پروپاگهندهو ریکلامکردن و ئاراسته و رینماییی، ههروهسا له بوارهکانی سهه کردایه تیکردن و شتی دیکه.

ئامانجهکانی دەروونناسی کۆمەلایەتی:

ئەم زانسته له بهرئهوهی دهچیته ناو ژيانی مرفقهوهو له حالهته کۆمەلایەتییهکانی

دەكۆلېتەو، ھەندى ئامانجى ھەيە، لەوانە:

- ۱- لىكۆلېنەو لە رەفتارى تاك و كۆمەل لە ھەلۆيستە جياوازە كۆمەلايەتتەكاندا.
- ۲- لىكۆلېنەو لە شىئو جياوازەكانى كارلىككردنى كۆمەلايەتسى، وكو كارىگەرى لەنيوان تاكەكان و نيوان كۆمەلەكان، لەوانەش نيوان باوك و مندالەكانى، مامۇستاو قوتابيان، كرىكارو خاوەنكار، نيوان كرىكاران خويان، ھەروەھا نيوان پزىشك و نەخۇش .. ھتد.
- ۳- لە شىئوكانى دىكەى كارلىككردنى كۆمەلايەتسى دەكۆلېتەو ھەك ھاوكارى، ركابەرى، خۆشەويستى و رك و كىنە، گومان و دلپىسى، ھاندان، دەمارگىرى، سروسدان و، تۆلەسەندەنەو، ھەروەھا ئەنجامى كارلىككردنەكانىش.
- ۴- بايەخ بە دروستبوونى بيروراو سۆزو ئەو باوەرانە دەدات كە كەسىتى تاك پىك دەھىنى.

گرنگى دەروونناسى كۆمەلايەتى:

دەروونناسى كۆمەلايەتى گرنگى زانستى و كردارى لەزۆر بوارەكانى ژيان لەھەر كات و شويىنىك كەتاك و كۆمەلەكان كارلىك بكەن ھەيە، ئەمىش گرنگترىن ئەو بوارانەيە كە دەروونناسى كۆمەلايەتى خزمەتگوزارى خۆى پىشكەش دەكات:

- لە بوارى پەورەدەو فيزكردن:

قوتابيان لە قوتابخانە لە گروپەكانەو فيز دەبن، ھەر كۆمەلەك مامۇستاو سەرپەرشتىار يان سەركردەى ھەيە، كە پىويستە لە بەرپۆەبردنى ديموكراسيەت و پەيوەندىيە مرقىيەكاندا شارەزاو راھىتراو بى، دەروونناسى كۆمەلايەتى بەشدارى لە پيدانى زانىارى و خزمەتگوزارى بە مامۇستا دەكات، بۆ پالپشتى تىگەيشتنى سەبارەت بە بناغەى گەشەكردنى دەروونى كۆمەلايەتى.

- لە بوارى دەرووندروستى و چارەسەرى دەروونى:

دەروونناسى، زانستى دەرووندروستى و چارەسەرى دەروونى لە دەروونناسى كۆمەلايەتتەو ھەردەگرى و زۆرىشى پى دەبەخشى، لىكۆلېنەو لە ھۆكارەكانى

نەخۇشىيە دەروونىيەكان و ئەو رۆلە روون دەكاتەوہ كە ھۆكارە كۆمەلايەتییەكان دەيىنى، لىكۆلینەوہش لە نیشانەكانى نەخۇشىيە دەروونىيەكان و مەترسى نیشانە كۆمەلايەتییەكان دەردەخات، تەشخىس كىردنىشى پشت بە لىكۆلینەوہ لەبارەى لايەنى كۆمەلايەتى و رەفتارى كۆمەلايەتى نەخۇش دەبەستى، چارەسەرى دەروونىش چارەسەرى دەروونى و چارەسەرى بەكۆمەل دەگریتەوہ.

- لە بواری خزمەتگوزارى كۆمەلايەتى:

خزمەتگوزارى كۆمەلايەتى رىگايەكى زانستىيە بۇ خزمەتكردنى مروۇف، سىستىمىكى كۆمەلايەتیشە بۇ چارەسەركردنى ئارىشەكانى و گەشەپىدانى تواناكانى و، يارمەتيدانى سىستىمە كۆمەلايەتییەكانى ناو كۆمەل، بۆئەوہى رۆلى خۆيان بىيىن.

- لە بواری بەرھەم:

ھەول و كۆششى نەتەوہىيە بەشئوہەيەكى فراوان و بەھىز روو دەكاتە كارى پىشەسازى و بەرزكردنەوہى ئاستى بەرھەمھىتان و كار، ئەمىش جگە لە لايەنى تەكنۆلۆژيا، پىويستىشى بە گىنگىدانە بە لايەنى مروۇيە لەپىشەسازى و كار.

- لە بواری ھىزى چەكدار:

ھىزە چەكدارەكان رۆلى گىرنگ لەناو كۆمەلگا دەگىرئ، كە ئەركى پاراستنى ولات و بنىاتنانى كۆمەلگا لەئەستۆ دەگرئ، دەروونناسى كۆمەلايەتیش بايەخىكى زۆرى لە بواری سەربازىدا ھەيە، لەبەدواداچوونى لەبارەى بنەماكانى رەفتارو كارلىككردنى كۆمەلايەتى نىوان تاك و گرووپەكان و يەكە سەربازىيەكان لەكاتى ئاشتى و جەنگدا، ھەروەسا لە پرۆسەكانى فىربوونى ھەلۆيستەكانى مەشق و راھىتاندا.

- لە بواری مېديا و پەيوەندىيە گىشتىيەكان:

مېديا و پەيوەندىيە گىشتىيەكان و پرۆپاگەندەو تويژىنەوہى راي گىشتى، رۆلىكى گەورە لە كارتيكردن لە رەفتارى تاك و كۆمەل دەگىرئ، ئەگەر باشىش بەكار بەھىزىن ئەوا دەكرئ ھۆكارى گىرنگ بن لە ھۆكارەكانى پىشكەوتنى مروۇقايتى. لىرەدا پىويستمان بە ھۆشياركردنەوہى جەماوەرە، بۆئەوہى فەلسەفەى كارى نىشتمانى لە ھەموو بوارەكان بەشئوہەيەكى زانستى بگاتە ھەموو كارمەندانى نىشتمان، لەبەرئەوہ

پئويستە ميدياكاران گرنكى بە روونى ھزرىك بدن كە لەسەر بناغەى زانستى
وہستايى.

دەكرى ئامرازەكانى ميديا تا ئەوپەرى گرنكى بە دەروونناسى كۆمەلايەتى بدن،
لە پالېشتىكردى ھۆشيارى ھاولاتيان سەبارەت بە بەرپرسىيارىتى كۆمەلايەتى
سەرشانيان، ھەرەسا بەستنەوہى تاكى مرؤف بە كۆششى رۆژانەى بە ھەموو
بزاڧى كۆمەلەوہ، دروستكردى بۇچوونى ساغلام و راستكردەوہى ئەوہى پئويستە
راست بكرتەوہ لە بۇچوونەكانيان، بە بەكارھىنانى گونجاوترين ريگەى زانستى لە
پروپاگەندەو گفتوگۆو بپيارگەلى بەكۆمەل.

پسپۆرى پەيوەندىيە گشتىيەكان كە بۇ بەزكردەوہى گيانى ورەبەرزى نىوان
كارمەندان كار دەكات، ھەرەسا بۇ ئەوہ كار دەكات ھەست بە بەرپرسىيارىتى
بكەن پىنش جەماوەرۇ زەبوونەكانى، پئويستە تىگەيشتنى لە سروشتى گرووپەكان
و بۇچوونەكانيان ھەبىت، واتە راى گشتى و ئەو ھۆكارانەى بەشدارى دەكەن لە
دروستكردى و ريگاكانى پئوانەكردى و كارتىكردى.

سەرەراى ئەوہى باسماں كرد، پىشكەشكردى بابەتى ميديايى پئويستى بە
لىكۆلئىنەوہى پسپۆريانەو شارەزايى ھەمەلايەنە سەبارەت بە چەندىن بابەتى گرنك
ھەيە، وەكو:

- ئامرازەكانى ميديا و پەيوەندى كۆمەلايەتى و بايەخى لە پروسەى نەشونماكردى
كۆمەلايەتى.

- پروپاگەندەو بناغەو پرەنسىب و كاريگەرىتى و ئەو ساتە دەروونناسىيانەى
بۆى گونجاون.

- ھەلويستە كۆمەلايەتتە جياوازەكان كە تاك لە چوارچىوہيدا كار دەكات.

- توپژىنەوہى جەماوەرۇ كۆمەلى راى گشتى.

- توپژىنەوہى تاك و كۆمەلەكان و چۆنىتى كارتىكردىيان.

- ئامرازو شىوازى گونجاو بۇ كارتىكردىن لەتاك و كۆمەلەكان.

- شىوازەكانى راپرسى و رووپتوكردن و توپژىنەوہى راى گشتى.

- پروپاگاندە دەنگۆ شتى دىكەى ئامرازەكانى جەنگى دەروونى.
- پەيوەندى گشتى و رۆلى زىندووى لە پرۆسەى پەيوەندى كۆمەلايەتى (الاتصال الاجتماعى).

- راي گشتى و بنەماو سروشت و ھۆكارە كۆمەلايەتییەكانى و پىنكھاتن و پىوانەكردن و پرەنسىبەكانى قەناعەتپىكردى كۆمەلايەتى و بىردۆزى دىموكراسى بۆ راي گشتى.

میدیا:

وشەى میدیا لە زمانى لاتیندا بە مانای ناوەرست وەرگیراوە، بەو واتایەى میدیا رۆلى پرديك لە كەسێكەو بە بۆ كەسێكتر دەگىزىت. ئەم وشەى لە زمانى كوردیدا بەرامبەر (اعلام)ى عەرەبى و (press)ى ئىنگلىزى بەكارهاتوو.

میدیا وا دەناسىنریت كە "پرۆسەى كۆكردنەوہى زانىارى و دووبارە رەوانەكردنەوہى بۆ جەماوەر". يان "دەربرینی عەقلىيەتى جەماوەرە". ھەر ھە "پرۆسەى بەرھەمھىنانى زانین و زانىارىيە و پەخشكردنىتى بۆ جەماوەر". پىناسەى تریشى ھەيە كە «بریتىيە لە بلاوكردنەوہى بىرو باوەر و ھەوأل لە ناو خەلكدا لە رىگەى چەند كەنالىكەوہ بۆ لى ھالى بوون و قەناعەت پىھىتان و راکىشانى لایەنگرى». (چالز رایت) پىتوایە "میدیا ئەو پرۆسەيەيە بەھزیەوہ مانایەك لە ماناكان لە نىو تاكەكاندا دەگوازىتەوہ. زانای ئەلمانى (ئۆتۆ گروس) میدیا وا دەناسىن كە "دەربرینیكى بابەتییانەيە كە عەقلى مرۆف بە بەردەنگ دانى لەكاتىكى ديارىكراو، بە دانى زانىارى". لىرەدا چەمكى میدیا دوو پرۆسە ديارى دەكات كە ھەردووکیان تەواو كەرى يەكترن. لە لایەك پرۆسەى گەيشتن بە زانىارى، لە لایەكتر گەياندى ئەو زانىارىيانە بە جەماوەر، ئەم زانىارىيانەش ناتوانریت بگەيەنریت، تەنيا بە ھۆى ھۆيەكانى میدیا ياخود كەرەستەكانى میدیا Mass-media ھوہ نەبى، كە ئەوانیش كۆمەلێك ئامرازن وەك: رۆژنامە، رادىو، تەلەفزیون...ھتد، ئەو زانىارىيانە لە ماوہيەكى كورت و خىزىيەكى زۆر لە رىگەى ئەم كەنالاوہ بە جەماوەر دەگەيەنرین.

چەندىن پېنئاسەى مېدىا ھەيە بە گوڭرەى زۆربوونى ئەزموونى ئەو كەسانەى لەو ناوھندە كار دەكەن، دەكرى سى ئاراستە بۇ ئەم پېنئاسانە ديارى بكرىت:

ئاراستەى يەكەم: ئەو پېنئاسانەى جەخت لە ميكانيزمى نېرەرو وەرگرتنى پەيام دەكات. ياخود ئەوانەى ناوژەند دەكرىن وەك ئاگادار كەرەو و ولامدانەو، گرنكرىن و ديارترىن پېنئاسە پېنئاسەكەى فەرھەنگى ئوكسفۇردە كە دەلېت "مېدىا برىتتېيە لە گواستەنەو و گەياندىنى زانىارى بۇ بە دەست ھىتانى وەلام دانەو". (دان نىمۇ) مېدىا بەم جۆرە پېنئاسە دەكات «مېدىا برىتتېيە لە گواستەنەو و زانىارى بۇ بە دەست ھىتانى وەلامدانەو». (ويلى و رايىس) دەلى «برىتتېيە لە گوڭرېنەو و ئالوگوڭرېدى ھىماو و اتاكانە لە نىوان ئەندامان».

ئاراستەى دووھم: ئەو پېنئاسانەى جەخت لەسەر لايەنى كۆمەلايەتى لە مېدىا دەكات، چونكە كارىگەرى كۆمەلايەتى ئەنجام دەدات، (جۆرچ لىدېرچ) دەلى «مېدىا برىتتېيە لەو كارىگەرىيەى بە ھۆى ھىماو نىشانەكان ئەنجام دەدرى». (ويلېرت شرام) دەلى «مېدىا برىتتېيە لە بەشدارى كردن لە زانىارى بە رىنگاى بەكارھىتانى كۆمەلايەك ھىماى باركراو بە زانىارى». (چارلز كولى) پېئوايە «مېدىا ئەو ميكانيزمە دەگەنېت كە بە ھۆيەو بوونى پەيوەندى كۆمەلايەتى مروفانە گەشەو پەرە پىن دەدات». (د. محمد عبدالحمىد) دەلى «مېدىا پروسەيەكى كۆمەلايەتتېيە بە ھۆيەو ئەتوانى ئالوگوڭرى زانىارى و بىروپراو بىرۆكە لە ناو كۆديار دەكان، لەنىوان ئەندامان يان كۆمەل لەناو كۆمەلگاو لە نىوان شارستانىيەتى جياواز بۇ گەيشتن بە ئامانجى ديارى كراو».

ئاراستەى سىتتېم: ئەو پېنئاسانەى جەخت لەسەر كارىگەرى دەرونتاسى لەسەر مېدىا دەكات. گوايە مېدىا ھاوبەشە لە كارىگەرى لەسەر ئاراستە و بىرو راو رەوشتى كەسانىتر، (كارل ھوفلاندى) دەلى «مېدىا پروسەيەكە بەھۆيەو كەسىك ئاگادارىيەك دەنېرىت بۇئەوھى رەوشتى كەسىكىتر راست بكاتەو».

لەگەل پېتشكەوتنى پېشەسازى نوئى و بەرھەمھىتانى ئەو ئامرازانەى كارىگەريان خىزايە وەكو: رۆژنامەنووسى، رادىو، تەلەفزيون و ئىنتەرنېت، ناوئىكى سەربەخو و ئەركىكى تايبەتى وەرگرتووە. مېدىا پروسەيەكى دوو جەمسەرى دوو لايەنەيە،

له لایهک پرۆسهی گه‌یشتن به زانیاری، له لایه‌کیتر گه‌یاندنی ئه‌و زانیاریانه‌یه به جه‌ماوه‌ر. ئه‌و زانیاریانه‌ش له ریگه‌ی ئامرازگه‌لیکه‌وه ده‌لوین، پینان ده‌وترئ (ماس میدیا) واتا میدیای جه‌ماوه‌ری. گه‌یاندنی ئه‌م زانیاریانه‌یه یه‌وه‌سته به کات و شوین که به‌پینی ده‌وره میژویه‌یه‌کان ده‌گۆردرئ. له سه‌رده‌میکدا سوارچاکه‌کان په‌یامیان له ولاتیک بۆ ولاتیکتر ده‌گواسته‌وه، سه‌رده‌میک کۆتره‌ نامه‌به‌ره‌کان ئه‌م ئه‌رکه‌یان له ئه‌ستۆ بوو، ئیستاش شه‌پۆله‌کان په‌یامه‌کان ده‌گه‌یه‌نن.

زاراوه‌ی میدیا ته‌نها مانای زمانه‌وانی نییه، که ته‌نها هه‌والپێدان و پیناگه‌یاندن بێ به‌شیه‌یه‌کی خێرا، به‌لکو ئه‌وه‌شی تێپه‌راندووه به‌ره‌و مانایه‌ک که له‌گه‌ل ئه‌رکه‌ نوێیه‌که‌ی بگونجی، ئه‌ویش گوزارشتکردنه له مه‌یل و بۆچوون و به‌هاکانی خه‌لک، ده‌توانین وا پیناسه‌ی بکه‌ین، «بلاوکردنه‌وه‌ی زانیاری و هه‌وال و هزر و بیروپرای نیتوان خه‌لکه، به‌و شیوه‌یه‌ که گوزارشت له مه‌یل و بۆچوون و به‌هاکانیان بکات به‌مه‌به‌ستی کارتیکردنیان».

ئه‌گه‌ر ئه‌و پیناسه‌یه ته‌رکیزی کردبێته سه‌ر ناوه‌رۆک به‌بێ ئامرازه‌کان، له‌به‌رئه‌وه‌ی ناوه‌رۆکه‌که گوزارشت له که‌سیتی میدیا ده‌کات، ئه‌وا ئامرازه‌کانی رۆژنامه‌نووسی و نووسین و رادیۆ و ته‌له‌فزیۆن و شتی له‌و بابته‌ بریتین له که‌نالگه‌لیک، که ناوه‌رۆک به‌ولاوه‌ هیچی دیکه‌ی پێدا گوزه‌ر ناکات، ئه‌گه‌ر به‌باشی به‌کارهینرا ئه‌وا ئه‌نجامی باش به‌ده‌ست دینیت، ئه‌گه‌ر خراپیش به‌کارهینرا ئه‌وا ئه‌نجامی خراپی ده‌بیت، ئه‌و که‌نال هه‌چ گوناھیکی نییه‌و ئه‌نجامیش ده‌که‌وێته سه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی به‌کاری ده‌هینن. به‌و پیناش ده‌توانین وا پیناسه‌ی بکه‌ین که بریتیه‌ له «ئامرازگه‌لیکی ده‌ستکرد له‌یه‌ک کاتدا یان قوناغ به‌قوناغ ناوه‌رۆک بۆ کۆمه‌له‌ خه‌لکی زۆر ده‌گوازیته‌وه».

بریتیشه له پرۆسه‌ی بلاوکردنه‌وه‌و پێشکه‌شکردنی زانیاری رۆژنامه‌نووسی و راستیگه‌لیکی روون و، هه‌والی راست و بابته‌ی ورد و رووداوگه‌لیکی دیاریکراو و هزرگه‌لیکی لۆژیکی و، بیروپرایه‌ک بگه‌رێته‌وه بۆخودی جه‌ماوه‌ر له‌گه‌ل ناوه‌ینانی سه‌رچاوه‌که‌ی، بۆ خزمه‌تکردنی به‌رژوه‌ندی گشتی.

میدیا ئاوه‌زی جه‌ماوه‌رو سۆزه‌ بالاکانی ده‌دوینن و، پشت به‌ گفتوگۆی هزر و

دیالوگ و قهناعه تپنکردن دهبهستی و رهچهیهکی دیموکراسیانه دهگریته بهر، به پیتی نه و بنه مایانه ده بی پرۆسهی میدیایی به نه مانهت و بابه تیانه بناسریته وه.

میدیا ئامانجی گه شه و رابوون و گونجاندنی کلتووری و شارستانییه، به روونا ککردنه وه و روشنبرکردنی گه شه به رای گشتی ده دات. میدیا له کۆمه لگه ی نویدا گرنگه چونکه گۆرانی مه ده نییهت و پیشکه وتنی زانستی و ته کنۆلۆژیای خیرا له م کۆمه لگه یه رۆلی میدیا و پتویستی ئاگادارکردنه وه ی تاکه کانی کۆمه ل سه بارهت به رووداو و په ره سه ندنه کانی ده ور و به ری ده رده خات، له گه ل زۆربوونی ژماره ی خه لکیش په یوه ندیکردنی راسته وخۆ به سه رچاوه کانی میدیا وه که رۆل و ئه رکی خۆی ده بیینی بۆ ته کاریکی سانا.

هه روه ها زۆربوونی زانیاری و سه رچاوه کانی و ئالۆزبوونی ژبانی سیاسی و ئابووری و کۆمه لایه تی و که می کاتی تاکه کان بۆ به سه رکردنه وه و گه پان به دوای زانیاری له کۆمه لگه ی نویدا، وایکردوه ئه رکی تیگه یشتن له گرفته کان و زانینی راستیه کان و هه وال و زانیاری کاریکی قورس بیت، بۆیه رۆلی میدیای ئازادو شه فاف که یارمه تیده ره بۆ زالبوون به سه ر نه و قورسییه دا رۆژ به رۆژ مه زنتر ده بیت.

میدیا رۆلیکی گرنگ له پرۆسه ی نه شو نماکردن و ئاساییکردنه وه ی کۆمه لایه تی و گه شه ی کۆمه لایه تی تاک به شتیه یه کی گشتی ده گپێچ، ئامرازه کانی میدیا به شداری له یه کیتی روشنبریی و کۆمه لایه تی و لیک نزیکردنه وه ی نیوان چینه کانی کۆمه لگه ی نوچ ده کات، هه روه ها به شداری له گواستنه وه ی روشنبریی نیوان نه وه کان ده کات، ئامرازه نوینیه کانی میدیا رۆژه لاتسی زه وی و رۆژاواو باکو رو باشوری لیک نزیک کرده وه، وایکرد هه ر به شتیکی جیهان هه ست و ئاگای له رووداوی به شه که ی دی بیت و کارادنه وه ی به رامبه ری هه بیت، ئه مه ش ناکرێ له ریگه ی ئامرازه کانی میدیا وه نه بیت.

ئه گه ر سه ده ی بیست و یه ک به سه ده ی میدیا ناوزه د کرابیت، نابج ئه وه مان بیر بچیت که بۆ ماوه ی زیاتر له سه ده و نیویک باری قورسی ئه م میژوه له ئه ستۆی میدیا بووه. داهینانی ماشینی چاپ جیا له وه ی توانی کتیب بخاته بهر دهستی مرۆف،

کاریکی گوره‌تری کرد ئه‌ویش به جیهانی کردنی هه‌وال و زانیاری بوو له رینگه‌ی میدیاکانه‌وه. سه‌ره‌رای گه‌یاندنی زانیاری، ئه‌رکی هه‌ره‌گرنگی میدیاکان، ده‌رپرینی فکرو بۆچونی نوێ و په‌ره‌ پیدانی بیرو هزری بزوتنه‌وه نوێیه‌کان بووه.

هه‌روه‌ها روانینی ره‌خنه‌گرانه‌ی میدیا له‌ باره‌ی رووداوو بابته‌ و ئاریشه‌ کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابورییه‌کان به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی توانیویه‌تی ئاراسته‌ی رووداوه‌کان بگۆڕی. به‌ شیوه‌یه‌ک نوسه‌رو ره‌خنه‌گران میدیایان به‌ «ویژدانی نه‌خه‌وتووی کۆمه‌لگا» ناساندووه.

چه‌ندین به‌لگه‌ش سه‌باره‌ت به‌ بوونی زانستی میدیا هه‌ن، که بریتین له:

۱- میتۆدی تاقیکردنه‌وه له‌ توێژینه‌وه‌کانی میدیا به‌کارهاتووه، ئه‌مه‌ش خه‌سه‌له‌تی زانستی پێ ده‌به‌خشیت، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی میتۆدی دیکه‌شی به‌کارهیتا، وه‌ک میتۆدی رووپۆتو، میتۆدی شیکاری و میتۆدی به‌راوردکاری.

۲- پیکهاته‌گه‌لی میتۆدی بۆ زانستی میدیا هه‌ن، که خۆی له‌ نمونه‌ و تیۆره‌ زانستیه‌کاندا ده‌بینیته‌وه. بایه‌خدان به‌م زانسته‌ش دوای ئه‌وه‌ بوو که تییینی کاریگه‌ری ئامرازه‌کانی میدیا له‌ کۆمه‌لگه‌دا کرا، یه‌که‌مین تیۆره‌کانی میدیایش که په‌یدا بوو به‌ناوی تیۆری کاریگه‌ری راسته‌وخۆیان تیۆری (فیشه‌کی جادوویی) له‌سالی ۱۹۳۹ بوو، له‌دوای ئه‌وه‌ چه‌ندین تیۆری دیکه‌ په‌یدا بوون وه‌ک: تیۆری کاریگه‌ری دیاریکراو، تیۆری کاریگه‌ری هاوسه‌نگ، تیۆری پاسه‌وانی ده‌رگا، تیۆری پشتپێ به‌ستن، تیۆری چاندنی کلتوری، هه‌روه‌ها تیۆری به‌کارهیتان و تیزکردنه‌کان.

بواره‌کانی میدیا:

میدیا به‌ چه‌ندین بواری گرنگه‌وه به‌سه‌راوه‌ته‌وه، که ده‌بنه‌ لقیک لیتی و به‌و شیوه‌یه‌ی ئیستای به‌شدان له‌ ده‌رهیتانی، گرنگترینیان ئه‌مانه‌ن:

۱- په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کان:

میدیا یه‌کیکه‌ له‌ ئامرازه‌کانی به‌دیهیتانی به‌رنامه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کان، میدیا له‌ په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌ دروسته‌کاندا که باوه‌ری به‌ به‌رپرسیاریتی هه‌یه، هه‌ر ده‌بن گرنگی

به درخستنی سیاسه‌تی قولبوونه‌وهو بنیاتنان و جدیتی و، ئالوگۆری زانیاری گرنگ و به‌سوودو بلاوکردنه‌وهی زانیاری ده‌وله‌م‌ندو خو‌سازینی کۆمه‌لایه‌تی بدات. میدیای ناوخۆیی له‌ بواری په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کاندا رۆلێکی کارا له‌ پێشکه‌شکردنی هه‌وال و زانیاری بۆ کارم‌ندان له‌ دامه‌زراوه‌که، یان بۆ قوتابییانی زانکۆ یان قوتابخانه‌ یان بۆ پزیشکانی نه‌خۆشخانه‌و کارم‌ندانی ده‌بینن، بۆ ئه‌وه‌ش هه‌موو ئامرازه‌کانی میدیا به‌کارده‌هێنن. هه‌روه‌ها میدیای ده‌ره‌کی له‌ بواری په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کان هه‌وال و زانیاری وردو راست بۆ جه‌ماوه‌ری دامه‌زراوی به‌کاربه‌ران و به‌شداران و هاورده‌کاران و دابه‌شکاران، یان جه‌ماوه‌ری ناوخۆیی یان جه‌ماوه‌ری گشتی له‌ریگه‌ی ئامرازه‌ جیاوازه‌کانی میدیاوه‌ بلاو ده‌کاته‌وه.

۲- ریکلام:

هۆیه‌کانی ریکلام (الاعلان) ئه‌و ئامرازه‌یه‌ که به‌هۆیه‌وه‌ په‌یامی ریکلامه‌که ده‌گه‌یه‌نرێ، له‌کاتێکدا ریکلام بلاوکردنه‌وه‌ی زانیارییه‌، یان داتای کالا یان خزمه‌تگوزارییه‌کانه‌، یاخود هزر له‌ هۆیه‌کانی ریکلام جیاوازه‌ بۆ دوزینه‌وه‌ی دۆخیک له‌ ره‌زامه‌ندی ده‌روونی بۆ جه‌ماوه‌ر، به‌مه‌به‌ستی فرۆشتنی یان یارمه‌تیدانی فرۆشتنی یان په‌سندکردنی یان ره‌واچکردنی، به‌رامبه‌ر پێدانی شتیکی.

ریکلام له‌ بواری په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کاندا به‌تایبه‌تی پێشکه‌وتنی به‌خۆوه‌ بینی ته‌نها له‌ ئامرازیک بۆ زیادکردنی به‌ره‌م و دابه‌شکردن بۆ میدیا، سه‌باره‌ت به‌کاری دامه‌زراوه‌یه‌کی کۆمه‌ل و ئه‌و رۆله‌ی له‌ناو شارستانیه‌تدا ده‌بینن، ئه‌ویش به‌مه‌به‌ستی راکێشانی رای گشتی. به‌وپێیه‌ ریکلامکردن بۆ فه‌رمانیکی گرنگ بووه‌ هۆکاریکی په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کان، له‌پێناو بازارکردن و ره‌واچکردنی به‌روبووم، هه‌روه‌ها له‌پێناو میدیاو شروقه‌کردنی تیروانیی دامه‌زراوه‌که و شیکردنه‌وه‌ی سیاسته‌کانی و میدیای، به‌و شێوه‌یه‌ش بووه‌ ریکلامیکی میدیایی.

۳- پرۆپاگه‌نده:

ده‌روونناسی وا ده‌پوانیته‌ پرۆپاگه‌نده (الدعاية) که هه‌ولێکه بۆ کارتیکردنه‌ سه‌ر بۆچوونی تاکه‌کان و بیروپرایان، یاشان ره‌فتاریان به‌و ئاراسته‌یه‌ که ئه‌و که‌سه

پروپاگه‌نده‌ی بۆ ده‌کات، ئه‌ميش له ريگه‌ی سروش (ايحاء) هوه رووده‌دات، زيتر له وه‌ی له ريگه‌ی راستيه‌کان و لوژيکه‌وه رووبدات.

پروپاگه‌نده راستيه‌گه‌يکي روت پيشکesh ده‌کات، که هه‌نديکيان خو‌شن و هه‌نديکيان ناخو‌ش، ميدياکار مه‌به‌ستيکي دياريکراوی نيهه بۆ جه‌ماهر بلاوی بکاته‌وه تهنه‌ها پروپاگه‌نده نه‌بيت له‌خودی خویدا، ئه‌و هزارانه‌ی ميدياکار ده‌يگوازيته‌وه بابه‌تيانه‌يه يان ده‌بن بابه‌تيانه‌ بيت. ئه‌و کهسه‌ی پروپاگه‌نده ده‌کات راستيه‌گه‌ی روت به‌کارده‌هيتی، به‌شيوه‌يه‌کي راسته‌وخو ده‌يقوزيته‌وه بۆ لايه‌نگيریکردنی تيروانيني خو‌ی و ئه‌و پرسه‌ی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل ده‌کات، ئه‌م کهسه‌ ئامانجیکي دياريکراوی هه‌يه ئه‌ویش ره‌واجکردنی بيروکه‌که‌ی يان ريبازه‌که‌يه‌تی، له‌گه‌ل قورغکردنی هزری تاک و کومه‌له‌کان و هاندانيان به‌ره‌و ره‌فتاريکي دياريکراو.

پروپاگه‌نده به‌ هه‌موو شيوه‌ جياوازه‌کانی له‌سه‌ر ئاستی جيهان گرنگيه‌کي زور پي دهریت، به‌ش و دامه‌زراوه‌ی زور له‌ بواری پروپاگه‌نده ده‌کرينه‌وه، هه‌روه‌ها چه‌ندین کۆليزو په‌يمانگای ئه‌کاديمي بۆ ئه‌م مه‌به‌سته دامه‌زراوه، چه‌ندین ناوه‌نديش هه‌ن بۆ پيگه‌يانندی کادر له‌م بواره‌و بۆ کارکردن ئاماده‌ ده‌کرين.

بايه‌خی ميديا:

مرؤف به‌شيوه‌يه‌کي هه‌ره‌مه‌کي له‌ دير زه‌مانه‌وه ئامرازيکي ميديايی به‌کاره‌يناوه، زمانيش به‌که‌م ئامرازی ميديا بووه له‌ هه‌وال و ويتاندن و ليکگه‌يشتن و رازيکردن له‌ ريگه‌ی وتارو په‌خشان و چيرۆک و کتيبه‌وه، ئه‌مپروش ميديا له‌ ئامرازه‌ ته‌کنیکه پيشکesh وتوه‌کاندا خو‌ی ده‌بينيته‌وه، که خي‌رايی و کاريه‌گه‌ريی له‌ ريگه‌ی ته‌له‌فزيون و کومپيوته‌رو مانگه ده‌ستکرده‌کان و ئازانسه‌کانی هه‌وال و، چاپخانه‌کان و خانه‌کانی بلاوکردنه‌وه‌و دابه‌شکردن و ريکلامکردن به‌شيوه‌ی ره‌ش و سپی و ره‌نگاو ره‌نگی قسه‌که‌رو جولاوه‌وه پتر کردووه، بايه‌خه‌کانيشی له‌م رووانه‌وه‌يه:

۱- ئاراسته‌کردنی مه‌يل و هه‌سته‌کان و گه‌شه‌پيدانی تواناو به‌هره‌کانی تاک.

۲- ئاماده‌کردنی گيان و عه‌قل و چيکردنی جه‌سته به‌تايبه‌تی ئه‌گه‌ر هه‌لسورپينه‌رانی

میڈیا شارہ زو پسیور بن له ئاراسته کردندا سه بارهت به دهر ووتناسی و پهروه رده و میڈیاو لینهاتوو بن له به کارهینانی ئامرازه کانی میڈیاو جله و کردنی پلهی کاریگه ریتی، چونکه مروؤف له تیروانینی میڈیاوه به هه و آل دهژی و به هزر گه شه دهکات و به زانیاری ئاسووده ده بی، ئه میش گرنگی میڈیا له پیکهینانی مروؤف و دارشتنی که سیتی و ئاماده کردنی لایه نه کانی به شیوه یه کی دروست دهرده خات.

۳- سیمبولی به شارستانیبوون و پیشکه و تنه به پیوه ری نه ته وه و کومه لگاگان.

۴- دهرخستنی پره نسیب و به هاو دهسکه وته کانی دهوله ته.

۵- ئامرازیکی زیندووی دهوله ته بو ئاراسته کردنی گهل له پیناو گه یشتن به ئاوات

و ئامانجه کانی.

۶- ئامرازیکی دهوله ته بو بونیاتنانی شارستانیه ته که ی و پهروه رده کردنی

نه وه کانی داهاتووی به و پینیه.

۷- به جیاوازی ریگاو ئامرازه کانی وه پرۆسه یه کی گرنگ په پره و دهکات له ژبانی

نه ته وه و شارستانی گهلاندا، هیچ تاک و کومه ل و دهوله تیک له کاریگه ریبه ئه رینی و

نه رینیبه کانی رزگاری نابی.

۸- بو دووپا تکرده وه ی ناسنامه ی نه ته وه یی و نیشتمانی، به دلنیا بیه وه هه موو

نه ته وه یه ک پره نسیب و به هاو چه مکی تاییه تی خو ی هه یه، که رووی دهره وه ی

که سیتی دهنوینن، گوزارشت له تیروانینی بو ژبان دهکات، له ویناندنی بو ژبان

سه رچاوه هه لده گری، له به ره وه سوور ده بی له به رده وامی و پاراستن و به رگریکردن

لی له به سه رهاته کانی زه من و ململانی ئایدیاکان.

۹- میڈیا ئاوینته ی هه ر نه ته وه یه که، ئامرازیکی شه بو بلاوکرده وه ی پره نسیب و

به هاو چه مکه کانی و بلاوکرده وه ی که لتورو به ها کانی و، هیچ که لتوریکیش پاشه کشه ی

نه کردووه و په راویز نه کراوه به لاوازی ئامرازه کانی میڈیاو که می میڈیاکارانی و بی

هیمه تیان نه بیته.

۱۰- میڈیا ئامرازیکی سه رکه و تووه بو گواستنه وه ی به هاو پره نسیب و چه مکه کان

بو که سانی دی، هه روه ها دارشتنی کومه ل له سه ری و نه شو نما کردنی مندال و

دووپاتکردنه‌وهی.

میدیا به دریژایی میژوو به هه‌ردوو لایه‌نی چاک و خراپ رۆلی بینیوه، کهم تا زۆرو لیڤه و له‌وئ و به ئاست و پله‌ی جیا‌وازیش توانیویه‌تی خزمه‌ت به دیوی باش و خراپدا بکات. میدیا به‌شیویه‌کی سه‌ره‌کی به‌شداره له‌گه‌شه‌پیدانی شی‌وازه‌کانی بیرکردنه‌وه‌ی تاک و کومه‌له‌کان و به‌رده‌وام بونیاتی نوئ دروست ده‌کات، واته به‌پنی ریک‌خستن و دینامیکیه‌تی پیشکه‌وتوو به‌به‌رده‌وام پیشکه‌وتن دینیته کایه‌وه، به‌لام ته‌نیا ریک‌خستن و گوئ پی نه‌دراو به کاروباره ته‌ریبه‌کانی توانامه‌ند به‌گۆرانی ئاراسته‌ی پیشکه‌وتنی گشتی نییه و، به‌تایبه‌تی سیاسه‌ت و ئابووری و ئایدۆلۆژی‌او به‌هاکان و، ئه‌وه‌ی نوینه‌رانی ئه‌و زانست و بایه‌خه جیا‌وازانه له‌سه‌ری کۆکن ئه‌وه‌یه، میدیا رۆلیکی سه‌ره‌کی ده‌بینی و هیچ کام له‌و زانستانه ناتوانن به‌ته‌نیا رۆلی میدیا فه‌رامۆش بکه‌ن، یان له‌کاریگه‌رییه راسته‌وخۆکه‌ی بۆ وینه‌کیشانی ریک‌خستنی گۆران و پیشکه‌وتنی کهم بکاته‌وه.

شۆرش‌ی ته‌کنیکی له‌میدیا‌دا بۆ حاله‌تیکی نویی بی وینه له‌په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان دامه‌زرا، وای کرد پیشبینی کردن له‌شیویه‌ی گه‌شه‌پیدانی په‌یوه‌ندییه‌کان و کاریگه‌رییه‌کانی پرسیکی ئالۆزه‌و ناکرئ قه‌تیس بکرئ.

چیتر میدیا له‌چوارچینه‌ی هێزی په‌خش یان وه‌رگرتن کورت نابیته‌وه، به‌لکو بۆته پرۆسه‌یه‌کی گه‌شتگیر په‌یوه‌ندی به‌زۆر له‌پسپۆریتییه‌کانه‌وه هه‌یه، به‌جۆریک ده‌کرئ له‌گه‌لیدا قسه له‌باره‌ی گۆرانکاریه سۆسیۆ - ته‌کنیکیه‌کان بکه‌ین که له‌گه‌لیدا رۆلی دامه‌زراوه پیشه‌سازییه گه‌وره‌کان به‌روونی ده‌سه‌تپیکرد. کاری میدیایی، سروشتی خۆی و شوینی راپه‌راندنی و شیویه‌ی بلا‌بوونه‌وه‌ی خۆی گۆریوه. میدیا بۆته هاوکیشه‌ی بابه‌تی بۆ به‌رده‌وامیتی بونیاتی شارستانیتی پیشکه‌وتوو مرۆفایه‌تی.

میدیا بۆته فاکته‌ری سه‌ره‌کی نه‌ک ته‌نیا له‌پیکه‌یتانی په‌یوه‌ندییه‌کان به‌لکو له‌شی‌وازه‌کانی ره‌فتارو سه‌لیقه‌شدا، تا وای لێهات لێپرسین له‌ (فشار) به‌هۆکاره‌کانی میدیا پرسیکه پنیوست به‌راوه‌ستان له‌باره‌یه‌وه‌و خسته‌نه‌رووی کاریگه‌رییه‌کانی ده‌کات.

به هۆی شوږښی ته کڼه لؤژیاو پېشکه وټنی ئامرازه کانی و داهیتانی زانستی و نه مانی هیچ له مپه ریک له بهره میدا و گرنګیه که ی وای کردووه بېیته توخمیک له بونیادی کومه لایه تی کومه لگه پېشکه و تووه کان له گه ل سیسته مه کانی تر کاری خوی ده کات، رولی خوی ده گیری و بوته پیوه ریکی ناستی پېشکه و تن و جیا کردنه وه ی کومه لگه ی پېشه سازی له کومه لگه ی کشتوکالی، ئویش له بهره وه ی له کومه لگه پېشکه و تووه کان میدیا سه رکه و تو بوون له وه ی که توانی تاکه کانی کومه لگه ئاراسته بکات بهره و بیر کردنه وه ی عه قلانی بو بهره و پېش بردنی شیوازی ژیانیان، ته نانه ت ئه مرؤ له کومه لگه تازه پېشکه و تووه کانیش بوته به شیکي گرنګ له ژیانی هه مه لایه نه ی کومه لگه، که ناتوانری لینی دابریت. له هر کومه لگه یه کیشدا میدیا کاریگه ره به پېشکه وټنی بارودوخی کومه لایه تی و روشنبری و سیاسی و ئایدیای کومه لگه وه.

گرنګترین وهرچه رخان له میژووی بایه خ و گرنګی و فله سه فه ی میدیا و که ناله کانی میدیا له ویدایه، که ئیدی ئه وه میدیا و هوکارو شیوازه کانیه تی، (وه رگر) هکان و کایه کانی کومه لگا ئاراسته ده کات، نه ک پیچه وانه که ی. میدیا هتزیکی کاریگه رو کارتیکراوه، بویه گرنګی و کاریگه ریبه که شی له سه ر کومه لگا و ئاراسته کردنی، به هر دوو دیوی ئه ریئی و نه ریئی هه یه.

گرنګی میدیا له کومه لگه پېشکه و تووه کان وای کردووه بېیته ده سه لاتی چوارهم شان به شانی سی ده سه لاته که یتر و چاودیریکه به سه ر هه موو دام و ده زگاکانی ده ولت ئه و هیزه شی، که هه یه تی له راستگویی و بلاو کردنه وه ی زانیاری به شیوه یه کی راست و دروسته وه وهریگرتووه، هه رچه نده له کومه لگه تازه پیته یشتووه کان نه ی توانیوه به ته و او ی بېیته ده سه لاتی چوارهم له بهر چه ندین هوکاری سیاسی و ئابووری و کومه لایه تی.

له کوتایسی ئه م سه ده یه شدا، میدیا گرنګیه که ی به چه ند جار زیادی کردووه، ئه مرؤ ئاراسته ی کومه لگای پېن ده کریت، لیزه شه وه هه له ی ئه و بیردوزه درده که ویت، که ده لئ: (وه رگر ریبازی سه رچاوه ی میدیا دیاری ده کات و ئاراسته ی ده کات)، به پیچه وانه وه میدیا ئاراسته ی وهرگر ده ستنیشان ده کات.

ئەرکەكانى مېدىيا:

ئەمىرقۇلەسەر ئاستى جېھاندا مېدىيا بەكەنالى ھەرە گىرگ دادەنرىڭ لە فراوانكردنى مەوداي فكري تاكەكان و بەرزكردنەوھى ئاستى رۇشنېرىيان، بەتايبەت بېنىن و بېستىن، وەك دوو جۆرى مېدىيا بەبى پرس خۇيان دەكەن بە سەرچەم مالانداو، ناچارمان دەكەن سەير بەكەين و گوى بگرين، تەنانت لە زۆر لە گوندەكانىشدا ئەم نامىرانە تىكەل بە ژيانمان بوون و ئىمە بە دەوروبەرو دەروھى خۇمان دەبەستتەوھو كارىگەرى خۇيان لەسەر زھن و شىوازى بېرکردنەوھمان لە رىگەي بەرنامە تايبەت و گىشتىبەكانىانەوھ جى ھىشتوھو، لەم گۆشە نىگايەوھ دەكرى پىداگرى لەسەر ئەوھ بەكەين، كە مېدىيا بە چەشەنە جىاوازەكانىبەوھ دەتوانى لە بلاوكردنەوھى ھوشىيارى كۆمەلايەتيدا رۆلى كارىگەر بگىرئ.

مېدىيا بەوھى چالاكىيەكى تاكە كەسى و كۆمەل و جەماوھرىشە و بەشدارىكردن لە بېرو بۆچوون و خىستتەپرووى راستى و راگەيانداوھەكان دەگرىتەوھ، پسپۇرو شارەزايانى بوارى مېدىيا، ھەرىكە و بە پىي روانىنى خۇيان بۆ ئامرازەكانى مېدىيا، كۆمەلىك ئەركيان بۆ دەستىشان كىردوھ، وئىراى جىاوازى لە روانگەكاندا، دەتوانىن خالى ھاوبەششە بىدۆزىنەوھ، مېدىيا كە بە شادەمارى ھەموو ئامرازەكان يان ھۆكارەكانى ژيان دادەنرىڭ، دەتوانىن ئەركە سەرەككىيەكانى بەم جۆرە بخەينە پروو:

۱- كۆكردنەوھو بلاوكردنەوھى ھەوال و زانىارى:

بىرىتتە لە كۆكردنەوھو پاشەكەوتكردن و چارەسەرو بلاوكردنەوھى ھەوال و زانىارى و راگەيانداوھو وىنە و بېروپراكان، لە پىناو تىگەبىشتىنى ژىنگەي دەوروبەرو ھەلسوكەوت و مامەلەكردن تىايدا، بە شىئوھەيەكى زاستى و كارامەيى و لىنھاتوويى. لە سەردەمى پىتشكەوتنى تەكەنەلۆژى ئامرازەكانى مېدىيا لە كىبىركىدان بۆ گواستتەوھى رووداو بە خىرايى بۆ جەماوھر، بەمەبەستى ھاوبەشى كىردن لەگەل ئامرازەكانى مېدىياو دەستەبەركىردنى وەرگرتنى پەيامەكانى، ئەركەكانى مېدىيا ھەوالى خۇي لە سى تەوھردا دەگرىتەوھ:

أ. زانىارى كۆكردنەوھو: دەزگاكانى مېدىيا زانىارى لەبارەي رووداوھەكان كۆ

دەكەنەو بەھۆی ئەنجامدانی چاوپێكەوتن و رېپورتاژو راپرسی، دواتر نووسینەوھەی ھەوأل و راپۆرت لەبارەبەھە.

ب. چارەسەرکردنی زانیاریبەكان: دەزگاكانی میدیا دواى كۆكردنەوھەى زانیاری، ھەوأل و راپۆرت و راپرسی و رېپورتاژەكان دادەپێژنەوھە، شیاوترینیان ھەلدەبژێرن بۆ ئەوھەى بڵاوى بكەنەوھە.

ج. دابەشكردنەوھەى زانیاریبەكان: بڵاوكردنەوھەى زانیاریبە بۆ وەرگر كە لە ژینگەبەكی میدیا بە دەست ھاتوو، لە رینگەى بڵاوكردنەوھەى ھونەرەكانى نووسینی رۆژنامەوانى (خۆى لە چەندین بیرو راو زانیاری دەبینیتەوھە) لە رۆژنامە و گۆڤارەكان و، بڵاوكردنەوھەى ھونەرەبەكانی ئىستگەو تەلەفزیۆن (خۆى لە چەندین بیرو راو زانیاری دەبینیتەوھە) لە ئامرازى بینراو بیستراو دا.

٢- گەشەكردنى كۆمەلایەتى:

ئەم ئەركە خۆى لە دابینكردنى گەنجینەبەكی ھاوبەشى زانست و زانیاری دەبینیتەوھە، كە تاكەكان بە ھۆبەوھە بتوانن ببە ئەندامى كاریگەر و بونیاتنەر و لە كۆمەلگاكاندا بژین و بەشداری لە ھۆشیاری كۆمەلایەتى و كاری بە كۆمەل و كیشەكانى كۆمەلگادا بكەن. میدیا بەك لەو میكانیزمە گرنگانەبە دەتوانیت لە رینگەى بەرزكردنەوھەى ئاستى ھۆشیاری خەلك بۆ پەسندكردنى بەھا نوێبەكان و دروستكردنى ھاوسەنگى لەنیوان بەھاكاندا رۆلى بەكلاكەرەوھە بگێریت، لە پاراستنى ئاستى تەندروستى ژيانى كۆمەلایەتى كۆمەلگە.

كۆمەلگەى ئیلم بە قوناغى وەرچەرخاندا تیدەپەریت، ئەم قوناغە لە رووى كۆمەلایەتبەھە دوو جۆر بێرکردنەوھە ئاراستە لە رووى كۆمەلایەتبەھە تیندا حوكم دەكەن، ئاراستەبەك بانگەشەى كرانهوھە ھەنگاونان بەرەو قوناغى مەدەنى دەكات، لە ھەمان كاتدا ئاراستەبەكیتر بانگەشەى پابەندبوون و پاریزگارێكردن دەكات، لە كۆى بەھا كلتوربەھەكان. میدیا بەشداری لە ھاندانى جەماوەر دەكات بۆ بێراردانى باش و گونجاو كە توانای خزمەتكردنى كۆمەلگای ھەبیت، پاشان بەشداریكردن لە درێژەدان بە پرۆسەى كارلیكى كۆمەلایەتى لە نیوان تاكەكانیدا.

۳- روشنیبیرکردن:

بریتیه له بلاوکردنه وهی زانیاری به شیوازیك كه بیته هوی نه شونماکردنی روشنیبری و پیکهیتانی کهستی و به دهستهیتانی کارامهیی و لیهاتوویی له سه رجه م قوناغه کانی ژیاندا. نامرازه کانی میدیای جه ماوه ری هله دستن له ناو ئه م کاره دا به روشنیبیرکردنی جه ماوه له ریگه ی پیشکesh کردنی ئه و په یامانه ی دهنه هوی به رزکردنه وهی ئاستی روشنیبری جه ماوه، هه ریك له نامرازه کان رۆلی خۆیان ده بینن، به گویره ی چوارچینه وهی کاره که ی و جیا که ره وهی چینه کان و چۆنیه تی به کارهیتانیان. میدیا هه وئی بلاوکردنه وهی چالاکی و کاری روشنیبری و هونه ری ده دات، به مه بهستی په ره پیدانی روشنیبری له ریگه ی فراوانکردنی ئاسۆی ههستی تاکه کان و بزواندنی خه یال و، تیرکردنی پیداو یستییه جوانکارییه کان و ئاوه لاکردنی توانیان له سه ر داهیتان.

۴- پیکهیتانی رای گشتی:

رای گشتی ئه و رایه زاله یه له نیوان زورینه ی گه لیک ی هوشیار له کاتیک ی دیاریکراو په یدا ده بیت، نامرازه کانی میدیا هاو به شن بۆ هاندانی جه ماوه بۆ پیکهیتانی رایه کی یه کگرتو و به رامبه ر کیشه هه نوو که ییه کان، له ریگای پیدانی ئه و زانیاریانه ی به و کیشه یه په یوه سه ته و، هاندانیان بۆ به شداری کردن له دهر بپینی بیرو راو، هاندانیان بۆ ئه وه ی ره فتاریکی دیاریکراو دهر بپراو ئه نجام بده ن، وه ک به شداری کردن له خۆپیتشان دان و هه لپژاردن و مانگرتن.. هتد. رۆلی ده زگا کانی میدیا له مه تیده په پیت بۆ کاریگه ری له سه ر جه ماوه به هوی به کارهیتانی ستراتیزییه تی کاریگه ری و رازیکردن، وه ک دوو باره کردنه وه و پیشکesh کردنی به لگه کان و پیشکesh کردنی هه ردوو لای سه رنج و ئاراسته له سه ر بابته، له گه ل جه خت کردن له سه ر بابته تیکی دیاریکراو، و پالپشتی له و رایانه ی له رای سه رکرده کان به ده ست هاتوون.

۵- خۆشی و کات به سه ر بردن:

نامرازه کانی میدیای جه ماوه ری ئه رکیکی کات به سه ر برده، له ریگای پیشکesh کردنی ئه و په یامانه ی دهنه هوی تیرکردن و خۆش گوزهرانی جه ماوه، رۆل و

کاریگه‌ری هه‌ریه‌ک له ئامرازه‌کان به گوێره‌ی چۆنیه‌تی به‌کارخستنیان له‌م روه‌وه دیار ده‌که‌وێت. ئەمەش له‌ پیشکەش کردنی دراماو گۆرانی و فیلم و بلاوکردنه‌وه‌ی رۆمان و چیرۆک و، پیشکەش کردنی جۆره‌کانی هونەر وه‌کو موسیقاو ده‌نگ و وێنه‌ ده‌بیت، بۆ به‌سه‌ربردنی کاتیکی خۆش چ وه‌ک تاک یان کۆمه‌ل و جه‌ماوه‌ر، هه‌روه‌ها رزگارکردنی خه‌لکی له‌و خه‌م و ئەندیشه‌ و ناسۆرانه‌ی له‌ ژیا‌نی رۆژانه‌دا روه‌په‌روویان ده‌بنه‌وه. له‌وکاته‌ی ته‌له‌فزیۆن به‌رنامه‌ی خۆشی پیشکەش ده‌کات، رۆژنامه و گۆفاریش لاپه‌ره‌ی تابه‌ت بۆ کات به‌سه‌ربردن و خۆشی ده‌ستنیشان ده‌که‌ن.

٦- روه‌نکردنه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌:

ئامرازه‌کانی میدیا کار له‌سه‌ر روه‌نکردنه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌ی کیشه‌کان بۆ جه‌ماوه‌ر ده‌که‌ن، پێشبینی له‌سه‌ر بوونی کیشه‌یه‌ک که‌ ئاسته‌مه‌ بۆ تیگه‌یشتنی گشت خه‌لک، بۆیه‌ ئەم ده‌زگایانه‌ کاریان روه‌نکردنه‌وه‌ی لایه‌نه‌کانی کیشه‌که‌یه‌ بۆ جه‌ماوه‌ر، چونکه‌ کیشه‌کانی وه‌ک کیشه‌ی پزیشکی و زانستی و رۆشنیبری ئاسته‌مه‌ هه‌ندێ جه‌ماوه‌ر تینی بگه‌ن، به‌ بێ به‌شداری کردنی ده‌زگا‌کانی میدیا له‌ روه‌نکردنه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌ی کیشه‌کان بۆیان.

هه‌روه‌ها میدیا به‌شداری له‌ گۆرینه‌وه‌ی بیرو راو بۆچوونی نیوان تاکه‌کانی کۆمه‌لگا ده‌کات له‌ ریگه‌ی سیمینارو گفتوگۆوه، بۆ زانی‌نی زانیاری و بیرو‌رای یه‌کتر. ئامرازه‌کانی میدیا کیشه‌ گشتیه‌کان و که‌سایه‌تیه‌کان و ریکخراو و بزافه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان ده‌خه‌نه‌ روو، له‌ ریگه‌ی ئەو بارودۆخه‌ راویژکارییه‌ی ئامرازه‌کانی میدیا ده‌یان‌ه‌په‌ننه‌ کایه‌وه.

٧- خزمه‌تگوزاری گشتی:

ئەم کاره‌ بریتیه‌ له‌ پیشکەش کردنی رینمایی خزمه‌تگوزاری بۆ خه‌لک، به‌شداری ده‌کات له‌ خزمه‌ت کردنی کۆمه‌لگا، وه‌ک بلاوکردنه‌وه‌ی کاته‌کانی فری‌نی فرۆکه‌ و هه‌وائی نرخ‌ی که‌لوپه‌لی خۆراکی و بۆرسه‌کانی جیهان، هه‌روه‌ها فه‌راهه‌مکردنی ده‌رفه‌ت بۆ هه‌موو که‌سێک، به‌ جۆریک ده‌سته‌به‌ری گه‌یشتن به‌ ئامانه‌کانیان بکات

و، زانین و تیگه یشتنی بارودوخی گوزهرانی خه لکیترو راو بۆچوون و خواسته کانی ئەوانیش بهینیتهدی.

۸- سپکردن:

ئەم ئەرکه کۆسپ دروستکەرە، بە کردەوه ئاماژە بە لاسهنگ بوون لە تەرازووی ئەرک بەجێ هێتانی رۆلی ئامرازەکانی میدیا دەکات، لە ئەنجامی بەرزکردنەوهی ئاستی زانیارییەکان بۆ جەماوەر روودەدات، چونکه لیتشای زانیاری دەبێ بە هۆی ئەوهی ژمارەیهکی گەورهی خەلک، لە ئەنجامی دلۆپیک زانیاری ئەوتۆوه که هۆشیاری خەلک بکات بە هۆشیارییهکی نەڕینی و، بێن بە مایه ی ئەوهی چالاکییه کانی مروڤ نەبن بە بەشدارییهکی کاریگەرانه و بەگۆر.

۹- چاودیری کردنی ژینگه:

ئامرازەکانی میدیا شارەزاییهکی باشیان ههیه له گه‌ران به ریگای بلاوکردنەوهی بیرو رای جەماوەر له باره‌ی کیشه و ئاراسته‌ی جیاواز، هه‌روه‌ها بلاوکردنەوهی بیرو رای به‌رپرسان به‌رامبه‌ر رووداوو کیشه و ولات و حکومه‌ته‌کان، ئەم دەزگایانه به‌و واتایه کار ده‌که‌ن که ئەرکی چاودیری کردنی ژینگه‌یه، له ریگای گواستنه‌وهی هه‌واله‌کانی ژینگه بۆ جەماوەرو به‌پێچه‌وانه‌وه.

۱۰- دیکۆمێنت کردنی رووداوه گشتیه‌کان:

ئامرازەکانی میدیا رۆلێکی گرنگیان هه‌یه له دیکۆمێنت کردنی رووداوه گشتیه‌کان له ریگای وروژاندن و شیکردنەوه و پێشاندانی بابەته‌کان، بۆ ئەوهی بتوانرێ به‌کاربه‌یتريت و بۆی بگه‌رێینه‌وه دوا‌ی چه‌ندین سال و سه‌ده. (مه‌ک لۆهان) ی که‌نه‌دی ئامیره‌کانی پێوه‌ندیکردن و ئامرازەکانی میدیا، به‌سه‌رچاوه‌و ته‌وه‌ری ره‌وتی به‌ره‌و پێشچوونی میژووی مرو‌قايه‌تی داده‌نیت. ئەم زانیایه رای وایه خودی ئامیره‌کانی پێوه‌ندیکردنیش هه‌لگری په‌یامی سه‌رده‌میکی نوویه، بۆیه ته‌نیا گواستنه‌وه‌ی په‌یامه‌که، به‌ ئەرکی سه‌ره‌کی ئەم ئامرازه نازانیت، به‌لکو بنیاتانای جیهانیکای نووی و هه‌ول بۆ پێشکه‌وتنی هه‌مه‌لایه‌نه‌ی ئەم جیهانه، به‌

ئەرکە گرنگەکانی ئامیزەکانی پێوەندی گشتی دادەنێت.

میدیای نوێ بۆتە بەشیک لە پرۆسەی گشتگیر بۆ گەل و ولات و کەلتووڕو کیشوهره جیاوازهکان، جا لەسەر ئاستی پەيوه‌ندیکەر یان بەکاربەر بیت. هه‌ژمونی میدیایی بۆتە واقعیتی بەرجه‌سته‌کراوو تیگه‌یشتنی کاریگه‌رییه جیهانییه‌که‌ی له‌سه‌ر چه‌مکه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و سه‌روه‌ریتی و کەلتوو‌رییه‌کان، پرسیکه به هه‌موو شارستانییه‌ته‌که‌انه‌وه پەيوه‌سته.

ده‌روونناسی میدیایی:

ده‌روونناسی میدیایی لقیکه له لقه‌کانی ده‌روونناسی، له ره‌فتارو ئه‌دگارەکانی میدیاکارو وه‌رگرو شینوازی په‌یامی میدیایی و ئه‌و هۆکارانه‌ی کار له جه‌ماوه‌ ده‌کات ده‌کۆلیته‌وه، هه‌روه‌سا کۆمه‌لی پرسیار ده‌خاته‌پوو و له کاروباری جیاوازی میدیایی، هاوکات هه‌ولی پراکتیزه‌کردنی شینوازو ریتیاژگه‌لیکی زانستی و پراکتیکی ده‌دات له‌میانه‌ی توێژینه‌وه‌کان و نمونه‌ی گشتی ره‌فتار که شیاوی پراکتیزه‌کردنه، هه‌روه‌سا یارمه‌تی تیگه‌یشتنی وردی ئه‌و کارانه ده‌کات که میدیاکاران ده‌یکه‌ن، که به‌شێوه‌ی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ له‌گه‌ڵ نووسه‌ران و شیکه‌ره‌وان مامه‌له‌ ده‌که‌ن. ده‌روونناسی میدیایی هه‌ولی کۆکردنه‌وه‌ی داتای وردو ئه‌و زانیاریانه ده‌دات که به‌ریگای زانستی وه‌کو سه‌رنجدان، راپرسی، چاوپیکه‌وتن کۆیان ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها ده‌روونناسی میدیایی هۆکاری پێوانه‌ی هه‌یه که به‌ریگه‌ی ئامار لایه‌ن و رواله‌تی ره‌فتار تۆمار ده‌کات له‌میانه‌ی تییستی ده‌روونی و راپرسی بیرو‌رای کارمه‌ندانی بواری میدیا یان رای گشتی.

چه‌مکی ده‌روونناسی میدیایی خۆی له‌و راستی و واتاو ئه‌و وینه‌هاوبه‌ش و هیما واتادارانه ده‌دۆزیته‌وه که ده‌یکیشن، به‌شێوه‌یه‌ک ئه‌م هیمایانه ئه‌و ماناو وینه‌ بگه‌یه‌نی که گوزارشتی لی ده‌کات، ده‌روونناسی میدیایی لیکۆلینه‌وه‌یه له هۆش و ره‌فتاری مرۆیی له چوارچێوه‌ی کارلیککردنی مرۆیی له‌گه‌ڵ پرۆسەی پەيوه‌ندیکردن. خۆیندنی ده‌روونناسی میدیایی ئه‌م سوودانه‌ی هه‌یه:

- ۱- هاوکاریکردنی میدیاکار بۆ نیشاناندانی رادهی پشتبستهستی جه ماوهر به نامرازهکانی میدیا.
- ۲- ئه وه دهردهخات که جه ماوهر چ جوره نامرازیک و چون به کاری دینی، بۆ تیرکردنی بیویستییه دهررونی و کۆمه لایه تی و مه عریفیه کانی.
- ۳- دهرخستنی رۆلی هۆکاره دهررونییه کان له ئاراسته کردنی پالنه رهکانی تاک بۆ په یوه ندیکردن، پاشان پیشیبینیکردنی رادهی پیشوازیکردنی جه ماوهر له چه مکه جیاوازهکانی بوارهکانی ژیان.
- ۴- دهرخستنی شیوازی تیگه یشتن و درککردن و وهرگرتن و گه رانه وهی میدیاکار بۆ زانیارییه کان و، چۆنیتی کارتیکردن له جه ماوهر.
- ۵- خویندنی لایه نی دهررونی نامرازهکانی میدیا ئه وه فیر دهکات، له چی بیر دهکه یته وه و جه ماوهر له چی بیر دهکاته وه، نهک چۆن بیر دهکه نه وه؟

دهررووناسی میدیایی و په یوه ندی به دهررووناسی گشتیه وه:

دهررووناسی گشتی له رهفتاری تاک دهکۆلیته وه، له میانهی پرۆسهی کارلیککردنی له گه ل وروژینه ره سروشتیه کان، ههروه ها نامانجی دۆزینه وهی ئه و یاساو پرهنسیبه گشتیه یه که رهفتاری تاکی مرویی شی دهکاته وه چ رهفتاری دروست بی یان ناوازه. دهررووناسی میدیاییش پشت به م یاساو پرهنسیبانه ده به سستی بۆ شیکردنه وهی رهفتاری میدیایی، له میانهی لیکنانه وه شیکردنه وهی بۆچوونه کانی ئه و رهفتاره و پیشیبینیکردنی. به م شیوه یه ده توانین پیناسه که له چه ند بۆچوونیکی جیاواز کو بکه ینه وه:

- ۱- لقینکه له لقهکانی دهررووناسی گرنگی به پرۆسهی به دوا داچوون و دهرهینانی زانیاری و به دهستهینانی ده دات، پاشان په خشکردنی ئه م زانیاریانه بۆ که سانی دی.
- ۲- زانستیکی رهفتارناسیه گرنگی به کارلیککردنی نیوان تاک و کۆمه ل له گه ل نامرازهکانی میدیا ده دات، بۆ زانیانی ئه و هۆکارانهی ده بنه هۆی پیکهینانی ئه و میکانیزمه سایکۆلۆژیانهی ئه و کارلیککردنانه شروقه دهکات.

۳- توئزینه‌وه‌یه‌کی زانستییه که ده‌بیته هژی چاره‌سه‌رکردنی ئه‌و ئاریشه ده‌روونییانه که له‌مه‌یدانی میدیاییدا ده‌رده‌که‌ون، بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی توانای زانستی کارمه‌ندانی ئه‌م مه‌یدانه.

ده‌روونناسی میدیایی و په‌یوه‌ندی به‌لقه‌کانی دیکه‌ی ده‌روونناسییه‌وه

یه‌که‌م: په‌یوه‌ندی ده‌روونناسی میدیایی به‌ده‌روونناسی کۆمه‌لایه‌تی:

بابه‌تی ده‌روونناسی کۆمه‌لایه‌تی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستییه له‌ره‌فتاری تاک له‌چوارچێوه‌ی کاریگه‌ری وروژینه‌ره‌ ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و شارستانیه‌کاندا، ده‌روونناسی میدیاییش رۆلی بنه‌رته‌ی و کارای له‌خروشانندی ئه‌و سنج وروژینه‌ره‌ هه‌یه، که وینه‌ی که‌سیتی تاکه‌کان له‌چوارچێوه‌ی ژینگه‌که‌ی ده‌کیشی.

دووه‌م: په‌یوه‌ندی ده‌روونناسی میدیا به‌ده‌روونناسی کارگێری:

ده‌روونناسی کارگێری، ئه‌و زانسته‌یه که ره‌فتاری کارگێری کارمه‌ندان لیک ده‌داته‌وه، هه‌روه‌ها کاریگه‌ری له‌سه‌ر ره‌فتاره‌ جیاوازه‌کانی له‌میان‌ه‌ی راپه‌راندنی کاره‌کانیان و، له‌گه‌ل ده‌روونناسی میدیاییش په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌ویان هه‌یه له‌رووی دیاریکردنی ئه‌و تواناو ئاماده‌باشییانه‌ی میدیاکار پتویستی پێته‌تی له‌ راپه‌راندنی ئه‌رکه‌کانی و به‌ره‌و پیشبهردنی تواناو به‌هره‌کانی، کارگێری میدیاش سوود له‌چه‌مکه‌کانی ده‌روونناسی کارگێری وه‌رده‌گرئ، له‌به‌رپه‌وه‌بردنی داخوازی میدیاو جه‌ماوه‌رو باشترکردنی به‌پتی گۆرانکارییه‌کانی سه‌رده‌م.

سێیه‌م: په‌یوه‌ندی ده‌روونناسی میدیایی به‌ده‌روونناسی پێشه‌سازی:

ده‌روونناسی پێشه‌سازی، ئه‌و زانسته‌یه که رێبازه‌ زانستییه‌کانی ده‌روونناسی له‌بواری کاردا به‌کاردینئ، بۆ شیکردنه‌وه‌ی کارو دانانی کریکاری شیواو له‌شوینی خۆی و، چاره‌سه‌رکردنی گه‌یروگره‌فته‌کانی بواری کارو به‌ده‌سه‌ته‌ینانی ره‌زامه‌ندی کریکارو، چۆنیتی مه‌شقی پێشه‌یی و گونجاندنی بارودۆخی فیزیایی و ده‌روونی بۆ کریکار،

ئەمىش ھەمان ئامانجى دەروونناسى مېدىياھە لەئىكۆلئىنەۋەى بۇ سووتانى دەروونى مېدىياكارو كارى مېدىيا، دروستكردنى مەيل و بۇچوونى ئىجابى بۇ كارمەندى مېدىيا و سەقامگىرى دەروونى.

چارەم: پەيوەندى دەروونناسى مېدىياى بە دەروونناسى بازىرگانى:

دەروونناسى بازىرگانى لە پالئەرى بەكاربەران و پىۋىستىيەكانىان دەكۆلئىتەۋە، لەمىانەى تۋىژىنەۋەى لە بارى دەروونى فرۆشىار (ئىرەر) و كرىار (ۋەرگر) و، تۋىژىنەۋەى رىكلامكردن كە ئامرازىكى جەماۋەرىيە بۇ پەيوەندىكردنى داتاۋ زانىارى، بۇ قەناعەتپىكردنى كرىاران بۇ ئەۋ كالا بازىرگانىيە كە رىكلامى بۇ دەكات، بەمەبەستى بەدەستەھىتانى ئەۋپەرى قازانج ھەرۋەها بايەخدان بە تەروىجكردن كە بلاۋكردنەۋەى زانىارىيە بە رىگەى جىاۋاز بەمەبەستى سەرنجراكتىشانى جەماۋەر، يەككىك لە ئامانجەكانى دەروونناسى مېدىياىش سەرنجراكتىشانى جەماۋەرە بۇ كارو خزمەتگوزارىە مېدىياىيەكان.

پىتچەم: پەيوەندى دەروونناسى مېدىياى بە دەروونناسى كەسىتى:

دەروونناسى كەسىتى يان جىاتاكى جىاۋازى نىۋان تاك و كۆمەلەلەكان و رەچەلەكەكان دەخوئىنئى لەرووى جىاۋازى زىرەكى يان رەۋشت و كەسىتى و ئامادەباشىيەكان و بەھرەكانىان، ئەۋەمان پىشان دەدات كە چۆن جىاۋازن و تا چ رادەيەك جىاۋازن، پاشان كەسى مېدىياكار لە كارەكەيدا مامەلە لەگەل كەسە جىاۋازەكاندا دەكات، بۇيە پىۋىستە لەسەر مېدىياكار شارەزايى سەبارەت بەبۇنىياتى كەسىتى مرۇف و ئەرك و ئايندەى ھەبىن.

شەشەم: پەيوەندى دەروونناسى مېدىياى بە دەروونناسى بەكاربەر:

كاتىك ۋەك پىشەسازىيەك سەبرى مېدىيا دەكرى، پىۋىست دەكات ئەم پىشەسازىيە بە بازاركردن بېستىنەۋە، بازاركردنىش پىۋىستە تىركردنى ئارەزوۋەكانى

جەماوەری بەکاربەرە بەباشترین شێوە، چونکە کارمەندانی کەرتی میدیا بۆ تێرکردن ە ئارەزووی خۆیانەران کار دەکەن و، هەول دەدەن پێویستی و ئارەزووی نوێ بدۆزنەوه یان ئارەزووی پێویستی بەکاربەران بوروژێن. ئەم وروژاندنە مانای چالاکی بازارکردنە، بازارکردن لە تێروانینی بەکاربەر بریتییە لە تێرکردنی ئەو پێویستی و ئارەزووانەی بۆ کڕین پالی پێوە دەنیت، بەلام لە دامەزراوێ میدیایی و میدیاکاران سەیری سەرکەوتنی پرۆژەکانی خۆیان و فراوانکردنی و بەدیھیتانی قازانج دەکەن، لەمیانەی سەرنجراکێشانانی میدیایی بۆ بازاری ئەو بابەتە میدیاییە پێشکەشی دەکەن.

بەلام کۆمەڵ لە میانەی ئارەزووی بۆ زیادبوونی داھاتی نەتەوویی کە دەبیتە ھۆی بەرزکردنەوھی ئاستی گۆزەران سەیری میدیا دەکات، بەکاربەری ئارەزوو و پالەری خۆی ھەبە ھەولێ تێرکردنی دەدات، لە کڕینی خزمەتگۆزاری میدیایی و ھۆر کتیب و گۆنار، ھاوکات لەلاوازی توانای کڕینی دەنالێنی.

ئامانجەکانی دەروونناسی میدیایی:

دەروونناسی میدیایی ھەول دەدات چەمک و پرەنسیپ و تیۆرەکانی دەروونناسی گشتی بەسەر کاری میدیاییا جێبەجێ بکات، بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە کە دەبیتە ھۆی سەرنجراکێشانانی میدیایی. دەزگای میدیایی خزمەتگۆزاری پێشکەش بەکاربەری میدیایی دەکات و ھەول دەدات زانیاری تازە بەو بەکاربەرە بەئاسانی پێ بگەنیت. ئامانجەکانیش دوو جۆرن:

- ئامانجی گشتی:

باسکردن و کۆنترۆڵکردنی بزافی دیاردە میدیاییە، کە بە سروشتی دینامیکی گۆراوو ھەلقولاندنی بە لێشاو دەناسریتەو، چونکە بە پیتی سیستمی کۆمەلایەتی کار دەکات و دەکەوێت ژێر کاریگەرییەو، ھەر ھەبەو دەناسریتەو کە پێشبینی بزافی دیاردە میدیایی دەکات، لەم ئامانجانەش: وەسفکردن، کۆنترۆڵکردن، پێشبینیکردن، کە ئامانجی دەروونناسین و لقەکانی تری زانستەکان لەگەڵیدا بەشدارن، لەوانەش

دهروونناسی میدیایی.

- ئامانجی تاییه تی:

ئامانجی تاییه تی دهروونناسی میدیا دانانی ئه و بنه ماو پرهنسیبه گشتیانه یه، که له رهفتاری وهرگر دهکۆلیته وه، ئه گهر جه ماوهر بی یان تاک له کاتی روودانی دیارده میدیاییه کان و رووداوه له پره کان و پرۆسه ی کارلیککردنیان و هه ماهه نگییان. میدیایی ئه مرف که له میانه ی دامه زراوه میدیاییه پسیۆریه کانه وه به رتیه ده چی، سه رکه وتتی ئه م دامه زراوانه به وه دیهیتانی ئامانجه کانی دهروونناسی میدیا به ستراوه، که ئه مانه ن:

۱- بایه خدان به کاریگه ری که سیتی له سه ر رهفتاری میدیا کارو پرۆسه ی بریاردان.
۲- جۆشدان و ئاراسته کردنی پالنه ریتی رهفتار به ئاراسته یه کی دیاریکراو (ئامانجیکی دیاریکراو).

۳- به دیهیتانی خۆگونجاندن و کارلیککردنی کۆمه لایه تی له رهفتاری تاک (میدیا کار)، به رامبه ر هاوکارانی له دامه زراوه که یان به رامبه ر جه ماوهر.

۴- دۆزینه وه ی جیاتاکی چ دهروونی بیت یان جه سته یی یان عه قلی یان هه لچوون و، کاریگه ری ئه وه ش له سه ر رهفتاری میدیایی.

۵- پیشکه شکردنی یارمه تی له پرۆسه ی رینمایی پیشه یی (گه شه پیتدان، هه لبژاردن و تاقیکردنه وه به پینی بنه مای زانستی و بابه تی) بۆ تاکی میدیا کار.

۶- مه شقی میدیایی (دروستکردنی باریکی هاوسه نگی دهروونی) کاتیک تاکی میدیا کار خاوه نی به هره و توانایه و، ئه وه ی ئه رکه که ی پنیوستی پنیه تی له کارو چالاکی به شیوه یه کی کارا.

۷- زانیی گرنگی هه لبژاردن (الاختیار) و دامه زراندن و هه لسه نگانندی هه لسوړاندنی کاری میدیایی.

۸- به رزکردنه وه ی ئاستی پیشکه شکردنی خزمه تگوزاری میدیایی له میانه ی به ده سته یانی ره زامه ندی کار بۆ میدیا کار که به هۆکاریکی بنه ره تی داده نری، له ره زامه ندی دهروونی بۆی که هانی ده دات بۆ پیشکه شکردنی خزمه تگوزاری باشتر.

۹- دستنیشانکردنی فشاره د‌روونیه‌کان (ره‌فتاریه‌کان) ی کار، که کار له
ره‌فتاری میدیاکار ده‌کات.

۱۰- جه‌ختکردن له‌سه‌ر بایه‌خی ته‌ندروستی د‌روونی له کاری میدیاییدا.

به‌شی دووهم
دهروونناسیی نامرازه‌کانی میدیا

به شی دووهم دهرووناسیی نامرازهکانی میدیا

میدیا لهه سهردهمهی ئیستاماندا شادهماری ژیان و بزوینهری بنه‌ریتیتی له سه‌رجهه بوارهکاندا، ته‌کنولۆژیای تازه‌ش به‌شداری له ره‌خساندنی هه‌ل له‌به‌ردهه نامرازهکانی میدیا کردووه، بۆ په‌رینه‌وهی سنوورو برینی کیشوهره‌کان و به‌و شیوه‌یه کۆت و به‌نده سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌زاند، که به‌سه‌ر نامرازه ئاساییه‌کانی میدیادا سه‌پیتراون.

نامرازه‌کانی میدیا:

به‌هۆی جۆری نامرازه‌کانی میدیاوه بیر یان بۆچوونیک ده‌گاته ژماره‌یه‌کی زۆر له‌خه‌لکی وهرگر که له‌شوینه دوورو جیاوازه‌کاندا بلآو بوونه‌ته‌وه، ئەم جۆرانه‌ش بریتین له:

۱. نامرازی میدیای بیستن: ئەو نامرازانه‌ن پشت به‌بیستن ده‌به‌ستن، وه‌ک: رادیۆ، کاسیتی ریکۆرده‌ر.

۲. نامرازی میدیای بیستن و بینین: ئەوانه‌ن پشت به‌هه‌ردوو هه‌ستی بیستن و بینین ده‌به‌ستن، وه‌ک: ته‌له‌فزیۆن، سینهماو رادیۆ.

۳. نامرازی میدیای خویندراو: ئەو نامرازانه‌ن پشت به‌رسته و قسه‌ ده‌به‌ستن، وه‌ک: روژنامه، کتێب، گۆڤارو بلآو‌کراوه.

۴. نامرازی چه‌سپاو: نامرازی میدیان خه‌لکی روویان تی ده‌کات بۆ سوود لی وهرگرنتی، وه‌ک: پیشانگاوه‌ شانووه‌ مۆزه‌خانه.

هه‌ریه‌ک له‌م جۆرانه‌ شیوه‌ به‌کاره‌ینانیککی تایبه‌تی خۆی هه‌یه، هه‌ریه‌که‌یان خه‌سله‌تی تایبه‌ت به‌خۆیان هه‌یه و ئەو هۆکاره‌ش له‌یه‌کتریان جیا ده‌کاته‌وه، هۆیه‌کی تری جیاوازه‌ له‌په‌وه‌ندیانه‌وه به‌جه‌ماوه‌ر و وهرگره‌وه له‌جۆری ئەو په‌یامه‌ش

که هەلیدەگرن، یان لەپرووی ئەو کاریگەریەیی لەسەر وەرگر دروستی دەکەن.

یەكەم: ئامرازە خوێندراوەكان:

۱- رۆژنامە:

رۆژنامە ئامرازێکی خوێندراوی زیندووی تاکەکانە بەهۆی ئاسان دەسکەوتنی و گواستەنەوەی بە خیرایی و ئەرشیفکردنی، توێژەرانی بواری میدیا واپێناسەیان کردووە، کە بریتییە لەو پەنجەرەییە کە تاک جیهانی لێو دەبینێ. رۆژنامە ئامرازێکی گرنگە بۆ خوێندنی زانستی و کارامەیی لە میانەیی فێربوونی هونەری کاری میدیایی: هەوڵ، راپۆرتاژ، دیالۆگی رۆژنامەنووسی.

لە فەرھەنگی ئۆکسفۆرد وشەیی (Press) بە مانای رۆژنامە و رۆژنامەوانی بەکارھێنراوە، بە مانای ئەوەی پەيوەندی بە چاپ و بلاوکردنەوەی هەوڵ و زانیارییەکان ھەیە، ھەر لەو فەرھەنگەدا وشەیی (Journal) یش بەکارھاتوووە کە مەبەست لێی رۆژنامەییە. ھەر وھا لە زمانی عەرەبییداو لە فەرھەنگی (المعجم الوسيط) وشەیی (صحافة) بە مانای بلاوکردنەوەی دەورییە لە ژمارەییەک لاپەرە پیکھاتوووە و هەوڵ و زانیاری تیدا بلاو دەکریتەو.

ئێنسکلۆپیدیای ئەنگارتابەم جۆرە پێناسەیی رۆژنامە دەکات، رۆژنامە بە مانا پێشەییەکی «بریتییە لە کۆکردنەوە و ھەلسەنگاندن و بەدواداچوون زانیاری و راستییەکان، لەبارەیی رووداوێکی نزیکیەکان و خستەپرووی بۆ خوێنەرانی». ھەر لەو روووە ویکپییدیا دەڵێ «رۆژنامە کار لەسەر کۆکردنەوەی زانیاری و هەوڵ دەکات و لێکدانەووە بەدواداچوونیان لەبارەو دەکات، لە وردی و دروست زانیارییەکان دەکۆلیتەووە و پێشکەشی جەماوەری دەکات، بە جۆریک هەوڵ و زانیارییەکان ھەنووکەیی و رووداوێکی تازەکانی بواری جیاجیاکانی ژيانن».

ئەگەر رۆژنامە لە رووی پێشەییەووە ئەو ئەرکانەیی ھەبێ، ئەوا لە رووی پێشەسازییەووەش پێناسە و پرۆسەیی تاییبەت بە خۆی ھەیە، بۆ چۆنیەتی دەرچوون و قوناغەکانی دەرچوونی رۆژنامە، لەوانە «بریتییە لە پرۆسەیی بلاوکردنەوەی

زانبارى له ريڭاي چاپكردن له سەر پەردا، ھەروھا نەخشەسازى و ھونەرى دانان و دارشتن بۇ چۆنيەتى بەخشىنى زانباريەكان دەگيريتەبەر، بەشيوەى خولى و له كاتى دياركراوھ دەوھشينيئى، ناوھرۆكى له كۆمەلى پينكھاتە له خۇ دەگرئ و رەنگا و رەنگ و جۇراوچۆر له خستنه رووى بابەتە رۆژنامە واننيەكان له سەرچەم بوارەكاندا».

(د. فاروق ئەبو زىد) دەلى «رۆژنامە كۆمەلە پەرىكى چاپكراوھو له چاپخانەدا چاپ دەكرئ و دەوھشينيئى، ناوھرۆكەكەى بە بابەتى رۆژنامەوانى جۇراوچۆر له سەرچەم بوارەكان پىر دەكریتەو، روودا و زانباريە تازەو ھەنوگەييەكان دەخاتە روو».

ھەروھا (د. جلال خەليفە) دەلى «ئامرازىكى ميديايە له لى ئامرازە چاپكراوھكانە زانستى ميديايە، له ريڭاي چاپكردن له سەر پەردەكان پەيامى خوى بەشيوەيەكى خولى و له كاتى دياريكراو بە جەماوەر دەگەيەنيت» (د. ئەديب خەزور) یش دەلى «چاپكراوئى خولییە، بە زۆرى رۆژانەن، پينكھاتە و ناوھرۆكەكانيان بە زۆر پەيوەستە بە رووداوھ گورائكارییە گرنگەكانى ژيان بە سەرچەم بوارەكاننيەوھەك سىياسەت و ئابوورى و كۆمەلايەتى و رۆشنيىرى و وھرزشى...ھتد».

رۆژنامەو گۆقارە گشتييەكان (بازرگاننيەكان) دەچنە چوارچيوى ئەو بلاوكرائانەى، كە ئەلقەيەكى گرنكى پەيوەنديیە له نيوان تاكەكانى كۆمەل بە ھەموو چينەكاننيەوھ، بە جديتى و ئاسان دەسكەوتن دەناسرئ.

ھەروھا پیناسە دەكرئ كە «بريتيە له پيشەسازى رۆژنامەكان، رۆژنامەكانيش كۆى رۆژنامەيە، ئەويش بریتييە له پەردەى نووسراو، له گرنگيرين ئامرازەكانى گەيشتنە بە جەماوەر، ئەگەر ئەو جەماوەرە كۆمەلەكان بيت يان گەلان، ھەر كەسى پەياميىكى پىن بيت بۇ پەيوەنديكردن، ئەوھ ميدياكارە يان كەسيكە كە رۆژنامەنووسى كرديتتە پيشە».

رۆژنامە يەككە لەو ئامرازانەى كاريگەرى گەورەى لەسەر مرؤفايەتى و تواناي دروستكردىنى راي گشتيشى ھەيە، ھەليكى باش بۇ گواستنهوھى بيروراو گفتوگۆكردن لەنيوان تاك و پينكھاتەكانى كۆمەلگە دەرەخسنيئت، رۆژانەش بە نويترين زانبارى دەھيتتە ميوانى خوينتەران، لەگەل ھەموو ئەمانەدا پتويستە ئەو زانباريانەى دەخريئەروو

راست بن و دووربن له زانیاری دروستکراو، ههروهک زمانی دهربرینهکهی له هه موو روویه که وه شایسته و شیاو بیت و خوینه ران لیتی تی بگن و به زمانی ئه وان بیت، له گهل ئه مانه شدا پتویسته له خسته پرووی رووداوو بابه ته کاندانه بیته هوی به هیزکردنی رۆحی دوژمنایه تیکردنی ئایدۆلۆژیای مه زهه بی و ره گه زی، یاخود چه وساندنه وهی هیچ که سیک به هوی ئینتیمای تیروانینه وه، نابیی ده ستریتی بکریته سه ره که سایه تی هیچ مرقۆنیک و ده بیت که سایه تی مرقۆه که له پله و کاره که ی جیا بکریته وه، ههروهک نابیت ئه و وینانه بلآو بکاته وه که سوکایه تی کردنن به که رامه تی مرقۆف و نابیی پیداو یستیه سه ره تاییه کانی مرقۆف بۆ مسۆگه رکردنی ده سته که وتی تاییه تی بوروژنیرین.

٢- گۆفار:

ئینسایکلۆپیدیای رۆشنیبری ده لیت (گۆفار چاپکراویکی خولی وینه بی یه که چه ندین بابه تی هه مه رهنگ له خۆوه ده گریت). گواسته وهی زۆر هزر و زانیاری و هه لۆیست بۆ گهلان له ریگه ی گۆفاره وهیه، هه زاران گۆفار ئه و کاریگه ریه یان هه یه، هه مه جۆری بواره کانیش له سه ره کاغه زی لووس و به چوار رهنگ مانگانه دهر ده چیت و به ملیۆنان دانه بلآو ده کریته وه، تا ده گاته ئه و گۆفاره تاییه تیانه ی سنی مانگ جاریک دهر ده چن له لایه ن جه ماوه ره وه نه ناسراون، له گهل ئه وه شدا له وانه یه کاریگه ری به هیزی له سه ره خوینه ران له بواره جیا جیا کاندانه بی.

گۆفار پیشکه و تنیکی به رچاوی به خزه بیینی شان به شانی رۆژنامه به هوی پیشکه و تنی چاپخانه کان په یدا بوونی جۆری نوێ له کاغه ز، به لام گۆفار جیا وازیه کی زۆری هه یه له گهل رۆژنامه له لایه نی شیوه و ناوه پۆک، ئاراسته ی گۆفار به ره و تاییه تمه ندبوونیکی هۆشیاری چوو، جگه له وهی به لاپه ره ی رهنگاو رهنگ و سه رنج راکتیش و بابه تی زیندوو له خۆ ده گریت، له لایه کیتره وه گۆفار هه فتانه یان پانزه رۆژ جاریک یان مانگانه یاخود وه رزی دهر ده چیت.

گۆفار زانیاری ده گوازیته وه و تام و چیتز به خوینه ران ده به خشیت و له رووی نووسینه وه کاریان تی ده کات، په یامگه لیک ری کلامی بۆ هه لی نه ته وه بی و هه ریمایه تی

له بهرده میان داده‌نی، گوڤاریک نییه که هفتانه زیاتر له جاریک دهر بچیت، له بهرئه وه نووسه رانی کاتی ته‌واویان ده‌بیت بۆ گه‌پان به دوا‌ی زۆر پرس و هه‌لویست سه‌باره‌ت به‌و رووداوانه‌ی له رۆژنامه‌کاندا دهرده‌که‌ون، پاشان دهره‌فته‌ی باشتری بۆ هه‌لده‌که‌وی بۆ دهرخستنی ئه‌و رووداوانه‌و تیشک خستنه‌سه‌ری و شیکردنه‌وه‌ی واتاکانی.

گوڤار به برگه جوان و لاپه‌ره ریکخراوه‌کانی به‌وه دهناسریته‌وه که ماوه‌یه‌کی زۆر لای خوینهر ده‌مینیته‌وه، ئه‌میش ئه‌و جیاکه‌ره‌وه‌یه‌یه که رۆژنامه‌کان نییانه، هه‌ندێ گوڤاریش ره‌نگه بۆ چه‌ند سالیک له مالاندا به‌مینیته‌وه یان لای خوینهریک بۆ یه‌کیکی دیکه ده‌ساوده‌ست بکات.

۲- کتیب:

سه‌ره‌رای ئه‌و رۆله‌ی ئامرازه‌کانی دیکه له هوشیارکردنه‌وه‌ی تاکه‌کان ده‌بیینن، له رووی په‌روه‌ده‌یه‌یه‌وه کتیب سه‌رچاوه‌یه‌که ناتوانری ده‌ستبه‌رداری بن به‌هوی ئه‌و زانست و زانینه‌ی له دوو تویی دایه‌تی و، به‌ئاسانی بۆ خوینهران به‌هه‌موو ته‌مه‌نه جیاوازه‌کانه‌وه ده‌گوازرینه‌وه. هه‌روه‌سا کتیب میدیایه‌کی ته‌واوکاره، که له رووی رۆشنیبری و ئاراسته‌کردن و په‌روه‌ده‌یی و خوشگوزهری (ترفیه‌ی) هه‌وه ئه‌رکه‌کانی میدیا ده‌بیینی، که ده‌کرێ خوینهر بیکاته سه‌رچاوه‌ به‌باوکی ئامرازه‌کانی میدیا داده‌نریت.

سه‌ره‌رای بلا‌بوونه‌وه‌ی ئامرازه‌کانی میدیا به‌هه‌موو شی‌وه‌و په‌ره‌سه‌ندنیه‌وه، به‌لام کتیب بۆ پاراستن و گواستنه‌وه‌ی زانیاری و زانین و زانست و چه‌مک و به‌هاکان زیاد له هه‌موو ئامرازه‌کانی دیکه به‌کارده‌هینریت. ده‌کرێ کتیب وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌ک بۆ پیکه‌یتانی بناغه‌یه‌کی زانیاری وه‌به‌ربه‌ینرێ که له سه‌ره‌تاوه بۆ کاری میدیای به‌کارده‌هینرێ، ناشکرێ رۆلی کتیب‌خانه گشتیه‌کان به‌هه‌ند وه‌رنه‌گیرێ، ئه‌گه‌ر بمانه‌وی بیکه‌ینه هانده‌ر بۆ سه‌ردانیکردن به‌په‌رکردنه‌وه‌ی به‌کتیبی نوێ، که له‌گه‌ل هه‌موو ته‌مه‌نیکدا بگنجی، سه‌ره‌رای ئه‌نجامدانی هه‌لمه‌تی ریکلامکردن که هانی سه‌ردانی کتیب‌خانه ده‌دات و سوودی لی وه‌رگیرێ.

کتیب ئامرازیکی میدیایه‌یه به‌قولی کار له ژبانی تاکه‌کان ده‌کات، زۆر له کلتوری

رابردوو لهخو دهگرئ و يارمه تيدره بۇ تيگه يشتن له خودو لهو جيهانهى تاك تيدا دهژى و واى لى دهكات پلان بۇ نايندهى دارپژئ، كتيب دهزگايه كى كارايه له پرؤسهى فيركردن و، چيژ به خشين به تاكه كان به هموو ته مهنه كانه وه.

كتيب ئم كارىگه ريبه دهرونيانهى له سهه خوئنهه ههيه:

۱- به شدارى له پيگهينانى زمانىكى هاوبه شى نيوان تاكه كانى كومه ل دهكات و، هانيان ده دات بۇ كار ليك كردن و به كتر ناسين.

۲- بۇ گه شه كردنى خيزاي عه قل و فراوان كردنى چه مك و بۇ چوونه كانى ژيان.

۳- وهك ئامرازىكى خو شكو زه رى و سو ككردنى فشارى دهرونى به كار ده هينري، چونكه هه ندئ كتيب لايه نى بزوه پيگه نين له خوده گرئ، كه يارمه تيدره رى تاكه بۇ ئارامبه خشى دهرونى، هاوپييه كى بيده نكى مرؤقيشه.

۴- به شيوه يهك بوار بۇ فراوان كردنى ئاسؤى تاك ده ره خسيئى كه پيشيني ناكات، واى لى دهكات بچينه جيهانى كتيب وه وه خه يالى ئه وه بكات كه نووسيويتى و به نه زمونه كانى خؤى بؤى.

۵- گواستنه وهى هزرو كلتورى گه لان و هزرمه ندانى جيهان و ئالوگور كردنيان.

۶- پيشخستنى ئاسؤى رووناكبيرى تاكه كانى كومه ل سه باره ت به هاو نيشتمانيتى و ژينگه پاريزى و، دووركه وتنه وه له نه خوشيه دهرونييه كان.

۷- بۇ زالبوون به سهه كاتى قالايى و سه قامگيرى.

پيش سه رده مى ئه ليكترونى گه لانى دونيا زور په نايان بۇ خوئنده وه ده برد به هؤى زورىى ماوه و كاتى قالايانه وه، هه ندئ ليكوليه وه ش بيتيانوايه ده ركه وتنى ته كئولؤزىاي ئه ليكترونى كار له خوئنده وهى كتيب ناكات، هه ندىكى ديكه ش ده لين كارىگه رى ته له فزيؤن له سهه خوئنده وه زيانبه خش نيه.

دواى چه ند ده يه يهك له خو گونجاندن له گه ل ئامرازه نوييه كانى ميديا، ئه مريكاييه كان ئيستا ده گه رينه وه بۇ شينوازي پيشترى خوئنده وه يان.

له رووپيؤيكدا ده ركه وتوه ئه مريكاييه كان له پيشتر زياتر ده خوئنده وه، رووپيؤه كه هه موو جؤره خوئنده وه يهك لهخو ده گرئ له رينمايى تايبه ت به ئاميره نوييه كان

تا دەگاتە ھېماكانى شەقام. لە رووپۆتوئىكى دىكەدا ژمارەى دابەشكردنى رۆژنامەو گۆڧارەكان و ئامارەكانى فرۆشتنى كىتىب باس كراو، ئاماژە بەو دەراوہ ژمارەكان بە بەراورد لەگەل رابردوودا زىاتر بوو. لەكاتىكدا ئەمريكايىيەكان لەوانەيە زۆر كىتىب بىكرن، زۆرىش لە گۆڧارەكان دەخوئىننەوہو رۆژانەش زۆر سەيرى چاپكراوہكان دەكەن، كەچى بەھۆى ئەو گۆڧانكارىيە زۆرانەى لەبارەى پىشەسازى كىتىبەوہ روويداوہ، بە تىرپوانىنىكى نوئى سەيرى ئەنجامى ئامارەكان دەكرى، لەوانەشە شىوہ نوئىيەكانى پەيوەندىكردن كار لە قەبارەى ئىستائى خوئىندنەوہ لائى خەلك نەكات، بەلام جۆرى خوئىندنەوہو شىوازى خوئىندنەوہ دەگۆرئىت.

ئەو گۆڧرانەى لە چۆنىتى خوئىندنەوہ رووى داوہ، لە ميانەى جياوازى و ھەمەچەشنى كىتىب و گۆڧارەكاندا دەردەكەوئى، كە رۆژانە بلاودەبنەوہو دەفرۆشرىن. كىتىبەكان بەپىنى ئامارەكان پرفرۆش بوونە، بەلام زىاتر ئەو كىتىبانەى پىسپۆرئىتيان پىئوہ ديارە: كىتىبەكانى كۆمپيوئەتەر، كەمكردنەوہى كىش و جوانكردن.

گۆڧارگەلىكى سەرکەوتووى پىسپۆرئىتى دەركەوتن وەك: گۆڧارەكانى كۆمپيوئەتەر، ئامىرى بىستىن، پلانى داراىى، راكردن، تىنس و شتى ھاوشىئوہ، ئەوہ نىشان دەدات كە خوئىندنەوہ ھىشتا رۆژانە ماوہيەكى زۆرى تاكى ئەمريكايىى داگىر دەكات، نىشانەكانىش بەلگەى كەمبوونەوہى خوئىندنەوہن لە ماوہى قالابىدا، لە خوئىندنەوہى كات بەسەربردن و چىژوہرگرتن ە، فراوانكردنى زانىيارى ە تىگەيشتى زىاتر لە كاروبارى دەركى و پەيوەندى مرقاىەتىدا.

كەواتە مەسەلەكە چىيە؟ ئەگەر خەلكى لە جياتى خوئىندنەوہى رۆژنامەو كىتىب پەنا بۆ تەلەڧزىئۆن و ئىنتەرنىت ببەن بۆ كات بەسەربردن، ئەگەر بەدواى ھەلەدا بگەڧىن بۆ ئاگادارىبوون لە رووداوہكان، ھەر و ھا ئەگەر لە جياتى خوئىندنەوہى رۆمان يان ژياننامە- سەيرى درامائى تەلەڧزىئۆن بگەن، ئاىا دەكرى ئەوہ بە جۆرئىك لە گۆڧرانى نا پەسند دابنرئى؟

ئەوانەى باوہرپان واىە پروسەى خوئىندنەوہ پەيوەندىيەكى بەتىنى بە توانائى بىركردنەوہو پەيوەندى بە شىوازى شىكردنەوہ ھەيە، متمانە بەوہ دەكەن كە

شیتوازه نوتیه کانی خویندنه وه موژدهی گه شبینی نییه بۆ دواپوژی نه ته وه یه کی دیموکراسی، وهک (تاوسند هۆبز) له باره ی دوورکه و تنه وه له خویندنه وه ده لئ: «ئه وه دوورکه و تنه وه یه ئاره زوونه کردنی خویندنه وه یه له نیتوان ئه وانیه ی توانایان به سه ردا ده شک، چونکه بیرکردنه وه ی روون به ته واوی پشت ده به ستی به توانای به کارهینانی ئامرازه تا قیکراوه کانی وشه ورده کان و مانای چه سپاوی رسته یه کی یه کگرتوو».

خویندنه وه پئویستی به موماره سه ی عه قلی ئالۆز هه یه، چونکه خوینهر زیاتر له بینه ر پئویستی به ته رکیزکردن هه یه، یه کیک له پسپورانی بیستن سه رنجی داوه ئه وه ی گرنگ بیت سه باره ت به ئامرازه ئه لیکترۆنییه کان (کرانه وه) یه، کرانه وه ریگه بۆ وروژینه ره کانی بیستن و بینین خو ش ده کات راسته وخو بگه نه می شک، ئه وه که سه ی فیتری ته رکیزکردن بووه سه رناکه وی له درک پیکردنی زۆر له و زانیاریانه ی وروژینه ره ئه لیکترۆنییه کان پئی ده گه یه نن. سه یرکردنی ته له قزیۆن و ئینته رنیت و ئامرازه ته کتۆلۆژییه کانی دیکه کاری له ده رکه وتنی هه ر کارامه یه کی زا ره کی کردوه که فیترخواز پئویستی پئیه تی.

۳- پۆسته ر:

پۆسته ر یه کیکه له ئامرازه گرنگه کارا کانی میدیا، له گرنگترین مه رجی سه رکه وتنی

پۆسته ر:

- ا. روونی ئامانج و ساده یی ناوه رۆک.
  - ب. هاوسه نگی: واته گونجانندی بابه ته کانی ناوه رۆکی پۆسته ره که.
  - ج. ته رکیزکردن له سه ر بیرو که یه ک.
  - د. کورته کردنه وه ی وشه نووسراوه کان و ته رکیزکردن له سه ر وینه گوزارشتکاره که.
  - ه. به کارهینانی رهنگی سه رنجراکیش.
- ئه میش له چوارچیه وه ی ئه و ویتانه یه که ده بئه هۆی گواسته نه وه ی بیرو که یه ک به شیه وه یه کی وینه گیراو، به زۆریش بۆ مه به ستی هۆشیارکردنه وه ی گشتی به کارده هینری، ههروه ها له قوتابخانه کان بۆ به ده یهینانی ئامانجه پهروه رده ییه کان به کارده هینری، بۆ زۆر شتی دیکه ش به کارده هینری وهک: پرپیاهه نده.

ئەۋەى پىۋىستە رەچاۋ بىكىرئ لە كاتى دانانى پۋستەر، دەبىن دۋاى كۋتايى مەبەستەكە بەئاسانى لاپىررى، بۇئەۋەى پۋستەرەكە ئامانچ بېيىكى، نابىت بۇ ماۋەيەكى درىژ بىمىنىتەۋە، ھەرچەندە بەھىزىش بىت بۇئەۋەى كارايەتى و كارىگەرئى لە دەست نەدات.

۴- لافىتە:

پىشت بە رستەيەكى گوزارشتكارو روون دەبەستى، زۇرجار لە پىرۋسەى بلاۋكردنەۋەى زانىارى جىاۋازو كورت و گىرنگ لە يەك كاتدا بەكار دەھىترى، كە لافىتەكە ئاماژە بە شوئىنى بۇنەيەك بدات، لەۋانەش ئەۋ لافىتانەى لە دەرگاى مزگەۋتەكاندا ھەلدەۋاسرىن و گىرنگى مانگى رەمەزان روون دەكەنەۋە. يەكىك لە لايەنە باشەكانى لافىتە ئاسانى گۋاستنەۋەيەتى لە شوئىنىكەۋە بۇ شوئىنىكى دىكە بەپىنى پىۋىست.

۵- دروشم:

سىمبولىكە بۇ ئامانچىك ھەۋلى بەدېھىتانى دەدەين، پىۋىستە لە كاتى بىر كىردنەۋە لە ھەلكىردنى دروشمىك، يان لە كاتى پلاندانان بۇ پىرۋژەيەك، رستەى زمانەۋانى پىۋىست ھەلبۇزىرىن كە ھەمەلايەن و دوور لە ھەلە بىت، سەربارى تواناى بەدېھىتانى بىرگەكانى ئەۋ دروشمە، ئەۋەى گونجاۋىشە لە كاتى نەخشەكىشان بۇ جىبەجىكىردنى ھەلمەتىكى مېدىايى ئەۋەيە، دروشمىكى دىارىكراۋى بۇ دابنىن كە نىشانە بىت بۇ ئەۋ بۇنەيە، ھەموو ئامرازەكانى پەيۋەندى بخەينە كار بۇ پالپىشتىكىردنى ئەۋ ئەركە، لەۋانەش: بلاۋكراۋەكان، لۋولپىنچەكان، شانقۇ، ئىستگە، كۇر، سىمىنار.

نمۇنە بۇ دروشم:

- ۱- چى بچىنى ئەۋە دەدوورىيەۋە.
- ۲- جوتياران و رەنجدەران بەردى بناغەن بۇ گەشەسەندنى ئابوورى ۋلات.
- ۳- ژىنگە پارىزى بەلگەى وشىارىيە.
- ۴- گىرپانەۋەى خەمەكانت بارى دەروونىت سوک دەكات.
- ۵- ئەۋەندە بخۇ بۇئەۋەى بۇى، مەژى بۇئەۋەى بخۇى.

- ۶- هه‌موو دونیا پر بێ له رگ و کینه جینگه‌ی خۆشه‌ویستی هه‌ر ده‌مینێ.
- ۷- به‌رز بفری نزم ده‌نیشیته‌وه.
- ۸- رۆژنیک هه‌ست بکه هه‌موو خه‌لک تۆیان خۆش ده‌وێ.
- ۹- بیرکردنه‌وه‌ی باش ره‌فتاری باش به‌ره‌م دێنێ.
- دروشم کاردانه‌وه‌ی ده‌روونی له‌سه‌ر کۆمه‌ل به‌شینه‌وه‌یه‌کی گشتی هه‌یه، که ئه‌م لایه‌نه‌ باشیانه‌ی هه‌یه:
- به‌هۆیه‌وه‌ ده‌توانین تاکه‌کانی کۆمه‌ل کۆ بکه‌ینه‌وه‌ بۆ یه‌ک ئامانجی گشتی، که له‌ ریگه‌یه‌وه‌ ده‌توانین ئه‌وه‌ی ده‌مانه‌وێ به‌شینه‌وه‌یه‌کی ئاسان بیگه‌یه‌نین.
- له‌ میانه‌ی دروشمه‌وه‌ تاک ده‌توانیت پابه‌ندی ره‌وشتی بنه‌ره‌تی بیت، که له‌ کاتی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل که‌سانی دیکه‌دا ره‌چاوی ده‌کات، بۆ نمونه‌ بلێین: پاک و خاوینی له‌باوه‌رپه‌یه.
- دروشم گیانی وره‌ی هیزی چه‌کارو هه‌ر که‌سێک بۆ سه‌رخستنی نیشتمان خه‌بات ده‌کات، به‌هیزی ده‌کات، که له‌ ریگه‌ی دروشمه‌وه‌ له‌گه‌ل که‌سانی دی ریک ده‌که‌وێت.
- به‌هۆیه‌وه‌ تاک ئامانجی بالای وه‌بیر دێته‌وه‌ که دروشمیکی بۆ داده‌نیت، کاریش بۆ ئاراسته‌کردنی ره‌فتاری تاک و به‌رزکردنه‌وه‌ی پالنه‌ریتی بۆ به‌دییه‌نانی ئامانجه‌ بانگه‌شه‌ بۆکارو‌ه‌کانی ده‌کات.

۶- لولپینج:

لایه‌نه‌ باشه‌کانی لولپینج (المطوية) ئاسانی هه‌لگرتن و دابه‌شکردنیتی، سه‌ره‌رای توانای چاپکردنی ژماره‌یه‌کی زۆر به‌ هه‌رزانتین نرخ، هه‌میشه‌ ته‌رکیز ته‌نها له‌سه‌ر یه‌ک بابته‌ ده‌کات و شروقه‌و شی ده‌کاته‌وه‌ به‌ شیوازیکی سووک و ئاسان بۆ ئه‌و توێژه‌ی مه‌به‌سته، له‌ بۆنه‌ گشتیه‌کاندا لولپینج به‌ باشترین ئامرازی میدیا داده‌نریت.

دوهم: نامرزی بیستراو بیستراو بینراو:

۱- ئیستگه:

ئیستگه، ئەو نامرزه‌ی میدیای بیستراوه که شه‌پۆله‌کانی به شیوه‌ی کارۆموگناتیسی له هه‌وادا بلأو ده‌کاته‌وه، په‌یامه‌ ده‌نگییه‌کانی به بیسه‌ر ده‌گه‌یه‌نیت و له ریگه‌ی نامیژی وهرگرتنه‌وه گوییستی ده‌بین.

بلاوبوونه‌وه‌ی ریکخراوانه‌ی ئاراسته‌ کراوه به‌هۆی نامیژی رادیۆوه، بۆ بابته‌کانی هه‌وال و روشنییری و فیرخوازی. بایه‌خی ئیستگه له چه‌ند ئەدگاریکه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرئ، له‌وانه: خیرایی بلاوبوونه‌وه، توانای سه‌رنج‌راکیشان، توانای برینی مه‌به‌سته‌کانی گوئیگر سه‌ره‌رای برینی سنووری جوگرافی و سیاسی. به‌و نامرزه روشنییریانه‌ش داده‌نری که پتر له هه‌موویان بلأوه‌وه ده‌نگی هه‌یه‌وه ده‌گاته هه‌موو شوینیکی، ئەوه‌ی یارمه‌تی بلاوبوونه‌وه‌شی داوه ئاسانی به‌ده‌سته‌پێنان و هه‌مه‌چه‌شنی به‌رنامه‌کانیتی، هه‌ولی رازیکردنی هه‌موو زه‌وقتیکیش ده‌دات.

ئهم ژانره‌ی راگه‌یاندن به‌هۆکاریکی زۆر گرنگ داده‌نریت که زانیارییه‌کان له ریگای هه‌ستی بیسته‌وه زۆرتین خه‌لک سوودی لێ وهرده‌گرن و سنووری کاریگه‌ری فراوانه و ده‌گاته زۆر گۆشه‌وه که‌ناری ئهم جیهانه و موخاته‌به‌ی رای گشتی جیهانی ده‌کات. به‌م شیوه‌یه په‌خشی رادیۆیی بۆ هه‌موو چین و توژیژه‌کانی کۆمه‌لگایه به‌خوینه‌وارو نه‌خوینه‌واره‌وه. بۆیه توانی بکه‌ویتته مملانی و رکابه‌ری جه‌نگتیکی راگه‌یاندن به‌هه‌یه‌زه‌وه و زۆریک له هه‌وال و زانیاری پێ بگات و بلأو بکاته‌وه، به‌واتا ساده‌که‌ی ژماره‌ی گوئیگره‌کان زۆر زیاترن له ژماره‌ی خوینه‌ران، بۆیه رۆلی ئیستگه‌ش زیاتر ده‌بیت چونکه گوئیگرتن پێویستی به‌فیربوون و زانست نییه وه‌ک فیربوونی خویندنه‌وه، ته‌نانه‌ت خوینه‌ریش زیاتر هه‌ز له گوئیگرتن ده‌کات تا خویندنه‌وه چونکه وزه‌یه‌کی که‌متری پێویسته.

تایبەتمەندییەکانی ئیستگە:

ئىستگە بە يەكئىك لە ئامرازە گرنگەكانى ميدياي جەماوەرى دادەنرئ، بەهۆى ئەو تايبەتمەنديانەى هەيەتى و گونجاوى لەگەل زۆربەى چينهكانى ناو كۆمەلگە، ئەمەش وای كردووە رۆلىكى باش بگيرئ لە رۆشنيركردن و گواستنهووە گەياندى زانىارى خزمەتگوزارىيەكان، گرنگترين تايبەتمەندييەكانيشى بریتين لەمانە:

۱- ئاسانى بەدەستهيان، بە قەبارەو شيوازو تواناي جۇراوجۇرو بە نرخى ھەرزان و گونجاو، لەگەل پتيويست نەبوونی بە وزەى كارەبا بۇ كارپيكردى.

۲- لای زۆربەى خەلكى وشەو چەمكە بيستراوەكان گرنگيەكى زياتريان ھەيە و، تيگەيشتيان لە نووسراوەكان ئاسانترە.

۳- شەپۆلەكانى دەتوانن بە خيراىى بە ھەموو جيهاندا بلاو بينەو، ھيچ شتيك نابيەتە بەرەست لە بلاو بوونەوھيان، وەك سنوورى جوگرافى، بەرەستى سياسى و سروشتى.

۴- دەتوانيت سەرنجى گوئگر بۇ خۆى رابكتشيت، بەهۆى بەكارھيتانى كاريگەرى دەنگ و موسيقاو گفتوگو كە بەكارى دەھينيت، بۆئەوھى تام و چيژ بە بابەتەكە ببەخشيت.

۵- بيژەر خەيالدانى گوئگر دەوروزينيت، بەمەش گوئگر بەشدارى لە گوئگرنتى پەيامەكەدا دەكات.

۶- ئاسانى بەكارھيتانى، پتيويستى بە شارەزابوون نيبە بۇ ئيشپيكردى و تينچونى كەمە.

۷- كادرى ميديا دەتوانيت ناسنامەى خۆى ئاشكرا نەكات و بيپاريزيت، چونكە ویتەى دەرناكەويت.

۸- ئاسانى گواستنهوھى لە شوئنيكەوھ بۇ شوئنيكيتر بە ھۆى بچووكى قەبارەيەوھ.

۹- پتيويست ناكات گوئگر دەست لە كارەكەى ھەلبگریت، بۇ ئەوھى گوئى لى بگریت، لە كاتى كاركردن و قسەكردنیشدا دەتوانيت سوودى لئوھربگریت.

۱۰- لە ھەمان كاتدا سنى جۇر پروسەى ميديا ئەنجام ئەدات وەك ميدياي

جەماوەری و جیهانی، ناوچەیی و ھەریمی، لۆکالی.

۱۱- ھەک یەک بۆ خەلکی خۆیندەوارو نەخۆیندەوار بە کەلکە، بەلام خەلکانی نەخۆیندەوار زیاتر دەکەوێتە ژێر کاریگەری رادیۆو.

۱۲- دەتوانیت تەواوکەری پەيامی کەنالهکانی تری بیت.

۱۳- تەنھا کار لەسەر ھەستی بیستن دەکات، ئەمە یارمەتی وەرگر دەدات بۆ زیاتر خەیاڵکردن و ئەمدیوو ئەودیکردنی بیر بە ھەموو لایەکدا، دواتریش بەبێ تیکچون و لەرینەو ھەمیشکیدا بیرتکی جیگیری دەست دەکەوێت.

ئەرکەکانی ئیستگە:

- ھەوایی جیاوازی سیاسی و ئابووری و روشنبیری و کۆمەلایەتی بە خەلک دەگەیهێنێ.

- پشت ئەستووورکردنی کۆمەل بە روشنبیری و مافەکانی مرقوف.

- ھەراھەمکردنی خۆشگوزەری کات بەسەربردن و خۆشگوزەری دراماو گۆرانی و ھونەر.

- ئاراستەکردنی تاک و کۆمەل بەرھەو ھەر لایەتیکە ئەرینی و چاکسازی و رینماییکردن و تەریکیزکردن لەسەر بەرنامەکانی منداڵ و ئاھرەت.

- روونکردنەوھێ گرتە کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابوورییەکان و قەناعەتکردن بە خەلک.

- گەشەپێدانی کۆمەل لە گۆرانی روشنبیری و کۆمەلایەتی و ئابووری.

- ریکلام کردن، بە مەرجیک مۆرکی مرقوفاہەتی و بەرژەوہندییەکانی تاک و کۆمەل رەچاو بکات.

ئەدگاری میدیای دەروونی ئیستگە:

۱- بلاوکردنەوھێ دەسبەجینی رووداوو ھەوآلەکان کە لەپەر روو دەدەن، وھک ھەوآلی کارەسات و تیرۆر.

۲- توانای گۆن لئ گرتنی لە کاتی ئەنجامدانی ھەر کاریکی دیکەدا.

۳- ئامرازینکی بیستراوہ، دەنگ و ئامرازەکانی دەنگ بەکاردەھێنن لەبەرئەوہ ھەلی

زیاتر بۆ گوئیگر دەرەخسینئی، خەيال بکات و لەگەل رووداوهکانی نواندن یان دراماو موزیک و گۆرانی بگوزەریئی.

۴- لە توانایدا به بۆ نه خویندهواران بدوئ.

۵- قەبارەى بچووکە و هەلگرتنى ئاسانە، به سانایى له شوینیکەوه بۆ شوینیکى دیکه دهگوازیتەوه.

۶- ئامرازىکى گرنگه بۆ شوفیزان لەرووی خویشگوزەرى و بهسەربردنى کاتىکى خوش.

ئىستگه پتر به تواناو به بهرهمتره و برى تىچوونىشى کهمتره، گرنگترین ئامرازى میدیای جهماوهرییه، بههوى توانای خیزا په یوهندیکردنى، بهشداریش له پینکهیتانى رای گشتى و ریزلیگرتنى دهکات، لیک نزیکبوونهوهى زهینى نیوان جهماوهر و دهسهلات به دەست دینئی، پرۆسهى گوئیگرتنىش بههیز دهکات، چونکه پشت به گوئ دهبهستى و خەيالکردنى راسته وخوش دروست دهکات.

له کوردستان جهماوهر گوئیگرخوازه بههوى زورى ریزهى نه خویندهوارى له نیویدا، بهلام هیشتا بارودۆخى باشتکردنى گوئیگرتن و باشتکردنى زمان له خوار ئاستى پینوستهوهیه، ئەمیش پینوستی به پینشخستنى دهزگا تهکنۆلۆژییهکان ههیهو، وزه و توانا داهینهرهکان بهرهم بهینرین و بهشگهلیک بۆ توئیزینهوهو، لیژنهش بۆ راویژکارى له دهرهوهى دامهزراوهکانى میدیا پیک بهینرئ.

۲- تەلهفزیۆن:

تەلهفزیۆن وهک ژانریکى راگهیانندن، کاریگهرییهکى وای لهو بوارهدا بهدى هینا که لهگەل ههموو داهینانهکانى پینشترى ئەو بواره بهراورد نهدهکرا، چونکه توانى وشه لهگەل وینهدا پیکهوه گری بدات و دیمهن و رستهکان ئاویتهى بهکتر بکات، ئەم سهندوقه جادووویه توانى دیمهن و رووداوهکان له ریگهى وینهى گوازراوهوه له هزرى بینهردا بهرجهسته بکات و له راستى رووداوهکه نزیکی بکاتهوه.

کاتیک تەلهفزیۆن هاته نیو ژيانى تاک و کۆمهلهوه گۆپانکارى پینشهى دروست کردو ئاستیکى فیکرى و رۆشنیبرى و کۆمهلايهتى تايبهتى پین بهخشین، بهو شیوهیه

پیتسکەوتنى تەكنەلۇژیيە تەلەڧۇن ۋە گىرەڧىدەنە دەۋلەتەن بە تەلەڧۇن ۋە ئاڧىڧىكەت سىنۇررى ئاۋچەيى بېرېت ۋە، وردە وردە بەرەۋ ئاستىكى جىھانى گەشە بىكەت گۇرەنى تەلەڧۇن لە ئاۋچەيى ۋە بۇ جىھانى.

ئەڧگەرە مېدېيەكەنى تەلەڧۇن:

- يەكخستنى دەنگ ۋە وېنە كە پىشت بە گىرەڧىدەنە دوو ھەستەۋەر دەبەستى، ئەۋانىش بېستىن ۋە بېنېنە.

- كەرىپىكەرنى تەلەڧۇن پىۋىستى بە كەرامەيى نېيە.

- ڧەرەھەمبۇنى تۇخى تەمۇچىڧ بۇ بېنەر.

- زىاد لە ھەر سەرچاۋەيەكى دېكە مېدېا جەمەۋەر باۋەر بە ھەۋالەكەنى دەكەت،

بەلام رۇڧنامە سەرچاۋەيەكە كەمتر باۋەر پى دەكەرى.

- تەلەڧۇن پىۋىستى بە بېرىك تەركىز ھەيە، بەپىچەۋانە رادىۋ كە دەكەرى بى

دېقەتگىرەن گۇيى لى رەبگىرى.

- زىاد لە ھەر ئامرازىكى دېكە گۇزارىشت لە ۋاقىع دەكەت، بەھۇي وېنەي

رەنگاۋرەنگى بابەتەكەنى ۋە دەنگى راستەقېنەۋە.

- تۋانەي ھەمەلەيەنى لە: گىتۇگۇ، دېالۇگ، نۋاندەن، سەرنجى زانستى.

- بەزاندى ھەردوۋ رەھەندى كەت ۋە شۋىن، كە تۋانەي ئەۋەي ھەيە چەند

گىرەيەكەت لە چىرۇكىكى كەلتورى بۇ دروست بىكەت ۋە وېنەي زىندوۋى پىرۇسەي

ڧىرەبۇنت، بۇ نەمۇنە لە ژاپۇنەۋە بۇ بگۇازىتەۋە.

- كۇنتىرۇلكەرنى كەتى پەخشكەرنە.

لەيەنە ئەرتىپەكەنى تەلەڧۇن:

- كۇكەرنەۋەي ھەردوۋ ھەستەرى بېنېن ۋە بېستىن.

- كۇبۇنەۋەي خەسىتەكەنى شانۇ رۇڧنامەۋانى ۋە رادىۋ تېايدا جگە لە جۋولەۋ

رەكېشان ۋە زىندوۋىتى ۋە رەنگەكەن.

- بەزاندى سىنۇررى ئاۋخۇيى بەرەۋ جىھانى.

- بە سەرنجىرەكېشانى بېژەرەكەي ۋە ئەكەتەرى شانۇيى جىا دەكەرتەۋە.

- بهوه جيا دهكرېتهوه كه رووداوهكان به زيندوويى و بهرجهستهيى دهگوازېتهوه له شويټي رووداوهكهوه.

- خيزان كو دهكاتهوه.

لايهنه نرېټيبهكاني:

- پټويستي به خوټه رځانكردن ههيه بو بهدواداچووني.

- له خوټندنهوهي لاوان و مندالان كه م دهكاتهوه.

- خيزاني بهجوړيك بهخووه بهستووه كه بې دهنگي كړدوون.

- لاساييكردنهوهي شهرانگيزي و لايهنه خراپهكاني لهلايهن مندالانهوه.

- ئالوودهبووني ههندي خهلك بهتاييهتي مندالان به تهلهقزيون.

ماوهي سهيركردني تهلهقزيون:

له وتاريكدا كه لهبارهي تهلهقزيوني مندال له روژنامهي The New Republic

بلاوكرارهتهوه، نووسه لومه دهخاته سهر ناوهړوكي بابتهي بهرنامهكان له جياتي ئهوهي بيخاته سهر ئهزموني تهلهقزيون، كه دهلي: «مندال له چينه كومه لايهتبييه جياوازهكان لهگهل ژمارهيك له هاورياني له مالهوه ژيان به سهر دهبات، بې ئهوهي هيچ كاريك بكات. تهنها چهند خيزانېك چ له گهړهكه ههژارنشينهكان بېت، يان له ئاپارتمان هگورهكاندا بې، يان له شويتهكاني دهووبهري شاردا راهيتاني پټويست بو گهشهي عهقلي و جهستهي بو مندال دابېن دهكن، بهرهنجامي ئم راهيتانهش ههر ئهويه كه له بازارهكاندا دهبيبي، چون مندالتيكي بچووكي زووهلچوو، ماندوو، بيزار بههؤي سستي و تهملهئييهوه داكي بيزار دهكات. بهرنامهي گونجاوي تهلهقزيون پټويسته يارمتهي ئم جوړه مندال و داكانه بدات، چونكه مهگه ر خوا بزانتت مندال به چ شيويهكي بهردهوام سهيري تهلهقزيون دهكات».

خاوهن وتارهكه بيري لهوه نهكردوتهوه كه لهوانهيه ئو منداله كه زووهلدهچي، ماندوو دهبي، بيزار دهبي بههؤي خاوبوونهوهوه بې نهك بهرنامهي تهلهقزيون، چونكه سهيركردنيان بو تهلهقزيون بهردهوام و نهچراوه، بيريشي لهوه نهكردوتهوه، كه مندال له دهرهتي راهيتاني بهدهني، يان زهيني، بې بهشه نهك شتي ديكه. رابواردني

مندالان له گهل ته له فزبون بۆ باوک و دایکیش ئاسانتتره له وهی له گهل خویمان بیانبن بۆ یاریگاو یارییان له گهلدا بکن، یان مامه لهی راسته وخویمان له گهلدا بکن. نووسه داوا دهکات بهرنامهی چاکتر بۆ مندال دابنری، که ده لیت: مندالی ته مه نی پیش چوونه قوتابخانه ماوهی ۵۴ کاتژمیر له ههفتهیه کدا سهیری ته له فزبون دهکات، ئەمەش بە شیوهیهکی نا ئاسایی دوو چاری زمانیکی ئینگلیزی وشکی دهکات، که گهرهکان قسهی پێ دهکهن و ههلیشی ده داتی سهیری شتی زۆرتر بکات، بهلام مندالی ئەمریکایی به شیوهیهکی نایاب مامه له گهل ته له فزبون ناکات، ئەوان شان به شانی هاوسهنگی ئەزمونه کانی تری ژیا نیان پتووستیان به شانوی چاک و ئەفسانه و موزیک و فیلم و چیرۆک ههیه.

مندالی ته مه نی پیش چوونه قوتابخانه له ماوهی ۵۴ کاتژمیر که سهیری ته له فزبون دهکات له ههفتهیه که دا به خه به ره! ئەم ماوه زۆره له سهیرکردنی ته له فزبون کاتی ته وای بۆ خواردن و خوشتن به دهسته وه ناهیلێ، له گهل ئەوه شدا نووسه ره به رهنگاری گفتوگۆیهکی ئارام نایته وه، یان گوزارشت له رای خۆی بکات، با بلیین ئەگه ره به دیقته بووایه دهیزانی له وه که متری وتوو، که موژدهی شتیکی چاکی دابیت. هۆکاری نیگه رانییه که ی له وه دا ده خواته وه که ئەو ۵۴ کاتژمیره پره له بهرنامهی خراپ، ئەو دهیه وئ هه موو ئەو ماوه درێژه به ئەزمونی چاک پر بیته وه، که مندال له توانیدا بی له گهل ئەزمونه تاییه تییه کانی خۆی پری بکاته وه.

به لام کامانه ئەزمونی تاییه ت که ده کری مندال زۆره ی کاتی به دیار ته له فزبونه وه به سه ره ببات؟ که واته پتووسته شاشه که به وینه ی مندال پر بکریته وه که سهیری ته له فزبون دهکات. به پتی لیکۆلینه وه یه کی ئە کادیمیای ئەمریکاییش مندالانی بچووک (۱-۳) سال تووشی که می ئاگایی ده بنه وه له هه ر کاتژمیریک که سهیری ته له فزبون دهکهن.

د. دیمتری کریستاکیس) لیکۆله ره نه خۆشخانه ی مندالان و ناوه ندی پزیشکی ههریمی له ئەمریکا ده لی: ته له فزبون په یوه ندی به قه له وی و شه پرانگیزی منداله وه هه یه. کاتیکی مندالانی ئەمرۆ ده گه نه ته مه نی ۷۰ سالان، ئەو ۷ تا ۱۰ سالی ژیا نیان

له بهر دهم شاشه‌ی ته‌له‌فزیون به ری کردوه، ئه‌م زانیاریانه به پینی توژیینه‌وه‌یه‌کی ئه‌مریکایی بووه له‌سه‌ر ئه‌و بئه‌مایه‌یه، که تیکرای سه‌یرکردنی هه‌فتانه‌ی مندال به تیکرای ۲۳ کاژیره، به پینی توژیینه‌وه‌یه‌کی عه‌ره‌بیش هه‌فتانه مندالان ۲۸ کاژیر سه‌یری ته‌له‌فزیون ده‌که‌ن. له‌جیاتی ۳۵ خوله‌ک له سه‌یرکردنی روژانه‌ی ته‌له‌فزیون که زانیانی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و پزیشکان دیاریان کردوه، مندالان روژانه ۳ تا ۴ کاژیر به سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیونه‌وه به‌سه‌ر ده‌به‌ن، له روژانی پشووی هاوینیشدا به‌شیوه‌یه‌کی به‌رچاو ئه‌و ریژه‌یه زیاد ده‌کات.

به پینی راپورتیکی ریکخراوی یونسيف له سالی ۲۰۰۰دا، ده‌رکه‌وت ریژه‌ی ۹۷٪ له تازه پینگه‌یشتوان سه‌یری ته‌له‌فزیون ده‌که‌ن، ریژه‌ی خویندنه‌وه‌ش له‌ناویاندا ۱۵٪، ریژه‌ی زیاتر له ۷٪ به‌رنامه‌کانیش ئاراسته‌ی مندالان نه‌کراوه، ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که ریژه‌یه‌کی زۆری به‌رنامه‌ی توندوتیژی ده‌بینن.

ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی توژیینه‌وه‌کانی پینشووی پینی گه‌یشتوون به‌رپرسیاریتی توند ده‌خه‌نه ئه‌ستوی ده‌زگا‌کانی میدیا له کارتیکردنیان له تازه پینگه‌یشتوانی نه‌وه‌ دوای نه‌وه، هه‌روه‌سا زه‌نگی مه‌ترسیش بو دایکان و باوکان لی ده‌ده‌ن، که ئاگاداربن له‌وه‌ی منداله‌کانیان سه‌یری ده‌که‌ن و داوایان لی ده‌که‌ن و ریا بن له ئاکامه‌ خراپه‌کانی ته‌له‌فزیون له‌سه‌ر مندال و کۆمه‌لگه‌ش.

له هۆله‌ندا مندالی ئاسایی روژانه ماوه‌ی دوو کاژیر ته‌له‌فزیون ده‌بینن، به‌لام له ولاته‌ پیشه‌سازیه‌کانی دیکه ئه‌و ژماره‌یه ده‌گاته ۲ یا ۴ کاژیر، دیمه‌نه‌کانی ته‌له‌فزیون سه‌باره‌ت به مندال هه‌روه‌ک گه‌وره‌کان ماوه‌یه‌کی زۆرت‌ر له هه‌ر چالاکیه‌کی دیکه داگیر ده‌کات، جگه له نووستن و ماوه‌ی خویندنی قوتابخانه. به پینی توژیینه‌وه‌یه‌کی پزیشکی سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیون زیانیکی ته‌ندروستی تایبه‌ت به مندالی بچووک ده‌گه‌یه‌نی.

سه‌باره‌ت به سه‌یرکردنی دایک و باوک له‌گه‌ل منداله‌کانیان، (دانپیل ئه‌ندرسون) ده‌لی: بنگومان ئه‌مه کاریکی باشه، به‌لام سه‌یرکردنی دایک و باوک له‌گه‌ل منداله‌کانیان ته‌نها تیگه‌یشتنی منداله‌کان نییه، به‌لکو تیروانینیکی ره‌خه‌گرانه له ته‌له‌فزیون و

ریکلامه‌کان به مندال ده‌به‌خشنی، له‌بەر ئه‌وه باوه‌ریم وایه دایک و باوک له‌سه‌یرکردنیان له‌گه‌ل منداله‌کانیان ده‌گه‌نه زور شت.

ته‌له‌فزیۆن هانده‌ری نه‌رییه، چونکه سه‌یرکردن پڤیوستی به‌هیچ هه‌ولیک نییه، هه‌روه‌ها هزر و بیری ئاماده‌کرا و پیشک‌ه‌ش ده‌کات، له‌وانه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه رابی و فیری ته‌مه‌لی بیی ته‌نانه‌ت سه‌باره‌ت به‌بیرکردنه‌وه‌ی ته‌نها یان ره‌خنه‌گرتن یان پشکنین له‌وه‌ی ده‌بیینی و ده‌بییستی، سه‌رباری ئه‌وه‌ش له‌دوخی تاییه‌تی ته‌له‌فزیۆندا شت‌گه‌لیکی سه‌پینرا و ده‌بیینی که‌خوی ده‌ستی له‌دیزاینکردنی به‌رنامه‌کانی یان دانانیدا نییه.

مه‌ترسییه ته‌ندروستییه‌کانی ته‌له‌فزیۆن:

(ئه‌ریک سیگمان) پڤیویه ژماره‌ی ئه‌و کارژیرانه‌ی مندال سه‌یری ته‌له‌فزیۆن ده‌کات به‌و کیشانه‌وه به‌ستراوه، که له‌مه‌ودوا ده‌رده‌که‌ون، چ له‌رووی کاریگه‌ری له‌سه‌ر ناگا یان روبرو بوونه‌وه‌ی ئاریشه‌کانی په‌یوه‌ندی و گفتوگو له‌گه‌ل که‌سانی دی، لای ئه‌و مندالانه‌ی ئاماده‌باشی بۆماوه‌بیان تێدایه بۆ توشبوون به‌نه‌خۆشییه‌کانی ئاخاوتن، هه‌روه‌ها چه‌ندین گه‌رفتی ته‌ندروستی دیکه که په‌یوه‌نده به‌ژماره‌ی ئه‌و کارژیرانه‌ی مندال له‌سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆن به‌سه‌ری ده‌بات، هه‌روه‌ها ئه‌و ته‌مه‌نه‌ش که مندال تێیدا سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆنی ده‌ست پێده‌کات.

تویژینه‌وه‌کان ده‌ریان‌خستوه سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆن ده‌بیته هوی تیکچوونی هه‌میشه‌یی چاوی مندالان و سه‌ره‌لدانی نه‌خۆشی ئۆتیزم بۆ قوناغی زوی مندالی. سه‌رباری ئه‌وه‌ش، خوله‌کانی نووستنی مندالی شیره‌خۆرو ئه‌وانه‌ی بزاقیان نوییه ده‌هه‌ژینی و ئه‌گه‌ری توشبوون به‌نه‌خۆشی شه‌کره‌پتر ده‌کات. تویژینه‌وه‌کان سه‌لماندوویانه که سه‌یرکردنی یه‌ک کارژیری زیاده‌ی رۆژانه بۆ که‌سانی ته‌مه‌ن ۲۰- ۶۰ سالان دووچاری مه‌ترسی نه‌خۆشی زه‌ایمه‌ریان ده‌کات. به‌پن راپۆرتیکی گو‌فاری زانستی بیولوژیست، مندالی به‌ریتانی که ته‌مه‌نی شه‌ش سالانه سالیکی ته‌واو له سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆن به‌سه‌ر ده‌بات و، زۆربه‌ی مندالانیش که ته‌مه‌نیان ده‌گاته سی سال ئامیری ته‌له‌فزیۆنیان له ژووری نوستن هه‌یه.

تویژینه وەهەیک ئاشکرای کردووە کە سەیرکردنی تەلەفزیۆن مەترسی پتر لەوێ زانراوە لەسەر منداڵان ھەیه، چونکە ئەگەری گەرانەووە لە توشبوون بە قەلەوی و ئۆتیزم یان بالقیوونی پینشوخت زیاتر دەکات، ئاماژەشی بەو داوێ کە پینوسیستە گرنگی بە کەمکردنەوێ ماوێ سەیرکردنی منداڵان بدرێ. ھەر وەھا تویژینەوێ کە ئاشکرای کرد، کەوا تەلەفزیۆن سنوور بۆ رادەیی بەرھەمھێنانی ھۆرمۆنی میلالتۆنین کە ریکخەری سوڤی بایلۆژییە دادەنێ، ھەر وەسا تەلەفزیۆن زیان بە ماوێ نووستن و کۆئەندامی بەرگری و قوناغی بالقیوون دەگەینێ.

تویژینە وەھەیک زانای دەروونی «ئەریک سیگمان» دەریخست، داہەزینی رێژەیی میلالتۆنین لەوانە ھە ھۆکاری سەرھکی بالقیوونی پینشوختی کچانی ئەمڕۆ بێ، بەبەر اوورد لەگەل ماوێ پەنجاکان، ئاماژەشی بەو دا کە ئەمە مەترسی توشبوون بە نەخۆشی شیزوپەنجەش پتر بکات. ھەر وەسا تەلەفزیۆن دەبیتە ھۆی خەوزراندنی کوربان و بەشداری لە مەترسی توشبوون بە نەخۆشی شەکرە دەکات.

تویژینە وەھەیک دیکە ئەمریکی دەلی سەیرکردنی تەلەفزیۆن بەرسفی منداڵ بۆ خۆراک لە کار دەخات، کە لە کاتی دانیشتون زیاتر دەخۆن ئەگەر ھەست بە برسیتی بکەن یان نەیکەن. تیمبل و ھاوڤیکانی کاریگەری تەلەفزیۆنیان لەسەر راھاتن لەسەر وریاکەر وە خۆراکییەکان روونکردۆتەو، ئەمیش دیاردە ھەیکە کاتیک روودەدات، کە جۆریک خۆراک پینشکەش کەستیک دەکری بە شینوێھەیک بەردەوام لە کۆتاییدا گرنگی پێ نادات و تەنھا بە ھەستکردنی بەتیربوون دەستی لێ ھەلدەگری، بەلام پینشکەشکردنی جۆریکی نوێ لە خواردن کە پێی ئاشنا نییە لەوانە ھە ئو پروسە ھەیک بخت و کەسە کە جاریکی دی دەست بە خواردن بکاتەو ئەگەر برسیش نەبێ. لەوانە ھە وریاکەر وە خۆراکییەکان ھەر وەھا راھاتن لە کار بخت ئەگەر کەسە کە زەینیی لەوێ نەبوو.

بەرپرسیاریتی پاراستنی منداڵیش لە مەترسی تەلەفزیۆن ھەر وەکو «کاسی شیبینریگ» دەلی: باوک و دایک و مامۆستایان بەرپرسیارن لەوێ منداڵ سەیری دەکات، پینشوا ھەیک جاریکی ئامیری کۆنترۆلکردن بە کاربەینری و تەلەفزیۆن کە داخری،

ئەگەر باوک و دايک و مامۇستايان زانيان ئەو بەسە.

تەلەقزىيۇن و زىندەخەون:

دەتوانىن تەلەقزىيۇن وا لەقەلەم بەدەين جۇرىكە لە زىندەخەون، كە خەونگەلىكە
هەي خۇمان نىيە، بەلكو هەي كەسىكى دىكەيە لە شۆينىكى دوورتەر، هەرچەندىشە
لەسەر شاشەي ناو ئاوەزمان نەمايش دەكرى، چاوەكانىش جىگىرن و خراونەتە سەر
شاشەيەكى بچووك، كە خەرىكە دەبن بە تاكە هەستەوەر لەنىو هەستەوەرەكانمان
كە كار دەكات و ئەو وىنانەش كە دەچنە ناو نەستمانەوە لە ئاوەز فەرامۇش دەكات،
سەدان توپزىنەوەش پەيوەندى راستەوخۇي نىوان جولەي چا و بىرکردنەوەي
دەرخستووە، پروسەي كۆكردنەوەي زانىارى بەسەبىرکردن پىويستى بەوە هەيە بىنەر
ورىا و چالاک بى، نەك تەنھا هەر شتى كە بەشيوەيەكى نەرتىنى بە بەردەمىدا دەروات
پەسندى بكات.

توپزىنەوەگەلىكىش ئەو دەسەلمىنن كاتىك هەردو و چا و ئارامن يان بەشيوەيەكى
ترسناك خراونەتە گەر، ئەو بىرکردنەوە بەتەواوى بوونى نىيە، هەروەك (گىرى ماندەر)
دەلى لەوانەيە لەسەردەمىكدا بىن كە زانىارى راستەوخۇ لاي هەموان بئاخىرىتە ئاوەزى
شاراوە (العقل الباطن) مانەوە، زۆربەي بىنەرانىش هەست بەم جۆرە خەوانانە دەكەن
كە ديارە خەيال دەسەلاتى بەسەر وروژاندنىوە هەيە، لەبەرئەوە وىنە پىكها توەكان
بەهۇي بىننىە يەك لەدواي يەكەكانەوە كە يەك بابەتن يان لىك نزيكن دابەش دەبن،
لە تواناي ئەو خەيالەشدايە وىنە ناكۆكەكان لىكەوە نزيك بكاتەوەو شتىكى نوئيان لى
دروست بكات، بىكات بە مادەيەكى بە كەلك بۆ ئازادكردى زىندەخەونەكان لەسەر
پشتى خەيال، دوور لە واقع و راكردن لە بەرپرسىارىتى.

كارىگەرى تەلەقزىيۇن لەسەر كۆكردنەمى دەمارى:

هەندى كەس لەو باوەرەدان سەبىرکردنى تەلەقزىيۇن لە بناغەدا ئەزموونىكى
نازارەكى و بىننىە بۆ مندال، ئەم حالەتە كە بۆ هەندى مندال وەكو بىن هۆشىي وايە،
ئەوە نىشان دەدات كە لە حالەتى تىرامانەوە نزيكە، يان هەر حالەتىكى هاوشيوە.
بەكارهيتاننى تەلەقزىيۇن بۆ نيوەگۆي راستى مېتىشك وەك ئامرازىكى ئارامكەرەوەو

چاره سهریک بۆ سووککردنه وهی زیاد وروژاندنی مندال و هینورکردنه وهی مندالی بیزارکر، ناوه پۆکی نازارهکی تهله قزیۆن دووپات دهکاته وه. به لگهیهکی دیکهش ههیه بۆ ده رخستنی کاریگهری نازارهکی تهله قزیۆن له سهر ئه زموونهکانی تهله قزیۆن، ئه ویش ئه وهیه که ناتوانی وهک جیگره وهیهکی تهواو به کاربهینری بۆ فیربونی زمان.

به ریوه بهری سه نهتری هارلمبۆی مندالانی بی سه ره رشت پیش ته مه نی چوونه قوتابخانه، له مبارهیه وه ده لی: ئه و مندالانه ی دینه قوتابخانه که م یهک له دوای یهک به کرده وه لال، ناتوانن یهک رسته ی پتیوست بلین هه رچه نده به پنی پشکنینی پزیشکی هیچ که م و کورتیه کی جه سته بی یا عه قلییان پیوه نییه، ئه گه ر ئه وه هه موو هه زاران کاتژمیره که مندالانی بچوک به دیار تهله قزیۆنه وه به سه ری ده بن، سه رچاوه یهک بووایه بۆ وریاکردنه وهی زاره کی ء یارمه تیده ری گه شه پیدانی ناوه نده کانی قسه کردن له ناو میتشکدا، ههروه ها ئه گه ر ئه وه هه موو وشه و گوزارشته جوانه پنگه بیوانه، که له تهله قزیۆنه وه ده رده چن به شیوه یه کی کارا کاریان بکرایه وه کو کاریگه ری گفتوگۆی واقعی و گوینگرتن، به دلناییه وه نه وه یه کی به توانا پهروه ده ده بوو، که زۆر به متمانه و راشکاوانه گوزارشتی له خۆی ده کرد. به لام دیاره ئه وه رووی نه داوه.

به پنی لیکۆلینه وه یهک له باره ی په یوهندی نیوان سه یرکردنی تهله قزیۆن و، توانای زمانه وانی مندالانی پیش چوونه قوتابخانه ئه نجام دراوه، ده رکه و تووه په یوهندی پیچه وانه له نیوان ماوه ی سه یرکردن و ئه دای ئه و مندالانه له تاقیکردنه وه کانی گه شه ی زماندا هه بووه، لیکۆلینه وه که ده ریخست ئه و مندالانه ی له ماله وه زۆر سه یری تهله قزیۆن ده که ن ئاستی زمانه وانیان نزم بووه، ههروه ها که م و کورتیه کی ترسناک له توانای زمانه وانی ئه و مندالانه دا هه یه که له گه ل تهله قزیۆن گه وره بوون و ماوه یه کی زۆریش سه یر ده که ن.

ده بی جیاوازییه کی یه کلاکه ره وه هه بی له نیوان ئه زموونی زمانه وانی که پیوستی به به شداریکردنی ئالوگۆر نییه وه کو تهله قزیۆن و، ئه زموونیک دیکه که پیوستی به وه هه یه مندال به چوست و چالاکییه وه تیایدا به شدار بیت وهک قسه کردن له گه ل

یه کیتیکی دیکه. نه گهر سهیرکردنی ته له فزیونیش به راستی جوړه چالاکیه کی عه قلی غهیری نه زموونه واقیعییه کانی ژبانی بگرتایه ته وه، نه وهی نیشان دها که نه م چالاکیه به شه که هی دیکه ی میتشک که له گه شه کردندایه به ناگا ده هینایه وه.

نایا میتشکی مندالیکی ته مه ن ۱۲ سال، که ماوه ی ۱۰ هه زار کاتژمیر له ژووریکی تاریکدا به دیار سهیرکردنی کارتونه کانی ته له فزیونه وه به سهه بردبئ، جیاوازی نابئ له میتشکی مندالیک که که م سهیری کردبئ، یا هر سهیری نه کردبئ؟ وه کو جیاوازی نیوان سسیه کانی که سیکي جگه ره کیش له گه ل که سیکي دیکه، که نه یکیشابئ؟ نایا مندالیک، که له گه ل ته له فزیون گه وره بووبئ له وانه نیبه به هره کانی نیوه گوی چه پی میتشکی گه شه ی که متر بئ، له به هره کانی نیوه گوی راستی میتشک؟

لیره دا دوو پرسسیار سهه ره لده دا ت: نایا هر جوړه نه زموونیک که له سهه مندال نه نجام دهری کار له گه شه ی میتشک ده کات؟ نه گهر وایئ، نایا نه زموونی پیشوده خت کار له گه شه ی قوناغه کانی دواتر ده کات؟

پرسسیاری تایبه ت سهه باره ت به نه گهری توانای نه زموونیک بو درووستکردنی گورانکاری راسته قینه له ناو میتشکدا، که بیته بابه تیک بو لیکدانه وه و بیرکردنه وه تا نه م سهه رده مه ش هر له نارادایه، هاوکات هه ندئ له زانایان باوه ریان وایه به کارهینانی خانه ده بیته هوی په ره سه ندنی خانه که، دواپی وه کو پیویست ده بی ورووژینه ره کانی ژینگه کار له گه شه ی میتشکی مندال بکات، هه ندئ که سی دیکه وا هه ست ده که ن وزه ی میتشک و گه شه سه ندنی له پرووی بو ماوه وه پیشتر مه زنده کراوه و ناکه وپته ژیرکاریگری رووداوو نه زموونه کانی ژبانه وه.

له نه نجامی نه و نه زموونانه ی له م دوو دهیه ی دواپیدا کراون، دهرکه و تووه زور لایه نی توپکاری و کیمیا ی میتشک به ورووژاندن و وریاکردنه وه، ده گورین. له لایه کی دیکه شاره زایانی کومپانیای جه نه رال نه لیکتريک پنیانوایه: دوا ی نیو خوله ک له سهیرکردنی ته له فزیون میتشک وا دهرده که وئ که نوستووه، نه مه ش رووی مه ترسی ته له فزیونه، نه گهر بینر له سهه نه وه راهات که خوی رادهستی بینین بکات نه وا هر به و خوبه ده سه ته وه دانه ده میتشکته وه، لیره دا مه ترسی خوی حه شارداوه، چونکه میتشک

نیمچه نوستووو له توانایدا نیبه د پروون له وه بپاریزی که ناراسته ی دهکری، بن دهسه لاتیښ ده بی له بهرگریکردن، که زانیاریه کان به شیوه ی باران به سه ریدا ده باری که کاریگری لاهو کی له پروون و عه قلدا دهرده که وئی.

کاریگری ته له فزیون له سهر مندال پیش چوونه قوتابخانه:

سه یرکردنی ته له فزیون له لایه ن مندالی پیش ته منی قوتابخانه، نابیته هوی به دیهینانی دهسکه وتی بنه رته فیروون، نه م پرسیاره سهر هه لده دات: تا چ ناستیک مندالانی ته من سئ، یا چوار سال به کرده وه سوود له ته له فزیون ده بینن؟ ژماره یه که له لیکولینه وه کانی تابه ت به تیگه یشتنی مندال له بابه تی ته له فزیون پینانویه نه و کاته مندال به راستی چیژ له بهرنامه کانی ته له فزیون وهرده گری، که بو ته منی نه وان داریزرا بیت، له وانه شه له کاتی سه یرکردنی ته له فزیون نه و په ری به ناگان، به لام له رووداوه کانی واقعی روژانه زور که متر تیده گهن.

به پنی لیکولینه وه یه که له باره ی تیگه یشتنی مندالی ته من پیش چوونه قوتابخانه له بهرنامه یه کی ته له فزیون به ریگای هه لسه نگانندی بزارکراو، دهرکه وت زور به ی مندالان نیوه که متری زانیاریه کانی بابه تی تاقیکردنه وه که تی ده گهن، نه و مندالانه ی له کاتی بهرنامه که دا هه ندی له پرسیاره کانیان ناراسته کرا، دهرکه وت توانای وهرگرتیان باشتره له و مندالانه ی له کوتایی بهرنامه که دا هه موو پرسیاره کانیان ناراسته کراوه، به دووریش زانراوه که له وانه یه زاکیره فاکتوری به کللاکه روه بی نه ک تیگه یشتن.

له لیکولینه وه یه کی دیکه دا بو ماوه ی بیست خوله ک هه قایه تیکی خه یالی له و شیوانه ی، که به شیوه یه کی گشتی له ته له فزیون پیشانی مندالانی چوار سال و حه وت سال و ده سال دهری نمایش کرا، دوا ی بیننی فیلمه که تاقیکردنه وه ی تیگه یشتنی مندال دهریخت، ته نها ۲۰٪ یان که چوار سالان له ناوه روکی هه قایه ته که تیگه یشتون، به لام نه و مندالانه ی گه وره ترن تیگه یشتنیان زور زیاتر بووه. به پنی تاقیکردنه وه که، مندالانی ته منی پیش چوونه قوتابخانه نه یان توانی نه و شتانه بلینه وه، که له دیمه نه کاندان بینویانن، یان نه یان توانی شیکردنه وه ی راست سه باره ت به ره فتاری نه کته ره کانی نه و فیلمه به دهسته وه بدن، که چییان کردوه.

له لیکۆلینهوهی سیتیهدا فیلمیکی تایبەت بە پیاویک، که چەند کاریک دەکات وەکو درووستکردنی تاوهر و دانانی بووکه شووشە له لوتکە ی تاوهرەکه بۆ مندالانی تەمەن چوار سال نمایش کرا، فیلمەکه بیست کاری وەک یەکیشی لە خۆگرتبوو، داوا له مندالەکان کرا پینش ئەو هی سەیر بکەن هەمان ئەو کارانە بکەن، که پیاوهرەکه له فیلمەکه دەیکات، که چی مندالەکان بە سەیرکردن شتەکان فیز نەبوون، که له نیو بیست کاردا توانیان تەنها شەش ئەنجام بدەن.

له لایەکی دیکە، کۆمەلەی دوو هی مندالانی تەمەن چوار سال فیلمەکه بیان بەسەرپەرشتی سەرپەرشتیاریکی تاقیکردنەوهرەکه بینی، ئەو سەرپەرشتیارە بە شتوهرەکی زارەکی باسی کارەکانی ناو فیلمەکه ی بۆ مندالەکان دەکرد، دەرکەوت ئەم کۆمەلە یە تیگە یشتنی زۆر زیاتریان هەیه، یان بە لای کەمەوهر توانای وەبیرها تەنەو هی بابەتی فیلمەکه بیان هەیهو، ریزە هی ۵۰٪ ی تواناشیان زیاتر کردوهر له دووبارەکردنەو هی بابەتی فیلمەکه بە شتوهرەکی راستەر.

لیکۆلەرەوان بۆیان دەرکەوت که تیگە یشتنی مندالان و وەبیرها تەنەو هیان بۆ ئەو بابەتانە ی، له تەله فزیۆن سەیری دەکەن بە زیادبوونی تەمەن زیاد دەکات، ئەنجامە نوینیەکان پیشانیان داوهر مندال تا تەمەنی هەشت سال زۆر له و بابەتانە ی سەیری دەکات و دەبیستی وەبیری نایەتەوهر، باوک و دایک بە لگە ی تایبەتیان هەیه که کەم و کورتی له تیگە یشتنی مندالەکانیان هەیه: دەبینن مندالەکانیان ماندوون بەرامبەر ئەو بەرنامانە ی بە هیچ شتوهرەکی تیان ناگەن.

تەله فزیۆن و قوتابخانە:

بەگوهرە ی لیکۆلینهوهرەکانی ماری وین بە لگە ی بوونی پە یوهرندی نیوان سەیرکردنی تەله فزیۆن و ئەنجامی خویندن له سەر یەک کەلە کە بوون، رادە ی سەیرکردنی تەله فزیۆن چەند پتر بوایە له لایەن مندالەوهر ئاستی خویندن ئەمەندە دادەبەزی، زۆر له توژیئەوهرەکانی پەیمانگە ی نەتەوهری بۆ تەندروستی عەقڵی که سالی ۱۹۸۲ ئەنجامی داوهر لەبارە ی تەله فزیۆن، جگە له یەک لیکۆلینهوهر نەبی هەموویان ئەوهر نیشان دەدەن، که پە یوهرندی خراپ لەنیوان سەیرکردن و ئاستی خویندندا هەیه، بەبی ئەوهری هۆکاری

دیکه‌ی هاوکات هه‌بێن بۆ ئه‌و دابه‌زینه.

دیارت‌ترین به‌لگه سه‌باره‌ت به بوونی په‌یوه‌ندی خراپ له‌نیوان سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆن و دابه‌زینی ئاستی خوێندن له‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی که‌نه‌دیدا ده‌رکه‌وت، که به‌راوردی کرد له‌نیوان نمره‌ی قوتابییانی شاری (نوتل) که بی ته‌له‌فزیۆنه و، قوتابییانی دوو شاری دیکه به‌ناوی (یونیتیل)، که یه‌ک که‌نالی ته‌له‌فزیۆنی هه‌یه و ئه‌وی دیکه به‌ناوی (ملیتیل) که چه‌ند که‌نالیکی ته‌له‌فزیۆنی هه‌یه. مندالانی شاری نوتل دوا‌ی پشت راستکردنی نمره‌کانیان، ئاستی به‌رزترین به‌ده‌ست هه‌ینا له قوتابییانی هه‌موو شاره‌کانی دیکه، سه‌رباری ئه‌وه‌ش، مندالانی (یونیتیل) نمره‌ی به‌رزترین به‌ده‌ست هه‌ینا له مندالانی شاری (ملیتیل).

کاتیکی بوونی په‌یوه‌ندی زۆر خراپ له‌نیوان سه‌یرکردنی ته‌له‌فزیۆن و ئه‌نجامی خوێندن جیگیر بوو، به‌لام ئه‌وه جیگیر نه‌بوو که‌وا غیابی ته‌له‌فزیۆن به‌پررسیاره له ئه‌نجامی خوێندنی مندالانی (نوتل)، که بی ته‌له‌فزیۆنه و نمره‌ی به‌رزترین هه‌یناوه، یان ئه‌وه‌ش جیگیر نه‌بوو که سه‌یرکردنی که‌متر وای له مندالانی (یونیتیل) کردبێن ئه‌نجامی باشتر به‌ده‌ست بێنن، به‌به‌راورد له‌گه‌ل هاوڕێکانیان له (ملیتیل). له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا له‌وانه‌یه هۆکاری دیکه کاریگه‌ری له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌بێن، بۆ نمونه له‌وانه‌یه مامۆستایان له (نوتل) باشتر بووبن، له‌وانه‌شه له کاتی شیکردنه‌وه‌ی ئه‌نجامه‌کان ره‌چاوی فاکته‌ری کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری نه‌کراین.

پاشان ته‌له‌فزیۆن گه‌یشه‌ته (نوتل)، ئه‌گه‌ر هۆکاریکی دیکه هه‌بێن له پشت به‌رزیی نمره‌ی قوتابییانی نوتل، ئه‌وا دوا‌ی گه‌یشه‌تی ته‌له‌فزیۆن بۆ هه‌ر مالیک نمره‌کانی خوێندن تیایدا به به‌رزیی ده‌مینیته‌وه، به‌به‌راورد له‌گه‌ل هاوڕێکانیان له (یونیتیل) یان (ملیتیل)، به‌لام مه‌سه‌له‌که به‌م جۆره نه‌بوو، چونکه کاتی تاقیکردنه‌وه‌ی منداله‌کان کرایه‌وه له (نوتل) دوا‌ی دوو‌سال له‌گه‌یشه‌تی ته‌له‌فزیۆن بۆ شاره‌که‌یان، نمره‌کانیان نزم بۆوه بۆ ئاستی هه‌ردوو شاره‌که‌ی دیکه.

کۆمه‌لناسان پێشبینیان نه‌کردوه که ته‌له‌فزیۆن وه‌ک ئامرازیکی نوێ په‌یوه‌ندی هه‌بێن به ئه‌نجامی خوێندنه‌وه، هه‌روه‌ها ئاماده‌باشی پێویستیان نه‌کردوه بۆ

ئەنجامدانى لىكۆلۈنەنمەكەنى پىششىق دواتر لە كۆمەلگا جۆراوجۆرەكاندا، ئەگەر ئەنجامەكان ھاوشىيەنى ئەو ئەنجامانە بوون، كە لە لىكۆلۈنەنمەكەنى پىششىق بەدەستى ھېتابى، ئەو پەيۋەندى نىۋان سەيركىردنى تەلەقزىۋن و دابەزىنى ئاستى خويندىن دووپات دەپزە، بەلام تويژىنەنمەكەنەدىيەكە بە تەنھايە، لە كەنەدا يان ويلايە تە يەككىرتەكان يان لە زۆربەى ولاتانى رۇزاوا دووبارە نايىتەنمەكەنە، لەبەرئەنمەكەنى ئەو كۆمەلگايانە كە تەلەقزىۋنى تىدا نىيە لىكۆلۈنەنمەكەنى پىششىق دواتر بوونيان نابى.

چوار لىكۆلۈنەنمەكەنى دىكە، كە تازە بلاوكرائونەنمەكەنە، جەخت لەسەر پەيۋەندى زۆر خراپ لەنىۋان سەيركىردن و ئەنجام دەكەنەنمەكەنە، بەپىيى ئەنجامى ئەو لىكۆلۈنەنمەكەنى كە پەيمانگەنى نەتەۋەيى تەندروستى عەقلى NIMH ئەنجامى داۋە:

لىكۆلۈنەنمەكەنى يەكەم، لەنىۋان قوتابيانى پۇلى شەشەم بوۋە، كە بەردەوام لەمالەۋە تەلەقزىۋن يان ھەيە و ھاۋرىكانيان كە كەمتر تەلەقزىۋن دەكەنەنمەكەنە، كاتىك نمرەكانى خويندىنى ئەو دوو كۆمەلەيە بەراۋردىكران، جياۋازى ئەتۈلەئارادا بوۋ، دەرکەوت نمرەكانى سىيەكى ئەو قوتابيانەنى لە مالىكىدان بەردەوام تەلەقزىۋن يان ھەيە بەلای كەمەۋە ماۋەنى سالىك لە خوار ئاستى پۇلەكەيانەنمەكەنە بوون، لەكاتىكىدا نمرەكانى سىيەكى ئەو كۆمەلەيەنى بە نابەردەۋامى سەيرى تەلەقزىۋن يان كىردۈۋە لەسەر ئاستى پۇلەكەدا بوون، يان لەئاستى بەرزتردا بوون.

لەلىكۆلۈنەنمەكەنى دوۋەمدا دەرکەوت، ئەو مندالانەنى رىگەيان پىن دراۋە رۇزانە ماۋەيەكى زۆر سەيرى تەلەقزىۋن بىكەن، لەماۋەنى سالانى پىشش چۈنە قوتابخانە، لەبابەتەكانى خويندىنمەكەنە بىركارى و زمان لە كۆتابى پۇلى يەكەم نمرەنى كەمتر يان ھېتاۋە، لەو مندالانەنى كەمتر سەيرى تەلەقزىۋن يان كىردۈۋە لەماۋەنى چۈنە قوتابخانە. بەلام ھۆكارى دىكە بەتايىبەنى جياۋازى نمرەنى زىرەكى، لەوانەيە بىچىتە ناۋ ئەم پەيۋەندىيە روۋنەنى نىۋان سەيركىردنى تەلەقزىۋن و ئەنجامى خويندىنمەكەنە، بەلام ئامادەكارى راپۇرتى NIMH بەردەۋامە لە دوورخىستتەنمەكەنى ئەم ئەگەرە، نمونەش بۇ ئەمە ئەو لىكۆلۈنەنمەكەنى بوۋ، كە ۶۲۵ قوتابى لەخۇگرتىۋو، ھەر لە پۇلى شەشەمەۋە تا پۇلى نۆيەم لە يەككىك لە قوتابخانەكانى حكومەت لە گۈندەكان.

ئەو قوتابیانەى نمرەى زىرەكییان بەرزەو زۆر سەیرى تەلەقزیۆن یان کردووه بەراورد کراون، لەگەل ئەو قوتابیانەى هەمان نمرەى زىرەكییان هەبووه و كەمتر سەیرى تەلەقزیۆنیان کردووه، دەرکەوت ئەو قوتابیانەى كەمتر سەیرى تەلەقزیۆن دەكەن بەشێوهیەكى بەرچا و نمرەى بەرزترین هیئاوه لەتاقیكردنهوهى خویندنهوهدا. بەلگەى چوارەمیش روویتویكى فراوان لە كالیفۆرنیا دواى پشكینی نەریتهكانى تەلەقزیۆن و پۆلهكانى خویندن بۆ زیاتر لە ۳۰۰ هەزار قوتابى هەردوو پۆلى شەشەم و دوازدەیهىمى قوتابخانە حكومییهكان پشكەش كرد، ئەنجامەكان ئەوهیان سەلماند كە پەيوەندى بەهێز لەنیوان سەیرکردنى تەلەقزیۆن و خویندندا هەیه. چاودێرى فێرکردن لە كالیفۆرنیا سەرنجیدا، كە فاكتەرەكانى وەكو زىرەكى و داهاى دایك و باوك و ماوهى ئەركى قوتابخانە لەمالهوه، پەيوەندى خراپى نیوان سەیرکردنى تەلەقزیۆن و ئەنجامى خویندن ناگۆڕى، ئەمەش بووه بەلگەیهك كە بلى: تەلەقزیۆن بەهاى نییه و باشتەر وایە داخړى.

لەوانەیه سەلماندنى بوونى پەيوەندى خراپ لەنیوان سەیرکردنى تەلەقزیۆن و ئەنجامى خویندن گرنكى زیاتر بى، لە هەولێ تىگەيشتنى هۆكارەكە لە بوونى ئەو پەيوەندییه. بىركردنهوهش لەو هۆكارەى لە سەیرکردنى تەلەقزیۆن بكات، ئەنجامى خراپى هەبى لەسەر خویندنى قوتابیان نابى فەرامۆش بكرى. ئەگەرەكانیش لەمبارەیهوه رۆلى خۆیان هەیه، بۆ نموونه ئەگەرى گۆرانى سايكۆلۆژى لە چۆنىتى بىركردنهوه، كە بە هۆى روبرو بوونهوهى مندال لەگەل تەلەقزیۆن دروست دەبى كاتى كىمىاى میتسك دووچارى گۆرانى ژىنگەبى دەبى، هەروەها ئەگەرى دابەزىنى فراوانى ئاستى خویندن وەك چالاكییهكى ئازاد، پاشان پشكۆنخستنى ئەو ئەركانەى، گرنكى بۆ گەشەكردنى بەهرەى زارەكى كە پتویستە بۆ قوتابخانە، ئەمانە هەموویان رۆلیان هەیه لەئاستى خویندندا.

بەلام ئەو دیاردەبەى كاریگەرى كەمتر نییه و لەوانەیه ئەوه بسەلمىنى تەلەقزیۆن كاریگەرى لەسەر خویندنى مندال هەیه، ئەوهیه كە بوونى تەلەقزیۆن لەمالهوه وا لە مندالان دەكات تا درەنگى شەو نەخەون بەپێچەوانەى سەردەمى پێش تەلەقزیۆن، ئەم

راستییهش له ئامارهکانی راپۆرتی کارگێری تەندروستی گشتی لهسەر (تەلهفزیۆن و رهفتاری کۆمه‌لایه‌تی) دووپات کراوه‌ته‌وه.

ئهو کهم و کورتییه کهمه که له‌نووستنی منداڵدا هه‌یه، سه‌ره‌رای گرنگی خوی له‌وانه‌شه‌ و له‌ منداڵ بکات له‌ قوتابخانه‌ ئاگای له‌ وانه‌کان نه‌بێ، مامۆستا‌یه‌کی یه‌کێک له‌ قوتابخانه‌کانی سه‌ره‌تایی له‌ فرهنسا له‌وباره‌یه‌وه‌ ده‌لێ: ده‌توانم ئهو قوتابیان هه‌ جیا بکه‌مه‌وه‌، که له‌ ماله‌وه‌ تەله‌فزیۆنیان هه‌یه‌ و ئه‌وانه‌ی نیانه‌، چونکه ئه‌وانه‌ی نیانه‌ توانای هه‌رسکردنی زانیاری و هه‌زریان له‌به‌یاندا هه‌یه.

سه‌ره‌رای بوونی به‌لگه‌ی به‌هێز له‌ کارگه‌ری سه‌یرکردنی تەله‌فزیۆن له‌سه‌ر ئه‌نجامی قوتابخانه‌، به‌لام هه‌رگیز ناکرێ بپاری کۆتایی بدری که تەله‌فزیۆن هۆکاری راسته‌قینه‌یه. هه‌میشه ئه‌گه‌ریک هه‌یه هه‌رچه‌نده‌ لاوازش بیت، که هۆکاریکیتر هه‌یه و له‌ منداڵه‌ بکات زۆر سه‌یری تەله‌فزیۆن ده‌کات، خراپتر بێ له‌ منداڵه‌ی که‌متر سه‌یر ده‌کات، یان ئه‌وانه‌ی هه‌ر سه‌یر ناکه‌ن. له‌ کۆتاییدا باوک و دایک به‌ سه‌لیقه‌ی خۆیان ده‌توانن باشترین بپار بدن بۆ به‌رژه‌وندی منداڵه‌کانیان.

هه‌ر سه‌لیقه‌ی دروستییه‌ که به‌سه‌ر بپاری باوک و دایک زاله‌، نه‌ک باوه‌رپوون به‌ دروستی به‌لگه‌ی زانستی، ئه‌مه‌ش تیروانینی مامۆستای په‌یوه‌ندییه‌کان بوو له‌ زانکۆی به‌نسلفانیا، که به‌شداری کۆنگره‌ی کارگه‌ری تەله‌فزیۆن له‌سه‌ر فیربوونی منداڵ کرد، به‌ زمانیکی و تارخویندنه‌وه‌ پرسپاری کرد: ئایا ده‌کرێ بلیتین ئه‌گه‌ر تەله‌فزیۆنمان دوور خسته‌وه‌ منداڵان زیاتر فیر ده‌بن؟ ئیمه‌ نازانین، به‌لام هه‌ر خۆشی دواتر وتی: هه‌رچه‌نده‌ من ئه‌وه‌م وت، ده‌بێ ئه‌وه‌ش بلیتم، که دوو منداڵم هه‌یه ۹ ساله‌ ۱۱سال نایه‌لم یه‌ک کاتژمێر زیاتر سه‌یری تەله‌فزیۆن بکه‌ن.

تەله‌فزیۆن و توندوتیژی:

بابه‌تی توندوتیژی له‌سه‌ر شاشه‌ی تەله‌فزیۆن و ئه‌گه‌ری کارگه‌ری له‌سه‌ر منداڵ تا ماوه‌یه‌کی زۆر مایه‌ی ناکۆکی بوو، له‌مباریه‌وه‌ له‌سه‌ر داوای کۆنگریسی ئه‌مریکا له‌سالانی ۱۹۵۴ و ۱۹۶۱ و ۱۹۷۰ و ۱۹۷۷، چه‌ندین توێژینه‌وه‌ ئه‌نجام درا. کاتیکی کارگێری تەندروستی گشتی راپۆرتیکی سه‌باره‌ت به‌ (تەله‌فزیۆن و رهفتاری

كۆمەلەيەسى) بلاوكردهوه، له كۆي پينچ بهرگ چوار بهرگي تهرخان كردهبوو بۆ
 ليكۆلینهوه سهبارەت به شوپنهواری سهپرکردنی بهرنامەي توندوتیژی تهلهفزیۆن.
 زۆربهی ئەو سەمینارو وتارو ليكۆلینهوانه كه سهبارەت به کاریگەری تهلهفزیۆن
 لهسەر منداڵ ئەنجام دەدرین، هەموویان بابەتەکانیان تەنها لهسەر ئەم پرسە
 دەبن. ئەم زۆر بایەخدانەش به کاریگەری توندوتیژی شاشە لهسەر منداڵ پاساوی
 خۆی هەیه: ژمارەي ئەو میردمنداڵانەي دەسگیر کران بههۆی ئەنجامدانی تاوانی
 توندوتیژی ترسناک لهنیوان سالانی ۱۹۵۲ و ۱۹۷۲ گەیشته ۱۶٪، بهپیی راپۆرتی
 نووسینگەي ليكۆلینهوهي فیدرالی FBI و به پیی ليكۆلینهوهيەکی بههینز كه له
 سەنتەری ليكۆلینهوهکانی تاوانناسی و یاسای تاوانکاری له زانکۆی بنسلفانیا ئەنجام
 درا، بهراورد لهنیوان دوو كۆمەلەي گەورەي لاوان له شارەکاندا کرا، كۆمەلەيکیان
 لهسالی شەستهکان کامل (الرشد) بوون، ئەوی دیکەش له هەفتاکان گەیشتبووونە
 ئەو تەمەنە، دەرکەوت كه تیكرای کوشتن و توندوتیژی لهناو كۆمەلەي هەفتاکان
 سی ئەمەندە زیاترە له كۆمەلەي شەستهکانی هاوتای، لهبەرئەوهي ماوهي نیوان
 ۱۹۵۲ و ۱۹۷۲ ماوهي راستەقینەي تهواو دەرکەوتنی تهلهفزیۆن بوو له ژبانی مندالی
 ئەمریکادا، چونکه ئەو منداڵانەي گەیشتنه تەمەنی کاملبوون (الرشد) لهسالی ۱۹۶۰
 لهناوهپۆکدا به نهوهي پینش تهلهفزیۆن ناو دەبردین، لهگەل زۆری ئەو بهرنامە
 توندوتیژانە كه منداڵ سهیری دهكەن بۆیه پێویسته بگهڕین بهدوای پهیوهندی نیوان
 هەردوو پرسەكه.

بهلام ئەم پرسە تانیستا مشتومپی نیوان كۆمەلناسان و ليكۆلهروهوانه سهرهپای
 هەولێ زۆریان بۆ سهلماندن، توندوتیژی لهپاستیدا مایهی ركوکینهو رهفتاری
 سادیزم و سهرنجراکیتشه به هەموو جۆرهکانییهوه، كه لهسەر شاشەي تهلهفزیۆن
 دەردهکهوئ و هەر دەبی له رهفتاری منداڵ رهنگ بداتەوه، بهلام ئەوهي روونه وایان
 لئ ناکات بهشیوهیەکی ترسناک دژی كۆمەل رهفتار بکەن، بههەر حال زۆربهي
 مندالانی ئەمریکا دووچاری ئەو بهرنامە توندوتیژانە دەبنهوه، كه پینشیار کراوه بۆ
 ليكۆلینهوهکردن وهك هۆکاریك بۆ زیاتر نانهوهي توندوتیژی لای میردمنداڵ، پاشان

ئەو منڊالانى ئامارى لىڭكۆلېنە ۋە كانى فېدرالى دەيانگىرىتە ۋە رېژەبەكى زۆر كەمن لە جەماوەرى بېنەردا.

لە كاتىڭدا ئەو تازە كرنە ۋە بەبەيى حۇمەتى فېدرالى سالى ۱۹۸۲ كىردوۋىتى لەسەر راپۇرتى كارگىزى تەندروستى گىشتى كە سالى ۱۹۷۲ ئەنجام دراۋە، دەر كەوت بەلگە ھەبە كە توندوتىزى زىاد لەسەر شاشە دەبېتە ھۆى رەفتارى شەپانگىزى راستە ۋخۇو توند لەنىۋان منڊالان ۋ ھەرزەكاراندا، روون ۋ ئاشكرايە ئەو رەفتارە ۋەك لە تاقىگە كانى لىڭكۆلېنە ۋە دەر كە ۋتوۋە، تەنھا دەستدرىزى سىنكىسى ۋ كوشتن ناگىرىتە ۋە كە تاۋانى ترسناكن ۋەك لە راپۇرتى فېدرالىدا ھاتوۋە، بەلكو ئەو دەستدرىزىيەش دەگىرىتە ۋە كە لەنىۋ منڊالاندا باۋە ۋەكو پالنان ۋ دەستۋەشاندىن ۋ لىدان ۋ شتى دىكە. توندوتىزى لەسەر شاشە ۋا لە منڊالانى ئاسايى دەكات تاۋان ئەنجام بەدن، بېرۆكەبەكە ھىشتا بەتە ۋاۋى دركى پى نەكراۋە ۋە يەكلا نەبۆتە ۋە. دايك ۋ باوك بە ھەستى دلىيى خۇيانە ۋە پىيانۋايە سەبىر كىردى بەرنامەى توندوتىزى لەلايەن منڊالە كانىيان ماناي دەست درىزى ۋ كوشتن ناگەبەنى، بەلكو رىگەيان دەداتى كە نەرمى بنوئىن بەرامبەر نغروبونىيان لە بەرنامەى كارىگەر توندوتىزى، سەرەبى ئەو ئامۇزگاربانەى دەرووناسان ۋ پەرۋەردەكاران لەوبارەبە ۋە پىشكەشى دەكەن.

زەحمەتە بۆ دايك ۋ باوك ئەو بېرۆكەبە پەسند بكن كە تەلەقزىۋن ھاندەرى رەفتارى شەپانگىزى بى، بەتايبەتى لەمالە ۋە كە تەلەقزىۋن ئەركى دىكە دەبىنى، تەلەقزىۋن ۋا لە منڊال دەكات ئارام ۋ سلبى بى ۋ لە توندى يارىكىردن ۋ ھەراۋ ھورىاي كەم بكاتە ۋە، رىگە لە بەردەم تەقېنە ۋە ھەلچوۋنى نىۋان خوشك ۋ براكان بگىرئ، ھەندى كىردە ۋە تىكەدەرەنەى منڊالېش لەمالە ۋە ناھىلى كە دوۋچارى دەبنە ۋە ئەگەر بەرنامە كانى تەلەقزىۋن ۋ ۋەك The Dukes Of Hazzard يان ۋەك The Incredible سەرقالىيان نەكات.

لىڭكۆلەر ۋە (گەشتكار سىلما فربىرگ) ھۆكارىكى بەھىزى پىشكەش كىرد بۆ رەتكىردنە ۋە ۋە بۋونى پەبىۋەندى راستە ۋخۇ لەنىۋان سەبىر كىردى تەلەقزىۋن لەلايەن منڊالانى ئاسايى ۋ بەرنامە كانى توندوتىزى ۋ نىۋان بلاۋبۋونە ۋە ۋە پەتاكە، كە دەلى:

من مه‌به‌ستم نيبه كه رومانه خه‌يالى و بازارپيه‌كاني ته‌له‌فزيون بتوانى منداله‌كانمان بكاته تاوانبار، كارىگه‌رى ئەم رومانانه له بۆچوون و رهفتارى مندال له واقيعدا دووره، ئيمه پتويستيمان به‌ويه ئەوه‌مان وه‌ببر بيته‌وه كه داىك و باوك نه‌وهى ويژدانن و ئەو منداله‌ش كه په‌يوه‌ندى به‌هيزى له‌گه‌ل داىك و باوكيدا هه‌يه رينمايه‌كاني ئەوان به‌ئاسانى پشتگوى ناخات ئەگه‌ر لتيان دوور بكه‌ويتته‌وه، باوه‌رپيش ناكه‌م هه‌چ كه‌سيك له ئيمه پتويست بكات له‌و جۆره گه‌نده‌ليه ترسى هه‌بى.

تينه‌گه‌يشتنىكيتر سه‌باره‌ت به توندوتيزبوونى رهفتارى مندال به‌هوى توندوتيزى ته‌له‌فزيون له‌ئارادايه، يه‌كيك له رهخه‌گرانى ته‌له‌فزيون پتويابه ئەگه‌ر ئەوه راست بيت، ئەوا كارىگه‌رى ديكه‌ى له‌ئهنجامى لايه‌نى ئەخلاقى حه‌تمى و خه‌رخوازى بۆ خودى ئەو به‌رنامه توندانه ديتته ئاراه، بۆ نموونه: ئەگه‌ر كه‌له‌كه‌بوونى له‌سه‌ريه‌كى سه‌يركردن هه‌موومان ورده ورده بكاته بوونه‌وه‌رى گه‌نده‌ل، ئەوا كه‌له‌كه‌بوونى سه‌يركردنى شتى باش ده‌بى ورده ورده بمانكاته بوونه‌وه‌رى پيرۆز، كه‌واته تۆ ناتوانى ئەميان بى ئەويان به‌ده‌ست بينى، مه‌گه‌ر خوا ئەگينا ئەگه‌ر تۆ ئاماده‌بى ئەوه بسه‌لميتى كه شه‌رخوازى شتىكه له كۆليستروۆل ده‌چى - شتىكه به‌هيواشى كۆده‌بيتته‌وه‌و جوله‌ى له‌ش په‌ك ده‌خات، له‌كاتىكدا خه‌ر وه‌كو سپيناخ وايه كه زوو هه‌رس ده‌بى وخه‌را ده‌رده‌درى.

به‌لام ئەگه‌ر ناوه‌رۆكى توندى به‌رنامه‌كان نه‌بى كه ده‌بيتته هوى رهفتارى توندوتيزى، ئايا ته‌نها ريكه‌وت بوو كه هاتنى ته‌له‌فزيون بۆ ناو مالى ئەمريكا خراپترين په‌تاي توندوتيزى هه‌رزه‌كارانى له‌گه‌ل خوى هه‌نابى؟ مامۆستايه‌كى ياساو كۆمه‌لناسى سه‌باره‌ت به‌و هه‌سته‌ى كه ته‌له‌فزيون فاكته‌رىكى هاوبه‌شه له دروستبوونى توندوتيزى مي‌ردمندالان و هه‌رزه‌كارن ده‌لى: من پيشنيارى بوونى په‌يوه‌ندى راسته‌وخۆ له‌گه‌ل ته‌له‌فزيون ناكه‌م، به‌لام ئەوه‌ى ته‌سه‌ور ناكه‌رى نه‌بوونى هه‌چ كارىگه‌ريه‌كه.

له‌راستيدا هۆكار هه‌يه باوه‌رمان پى دينى كه ته‌له‌فزيون تارا‌ده‌يه‌كى زۆر به‌شدارى به‌رزكردنه‌وه‌ى نوێى له‌په‌رى ديارده‌ى ده‌ستدرېژى مي‌ردمندالانى كردووه، به‌تايبه‌تيش له‌گه‌شه‌كردنى نه‌وه‌يه‌كى نوێى ترساو له مي‌ردمندالانى خراپه‌كار. به‌لام ئەو

لیکۆلینه وانه سه بارهت به په یوه ندى راسته وخو له ننيوان بهرنامه ی توندوتیژو کارى توندتیژى سنووریک داده نین، له وانه یه خودى ئه زموونى ته له فزیۆن به چاوپوشین له ناوه پوکه که ی و، کاریگه رى له ئیدراکى مندال بۆ واقع سوودى زیاتر بیت له چوارچیوه ی لیکۆلینه وه.

یه کیتک له و میکانیزمانه ی مندال به هویه وه فیرى رهفتار ده بی بریتیه له لاساییکردنه وه ی دوروبه رى، جا ئه و رهفتاره نه رمى نواندن بی یان رهفتارى توندوتیژ یان رهفتارى وه کو جگه ره کیشان و یارى ئه تارى بی، یان جینیو یان هه ر رهفتاریکی باش و خراپ بی، له لیکۆلینه وه یه کدا که ده روونناسان له سه ر دوو کۆمه له مندال ئه نجامیان داوه، کۆمه له ی یه که م بۆ ماوه ی یه ک کاتژمیر سه یرى دیمه نه توندوتیژه کانى ته له فزیۆنى کردووه، کۆمه له ی دووم سه یرى دیمه نه که یان نه کردووه، دواى ته و او بونى فیلمه که ده رکه و تووه ئه و کۆمه له یه ی سه یرى دیمه نه توندوتیژه که یان کردووه به ئاشکرا رهفتارى شه رانگیزیان پینوه دیار بووه به رامبه ر مندالانى تر به پیچه وانه ی کۆمه له که ی تره وه.

ته له فزیۆن که به رده وام له ماله کانماندایه کاریگه رى نینگه تیفى خوى هه ر ده بی، فیلمى (بکوژانى خوړسک) ی ئولیفه ر ستون رهوشى زیاده پړویى ئه م نه وه یه ده نوینى، فیلمه که کامیرای ته له فزیۆن به رپرسيار ده کات له پالنانى هه رزه کاران بۆ توندوتیژى و که تن و تاوان، مه سه له که له مه ش تپه پرى کردووه، که فیلمى مایکل مور (بولینگ له کولومباين) ده بینى که خه لاتی ئوسکارى وه رگرتووه، توپژینه وه یه کی دیکه که له کۆتابى نه وه ده کاندئا ئه نجام دراوه ئاماژه به وه ده دات له ننيوان ناوه پوکى بهرنامه کانى ته له فزیۆن دیمه نى توندوتیژى و ده سترتیژى پله ی یه که م داگیر ده کات، توپژینه وه که ده ریخستووه، ریژه ی ۷۹٪ فیلمه کارتونیه کان که له ده روه هاتووه بریکى زۆر له دیمه ن و هزرى توندوتیژى له خو ده گری.

به پتی توپژینه وه یه کی نوئى له به ریتانیا سه یرکردنى دیمه نه توندوتیژیه کانى ته له فزیۆن له وانه ش فیلمى کارتۆن، وا له مندال ده که ن پتر رهفتارى شه رانگیزى بنوینن کاتى گه وره ده بن، توپژینه وه که که ماوه ی ۱۵ سالى خایاندووه ئاشکرای

کردوو، بهرنامه‌کانی ته‌له‌فزیون کار له ره‌فتاری منډال ده‌کات، ئه‌گه‌ر بگاته ته‌مه‌نی گه‌نجیتی و ژینگه‌ی خیزانیشی به‌هه‌ر شیوه‌یه‌ک بی.

تویژینه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ی نویی به‌ریتانیا روونیکردۆته‌وه که ژماره‌ی دیمه‌ن و دیارده‌ی توندوتیژی له‌ماوه‌ی دوو سالدا دوو هینده زیاده‌ی کردوو، به‌هۆی سه‌یرکردنی دیمه‌نی مردن یان کوشتنی نزیکه‌ی ۳۳۵ که‌س له‌ماوه‌ی ته‌نها ۱۴رۆژدا. نویتیرین تویژینه‌وه‌ش له‌شیکاگو به‌دوای ۳۲۹ حاله‌تدا چوو، دوای ۱۵ سال له‌به‌شداربوونیان له‌لیکۆلینه‌وه‌ی پیتشو کاتی منډال بوون له‌نیوان ته‌مه‌نی ۶-۱۰ سال. تیمیک به‌سه‌ره‌رشتی (د. رۆل هوسمان) له‌زانکۆی مه‌شیگان سه‌ره‌له‌نوی تویژینه‌وه‌ی حاله‌تی بۆ ئه‌و کورپو کچانه‌ی که‌نموونه‌ی بنه‌ره‌تی لیکۆلینه‌وه‌که‌ بوون و گه‌یشتبوونه ته‌مه‌نی سه‌ره‌تای سییه‌کان ئه‌نجامدا، که‌پرسیاری ئاراسته‌کردن له‌باره‌ی ئه‌و به‌رنامه‌نی ته‌له‌فزیون که‌ئه‌وان وه‌ک که‌سانی کامل به‌باشتری ده‌زانن، هه‌روه‌ها له‌باره‌ی ره‌فتاری شه‌رانگیزیش.

هه‌روه‌ها هاوسه‌رو هاوڕیکانیشیان راده‌ی شه‌رانگیزیانان پۆلین کرد، توماری تاوان و سه‌ره‌پنجه‌کانی بواری هاتوچۆشیان به‌دواداچوونی بۆ کرا، له‌ئه‌نجامدا ده‌رکه‌وت ئه‌و پیاوانه‌ی به‌منډالی ریژه‌یه‌کی زۆری به‌رنامه‌ی توندوتیژی ته‌له‌فزیونیان بینیه‌وه، به‌راده‌ی سه‌ی هینده زیاتر مامه‌له‌ی خراپیان له‌گه‌ل ژنه‌کانیاندا کردوو، کاردانه‌وه‌شیان به‌رامبه‌ر هه‌ر مامه‌له‌یه‌کی خراپی به‌رامبه‌ریان هه‌ر توندوتیژ بووه، هه‌ندیکیشیان به‌وه‌ تۆمه‌تبار کران که‌سه‌ره‌پنجه‌ی که‌تنکاری هاتوچۆیان هه‌بووه، به‌لام ئه‌و ژنانه‌ی به‌منډالی زۆر به‌رنامه‌ی توندوتیژی ته‌له‌فزیونیان بینیه‌وه پتر تووشی ئه‌وه‌ بوونه هه‌ر شتی که‌ به‌رووی هاوسه‌ری ژانیان فری بدن به‌راده‌ی چوار هینده ئه‌مه‌نده، هه‌روه‌ها ئاماده‌ش بوونه له‌هه‌ر که‌سی که‌ بدن که‌ لیان توپه‌ ده‌بی، یان ئاماده‌ن بۆ سه‌ره‌پنجه‌ی که‌تنکاری یان هاتوچۆ.

۲- کۆمپیوتەر:

له‌کاتیکدا باهه‌تی کاریگه‌ری ته‌کنیکی سه‌رده‌م باهه‌خیکی جیهانی پین دراوه، ئه‌وا کاریگه‌ری ده‌رکه‌وتنی کۆمپیوتەر ره‌هه‌ندگه‌لیکی نویی و باهه‌خیکی پتری پین درا،

به هۆی ئه و گۆرپانكارى به بنه پته يانه كه له شىوازه كانى ژيانه وه دىنپته ئاراهه، له كۆتايى چله كانى سه دهى رابردووه وه له ماوهى دواى جهنگى دووه مى گىتى گرنكى به كۆمپيوته ر دراهه.

ههروه سا له ئه نجامى شوپشى زانىارى و گه شهى پىشه سازى كۆمپيوته ر، كۆمه لگه روبه پرووى هه ره شهى هه نووكه يى و ئاينده ده بپته وه، كه هه ستىكى گشتى هه يه له زۆربهى ولا تانى دونيادا كه باوه ر به وه بكن كۆمه لگه به ره وه به كۆمپيوته ربوون (الحوسبه) ده چى، مه به ستىش له وه پشته به ستنىكى زۆره به كۆمپيوته ر، كه ئه مىش بووه هۆى له داىكبوونى هه ستىكى قوولتر به هه ستكردن به به رپر سيارىتى كۆمه لايه تى، ده كرى به م رىگايانه سوود له كۆمپيوته ر وه ربگىرى:

ا. هاندانى خه لك سه باره ت به فىربوونى چۆنىتى مامه له كردن له گه ل كۆمپيوته ردا.
ب. فىربوون له رىگه ي كۆمپيوته ره وه: به كىكه له و رۆلانهى كۆمپيوته ر كه زياتر په يوه ندى به فىربوونه وه هه يه له پرووى ناوه رۆكى زانستى كه تىيدا به رنامه كارى گىترانه وه و يارى به كار ده هينىن، به كار هيتانى كۆمپيوته ر ئامرازى كىشه بۆ كو كردنه وهى داتا و شىكردنه وه و رىكخستنى.

ج. فىربوون له كۆمپيوته ره وه: زياد له هه موو جۆرىكى دى به كار هيتانى كۆمپيوته ر به كار ده هينىرى، به سوود وه رگرتن له به رنامه فىركارى به جۆراو جۆره كانى.

كار تىكردنى كۆمپيوته ر له تاك و كۆمه ل:

۱- له ميانه ي كۆمپيوته ره وه تاك ده توانىت زۆرتىن رىژه ي زانىارى كۆ بكا ته وه كه له كاتى پىنو يستدا ده توانى بىگه رىنپته وه به پى ئه وهى له مپشكدا جى ده بپته وه، بى ئه وهى هه ولېدا ت چ له پرووى كو كردنه وهى چ له پرووى گه رانه وهى، پاشان ئه وه ده بپته شتىكى ئاسانكار بۆ يادو، يارمه تى ده رىكه بۆ راپه راندنى كاره گرنگه كانى.

۲- له ميانه يدا تاك ئه و كارامايانه فىر ده بى كه خه لكى دى ده يانزانى، كه ده كرى هه ندى پىشه و پىشه سازى و ته نانه ت يارى كردن فىربى له كاتى به كار هيتانى كۆمپيوته ر.

۳- پشوو دانىكه بۆ تاكه كان له ميانه يدا ده توان هه ندى كاتى خۆيان له په يره و كردنى ئاره زو وه كانىيان وه كو نىگارو نووسىن و په يره و كردنى يارى جياواز به سه ر ببه ن،

پاشان ئاسانكارىيەكە بۇ كەسىتى بە ھەموو ماناى وشەكە.

۴- بە ھۆيەو بە شىئوھى بەرنامەكراو قوتابى فىر دەكرى، ئەمەش يەككە لە پراكتىزەكردنى بىردۆزى رەفتارىي.

۵- ئامرانىكە ناتوانى ھەنووكە وازى لى بەئىرى، لە چارەسەركردن بە شىئوھىكى گىشتى و چارەسەرى دەروونى بە شىئوھىكى تايبەتى، كە دەشى ھەندى بەرنامە كۆ بکەيتەو كە چارەسەرى ھەندى پرسى دەروونى دەكات بى ئەوھى پەنا بۇ پىسپوران بىردرى.

ئامىرى كۆمپوتەر لە ژوورى خويندن:

لەبەرئەوھى ژۆربەى ئامىرەكانى كۆمپوتەر، كە لە بەرنامە پەرودەيىەكاندا بەكار دەھىنرىن، خاوەن شاشەى نىچە تەلەفزیونىن بۇ نىمايشكردنى بابەتەكان، كەواتە بەكارھىنانى كۆمپوتەر لەگەل سەپرکردنى تەلەفزیون بە شىئوھىكى يەكسان زىاتر ھان دەدرى، بەلام دەبى جىاوازيىەكى گرىگ روون بکرىتەو.

بەرنامەكانى تەلەفزیون چ لەمالەوھە يان لە قوتابخانە بابەتى بىنىنى بە جولە و دەنگ بلأو دەكەنەوھو ئەزموونىك پىشكەش دەكەن، كە تىايدا رەگەزى بىنىن زالە بەسەر رەگەزى زارەكى، بەلام ئەو بابەتانەى لەسەر شاشەى كۆمپوتەر نىمايش دەكرىن يا بىنىنە وەكو يارى قىدىق، يان لەبەرئەتدا زارەكىيە بۇ نمونە: ئەوھى تايبەتە بە وشە، وشە بەرھەم دىنى ئەك وىنە لەسەر شاشەى بىنراو.

كۆمپوتەر كە كۆگايەكى زانىارىيە ھەيە، خاوەنەكەى دەتوانى لەرىگەى ئەو وشانەى لەسەر شاشە بىنراو كە دەردەكەون، زۆر لەو زانىارىانە ئاشكرا بكات. ھەندى گومانىش لەو دەكرى، كە ئامىرەكانى كۆمپوتەر سەرچاوەى گرىگ بن بۇ قوتابىانى پىشكەوتوو، ئەوانەى سەرقالى لىكۆلىنەوھن وەكو رۆژنامەنوسان و زانايان و كەسانى دىكە، كە پىنىستىيان بەوھى زوو بگەنە برىك بابەتى پۆلىتكرارو، بەلام سەبارەت بەو قوتابىانەى لە پلەى نزمترى پەرودەبىن بوونى ئامىرى كۆمپوتەر لە ژوورى خويندن سوودى كەمترە وەك لەوھى خەلك بۆى دەچىت.

لەوانەيە ھەندىتجار ئامىرى كۆمپوتەر بىتتە ھۆى ئالۆزبوون و تىكدانى ھەندى

شتی ساده، دهکری نمونه یهک له و باره یه وه له ژماره یهک له بهرنامه کانی کومپيوتهر ببینن که پيشنیاړی یارمه تیدانی به کارهینه رانی کومپيوتهر دهکات بؤ باشتر کرنی ئاستی حنجه کردنیان، ئه میس به دلنیا یه وه ژماره یه کی زوری قوتابیانې سهره تایی پیوستیان پینی ده بی، به لام پرؤسه ی پاراستنی بهرنامه ی حنجه کردنی بابه تیکی نووسراو، وهک یه کیک له ره خنه گران ئاماژه ی پیداوه پیوستی به ماوه یه کی زورتر هیه، وهک ئه وه ی به کارهیتانی فهره نگیکی ئاسایی ده یه وی.

ژماره یه کی زور بهرنامه ی کومپيوتهر بؤ خزمه تی قوتابخانه کان خراوه ته گه ر، که کاریکی په روه رده یی به پیزی تیدایه له پرووی کارامه یی جوراوجوری زاره کی و به کارهیتانی له لایه ن مندا لانه وه، به لام سهره پای لایه نی پرشنگذاری کومپيوتهری روژگاری بؤشاییگه ری له ژووری خویندن، له گه ل ئه وه شدا دهکری له گه ل ئامرازیکی فیرکاری زیاتر ئاسان به راورد بکری که تا ماوه یه کی زوریش پالپشتی بنه رته ی مامؤستا بوو له ژووری خویندنې سهره تایی ئه ویش کتیبی کاره، له هه موو حاله تیکدا بابه تی بژارکراو هیه بؤ پرکردنه وه ی کاتی قوتابی به و شیوه یه ی سوودی هه بی، به بی بوونی مامؤستاش که خوی بؤ کارکردن له گه ل یه کیک له قوتابییه کان ته رخان دهکات، یان له گه ل ژماره یه کی که میان.

مامؤستا که به ته نها له گه ل یه کیک له قوتابییه کان کار دهکات، مامؤستای به توانا که ده توانی درک به پیوستیه تایبه تیه کانی مندا ل بکات و شرقه و گفتوگو بکات و شی بکاته وه و ئیلهام ببه خشی، هه میسه ئه زمونینکی په روه رده یی زیاتر به سوود له کتیبی کار، یان بهرنامه ی کومپيوتهر فراهه م دهکات، مادام مامؤستایانی به توانا بوونه ته کالایه کی ده گمه ن، که واته هه میسه پیوستیمان به ئامرازی فیرکاری سهرنجر اکیس هیه بؤ پرکردنه وه ی کات، به لام به راورد کردنی نیوان بهرنامه ی فیرکردنی کومپيوتهرو کتیبی کار له وانه یه بؤ یاداشتمامه ی پر ئومیدی جه ماوه ر سوودی هه بی.

له کاتیکیدا له وانه یه ئه م ئامرازه میکانیکیانه به که لک بن بؤ به هیز کردنی کارامه یی چو نایه تی دیاریکراو، ئه و ئامانجی گرنگی په روه رده یی توانای هه رسکردنی هزری ئالؤزه بهروونی و توانای تیگه یشتن له هزرو رازی که سانیترا، هه روه ها توانای

هه‌لسه‌نگاندنی راست وشتی له‌و بابته، وه‌کو ئەم ئامانجانە ئەگەری ئەوه نییه به‌بەن رابەری په‌روه‌ده‌یی به‌ده‌ست بێت: مامۆستایه‌ک بتوانی سه‌رچاوه‌ی نایاب پێشکه‌ش بکات، که پێشبینی ناکرێ (سه‌رچاوه‌ی ئاسان، به‌پێز) بۆئامێری کۆمپیوته‌ری شه‌خسی سه‌رسوپه‌یتەر تایبه‌ت به‌ که‌چ یان کور (میشکی مرو‌یی).

له‌ پێناو ئەوه‌ی دایک و باوک له‌ژیان به‌رده‌وام بن پێویستیان به‌ هه‌ندێ کات هه‌بوو بۆ خۆیان دوور له‌ داواکارییه‌ به‌رده‌وامه‌کانی منداڵ، بۆیه له‌سه‌ریان پێویست بوو په‌ره به‌و شیوازانە بدن که دژی بۆچوونه‌ کۆنه‌کانه، چونکه شیوازی کۆن ته‌رکیزی ده‌کرده سه‌ر باوک و دایک زیاتر له‌ منداڵ، به‌لام ئەم شیوازانە سه‌لماندیان که گرنگی بۆ خودی منداڵان هه‌یه، چونکه هه‌ندێ له‌و زیاده‌روییانه‌ی په‌روه‌ده که ته‌رکیز ده‌کاته سه‌ر منداڵ، هاوسه‌نگی وه‌رگرت.

کاتی ته‌له‌فزیۆن خۆی وه‌ک ئەله‌ته‌رناتیفیکی ئاسانتر هه‌تایه ئاراوه، دایک و باوک ده‌ستبه‌رداری زۆر له‌ یاسا‌کانی رێککردنی ره‌فتار بوونه‌وه، له‌ هه‌لسه‌نگاندنی مانای ته‌له‌فزیۆن له‌ ژبانی ئەمرو‌ی منداڵاندا گرنگ ئەوه‌یه له‌و چالاکی و ره‌فتارانه‌ی دایکوباوک وردبینه‌وه که له‌ سییه‌کان و چله‌کان و په‌نجاکان به‌ کرده‌وه ده‌یانکرد کاتی که پێویست بوو له‌سه‌ریان به‌ئاسانی ب‌رێک دوور بکه‌ونه‌وه له‌ منداڵه‌کانیان. له‌ رینگه‌ی تو‌یژینه‌وه له‌ شیوازه‌کانی ئەو ره‌فتارانه‌ بۆمان ده‌رده‌که‌وێ که ئەو شیوازانە چیان پێشکه‌ش منداڵ کردووه‌و، چیان پێشکه‌شی دایک و باوک کردووه له‌ ئاسووده‌یی پشوو‌دان.

۳- ئینته‌رنیټ:

ئینته‌رنیټ گرنه‌ترین ئامرازی میدیایه‌ به‌ش‌تیه‌یه‌کی ره‌ها، به‌هۆی به‌جیهانیبوونی و ئاسانی به‌کاره‌یتانی و جگه له‌ زۆری زانیارییه‌کانی و هه‌مه‌چه‌شنی سه‌رچاوه‌کانی، له‌سه‌ر بنه‌مایه‌ک سه‌یری ئینته‌رنیټ ده‌کرێ که گرنه‌ترین ئامرازه‌و له‌ پرۆسه‌ی کارلێککردن و په‌یوه‌ندی ناوخۆیی و جیهانی زۆر کارایه‌.

زاراوی ئینته‌رنیټ له‌ وشه‌ی ئینگلیزی (Net) هه‌وه وه‌رگیراوه که واتای (تۆر) ده‌گه‌یه‌نی، دواتر له‌ واتا فه‌ره‌ه‌نگیه‌ ئاساییه‌که‌وه گۆردرا بۆ واتایه‌کیتر له‌ بواری

تەككەلۇژىياو زانىيارىدا، كە تۇرى زانىيارى يان تۇرى ناردنى تەلەفۇزىونى و رادىيوى دەگەيەنى، واتاى تۇرى جىهانى (Intrnational Net work) ناگەيەنى، بەلكو واتاى پەيوەندى نىوانىسى (ناوخۇيى) تۇرەكان (Intrnational Net work) دەگەيەنى. بە چەند ناويكى تىرىش هاتووه، لەوانە (the net)، تۇرى جالجالۇكە (the web)، رىگەي ئەلىكتىرۇنى خىراى زانىيارىيەكان (electronic sapir highway). بەپىتى زاراوه، زانىيارىيەكان گوزارشته لە كۆمەلىك كەرەستە و بابەتى زانىيارى ئامىزى گرىدراو، جا ئەگەر تۇرەكان لۇكالى بى ياخود فراوان.

ئىنتەرنىت دەرەنجامى پروژەي ئەربانت بوو كەسالى ۱۹۶۹ هاتە ئاراوه كە پروژەيەكى وەزارەتى بەرگرى وىلايەتە يەكگرتووهكانى ئەمريكا بوو لە پىناو يارمەتيدانى سوپاى ئەمريكا لەرىگەي تۇرەكانى كۆمپيوتهرەوه و بەستنهوهى بەتۇرەكانى زانكوو دامەزراوهكانى لىكۆلىنەوه و سوودوهرگرتن لەتواناى ئەو ئامىزە كۆمپيوتهرانەي كە هەيە.

لە سەرەتاي ۱۹۸۲ وەزارەتى بەرگرى ئەمريكا پىرۇتۇكۆلى ناسراو بە NCP كۆرى بە كۆمەلى پىرۇتۇكۆلى دىكە كە بووه ھۆى بەستنهوهى دامەزراوى نىشتمانى زانىيارىيەكان زانكۆكانى ئەمريكا كە بووه ھۆى ئاسانكردنى پەيوەندى نىوان قوتابىانى زانكۆكان و كۆرىنەوهى پۇستى ئەلىكتىرۇنى و زانىيارى، بەگەيشتنى زانكۆكان بە تۇرەكانەوه، تۇرەكان فراوانتر بوون و پىشكەوتن و، قوتابىان بەشدارىيان كىرد لە زانىيارى و راكۆرىنەوهو، بەھۆيەوه چەندىن لاپەرەي ئەلىكتىرۇنى دروست كرا لەوانەش (موزايىك و جوفر و ئارشى)، كۆمپانىاي گەرەي (نتسكىب) كە لەبنەرەتدا بە ھەولى قوتابىان دروست بوو پىش ئەوهى عەقلىەتى بازىرگانى گەلالەي بكات، پاشان ئەندازيارنى ئىنتەرنىت گەياندىانە ئەمىرۇ كە بووه يەككىك لە ھۆكارەكانى سەرکەوتنى تۇرەكە، لە نەوهدەكانىشەوه بەكارھىننانى ئىنتەرنىت سالانە ۱۰۰٪ زيادى كىردو رۇژ بەرۇژ خزمەتگوزارىيەكانى لەزيادبوندايە.

ھەرچەندە وەزارەتى دەرەوهى ئەمريكا دەستى بە تۇرى ئىنتەرنىت كىردووه، بەلام ئىستا مولكى كەس نىيەو كەس ناتوانىت كۆنترۆلى بكات. بەگۆيرەي پىناسەكەي

ئىنتەرنىت كە تۆرى تۆرەكانە، ئەوا ھەموو كەسىك تۆرى خۇى ھەيەو بەرپۆەى دەبات و كۆنترۆلى دەكات بى ئەوەى دەسەلاتى ھەبى بۇ كۆنترۆلكردنى تۆرەكانى دى. ئەمە لەگەل تۈنەكەى ناكۆك نىيە كە ھەندى ولات ھەندى رىساو ياسا دابىنن بۇ بەكارھىنەرانى ئىنتەرنىت، بەلام ولاتىك ناتۈانى كۆت و بەند لەسەر ھەموو بەكارھىنەرانى ئىنتەرنىت دابىت.

بوارەكانى ئىنتەرنىت:

لەماوەى ئەم چەند سالەى دوايىدا بەشداربوانى تۆرى ئىنتەرنىت بەرپۆەىكەى زۆر زىادى كىردو، كە دەتۈانن ئىنتەرنىت بۇ پۆستى ئەلىكترۆنى و بەرنامەى پەيوەندىكردن بە كۆمپىوتەرى دىكەو، بەرنامەى ئالوگۆرى فائل و دۆسىيەكان و نىستگەى گىفوگۆكردن و گىردەرى تۆرى جالجالۆكەى جىھانى (W.W.W) بەكار بىنن. ئىنتەرنىت چەندىن خزمەتگوزارى جىاواز پىشكەش دەكات كە بوارەكانى مېدىا و بازىرگانى و ئەكادىمى و سىياسى و پزىشكى و.. ھتد دەگىرئەو، سەرچەم ئەو خزمەتگوزارىانە كە ئىنتەرنىت پىشكەشى دەكات خزمەتگوزارى مېدىاىيە كە خزمەتى تاكەكان و دامەزراو و رىكخراو، رەسمى و مەدەنىيەكان دەكات، ئەم خزمەتگوزارىانەش لە زىادبۈونى بەردەوامدان، ھەرەھا خزمەتگوزارىيە كۆنەكانىش پىش خراون. نەموونە بۇ بەكارھىنەرانى مېدىاىيە ئىنتەرنىت:

۱- گەران و لىكۆلىنەو: بەرنامەگەلىكى تايىبەتمەندە بەسەر تۆرى پەيوەندىكردن بەكارھىنەر سوودى لى دەبىنى و كارئاسانى بۇ دەكات، كە وشەيەكى لىكۆلىنەو، كەى دادەنئ و بۆى دەگەرى، ئەویش بەستراو، بە سەرچەم لەمالپەرو سايدەكانى ترەو، بۇئەوەى داتا و زانىارىەكانى بۇ بىنئىتە بەردەست، لەوانەش پىنگەى گەورەى گووگل.

۲- پۆستى ئەلىكترۆنى (e-mail): بەھىزترىن ھۆكارو خزمەتگوزارى رەخساو، لەرىگەى تۆرەكانەو، ھەرەھا بەناوبانگىترىن و بلاوترىن خزمەتگوزارىيە، كە لەلايەن دەيان مىليۇن كەسەو بەكاردەھىنرى، ئەم خزمەتگوزارىيە لەبەرئەوەى خىزاو ئاسان و ھەرزان و فەراھەم كراو، بۇ سەرچەم بەكارھىنەرانى رەواچى ھەيە، ھەرەھا رىگايەكى نەموونەيىە بۇ پەيوەندىكردن بە ھاوپىيان و ھاوكاران لەجىھاندا، بەھۆى

ھەرزانی و دوانەكەوتنى، بەپېچەوانەى پۈستى ئاسايى يان پەلەپۈست.
ئەم خزمەتگوزارىيە پېويستى بە ۋەلامدانەۋەى دەستبەجى نىيە ۋەكو تەلەفزيۇن،
بەلكو دەكرى ھەر كاتىك ۋەلام بدرىتەۋە، بىنگومان بەكارھىنەرى پۈستى ئەلىكترۋنى
دەتوانى لەيەك پۈستدا ژمارەيەكى زۆر زانىارى پۈست بكات، ھەرۋەھا دەشتوانى
نامەكە بنووسى و بژارى بكات پېش ئەۋەى رەوانەى بكات.

لە بەناوبانگترىن خزمەتگوزارى دەساۋدەستكراۋو بەناوبانگترىنيانە، كە رىژەى
۹۰٪ى كۆمپانىيا بازرگانىيەكان و بزنسمانانى ولاتانى جىھانى پېشەسازى لە كارى
رۇژانەياندا پىشتى پى دەبەستىن، كۆمپانىيا گەرەكانىش ئەم خزمەتگوزارىيانەيان
تەنھا نىۋدەۋلەتيانە پېشكەشيان كىردۋە، بەتايبەتېش بۇ خزمەتگوزارى كۆمپانىياۋ
دامەزراۋە بازرگانىيەكان و بزنسمانان و بەگىشتىش بۇ ئەوانەى دەيانەۋى سوۋدى
لى ۋەربگىرن، ئەۋەى واىكردۋە ئەم خزمەتگوزارىيانە بلاۋ بېتەۋە.

۳- تۆرە كۆمەلايەتتەكان: لەوانەش فەيسبوك و تويتهرو يوتىوب .. ھتد، كە تىايدا
تاكەكانى كۆمەلگە پىكەۋە پەيوەندى دەكەن و ھەۋالى كۆمەلايەتى و روناكىبرى و
ھەمەجۆر دەگۆرۋنەۋەو يەكتر دەناسىن، بەرنامەگەلىكە داتاۋ زانىارى دەرەخسىنى كە
لەبنەرەتدا ژمارەن، بەلام تەرجمە دەكرى بۇ وشەۋ دەكەۋىتە سەر شاشە.

۴- كۆبۈنەۋەو كۆنگرە: بەكارھىنەرى تۆرى ئىنتەرنىت دەتوانى كۆبۈنەۋەو
كۆنگرەكان بېينى لەرىگەى بەرنامەكانى گواستەۋەى ۋىنەۋ دەنگ بەئاسانى.

خەسلەتە تايبەتتەكانى ئىنتەرنىت:

ئىنتەرنىت سىستەم و ئامرازىكى خىراۋ زىندوۋى پەيوەندىكردنى خزمەتگوزارىيە
بە سەرجمە تاكەكانى مەۋقايەتى، بى رەچاۋكردنى سنوورەكان لە رىگەى بەستەۋەى
مىليۇنەھا تۆرى جىاۋازى تايبەتى و گىشتى پىكەۋەو، سەرجمە ولاتانى جىھان و
دامەزراۋە ئەكادىمى و حكومى بە ناۋخۆيسى و دەرەككىيەۋە گىرى داۋە، ئىنتەرنىت
رۇژانە زۆرتىن خزمەتگوزارى و داتاۋ زانىارى لە سەرجمە بۋارەكانى ژيانى
سىياسى و ئابۋورى و بازرگانى و فىركردن و پەيۋندى كۆمەلايەتى و مىدىيا بەدەنگ و
رەنگ و راستەۋخۆۋ ناراستەۋخۆۋ پېشكەش دەكات، سەبارەت بە مىدىياش ئىنتەرنىت

به قهله مبارزیکي گه وره ی میژووی ده ژمیزدری که کاری ملیونه ها نامرازو ده زگای میدیایی نه نجام دهدات له ریگه ی پیشکه شکر دنی راسته و خوی زانیاری داتا کانه وه، هه روه ها توانی چه مکه جیاوازه کانی کومه لایه تی و روونا کبیری و بازرگانی و کارو په روه رده و فیرکردن بگوریت. له خه سلته تاییه تیبه کانی شی:

۱- رهوایی و راستگویی:

سه رجه م کوټ و پیوه نده کان له سهر به کارهیتانی خزمه تگوزاری ویب له بواری نه کادیمی په یوه ستن به درککردنی رهوایی و راستگویی و به لگه نامه ژماره ییه کان، واته وهرگرتنی به لگه ده سته به ربووه کان له شیوه ی ئه لیکترونیډا ته نیا به به شیک له توماری نه کادیمی فراهه مبوو بؤ توژی نه وه ی زانستی په یوه سته و، گرفتی یه که م که په یوه سته به رهوایی، په یوه سته به نهینی نه ده بی، ئاسانی کوپیکردنی ده قه نه لیکترونییه کان هه لی ناهاوسه نگ دهره خسینی بؤ قسه هه لبه ستن و دزینی نه ده بی. به لام گرفتی دووم په یوه سته به سه ختی له ده ستنیشانکردنی به لگه نامه نه لیکترونییه کان. گرفتی سییه م په یوه سته به خیرایی و به رده وام له ناوچوون و، وایلیه اتووه هه ندیچار به تیروانینیکی نیگه تیف سهیری توری ئینته رنیت و خزمه تگوزاری ویب ده کری، سه ره رای نه وه ی پیشکه شی کردووه له چوارچیوه ی پالپشتی گه یاندنی جیهانی و په له کردن لئی و پشتگیری له بلاوکردنه وه ی لؤکالییانه ی بؤ زانیاریه نه لیکترونییه کان و ئاسانکاری به نه نجامدانی پرۆسه کانی وانه وتنه وه به هاوکاری کومپیوته ره و پالپشتی ستراتیژی ته کانی فیرکردن له دووره وه، هه روه ها ویب ده توانی له زیادبوونی داهاتی ده زگا بازرگانییه کان به کاربهیترئ له میانه ی ریکلام و پاراستنی په یوه ندییه بازرگانییه کان و نه نجامدانی پرۆسه جوړاوجوره کانی هه رمیتنکردن، به جوړیک پالپشت بی بؤ جیهانگیری و روبه رووی دیاریکردنی رکا بهری بازرگانی بیته وه.

۲- رزگار بوون له وه م و مشتومر:

له م سالانه ی دواپی هه ندی به لگه ئاشکرا بوون به وه ی به کارهیتانی ئینته رنیت له وانه یه تارپاده یه ک له سه رخو بی ئومیدانه بی و، توری ئینته رنیت مشتومر و نا کوکیه کی زوری دروستکرد له نیوان نه و به کارهیتانه ی که له به ماده له زانایان و شاره زایانی

كۆمپيوتەر سىستېمەكانى زانىارى بوون كه بانگەشەى ئازادى زانىارىبەكانىان دەكرد، بەلام بە گەشەى ئىنتەرنىت و تەواو بوونى لەگەل پىداوئىستىبەكانى كۆمەلگەو پەيرەوكردنە بازىرگانى و گرىبەستىبەكەى بەسەفەتىكى گىشتى، زۆر لە حكومەتەكان ھەولياندا ھەندى ياسا دابرىژن كه كۆنترۆلى ماددە پىشكەوتوو و فەراھەمبووھەكانى سەر ئىنتەرنىت بكنە كه لەو بەكارھىتانە ناگونجاوانە بىپارىژن كه لەگەل بەھاو دابونەرىتى كۆمەلگە بەكاناگرىتەو، لەئەنجامى ئەمەدا مەملانى و مشتومر لەبارەى پرنسىپى ئازادى لە بلاوكردنەوھو ئاگادارى دەرەكەوتن.

۲- كەمى تىچوون:

سەرھەراى پىشكەوتنى خەسلەتى بازىرگانى ئىنتەرنىت بە خىراىبەكى زۆر، بەلام زۆر لە دەزگا و رىكخراوو زانكوو پەيمانگە توئىژنەوھىبەكان زانىارى و سەرچاوەكانىان بەبى بەرابەر بۆ بەشداربووان دەستەبەر دەكات، وەك پىشكەرىبەك بۆ ئەركەكانى توئىژنەوھە كه كات و ماندوبوونىكى كەمى دەوى، ئەكتىفى تىچوونى تەكنەلۆژيا پەيوەستە بە رىنماىكردنى كاتى دىارىكراو بۆ بەكارھىتەران و وردىى بودجە دەستەبەر بووھەكان لە خزمەتگوزارىبە جىاوازەكان.

۴- ئاسانى بەكارھىتان:

پىشكەوتنى تەكنەلۆژياى پىشكەوتو و پەرەپىدانى پروگرامكارىبە نوئىبەكان بەتايبەتى ئاستگەلى نوئى و زۆر پىشكەوتوو بۆ كارلىكە دىنامىكىبەكان دەبىتە ھوى بەكارھىتانى ئىنتەرنىت بەئاسانى.

۵- نوئىگەرى و دەستبەجىنى:

تۆرى وئىبى جىھانى ھەموو نوئىبەكى تۆماركراو لەسەرى پىشكەش بە بەكارھىتەرانى دەكات، بەمەش وئىب وەك ئامرازىكە بۆ كەمكردنەوھى مەوداكان و كۆتايىبىھىتان بە سنوورى دەستكرد لەنئوان بوارەكانى فىربوونى پىكەوھە بەستراو.

چەند سالىكە ئىنتەرنىت بە چەشنىكى خىرا خۆى خستوتە ناو پىكەھاتەى جىھانى مروؤھەكانەوھە، ئەم دۆخە نوئىبە وائى لە زۆربەى زانايانى ئىنفورماتىك و دەروونناسان كىردوھە، بگەنە ئەو برواىبەى ئىنتەرنىت وەكو بەرھەمىكى كۆمەلگەى زانىارى و

تەكنەلۇژیای پەيوەندى داھاتووى كۆمەلگەى مرقۇفایەتى لە بناغەوہ دەگۆرى.

ئىنتەرنىت بايەخىكى جىاوازى لە ھەموو بوارەكانى سىياسى و ھزرى و سەربازى و ئابوورى و كۆمەلايەتى و زانستى بۆخۇى پەيدا كىردووەو، تەنھا ناوہندىكى نوى نىيە بەلكو شتىكە وا دەكات كە كارى كۆمەلنىك لە ھۆكارى پەيوەندى پىتكەوہ بكرى، بەھەمان ئەو رىگايانەى كە تەلەفون و تەلەفزیون كارى پىدەكەن، مرقۇف سەرى سوور دەمىنى لەبارەى ئەو ھەموو خزمەتەى ئەم تۆرە لەسەر ھەموو ئاستەكان پىشكەشى دەكات.

خزمەتگوزارىيەكانى ئىنتەرنىت:

مەودايەكى فراوان ھەيە لە خزمەتگوزارى دەستەبەرىبوو لەرىگەى تۆرەكانى ئىنتەرنىتەوہ، بەجۆرىك ئىنتەرنىت ئامرازىكى گەياندىن و سەرچاويەكى فېربوونى بازىرگانى و ئامرازىكى خۇش رابواردن و، ھەرمىن خستىن و برەوپىدانى پىشكەوتووە بۆ ئەوپەرى سنوور. لە ديارترىن خزمەتگوزارىيەكانى:

۱- ئامرازىكى گەياندىن:

لەو كاتەى ئىنتەرنىت برەوى پىدراوہ وەك ئامرازىك بۆ ھەموو شىئوہكانى گەياندىن بەكاردى، بەتايبەتى گەياندىن دوو قولى كارلىككراو، كە گفتوگو بە دەنگ و وىنە دەبى و زانىنى گىرنگىرىن رووداوہ جىھانى و ناوخويەكان لە خىراترىن كات و بە كەمترىن تىچوون. ھەروہا خزمەتگوزارى پۇستى ئەلىكترۆنى بۆ ئالوگۆرى نامەى ئەلىكترۆنى لەنىوان ھاوبەشەكان لە ھەر كوئىيەكى جىھاندا بى و لە چەند ساتىكى كەمدا. ھاوكات بەكارھىتانى ئىنتەرنىت وەك سەرچاويەكى سەرەكى ھەوال پىشتى پىدەبەستى، پىشكەوتى تەكنەلۇژى لەبوارى كۆمپيوتر گەيشتوتە بوارەكانى ھەوالى تەلەفزیونى، بەجۆرىك دەكرى تۆرى جالجالۇكەبى لەلايەن پەيامنىزانەوہ بەكار بەيترى بۆ ناردنى بەرھەمە ھەوالىەكانىان بۆ كەنالە تەلەفزیونىيەكانىان لە سەرانسەرى جىھاندا.

۲- سەرچاويەكى فېربوون و روشنىيرى:

ئىنتەرنىت تا ئەوپەرى سنوور فېربوون و روشنىيرى پىشكەش دەكات، بەكارھىنەرانى دەتوانن بگەنە بنەماى داتا و دەقى وتارى گۇقۇارەكان و بلاوكردنەوہى

تویژینه‌وهو، سه‌رچاوه جی‌اوازه‌کانی ئینسکلۆپیدیاو به‌لگه‌نامه و چاپه‌مینییه جۆراوجۆره‌کان له سه‌رانسه‌ری جیهاندا، هه‌روه‌ها یارمه‌تی تویژه‌رو قوتابیان ده‌دات له په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆیان به‌یه‌کتر بۆ ئالوگۆری راوبۆچوون له‌باره‌ی تاقیکردنه‌وه تویژینه‌وه‌یی و زانینه‌هاوشیتوه‌کان. هه‌روه‌ها ئینته‌رنیت توانای نوێ بۆ فیربوونی کراوه‌و فیرکردن له‌دوره‌وه‌ده‌ره‌خسینی بۆ ئه‌و قوتابیانیه‌ی که له‌ناوچه‌دوره‌ده‌سته‌کاندا ده‌ژین و، ئاسانکاری پینویستی فیرکارییان بۆ فه‌راهه‌م ده‌کات بۆ توانادار کردنیان له‌فیربوون به‌دریژایی ژایان. هه‌روه‌ها به‌خشیانی توانای به‌شداریکردنه‌وه له‌گه‌ردبوونه‌وه‌نیوه‌وله‌تییه‌کان و ژووره‌کانی چاتدا.

۳- سه‌رچاوه‌یه‌کی بازرگانی:

له‌م سالانه‌ی دوا‌یه‌دا بواری کارکردن ورده‌ورده‌بایه‌خی زۆری پینده‌دری له‌سه‌ر ئینته‌رنیت، به‌لام هیشتا زۆر پرسى هونه‌ری هه‌ن په‌یوه‌ستن به‌قه‌باره‌ی چوارچینه‌وه مه‌ودای به‌رسفه‌وه‌که هیشتا پینویستی به‌لینکۆلینه‌وه‌هه‌یه‌بۆئه‌وه‌ی بگه‌ینه راستگۆیی و بر‌واپیکراوی مامه‌له‌بازرگانیه‌کان له‌سه‌ر ئه‌م تۆره (web)، که تۆپکی ته‌واوه له‌بازاره‌بازرگانیه‌کان که کالاو هاورده‌یان فرۆشیارو به‌کاربردنه‌وه له‌سه‌رانسه‌ری جیهان خۆیان تیا ده‌نوینن.

۴- ئامرازیکى ئاسوده‌کردن و هه‌رمین کردن:

ئینته‌رنیت توانایه‌کی بێ کۆتایی هه‌یه‌بۆئه‌وه‌ی بپیتته‌سه‌رچاوه‌و ئامرازیکى ئاسوده‌وه‌هه‌رمینکردن بۆ به‌کاره‌یتنه‌ران به‌سه‌رجه‌م ته‌مه‌ن و ئاست و بایه‌خه‌کانیان، ئیستاش ژماره‌یه‌کی به‌کجار گه‌وره‌له‌یاریه‌کانی کۆمپیوته‌رو بواری خه‌سله‌ته‌کانی ئیدیۆ ده‌نگیه‌کان وینه‌ی ته‌له‌فزیۆنی راسته‌وخۆ ده‌گرته‌وه، ئه‌مه‌جگه‌له‌خزمه‌تگوزاریه‌بیستن و بینینییه‌کان وه‌ک ناردنی نامه‌ی ده‌نگییان بۆ که‌سێ یان هه‌ندێ که‌س و په‌خشکردنی زانیاریه‌بیستن و بینینییه‌کان، بواردان به‌ته‌ماشاکردنی دیوکۆمیتته‌جۆراوجۆره‌کان. هه‌روه‌ها ئینته‌رنیت رۆلیکی گه‌وره‌ی بینیه‌وه‌بۆ به‌زانستیکردنی کۆمه‌لگه‌کان و نزیککردنه‌وه‌ی سنووره‌کان له‌یه‌کتر، هه‌روه‌ها دروستکردنی گۆرانکاری جۆراوجۆر له‌ناو کۆمه‌لأ و کۆمه‌لگه‌کاندا چ به‌لایه‌نی باش

بئى يان خراب.

چاوه پروان ده كرى له سالانى داها توو ئىنته رنيت بىتته سه رچاوه يه كى سه ره كى له به ره مه مه هه رمىن كرده كان كه له سه ر رادىو و تله فزىون و فيديو (CDRom) ده سته بهر بووه، بهم شىوه يه ئىنته رنيت بووه ئه و ئامرازه كارىگه رانه له ده سكه و تنى به ره مه كانى هه رمىن كردن.

گرنگترين سووده كانى ئىنته رنيت له سه ر بارى دهروونى تاك:

۱- به هۆيه وه تاك ده توانى په يوه ندى له گه ل ئه و كه سانه دا بكات كه لىكچوونىكى له گه لىاندا هه يه، پاشان به وپىيه ده توانى چاره سه رى دهروونى خوى بكات يان له په شىوى كه م بكات ه وه.

۲- به هۆيه وه تاك ده توانى كارىك بدوزىته وه و له سه ر بارى دهروونى رهنگ بىداته وه و به ره و سه قامگىرى ئابوورى بىات.

۳- به شدارى له توپرى په يوه ندى به كۆمه لايه تىبه كانى تاك له ناو كۆمه لگه كه ي ده كات بئى ئه وه ي سه ردانىان بكات، ته نانه ت ئه و ماوه دووره ي نىوانىشيان كورت ده كاته وه، ئىنته رنيت جبهانى كردۆته گوندىكى بچووك و هىچ شتىك نىبه له تاكه وه دوور بىت.

۴- به هۆيه وه تاك ده توانىت ئه و زانىارىه به ده ست بىتت كه دىته خه يالى، ته نانه ت له ئه نجامى ئه وه شدا وى له تاك كردووه واز له گوڤارو رۆژنامه و كتىب و ته له فزىون و رادىو بىنى و به ته ووى پشت به ئىنته رنيت بيه ستىت، هه ندى كه سىش له و باوه رده ايه له مه و دواش ئامرازىكى دىكه ي مىدىا نىبه وه كو ئىنته رنيت و شان له شانى گرنگىبه كه ي بىدات.

۵- له رىگه ي شوپىنى ئه لىكترۆنى تايبه ت به چاره سه ر كردن يارمه تى چاره سه ر كردنى گرفتى هه ندى كه س ده دات.

۶- يارمه تى خوڤىگوزهرى ده دات و هه نووكه ش باشترىن ئامرازه بۆ كات به سه ر بردن له و كۆمه لگايانه ي كه خه لك كاتى خوڤيان پتر له ماله وه به سه ر ده به ن، كه تاك ده توانى له رىگه يه وه گۆرانى و سه روودو به رنامه گه لىكى جىاوازو ئه و يارىانىانه ش بدوزىته وه، كه به شدارى چىكردنى مارىفى ده كات و كار بۆ سو كرده وه ي فشاره

دەروونىەكانى دەكات، كە كۆمەلگە بەھزى ئالۆزىيەكانىەوہ بۆى ھىتاوہتە ئاراوہ.

ئالودەبوون بە ئىنتەرنىت:

دىاردەى ئالودەبوون بە ئىنتەرنىت بۆ چەند ھۆكارىك دەگەرپتەوہ، لەوانە بىزاربوون، ئالايى، تەنھايى، سەرنجراكتىشىيەكانى ئىنتەرنىت و شتى دىكە بەپىنى ئارەزوہكانى تاك. يەكەم كەسشى كە زاراوہى ئالودەبوونى ئىنتەرنىتى بەكارھىتانا خانمە دەروونناسى ئەمرىكى (كىمبەرىلى يۆنگ) بوو كە يەكەم پزىشكى دەروونناسىيە، كە لەسالى ۱۹۹۴وہ لەئەمرىكا خەرىكى لىكۆلئىنەوہى ئەم بوارەيە. يۆنگ وا پىناسەى ئالودەبوونى ئىنتەرنىت دەكات كە برىتییە لە بەكارھىتانى تۆرى ئىنتەرنىت زىاتر لە ۲۸ كاژىر لە ھەفتەيەكدا.

لە نىشانەكانى: ئالودەبوو ھەست بەوہ دەكات لە دۇخىكى دلەراوكى و بارگژىدايە كاتىك كۆمپىوتەر لە ئىنتەرنىتەكە جودا دەكرپتەوہ، لەھەمان كاتدا ھەست بە بەختەوہرىيەكى فرە دەكات كاتىك دەگەرپتەوہ بۆ بەكارھىتانى، ھەرۇھەا لە دۇخىكى ھەمىشە چاودىزىكردى ئەو ماوہىيەى داھاتوودايە، كە ئىنتەرنىتى تىدا بەكاردەھىنى، ئالودەبوو كاتىك لەسەر ئىنتەرنىتدايە ھەست بە تىپەرپوونى كات ناكات، ئەو ئالودەبوونەشى دەبىتە ھۆى گرفتى كۆمەلايەتى و ئابوورى و كردارى.

بەكارھىنەرى ئىنتەرنىت پىويستى بە ماوہى درىژتر ھەيە لە بەكارھىتانى ئىنتەرنىت بۆئەوہى ئارەزووہكەى تىز بكات، ھەرۇھەا ھەموو ھەولەكانى بۆ وازھىتان لە ئالودەبوونەكەى شكست دىنى، زۆرجارىش ئالودەبوو ئەم ھۆكارە بەكاردىنى بۆئەوہى لە ئارىشە تايبەتەكانى ھەلئى.

«جون گرھول» مامۇستاي دەروونناسى ئەمرىكايى سەرنجى داوہ ئالودەبوونى ئىنتەرنىت پروسەيەكى كاتىيە، كە دەبىنىن بەكارھىنەرانى نوئى پتر ئىنتەرنىت بەكاردەھىنن بەھزى سەرسامبوونيان بەو ئامرازە، پاشان دواى ماوہىەك بەكارھىنەر تووشى بى ئومىدى دەبى لە ئىنتەرنىت، بۆيە تارادەيەكى زۆر بەكارھىتانى كەم دەكاتەوہ، پاش ئەوہش پروسەى ھاوسەنگبوونى كەسەكە لە بەكارھىتانى ئىنتەرنىت دىتە ئاراوہ.

بەلام ھەندئ كەس قۇناغى ئالوودەبوونەكەيان درىژە دەكئىشى و زۆر بەكارى دەھىنن و ناتوانن دەستبەردارى ببن، ھەندئ كەس پىئوایە يان بەپنى ھەندئ لىكۆلئىنەوہ كە لەم ھەمبەرەدا كراوہ ئەو خەلكانەى كە پتر تووشى ئالوودەبوون دەبن ئەوانەن كە كەسانى خەمۆك و كەسئىتى دلەراوكتيان ھەيە، ھەر وەسا ئەوانەشى تووشى بىزاربوون بوونە وەكو ژنى مألەوہ، ھەندئ كەسى دىكەش پىئوایە ئەو خەلكەى تواناى بىركردنەوہى رووتيان ھەيە ئەوانەش دووچارى ئالوودەبوون دەبنەوہ بەھوى زۆر راکئىشانيان بەرەو ورووژاندنى ئاوەزىيان، كە بەھوى ئەو بپرە زۆرەى زانىارىەوہ لە ئىنتەرنىت دىتە ئاراوہ، ئالوودەبوو ھەست بە كات ناكات و ئالوودەبوونەكەى دووچارى گرفتى كۆمەلايەتى و ئابوورى و كردارى دەكات.

تۆرى ئىنتەرنىت (تۆرى زانىارى) تازەترىن تەكنىكى ئىستايە، كە بەستراوہ بە تەكنىكى پەيوەندى و زانىارى و كۆمپيووتەرەوہ كە لە كۆتايى سەدەى رابردوہوہ زۆر پىشكەوتنى بەخۆوہ بىنيوہ، ئىستاشى لەگەلدا بى بەخىراى و بە بەردەوامى لەگۆراندایە. لە زۆر ناوہندى جياوازدا ئەوہ بلاوہ كە ئىنتەرنىت بۆ كات بەسەربردن و بىزاركردن و گەپان بەدواى شتە قەدەغراوہكاندا بەكار دەھىترئ، ھەرگىز ئەمە راست نىيە، چونكە بەكارھىتانى جدى و بەسوود ھەيە لە مەيدانە جياوازەكانى ژيان و رۆشنىبرى و زانستى و كۆمەلايەتى و شتى دىكەش، ئارستەكردن و رىنماى لىرەدا رۆلى گرنگى خۆى دەبىنى بۆ سوودوەرگرتن لەم تەكنىكە پىشكەوتووەو بەسوودە. ئالوودەبوون بە ئىنتەرنىتەوہ بە واتاى كات بەسەربردنىكى دوورو درىژ لەگەل تۆرەكەو فەرامۆشكردنى كارى بەرپرسىارىتى كە پىئويستە ئەنجام بدرى كاريكى واقىعيانەيە، ئەمەش چەندىن شىكردەنەوہى بۆ كراوہ لەوانە: تاموچىژئ كەسىي (شخصى) كە ئەم تەكنىكە پىشكەشى دەكات كە تەكنىكىكى سەرنجراكئىشەو پىئويستى بە كات ھەيە، لەمیانەى ئەم تەكنىكەدا تاك دەتوانئ ھەست بە بەدبەيتانى خودى خۆى بكات، ھەر وەھا ھەلاتن لە گرفته كردارى و كۆمەلايەتییەكانئىش بە ھۆكاريكى گرنگ دادەنرئ بۆ رووكردنە ئەم تەكنىكە.

مروؤف بەشپۆھەيەكى خۆرسكانە لە ئازار دوور دەكەوتتەوہو لە تاموچىژئىش بە

هه موو جوړه کانییه وه نژیک ده بیته وه، که پیو یستی چاره سه رکردنی گرفته کان و به رهنکار بوونه وهی ده خاته پروو له جیاتی نه وهی لینی را بکات، هه روها له وانه یه که سی که مته رخه م بو داپوشینی که م و کورتی و که مته رخه مییه کانی و فه راموشکردنی نه رکه جوړاوجوړه کانی به پاساوی نه وهی کاریکی دیکه ی به سوود نه انجام ددهات، روو ده کاته ئینته رنیت. هه روها له هوکاره گشتییه کان گه ران به دوا ی به دیه پتانی که سیتی و سه لماندنیتی، ئینته رنیت بواریکی گونجاو له پرووی راده ربرین و دیالوگ فه راهه م ده کات، سه رباری کو نترؤ لکردنی ته کنیکات و داهیتان به شینوه یه کی نیمچه ئاسان، که به کاره پنه ر گورجو گو ل ده کات و وای لی ده کات هه ست به به هاو گرنگی خو ی بکات، به تاییه ت له کاتیکدا که ده ورو به ری هه ست به و شتانه نه که ن.

هه روها ئالووده بووی ئینته رنیت دوو چاری دله راوکی و خه موکی و زیاده رو یی له خواردن و هه ستردن به ئاسایش و کشانه وه ده کات، وای لی ده کات له پرووی کو مه لایه تییه وه توانای به رهنکار بوونه وهی نه مینی، نه میش ره نگدانه وهی که موکور تییه له بونیاتنان و پیگه یشتنی ده ورونی، که کارامه یی په یوه ندیکردنی که م ده بیته وه، ناتوانی په یوه ندی به تین له گه ل که سانی دی دروست بکات، هه روها ساتوانی به ئاسانی گوزراشت له خو ی بکات و توانای بریاردانی که م ده بیته وه.

۴- سینه ما:

سینه ما له پرووی کردارییه وه بریتییه له ده زگایه ک یان ئامیژکی وینه گرتن له سه ر فیلم (شریت) یک و ده زگایه کی دیکه بو نمایشکردنی نه و فیلمه، دوا ی نه وه ده زگا و ئامرازگه لیک دیکه ی پالپشتی دینه ئاراهه بو دروستکردنی سینه ما وه کو ده زگا کانی ششتنه وه واته ده رخستن و جیگیرکردنی فیلمه که و چاپکردنی، هه روها ده زگا کانی مؤنناژ واته پیکه پتانی و شوینی نمایشکردن و ده زگا کانی ده نگ.

نه دگاره میدیاییه ده ورونییه کانی سینه ما:

- ۱- توانای خه یالکردن و فراوانی ئاسوی بینه رو به ستنه وهی فیلمه که به واقیعه وه.
- ۲- سینه ما توانای نه وهی هه یه یاسا کانی کات و شوین بگوړی و وا پیشانی بینه ر بدات که راستین.

۳- سینما توانای ئەوێ هەیه جیهانیکی نوێ بۆ بینەر دروست بکات و بە تێروانینیکی خودییانە پەتییەو سەیری بابەتەکە بکات.

۴- لە ڕێگەی نامزەکانییەو جەماوەریکی باش بۆ فیلمە سینەمایییەکانی رادەکێشی، ریزەیی ئەو جەماوەرش بە گرنکی فیلمەکەو بابەتەکەیی و نواندن و نمایشکردنی بەستراوەتەو.

۵- خویندەوارو نەخویندەوار سەیری فیلمەکە دەکات.

۶- کاریگەری لەسەر تازەپینگەیشتوان بەهینزە، کە دەکرێ بەهۆیەو تازەپینگەیشتوان بەشێوەیەکی نیشتمانیانەیی خێرخوازانە ئاراستە بکەین.

۷- نمایشکردنەوێ بەشێوەیەکی ئاسان و تیچوونییکی کەم بەپێچەوانەیی شانۆو.

۸- دروستکاری سینەما دەتوانی بەشێوەیەکی یاری بەدیالۆگی و تراوو کاریگەری دەنگ و موزیک بکات، کە بینەر بخاتە بازنەیهکی دەنگگەلیکی سەرنجراکێش و دروستکردنی کەشینیکی دیاریکراوەو بۆ ئەو فیلمەیی نیازی نمایشکردنی هەیه.

جیاکەرەوکانی فیلمی سەرکەوتویی میدیایی:

۱- بیرۆکەکە بەشێوەیەکی بێ بگاتە هەستی بینەران و توانای وروژاندنی هەست و نەستیانی هەبێ و مایەیی گرنگیدانیان بێ.

۲- شیوازی خۆش و سەرنجراکێش بێ و چاو ماندوو نەکات و دەمارەکان قورس نەکات.

۳- رووداوەکانی ماقول و گونجاو بێ لەگەڵ کۆمەلگە.

۴- ئاراستەکردنی بەشێوەیەکی شایستەو بە وریاییەو بێ ئەگینا دەبیتە پرۆیاگەندەو لەوانەشە بێتە مایەیی نارهزایی.

۵- پێویستە ئاماژە بێ بۆ ئامانجیک یان مەبەستیکی ریزدارو پایەیی لە دل و دەرووندا هەبێ.

۶- هۆکاری کات و شوین و ئەو دۆخەیی تیندا نمایش دەکرێ لەبەرچاو بگیری.

۷- رهچاوی لایەنی بەهاو ئاکاری کۆمەلگا بکات.

۵- شاتق:

شانق بریتیه له چیرۆکی نواندن، بابەتیک یان هه‌لۆیستیک له‌میانە‌ی دیالۆگیک که له‌نیوان کاراکتەرانی چیرۆکه‌که ده‌خولیتە‌وه‌ نمایش ده‌کات، رووداو‌ه‌کانیشی له‌رینگە‌ی مە‌ملانی نیوان هه‌لۆیست و بۆ‌چوونی کاراکتەرە‌کان ده‌خولیتە‌وه‌، هه‌لۆیستە‌که‌ پیش ده‌که‌وئ تاده‌گاته‌ ئه‌‌وپه‌ری، پاشان مه‌سه‌له‌که‌ به‌ کرانه‌وه‌ی هه‌لۆیستە‌که‌ و گه‌‌یشتن به‌ چاره‌سه‌ریکی په‌سند کوتایی دئ، شانقش ده‌کریتە‌ چە‌ند به‌شیکه‌وه‌، له‌وانه‌شه‌ به‌شیک به‌س بیت بۆ‌ی.

شانق کۆ‌نترین هونە‌ری میدیایه‌ که له‌‌دیزه‌مانه‌وه‌ به‌کارده‌هینرا بۆ‌ په‌یوه‌ندیکردنی په‌یامگه‌لیکی میدیای جیا‌وان، هه‌روه‌ها د‌ل‌خۆشکردنی گه‌لان له‌ چوارچێ‌وه‌ی ئه‌و واقیعه‌ی تیندا ده‌ژیان، م‌ر‌و‌ف وردو درشتی رووداو‌ه‌کانی ژبانی رۆژانه‌ی له‌ راو و شکارو شوانکاری و کشتوکال بۆ‌ هاو‌پینیان و ئه‌ندامانی خیزانه‌که‌ی و دۆست و ناسیای خۆ‌ی ده‌گیرایه‌وه‌، زۆرجاریش به‌ جموجولی جه‌سته‌ی و هێماکانی ده‌ستی و ئاوازی ده‌نگی و گوزارشته‌کانی ده‌موچاوی ئه‌و رووداوانه‌ی ده‌نواند یان باس ده‌کرد، له‌وانه‌ش به‌ به‌کاره‌یتانی هه‌ندئ ئامرازی سه‌ره‌تایی ساده‌ که‌له‌ و سه‌رده‌مه‌دا هه‌بووه‌ وه‌کو دارو په‌ت و به‌رد.

شانق وه‌ک هونە‌رو دیارده‌ به‌ پیشکه‌وتنی م‌ر‌و‌ف ئه‌ویش پیشکه‌وتوه‌، له‌ قوناغی راو و شکاره‌وه‌ بۆ‌ شوانکاره‌و وه‌رچه‌رخان به‌ره‌و قوناغی کشتوکال و سه‌قامگیری پاشان قوناغه‌کانی شارستانی‌ه‌تی نوئ، سه‌ما یه‌که‌م رواله‌تی ئاینی بووه‌ م‌ر‌و‌ف به‌هۆیه‌وه‌ خۆ‌ی له‌ په‌رستراوه‌که‌ی نزیک کردۆته‌وه‌، نواندنی کلاسیکی بیده‌نگیش پیش گوتاریبێژی و نواندنی به‌ ده‌نگ که‌وتوه‌، به‌‌وپینیه‌ش شانق یان نواندن له‌ ژبانی م‌ر‌و‌ف پیش هه‌ر هونە‌ریکی دیکه‌ و هه‌ر ئامرازیکی په‌یوه‌ندیکردنی میدیای ناسراو ده‌رکه‌وتوه‌.

شانق له‌ سه‌ی به‌ش پیکهاتوه‌ که‌ ئه‌مانه‌ن:

- نمایشکردن: هه‌میشه‌ ده‌که‌ویتە‌ به‌شی یه‌که‌مه‌وه‌، که‌ بابەتی شانۆکه‌و کاره‌کتەرە‌کانی ئاشکرا ده‌کات.

- ئالۇزببون: ئۇ رىڭايە يەك رىز دەكات. يەك لەدوای يەك رىز دەكات.

- چارەسەر: ئۇمىش كۆتايىپە كە رىڭگە دەدۆزىتەو و دواتر دەگاتە چارەسەر كىردن. شانۆش بناغەى گىرنگى خۆى ھەيە، كە ئۇمانەن:

- بىرۆكە: مەبەستى ناوەرۆكى چىرۆكە كەيە.

- ھەقايەت: لە برى جەستەى بىرۆكە كەيە.

- دابەش كىردنى رۆل.

- كاراكتەر: پالەوانانى شانۆكەن.

- مەلمانى: كىرۆكى گىرگەكەو ئالۇزكاويىپە كانىتى.

- دىالۆگ: مەبەست لىنى بەشەكانى وتارو رووداوەكانى شانۆكەيە، كە بەندە بە گىفتوگۆو دىالۆگەو.

- گىفتوگۆو ھەلسوكەوت.

لەو شىوانەى شاتق بەشىوہى گىشتى ناسراوہ:

۱- گىرپانەو و لاسايىكردنەوہى شىوہزارو رەفتارى گەلانى دىكەو ئازەلان لە كۆرپەندو كۆبوونەو گىشتىپەكاندا.

۲- ئاھەنگ و بۆنە فەرمى و نافەرمىپەكان.

۳- ھونەرى خەيالى سىبەر يان شانۆى خەيالى سىبەر.

۴- ئەراگىز يان كەسايەتى كەيفخۆش (الفكاهية).

۵- كۆبوونەوہەكانى گوى ئاگردان و گىرپانەوہى ژياننامەى مىللى.

شانۆ بەزۆر لە ئەدگارەكانى رادىو سىنەماو تەلەفزیون جىبا دەكرىتەوہ، دەستەواژەى وردترى ئەم رىستەيەش ئەوہيە بلىين: ئەم ئامرازانەيە كە ئەدگارەكانى شانۆى ھەيە، ئەويش لەبەرئەوہى شانۆ پىش ئەوانە كەوتووہ، كە بە ئەدگارى كارلىك كىردنى راستەوخۆى نيوان نىرەرو وەرگر لەگەياندن جودا دەكرىتەوہ.

۶- مۇبايل:

مۇبايل بۇ ھەمووان لە پىئوستىيە گىرنگەكانە، كە بەبى ئەوہ ناتوانى لەمال بچىتە

دەرەو، ھەرۈەك كاژىر يان سوچى ئۆتۈمبىل. مۇبايل بەشىۋەيەك بلاۋ بۆتەو، كە خەرىكە تەلەفۋنى تۇرمال فەرامۇش دەكات، زۆرى ژمارەى بەكاربەرانى مۇبايلش دەگەپتەو، بۇ كۆمەلى ھۆكار كە ھەندىكىان بەم شىۋەيە دەخەينەپرو:

- گرانى بەدەستەيتانى ھىلى تەلەفۋنى تۇرمال لە دامەزراوى پەيوەندىكردن لە سەرەتاي پىشكەشكردى داواكارى، كە ژمارەى ھىلە تۇرمالەكان ديارىكراون و پىۋىستى پىر ناكاتەو، ھاۋلاتى چەند سالىك چاۋەپى دەكات تا ھىلىكى نورمالى بەدەست دىنى، ھەرۈەسا ئەو ھىلانە دەدران بە ھەندى كەس و بە كەسانى دىكە نەدەدران، ھەندىچارىش بە نرخى خەيالى دەفرۇشان.

- ئاسانى بەدەستەيتانى مۇبايل.

- دابەزىنى نرخى مۇبايل.

- ركابەرى نىوان كۆمپانیاكان و دەستپىشخەرى نمايشكردى نوي دەبىتە ھوى ئەۋەى ھىل و ئامىرەكان بە نرخىكى سەرنجراكىش پىشكەش بكن.

- پىشكەشكردى نمايشگەلىكى ديارىكراونى پەيوەندىكردن كە دابەزىنى نرخى قسەكردن بەشەو لەخۇ دەگرى، يان پەيوەندى بە ژمارەگەلىك كە بەشداربوو ھەلىاندەبژىرى، يان پىشكەشكردى چەند خولەكىكى قسەكردن بى بەرامبەر.

- ئاراستەى بەرھەمەيتەران بەرەو ۋەبەرھىتان لەم بوارەدا لەمیانەى دامەزrandنى كۆمپانیاگەلىك بۇ فرۇشتنى مۇبايل و ھىلەكانى.

- رەھەندى كۆمەلايەتى كە ۋا دەكات ھەلگرتنى مۇبايل شىۋەيەك بى لە شىۋەكانى خۇنىشاندان و شانازى پىۋەكردن.

- بەرزى نرخى قسەكردى مۇبايل لەگەل تەلەفۋنى تۇرمال بەپىچەۋانەى پەيوەندىكردى مۇبايل لەگەل مۇبايل كە ھەرزانتەرە، ئەمىش ھاندەرىكە بۇ كرىنى مۇبايل.

كارىگەرى دەرونى مۇبايل لەم لايەنەۋە دەردەكەۋى:

- سۆزۈ خۇشەۋىستى لەنىۋان تاكەكان پىتر دەكات كە تاك لە پەيوەندىكردن لەگەل ئەۋانەى خۇشى دەۋىن بەردەۋام دەبىت، سەرەپاي كارو دورى ئەۋ ماۋەيەى

له نیتوانیاندايه.

- به شدارى سه قامگیری دهروونی دایک و باوک و ئەندامانی کۆمه ل به شیوه یه کی گشتی دهکات، به هۆی توانای په یوه ندیگردنیان به رۆله و خو شه و یستانیان و دلنیا بوون لینیان به بهرده وامی.

- به شدارى دروستکردنی په یوه ندى کۆمه لایه تی له گه ل کهسانی دیکه دا دهکات، که ئامرازیکى ئاسان په یدا بووه بۆ په یوه ندیگردن پینیان، تهنانه ت پوزش هیتانه وه له ئاماده نه بوونیان له کاتی پیویست.

- ههروه سا ئامرازیکه یارمه تی تاک ده دات بۆ ئاسانی په یوه ندیگردن به کهسانی دیکه و چیتر ئەو که سه به ئالۆزی نامینیته وه وهک پیشتەر، که په یوه ندیگردن نهک تهنه له ژینگه ی ئەو تاکه و، نه له سه ر شینوازی پیشترو جوړی که سیتی ئاسانه، به لکو له جیهانیش کاریکی ئاسانه.

- مۆبایل بۆته به شیک له که سیتی نا کرئ فه رامۆش بکرئ که له کار و خویندنیس که لکی هه یه، پاشان له سه ر پشوودان و به خته وه ری تاکه کان به ئەرینی رهنگیدا وه ته وه.

۷- پيشانگا:

بریتیه له شوینیکى تایبته، له میانه یدا به ره مه ی جوړا و جوړی په یوه ست به پيشانگا که و ئامانچ و شیوه کانی به ریگایه کی ریکخراوو هاوسه نگ نمایش ده کرئ، پوخته ی ئامانجه کانی کردنه وه ی پيشانگاش ئەمانه ن:

ا. بلاوکردنه وه و ئالوگۆپی زانیاری.

ب. ناساندنی به ره مه یته ر ئەگه ر بۆ بازارکردن بی یان ناساندن یان دروستکردنی تیروانینیک له لایه ن جه ماوهر به رامبه ر به ره مه کانی.

ج. بلاوکردنه وه ی گیانی رکا به ری شه ره فمه ندانه.

د. دۆزینه وه ی به ره و تواناو گه شه پیدانی.

له کاتی ریکخستنی پيشانگا پیویسته ره چاوی ئەم خالانه بکرئ:

ا. هه لبژاردنی شوینیکى گونجاو که گه یشتن پینی ئاسان بی.

ب. شوینه که رووناک و تهنه دروست و فراوان بی.

ج. دیاریکردنی ئامانجی پیشانگاگه و نه‌نجامه‌کانی.

د. به‌شداریکردنی سه‌رجه‌م نه‌وانه‌ی گرنگی به پیشانگا ده‌دهن له ریکخستنی پیشانگا.

ه. دابه‌شکردنی پیشانگا بۆ چه‌ند به‌ش و لایه‌ک به‌پیتی ئامانجی ریکخستنی.

و. دیاریکردنی بری تیچوون و پیویستی گشتی به کادیرو دابه‌شکردنی کار له‌نیوانیان، لیزه‌دا پیویسته‌کرتی تایبته له پاره‌دانی پیشانگاگه به‌شداری بکری.

ز. دیاریکردنی کاتی کردنه‌وه‌ی پیشانگاگه و نه‌وه‌ک‌سایه‌تییه‌ی که ده‌یکاته‌وه، هه‌روه‌ها روژو کاتی سه‌ردانیکردنی خه‌لک، هه‌روه‌ها ئاماده‌کردنی پۆسته‌ریک بۆ گوزارشتکردن له بۆنه‌که، تیییدا گشت زانیاریه‌ک له‌باره‌ی پیشانگاگه و ناوه‌پۆک و کاتی سه‌ردانیکردن له‌خۆ بگری.

له‌جۆره‌کانی پیشانگا: پیشانگای زانستی، پیشانگای وێژه‌یی و روشنیبیری، هه‌روه‌ها پیشانگای پیناسین.

۸- گه‌شت:

هه‌میشه به‌گیانی سه‌رکیتشی و به‌ره‌نگاربوونه‌وه و سه‌ف ده‌کری، پتر له‌هه‌ر ئامرازیکی دیکه‌ی په‌یوه‌ندی گیانی هاریکاری و ناشنابوون و خۆشه‌ویستی له‌به‌شداریبووان گه‌شه‌پێ ده‌دات، له‌وانه‌یه له‌به‌رنامه‌و چالاکیه‌کانی کۆمه‌ل ئه‌م لایه‌نه‌سه‌لمینی و پالپشتی دیدو بۆچوونی ئه‌م ئامرازه‌ په‌یوه‌ندییه‌گرنگه‌بکات.

۹- پیشبرکی:

جۆریکه له‌چالاکی له‌سه‌ر رکابه‌ریه‌کی ساغله‌می نیوان تاکه‌کان وه‌ستاوه، له‌وانه‌یه پیشبرکیه‌کی زانستی یان وه‌رزشی یان وێژه‌یی بێ، له‌پیشبرکیه‌که پیویسته‌خه‌لاتی واتایی یان مادی بۆ براوه‌کان دیاری بکری، که ته‌وه‌ری رکابه‌ری رکابه‌ران بێ، ده‌کری پیشبرکیه‌کان بۆ پالپشتی به‌های په‌روه‌ده‌یی له‌گیانی تاکه‌کان یان به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی داب و په‌یره‌و‌کراوی هه‌له‌له‌ناو کۆمه‌ل وه‌به‌ره‌بپنری، وه‌کو ئاراسته‌کردنی پرسپاری زانستی یان نه‌نجامدانی توێژینه‌وه‌ی په‌روه‌ده‌یی، به‌ئاراسته‌ی دیاره‌ی ده‌مارگیری وه‌رزشی، له‌سووده‌کانی پیشبرکی به‌رچاو:

راهیتانی تاکه کان له سهه توژیینه وه، گپرا نه وه، ئالوگۆپی زانیاری، پاشان زیادکردنی زهخیره ی زانستی.

۱۰- ریکلام:

ریکلام چالاکییه کی کارگپری سیستماتیکه، شیوازی داهینه رانه بق په یوه ندی کردن به کومه له وه به کار دینی به به کارهیتانی ئامرازگه لی په یوه ندی جه ماوه ری به مه به سستی: کارتینکردنی هوشیارانه ی دیراسه کراو، چ بق بلاوکردنه وه ی به های نیشتمانی یان ناساندنی به ره مه کی به کار به ری دیاریکراو بی، که قازانجی مادی لی بکه ویتنه وه به شداری بکات له خزمه تگوزاری باشتری به کومه ل، یان بق به دیهیتانی هه ردوو مه به ست پیکه وه.

ئه گه ر ریکلامه بازارگانیه کان ئامرازیکی بازارکاری خزمه تگوزاری و کالا بن که شان له شانی نه درئ، ئه وا به کارهیتانی به شیوه یه کی دیراسه کراو بق پالپشتیکردنی به هاکان کاریکی چاک و پیویسته، چونکه ریکلام رولیکی بنه رته لی له بلاوکردنه وه ی زانیاری و فراوانکردنی چوارچیوه ی به هاکان ده بیینی، ئه رکی ریکلامیش له ته نها په یوه ندی کردنی ئه و زانیاریه کوتایی نایا، به لکو گرنکتر دروستکردنی کاریگه ریه کی دیاریکراوی ئه وتویه، که شیوه ی و اتاو چه مگه لیک و هرده گری تاکه کان رازی ده کات و ده بیته ره فتاریک له ژانیان.

شیوه کانی ریکلام:

۱. ریکلام به ئامانجی بلاوکردنه وه ی زانیاری و به هاکانی کومه لگه بی، نمونه ش بق ئه وه: ریکلام له ئامرازه کانی میدیا سه باره ت به ریکخستنی وانه یه ک له هه ر بابه تیک و له کات و شوینی دیاریکراو.

۲. ریکلام به ئامانجی فه راهه مکردنی داهاتی دارایی دیاریکراو بق پاره دارکردنی پرۆژه یه کی خیرخوازی یان که سیی (شخصی) له گه ل مه رجی ره چاوکردنی رینماییه گشتیه کانی ریکلام، له وانه ش به ده ستهیتانی ره زامه ندی روون و ئاشکرا له و لایه نه ی که ده یه وی ریکلامه که په خش بکری.

نمونه ش بق ئه وه: ریککه وتن له گه ل فرۆشگایه کی بازارگانی بق دانانی دروشمی

فروشگاگه و ناوینیشانی یان دیزاینی ریکلامتیکی دیاریکراو بۆ ناساندنی فروشگاگه و چالاکیه کانی، یان فهراهه مکردنی ئامرازه پیوستیه کانی کاریکی شانۆیی به به کارهینانی نویتترین سیستمی هونه ری.

ریکلام کار له دهروونی تاک دهکات له میانهی: سروشدان (الایحاء) و دووباره کردنه وه، چونکه دووباره کردنه وه به شداری له رازیکردنی لۆژیکیهی تاک دهکات، که دیزاینه ری ریکلامه که دهیه وین، له دیزاینکردنی ریکلامدا دهشی پشت به یه کتیک له بیردۆزه کانی دهروونناسی بیه سترئ، بۆ نمونه له وانه یه تاک پشت به بیردۆزی رهفتارخوازی (النظرية السلوكية) بیه ستن، که گرنگی به بنه مای پآپشتیکار دهدات له میانهی نویتکردنه وه و هه مه چه شنیتی، واته پشت نه به ستن به یه ک ریکا له نمایشکردنی ریکلام، یان له میانهی چیژپیدان و پیکهینان بۆ دروستکردنی تیروانینیک لای تاک سه بارهت به و کالایه، که نیاز وایه بخریته بازاره وه، یان له میانهی ده رخستنی وروژینه ر به شیوه یه کی دووباره کردنه وه و به ریگه یه کی سه رنجراکیش.

له وانه شه پشت به بیردۆزی فیروونی کومه لایه تی بیه سترئ، که به نده به لاسایی کردنه وه و ئالوگۆری په یوه ندی که دهشی کالاکه له ریگه ی که سیکی رووخۆش، ئه گه ر گۆرانیبیژ بی یان ئه کته ری نواندن یان پاله وانیکی سیاسی نمایش بکری، که پال به تاکه وه ده نی لاسایی ئه م که سایه تییه بکاته وه، ئه وه بکری که له ریگه ی ئه و که سه وه نمایش ده کری.

هه ندئ که سیش بیردۆزی شیکردنه وه ی دهروونی (فرۆید) په پیره و دهکات، که به ره مه که ده به سته یه وه به کچیکی جوان و سه رنجراکیش یان کچه گۆرانیبیژیکی ناسراو یان ئه کته ریکی به ناوبانگ که سه رنجی تاکه کان بۆ لای کالاکه راده کیشی، بۆ نمونه له کاتی ریکلامکردن بۆ هه ویری ریش تاشین که ئاراسته ی پیاوان ده کری، به لام کچیکی سه رنجراکیش له ریکلامه که به کارده هینری که سه رسامی خۆی به و پیاوانه نیشان دهدات که ئه و هه ویری ریش تاشینه به کاردینتی، هه ر به و شیوه یه ژن له شیکردنه وه ی دهروونی وه ک ئامرازیکی بازارکاری ریکلام به کارده هینری به هوی مه یلی به هیزی پیاوان بۆی.

ههروهسا دهروونناسی ریکلام یاری بهو ورووژینهرا نه دهکات که پیشکەشی تاک دهکری، که دهشی له سهههتاوه باسی بابهتیک بکری پهیوهندی به ریکلامهکه وه نهبی، پاشان دههینهری ریکلامهکه پتر ته رکیز دهکاته سههه گرنگی نهو مادهیهی دهیهوی بکهویته بازارهوه، لهگهه دوپاتکردنهوهی که نهوه هههزانترین و نایابترین مادهیهو زیاد له مادهکانی دیکه توانای بهدیهینانی پیویستی تاکی ههیه، ههه کهسی بیکری نهوه پتر بههجهسته دهبی، نهگهه قسهکردن له بهارهی ههویری ددانه وه بی بۆنمونه، تیبینی دهکە ی که دههینههه پزیشکیکی ددان دینته سههه شاشه بۆ پالپشتیکردنی بیرۆکهکی له بهارهی نهو ههویری ددانه، پاشان لهوانهیه بۆچوونی نهو کهسانه وهههگری که ههویرهکهیان بهکارهیناوهو سهههسامی خویان له بهارهیهوه نیشان داوه.

به‌شی سییهم
دروستکردنی په‌یامی میدیایی

به شیء میباید دروستگردنی په یامی میدیایی

په یامی میدیایی:

گرنګیدان به دروست کردن و واتا له په یامی میدیایی و نه و هؤکارانه ی کار له داپشتنی بیرؤکه و پیشوازی کردن له واتا له میانه ی چند نمونه یه که (چارلز ئسگود) و (ویلیور شرام) و کهسانی دیکه ی شمارهزا دایانرپشت، دهردهکه وئ که له داپشتنی بیرؤکه کانیاں پشتیان به نمونه ی وهرزشی به ستوره، که جهخت له سهر چه مکی په یام دهکاته وه له روانگه ی نیرهر یان نه وه ی کاری په یوه ندیکردن نه انجام دهدات، هزرهکانی زمانناسی و دهر وونناسی زمانه وانسی له دروستگردنی په یام و پیشوازیکردنی بناغه ی تیگه یشتن و ریکخستنی په یامی میدیاییان پیکه پناوه.

نه و فاکته رانه ی کار له په یامی میدیایی دهکن:

۱- نیرهر: ده بی ئه م هرچانه ی تیکدا بیت:

- شمارهزایی و توانا: واته ههرچه نده خاوه ن په یامه که پسپؤرو شمارهزا بیت له و بابته ی که نمایشی دهکات نه ووا کاریگه ری له سهر وهرگر زیاتر ده بی.
- راستگویی نیرهر: له وانه یه خاوه نی په یامه که شمارهزا بیت به لام به لای خه لک به درؤزن یان زیاده رؤق ناسراوه، یان به وه ناسراوه سهرچاوه ی زانیارییهکانی لاوازن، پاشان ههر کاتیک سهرچاوه که به راستگویی ناسرا، نه ووا په یامی دوا ی نه وه لای وهرگر په سند دهکری، بؤنمونه رادیویهک یان ههر که نالیک که ناسراوه خه لک زیاتر برؤای پی دهکات و به دوا ی هه وال و راپؤرته کانیدا ده روات.
- قورخکردنی ئامرازی میدیا: کاتیک ئازادی میدیایی له ئارادا نییه نه ووا لایه نی تاییهت زال ده بی به سهر که نالهکان و ئاراسته ی که نالهکان به گویره ی به رژه وهندی خوی دهکات، بؤنمونه لایه نیکی توندیره و که دهسه لاتی به دهسته وه یه هیرش دهکاته

سه‌ر هه‌موو شتی‌ک که له‌گه‌ل بی‌روباوه‌پیدا نه‌گونجی، وه‌ک ئازادی ئافره‌ت یان مافی مندال .. هتد.

۲- ناوه‌پۆکی په‌یامه‌ میدیایه‌که:

- شی‌وازی خسته‌ن‌پرووی په‌یامه‌که (لایه‌نی هونه‌ری):

سه‌باره‌ت به‌ میدیای بین‌راو کاری‌گه‌رییه‌کانی بینین و بیستن و فریودانی سینه‌مایی و هونه‌ری کۆمپیوتەر وای له‌ بینەر کردووه‌ فریو بخوات له‌وه‌ی ده‌بیینی و راده‌ست و ملکه‌چی ده‌بن، ئه‌وه‌ هه‌ر مه‌پرسه‌ کاتیک ده‌روونناسیک یان کۆمه‌لناسیک هینترانه‌ ناو بابه‌ته‌که‌و خه‌یال و راستی تیکه‌ل بوو، بینەر لێرده‌ا وای و پ ده‌میینی له‌وه‌ی ده‌بیینی که ناتوانی هه‌چ شتی‌ک ره‌ت بکاته‌وه‌ به‌هۆی ته‌کنیک و داهیتانه‌وه‌.

- شی‌وازی دارشتنی په‌یامی میدیایی:

جگه‌ له‌ کارتیکه‌ره‌کانی بیستن و بینین شی‌وازی بابه‌ته‌ پیشکه‌شکراوه‌که، ئه‌گه‌ر شی‌وازی راپۆرت‌ه‌ هه‌وال بی وه‌ک (ئه‌نفال، قه‌سابخانه‌ی ئه‌رمه‌نه‌کان) و فیلمیکی سینه‌مایی (مردوو‌خۆره‌کانی لینین‌گراد) و، هونه‌ر چیرۆکه‌ ته‌مسلییه‌ک که گالته‌جاری بی ئه‌مه‌ وای له‌ بینه‌ری ئه‌و په‌یامه‌ ده‌کات باوه‌پێ بینن، له‌ په‌یامی میدیاییش مه‌رج نییه‌ په‌یامه‌که‌ راشکاوانه‌ بی به‌لکو هه‌ندی‌جار به‌شی‌وه‌ی سه‌روش پیدان به‌شی‌وه‌ی ناراسته‌وخۆ ده‌بن.

- دووباره‌ نمایشکردنه‌وه‌ی په‌یامه‌که:

دووباره‌ نمایشکردنه‌وه‌ی په‌یامه‌که‌ ئاگای بینەر راده‌کیشنی و پاشان له‌گه‌ل دووباره‌بوونه‌وه‌ ئه‌و په‌یامه‌ ده‌بیته‌ زانیارییه‌ک دواتر له‌گه‌لیدا کارلیک ده‌کات چ به‌ ئه‌ریینی یان نه‌ریینی بیته‌. دووباره‌بوونه‌وه‌ زۆرجار به‌ ریگی جیاوازو ناوه‌پۆکی جودا ده‌بن و هه‌ندی‌جاریش به‌ ئامرازی جیاواز که هه‌مویان هه‌مان ئامانج ده‌پیکن. له‌مباریه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌کان سه‌لماندوویانه‌ که سه‌یرکردنی مندال بۆ زنجیره‌ چیرۆکی که‌تن و تاوانکاری و زه‌برو زه‌نگ مندال تووشی ره‌فتاری شه‌پانگیزی ده‌کات، پاشان لای پراکتیزه‌ ده‌بن و ده‌بیته‌ واقع. له‌میان‌ه‌ی ئه‌و دووباره‌کردنه‌وه‌یه‌ زۆر له‌ میدیایکانی دونیا توانییان کاری‌گه‌ری خۆیان بنه‌خشین له‌ گۆرینی زۆر به‌هاو دابونه‌ریت له‌وانه‌

پرسی مندال و ئافرهت و ئازادى و خۇشەويستى و تەلاقدان و يەكژىيى و فرە ژىيى و.. ھتد.

- بەستتەوھى ناوھرۆكى پەيامەكە بە بەرژەوھندى و پرسە گشتىيەكانى جەماوەر:
كانتېك كۆمەلگا يان گرووپتېك پرسى گشتىيى ھەيە و بۆتە گفتوگۆي خەلك، ئەوا
گرنگيدانى پەيامى مېديايى پىيى و بەدواداچوونى بە دوورو درىژى بۆنموونە وەك
جەنگى كەنداو جىابوونەوھى كەسىكى گەورەي سىياسى لە حزىپك، ئەوا خەلك
بەتەوسەوھ چاوەرپىي پەيامى مېديايى لەوبارەيەوھ دەكەن.

۳- وەرگى پەيامى مېديايى و ژىنگەكەي (جۆرى جەماوەر):

- كارىگەرى پەيامى مېديايى بەپىن سروشتى خەلك دەگۆرئ:
مندال زىاد لە ھەر كەسىكتىر دەكەوتتە ژىر كارىگەرى پەيامى مېديايى، پاشان
ھەرزەكاران و بەگشتى ئافرەتان ئەوجا پىاوان، بۆيە دەبى پەيام ئاگاي لە جۆرى
جەماوەرەكەي بى كاتى بابەتېك پىنشكەش دەكات لە پرووى ژىنگە يان بابەتېكى تايبەت
بە ئافرهت.

- ئاستى كۆمەلايەتى تاك:

پىنگەي تاك لەناو كۆمەل (ھەژار، دەولەمەند، خوئىندەوارو نەخوئىندەوار كاربەدەست
و فەرمانبەر و بازرگان و كرىكار) ھەمووى كارىگەرى ھەيە لەسەر ئاستى وەرگرتنى
پەيامەكە لەلايەن تاكەكەوھ، بۆنموونە ھەژار بەلايەوھ گرنگ نىە كە باس لە ئابوورى
جىھانى و نرخى نەوت دەكرئ، بازرگانىش بەلايەوھ گرنگ نىە باس لە دانانى نرخ
دەكرئ لەسەر شتومەكى خواردن، تاك بەشېوھى واقىعيانە مامەلە لەگەل ئەو رۆلانە
دەكات كە لە روانگەي خۆيەوھ پىنگە كۆمەلايەتى و سىياسىيەكەي تەماشاي دەكات، كە
ئامرازى مېديا بۆ ئەو دامەزراوھى كۆمەلايەتییە ئەو رۆلە ديارى دەكات كە پىيوستە
بىيىنى.

- ئاستى رۆشنبىرى و باگراوندى كۆمەلايەتى تاك:

پەسندكردنى يان رەتكردنەوھى پەيامى مېديايى لاي تاك و تىنگەيشتن لاي تەنھا
ناگەرپتەوھ بۆ ئاستى كۆمەلايەتى، بەلكو ئەو پەرەردەيەي لەسەرى گەورە بووھو،

ئەو رېنمايىيە كۆمەلەيە تىيەي تىيادا ژياوۋو گەشەي كىردۈۋە دەبنە بناغەيەك بۇ پەسەندىكىردن ۋە ھەرگىرتى پەيامە مېدىيەكە. بۇنمۇنە گەنجىك لە ۋالاتانى رۇژھەلات لەناۋ ژىنگەيەكى باۋپارىزدا ژياوۋو بېرۇبۇچۈۋى سەبارەت بە ئافرەت روون ۋە ديارە، كە گەشت دەكات بۇ ۋالاتىكى ئەۋرۇپايى ۋە ھوشى ئەۋى دەبىنى كارى لى دەكات لە سفوربۇۋى ئافرەت ۋە تىكەلبۇۋى ئافرەت ۋە پىۋا، ھەرۋەھا كەسىتى مۇرۇف كار لە پەسەندىكىردن ۋە رەتكىرنەۋەي پەيامى مېدىيى دەكات، بۇنمۇنە كەسىكى ئاشتىخۋازو نەرم ۋە نىان توندوتىژى رەت دەكاتەۋە، ھەرۋەھا بېرۇ باۋەپى تاك ۋە ھەزۋە نارەزۋەكانى زۇرچار كارىگەرى خۇي ھەيە ۋە پەيۋەندى نىيە بە باكگراۋندى كۆمەلەيە تىيەۋە، بۇنمۇنە كەسىك رىكلامى جگەرە پەسەند كات ھەرچەندە دەشزانى زىانى جگەرە چەندە، چۈنكە خۇي جگەرە دەكىتىشى.

- بېرۇ باۋەپى جەماۋە:

خەلك بە زۇرى ئەۋ پەيامانە پەسند دەكات كە ئاراستەيان كراۋەۋ لە بېرۇباۋەپىانەۋە نىكە ۋە لەگەلىاندا دەگونجى ۋە كارىگەرى پەيامى مېدىيى لاۋاز دەبى، ئەگەر لەۋ بېرۇ باۋەپىانەۋە نىك نەبى ۋە زۇرچارىش رەتى دەكەنەۋە ئەگەر پىچەۋانەي بېرۇباۋەپىان بى.

- ۋاقىيە كۆمەل:

ۋاقىيە سىياسى ۋە ئابۋورى ۋە كۆمەلەيە تىيە تىيەل كار لە پەيامى مېدىيى دەكات، پەيامىكى مېدىيى سەبارەت بە ئازادى سىياسى ۋە ئازادى بېرۇپاۋ دېمۇكراسىيەت لاي ئەۋ كۆمەلگايانە پەسند كراۋە كە لەژىر دەسەلاتى دىكتاتوردايەۋ، ئاستى پەسەندىكىرنىشى بەستراۋە بە ئاستى بى بەشېۋىيان لە ئازادى ۋە دېمۇكراسىيەت بە تايپە تىش كاتىك خۇيان بەراۋرد دەكەن لەگەل كۆمەلگا پىشكەۋتۋەكان.

- بوۋى كەسانى خاۋەن بېرۇباۋەپى رۇلىان لەناۋ كۆمەلگا:

ئامرازەكانى مېدىيا بەپى بېرۇدۇزى كارىگەرى لە دوو قۇناغدا كار لەخەلك دەكات بە شىۋەيەكى فراۋان كاتىك كەسانى ديارو خاۋەن كەسايە تىيە ناۋ كۆمەلەكەيان بە قسەۋ كىردەۋە بەشدارى دەكەن ئەمە ۋاى لە كۆمپانىكانى رىكلام كىرد بىانقۇزەۋە،

بۆنمونه پشت دهبهستن به كهسانى ناودار له بوارى وهرزش يان هونەر بۆ رهواجکردنى كالای بازارگانى.

بنه ما سه ره كى به كانى دروست كردنى په يامى ميدى به پى دارشتى (لاسويل):

۱- نيره:

به شى به كه مى دارشته كه ناماژه به نيره يان سه رچاوهى هه وال دهكات، كه شه و لايه نه به زانيارى به كان دهنيرى، دهستنيشان كردنى شه و سه رچاوه به پنيوسته بۆ به رچه سه ته كردنى راستگويى و په سه ندبوونى، دواتر له لايه ن وهرگرانى په يامه ميدى به كه له ميانه ي مامه له يان له گهل ناوه رۆكى په يامه كه.

۲- ناوه رۆكى په يام:

ئه ركى شه خاله ديراسه كردنى ناوه رۆكى په يامه كه به و ديارى كردنى ناواخنى په يامه كه، كه پنيوسته ته ركيزى له سه ر بكرى و لى دوور نه كه وينه وه و ته شويش نه خرپته سه رى و، شاگاي وهرگر په رش و بلاو نه بپته وه به هوى بوونى دووقاقى له ناوه رۆكه كه دا، په يامه كه له وان به كه سى بى يان په يامى ميدى بى، سه ربارى شه وهش زور گرنگه له م خاله دا زانينى شىوازى پيشكه شكردنى ناوه رۆكه كه به (به شيوه به كى جدى، بابته، هانده رانه، هيرشبه ر، پىكه نيناوى، گالته چارى.. هتد).

۳- له چ كه نالپكه وه:

شه خاله شه و نامرازه ميدى به ديارى دهكات كه ليوه ي زانيارى به كان ناوه رۆكه كه دهگه به نى (نامرازى راسته وخۆ، ناراسته وخۆ، ته له قزيون، راديو، رۆژنامه وانى، توره كومه لايه تيبه كان، لاپه ره كانى ئينته رنيت، هه لمه ته كانى هوشيار كردنه وه له شه قامه كان.. هتد). ديراسه كردنى شه خاله زور پنيوسته به هوى جياوازى هه مه چه شنى وهرگره كانى شه په يامه و جياوازى باشخوازيان بۆ نامرازه كانى ميدى، چونكه هه ندتجار نامرازى ميدى گرنگترين رۆل ده بينى له ديارى كردنى ئاستى وهرگر بۆ په يامه كه و تىگه يشتنى له ناوه رۆكه كه ي.

۴- بۆ كى؟

ئەم خالە يان ئەم بئەمايە كار دەكات بۆ دىراسە كوردنى وەرگىران و ناسىنى سىروشت و تايبە تەندى دىموگرافىيان (تەمەن، رەگەز، بارى خىزان) و، تايبە تەندى جوگرافىيان (شويى نىشتە جى) و، تايبە تەندى كۆمە لايە تيان و ئابوورىيان (قەوارەى خىزان، داھات، خوئندەوارى، پىشە، ئاين و دابونە رىتيان) و، تايبە تەندى فىزىوگرافىيان (مەيل، ئارەزوو ەكانىيان، شىوہى ژيان، بىرو باوہ رىيان، خەوو ئاواتيان)، جگە لە تايبە تەندى رەفتارىيان (بەكارهينانى ئامرازى ميديا، رەفتارى بەكاره رىيان).

۵- ئامانجى پەيام و ئەو كارىگە رىيەى نيازوايە بە جىي بەيلى:

زۆر پىئويستە دىراسەى ئەو كارىگە رىيە بىكرى كە لە سەر وەرگر بە جى دەمىنى، دوای وەرگرتنى پەيامە كە و ەورەسا ناسىنى بە دواھاتو ەكانى و ئەو سۆزانەى لىنى پەيدا بووہ پاشان زانىنى ئەو راو ەو لىسو كەوت و رەفتارەى لىنى كەوتۆتەوہ، پەيامى دىراسە كوردنى پىشەوختى ئەم كارىگە رىيە سوودى ەيە بۆ دووركەوتنەوہ لەو ەلانەى لەوانەيە بىتە دى لە كاتى دىزان كوردنى پەيامە كە، كە لەوانەيە بىتە ەوى گەيشتن بەو كارىگە رىيەى كە دەمانەوئى لەو گرووپە روويدات بۆ ھاندانىيان لە گۆرپىنى بىروپايان، پاشان رەفتارىيان بەو شىوہەيەى كە دەمانەوئى.

ھۆكارەكانى سەر كەوتنى پەيامى ميديايى:

پوختەى گىرنگىرىن ھۆكارەكانى سەر كەوتنى پەيامى ميديايى:

۱- ەماھەنگى يان ھاوشىوہى و بەشدارى كوردن لە ئەزموون و وىنەكان بۆ ەريە كە لە نىرەر (مىدياكار) و وەرگر (جەماوەر)، بە شىوہەيە ك زامنى تىگەيشتن لە سىمبولەكان و ناسىنەوہيان و بەرسفیان بكات.

۲- ورووژاندنى ئاگاي وەرگرو بەكارهينانى سىمبولگە لىكى روون.

۳- بەستەوہى پەيامى ميديايى بە پىئويستىيەكانى وەرگر لە گەل پىشنىيار كوردنى رىگە چارەى تىر بۆى، بە مەرجىك لە گەل دابونە رىت و بەھاو پىوہرە كۆمە لايە تىيەكان ناكۆك نەبى.

۴- رەچاوكوردنى دۆخى دەروونى وەرگرو وردبىنى لە ەلبىزاردنى كات و شويىنى

گونجاوو نامرازی به سوود به پیتی جزوو توانای وەرگر.

۵- گرنگیدان به به کارهینانی بیژه (الفاظ) و پیشکه شکردنی ئەو ویتانەئە وەرگر دەتوانی تینان بگات و بەرسفیان بداتەو، بە پیتی چوارچێوەی فیدباکی خۆی و پاشینەئە کۆمەلایەتی و ئابووری.

۶- رزگاربوون لە هۆکارەکانی تەشویش، کە دەبیتە کۆسپ لە بەردەم لێکحالیبوونی نیوان نێرەر و وەرگر، نموونەش بۆ ئەمە گرانی تێگەشتن لە پەيامی میدیایی یان خێرا پیشکه شکردنی یان نەبوونی نامرازی گواستەوئە.

لە دروستکردنی پەيامی میدیایدا دەبێ ئەم خالانە رەچار بکری:

۱- روونی ئامانجەکان و یەگرتتەوئە لە گەل ناوەرێکی پەيامەکە:

توێژینەو هەگەلیکی زۆر بۆ تاقیکردنەوئە توانای تاک بۆ پێوانەئە لۆژیکە ئەنجام دراو، توێژینەو هەکان دەریانخستوو ئەو تاکەئە لۆژیکانە حوکم دەدات، باشتەر وایە ئەنجامەکان بە شێوەیەکی روون و دیاریکراو نمایش بکری.

۲- خستتەرووی بە لگەو راستییەکان:

پەيامی لۆژیکە بە پلەئە یە کەم پشت بە بوونی بە لگەو گەواھیدەر و جیگرەوئە داتاگەلیک دەبەستن، کە لە بابەتی پەيامەکە پالپشتی هزر و بۆچوونەکان دەکات، بە کارهینانی بە لگەش ئامانجەکەئە لە وەدا چر دەبیتەوئە کە ئەو شەرعیەتیک بە پەيامەکە و توانای قەناعەت پیکردنی پێدەبەخشێ. ئەو بە لگانەئە لە سەر راستیگەلیکی دیاریکراو بەندە، کاریگەرترە لەو بە لگانەئە لە سەر راستیگەلیکی نادیاریکراو بەندە.

۳- خستتەرووی یەک لایەنی بابەتەکە لە جیاتی خستتەرووی دوو لایەن (لایەنگرو

بەرھەلستکار):

مەبەست لە یەک لایەن، لایەنی لایەنگیری، نمایشکردنی دوو لایەنیش واتای پیشکه شکردنی هەردوو لایەنی لایەنگیر و بەرھەلستکار دەگەئە. پیشکه شکردنی یەک لایەن کاریگەری پتر دەبێ، ئەگەر ئامانجەکە بە تەنھا گۆرینی کاتی بێ لە راو بۆچوون، جەماوەریش لایەنە ئەرئینیەکان و بیرورا دژەکان بە جێ نەھێلێ و لێشیان

تى نەگات، ھەروەھا نايشىكرىنى يەك لايەن پالېشتى بۇچوونە لايەنگرەكان دەكات
كە جەماوەر پابەندبوونى خۇي پىن راگە ياندووه.

۴- رېكخستى بيانوى قەناعەت پىكرىن لەناو پەيامەكە:

ھەمىشە پرسىيارىك لەئارادايە سەبارەت بە دروستكرىنى پەيام، كە مېدياكار بە
چى دەست پىن دەكات، يان بە چى كۆتايى پىن دىنى؟ بەلام پرنسسىبەكانى تيۆرەكانى
دەروونناسى فيرخوازى ئامازە بەو دەدەن، پىشكەشكرىنى لايەنەكان يان ھەنچەتە
زىاتر بەھىزەكان لە سەرەتاوہ يارمەتى وروژاندىنى سەرنجى وەرگر لەبارەى
بابەتەكە دەدەن، بەتايبەتيش ئەگەر وەرگر لەسەرەتاوہ گرنگى بە بابەتەكە نەداين.

۵- رەچاوكردنى بۇچوون و پىويستىبەكانى جەماوەر:

كۆمەلناسان پىياناويە جەماوەر زىاتر ئامادەباشى ھەيە بۇ پالېشتىكرىنى
پىويستىبەكانى لەرىگەى پەرەپىدانى پىويستە زۆر نويىبەكانى، واتە پەيامەكە كارا
دەپن كاتىك دەپىنى ئەو را يان رەفتارەى دەخريتەروو لاي جەماوەر وا دەردەكەوي،
ئامرازىكە بۇ بەدپەيتانى راستەقىنەى پىويستىبەكانى.

قەناعەتپىكرىن لە مېديا:

مېديا رۆللىكى كرنگى لە گۆرپىنى رەفتارى مروىي ھەيە، ئەويش بە گۆرپىنى زانين
و بەھاكان لە رىگەى گفتوگوو قەناعەتپىكرىن، پىويستىشە بۇنموونە لە بەرنامەكانى
مېديادا زانين بېتتە ھۆى گۆرپىنى ھەلوئىستەكان، ئەويش بېتتە ھۆى گۆرپانگارى رەفتار،
لەگەل ئەو ھەشدا پىويستە رەچاوى ئەو بەكەين كە زانين ھەموو كاتى نايىتە ھۆى
گۆرپانگارى ھەلوئىستەكان، ھەروەھا مەرجىش نىبە ھەر گۆرپانىك لە رەفتار گۆران
لەھەلوئىستدا بەدوايدا بىن.

ئەمىش سوودى مېديا رەت ناكاتەوہ سەبارەت بەو ھۆى پەيوەندە بە خۇپاراستن
لە بەكارھيتانى مادە ھۆشبەرەكان و واقىع، ئەمە پىويستى بە چاودىرىكرىن و
ھەلسەنگاندىنى ئەم بەرنامانە لەلايەن جەماوەرى جىاوازەوہ دەردەخات. ئامانجى
يەكەمى رىوشويئە مېديايبەكان دروستكرىنى بەشدارىكرىنى تاكەكان و گروپەكان و

كۆمەلگايە، لە بەرنامەكانى خۇپاراستن و سەرلەنئى شىياندەنەوئى كۆمەلايەتى.

(۱) رېئوشوئىنە مېدىيايىبەكان:

پېشكەوتنى زانىيارىبەكان لەبارەى بەكارهئىنانى ناياسايى ھۆشبەرەكان، بەتايىبەتېش لەبارەى مەترسىيەكانى وەكوئەو بەكارهئىنانە شىتوازىكى زىاتر باوئە لە بەرنامەى خۇپاراستن، ھەمىشەش بە دوو رېئاز جىا دەكرىتەوئە: رېئازى تۇقاندن يان ترساندن، رېئازى واقىيى.

۱. رېئازى تۇقاندن يان ترساندن:

فەلسەفەكەى: دوپاكتردنەوئە ترساندن سەبارەت بە شوئىنەوارى زىانمەندى ھۆشبەرەكان و ئاكامى بەكارهئىنانى دەبىتتە ھۆى بېياردان لە تاقىنەكردنەوئەى. بەلام ئەوانەى مادە ھۆشبەرەكان بەكاردېئىن، ئەم زانىيارىانە بۇئەوان سوربوونىان لەسەر بەكارهئىنان يان تاقىكردنەوئەى دواترى ھۆشبەرەكانى دىكە كە زىاتر مەترسىدارە، كەم دەكاتەوئە.

ئامانجەكان:

- زىادبوونى ماریفەت سەبارەت بە مەترسىيەكانى بەكارهئىنانى ھۆشبەرەكان.
- ھاندانى ھەلئوىستە رەتكەرەوئەكانى بەكارهئىنانى ھۆشبەرەكان بە ئامانجى كەمكردنەوئەى ئەگەرى بەكارهئىنانى ھۆشبەرەكان بەگشتى.
- دووركەوتنەوئە لە تاقىكردنەوئەى ھۆشبەرەكان.

۲. رېئازى واقىيى:

فەلسەفەكەى: بوونى زانىيارى وردو تەرىب سەبارەت بە شوئىنەوارو عاقىبەتى كۆمەلايەتى و كەسىي بەكارهئىنانى ھۆشبەرەكان دەبىتتە ھۆى بېياردانى بەكارنەھىنانى ھۆشبەرەكان يان رەتكردنەوئەى جۆرى زۆر خراپتر. ھەرەسا تىگەيشتى باشتر لە سروشتى بەكارهئىنانى ناياسايى ھۆشبەرەكان دەبىتتە ھۆى كاردانەوئەى زىاتر عەقلانەتر سەبارەت بە گرتەكە.

ئامانجەكان:

- زىادبوونى كاردانەوئەى رەتكردنەوئەى بەكارهئىنانى ھۆشبەرەكان.

- زيادبوونى زانين و گرنگيدان به سروشت و رادهى گرفته پهبهستهكان، بهبهكارهيتانى نياسايى هوشبهرهكان.
- پهبهپيدانى ههلويستى گونجاو (نهرينى بهلام بى زيادهپويى) بهرامبهر بهكارهيتانى هوشبهره نياساييهكان.
- راستكردنهوهى چهكه ههلهكان لهبارهى بهكارهيتانى هوشبهرهكان و پهنايردى.

جهماوهرى بهئامانجراو:

جهماوهرى بهئامانجراو لهوانهيه ههر گروپيگ له كومهلگا بگريتهوه، لهوانهشه ئهمانه بگريتهوه:

- قوتابيانى قوتابخانهكان.
- باوكان و دايكان و كهسانى ديكه كه ئهگهري ئهوهيان لى دهكرى كار له رهفتارى ئه و كومهلانه بكن كه ئهگهري توشبوونيان به مهترسى ههيه (كهسانى فشهل).
- ئه و كهسانهى ههلسوكهوت لهگهله ئه و جوره گرفتانه دهكن، كه پهبهوندن پيوهوى وهك پؤليس و پسپورانى كومهلايهتى.
- كهسانى بهرپرسيار له رهوشى سياسى.

دارشتنى بهرنامه:

- ناوهپوكى بهرنامه ميدياييهكان خاسيهتى جهماوهرى بهئامانجراو گرفتى كومهل ديارى دهكات. بۇ نموونه لهوانهيه ميديا ئهمانه بگريتهوه:
- رهوشى ياسايى هوشبهرهگهليكى دياريكراو.
- شوينهوارى هوشبهرهگهليكى دياريكراو.
- سروشت و رادهى بهكارهيتانى نياسايى هوشبهرهكان.
- خاسيهتى كومهلايهتى و دهروونى ئه و تاكانهى هوشبهرهكان بهكار دهبن.
- پهبهوندى نيوان بهكارهيتانى هوشبهرهكان و گرفته كومهلايهتبييهكانى ديكه.
- گرفته جهستهيى و دهروونى و كومهلايهتى و ئابوورييهكانى بهكارهيتانى

ناياسايى ھۆشبەرەكان، كە تاك لىتى بەرپرسىيارە.

- ميكانىزمى ھەلسەنگاندنى ئەو كەسەى كە ھۆشبەرە ناياسايىيەكان بەكاردىننى.

- شىۋازى داواكردىنى يارمەتى بۇ بەكاربەرانى ھۆشبەرەكان.

- ئەو دەستپىشخەريانەى دەكرىئ بىيىتەھۋى كەمكردەنەوھى كەمترىن رادەى

شويىنەوارى زىانبەخشى بەكارھىتانى ناياسايى ھۆشبەرەكان.

جىبەجىكردىنى بەرنامە مېديايىيەكان بۇ قەنئەتپىكردىنى بەكاربەرانى ھۆشبەرەكان

بەمەبەستى دووركەوتتەوھيان لىتى:

جىبەجىكردىنى بەرنامە مېديايىيەكان بەم شىۋەيە ديارى دەكرىت:

- ئەدگارەكانى جەماوهرى بەئامانجكراو.

- داھاتى دارايى.

- ئەو ئاستەى كە دەكرىئ بگەينە جەماوهرى بەئامانجكراو و كارتيكردىنى.

- ناوهرۆكەكانى بەرنامەى مېديايى.

دەكرىئ بەرنامەكانى مېديا بە بەكارھىتانى ئەم ئامرازانە جىبەجى بكرىئ:

۱. پەيوەندىكردىنى كەسى كە شىۋەى گفتوگو يان كارى گروپكەلىك لەو

كەسانەى پەيوەندىان بە بەكاربەرانى ھۆشبەرەكانەوھەيە، پىۋىستە جەخت لەسەر

بەشدارىكردىنى كۆمەلگە و بەكارھىتانى دامەزراوہكانى ناو كۆمەلگە، وەكو يانەكانى

لاوان و قوتابخانەكان بكرىتەوھە.

۲. بابەتە چاپكراوہكان كە دەكرىئ بەسەر جەماوهرى بەئامانجكراو دابەش بكرىئ،

كە تەركىز دەكاتە سەر راستىيە بنەرەتپەكان سەبارەت بە بەكارھىتانى ھۆشبەرەكان

و ئەو ئامرازانەى بەھۆيەوھە سوود لە خزمەتگوزارىيەكان وەردەگىرىئ.

۳. ئىستگەو تەلەقزىۋن و ئەو رۆژنامانەى رۆلى واقىعى و بەرپرسىيار دەبىنن،

يان بە رەواندەنەوھى ترسگەلىك كە بنەماى نىيە، يان بە ئاگاداركردەنەوھى كۆمەلگە

سەبارەت بە گرقتەكە.

۴. فىلم و وتارە چاپكراوہكان و ھەلمەتەكانى پۇستەر، دەكرىئ پەيامەگەلىكى

مېديايى سادەو كورت بلاو بكاتەوھە.

هۆشبه‌ره‌کان ده‌که‌ن و میدیای ئاراسته‌کراوی بازرگانانی ماده‌ی هۆشبه‌رو میدیای ئاراسته‌کراوی میانگیران، یان ئه‌وه‌ی ئاراسته‌ی ئه‌و لاوانه‌ ده‌کرێ که ده‌ترسین توشی ترازان ببن.

- ده‌بی میدیا ته‌رکیز بکات له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی پتویسته‌ لاوان بیکه‌ن له‌ ئه‌رتینه‌کان و بواره‌کانی کارو کردنی چالاکی و، خولیاکانی به‌ره‌نگاربونه‌وه‌ی قالیی و گرفته‌کانی که ده‌بنه‌ هۆی نامۆبوون و ترازان.

- ده‌بی متمانه‌ی ته‌واو له‌نیوان میدیاکاران و نیوان که‌رته‌کانی لاوان فه‌راهه‌م بکات و راشکاوو راستگۆ بێ، شیوازی راسته‌وخۆ ئامانجی سه‌ره‌کی میدیا بیت.

- ده‌بی بواره‌ میدیاییه‌کان له‌به‌رده‌م لاوان والا بکه‌ین بۆ به‌شداریکردن و راده‌برین و دیالۆگ، هه‌روه‌سا ده‌بی له‌ چوارچیوه‌ی تیمی کاری میدیا کۆمه‌لی له‌ لاوان هه‌بیت.

- ده‌بی سه‌ره‌جه‌م ئامرازه‌کانی میدیا له‌ بینراوو بیستراو و خۆیندراو له‌ شیوازی پلان و ئامانج یه‌ک بگرن، به‌شێوه‌یه‌ک درز نه‌که‌وینته‌ نیوانیان که‌ وروژاندنی هزری و نه‌مانی متمانه‌ تیندا زیاتر بکات.

په‌یامی میدیایی قه‌ناعه‌ت پیکردن:

یه‌که‌م: دووباره‌کردنه‌وه:

توێژینه‌وه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن که‌ به‌ په‌یامه‌کانی میدیاوه‌ په‌یوه‌ستن، ئامانجی قه‌ناعه‌تپیکردنی وه‌رگره‌ له‌ریگه‌ی پشتبه‌ستن به‌ بۆچوونی جیاوازی، یان ئه‌نجامدانی ئه‌و ره‌فتاره‌ی که‌ پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندیکردنی قه‌ناعه‌تپیکردن ئاره‌زووی ده‌کات، روونیکردوته‌وه‌ که‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی ناوه‌رۆکی په‌یامی میدیایی قه‌ناعه‌تپیکردن زۆرجار هۆکارێکی یارمه‌تیده‌ره‌ بۆ گۆڕینی ره‌فتار.

له‌وانه‌یه‌ به‌کاره‌یتانی دووباره‌کردنه‌وه‌ی ریکلامه‌ بازرگانیه‌کان به‌زۆری له‌باره‌ی په‌یامه‌کانی قه‌ناعه‌ت پێهێنان بیت، که‌ توشی هه‌موومان ده‌بی، هه‌لمه‌ته‌کانی ریکلام که‌ داوا له‌ به‌کاربه‌ران ده‌کات جۆریک له‌ خاوینکه‌ره‌وه‌ بگرن، یان سه‌یری فیلمیکی سینه‌مایی بکه‌ن به‌دوای وه‌رگردا ده‌چی، بۆ په‌یوه‌ندیکردنی په‌یامی قه‌ناعه‌ت پێهێنان.

ههروهها دهشبینی و گوئی و چاوی بریوه ته سهر ئامرازی په یوه نندیکردنی جه ماوه ری وهک رادیو و تهله فزیوون، یان ته نانهت له به کارهینانی ئینته رنیتیش، له هر جاریک په کیک له م ئامرازانه به کار دینئ بۆ به دهستهینانی زانیاری یان بیستنی بلاونامه ی هه وال یان ته نانهت له سهیرکردنی زنجیره یه کی درامیش.

تویژینه وهکانی په یوه نندیکردن پیتشنیاری ئه وه بۆ هه لسه و پیتنه ری په یامی قه ناعهت پیهینان دهکن، هه موو جاریک که په یامه که ی بۆ وه رگر دووباره دهکاته وه باشتراویه په یامه که جۆراو جۆر بکات، بریک له شیوه ی پیتشکه شکرده که شکی بگورئ و ته نانهت بریک له ناوه رۆکه که شکی، له به کیک له ولاته عه ره بیه کان که دانیش توانیکی چری هه یه، هه لمه ته کهانی ریکخستنی خیزان سه رکه و تنیکی به رچاوی به دی هینا، دوا ی ئه وه ی ده زگای فیزکردن و په یوه نندیکردنی سه ر به دهسته ی پرسگه ی ئه و ولاته دهیان کورته فیلمی ریکلامکردنی به ره هه هینا، که وه رگران هان ده دات په ییره وه ی ئامرازه کهانی ریکخستنی خیزان بکن، ئه وه ی ئه م فیلمانه ی پتر کارا کرد جۆراو جۆریتی روون و ئاشکرای فیلمه کان بوو، ههروه سا جۆراو جۆریتی ئه کته ره کان که ئه م په یامه قه ناعهت پیهینانه و میدیاکاران رۆلیان تیدا بینی، ههروه ها ناوه رۆکی هر په یامیک که له کوتاییدا هانی به دیهینانی یه ک ئامانجی قه ناعهت پیهینان ده دات، ئه ویش سنووردارکردنی مندالبوون بوو.

سه بارهت به دووباره کردنه وه ی په یامی قه ناعهت پیهینان له پرۆسه ی په یوه نندیکردن، تویژینه وهکانی په یوه نندیکردن روونیان کرده وه، نمایشکردنی زیاتر له پاساویک یان ئه نجامیک له په ییره وکردنی ئه و رهفتاره ی په یامی قه ناعهت پیهینانه که پیتشنیاری دهکات، ههروه ها دابه شکردنی ئه و پاساوو ئه نجامانه له چوارچینه ی په یامه دووباره کردنه وهکانی قه ناعهت پیتکردن و په یوه نندیکردنه کان، هه موویان له کاریگه ری په یوه نندیکردنی قه ناعهت پیهینان زیاتر دهکات، بۆ نمونه هه لمه ته کهانی ریکخستنی خیزان که ئاراسته ی وه رگران ده کورئ به زیاتر له یه ک پاساو، بۆ په ییره وکردنی ئامرازه کهانی دیاریکردنی مندالبوون یان ریکخستنی به پینی ماوه کاریگه ر بووه هوی به کارهینانی زیاتر له یه ک پاساو له دووباره کردنه وه ی بۆ هه مان په یامی قه ناعهت

پهینان.

بۆنمونه ریکخستنی خیزان به پینی په یامه کانی په یوه ندیگردن که جه ماوه ری له خوگر توه ده بیته هوی په یوه ندی سۆزیتی زیاتر له نیوان ژن و میزدا، هه روه ها ره خساندنی فه زایه کی گونجاو بۆ ژیانی خیزانی به خته وهر، له میانه ی دروشم یان دهسته واژه ی ئیقناعکردنی وه کو (خیزانی بچووک، ژیانی باشترو.. هتد) جهخت له سه ر ئه و واتایه ده کرایه وه، له زور بۆنه ی جیاوازا ده لسه ورپنه ری په یوه ندیگردنی قه ناعهت پیگردن دروشمیکی یان دهسته واژه یه کی دیکه ی قه ناعهت پیگردن پیشکesh ده کرد، سه بارهت به پاساوی نوی ریکخستنی خیزان له میانه ی جهختکردنی له سه ر لایه نه خراپه کانی قه ره بالفی و کاریگه ری نه رینی له سه ر ده ماره کان، ته نانهت به کارهینانی وروژاندنگه لیکه ی په یوه ند به ئینتمای نیشتمانی بۆ قه ناعهت پیگردنی وهرگر، له بۆنه ی دیکه دا فیلمه گه لیک بۆ پروپاگهنده په خش ده کرا، ئه وه ی روون ده کرده وه که ته ندروستی دایک هه رس دینی، ئه گه ر په یه وه ی ئامرازه کانی ریکخستنی خیزان نه کات، به لکو له دۆخی دیکه دا پئ له سه ر ئه وه داده گیرا که بودجه ی سه رۆک خیزان به ره وه هه ره سه یون ده روات ئه گه ر قه ناعهت به هاوسه ره که ی نه کات سه بارهت به ئامرازه کانی ریکخستنی خیزان.

دووه م: جوراوجۆریتی:

به کارهینانی ته کنیکی دووباره کردنه وه بۆ به رجه سه ته کردنی رهفتاری قه ناعهت کردنی په یامه که زیاتر کارا ده بی، ئه گه ر ئه وه قه ناعهت کردنه له میانه ی دووباره کردنه وه بئ به جوراوجۆرکردنی په یامی په یوه ندیگردنه که له هه ردوو رووی شینوه و ناوه رۆک پیکه وه، ته نها دووباره کردنه وه ی هه مان په یامیش بۆ سوو ده ورگرتن له کاریگه ری ئیجابی ئه م ته کنیکه به س نییه، به لکو جوراوجۆریتی له هۆکارو پاساوه کان، ته نانهت شینوه ی پیشکesh کردنی په یامه که بۆ به دیهینانی کاریگه ری دووباره کردنه وه پیویسته له گه ل خۆدووورگرتن له بیزاربوونی وهرگرو داهیزرانی له هه مان په یام که پنی ده کات، ئه مهش له هه لمه ته کانی ریکلامی بازرگانی که بۆ هه مان په یام به کارهینراون به دی ده کری، به لام ته نانهت گوپین و هه موار کردنه وه له دابه شکردنی ئاوازه موزیکه کانی

هه مان ریکلام بۆ هه مان کالای، یان په خشکردنی به شیک له هه مان ریکلام، کاریگه رتر بووه سه بارهت به به کارهیتانی هه مان ته کنیکی دووباره کردنه وه له به دیهیتانی ئامانجه کانی په یامی ئیقناعکردنه که.

سیخه م: به رسفی هه ره شه یان ترساندن:

له دهروازه جیاوازه کانی قه ناعه تپیکردن هه ولدانی گۆرانه له بونیادی دهروونی تاک به وروژاندنی پتویستییه کانی یان پالنه ره کانی یان بۆچوونه کانی، له نیو جۆره باوه کانی ئەم بهاره وروژاندنی پتیشینییه کانی وهرگره، که وا رهفتارکردنیک دیاریکراو له مه ترسییه که له مه ترسییه کان یان بیبه شبوونیک دووری دهخاته وه، یان ده بیته هۆی له ده ستدانی په سندنوونی کۆمه لایه تی.

به رسفه کانی هه ره شه کردن و ترساندن له به رسفه باوه کانه له پلاندانانی په یامی ئیقناعکردن له بواری میدیادا، که ناوه رۆکه که له م حاله ته دا پشت به و مه ترسیانه یان ئەنجامه ناپه سندانه ده به ستی، ئەگه ر وهرگر گۆیرایه لی راسپارده کانی په یامی ئیقناعی نه بێ، به کارهیتانی به رسفه کانی هه ره شه کردن یان ترساندن له سه ر ئەم گریمانانه دروست ده بن:

- به کارهیتانی ئەم به رسفانه وا ده کات تاک هه ست به په شیوی بکات.
- هه سترکردن به په شیوی له م دۆخه دا ده بیته هاندهری تاک بۆ دوورکه وتنه وه له مه ترسی یان ئەنجامی ناپه سندن.

- تاک به هۆی ئەو هاندانه وه به رسفی ئەو راسپاردانه ده داته وه که له و مه ترسی و ئەنجامه ناپه سندانه دووری دهخاته وه، له میانه ی تاقیکردنه وه ی ئەم به رسفانه و به هیژکردنی دوا ی ئەوه ده بیته رهفتار و خو، که له گه ل ئامانجه کانی په یوه ندی کردنکار یه که ده گریته وه، پاشان په یامه که له ئەنجامی به رسفدانه وه ی تاک بۆ هه ره شه و ترساندن کار بۆ وروژاندنی په شیوی سۆزی ده کات، له هه مان کاتدا پنیوسته په یامه که ئەو راسپاردانه ه له خۆبگری، که به هۆیه وه تاک له سه رچاوه ی ئەو هه ره شه کردانه دوور ده که ویته وه.

هه ره شه کردنی مامناوه ندی ئەنجامی باشتر به ده ست دینێ له هه ره شه کردنی

بههينز، له بهر ئه م هۆيانه:

- هه ره شه ي بههينز ده بېته هۆي وروژاندى بهرنگار بوونه وه، له جياتى وه لامدان ه وه يان ملكه چكردن بۆ راسپارده كان.

- له وانه يه تاك دوور بكه ويته وه له و په يامه ي هه ره شه ي بههينز له خۆ ده گرئ.

- به كار هيتانى چروپرى و دريژه پيدان و زيده بار له ناوه رۆكى ئه و په يامانه ي هه ره شه و به كار هيتانى دوورو دريژى ورد له خۆ ده گرئ، ده بېته هۆي سو ككردنه وه ي به شيوى و نه مانى هاندهرى به رسقى راسپارده كان.

چاره م: وروژاندى پيشبينيه كۆمه لايه تيه كان:

ئه گه ترساندن يان هه ره شه كردن پيوستى تاك بۆ ئاسايش، يان دوور كه وتنه وه له بېبه شبوون له هه ر پيوستيه كى ديكه بوروژينئ، ئه و ئه م ده روازه يه تركز له سه ر په يوه ندييه كۆمه لايه تيه كان و پالنه ريتى ئىنتيمابوون و، سوربوونى تاك له سه ر به ده ستهيتانى ريزى كۆمه ل ده كات، به شيويه ك كه دوور بكه ويته وه له و رهفتاره ي كۆمه ل پتئ قايل نيه، به رسقى ئه و رهفتارانه ش ده داته وه كه له گه ل پيوه ره كۆمه لايه تيه كان يه ك ده گرته وه، له و به هاو نه ريت و عورفانه خۆي ده نوينئ، كه پيوه ره كانى رهفتار لاي كۆمه ل ديارى ده كات.

تاك وه لامى هه ر شتىك ده داته وه كه نه بېته هۆي فشارى ده ره كى له سه رى يان واى لئ بكات هه ست به په شيوى بكات له ئه نجامى ئه و فشاره ده ره كيه وه، كه تاك له گوشه گيرى يان په سندنه بوونى له لايه ن كۆمه له وه به هۆي ده رچوونى له پيوه ره كانى ده ترسى، پاشان كۆمه ليش له هه مان كاتدا ده سه لاتى سزاو پادا شتى هه يه و فشارىك له سه ر ئه و وه رگره دروست ده كات، بۆ ئه وه ي وه لامى په يامه ميدياييه كه بداته وه.

ده روازه ي وروژاندى پيشبينيه كۆمه لايه تيه كان له هه لمه ته كانى ريكلامى تايبه ت به گوړينى كۆمه لايه تى به كار ده هينرى و، له م شتووازه ش ئه نجامى به رچاو به دى ها تووه، له كاتىكدا شكست له هه ندئ له هه لمه ته كانى ده گه رپته وه بۆ بئ توانايى ميدياكار له دۆزينه وه ي ده روازه كۆمه لايه تيه كان، كه ده بېته هۆي په سندن كردن يان ره تكدنه وه.

پیتجەم: دووبارە بنیاتنانەوہی زانین:

دانانی چوارچیتوہیہکی زانینی ھەمەلایەن سەبارەت بە ھەلوێستەکانی پەيوەندیکردنی بابەتی پەيامەكە، پاشان پیتوێستە لەسەر ئامرازەکانی میدیا کار بۆ دانانی سیمبولگەلی جیاوازی بکەن، کە تێیدا سەرلەنوێ وینەیی واقعیی کۆمەلایەتی بەو شیوہیەیی ریگەخۆش بکات بۆ پەسندکردنی ھزری نوێ بکێشێ.

بۆ نموونە: بیروکەیی بەھیزکردنی کەسیتی بەستراوہ بە لایەنی رووناکییری و خویندەنەوہی کتیب یان بەدەستھێنانی بڕوانامە و ھەر پرۆژەییەکی رووناکییری، نەک بەستراویی بە پارەو سامانەوہ بۆ ئەوہی بایەخی خویندن و گرنگیدان بە لایەنی رووشنایی بییتە کلتوریکی لەناو کۆمەلگاو، کەش و ھوای خویندن بڕەخسیتری و، چەمکە جیاوازیەکانی ژیان لای تاک بەرامبەر ئافرەت و مندال و نیشتمانپەروری، بەرەو ئەو ئاقارە بیت کە تاک ھەست بە ئینتەما بۆ نەتەوہو نیشتمانەکەیی بکات.

به‌شی چوارهم
جهنگی دهروونی و نامرازه‌کانی میدیا

بەشى چوارەم جەنگى دەروونى و نامرازەكانى مېديا

لە وتەى مرقۇايەتى ئاشناى جەنگ بوو، لە ھەموو مملانتيەكاندا ئامانجى ئەو بوو گيانى ورەو ويستى شەپرو كوشتار لە دوژمن دابماليت، كە بە كورتترين ريگا دەژميردرئ بۇ رووخاندى دوژمن و سەپاندنى ويست بەسەريدا، ئەميش لەم سەردەمەدا پىنى دەووترئ جەنگى دەروونى، كە لە ھەردوو جەنگى جىھانيدا كاريگەرييەكەى بەرادەيەك گەرە بوو، چارەنوسى ھەندئ لە شەپرەكانى ديارى كردوو.

ئەمرقۇ جەنگى دەروونى بە كۆلەگەى بنەپەتى كارى سياسى و سەربازى لە ولاتانى پيشكەوتوو دادەنريت، فراوانى بلاوبوونەوھشى لە راستيدا دەگەرپيتەوہ بۇ ئەو پيشكەوتنە گەرەيەى زانستە دەروونى و كۆمەلايەتى و سياسىيەكان بەدەستيان ھىناوہ، لە زانينى ئەو ھۆكارانەى كار لە رەفتارى مرقۇي دەكات، چ مرقۇف بەتەنھا بئى يان لە چوارچىوہى گرووپتكدە بيت. جەنگى دەروونى نامرازەكانى مېديا و پيشكەوتنەكانى و بوونى كەنالە ئاسمانىيەكان و بلاوبوونەوہى و ھەك باوہشيني گەرم و ژينگەيەكى گونجاو بۇ خۇى وەرگرتووہ، بۇ بەردەوامى قەوارەى ھىزشەكانى و لەفكردى رەوشى دەروونى كۆمەلگە.

جەنگى دەروونى:

جەنگى دەروونى زۆر پىناسەى ھەيە، لەوانە: «بريتيە لە بەكارھىنانى پروپاگەندەو نامرازەكانى ديكە، بۇ كارتىكردنە سەر ويست و ھەست و سۆزو بىروباوہپرو رەفتارو ھەلسوكەوتى گرووپىكى ديارىكراو، كە لەوانەيە گرووپىكى خاوەن ئايدۆلۇژيا يان بئى لايەن يان دۆست بئى، بەشپۆھيەك جەنگەكە ئامانج و سياسەتى دەولەت بەدى بىنى». زاناي ئەمريكايى (شفارتز) وا پىناسەى جەنگى دەروونى دەكات كە «بريتيە لە

به کارهیتانی پۆلینه جیاوازهکان بۆ هه‌نجه‌ته راست و ساخته‌کان و، ئه‌وانه‌ی ئامانجیان لاوازکردنی گیانی وره‌ی نه‌یاران و تیکدانی ناوبانگی سه‌رکرده‌کانی و نه‌هیشتی باوه‌ریان به تواناو لیتهاتوویمان، ئه‌مه‌ش له‌کو‌تاییدا فشارو کارتیکردن ده‌گه‌یه‌ن بۆ سه‌ر رای گشتی کۆمه‌لایه‌تی و رای خه‌لکی سه‌ربه‌خۆ به‌تایبه‌تی بۆ به‌دیهیتانی ئه‌م ئامانجانه یان ئامانجی دیکه‌».

هه‌روه‌ها جه‌نگی ده‌روونی پیناسه‌ ده‌کرئ به‌وه‌ی «بریتیه‌ له‌ به‌کارهیتانی نه‌خشه‌بۆ‌کراوی پروپاگه‌نده‌و شتوازه‌ ده‌روونیه‌ جیاوازه‌کان، به‌مه‌به‌ستی کارتیکردن له‌ راو هه‌ست و نه‌ست و هه‌لسوکه‌وتی دوژمن به‌وشیوه‌یه‌ که به‌دیهیتانی ئامانجه‌کان ئاسان بکات، هه‌روه‌سا به‌کارهیتانی ئامرازه‌کانی وتارو ئاخوتن به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌ جه‌ماوه‌ری به‌ئامانجکراو، بۆئه‌وه‌ی قه‌ناعت به‌ بیرو باوه‌رینکی دیاریکراو بینیت». یه‌که‌م که‌س که‌ جه‌نگی ده‌روونی پیناسه‌ کردبێ لینه‌بارگر (Linebarger)ه، پیتوایه‌ جه‌نگی ده‌روونی زامنترین چه‌که‌ له‌ جه‌نگه‌کاندا به‌کارهاتبێ، بۆ به‌دیهیتانی ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی له‌ پیتاویدا ململانی له‌ سه‌ر ده‌کرئ.

جه‌نگی ده‌روونی له‌ سیاسه‌ته‌کانیدا پشتی به‌ به‌کارهیتانی ئه‌و ئامرازانه‌ به‌ستوه، که‌ درزی گه‌وره‌ ده‌خاته‌ خه‌سله‌تی که‌سیتی و رواله‌ته‌کانی ره‌فتارو، سه‌روشتی ئه‌داو بیروپراو باوه‌رو به‌ها واتایی و گیانیه‌کانی تاک، له‌وانه‌ش:

* به‌کارهیتانی شتوازی نابه‌جیی نایاسایی بۆ هه‌ره‌شکردن له‌ ئاسایش و ساغله‌می ولاتان و هاندانی هیزه‌ چه‌کداره‌کان بۆ خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان.

* لیدانی داها‌تی سه‌ره‌کی و گه‌رمکردنی قه‌یرانی سیاسی و ئابووری بۆ کارتیکردنه‌ سه‌ر رای گشتی.

* چه‌رکردنه‌وه‌ی هه‌ستی گشتی به‌ نه‌مانی دادپه‌وره‌ی و گومانکردن له‌ ساغله‌می سیستمی ناوخۆ، هه‌روه‌سا دروستکردنی دۆخیک له‌ چاودیزیکردن و نار‌ه‌زایی و یاخیبون له‌ واقع و ره‌وشی باو.

* ورووژاندنی ململانی تایفه‌گه‌ری بۆئه‌وه‌ی رک و کینه‌ له‌نیوان رۆله‌کانی یه‌ک گه‌لدا بل‌اوبیتته‌وه‌و، تاکه‌کان له‌وپه‌ری ناخۆشی ره‌وشی پر ژاوه‌ژاوو دل‌ه‌راوکی

بگوزهرين، ئەميش خەندەقتىكى قوول لەنيوان گەلى دابەشكراو دەكاتەو، ولاتيش دەكەويتە تەلەزگەيەكى ھەستيارەو، ئەم توندى ململاننيە بيگومان خزمەتى دوژمن دەكات.

* بلاوكردنهوئى دەنگۆ بە ئامانجى وركردنى سەربازان لە داكۆكيكردن و، راوہستان بە يەك ريز بۆ بەرگريكردن لە كيشەو ئامانجەكانيان.

* پەنابردن بۆ شينوازەكاني پروپاگەندە، كە دەروونناسى پيئويابە لەگەل دەنگۆ دووانەن ھەمان مەترسى ھەيە، وەك سەرچاوەيەكى كاريگەر لەسەر راي گشتى بەھۆى فراوانى بلاو بوونەوئى بەرادەيەك، كە ھيچ نەخۆشيبەك شان لەشانی نادات. پراكتيزەكردن دەروونناسى ميديا بۆ پالپشتيكردن ھەولەكاني پروسەى سياسى و ئابوورى و سەربازى، ئەميش ھەروەسا جەنگى گۆرپىنى رەفتارو ھەلسوكەوتە و، بەكارھيتانى پلانتيكى دارپژراو لەلايەن دەولەتيكەو ھەولەتيكە لەكاتى ئاشتى يان شەپ، بۆ بەكارھيتانى ريتوشوينى ميديايى بەمەبەستى كارتىكردنە سەر بيروراو سۆزو ھەلوئىست و رەفتارى گرووپە بياننيە نەيارەكان، يان بى لايەنەكان يان دۆستەكان، بەشيوەيەك يارمەتى بەديھيتانى سياسەت و ئامانجەكاني دەولەتەكە يان ئەو دەولەتانەى پەيرەوى جەنگەكە دەكات.

ئامانجەكاني جەنگى دەروونى:

(دفيسون) يەكتىكە لە شارەزايانى جەنگى دەروونى دەلى: «جەنگى دەروونى ئامانجى كارتىكردنە لە سۆزى جەماوهرى دوژمن و، ژەھراويكردنى ھزرى و ھەژاندنى ھەلوئىستەكاني تا دەگاتە گۆرپىنى رەفتارو ھەلسوكەوتى، بەو شيوەيەى يارمەتيدەرە بۆ بەديھيتانى ئامانج و بەژوھەندى لە ئاستى جياھاندا». ئامانجەكاني جەنگى دەروونيش بەپىنى راي شارەزايان دەكرىتە دوو بەشەو:

يەكەم: ئامانجە ستراتيجيەكان:

بريتيە لە ئامانجە سەرەكى و گەورەو دوور مەودا، بەئامانجى بەديھيتانى مەبەستگەليكى نەخشە بۆ دارپژراو، بەديھيتانيشى ماوہيەكى دريژخايەنى دەويت،

رهنگه بگاته دهیان سال. جهنگی دهرونی بۆ به دیهیتانی ئامانجه لیکي گشتی و همه لایه ن و دور مهودا داده ریژریت و، له گه ل پلانه ستراتیژییه گشتیه کانی جهنگ ریک دهخری، به همه لایه نی و دریژبوونه وه له روی کات و شوینه وه جیا دهکریته وه، له وانه شه ماوه یه کی زۆر بۆنموونه دهیان ته نانه ت سه دان سالی ش بخایه نیت.

ره هندی ناوچه یی جهنگی دهرونی له وانه یه ناوچه کانی دهوروبه ری ئامانجه که وه هندی جاریش گشت کیشوره که وه ته نانه ت گۆی زه ویش بگریته وه، بۆنه وه ی ئامانجه که بپیکیت، دوی سه رکه وتیش به رده وام ده بی بۆنه وه ی کۆله گه کانی بچه سپینی. زه حمه ته ئه نجامی پرۆسه کانی ئه م جهنگه بجه ملیتریت، چونکه ماوه دریشه، له وانه شه ئه نجامه کان به هۆی فه راهه م نه بوونی زانیاری ته واوله زۆربه ی بارو دۆخدا به دی نه کرین، له وانه شه له به رامبه ر ئه م ریوشوینانه دژه ریوشوینی دیکه له ناو خاکی دوژمنه وه بگریته به ر، چونکه له وانه یه دوژمن سزا به سه ر سه ربازو سقیله کانیشیدا سه پینی، ئه گه ر گۆی له ئامرازه کانی میدیای نه یارانیان بگرن.

دوهم: ئامانجی تاکتیکی:

ئه م ئامانجانه کاتین و به شیوه یه ک داده ریژری له گه ل ئامانجی پلان و پرۆسه قوناغیه کان یه ک بگریته وه، که لایه نیک ده یه وی جینه جتی بکات، زۆر جاریش شان به شانی کاره کانی جهنگ ئاماده ده کری، ئه مه ش مۆرکیکی کاریگه رییانه ی راسته وخوی بی ده به خشی، له نمونه کانیشی ئه وه وه ولانه یه که راسته وخۆ له مهیدانی جهنگدا بۆ بلاوکردنه وه ی بیزارکردن و روخاندنی گیانی وه له نیو ریزه کانی هیزه چه کداره کانی دوژمن ده درین، به ئامانجی په له کردن له شکستپهیتانی. بۆ ئه وه ش بلاو نامه کان به کار ده هینرین که به هۆی تۆپ و فرۆکه وه بلندگۆی دهنگ و ئیستگه ی بی ته له وه دابه ش ده کرین، ههروه ها روژنامه وه نامیلکه وه گۆقاره کان که له فرۆکه وه فره ی ده درین. جهنگی دهرونی ئامانجی به هیزکردنی گیانی وه ی تاکه کانی نه ته وه یه و رووخانی گیانی وه ی دوژمنه، کاریگه ریشی له تیکشاندنی وه ی دوژمن دهرده که وی و وای لی دهکات به شیوه یه ک بچیته جهنگه وه که دلنیا بی تیندا شکست دینی، ته نانه ت ئه وه دوژمنه ئه گه ر لایه نی به هیزیش بی، چونکه له ناوه وه ههست به لاوازی دهکات وه ک

کارदानه و هیهک بۆ ئەو پروپاگەندەییە کە هیزش دەباتە سەر ورەیی و گومان لە هیزو توانای دەکات و لایەنی بەرامبەری بەهیزتر لە واقع دیتە بەرچاو.

جەنگی دەروونی جەنگی ئایدۆلۆژیایە، ئامانجی کۆنترۆڵکردنی ئاوەزی پیاوان و زەلیلکردنی ویستیانە، هەروەها جەنگی ئەعساب و جەنگی سیاسی و جەنگی پروپاگەندە و جەنگی وشە و دەنگۆیە، جەنگیکە ئاوەزەکان دەههژینن و رەفتار دەگۆڕن، بەکارهێنانی چەمکەکانی دەروونناسی میدیایە بۆ بەدیھێنانی سەرکەوتن.

ئامرازەکانی جەنگی دەروونی:

جەنگی دەروونی لە پیناوی گەیشتن بە ئامانجەکانی بە هەموو ئەو ئامرازانەی لە بەر دەستدایە پاساو بۆ خۆی دەدۆزیتەو، بە مەبەستی وروژاندنی دەنگۆ و پروپاگەندە لە نێو ریزەکانی جەماوەرو ئەو هی لەو ئامرازانە بۆی فەراھەم دەبیت، کە لەم سەر دەمەدا زۆر زیاترە لە سەر دەمەکانی رابردوو.

ئامرازی ئەم جەنگە لە رابردوودا، گواستەو هی هەوایی درۆیان دەنگۆی دەماو دەم بوو، بۆ ئەم کارەش چەند کەسیک تەرخان دەکران، بەلام هەنووکە ئامرازو دەزگای جۆراوجۆرو ئازانسگەلیکی دەنگوباسی خاوەن کاریگەری فراوان هەیە، هەروەسا ئیستگەیی چالاک (نەهینی و ئاشکرا) و بلاونا مەو رۆژنامەیی رۆژانە و گوڤارو شانۆو سینەماو تەلەفزیۆن و شتی دیکەیی هەیە.

ئەو هی وایە جەنگی دەروونی بکات رووبەریکی فراوان بیت و، وای لێ بکات بەهیزتر بیت لە بلاو بوونەو و خیراتر بێ و کاریگەری زووتر بگەیهنیت و توندتر بیت، ئەگەر لە رابردووشدا پشتی بە ئەزموونی کەسی و زیرەکی و توانای خودی لەسەر فروقیل بەستبێ، بۆ وەشانندی گورز بە لایەنی نەیار ئەوا شان بەشانی ئەو سەود لە دەروونناسی میدیا دەبینن بە هەموو چەمکەکانی ئەو زانستانەیی پیو هی بەستراون، جەنگی دەروونی وای لێ هات لە توانایدا بیت لە چۆنییتی کارتیکردن لە سۆزی گرووپەکان و ئایدۆلۆژیا و ئاوەزیان شیوازی زانستی بگرتەبەر، لە میانەیی ئەو هی زانستی نوێ فەراھەمی کردووە لە توێژینەو و راستی و زانیارییەکان.

جەنگى دەروونى خەرىكە لە خودى خۇيدا دەبىتە زانستىك، دواى ئەو پالپشتىيە زۆرەى زانستەكانى سەردەم لىنى كرد، سەربارى ئەزمونى دوورو درىژى ميژوو، لىزەوۋە جەنگى دەروونى شىئوۋە جۆرى تايبەتى ھەيە لەوانەيە رىساو پرەنسىپگەلىك بنوئىنى، كە ھەموو پەيوەندىداران بەھۆيەوۋە يەك بىگرەنەوۋە.

لە شىئوۋەكانى جەنگى دەروونى كە بە شىئوۋەى كىردارى بەكارھىنراوۋە:

۱- پىروپاگەندەى سىياسى وەكو دۆزىنەوۋەى لايەنى ئۆپۇزسىيۇن لەناو رىزەكانى كەل يان لەناو سوپاۋ، پالپشتىكىردنى بەتايبەتى لە رىگەى مييدىاكانەوۋەو زىادەپۇيىكىردن لە قەوارەو ئامانجەكانى ئۆپۇزسىيۇن و، كىردنەوۋەى نوسىنگەو ئىستگەو تەلەقۇيۇن و بوارەكانى تىرى ميديا بۇيان.

۲- ژەھراۋىكىردنى سىياسى و بىن نىرخكىردنى بىروباوۋەر، لەو ھەولانە دەردەكەوئى كە بۇ نەھىشتىنى باوۋەرى سىياسى و ئايدۇلۇژى دەدرى و، ھەولدان بۇ دوورخستتەوۋەى تاكەكان و ھاندانىان بۇ بەرژەوندى كەسىي و، گرنگىدان بە خۇشگوزەرانى خىزانىان و خۇھلنەقورتاندىن لە گەندەلى سىياسى.

۳- لە رىگەى دەنگۇۋە گومان و دلەراۋكىن بلاۋ دەكرىتەوۋە، وەك بلاۋكىردنەوۋەى ھەوالى گرانىي و بلاۋبوونەوۋەى نەخۇشى و گەندەلى و، مافىاي دزىنى مندال بۇ فرۇشتىنى ئەندامى جەستەيان و، بلاۋكىردنەوۋەى ھەوالى بلاۋبوونەوۋەى مادەھۇشەبەرەكان.

۴- تىرۇركىردنى سىمبول و سەركىردەكان و، كەسانى خاۋەن بىرو راۋ دىارى ناۋ گۇرەپانى سىياسى و كىردارى.

۵- ھاندانىى ياخىيوون لەلايەن تاكەكانەوۋە، وەك نانەوۋەى ئاژاۋەو دروستكىردنى ھەرا لەناو دامودەزگاكانى دەولەت و بلاۋكىردنەوۋەى ترسان و تۇقىن.

۶- شىشتتەوۋەى مېتىشك بە سىرپىنەوۋەى بىرو باوۋەر، دروستكىردنى كەسانى تازە كە باوۋەريان بە بىرو راى سىياسى نەمىنى.

۷- بەكارھىننانى كەمىنەكان چ كەمىنەى نەتەوۋەيى، ئايىنى يان ھەر جۇرە تايەفەگەرى و زىندوۋكىردنەوۋەى خىل و عەشىرەت بېت و، گەورەكىردنى كىشەكانىان و گرنگىپىدانىان.

- ۸- به کارهیتانی ریخراوه جیاوازه‌کانی له‌ریگه‌ی کرینیان و کارکردنیان بۆ به‌رژه‌وه‌ندی لایه‌نی خاوه‌ن ده‌نگۆو، سیخو‌پیکردن و کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری و سوکایه‌ت‌پیکردن به‌که‌سانی سیاسی و ته‌شه‌یرکردن به‌پیرۆزیه‌کانی بیرو راو، گێرانه‌وه‌ی نوکته‌ی سیاسی و به‌که‌م ته‌ماشاکردنی چالاکییه‌کان.
- ۹- فشاری ئابووری و ئاماژه‌کردن بۆ به‌کارهیتانی ئابلقه‌ی ئابووری و که‌مارۆدانی بازرگانی و دارایی.
- ۱۰- له‌کارخستنی ئامرازه‌کانی که‌یاندن به‌به‌کارهیتانی ژاوه‌ژاوو، لیدانیان و دروستکردنی میدیای به‌رامبه‌ر.
- ۱۱- ساخته‌کردنی پارو و بلاوکردنه‌وه‌ی له‌ناو خه‌لکداو، گه‌وره‌کردنی ئەم پرسه.
- ۱۲- پابه‌ندبوون به‌شیوازی دووباره‌کردنه‌وه، رۆژنامه‌کانیش بایه‌خیکی تایبه‌تی پێ ده‌ده‌ن و له‌یه‌که‌م لاپه‌ره‌یاندا ده‌یخه‌نه‌پوو، له‌کورت‌ه‌ی هه‌وآله‌کانیش دووباره بلاو ده‌بیته‌وه.

هه‌نگاوه‌کانی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی جه‌نگی ده‌روونی:

- ۱- ده‌ست‌نیشانکردن و شیکردنه‌وه‌ی ئەو ئامرازه‌ی به‌کارهاتووه‌و، دیاریکردنی ئامانجه‌کانی ئایا بۆ پروپاگه‌نده‌یه‌یان ده‌نگۆیه‌یان سیخو‌پیکردنه‌و، توخمه‌کانی چین و بینه‌ماکانی کامانه‌ن.
- ۲- خۆئاماده‌کردن بۆ چۆنیته‌ی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌که‌و دروستکردنی دژه‌پروپاگه‌نده‌به‌سوودوهرگرتن له‌زانسته‌کانی ده‌روونناسی و پسپۆرانیه‌وه.
- ۳- ده‌ست‌نیشانکردنی ئەو ئامرازانه‌ی به‌کاردین بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه، له‌ئامرازای بینین و بیستن و نوسراو و دیدارو فیستیقال و کۆرو کۆبوونه‌وه‌و...هتد.
- ۴- ده‌سپیکردنی دژه‌هێرش بۆ لاوازکردنی بانگه‌شه‌کانی به‌رامبه‌ر.
- ۵- له‌گه‌ل به‌ده‌سته‌هیتانی ئەنجامی باش ئەگه‌ر که‌میش بی ده‌کری گه‌وره‌بکری، بۆ به‌ده‌سته‌هیتانی رای‌گشتی و به‌درۆخستنه‌وه‌ی به‌رامبه‌ر.

دیارتترین نامرازهکانی جهنگی دهروونی:

یهکه م: پروپاگهنده:

پروپاگهنده به نامرازی سهرهکی له جهنگی دهروونیدا دهژمیردری، رۆلنکی زۆر گهرهشی له دیرۆکی جهنگه دهروونیهکاندا بینووه. پروپاگهنده ههولنکه بۆ کارتیکردنه سهر بۆچوونی تاکهکان و بیروپا و جۆری رهفتاریان و، به پینی پلاننکی دیاریکراو رهواج به زانیاری ههلبژیردراو دهوات، بۆ کارتیکردنه سهر لایه نینکی دیاریکراو به مه بهستی ئابووری، سهربازی یان سیاسی.

دهکرئ و پیناسه ی پروپاگهنده بکرئ که «بریتیه له شیوازی نه خشه بۆ داریژراو بۆ بلاوکردنه وهی بیروکه، باوه یان ههوالنک و، بلاوکردنه وهی زانیاری بۆ ئامانجیک که به لای سهرچاوهی پروپاگهنده که بایه خی ههیه».

که واته پروپاگهنده «بریتیه له بلاوکردنه وهی زانیاری جیاواز له وانیه راست یان نیمچه راست بن، له وانیه شه درۆ بن، به لام له راستیدا ههولنکی ریکخراوه بۆ کارتیکردن له رای گشتی، له ریگه ی به کارهینانی نامرازه جیاوازهکانی میدیاوه که گرنگترین سهرچاوهی کاریگرن له مهیدانی جهنگدا».

شیوهی پروپاگهندهی چر له وانیه سهرکه و تینکی هه نوکه یی به دی بینئ و قهره بووی دۆخی راسته قینهی رهوشی باو دهکاته وه، به لام له وانیه تا ماوه یهکی دوور به ردهوام نه بن، چونکه راستیهکان ئه وهنده ی پیناچن به روونی ده رده که ون، به لام خودی شیواندن له وانیه پیویست بن هه ندیجار به هوی ناچاری هه لسو پینه رانی پروپاگهنده بۆ ده رخستنی لایه نینکی وینه که و شارندن وهی لایه نهکانی دیکه به مه بهستی شارندن وهی شکسته کان، توندی هاوارکردنی به هینز شکسته یه که له پشتی خوی ده شاریته وه، به لام کاتیک له ئاسوی میدیایی گورو تینکی نااوهزی که رۆژنامه کان دۆبلاژی ده که ن و، نامرازهکانی بیستراوی میدیاو ته له فزیۆن به شیوه یهکی دووباره بووه و به فورمیک بیزارکه رو له رزۆک په خشی ده که ن، ئه وا به لگه یه که بۆ بوونی که ندو کۆسپ سهرارهت به راستی زانیارییه په خشکراوه کان.

له وانیه پروپاگهنده چالاکی خوی چر بکاته وه، بۆ وروژاندنی تۆزیک چر که

هه‌لۆیسته‌که‌ی داپۆشیوه‌و وای لێ ده‌کات گومانێ لێ بکری، جۆره‌ سه‌رکه‌وتنیک باس ده‌کات که له واقیعه‌دا هه‌چ بوونیکى نییه، وا له مرۆف ده‌کات له ده‌وروبه‌ریکی پر رواله‌تی فریوده‌ر بگوزه‌رینی، چونکه ئه‌وه ئامانجی کۆتاییه‌تی، به‌لام راستی چه‌سپاو ئه‌وه‌یه که پرۆپاگه‌نده‌ی کاریگه‌ر ئه‌وه‌یه پشت ده‌به‌ستنی به راستیه‌ به‌لگه‌داره‌کان و، ماشینی خۆی ده‌سوڕینی بۆئه‌وه‌ی وینه‌ی راسته‌قینه‌ بخاته‌پوو، به‌تایبه‌تی کاتیک باوه‌ری به‌وه هه‌یه که ئاماژه‌ی پێ ده‌دات.

به‌لام له‌و دۆخانه‌ی که تیندا سوپا ناتوانی سه‌رکه‌وتن و ده‌ستکه‌وت له‌ گۆره‌پانی کوشتار به‌ده‌ست بێنی، لێزه‌دا پتویسته ئه‌و ده‌زگا میدیایانه‌ی ته‌رخان کراون ده‌بی له‌ خزمه‌تی سه‌رکراده‌تی سه‌ربازیدا بن، له‌و ساته‌وه‌ختانه‌دا ده‌ماره‌کان توندن، به‌هۆی ناروونی هه‌لۆیسته‌که‌و توندی له‌په‌هاته‌کان. لێزه‌دا پتویسته له‌سه‌ر پرۆپاگه‌نده هه‌ول‌ه‌کانی خۆی ئاراسته‌ بکات بۆ کارتیکردنه‌ سه‌ر میتشک، هه‌روه‌ها له‌سه‌ر ده‌روون که له‌ دۆخی بارگرژی و په‌شێوی دایه‌ نه‌ک له‌سه‌ر ئاوه‌ن، چونکه ئه‌وه‌ی له‌سه‌ری پتویسته ئه‌وه‌یه ده‌ست به‌ پالپشتیکردنی ناوه‌ناوه‌ی هه‌ست بکات بۆ دلنیا، چونکه ئه‌وه ده‌بیته سه‌قامگیریه‌کی ده‌روونی تاک که ئه‌میش کاریکی زۆر گرنگه له‌ قوناغه سه‌خت و په‌کلاکه‌ره‌وه‌کان.

له دیارترین ئامانجه‌کانی پرۆپاگه‌نده‌و گرنگترینیان له‌ بواری سه‌ربازی:

- ۱- سه‌رنجراکێشانی ئه‌و گرووپه‌ یان گرووپانه‌ی ئامانجی چه‌نگه‌که‌یه.
- ۲- تیزکردنی پتویستیه هه‌ستی و نه‌ستیه‌کانی گرووپه‌که.
- ۳- دووباره‌کردنه‌وه به‌هه‌ر ئامرازیک له‌به‌رده‌ستدا بێت.
- ۴- به‌کارهێنانی ساده‌یی و ساکاری بۆ زوو کارتیکردنه سه‌ر به‌رامبه‌ر.
- ۵- پاراستنی گیانی وه‌ی سوپاو ئاراسته‌کردنی له‌ رووی هزری و ده‌روونی، به‌مه‌به‌ستی په‌سه‌ندکردنی بارودۆخی شه‌رو ئه‌نجامه‌که‌ی.

پرۆپاگه‌نده‌ی سیاسی:

پرۆپاگه‌نده‌ی سیاسی «بریتیه له‌ کرداری و رووژاندنی میدیایی سایکۆلۆژی

نەخشە بۆكىتىشراو، بۇ كارتىكىردنە سەر بۆچوون و ھۆش و سۆز و مەيل و ھەلۆيىستەكانى جەماوەر و بىرو باوہ پىان و ھزرو ھەلسوكە وتيان». يان «برىتییە لە ھونەرى كارتىكىردن و زالبوون و گۆپىن و پەسندكردنى تىروانىنىكى نوئ و كاركردن لە راي گشتى، بۇ ئەمەش پەنا بۇ زۆر ئامرازو شىواز دەبردى».

لە تايبەتمەندىيەكانى ئەم جۆرە پىروپاگەندەيە:

- بۆچوون و تىروانىن يان ناوہ پۆكىكى ھزرىي سايكۆلۇژى ئاراستەكراو دەنوئىنى.
- بوونى ھەنجهتىك پالېشتى بۆچوون و تىروانىنەكە بىن.
- شىوازيك يان زمانىكە بۇ خستە پرووى بۆچوون و تىروانىنەكە.
- بوونى گروپىكى بەئامانجكراو.
- ئامرازىكى كاراو كارىگەرە بۇ گواستەوہى بۆچوونەكە.

جۆرەكانى پىروپاگەندە:

- پىروپاگەندەي ستراتىژى دژى گەلانى دوژمن بۇ بلاوكردنەوہى گيانى خۇ بەدەستەوہدان و بىزاربوون.
- پىروپاگەندەي تاكتىكى دژى ھىزە چەكدارەكانى دوژمن بۇ بلاوكردنەوہى گيانى رووخان.
- پىروپاگەندەي تايبەت: ئاراستەي ولاتانى بىلايەن دەكرى بەمەبەستى بەدەستەيتانى لايەنگىربىان.
- پىروپاگەندەي سىپى: پىروپاگەندەي راشكاوى ئاشكرايەو سەرچاوەكەي زانراوہ، دەولەت بەرپرسىارىتى لە ئەستۆ دەگرى و سەرچەم ئامرازەكانى مېديا بەكار دەھىنرى.
- پىروپاگەندەي رەش: پىروپاگەندەي شاراوہى نھىتى نافەرمىيە و، بەرپرسىار نىيەو بەرەنگاربوونەوہى زەحمەتە.
- پىروپاگەندەي خۆلەمىشى: پىروپاگەندەيەكە سەرچاوەكەي نەزانراوہو لەنئوان ئاشكرايى و نھىندىايە.

له نامرازه کانی پروپاگندهی جهنگی دهر وونی:

- ئیستگه: په یامی خو به دهسته وه دان ناراسته ی دهوله تی دوژمن دهکات.
- سینه ماو ته له فزیون: ئه و وینانه پیشکesh دهکات که ئه و هیزو وینه به روون دهکاته وه، که لاوازی و رووخانی دوژمن روون دهکاته وه، ههروه سا سروودی نیشتمانی بلاو دهکاته وه، که هیزی له شکر نیشان ددهات و نه خشه کیشانی تاکه کانی کومه ل بق رووخانی دوژمن.
- روژنامه وانسی: روژیکگی گرنگ له پرۆسه ی پروپاگنده دهگیرئ، له ریگهی هه واله کان و بلاونامه کان و به دوا داچوونه روژنامه وانیه کان.
- نامیلکه و بلاونامه کان و ئه وه ی له خو ی دهگری له سه رکه و تنه کانی به سه ر دوژمن داو، گومانکردن له توانای دوژمن و ئه و باوه رهی له پیناویدا ده جهنگی.
- ئینته رنیت: له میانه ی بلاوکردنه وه ی په یامه وینه داره کان که سه رکه و تنه کانی له شکر و یه کریزی گهل نیشان ددهات، تینیدا تاکه کانی کومه ل تیروانینی لایه نگری خویان بق بریاری جهنگ دهرده برن.
- موبایل: له ریگهی موبایله وه کورته نامه رهوانه دهگری، تینیدا داوای پشتگیریکردن له سوپا دهکات و، یه که یه که ی سه رکه و تنه کانی سوپای تیدا بلاو دهگریته وه و، دیارترین رووداوه خیراکان که یه که له دوا ی یه که له مهیدانی شه رپه وه روو ددهن دهخاته روو.

هۆکاره کانی سه رکه و تنی پروپاگنده:

- ۱- پیویسته پروپاگنده پیویستیه دهر وونی و کومه لایه تیه کانی تاکه کان تیر بکات، ئه گهر ئه و پیویستیه نه بن، ده بیت دروست بکرین.
- ۲- هه لویسته ناروون و ته ماوییه کان بواریکی به پیته بق پروپاگنده و پیویسته بقوزرینه وه.
- ۳- پیویسته پروپاگنده له گهل بیرو باوه رو به هاکانی گرووپه که گونجاو بیت.
- ۴- پیویسته ئامانجی پروپاگنده راستکردنه وه ی بوچوونی خه لک بیت سه باره ت

به بابه تی پروپاگنده که و، تهرکیزکردن له سهر ئه و راستکردنه وهیه زیاتر له هیترشبرنه سهر بابه ته که.

- 5- پتیوسته ئه و ئامرازانه به کار بهیترئی که سهرنجی خه لک راده کیتشی.
- 6- پروپاگنده زیاتر له ناو ئه و گروویانه بلاو ده بیته وه، که یه کگرتنیان هه یه و یه کگرتنه کانیان وهک توریک وایه، ئه مهش زووتر ئامانجه که ده پیکئ.
- 7- ئه و که سانه پروپاگنده ئه نجام بدهن که سانی خاوهن که سایه تی بن و، له ناو خه لکدا خوشه ویست بن.
- 8- پیوسته باره دهروونییه کانی تاک وهک سروشپیدان و پاساوهینانه وه و لکاندن و دۆنای دۆنیتی بقۆزرتنه وه، که ده چنه ناو پرۆسه ی پروپاگنده وه.

شیوازه کانی به رهنکار بوونه وه ی پروپاگنده:

- به رده وامی له به رزکردنه وه ی وره ی یه که سه ربازییه کان و نیوان مه ده نییه کان و، ناشکراکردنی پروپاگنده ی ناره وای دوژمن.
- خیرا بلاوکردنه وه ی هه واله راسته کان هه رچه ندیشه ناخوشیش بن، بوئه وه ی دوژمن و به کریگیراوانی نه یگۆپن و زیاده پۆیی تیدا نه کهن.
- ریگرتن له دزه کردنی هه ر زانیارییه که بو دوژمن.
- زانست و زانیاری که له میانه یدا ده کری کلتووری نیشتیمانی بپاریزری، له و گه نده لیبیه ی دوژمن هه ول ده دات بیخاته ناویه وه.

دووه م: دهنگو:

دهنگو هه مان مۆرکی پروپاگنده ی هه یه، ئامانجی شیواندنی راستییه کانه، له نیو تاکه کان به وشه ی دانپیدانراو جموجوول ده کات، به مه به سستی دووبه ره کی نانه وه و فراوانکردنی درزی ناکوکی له نیوان دوژمن و هاوپه یمانانی له ناوه وه و ده ره وه و، ناچارکردنی بو گۆرینی پلان و به رنامه کانی. دهنگو هه همیشه گوئیگری خۆی و مه یلیکی به هیتز بو په سندرکردنی وهک راستییه کی جیگیر ده دۆزیتنه وه، سه ره رای ئه وه ی

به لگه يهك هه ئاگرئ بۆ دروستى ئه و راستيه و وردو درشتيشى له كه سنيكه وه بۆ كه سيكى ديكه دهگورئ.

دهنگۆ وهك پرپاگهنده به تهواوى مهترسى بۆ واقيعى مهدهنى و سهربازى وهك يهك پيكديتنى، چونكه تهكانيكى نوئ دهخاته دهروون و گيانه وه، كه چالاكى تاكه كان گه شه يهكى به ره و پيش يان وهستان ديارى دهكات، دهنگۆ هه ميشه له نيو دهروونى لاوازه كان و دهماره كان وهك هاتوچوى ئاگر له ناو پووش و په لاش هاتوچۆ دهكات. دهنگۆ له ئامرازه بنه رته ييه كان ده ژميردرئ بۆ ئه و فشاره ي دهكه ويته پيش قوناغى ميدياي جهنگى نئون دوو له شكر، كه هه ردوو لاي ململانييه كه به باشتري ناي وه بند لى دهروانن، بۆ رووخاندنى به رامبه رو گه مارؤدانى بۆ وه ي بئى تواناي بكات له به ره و پيش چوون و مانه وه ي له دۆخى ملكه چى تهواو. دهنگۆ راسته وخۆ دهست دهخاته ريژه وه ي بزاقى سياسه تى دهولت و تانه ي خويشى له ناخى دامه زراوه كانى، بئى ئاوارته (استثناء) دهكات.

ئاسايش و ئارامى و سه قامگيرى بارى دهروونى يه كيكه له پيوستيه دهروونيه كانى تاك، به تيكدانى ئه و ئاسايشه، ئارامى تاك تيكده چى، ئه وه ي قوره كه خه ستر دهكات وه دهنگويه، له رووى سايكۆلۆژيه وه دهنگۆ رهفتارىكى شه رخوازيه دژى كۆمه ل و گوزارشته له هه ندئ گرى دهروونى كه له ناوه وه ي تاكدا چه قيوه، ئه م رهفتاره شه رانگيزيه ده بيته هوى كردارى راسته وخۆى رۆژانه و ناوازه يى له كردار و گفتاردا دروست دهكات، ديارترين جۆره كانى دهنگۆ ئه وه يه كه په يوه ندى به ئاسايش و ئارامى خه لگه وه بيت، چونكه تووشى دلاره وكن و ترس و له رزيان دهكات و، كار له ژيانى رۆژانه يان دهكات به تايبه تى كار له بارى ئابوورى و گوزه ران و ئاسايشى كۆمه لايه تى.

جۆره كانى دهنگۆ:

دهنگۆ به جياوازي هه لويسته كانى جياوازه، له وانه ش:
1. دهنگۆ ره ش: مۆركى ره شبينى له خۆده گرى و زۆر خيرا بلاو ده بيته وه،

نامانجیسی له‌رزاندنی دوژمنه.

۲. دهنګۆی سپی: بانګه‌شهی گه‌شبینی و چه‌سپاندنی متمان له‌دهروون و به‌هیزکردنی وره‌دهکات.

۳. دهنګۆ دۆخی هه‌لچوونی تاک زیاد دهکات، ناشکرایه که‌وا هه‌لچوون له‌هسته‌وه‌ری دهروونی لای تاکه‌کان زیاد دهکات و رای گشتی له‌ق دهکات، له‌باره‌شیه‌وه و تراوه که‌باشترین شیوازی ویرانکه‌ره له‌شه‌ردا، چه‌کیکی ویرانکه‌ریشه له‌چه‌که‌کانی جه‌نگی دهروونی.

ده‌زگا‌کانی میدیا رۆلئیکی گرنگیان له‌به‌ربه‌ستکردنی دهنګۆیان پینچه‌وانه‌که‌ی هه‌یه، دهنګۆ ده‌بیته‌هۆی ره‌نگدانه‌وه‌ی نه‌رینی لای رای گشتی، ئه‌گه‌ر به‌دروستی سه‌رچاوه‌و زانیاری و دیاریکردنی پالنه‌ره‌کانی نه‌به‌ستریته‌وه.

دیارت‌ترین سیماکانی دهنګۆ:

- کورتی و ئاسانی گوتنه‌وه‌ی و، ئاسانی گواستنه‌وه‌و گیرانه‌وه‌ی و، ناکۆکبوونی و گرنگی و ناروونی.

- دهنګۆ له‌دۆزینه‌وه‌ی هه‌والئیکه‌وه‌ ده‌ست پیده‌کات که‌بنه‌مای نییه، یان هه‌لبه‌ستنی هه‌وال که‌توزیک راستی تیدایه، یان زیاده‌پۆیی له‌گواستنه‌وه‌ی هه‌واله‌که‌به‌توزیک راستیه‌وه.

- دهنګۆ له‌کاتی پیویستبوون به‌هه‌وال پیش ده‌که‌وئ، کاتیکیش هه‌وال له‌وپه‌ری فه‌راهه‌مبوونیدایه، کاتیکیش تاکه‌کان گومان له‌هه‌وال ده‌که‌ن.

- دهنګۆ هه‌ناسه‌دانه‌وه‌یه‌که‌بۆ ده‌رپه‌راندنی هه‌ستی چه‌پینراو، ئه‌وه‌ی ده‌یگیریته‌وه‌هه‌ست ده‌کات پیاویکی گرنګه و په‌یوه‌ندی به‌سه‌رچاوه‌ی کاروباره‌کانه‌وه‌هه‌یه.

فاکته‌ره‌کانی زوو بلا‌بوونه‌وه‌ی دهنګۆ:

۱- گومانی گشتی: «مونتگومر بلگیون» ده‌لئ زوو بلا‌بوونه‌وه‌ی دهنګۆ به‌نده به‌گومان و ناروونی هه‌وال یان رووداو، چونکه‌کاتیک راستی له‌ئارادا بیت بواری

دهنگۆ نامینى.

۲- به شدارى پيكردى وەرگر له بىركردنهوه له ئەنجامهكان كه دهبيتە هۆى
والاكردى فهزايهك له خەيالى وا لای تاك، كه بق خەيال و ئارهزوى خۆى ملكهچ
نهبيت.

۳- بوونى دلەراوكيى كهسى و ناارامى دەررونى.

۴- خىرايى وەرگرتنى دهنگۆ يان ساويلكهيى وەرگر يان عهقليةتى گرووپهكه.

۵- چاوديرىکردن و پيشبينيکردن، نهبوونى سهقامگيرى و متمانه.

۶- بوونى كهش و ههوايهكى دەررونى ئەوتۆ كه بال بهسەر كۆمه لدا دهكيشن.

۷- نالهبارى رهوشى كۆمه لايهتى و ئابوورى.

۸- بوونى قالايبى له ئەنجامى بينكارى.

ئامانجهكانى دهنگۆ:

ئامانجى سهرهكى دهنگۆ ئامانجى كهسييه، پراگماتى و هه نوكه بيه، هه ميشهش
بۆ قازانجى تيمىك يان چينيكي ديارىكراوه، «چارلز ئيتندال» پيىوايه دهنگۆ وهك
په رديهك بۆ شارندنه وهى راستيهكى ديارىكراو و پيكهيتنانى وينه يهكى زۆر دوور له
واقع به كارده هيتنرى، له ئامانجهكانيشى:

- دوژمن بخاته دۆخىكى دەررونى لاوازه وه.

- كارتىكرده سه ر شيوهى په يوه ندييه كان و، تىكدانى كه شو هه وا تاراده يهكى
ترسناك.

- كۆنترۆلكردنى تواناكانى دوژمن بۆئوه وهى گورزىكى توند له ساتى كوتايى
بوه شينيت.

ههروهها دهنگۆ په نا بۆ ره و اجدانى ئەو هه والانه دهبات كه ترس دهخاته دەررونى
جهنگاوه ران و به هيز كردنى دۆخى ره شيبينيان، كه داخوازي له ره و اجكارانى ئەويه
رينگه نه دن دوژمن پلانه سه ربازيه كانى جي به جي بكات، ئەو خواستانهش به دى بينى
كه سه ركردايهتى بريارى له سه ر داوه.

تایبه‌تمندی دهنگ:

دهنگو له واقعی نه و کومه لگایه وه دهست پندهکات که تیندا بلاو دهکریته وه، پیوستی تاکه کانیش له کاتی بلاو کردنه وه ویدا ره چاو دهکریت، به وه دهناسریته وه که نا روونه، له بهرئه وهی سه رچاوه یه کی دیاریکراو پشت راستی ناکاته وه، چونکه ناروونی گومان دروست دهکات، نه میش پیوسته بؤ سه رخستی مه بهسته کانی، دهنگو له هه والیک بی بنه ما، یان دؤبلاژ کردنی هه والیک که تۆزیک راستی تیدایه دیته ناراه، هه میشه ش کورته بؤئه وهی بلاو کردنه وهی ئاسان بی.

دهرووناسان کۆکن له سه ر نه وهی دهنگو بریتییه له ده ره راندن (تنفیس)ی ههست و نهسته چه پیتراره کان، تاک شتی وای تیدا ده بینن له هیه شتی دیکه دا نییه، هه میشه سه رکه وتووه له بلاو کردنه وهی ژه ره کانی، چونکه ره و اجکارانی دهنگو به شیوه یه کی بریق و باق پیشکشی ده کهن، ده رناکه وی دوا ی هونینه و دارشتن و باش هه لېژاردنی وشه کان و کاته که ی نه بی، بؤئه وهی خۆی به سه ر رای گشتیدا به هیزیی سه پینن.

پروسه ی گواستنه وهی دهنگو، له کاتی جموجولی دوو چاری پروسه ی گفتوگو له سه ر کردن ده بیته وه، نه م گفتوگو له سه ر کردنه ش یان که پی دهوتری پالپشتیکردن ره و اجکارانی دهنگو سوودی لی ده بینن، چونکه پروسه ی گفتوگو له سه ر کردن خزمه تی نه و نامانجه دهکات، که له پیناویدا نه و دهنگویه هاتوته ناراه.

چۆنیتی به رهنگار بوونه وهی دهنگ:

- ۱- ناگادار کردنه وهی جه ماوهر له دهنگۆکان و نه وانهی بلاوی ده که نه وه.
- ۲- ریککه وتن و هه ماههنگی نیوان میدیاکان بؤ نیشاناندانی راستییه کان له کاتی خۆیداو دروستکردنی متمانه و بلاو کردنه وهی وشیاری له نیو جه ماوهر دا.
- ۳- رینمایی کردنی خه لک بؤ چه سپاندنی باوهر و متمانه ی ئالوگۆر له سه ر کردایه تی و حکومه تا.
- ۴- بؤ به رهنگار بوونه وهی دهنگۆکان سوود له که سانی پسپورو خاون نه زمون وهر بگیری.

- ۵- به دروخستنه وهی دهنگۆکان به هیتانه وهی به لگه و راستیه کان و دۆزینه وهی سه رچاوه که ی و روونکردنه وهی ئامانجی دهنگۆکان.
- ۶- کارکردن به شتیوهیه کی زانستی و فیرکردنی تاکه کان له به ره نگار بوونه وهی دهنگۆ به بلاوکردنه وهی رۆشنبیری سایکۆلۆژی سه بارهت به دهنگۆ جهنگی دهروونی له لایه ن پسیوران وه.
- هاوکاریکردنی جه ماوه ره له ئاگادارکردنه وهی دهنگۆ به دروخستنه وهی و دووباره نه وتنه وهی.
- هاوکاریکردنی ده زگاکانی میدیا له پینا و خستنه پرووی راستیه کان له کاتی خۆیدا و بلاوکردنه وهی متمانه له نیتوان هاوالاتیان.
- هۆشیارکردنه وهی به رده وام بۆ چه سپاندنی ئه و بیرو باوه رهی جه ماوه ره له سه ریتی و متمانه کردن به به لاغه فه رمیه کان له ریگهی کۆرپو کۆبوونه وه و سیمناو گفتوگۆ.
- وهستان له سه ره یلی به ریوه چوونی دهنگۆ گه یشتن به ره گ و ریشه ی و، ده رکردنی به یاننامه ی راست و راشکاو له باره ی.
- متمانه کردن به سه ره کرده و سه ره ژکه کان و نه یینی و شاراوه یی کاروباره سه ربازییه کان، متمانه ش به وهی دوژمن هه ولی دروستکردنی دهنگۆ ده دات.

سێیه م: ئامرازه کانی میدیا و جهنگی دهروونی:

میدیا یه کیکه له گرنگترین ئامرازه به کارهاتوو هکانی جهنگی دهروونی، که به کارهینانی ئامرازو بابه ته کانی به شتیوهیه کی سیستماتیکیانه یه، بۆ کارتیکردن له باوه رپی لایه نی نه یارو به ئامانجکرا و بیت، به کارهینانی هیزی سه ربازی و توانای ئابووری و جموجولی سیاسی، به لام میدیا له لایه کی دیکه جیاوازه له وه موو ئامرازانه له به ره وهی هۆکاری هاوبه شی هه موویانه و گویزه ره وهی بنه رته ی ئامانج و تپروائینه کانه له کارتیکردنه سه ره لایه نی نه یار، چونکه:

۱. هه والی سه ربازان و وردو درشتی جهنگ ده گوازیته وه، به شتیوازیک وره زیاد

یان لاواز دهکات.

ب. له به‌های سهرکه‌وتنی سهربازی که م دهکاته‌وه که به کرده‌وه روویداوه، یان له زیانیک زور دهکات که گه‌وره نییه، بؤئه‌وه‌ی دؤخینکی ناهه‌مواری کوشنده بیتته ئاراهه. ج. له کاریگه‌ری گه‌مارؤی ئابووری له‌سهر ولاتیک هه‌راو ترس دروست دهکات، به ئامانجی راکیشانی بؤ جیته‌جیکردنی ئامانجگه‌لیکی دیاریکراو.

د. توانای دیبلؤماسی ده‌وله‌تیک دیاریکراو گه‌وره دهکات، بؤ ناچارکردنی که‌سانی دیکه له هه‌لکردن له‌گه‌ل تیزوانینه نه‌خشه بؤکیشراوه‌کانی.

ئه‌گه‌ر جگه له‌وانه ئه‌رک و شیوازی گواستنه‌وه‌ی هزره‌ه‌وال و زانیاریه‌کان و، پیوستی جه‌ماوهر پیتی له به‌دواداچوون و ره‌واچکردن و تیزکردنی پیوستیه‌کان، هه‌روه‌ها تواناو هه‌مه‌لایه‌نی له کارتیکردنمان بؤ زیاد کرد، ئه‌وا میدیا له‌م دؤخیدا ئامرازیکی کاریگه‌رتره له ئامرازو هؤیه‌کانی جه‌نگی ده‌روونی ره‌خساوی ئه‌م سه‌رده‌مه، به‌تایه‌تی له‌گه‌ل پیشکه‌وتنی ته‌کنیکی په‌یوه‌ندیکردن و ریگه‌کانی کارتیکردنه سهر سیستمی گه‌ردوونی هه‌مه‌لایه‌ن.

چوارهم: ششسته‌وه‌ی میتشک:

ششسته‌وه‌ی میتشک (brain washing) پرؤسه‌ی ملکه‌ج پیکردنی میتشکه یان سهر له‌نوئ پیکه‌یتانی بیرکردنه‌وه‌یه، پرؤسه‌ی گۆرینی بؤچوونه ده‌روونیه‌کانه، که گۆرانه‌ک‌ش به شیوه‌ی ته‌قاندنه‌وه ده‌بیت، هه‌ولی ئاراسته‌کردنی هزری مرویی یان کاری مروییه دژی ئاره‌زووی تاک یان دژی ویستی، یان دژی ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل ئایدؤلۆژیاو بیروباوه‌رو به‌هاکانیدا کۆکه.

ششسته‌وه‌ی میتشک پرؤسه‌ی سهرله‌نوئ فیزکردنه‌وه‌یه، پرؤسه‌ی وه‌رچه‌رخانی باوه‌ره بؤ کوفر پیکردنی، پاشان بؤ باوه‌ره‌یتانی به دژه‌که‌ی. خزانندی هیزه ده‌روونیه ژینگه‌یه‌کان له هه‌لچوونه‌کانی ناوه‌وه‌ی تاک، له راستیه‌ی گرنه‌گه‌کانه له پرؤسه‌ی ششسته‌وه‌ی میتشک و ملکه‌چپیکردنی و، سهرله‌نوئ پیکه‌یتانه‌وه‌ی بیرکردنه‌وه‌ی. گرنه‌گه‌پنده‌رانی جه‌نگی ده‌روونی توئزینه‌وه‌کانیان سه‌بارهت به کارئه‌ندامزانی و

کۆئەندامی دەماری و، پەيوەندی نىوان کارئەندامزانی و زالبوونی بەسەر مێشک قۆستەو.

هەنگارەکانی ششتمەرەى مێشک:

۱. گۆشەگیرکردنی تەواوی کۆمەلایەتییانەى تاک و بێبەشکردنی لە هەر وروژینەرگەلیکی تاییەت بەو بابەتەى پێویستە بشۆردریتەو، دانانی لە نەخۆشخانە، گرتووخانە یان زیندانیک و، بانگکردنی بە ژمارەیهک نەک ناوی خۆی و، قۆستەوێی پالنهەرەکانی برسیتی و ماندووبوون و نازارو هیدمە کارەباییەکان.

۲. لاوازکردنی کەسەکە لە رینگەى کەمکردنەوێی ماوێی نووستن یان بێبەشکردنی لیتی، یان کەمکردنەوێی خۆراک یان بێ بەشکردنی، هەرۆسە بێ بەشکردنی لە جلۆبەرگی گونجاوی تەواو و بەکارهێنانی هەر شتیەک و لە کەسەکە بکات لە دۆخی خەمۆکی تونددا بیت، کارکردن بۆ پەشتۆکردنی ئاراستەکردنی و هەستپێدانی کە ئەو لەژێر فشاری تەواودایە.

۳. دروستکردنی گومان لەلای لەبارەى هاوڕێیان و ئەو کۆمەل و دامەزراوانەى ئینتیمای بۆیان هەیه، هەرۆهە لە پینوهره رەفتارییهکانی پێشوووتری و، هاندانی بە دانپیانان تا چاک ببیتەو، تووشکردنی بە نەخۆشی جەستەى و ئاوهزی، تا لەمردن نزیک دەبیتەو.

۴. بەکارهێنانی نەرم و نیانی و میهرەبانى و ئاسانکاری و هاوڕێیەتى و لیبوردن سەبارەت بە مامەلەکردنی پێشتر لەگەلداو، دەرخستنی هاوڕێیەتى و رەخساندنی هەلێک بۆ ئەو کەسە تا لەمسی بکات، رینگەى بدری بچیتە بەر هەتاوو هەوا لەژێر چاودیرییهکی سووک یان تەنانت بێ چاودیری و، رینگەى خواردن و جگەرەکێشان و چا خواردنەو و قاوێی پێ بدری و، لیکۆلینەو هەکان ببیتە گفتوگۆ.

۵. هان بدری بۆ دانپیانان، کە بە ناچارکردن بۆ دانپیانان ئەژمار دەکری، چونکە کەسەکە کە زانی ئەگەر دانی پیا بنیت، ئەو مامەلەکردن لەگەلیدا و رده بەرەو باشتر دەچیت و دەتوانی لەئەماندا بژیت.

۶. قەناعەتپىكردىنى لە رىگەي چاوپىنگە وتنى كەسىي بەو بىرو بۆچوونە دەست پىدەكات كە دەيانەوي تىيدا بىچىنن، ئەمىش پروسەي سەرلەنوي فىركردنەو يە كە ئەو فىر دەبى رەخنە لەخۆي بگري و، نەفرەت لە ھەر شتى بكات كە پەيوەندى بەو ھەبوو.

۷. دواتر قوناغى دانپىنانى كوتاي دىت.

۸. گۆران لە چەمكى خود لاي كەسەكە روو دەدات و شىوازگەلىكى ھەك نواندىنى سروشى بەكار دەھىنري، كە كەسەكە بە تەواوي دەكەويتە ژىر سروشەو.

۹. ئەو بىروراپەيە كە ئامانجە بۆ سىپىنەو بە تەواوي دەسپىتەو.

۱۰. ئەوجا بىروراپى نوي پىشكەش دەكري و بۆ فىر بوونى پىوەرە رەفتارىيە تازەكان و، رۆلە كۆمەلايەتییەكان ھان دەدري و لە ئەستوي دەگرىت و، دەبىتە كەسىكى نوي.

پىنجەم: نوكتە و جەنگى دەروونى:

نوكتە گىرپانەو، لە دىر زەمانەو ھە مرقۇف خورسكانە بۆ زۆر مەبەستى جىاواز بەكارى ھىناو، چ ھەك پىكەنىن بۆ كات بەسەبردن، چ ھەك چەكىكى زالبوون بەسەر بەرامبەردا، چونكە لە نوكتە گىرپانەو پىكەنىن دروست دەبىت، پىكەنىنىش مرقۇف دەخاتە بارىكى دەروونى تازەو ئەويش زالبوون و ھىزو دەسەلاتە، درامى پىكەنىناويش بەرامبەر درامى تراژىدىا ھەمان مەبەستە، بۆيە ھەكو جەنگى دەروونى بەكار دەھىنري بەتايبەتى لەكاتى جەنگەكاندا، كە لە رادىو تەلەفۇزون و رۆژنامەو كەنالىكانى ترى مېدىادا زۆر بەكارھاتوو، تەنانت بەرنامەي گەلتەجارى و پىكەنىنى تايبەت بۆ كەمكردنەو ھى و ھەو ئاستى سەربازى دوژمن و روخاندنى و بلاوكردنەو ھى لەناو گەلى بەرامبەر بەكار ھاتوو، سوكاىەتېكردن بە سىستى ھوكمرانى دوژمن و بە سووك تەماشاكردنى ھىماكانيان و بەرزكردنەو ھى و ھى سوپاي خۆت و، گىرپانەو ھى متمانەو باوەر بەخۆبوون و شانازىكردن بە مېژووى باو باپىران و شكۆدارىيان.

قوتابخانه میدیاییه کانی جهنگی دهرونی:

۱. قوتابخانهی هزری میدیایی بۆرژوازی:

میدیای رۆژئاوایی نوینه رایه تی ئەم قوتابخانهیه دهکات، ئامانجی هه ناردنه دهره وهی هزریکه له باره ی رۆژاوا، به وهی مایه ی رزگار بوونه بۆ ههر که سیک له دواکه وتووی و هه ژاری و زۆرداری، ههر که سیکیش له خواره وهی رۆژئاوایه دهکه ویته دوا ریزی شارستانییه ت و پیشکه وتنه وه.

۲. قوتابخانهی هزری میدیایی شوینکه وتوو:

ئەم قوتابخانهیه له میدیای ولاتانی تازه گه شه سه ندوو خۆی دهنوینی و ئەوه پیشکه ش دهکات، که رۆژئاوا به سه ریدا دهیسه پینتی له ئایدۆلۆژیاو ویناندن و، به ریگایه کی راسته وخۆ دهیه وی بیگه یه نیته ئەم گه له تازه گه شه سه ندووانه، بۆئه وهی له پوو ی واتاییه وه ئەم گه لانه برووخین و ئومید له نیو رۆله کانیاندا بکوژن.

۳. قوتابخانهی هزری میدیایی فریودهر:

ئەم قوتابخانهیه له میدیای هه لپه رستی بی ئامانج خۆی دهنوینی، هزرگه لیک ی پرۆپوچ بۆ لاوان دهخاته روو، بۆ کوشتنی هیمه ت و بلاوکردنه وهی خراپه خوازی و نه زانین له ناو کۆمه ل و، وازهینان له بابه تی گرنگ و زینده گی و ته رکیزکردن له سه ر شتی پرۆپوچ.

جهنگی زانیاری:

له م سه رده مه دا زانیارییه کان به چه ندین شتیوه گه مارۆی مرۆفیان داوه، سه ره تا له ریگه ی ئامیری چاپه وه ئینجا رادیو ته له قزیۆنه کان، پاشان کۆمپیوته رو ئینته رنیت سه ریان هه لدا. کاتیک ئیستگه داهینرا وهک ئامرازیک نوێ بۆ جهنگی زانیارییه کان خرایه کار، به وپینیه ش یه کیک له لایه نه کان به ئامانجی دروستکردنی کاریگه ری دهروونی له سه ر به رامبه ری چه ند زانیاریه کی بلاوکرده وه، وهک زانیاری نهینی یان ناراست به مه به سستی که مکردنه وهی متمانه ی به رامبه ر به و زانیارییه ی به دهستی دهکات.

له گه ل دهرکه وتنى کومپيوته رو به سسته وهى به تورى ئينته رنيتته وه، به کارهينانى ئه م داھيتانه نوييه ش رۇژ به رۇژ پهره ي سهندو جهنگى زانياريبه کانيش ره هه نديكى نويى به خۆوه بينى. ليشاوى زانياريبه کان و ريکخستنى داھيتانه نوييه كانى ئينته رنيت و کومپيوته ر واىکرد زورترين کات بۇ به ريوه بردنى کاروبارى ژيانى رۇژانه پشتيان پى ببه سترى و به کارهينانى زانياريبه کان وه کو چه کيک، دژوارترين کارىگه رى دروستکرد.

له و سهرده مه دا تهنها بيرکردنه وه له تيکدان و په کخستنى سيستمه كانى په يوه نديکردن و زانيارى، کارىگه رى ترسناكى له لاي هه مووان دروست ده کرد، چونکه ئه وکات بۇچوون وابوو، په کخستنى ئه و زانياريبانه واته ئيفليج کردنى کومه لگه و ژيانى شارستانى سهرده م. سهره نجام مملانى و به رژه وهندى لايه نه دژ يه که کان و داھيتانه تازه كانى ته کنه لۇژياى نويى، دهرگايه کى فراوان و ترسناکيان به رووى جهنگى زانياريبه كاندا کرده وه، هه لبه ت جهنگى زانياريبه کان شتيكى تازه نيه و له سهره تاي به کارهينانى سيستمى زانياريبه كانه وه مروفايه تى پياده ي کردوه.

له گه ل ئه وه شدا تانيستا به کارخستنى زانياريبه کلاسيکيه كانى وه ک ناميرى چاپ و بلنگوکان، هه ر له نيو ريزبه ندى هۆيه كانى جهنگى زانياريبه كاندا ماونه ته وه، سهره پاي ئه وه ي ده توانرى وه ک هۆکارىكى يارمه تيدهر له جهنگه کلاسيکيه كاندا به کار به يترين، هه روه ها زورجار زانياريبه کان خويان ده بنه گوره پانى جهنگى نيوان دوو لايه نى دژيه ک.

جهنگى زانياريبه کان له سى ره گه زى بنه ره تى پينکها توه (هيرشبه ر، به رگرىکه ر، زانيارى و سيستمه كانى). هه روا دوو جور جهنگى زانيارى هه يه که برىتين له:

۱- جهنگى زانيارى هيرشبه رانه:

ئامانج لى وده ستهينانى زانيارى ديارىکراوه يان ئه و سيستمى زانياريبه يه که لايه نى به رامبه ر پشتى پنده به ستن، بۇ ريکخستن و زياد کردنى به هاى زانياريبه كانى لايه نى هيرشبه ر، ياخود که مکردنه وه ي به هاى زانياريبه كانى لايه نى به رگرىکه ره. ليره دا به هاى زانياريبه کان و شتوازى ريکخستنيان پتوه رى سهره کين بۇ زانينى

رادەى كۆنترۆلكردنى يەككىك لەو لايەنەنە، لەلایەن ئەوى دىكە. زۆر جار ئەو لايەنى ھىرشبەر لە شەپى زانىارىيەكاندا ھەولئى بۆ دەدات، دەشى ئامانجى دارايى ھەبىن يان ئامانجى سياسى و سەربازى، زۆر جار يىش تەنھا مەبەست لئى دروستكردنى كارىگەرى و دەرخستنى توانائى ئەو لايەنەيە.

چەندىن جۆر جەنگى زانىارى ھىرشبەرەنە بۆ رىكخستن و زيادكردنى بەھاي زانىارىيەكان ھەيە، گرنگترىنيان پرۆسەي سىخوړيكردنه لەسەر لايەنى بەرگرىكەر، بۆ دزىنى زانىارى نەينى و ئامانج لئى زياتر بازرگانى كردنه لەنيوان كۆمپانياكان، يان ئامانجىكى ستراتىژى و سەربازىيە لە نيوان دەولەتاندا. بەھوى ئاسانى بلابوونەو ھەو نەبوونى سانسۆر لەسەر تۆرى ئىنتەرنىت ئەم پرۆسەيە بەشيوەيەكى بەرچا و تەشەنەي كردووه، وەك چەتەگەريى لەسەر داھىتەنە تاكە كەسىيەكان و دزىنى بەرنامەكانى كۆمپيوتر و دابەشكردنى بابەتى وىنەيى يان نوسراو بەيى رەزەمەندىي خاوەنە رەسەنەكەي.

ھەر وھە (دزىنى كەسىتئى يەككىكتر) لە رىزى جەنگى زانىارى ھىرشبەرەنەدا پۆلئىن دەكرئى، كە لايەنى ھىرشبەر ھەلدەستئى بە بەكارھىتائى ناسنامەي كەسىكتر بە مەبەستى ناوژراندنى ئەو كەسە، يان بۆ دزىنى ھەر شتىكى دىكەي پەيوەندىدار بەو كەسە.

پرۆسەي جەنگى زانىارىيەكانى تايبەت بە كەمكردنەوھى بەھاو سىستىمى زانىارىيەكانى بەرگرىكەر، دوو شيوەي ھەيە: يان تىكدان و پەكخستنى زانىارىيە تايبەتئىيەكانى بەرگرىكەر، وەك (كۆمپيوتر و سىستەمەكانى پەيوەندى و پەيوەندىكردن)، يان دزىن و شىواندنى زانىارىيەكانە.

لە جەنگى زانىارى ھىرشبەرەنەدا، بەھاو سىستىمى زانىارىيەكان لەلای ھىرشبەر بە شيوەيەكى گەورە پشت بە رادەي تواناكانى خودى ھىرشبەر دەبەستئى بۆ گەيشتن بە سىستىمى زانىارىيەكانى بەرامبەر، ھەر و پشت بە گرنكى و بەھاي ئەو زانىارىيەنەش دەبەستئى كە بۆ جەنگەكە دەيانخاتە گەر.

بەشى دووھمى ھىرشبەرەنەي جەنگى زانىارىيەكان ئەوانەن كە ھەول دەدەن

زانبارى وردو ھەستىيار لە ناوھەندە بازەرگانى و ھۆكۈمىيەكان بىزىن و بەو ناوھەندەيان بفرۆشەنەو ھە پىئوستىيان بەو جۆرە زانبارىيانەيە. بەشى سىيەمىش كە بە (ھاكەرن) ناوھەبىزىن و لە جەنگى زانبارىيدا مەبەستىيان سەركىشى و نىشاندانى تواناى خۇيانە لە ئاست بەرامبەرەكەياندا.

بەشى چوارەم ئەوانەن كە ركا بەرايەتى يەكتەر دەكەن و ھەولەدەن بۆ و دەستەيتانى زانبارى وردو ھەستىيار لەسەر يەكتەر، ھەريەكەشيان مەبەستىيان ئەو يە كىبرىكى ئەويتر بەكەن و پىنگەى باشتر بۆ خۇيان دروست بەكەن. بەشى پىنچەم ھۆكۈمەتى ھەندى لە دەولەتان دەگرىتەو ھەولەدەن لەرىي جەنگى سىخورىيەو، زانبارى ستراتىژى و سەربازىي لەسەر ولاتانى دىكە و دەستىيىن.

۲- جەنگى زانبارى بەرگىكارانە:

ھەموو شىئوازەكانى خۇپاراستن و سنووردانان دەگرىتەو، بۆ بەرگرتن لە ھەر ھەولكى تىكدانى سىستىمى زانبارىيەكانى لايەنى بەرگىكەر لەلايەن ھىرشەبەرەو. ئەم شىئوازەى خۇپاراستن بۆ سنوورداركرىن يان كەمكرىنەو ھى مەترسىيەكانى سەر ئامرازەكانى ھەك كۆمپىوتەرو دەزگاكانى دىكەى بەرگىكەرە. پەرەسەندىن و بلاوبونەو ھى پىشەسازى تەكنىكى زانبارىيەكان لەم سالانەى دوايىدا بوو ھى پەرەسەندىن و بلاوبونەو ھى زىاترى پىشەسازى و ھۆيەكانى تىكدانى سىستىمى زانبارىيەكان. كەسىكى كەمئەزموون لە رىگەى زۆربەى مالپەرەكانى ئىنتەرنىتەو دەتوانى جۆرەھا رىگەى تىكدان بدۆزىتەو ھى ھىرشى پى ئەنجام بەدات، بۆ سەر ئەو كۆمپىوتەرانەى بە تۆرى ئىنتەرنىتەو بەستراون و بەھۆيانەو چەندىن كارى تىكدان ئەنجام بەدات.

رىگەكانى تىكدانى سىستىمى زانبارىيەكان و زىانەكانىشيان جۆراو جۆرن، كارى تىكدان و دىزىنى زانبارىيەكان و گۆرىنيان لە گرنگترىن ئەو رىگەو شىئوازەن، ھەندى ئامرازى تىكدانى دىكەش ھەلدەستىن بە زىانپەيوەندىكرىن بە ئامىرەكانى ئەو سىستەمە. (لىوتار) لەبارەى ئەم سەردەمە دەلى «زانىن، ھەك كالايەكى زانبارى بە گرنگترىن

بواره‌کانی رکابه‌ری جیهانی داده‌نری له‌پیناو وده‌سته‌پینانی هیزدا، دووریش نییه ولاتانی جیهان بچیته نیو جه‌نگیک له‌پیناو کۆنترۆل‌کردنی زانیاری، وه‌ک چۆن له رابردودا له‌پیناو کۆلۆنیال‌کردنی ناوچه‌کان و ده‌ستکه‌وتنی ماده‌ی خاوو قوسته‌وه‌ی ده‌جه‌نگا».

ته‌کنه‌لۆژیای زانیاری:

ته‌کنه‌لۆژیای زانیاری هه‌رچه‌نده پیشه‌سازییه‌کی تازه‌یه، به‌لام گه‌شه‌و بالایه‌کی ته‌کنیکی بی وینه ده‌کات و، سه‌رده‌می زانیارییه‌کان به سه‌رده‌می زانست و ده‌زگایی مه‌زن داده‌نری و، سه‌رکه‌وتن تیایدا په‌یوه‌سته به باش به‌کاره‌پینانی داهاته‌کان به‌تایبه‌تی داهاته‌ مرۆییه‌کان. له‌ شوێشه ته‌کنه‌لۆژییه‌کان، کۆمه‌لگه‌ ورده‌ ورده سه‌رتاپای ده‌گۆریت و، ریژه‌ی گۆرانکارییه‌که‌ی ده‌وه‌ستیه‌ سه‌ر سروشتی ته‌کنه‌لۆژیای کاریگه‌ره‌کان و کارلیکی له‌گه‌ل توخمه‌کانی ژینگه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی.

ته‌کنه‌لۆژیای زانیاری یه‌که‌م ته‌کنه‌لۆژیایه‌ که مامه‌له‌ له‌گه‌ل زانین و سایکۆلۆژی و فله‌سه‌فه‌و مرۆییه‌کان ده‌کات، بۆیه زه‌حمه‌ته پیشبینی کاریگه‌ری ئەم ته‌کنه‌لۆژیایه بکری ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر بۆ داها‌توویه‌کی نزیکیش بی و، ئەو کاریگه‌ریه‌شی که تانیستا ده‌رکه‌وتوو ته‌نها به‌شیک زۆر که‌مه له‌و پیشبینیه‌ ئەگه‌رانه‌ی خراونه‌ته‌پوو.

هه‌ندێ به‌گه‌شبینیه‌وه‌ ده‌روان ته‌کنه‌لۆژیای زانیاری و پینانویه (ته‌کنه‌لۆژیای هیوا)یه‌ که که‌موکۆری شوێرشه‌ی پیشه‌سازی دووه‌می تیدا نییه‌ و، ده‌توانی له‌ چه‌ند سالیکی که‌م ئەوه‌ وه‌دی بپیتیت که شوێرشه‌ی پیشه‌سازی له‌ماوه‌ی چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک نه‌یتوانی وه‌دی بپیتی.

له‌به‌رامبه‌ردا ره‌شپینان وای ده‌بینن ئەم ته‌کنه‌لۆژیایه‌ ده‌بیته‌ مایه‌ی فراوانبوونی که‌لین له‌نیوان جیهانی پیشکه‌وتوو و جیهانی تازه‌ گه‌شه‌سه‌ندوو، به‌جۆریک کار له‌ پینکه‌ته‌ی کۆمه‌لگه‌ی مرۆییه‌ ده‌کات و، ده‌بیته‌ هۆی زیادبوونی بیکاری و نامۆیی مرۆف زیده‌تر ده‌کات و ژینگه‌ی کاره‌که‌ی تیکده‌چی، له‌به‌رامبه‌ر هه‌ژموونی ئامیرو ئالۆزی سیسته‌مه‌که‌ی و، بره‌وپیدانی سه‌نترالیزمی و زیادبوونی ده‌سه‌لاتی به‌رپوه‌به‌ران

لەسەر کارمەندان، ھەروەھا ئەوان ھۆشدارى ئەگەرى پەيدا بوونى رىقابەرى و مەملەتتى توند دەدەن لەنيوان ولاتە پىشكە وتووھەکان بۇ كۆنترۆلکردنى بازارەکان.

ئەم جىھانەى ئەمپۇ تىيدا دەژىن جىھانى خىزايى و پەيوەندىکردنى زوى ھەوال و نامە و تىببىيەکانە، شۆرشى پىشەسازى ئەو راستىيەى بۇ سەلماندىن كە ھەرچى زياتر خىزايوونى ماشىنەکان، ماناى ھىندە زورترى بەرھەم و لە دوا دەرەنجامىشدا مەبەستى ھىندە گەرەترکردنى قازانچ دەگەيەنى.

خىزايى، ئەو دەرکەوتە نوپىيە كە چىدى ھەموو بوارەکانى ژيانمان بە چەشنىك لە چەشەنەکان دىارى دەكات و دەبىتە قەدەرىكى كۆمەلایەتى نوچ، كە ناتوانىن خۇمانى لى دەرباز بەكىن. ئەو وتەيەى كە دەلى: ئەوھى دەرەنگ بى ژيان سزاي دەدات، دەقاودەق لەم دونيايەدا كە خىزايى دەستىشانكەرى ھەموو سەرکەوتن و بالادەستىيەكە، راستىتى خۇى ھەمىشە دەسەلمىنى.

خىزايى بۇ خۇى لە جىھانى میدىاي ئەلىكترۆنى دەبىتە ئامانچ، ناوەرۆك و چەشنى رووداوەکان مەسەلەيەك نىن، بەلكو ئەوھى مەبەستەمە، كى يەكەم ھەوالى پىيە و كى دەبىتە چاوكى ئەو ھەوالە. گەرەو بچووكى ھەوالەكان رۆلى خۇيان لە دەست دەدەن و چىدى ئەوھى مەسەلەيە ئەو كاتەيە كە تا دوا ئەندازە كورت دەكرىتەوہ بۆئەوھى ھەوالەكانى پىندا تىپەپىن و بگەتە جى مەبەستە. بەم چەشەنە وەكو (فىرلىق) دەلى: «زانىارى بۇ خۇى دەبى بە خىزايى». ئەم خىزايىشە كارىگەرى گەرەو ھەرامۇش نەكراو لەسەر چۆنىتى بىنىن و تىگەيشتن و ھەست و نەستمان بەجىدىلىن. پاونكردى شوپىن و كاتى شتەكان دەبى بە كۆلەگە و خەسلەتىكى گەرەوھەرى سەدەى نوچ.

كاتىك دەگوتىرى پاونكردى جىھان لەرىگەى خىزايىوہ چنگ دەكەوچ، ماناى ئەوہشە كە لەپال ئەم حالەتەدا ھىزى پاونخواز وەكو جاران پىويستى بە دوو چاو نىيە، تا بەھۆيانەوہ تەنھا سنوورىكى دىارىكراوى تواناى بىنىنى ھەبى، بەلكو پىويستى بە چاويك ھەيە كە ھەموو شتەكان بىنىن و بزاوتيان دىارى بكات، بۇ ئەم مەبەستەش چاو دەبى بە كايەيەك بۇ كۆنترۆلکردن، ئەو چاوەش كە تواناى تىزکردنى ئەم ئەركەى ھەيە سەتەلايەتەكانە.

تاكو توانای تهكنيك له بېنېنې شته بچوكهكان گه وره تر بې، هېندهش توانای بچوكردنه وهی دونیا گه وره تر ده بې، جېهانی خۇبزیو چیدی پېویستی به چاوی ئاسایی نییه بۇئوهی شته راستییهكان بېنې و له نهېنییهكان بکولیته وه، جېهانی ئیستا له لایه ن چاوه كانی ماشینه وه چاودیزی ده كړئ. ئەمه جېهانیکه كه به خیراییه کی سه یر ده توانی وینه و زانیاریمان پیکه وه بۇ بگوازیته وه، ده توانی له کات و ساتی فرمان ده رکردنیدا هه موو ئه و زانیاریمان به توانای بېنېنه وه بخاته به رده ستمان، واته خیرایی بېنېن و زانیاری ده چنه ناو یه ک قاوغه وه له یه ک ئان و ساتدا پیکه وه کار ده کهن، به م چه شنه ته کنه لۇژیای نوئ ده توانی ئان و ساتیتی راستیه كانمان بداتی. به رای (فیریلیو) ئەم توانایه قوناغیکی نوئ له هیزی بېنېن به ره م دینئ، قوناغی بې مانابوونی بېنېنې ئاسایی و قوناغی ونبوونی کات و شوین، بېنېنې ئاسایی كه بېنېنېکی مرؤقانه یه، له م سه رده مه دا بې نرخ ده بې.

کرداری کۆکردنه وهی زانیارییه كان له م جېهانه نوئیهدا به وردترین و ئالۆزترین کیشه داده نړئ كه روبه رووی ئه و كه سه ده بېته وه كه ده یه وئ بریاری سیاسی بدات، چونكه شوړشی میدیاو شوړشی ریکخستنی زانیارییه كانن، كه فرمانه وایی هه موو رواله تیکي پېشکه وتنی ته کنه لۇژی ده کهن له م سه رده مه دا، هوی ئەمه ش ده گه رپته وه بۇ دوو گۇراوی سه ره کی كه بریتین له:

۱. زوری زانیارییه كان و به لېشاو هانتیان له سه ر هه موو ئاسته كاندا.

۲. ئەو ئالۆزییه ی كه مرؤقایه تی ئەمرؤ تیايدا ده ژیت پسپوربوونی له بواری کرداری کۆکردنه وه و ریکخستنی زانیارییه كانی کردووه به راستییه كانی ره ها، به شپوه یه ک كه تیگه یشتنی جیاوازو نمونه ی جیاواز له تیروانین و هه سترکردن به هه مان راستی دروست کردووه، له بواری گواستنه وهی زانیارییه كان له نیره ره وه بۇ وه رگر یان له سه رچاوه ی زانیارییه وه بۇ ئه و كه سه ی سوودی لن ده بېنې. له لایه نه سیاسیه كه ی ئەوه مان بېر دپته وه ئه و كه سه ی بریاری سیاسی ددات خوی له هه لویستیکدا ده بېنېته وه كه سې تاییه تمه ندی تیدایه:

یه كه میان ئەوه یه ئەو سیاسه تمه داره هه ر به سروشت و پیکهاته ی خوی شتواریکی

جه ماوه‌ری زاله به‌سه‌ر بیرکردنه‌وه‌یدا، ئەم سیفە‌تە‌ش زورجار دژ له‌گە‌ڵ کرداری مامە‌له‌کردن له‌گە‌ڵ کێ‌شه‌کاندا. له‌لایه‌کی دیکه‌ پێ‌ویسته‌ له‌سه‌ری زورجار به‌خیرایی بریار بدات، چونکه‌ له‌وانه‌یه‌ خۆی له‌ هه‌لوێ‌سته‌یه‌کدا ببینێ‌ته‌وه‌، که‌ زیاتر له‌ چه‌ند خوله‌کیکی به‌ده‌سته‌وه‌ نه‌بێ‌ بۆ بریاردان له‌ کێ‌شه‌یه‌ک که‌ پێ‌ویستی به‌ بریارانه‌. سه‌ره‌رای ئە‌مه‌ش له‌وانه‌یه‌ ناچار بێ‌ بۆ بریاردان به‌بێ‌ هه‌بوونی زانیاری تازه‌و نوێ‌ بووه‌وه‌، ئە‌مه‌ش جووره‌ مامە‌له‌کردنیک به‌سه‌ریدا ده‌سه‌پینی بۆ مامە‌له‌کردن له‌گە‌ڵ زانیارییه‌ کۆنه‌کانی گەر هه‌یبی.

زانستی زانیارییه‌کان ته‌نها شیوازی مامە‌له‌کردن نییه‌ له‌گە‌ڵ کۆمپیوته‌ره‌کاندا، ئە‌م چه‌مکه‌ش که‌ له‌ناو زۆر له‌ چینه‌ زانستییه‌کاندا بلاوه‌، راست نییه‌، چونکه‌ په‌یوه‌ندی زانیاری به‌ بریاردانه‌وه‌ له‌ سێ‌ ئاستدا ده‌رده‌که‌وێ‌:

یه‌که‌میان، کاتیک زانیارییه‌که‌ ده‌بێ‌ته‌ بابه‌تیک تیرامان دواتر ئامرازیک بۆ پشتگیریکردنی بزافه‌که‌، که‌ ده‌بێ‌ به‌و شیوه‌یه‌ ئە‌و زانیارییه‌ دابنێ‌ که‌ بواری بدات به‌ به‌کارهێنانی و به‌ سه‌ره‌خۆیه‌کی ته‌واو له‌ ناوه‌رۆکی ئە‌و زانیارییه‌.

دووه‌میان کاتیک که‌ پێ‌ویست ده‌کات زانیارییه‌که‌ له‌گە‌ڵ زانیاری دیکه‌دا تیکه‌ڵ بکری به‌مه‌به‌ستی دۆزینه‌وه‌ی گریمانیکی دیاریکراو یان گه‌یشتن به‌ تێ‌وریکی دیاریکراو بۆ گه‌یشتن به‌ زانیارییه‌که‌ ئه‌نجام دیاریکراو، یان بۆ راده‌ی کاریگه‌ری ئە‌و گریمانه‌ له‌سه‌ر زانیارییه‌که‌ ئە‌مه‌ش ده‌بێ‌ته‌ توخمیکی بنه‌رته‌ی بۆ گفتوگۆکردن له‌نیوان عه‌قڵی مرو‌ف و ئە‌و ئامیزه‌ بێ‌ده‌نگه‌دا.

لایه‌نه‌کانی په‌یوه‌ندییه‌ نیوده‌وله‌تیه‌کان ته‌ماشای په‌یوه‌ندییه‌ ژینگه‌یه‌کان ده‌که‌ن له‌ گۆشه‌نیگای توانای هه‌موو لایه‌نیک بۆ به‌ده‌سته‌هێنانی چی له‌ توانایدا هه‌بێ‌ له‌ سوودو قازانج له‌سه‌ر حیسابی لایه‌نی به‌رامبه‌ر، ئە‌مه‌ش به‌بێ‌ به‌ده‌سته‌هێنانی زۆرتین زانیاری ده‌رباره‌ی لایه‌نه‌کانی دیکه‌ ناتوانن بۆ ئه‌نجام بگه‌یه‌نن، به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه‌ ئە‌و ولاتانه‌ی که‌ له‌ چوارچێ‌وه‌ی ئە‌و هه‌ریمه‌دا ده‌ژین.

لێ‌ره‌ش گرنگی کۆکردنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان له‌باره‌ی ولاتیک له‌به‌ر چه‌ند پێ‌ویستییه‌که‌ ده‌رده‌که‌وێ‌، له‌ئه‌نجامدا هیزی راسته‌قینه‌ی ئە‌و ولاتت بۆ ده‌رده‌که‌وێ‌، سه‌ره‌رای

ئەمەش ئەو زانىيارىيە بەدەستھاتووانە لەبارەى ئابوورى و سياسەت و كلتور و ئايىن و بارى كۆمەلايەتى و نەژادى لە وولاتەدا گرنكى زۇريان ھەيە، چونكە بوارى بپرياردانى راست و دروست دەپرەخسىنن، بەمەش دەتوانرى بەشپۆھەيەكى كاريگەرەنە و ئاراستە ديار بپريار بدرى، بۆيە زانىنى زانىيارىيەكان خۆى لەخۆيدا بەھىز دادەنرى.

ئەگەر رادىو تەلەفزيون سەرکەوتو بووبن لە گۆرپنى ميدياي سىفەت بۆ ميدياي گروكار (كتلە) يان جەماوەر، ئەوا تەکنەلۇژياي زانىيارى ھەولەدەت بۆ گواستەوھى ميدياي جەماوهرى لە قۇناعى ميدياي تايبەتمەنديەو، پيشتر قسە لەبارەى پەخشەوھ دەکرا لە چوارچيۆھەيەكى فراوان (broadcast)، بەلام ئىستا لە چوارچيۆھەيەكى تەسك (narrowcast) ھوھ گويىستى دەبين، بەئامانجى پىکانى بارگايى ميديايى بۆ تويزگەلى ديارىکراو.

ميديا لە سىستى پەخشکردنى پەيامەكەى بۆ سەرجم بينەران بەرەو سىستەمىك دەروات كە بوار بەدات بە بينەر خۆى ماددە ميديايىەكان و كاتى تەماشاکردنران ھەلپزىرى، ياخود ھەلپزاردنى بابەتەکانى رۆژنامەكەى لە چوارچيۆھى بنەمايەكى گەرە لە ماددە ئامادەکراوھكان بۆ بلاوکردنەوھو ديارىکردنى شپۆھى دەرھيتانى ئەو رۆژنامەيە، ئەمەش رووى نەدەدا ئەگەر ئەو پيشكەوتنە مەزنە لەبوارى تەکنەلۇژياي پەيوەنديکردن رووينەدابايە، كە ئامرازى کردارى دەستەبەر بوون بۆ پىنگەوھەستنى ناوھندەکانى پەخشى ميديايى بە جەماوەرەوھ لەرنگەى كيبەلەکانى پەيوەنديکردنى راستەوخۆ يان كۆدى تايبەتەوھ. ئەمە سەبارەت بە پەيوەندى ناوھندەکانى ميديا بە بينەرانى، بەلام سەبارەت بە پەيوەندى بينەر بە ئاميرەکانى وەرگىرى ماددە ميديايىەكان، بەرەو يەگگرتن دەچى لە سىستىمىكى تەواو كە رادىو تەلەفزيون و رىكۆردەر بەھەموو چۆرەکانى و ئاميرى پيشاندان، كە ھەموويان لەژىر كۆنترۆلى كۆمپيوتهردا كار دەكەن و، قيديوى ولامدەرەوھ (interactive video) شۆرشىكى راستەقىنەيە لە جيهانى رۆشنىبرى و فيربوون و كاتبەسەربردن، كە بينەر لە مالەوھ لەشويتى دانىشتى خۆيەوھ، دەتوانى چالاكى ھاوشپۆھى چالاكى راستەقىنە ئەنجام بەدات، بەم نزىكانە دەتوانى سەردانى موزەخانەكان و گەرەن بەنيو پيشانگەكان و

سەردانى شوپنەوارە دىرىنەكان بكات. ميديا بە پالپىشتى تەكنەلۇژىيە زانىيەرى دەتوانى رۇلنىكى سەركى بىيىنى لە لە پەيوەندىكىردنى خزمەتگوزارى فيربوون بۇ ناوچە گوندنشىنەكان و پركردنەوہى كەموكورپىيەكان لەمبارەيەوہ، گرنكى ميدياش زياتر دەبى لە پركردنەوہى كاتبەتالى و فيربوونى بەردەوام و بەرزكردنەوہى ھوشيارى روناكبيرى بۇ جەماوهرىكى زۇر.

ئەو رۇلە گرنكى تەكنەلۇژىيە پەيوەندىيەكان لە كۆمەلگەى نوي دەيگىرئى، دەكرئ بۇ چەند ھۆكارىكى سەركى بيگەرئىننەوہ، گرنكترينيان ئەمانەن:

۱- گۇرانى ئابوورى بۇ جىھانىتى، ئەمەش كارىكە زەحمەتە لىك جيا بگرىنەوہ، ئايا جىھانىتى دەرنجامى بلاوبوونەوہى تۇرەكانى زانىيەرى؟ ياخود بلاوبوونەوہى تۇرەكانى زانىيەرى يەككىك لەو دياردانە بوو كە بۇتە مايەى دياردەى جىھانىتى؟

۲- لەگەل زيادبوونى خىزايى رىتمى جموجولى كارەكان و ئالۇزبوونى، پىويستى بە خىزايى ئالوگۇرئى زانىيەرى گەشەى كرد لەنيوان شوپنەكانى كارى جياواز لە نيو دەزگايەك يان چەند دەزگايەكدا.

۳- ئاراستەگرتن بۇ دارزاندنى ميدياي جەماوهرى بۇئەوہى پىكراوتر بى (نمونه كلاسيكەكەى تەلەفزيۇنى كىپلە)، لەپىناو جۇراوجۇرىتى خزمەتگوزارى ميديايى و رىكلامى و پەخشكردنى بۇ جەماوهرى ئامانجدار، لەجياتى شىتوازى پەخشى باو كە سەرجەم جەماوهر وەرىدەگرئى، ئەم پەيوەستبوونەى جەماوهر بە سەنتەرەكانى ميديا لەميانەى تۇرگەلى تايبەتبيەوہ دەبى.

۴- پىرۇسەى بىرياردان تەنھا پىشت نابەستى بە زانىيەرى فەراھەمبوو لەنيو دەزگادا، بەلكو زۇرجار پىشت بە زانىيەرى لە دەرەوھيدا دەبەستى، بەھۇى تىكئالانى جىھان و پىكەوہبەستوويى رووداوەكانى.

۵- زيادبوونى ئاراستەگىرى دەزگاكانى كار بەرەو كەمكردنەوہى جموجولى تاكەكان و، قەرەبووكردنەوہى بە پەيوەندى تەلەفۇنى و فاكس و سازدانى كۇنگرە لەدوورەوہ، بەمەبەستى دەستەبەركردنى وزەو كەمكردنەوہى تىچوونى پارەو كات.

شوناسی کۆمه‌لگه‌ی زانیاری:

کۆمه‌لگه‌ی زانیاری به‌هاو چه‌مک و شینواژگه‌لی نوڤ ده‌خاته‌روو، به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی سه‌ختیش ده‌سه‌پیننیه‌ سهر تاکه‌کانی و هۆشدارای ململانینگه‌لی نوڤ ده‌دات و، گرنگی زانین و کلتوورو زمان ده‌ده‌ره‌وشیننیه‌وه‌و، پرسگه‌لی فه‌لسفی په‌یوه‌ست به‌ مروڤ له روبه‌پووبونه‌وه‌ی ئامیردا ده‌ورووژینن.

یه‌که‌مجاره‌ چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌کان به‌ توخمگه‌لی نامادی و هه‌ستپیکراوه‌وه‌ په‌یوه‌ست بیت، له‌کاتیکدا خودی ته‌کنه‌لۆژیا خولقاوی خواستی مروڤه‌کانه، له‌مباره‌یه‌وه‌ ژماره‌کان هه‌ندئ راستی ده‌رده‌خه‌ن وه‌ک، ئاکامی گشتی پیشه‌سازی زانیاری له‌سالی ۲۰۰۰ به‌هزار بلیۆن دۆلار ده‌نرخینن، به‌مه‌ش بووه‌ یه‌که‌م پیشه‌سازی له‌ میژووی جیهاندا که ژماره‌ی تریلیۆن تۆمار بکات. هه‌روه‌ها پیشه‌خه‌رانی سیستمی سوپه‌رکۆمپیوته‌ر خه‌ریکی سه‌رقالی په‌یوه‌ندیکردنی خیرایی ئه‌و جۆره‌ی کۆمپیوته‌رن به‌ تریلیۆنیک کرداری ژمیریاری له‌ یه‌ک چرکه‌دا که به‌رامبه‌ر ۵۰-۱۰۰ هینده‌ی خیرایی ئیستا ده‌بن.

کۆمه‌لگه‌ی زانیاری په‌یوه‌سته‌ به‌ هه‌ردوو پره‌نسیپی زانین و ئازادیه‌وه‌، کۆمه‌لگه‌یه‌کی زانیاری له‌ ده‌ره‌وه‌ی سیستمی دیموکراتی که مافی هاوالاتیبوون فه‌راهه‌م ده‌کات، وینا ناکرین، ئه‌مه‌ پئویستی به‌ شوناسیکه‌ بروای به‌ دیموکراتی هه‌بن و له‌ پره‌نسیپه‌کانی تیر نه‌بن، چونکه‌ ئازادی و گفتوگۆ جیاوازی به‌هاگه‌لینکن، ناکرین له‌ کۆمه‌لگه‌ی زانیاری جودا بکرینه‌وه‌. کۆمه‌لگه‌یه‌کی زانیاریش وینا ناکه‌ین له‌ ده‌ره‌وه‌ی پینکه‌اته‌ی سه‌ره‌کی بی که مافی ده‌ستپیشخه‌ری و گه‌یشتن به‌ زانیاری بۆ تاکه‌کان ده‌سته‌به‌ر بکات.

ئهم پینکه‌اته‌ بنه‌ره‌تیه‌ به‌ مه‌رجی ده‌زانن که سیستمیکی په‌روه‌رده‌یی و توڤینه‌وه‌یی پیشکه‌وتوو په‌یوه‌ست به‌ تۆری زانیارییه‌ جیهانییه‌کان، هه‌روه‌ها کلتوورینکی دیجیتالی هه‌بن که ریکخراوه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و ده‌زگا تابه‌ت و گشتیه‌کان تیايدا به‌شدار بن، چونکه‌ ئاراسته‌ی ستراتیژی کۆمه‌لگه‌ی زانیاری له‌ بنه‌ره‌تدا خۆی له‌ پینکه‌یتانی کلتووری تاک و ریکخستنی فه‌زای گشتی له‌سه‌ر هه‌ردوو بیروکه‌ی ئازادی

و معریفه، ده‌بینیته‌وه.

ئەم شوڤرشه کلتووورییه له ره‌فتارو چه‌مه‌کان پنیوست به برینی شوناسی کلاسیکی ده‌کات بق شوناسیکی نوئ که بتوانی پیکه‌وه گونجان له‌نیوان چه‌سپاوه که له‌پووورییه‌کان و میتشکی ئینته‌رنیتدا دروست بکات. چه‌سپاوه‌کان به‌شیکن له ئیستا، ئیستا تا که زه‌مه‌نه که خاوه‌نین بق ئەوهی تیایدا بژین، شوناسیش له به‌رده‌م به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی زانیاریدا، به‌شیکه له پرۆژه‌ی نوئیکاری گشتگیر، نه‌ک ته‌نیا به‌مانا هزرییه‌که‌ی به‌لکو به مانا مه‌ده‌نی ده‌زگایه‌ی مه‌عریفیه‌که‌ی که به‌هاکانی په‌روه‌رده‌و ره‌فتارو ریکخستنی سیاسی و فه‌زای گشتی ده‌گرێته‌وه.

ئەگەر پروانینه نه‌ینی ئەو سه‌رکه‌وته‌ی ولاتانی پیشه‌سازی وه‌ده‌ستیان هیتاوه، ده‌بینین گرنگترین پیکه‌اته له کارلیکی گه‌شه‌پێداندا مرو‌فی زانییه. کارلیکی ئەم‌رۆ له‌نیوان هیزو مه‌عریفه‌یه، کۆمه‌لگه‌ی زانا، کۆمه‌لگه‌یه‌کی به‌هیز ده‌بن، چیتر ژماره‌ی دانیشتوان و زۆری داها‌ت و هیزی سوپا کاریگه‌ری ئەوتوی نه‌ما له دیاریکردنی سه‌رچاوه راسته‌قینه‌یه‌که‌نه هیز.

میتشکه دا‌هینانکاره‌کان و کۆنتروڵکه‌ری ته‌کنیکه‌کانی زانیاری و په‌یوه‌ندیکردن ئەم‌رۆ له‌سه‌ر ئاراسته‌ سیاسی و ئابووری و ناوه‌نده‌کانی ب‌ریارو هه‌ژمووندا کاریگه‌ر ده‌بن. بۆمان ده‌رده‌که‌وئ که په‌یوه‌ندی مشتوم‌ری نیوان شوناس و کۆمه‌له‌ی زانیاری که په‌یوه‌ندییه‌کی کاریگه‌رو قووله، له‌وانه‌یه سه‌له‌بی بی‌یان ئیجابی، به‌پیی توانای کلتوووره‌که بق تیکه‌ه‌لکینشی شوناسه‌که له بزافی میژوو له‌لایه‌ک و، توانای میتشکی سیاسی به‌به‌رپرسیاریتی ب‌ریاردان له‌سه‌ر تاوتویکردنی هه‌لب‌ژاردنه‌ نوئیه‌کان له سیستمی هزرو ره‌فتارو ده‌زگا‌کاندا. جیا‌کردنه‌وه‌ی راسته‌قینه له‌نیوان شوناس و شوڤرشه‌ی زانیارییه‌کاندا، کلتوووری دیموکراتیه‌یه به‌مانا مه‌ده‌نییه‌که‌ی که هاوواتای نوئیکه‌ری و هاو‌لاتیتی ئازادی زانییه.

زانیاری.. مملاتیی دواروژ:

میدیا کرۆکی کۆمه‌لگه‌ی زانیارییه که نه‌وه‌ی دیموکراتیه‌یه و، مه‌رجیکه له مه‌رجه‌کانی

ئازادى و ھاۋالاتىبون و، دەروازەى راستەقىنە بۇ برەۋدانى بە كىردەىى دىموكراتى و كۆمەلەى دىالوگ و پەيۋەندى بەستودا، سەرەراى ئەۋەى كە كارلىكى پەيۋەندىكردى نابتە ھۋى دىموكراتى، بەلام رۆلى شوناسى كلتورى نوى خولقاندنى ئەم كارلىكەپە بۆئەۋەى كۆمەلگەى زانىارى تەنبا ئەفسانەپەكى تەكنىكى كلتورى نوى نەبى لەنىۋ دەستى كەمىنەپەك كە رىكا ئەلىكترۇنىپەكان بەرەۋ مېدىا بەكاردىنن بۇ ھەرمېندان بە بەھاۋ پرۆژە بازىرگانى يان سىياسىپەكان.

بلاۋبۋونەۋەى ئامرازەكانى پەيۋەندىكردى ھاۋكات بۋو لەگەل دوو رەۋتى جىاۋاز لە سىستىمى ھزرى نەتەۋاپەتى، رەۋتىك بانگەۋاز بۇ جۇراپەتى خولقېنەرو كلتورى جىاۋازى و گفوتوگۆى شارستانپەتپەكان و كۆتاپى عەقلانىپەتى گىستگىر دەكات و، رەۋتىكى لوتكەگىرى تاك لاپەنانە كە جىپھانگىرى سەرماپەدارى خىستۋوپەتپە گەرو، لەمىانەى كلتورى تاك ھزرو پەكبۋونى زۆرە ملنىانە تىپەرى، لە ژىر بەپىداخى دىموكراتى رۆژئاۋا.

مۆركى دەستەبژىرى بۇ تەكنەلۆژىپە پەيۋەندىكردى و مېدىا خىرا بۇ مۆركى جەماۋەرى دەگۆرى، ۋاتە بەرەۋ پىنكھاتەكانى شوناسى كللاسكى ئاراستە دەگرى، كە ھەلگىرى ناۋەرۆكى بەھادار بى كە مەرج نىپە ئامادەباش بى بۇ مامەلەكردى لەگەلى بە تىروانىنىكى كلتورى رەخنەگرانەى كراۋەۋە، كە ۋا دەكات لەۋ تۋىژە كۆمەلگەپە فراۋانە تەنبا بازارىكى بەكاربردن بى بۇ ناۋەرۆكگەلىك كە بەشدار نابت لە بەرھەمپىنان و ئاراستەكردىدا. ئەم ھۇشدارپە لە مەترسىپەكانى جىپھانگىرى زانىارى بۇ سەر شوناس، لەلاپەن خودى بىرمەندانى رۆژئاۋاۋە سەرچاۋەى گرت بۇ دانانى ئاستىك بۇ ئەۋ گەشپىنپە زىاد لەپىۋىستەى كە سەرانسەرى جىپھانى گرتۋتەۋە.

ئايدۆلۆژىپە ئەمىرۆ كلتورە، شوناسى كلتورىپە تاكە قەلغانە كە ماۋەتەۋە لەبەردەم كىشانى جىپھانگىرىدا. كۆتاپى ئايدۆلۆژىپە كە (دانىل بىل) باسى لى دەكات، لەداىكبۋونى كۆمەلگەپەكى پاش پىشەسازى رادەگەپەنى، كە لەسەر تەكنەلۆژىپە زىرەكى و پىشەسازى مېدىا دادەمەزرى، كە سەبارەت بە رۆژئاۋا كۆتاپى ململانىكەپەتى لەگەل ماركسىپەت و ھەلۋەشانەۋەى سىستىمى سۆسىالىستىپە، بەلام

ئایا مانایەك دەبەخشی بۆ ئەو ولاتانەى نەچونەتە نێو كۆمەلگەى پێشەسازى و مەملەتەى ھەژمونی نییە لەسەر جیھان لەگەڵ ھەزرى گشتگیردا؟ ئایا شتێك دەگەيەنئ بۆ ئەو كۆمەلگایانەى كە بەسەر داھێنانە زانیاری و پەيوەندیەكان زال نەبوونە و ھێشتا بە چەسپاوەكانى شوناسەكەى پەيوەستە؟

ئەمە ئەو مەترسییە كە ئایدۆلۆژیای جیھانگیرى و ئایدۆلۆژیای بەربلاو كە بە ئامێرە بیستنى بینینیەكان كار دەكات و، زانیارییە ژمارەییەكان ھیزی مەرجى ئایدۆلۆژى ھەيە بۆ ھەرگەر بە جۆریك ملکہەچى لۆژیكى بازراگانی دەبێ، كە مانای دۆرانی كەلتوورو پەرتوبلاوکردنى شوناس دەگەيەنئ. لێرەو شوناسى خاوەن توانای خۆراگرو خستەسەر لە كۆمەلگەى زانیاری، ئەو شوناسە رەخنەگرەيە كە بە چەسپاوە كلتوورى و نیشتمانییەكەى تیرە.

ھەلقولانى زانیارییەكان مێشكىكى ئابوورى كۆنترۆلى دەكات دژە لەگەڵ رەوتى رەخنەگرانە، ھەرۆھا عەقلى سیاسیش دژە لەگەڵ رەوتى رەخنەگرانە. گوندى ئەلیكترۆنىش كە مێشكى جیھانگیرى ھەولەدات بیسەپینئ، جیاوازی لەنیوان ھەژارو دەولەمەند، خێراو لەسەرخۆ، لەنیوان بەرھەمھێنەرانی مەعریفەو بەكاربەرانی قوولتر دەكات.

وھك دیارە مەملەتەى دواڕۆژ ئاراستە كراوہ بۆ كۆنترۆلكردنى كۆمپوتەر و تەلەفزیۆن و تەلەفون، كە دەكرئ لەسەر ئینتەرنیت بتوینریتەوہ، بۆیە لە توانای ئەو ھیزانەدایە كۆنترۆلى تەكنیکەكانى ئینتەرنیت دەكەن، بەپینى تیۆرى داروین «مانەوہ بۆ چاكترین و بەھیزترینە» لە دواڕۆژدا كۆنترۆلى جیھان بكەن.

به‌شی پینجه‌م
ده‌رووناسیی جه‌ماوه‌رو نامرازه‌کانی میدیا

به شی پنجم دهرووناسی جه ماوهرو نامرازهکانی میدیا

له جه ماوهری نامرازهکانی میدیادا تاک شتهکان پهسند دهکات یان رهی دهکاتهوه، نریک دهبیتهوه یان لهگهال نامرازهکانی میدیا خوی دور دهگریت، لهسهر بنهمای بریاری ههلبژاردنی و پین باشبوونی و، ئاستی ئهم پین باشبوونه یان توندیبهکهی روبه پروو دهگریتهوه یان ناگریتهوه. له بهر ئهمه، سه ره تاکانی گهران به دوی هؤکارهکانی پین باشبون یان بایه خدان و بههیزی ئهم پین باشبوونه و چریبهکهی، له چوارچیوهی به کارهینانی تاک بو نامرازهکانی میدیاو روبه پروو کردنهوهی بو ناوه رۆکه کهی. بو وهلامدانهوهی پرسیارهکانی تایبته به به کارهینانی جه ماوهرو هؤکارهکانی ئهم به کارهینانه، وایکرد بونیاتی دهروونی تاک له په یوه ندیبه کهی به بریاری به کارهینان دوویات بگریتهوه، به وپیتی شیوازیکی رهفتاره.

تایبته ندیبهکانی جه ماوهر:

دهگریت جه ماوهر بو چند دهسته یهک دابهش بگریت، له وانه:

- خاوهن ئاراسته ی زانستی:

ئه وانهی ئاره زویان به لای بریاردان له سهر شت و کهس و ماناو سیماکانی چالاکی مرۆبیه، له چوارچیوهی یاساو تیورو په یوه ندیبه گشتیبهکانداو، رهفتاری په یوه ندیگردنی تاک به رامبهر نامرازهکانی میدیا بهم تیگه یشتنه کاریگر ده بیت، چونکه تاک له خاوهنانی ئهم ئاراسته یه، به پیوهری رازیوون یان په سندکردنی پیوه ره زانستیبهکان په سندی دهکات یان رهی دهکاتهوه، ههروهها به به هایهک که کارکردن به زانینی مرۆبی زیادی دهکات، ئهم ئاراسته یه به ئاستی دهسکهوتی زانستی کاریگر ده بیت.

- خاوهن ئاراسته ی ماددی یان کرداری:

لەم دەستەبەدا تاک لە چوارچێوەی قازانجی راستەوخۆ و داھاتی ماددی بېراره کانی دەدات، ھەروەھا بە تێگەیشتی سزای راستەوخۆ بۆ رەفتاری پەيوەندیکردنیانە لەگەڵ ئامرازەکانی میدیادا.

- خاوەن ئاراستەى مەعنەوى:

ئەم ئاراستەبە بە پێچەوانەى ئاراستەى پېشوو، بېراردانەکانى تاک بە قازانج یان داھاتى واتایى کاریگەر دەبیت، بە گونجان و خۆگونجاندن و تیزکردنى ویژدانى و سۆزدارى کاریگەر، لەم ئاراستەبەدا پێوەرە باوەکان ماناو ھىماکانن، کە پالپشتى خۆشەویستى و خێرو ئاشتى و براىەتى و ھاوسۆزى و ئاشناپەتى دەکن.

- خاوەن ئاراستەى کۆمەلایەتى:

ئەم ئاراستەبە پەيوەستە بە چوارچێوەى ئەو بېرارانەى کۆمەلە و کۆمەلگەکان بۆیان دەمینیتەو، بۆ شینوازیكى باو لە دابونەرىت و عورفەکان کە کۆنترۆلى پەيوەندى تاک بەویترەو دەکات لەناو کۆمەلە جیا جیاکاندا.

تیۆرەکانى رافەکردنى ئاراستەکانى جەماوەر بۆ ئامرازەکانى میدیا

لێرەدا ئەو تیۆرە دەروونپیانە دەخەینە روو کە رافەى ئاراستەکانى جەماوەرو پالئەرەکانیان دەکات، لە کاتى تەماشاکردن یان چاودێرىکردنى ئامرازەکانى میدیا:

یەكەم: تیۆرى ھاوسەنگى زانین و بەکارھێنانى ئامرازەکانى میدیا:

تویژینەو ھەکان بايەخیان بە لىكۆلینەو ھى پەيوەندىکردن و پەيوەندىبەكەى بە تیۆرى ھاوسەنگى یان رىكۆپىكى و گونجان داو، گرنگىبەكەى لە گۆرىنى ئاراستەکان و پىكھىنانى لەسەر بنەماى ئەو پرهەنسىیانەبە کە (فرتیز ھیدەر F.Heider) لە ھاوسەنگى دايرشت، بەلام كەمىك لەم لىكۆلینەوانە ھەولیاندا پرهەنسىبەكەى ئەم تیۆرانە بە بەكارھىنانى تاک بۆ ئامرازەکانى میدیا بىبەستەو، سەرەپاى گەشەى چەمكى جەماوەرى وەرگر كە بېرارهكەى لەسەر بنەماى زانىارى پېشوو لەبارەى چەمكى ئامرازو سەرچاوەو ناوەرپۆكەكە و رۆلى زانینى درككردن دەدات، ھەك یەكىك لەو ھىزانەى رۆلىك لە پروسەکانى ناوھندىارى دەبینن كە چەمكى كاریگەرى و

ئاراسته‌كانى گۆرپوھ.

ئىستا ھەولەدەھىن باس لە تەوزىفكردى تىۆرەكانى ھاوسەنگى بگەين لە ھەسفرىدن و بەكارھىتئانى تاك بۆ ئامرازەكانى مېدىيا، لە روانگەى ئەم گرىمانانەوھ:

* جەماوھرى ئامرازەكانى مېدىيا بە جەماوھرىكى چالاك دادەنرىت، لە ئامرازەكانى مېدىياو ناوھرۆكەكەى ئەوھ ھەلدەبژىرىت كە لەگەل بايەخ و پىن باشبوونەكانىدا دەگونجىت و، چالاككېھەى كارايى پېوھ ديارە كە رۆلەكەى بايەخ بە لابردنى ماناكان لەسەر ئەو. ھىما پەيوھندىكرىدانە دەدات، كە لە ئامرازەكانى مېدىيا وھرى دەگرىت.

* بەكارھىتئانى ئامرازەكانى مېدىيا بە شىوازىكى رەفتارى تاك دادەنرىت، ھەمىشە لەگەل ئاراستەكانى تاك كۆكە كە ئەم رەفتارە ئاراستە دەكات. بونىياتى زانين لەپال بونىياتى وىژدانى لە بونىياتئانى ئاراستەكان رۆلى ھەيە، چونكە ئاراستە كار دەكاتە سەر رەفتار وھك چۆن كار دەكاتە سەر بونىياتى زانين. پەيوھندى نىوان بونىياتى زانينى تاك و بونىياتى ئاراستەكان و رەفتار بە گەوھەرى تىۆرە زانينىھەكان دادەنرىت، جا ئەوھ بىت كە بە دوای ھاوسەنگى يان جىاوازى زانين لای تاك دەگەرىت، لە چوارچىوھى پرۆسەكانى پەيوھندىكردى خودى و برىاردانى رەفتاردا، يان پرۆسەكانى كارلىك لە پەيوھندىكردى مرويىدا.

* تاك ئاراستەكەى بەرھو ئامرازەكانى مېدىيا ديارى دەكات، لەرىگەى ئەو وىنە ھزرىيەى لە ھەگبە زانينىھەكەى دەيكىشيت لەبارەى ئەم رەفتارانە يان يەككىيان، ياخود لەئەنجامى شارەزايى كەلەكەبوو لە نزيكبوونەوھى ئەم ئامرازانە و، پەيوھندىيەكەى بەو ھەستانە كە تاك ھەلى دەگرىت لە چوارچىوھى شارەزايىھەكەيدا، لەلايەكى ديكە ئاراستەى وھرگرى پەيوھندكار لە رىگەى ھەلسەنگاندنى بۆ تايىھەتمەندىيەكانى پەيوھندكار ديارى دەكرىت، ھەروھەا پەيوھندىيەكەى بەو چەمكانەى پىشكەشى دەكات لە ناوھرۆكى ئەو پەيامانەى بلأوى دەكاتەوھ يان پەخشى دەكات، ھەروھەا ئاراستەى تاك بەرھو ناوھرۆكى بلأوكراوھ يان پەخشكراو، لە ميانەى ئاستى رىككەوتنى يان ناكۆكى لەگەل بونىياتى زانينى تاك، يان ئەو ماناينانەى ئەم ناوھرۆكە لە خۆى دەگرىت.

نمونه له باره ی تیوری هاوسهنگی زانین (تیوری هیدر له هاوسهنگی):
تیوری (هیدر) لهو تیورانده دانه نیت که له هاوسهنگی زانینی لای تاکی
کۆلیوه ته وه، باس له په یوهندی نیوان سئ توخم دهکات، که تاک و ئهوانی دیکه و
شتهکان یان رووداوهکانه که تاک و ئاراسته ی تاک درکی پئ دهکات و، درککردنی
تاک بۆ ئاراسته یه کیتر به ره وشتهکان.

ئاراسته ی تاک کاریگر ده بیت به دوو جور له په یوهندی، په که میان: په یوهندی
هستهکانه یاز، په یوهندی ویژدانی یاخود سۆزداری، که هاوکاره له هه لسه نگانندی
که سهکان یان شتهکان و، دهر بری ئاره زوو یان ریگری، خوشه ویستی یان رک
لییون، په سندرکن یان ره تکرده وهیه و، تاک ئاره زوو ی بونیاتانی ئه م په یوهندیانه
به شینوهیه کی هاوسهنگ دهکات، چونکه ناکری که سیک یه کینکی خوش بوویت که
ریزی لی نه گریت، یان مه یلی به لای شتیک بیت که بی به ها بیت. دووهم: په یوهندی
یه کیتییه که ئامازه به پله ی درکپکراوی یه کیتی توخمهکان له نیوان خۆیاندا دهکات
و، به لیکچوون یان لیک نه چوون، نزیک یان دور، ئینتیمایان نه بوونی ئینتیمایه
ده بریت، (هیدر) وای ده بینیت ئه گهر پله ی یه کیتی له نیوان توخمهکان بهرز بوو ئهوا
به ئهرینی دانه نیت، به پیچه وانه شه وه راسته.

له روانگه ی شه وه ی پینشو، دوو جور ئاراسته لای تاک هه یه، که له وانه یه
ئاراستهکانی تاک به ره و توخمهکان ئهرینی یان نه رینی بیت، پاشان ئه و ئاراسته یه
له سه درککردنی تاک له باره ی په یوهندییهکانی یه کیتی نیوان توخمهکان وه ستانه وه،
ئهمهش له وانه یه به ئهرینی یان نه رینی بیت.

باری هاوسهنگی ئامازه به و باره دهکات که تاک تیایدا درک به و ئاراستانه
دهکات، به وپییه ی له گه ل یه کتر هه ماههنگ و پیکه وه گونجاون، کاتیک تاک تیایدا
درک به ناهاوسهنگی یان که موکورپییه که دهکات، ئهوا ههست به باریک له گرژی
یان دلله راوکئ دهکات، وای لی دهکات ئاره زوو ی به لای یهک ئاراسته یان زیاتر له
په یوهندی ههستهکان یان یه کیتی بشکیته وه، تا ده گه رپته وه بۆ باره که یان هه ماههنگی
یاخود پیکه وه گونجان.

دووم: تیوری هه ماههنگی زانین/ ویژدانی:

تیوری (رۆزنبرگ M.G.Rosenberg) له هه ماههنگی زانینی ویژدانی، له تیوره سه رهکیه کان داده نریت که چۆنیتی پیکهتانی ئاراسته و گۆپینی دیاری دهکات، ئاراسته به پینی ئەم تیوره نابیت له سنووری بریاره توندروه و هکاندا ته نیا له گه لی بیت یان دژی بوهستیه وه، ئه رینی یان نه رینی بیت، ئەمه که سه که له نیوهی رینگه راده گریت، چونکه تاک له پال ههسته که ی به چه مکیکی دیاریکراو، بیرو باوه ری دیاریکراوی له باره ی ئەم چه مکه هه به، بۆیه پتویسته له و ئاراستانه پروانریت به و پینه ی ئەنجامی پیکهاته زانینییه کان (بیرو باوه ره کان) و پیکهاته ویژدانییه کان (ههسته کان) ه له یه ک کاتدا.

گۆران له پیکهاته ی زانین ده بینه هۆی گۆران له پیکهاته ی ویژدانی، به پینچه وانه ش راسته، چونکه ئەگه زانینه کانی تاک به ره و شته که گۆران ئەوا ههسته که شی به رامبه ر ده گۆریت، (رۆزنبرگ) وای ده بینیت بونیاتنانی ئاراسته به ریکهستنیکی هاوسهنگ داده نریت، کار بۆ پاریزگار یکردن له م هاوسهنگیه ی نیوان پیکهاته کان دهکات، کاتیک گۆران له یه کیک له پیکهاته کان وا دهکات ریکوپیکی له دهست بدریت، ئەوا زۆربه ی جار ئەم چالاکیه یه کیک له م شیانیه ی خواره وه له خۆ ده گریت:

- له وانیه تاک ئەو زانیاریانه رت بکاته وه که بۆته هۆی له دهستدانی ریکوپیکی.
- لیک هه لوهشانی ئاراسته ی ناوخۆیی و بریاردان به بوونی ئاراسته ی زۆر به ره و شته که، وهک ئەوه ی ئەو قسه یه په سند بکریت که شته کان هه ندیکی به سووده و هه ندیکی زیانبه خشه.

- گۆپینی زانینی ده بینه هۆی گۆپینی ویژدانی، به پینچه وانه شه وه راسته.
لیره دا جیه جیکردنی ئەم تیوره له سه ر به کارهینانی تاک بۆ ئامرازه کانی میدیا ده خهینه روو:

ئوه ونده به س نییه که ههستی تاک به رامبه ر ئامرازه کانی میدیا یان ناوه رۆکه که ئه رینی بیت، بۆئه وه ی رهفتاره که ی له پال به کارهینانی ئەم ئامرازانه ههروه ها ناوه رۆکیش بیت، به لکو کاره که سه ره پای ئەوه پتویست به هۆشیاری دهکات و

درکردن به‌وهی ئەم بەکارهیتانه له دهره‌نجام به‌دهستی دیتیت جا ئهرینی یان نهرینی بیت، بۆئوهی ئەنجامی ئاراسته‌کان له‌کو‌تاییدا له‌نیوان بونیاتی زانینی و ویزدانی له به‌رژه‌وه‌ندی ریکوپینکی یان نا ریکوپینکیدا بیت، دوا‌جار ئاره‌زووی به‌کارهیتان یان ژهنین لای تاک دروست ده‌بیت، له‌سه‌ر بنه‌مای په‌یوه‌ندی نیوان پینکاته‌کانی بونیاتی زانینی و ویزدانی.

هه‌ستی تاک به‌ره‌و ئامرازه‌کانی میدیا ئەگه‌ر ئهرینی بیت، ئەمه وه‌ک پاساویک بۆ به‌کارهیتان به‌ش ناکات، له‌به‌رئوهی ده‌بیت زانینی به‌لایه‌نه جیا‌جیا‌کانیشی بخه‌ریته‌سه‌ر، که له‌وانه‌یه هه‌لسه‌نگاندنی به‌ نهرینی یان ئهرینی بیته هۆی باریک له‌ نا ریکوپینکی ئەمه‌ش گرژیی لێ بکه‌ویته‌وه، که کار ده‌کاته سه‌ر ئاراسته‌ی تاک به‌ره‌و به‌کارهیتانی، بۆئوهی جارێکتر ریکوپینکی بۆ تاک وه‌دی بیتیت.

له‌م باره‌دا تاک هه‌ست به‌ باریکی نا ریکوپینکی ده‌کات، که له‌سه‌ر ره‌فتاره‌کانی تاک و به‌کارهیتانی بۆ ئامرازه‌کانی میدیا کاریگه‌ره، چونکه ئەنجامی ئاراسته‌کان نهرینییه و له‌م باره‌دا یان هه‌سته‌کانی ده‌گۆریت له‌باره‌ی ئەم ئامرازانه، یاخود به‌گۆرینی بیه‌رۆکه‌کی له‌باره‌ی بلاو‌کردنه‌وه‌ی مه‌ترسی بونیاته زانینی‌که‌ی ده‌گۆریت، بۆئوهی ئەنجامه‌که ئهرینی بیت یاخود بیه‌رۆکه‌ی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ئاراسته‌ په‌سند بکات، که ده‌زانیت له‌پال ئه‌وه‌ی له‌ رۆله‌کان ئەنجامی ده‌دات بۆ دوورکه‌وتنه‌وه له‌ مه‌ترسییه‌کان، کاریش ده‌کات بۆئوهی مه‌ترسی بلاو بکاته‌وه.

به‌کارهیتانی ئامرازه‌کانی میدیا له‌لایه‌ن تاکه‌وه به‌ ئاراسته‌که‌ی کاریگه‌ر ده‌بیت، که له‌هه‌موو بونیاتیکی زانینی ویزدانی پیکه‌وه پیکدی که پنیسته په‌یوه‌ندی نیوانیان له باریکی ریکوپینکیدا بیت، بۆئوهی تاک به‌کارهیتانی ئامرازه‌کانی میدیا په‌سند بکات یان لێی دوور بکه‌ویته‌وه.

سێیه‌م: تیۆری ته‌بابی و پینکاته‌ن:

ئهم تیۆره پشت به‌ پیشینییه‌کی سه‌ره‌کی ده‌به‌ستی، که بریتییه له‌وه‌ی چوارچێوه‌ی بیه‌راره مه‌رجه‌ییه‌کان بۆ تاکه‌کان به‌ لای ساده‌بیدا، بۆیه ئاسانه له‌ ئەنجامی

ئارەزووکردن بۆ توندپەروی بریاری توندپەوانە بدریت، بۆ نموونە ھەموو شتیک یان ھیچ شتیک، لەسەر ئەم بنەمایە دەبینین لای تاک فشاری بەردەوام ھەیە، تاكو لەو چەمکانە دوور بکەوێتەو ھە بەسەر بە کەسی سادە ناکۆکی دروست دەکات، بەلام ئەو کەسانە ی زۆر زیرەکن یان ئاستی خوێندنیان زیاترە یان بیرمەندن، ئەوا ئارەزووی توندپەروی ناکەن بەلکو ھەول دەدەن بۆئەوھی ناکۆکی یان جۆراوجۆری لە چەمکەکان بدۆزنەو.

تەبایی یان گونجان کە وا ناودەبریت یان لای تاک لە چوارچێوھە ئامازەییەکە دەناسیتریت، تاک ھەست بە نەبوونی گونجان یان نەبوونی تەبایی لە ئاراستەکانی بەرھەشتەکان یان کەسەکان یاخود چەمکەکان ناکات، سەرھەرای لیک نەچوونی ئەگەر پێکەو ھە پەیوھەست نەکرین. بەپێی ئەم تیۆرە، وەرگر ھەول دەدات لە خۆی لە ناپیکھاتنی دوور بختەو، بە کەمکردنەوھی بۆشایی نێوان ئەوھی لە بیرۆکە یان چەمکەکان روبەرووی دەکریتەو ھە لەنێوان ئەوھی باوھەری پێیەتی، ئەوھش بە گۆرینی ئاراستەکانی یان دووبارە ھەلسەنگاندنی ئەو سەرچاوانەھی ئەم چەمک یان زانیاری یاخود ھەلسەنگاندنی چەمک و زانیاریانەھی لێ دەردەچیت کە روبەرووی خۆی دەبیتەو، تا دەگاتە وەدیهینانی پیکھاتن یان گونجان بە کاریگەری چوارچێوھە بریارە مەرجەعیەکانی، بۆ نموونە ئەگەر وەرگر بەردەوام بەرھەمی نووسەریک بخوینیتەو لەو بابەتانەھی پالپشتی ئاراستە بەرھەو فرەژنی دەکات، بەلام ئاراستەکانی بە کاریگەری چوارچێوھە مەرجەعیەکەھی لەگەڵ بیرۆکەھی نووسەرو ئاراستەکەھی لەم بابەتەدا یەک ناگریتەو، لەم بارەدا تاک ھەست بە نەبوونی پیکھاتن و گونجان دەکات، ئەھش فشاریکی لەسەر دروست دەکات و وای لێ دەکات لەنێو ئەلترناتیفەکاندا ئەوھە ھەلبژیریت کە پیکھاتن و گونجانی بۆ دەستەبەر دەکات، کەچی باوھەری بە کاریگەری چوارچێوھە سەرچاوەکەھی ھەییە و، ئەوھی لە بیرۆکە یان چەمک روبەروو دەکریتەو.

لێرەدا جێبەجێ کردنی ئەم تیۆرە لەسەر بەکارھینانی ئامرازەکانی میدیا لەلایەن تاکەوھ دەخەینەروو:

تاک ئاره زووی روبه پرووکردنه وهی بۆ ئامرازه کانی میدیاو ناوه پۆکه که ی ههیه، یان بۆ په یوه هندکارو بیرۆکه وهک بابه تی په یوه نهدار له نیوانی و نیوان خۆیان و ئاراسته یه که مینه که ی له باره ی ئه و ئامرازانه یان په یوه هندکار یا خود بیرۆکه که، ئه گهر له ئه نجامی ئاراسته کان به ره و ئه م دهسته و اژانه ش که په یوه نهدارن هاوسه نگیه ک نه بیته، ده بیین به کارهینانی ئامرازه کانی میدیا کار ده کاته سه ر باری ناهاوسه نگی یان ریکوپیکی یان گونجان و بریاری هه لێژاردنه که ی، پێ باشبوونه که ی له و لایه نه ی ئه م هاوسه نگیه وه دی دیتیت و، له گرژی و دلێراوکی دووری ده خاته وه.

گرژی و دلێراوکی له ئه نجامی ناهاوسه نگی یان ریکوپیکی یا خود گونجان، یه کیک له ره گه زه کانی سزا پیکده هیتیت که هه ول ده دات وهرگر له لیکدانه وه کانی تاییه ت به تیۆره کانی ده رووناسی دوور بکه ویته وه، یان بچیته نیو بازنه ی سزاو کوششه وه.

چاره م: تیۆری به کارهینان و تیۆبون:

ئه م تیۆره له چله کانی سه ده ی رابردووه وه باس ده کری، بۆ ئه وه ی بزانی خه لک ئامرازه کانی میدیا بۆ تیۆبون چ ئاره زوویه ک له ناخیدا به کار ده هیتیت. ئه م تیۆره له جه ماوه ری ئامرازه کانی میدیا ده کۆلیته وه، به تاییه تی ئه و تاکانه ی که میدیا بۆ تیۆکردن پیداو یستیه ده روونیه کانیا ن به کار ده هیتن.

ئه م تیۆره به پێچه وانیه تیۆره کانی پێش خۆی هه ولده دات به شیۆه یه کی جیاواز بپوانیته په یوه ندی نیوان ئامرازه کانی میدیاو جه ماوه ری وهرگر، له سه ر بنه مای ئه م تیۆره، ئامرازه کانی میدیا ناتوانن په یامیکی راگه یاندر او بۆ جه ماوه ر هه لێژیرن و دیار بکه ن، به لکو جه ماوه ر خۆی بریار ده دات و ئامرازه کانی میدیا دیاری ده کات و، هه ر خۆی په یامی ناو ئامرازه کان دیاری ده کات، ئه و بریاره شی ده که ویته ژیر کاریگه ری گرنگیدانه تاییه تییه کانی و ئاره زوو و تیۆبوونه کانی.

تیۆری به کارهینان و تیۆبون له جه ماوه ری ئامرازه کانی میدیا ده کۆلیته وه به تاییه ت ئه و تاکانه ی میدیا بۆ تیۆکردنی پیداو یستیه ده روونیه کانیا ن به کار ده هیتن، به پێی ئه و تیۆره هه موو ناوه پۆکی ئامرازه کانی میدیا کاریگه ری له سه ر جه ماوه ر

نابى، بەرادەيەك كە كۆنترۆلى بىر كىردنە وەو رەفتارى بىكات، بەلكو جەماوەر بىريار دەدات سەبارەت بە بەكارهينانى چ ئامرازىك دواتر بۆ تىركىردنى چ پىنداويستىيەكى دەروونى.

لىكۆلىنە وەكان پىويستى بەكارهينانى تاكەكانيان دابەش كىردو، كە لەرىگەيە وە لايەنىك لە لايەنەكانيان تىر دەكەن، گىرنگىرىنان ئەمانەن:

- پىويستى زانىارى: پىويستى تاكەكانە بۆ بە دەست هينانى زانىارى و ئارەزووى تاك بۆ تىگەيشتن و دەست بەسەرداگرتنى ژىنگەي دەورووبەرى، ھەر وەھا لەگەل ئارەزووى بۆ ئاشكرا كىردنى شتە شاراوەكان.

- پىويستى وىژدانى: ھەولدان بۆ تىركىردنى پىويستى سۆزدارى و خۆشگوزەرانى.

- پىويستى كەسايەتى: ئەو پىويستىيە پەيوەندى بە پلە و پايەي تاكەكان ھەيە.

- پىويستى كۆمەلايەتى: پەيوەندى بە بەھىز كىردنى پەيوەندىيە كۆمەلايەتییەكان

ھەيە.

- ھەلاتن لە واقىم: ئەو پىويستىيە پەيوەندى بە كەم كىردنە وەي پالەپەستوى

دەروونىيە وە ھەيە.

پالئەرى خۆپنەران بۆ خويندەنە وەي بەرھەمە مېدىيايەكان، لە پىنج خالى سەرەكىدا

كۆ كراوۋەتە وە:

- پىويستى و گەران بەدوای زانىارى و تىگەيشتن لە بابەتەكانى دەورووبەر.

- ھەستە چالاكەكانى مرؤف وەك ئارەزو، خۆشبەختى و سۆز.

- پىويستىيە تايبەتییەكان وەك ھەبوونى پىنگەيەكى كەسى.

- پىويستىيە كۆمەلايەتییەكان وەك ھاوپىريان و خىزم و كەس و كار.

- خۆئاراستە كىردن بەرەو بوارە جىاوازەكان، راكردن لە رۆتینیيەكانى ژيان.

پىنجەم: تىزى يارى:

(ويليام ستىنفسون W.Stevenson) ئەم تىزىيە لە سالى ۱۹۶۷ دانا، تىزىرەكە

ئامازە بەو دەكات كە لە پەيوەندى كىردنى جەماوەریدا وەرگر ھەست بە نغزوبوون و

تام و چيژ دهكات، له وهى ټه ماده ميديايبانهى روبه پروو دهكريته وه، ټه گهر راگه ياندن ټهركيك له ټهركه كان بيت، ټهوا كاتگوزهرى و تاموچيژ بينين لايه نى گه وره تره له م ټهركانه و، ټامرازه كانى ميديا بايه خ به پيكهينانى راي گشتى ده دن، بويه ده بيت بايه خ به پيكهينانى هزى گشتى بدن، له ريگه ي ټه وهى له ره گه زه كانى كاتگوزهرى و قه ناعه تيكردن پيشكه شى دهكات.

پيشينييه سهره كيه كان له تيژرى ياريد:

كارليك كودن له نيوان ټامرازه كانى ميديا وهرگراندا به دوو ريگه ده بيت: يه كه م: كوئترولي كومه لايه تي: به شيوه يه كي ټاشكرا له بيرو باوه پرو به هاو دابونه ريته كاندا دياره، ټامرازه كانى ميديا كاريگه رى له سهر به ها كه سييه كان هه يه و ټه مه له پيكهينانى راي گشتيدا بهروونى دهرده كه ويت.

دووه م: خه لك له ميانه ي ليكنزيكبوونه وهى سهرپشكانه كارليك ده كه ن، كه ريگه به خه لك ده دات كه مينك له كوئترولي كومه لايه تي ټازاد بن، ههروه ها ريگه يان پي ده دات بؤ خويان بژين و خويان خو شحال بكن.

ټاكه كان به دواى په يوه نديكودنى تام و چيژ ده گه رين و وهرگران به بارى خودى په يوه ندى ده به ستن. تيكه له ي روژانه له ناوه پروكى ميديا له سهر بنه ماي چه ند قوناغيك له ميديا ده پروات، كه خوى له گرژيى ده بينيته وه، پاشان قوناغى چيژ بينين دى كه خوى له ټارامى و خاوبوونه وه ده بينيته وه، دواچار كاتگوزهرى و خو شگوزهرى فشار به رز ده كاته وه و وهرگران هه ست به چيژ ده كه ن.

ټه م تيوره دووپاتى ټهركى كاتگوزهرى و خو شگوزهرى ده كاته وه، وهك يه كيك له ټهركه كانى ټامرازه كانى ميديا له خوله دووباره كه يدا بؤ نيشاندانى شيوه كانى ناوه پروك، يه كيك له هوكاره كانى روبه پروو كودنه وهى ټاكه كان بؤ ټامرازه كانى ميديايش بريتيه له رزگار بوون له فشاره كانى كوئترولي كومه لايه تي و، ريمى جدى بؤ ناوه پروكى ميدياى يان راقه كودنى تايبه تي بؤ وه دييه نانى ټهركه كانى ديكه، جگه له كاتگوزهرى يان خو شگوزهرى.

(كاتز Katz) واى ده بينيت ټه و چوار ټهركه سهره كيه، كه ده كرى ټاراسته

که سییه کان تیایدا خزمه تی هه ر تاکنیک بکه ن و دواچار کار له رهفتاری بکات، بریتین له:

- ئه رکی قازانج یان خوگونجاندن:

تاک خوئی به و ئاراستانه وه ده به ستیته وه که سوودی گه و ره ی لئ ده بینیت و، سزای چاوه پروانکراو له لایه ن ژینگه ی دهره کییه وه که م ده کاته وه، له م روانگه یه وه ئاراسته ی تاک به ره و شتیک له چوارچینه ی ئه و سووده دیاری ده کریت که له و شته وه ده سستی ده هینیت، ده بینین تاک له م بواره دا هه ندی پرسپاری تایبه تی ده کات به وه ی به کارهینانی ئامرازه کانی میدیا ئاکامه که ی بزی چی ده بیت؟ هه ره که هه ندی له زانیانی وه ک (ویلپور شرام) دووپاتیان کردوته وه، که به کارهینانی ئامرازه کانی میدیا له لایه ن تاکه وه و به کارهینانی ناوه رۆکه که ی، سه ره تا په یوه سته به وه ی ئه و قازانجه ی تاک له م به کارهینانه وه ده سستی ده هینیت، له به رامبه ر ئه و کوششه ی بۆ ده سکه وتنی ئه م قازانجه ده یکات.

- ئه رکی به رگری له خوگردن:

ئه م ئه رکه ره نگدانه وه ی ئاراسته ی تاکه، بۆ به رگریکردن له و ویتانه ی که له باره ی خویره وه پیکهاتووه و ره تکردنه وه ی جگه له وانه، ئه م ئه رکه به روونی له رهفتاری که مینه کان و ده مارگیری دا دیاره، له و روانگه یه وه پیشبینی ده که یین تاک ئامرازه کانی میدیا و ناوه رۆکه که ی به کاربهینیت، کاتیک له پیشکه شکردنی وینه یه کی گونجاو له باره یه وه سه رکه وتوو ده بیت، تاکیش به خراب له سه ر ئامرازه کانی میدیا ده خوینیت، کاتیک پینچه وانه ی ئه مه پیشکه ش بکات.

- ئه رکی دهربرین له باره ی به هاگان:

تاک هه ست به ره زامه ندی ده کات، کاتیک ئاراسته کان ئه و به ها باوانه ی تیایاندا ره نگ بداته وه که پینوه ی پابه نده، چونکه ئه و ئامرازانه ی میدیا که پالپشتی به ها باوه کان ده که ن ئه وه یه، که ده کرئ تاک روبه رووی بکریته وه.

- ئه رکی زانین:

تاک پینوستی به زانین و زانیاری هه یه، که له بونیاتنانی درکردنه خودییه که ی و

پیکهیتانی و اتاکان له لای یارمه تیدهره، بۆئوهی بتوانیت له هه لویست و ئاراسته که ی له هاندهره کانی ژینگه یی ده وره بهری تی بگات و راقه و دیاری بکات، که له زۆربه ی کاته کاندایا روبه پرووی ده کریته وه.

شه شه م: تیوری پیچ پیچی بی دهنگی:

ئهم تیوره له حه فتاکانی سه ده ی رابردوو له لایه ن تیوردانه ری ئه لمانی (ئه لیزابیت نۆیله) دارپژرا، به به رده وام خولانه وه له بی دهنگی یان پیچ پیچی بی دهنگی ناسراوه. (نۆیله) داوای رۆلی سه ره کی بۆ ئامرازه کانی په یوه ندیکردن کرد له کاریگه ری کردنه سه ره جه ماوه ر، دواتر رهنگدانه وه ی له پیکهیتانی رای گشتی. روخساری تیوره که ش له سه ره ئهم ئه گه رانه ده وه ستیت:

- خه لک هه ستی شه شه میان هه یه له زانیی ئاراسته کانی رای گشتی، بی ئه وه ی ئاماریان له بهر ده ست بیت.

- خه لک ترسیان له جیاکردنه وه هه یه، ئه وه ش ده زانن که پاراستنی بیرو بۆ چوونه کانیان هه سترکردنیان به جیاکردنه وه زیاتر ده کات، بۆیه ده ترسن بچنه چوارچیوه ی که مایه تیه کان.

- ئامرازه کانی میدیا به گشتی و ته له فزیۆن به تایبه تی، رۆلی سه ره کی ده بینین له پیکهیتانی رای گشتی، زۆر جاریش ئه و ئاراستانه ی له ته له فزیۆن ره واجیان بی ده دات، پالپشتی له و رایه ده کات.

ئهم تیوره دووپاتی ده کاته وه که ئامرازه کانی میدیا به گشتی هه ندی جار لایه نگیری به کیک له کیشه یاخود که سایه تیه کان ده کات، که وا ده کات به شیکي زۆری جه ماوه ر پالپشتی له و لایه ن یان ئاراستانه ده کات، که ئامرازه کانی میدیا پشتیان بی به ستوه، بۆ دۆزینه وه ی ته وافی کۆمه لایه تی.

له به ره ئه وه ی به شیکي زۆری جه ماوه ر وا مه زنده ده که ن، ئه و لایه نه ی هۆکاره کانی میدیا پالپشتیان لی ده کات ئه و ئه وان ده ربیرین له لایه نی باوی ناو کۆمه لگا ده که ن، ئه و رایه ی ئامرازه کانی میدیا ته به نی ده کات به به هیزی ده مینیته وه له وانه شه فشاریک

بۆ سەر ئهوانه دروست بکات، که رای جیاوازیان ههیه لهو رایهیی، ئامرازهکانی میدیا تهبهنی دهکات بۆیه پهنا بۆ بی دهنگی دهبن، بۆیه ئیمه شوینهواریکی پیچ پیچ (لولب) مان دهست دهکهوئ، که زیاتر بهرهو ئهو ئاراستهیه دهروات، که ئامرازهکانی میدیا تهبهنی دهکن ئهمهش بی گوئ پیدانه ههلوئستی راستهقینهی جهماوه.

(ئهلازایت نۆیله) تیورهکهی به پالپستی لهسەر توئینهوهی تاقیکردنهوهی په ره پیدئا، سنی گۆرانکاری سههرکی تیئینی کرد، که بهشداری له بههیزکردنی کاریگری ئامرازهکانی میدیا دهکات، ئهوانیش:

۱. کاریگری چهندایهتی له میانهی دووباره بوونهوه: ئامرازهکانی میدیا، ههلهدستن به پیشکهشکردنی نامهکانی میدیا وهک یهک و دووباره کراوه، لهبارهی کیشه، بابهت، یان کهسایهتییهکی دیاری کراو، به شیوهیهک کهلهکه بووه له ماوهیهکی دوورو درێژدا کاریگری لهسەر وهرگر دهکات، بی ئهوهی خۆی ئیرادهی لهسهری ههبی، ههچهنده هیزی وهرگرهکه بهرامبهر پهیامی میدیا بههیزو زۆر بیت.

۲. بهرپهردنی نا ویستی وهرگرو کاریگری تهواو لهسهری: ئامرازهکانی میدیا کونترۆلی مروف دهکات و له ههموو شوئینیک ئابلوقهی دهوات و، بهسهر ژینگهیی زانیارییهکان زال دهبی، بهمش کاریگری تهواوی بهسهر تاکهکان دهبی، که زهحمهته لئی دهرباز بیت به شیوهیهک به بی ئیرادهی ئهوه ههموو دیدو رایهکانی پیک دینی.

۳. چوونهیهک و زالبوونی میدیایی: ئهوانهیی له نیوهندی پهیوهندیکردن و میدیایی کار دهکن، پهیامهکانیان بهشیوهیهک پیشکش دهکن، لهگهلهلوئستی خاوهنی دامهزراوه میدیاییهکه بگونجیت، که لهگهلیان کار دهکن.

ههموو ئهوهکارانه دهبنه هۆی کهمکردنهوهی ههلی تاکهکانی وهرگر، که رایهکی سهربهخۆی بۆ خۆی دروست بکات لهبارهی کیشه وروژینهرهکان، (نۆیله) وای دهبینی، هۆکاری زۆر ههنا و له خهلهک دهکن سووربن لهسهر ئهوهی رایان بدهن، ئهوه هۆکارانهش:

- دهربپینی را و له کهسهکان دهکات ههست به ئهندامیتی له رۆلی زۆرینه بکات، بهلام ئهگهر رای جیاوازیان ههبی ئهوا بی دهنگ دهبن.

- که سه کان حەز بە قسەکردن لە گەل ئەوانە دەکەن کە هاوێران لە گەلیان، زیاتر لەوانە ی کە لە گەل ئەوان جیاوازه.

- زانین و بە هیند زانینی خودی خۆی، وا لە تاکەکان دەکات پرای خۆی بدات.
- تاکەکان لەو کاتانە حەز دەکەن پرای خۆیان بدەن کە هەست بکەن زۆرینەن.
جگە لەم بارو دۆخانە، تاکەکان حەز دەکەن بیدەنگ بن کاتیک فشار بۆ بەرژەوهندی پرای زۆرینە زیاتر بیت. لە سیستمی دکتاتۆری ئەم بیدەنگییە زیاد دەبێ بەهۆی بوونی دەوڵەت و دامودەزگا داپلۆسیئەرهکانی، ئەک بەهۆی بوونی زۆرینە.
ئەو رەخنانە ی ئاراستە ی تیۆرە کە کراون:

۱. تینگە یشتنی چەمکی (کە مینە ی بی دەنگ) ورد نییە، چونکە زۆر جار ئەم کە مینە یە گفتوگۆ دەکەن و بە شینۆه یە کێ بە هینز رەخنە دەگرن، سەرە پرای ئەو ه ی لە گەل پرای زۆرینە جیاوازن.

۲. بیدەنگی تاکەکان بۆ ترسانیان لە جیاکردنە و ه ی کۆمە لایە تی ناگەریتە و ه، بە لکو بۆ ئەو دە گەریتە و ه، کە زانیاری تە و او یان هیچ زانیارییە کێ لە سەر کیشە کان نە بوو ه.
۳. گومان لە ئە گەری دووبارە بوونە و ه و زالبوون و بەرپۆه بەردنی لا ئیرادی، لە لایە ن ئامرازە کانی میدیا لە پیکهینانی پرای گشتیدا.

۴. ئامرازە کانی میدیا بە پنی پنیویست پرای زۆرینە دەرنابرن، بە لکو هەندی جار پرای زۆرینە پیچە وانه دەکاتە و ه و رە و اجی بۆ دەدات.

۵. زەحمە تە شیکردنە و ه و پیکهاتنی پرای گشتی دوور بیت لە رۆلی زانیاری و تاقیکردنە و ه و کان، کە تاکە کان لە میانە ی ژینگە ی سیاسی و کۆمە لایە تی دە و ر و بەری بە دەستی دینن، بە تاییە تی لە کیشە گرنگە کاند.

هەوتەم: تیۆری پیویستی و پالنه رەکان:

پیویستی و پالنه رەکان بە هۆکارە بزویئە رەکانی پە یو هەندیکردن دادە نرین، ئەو پیویستی و پالنه رانە ی کە تاک پینشینی دەکات لینی تی بگات، یاخود ئەوانی دیکە بۆی دەستە بەر بکەن بە مە بەستی گونجاندن لە گەل ژینگە، پیویستیش چە ند جۆرێ کە، لە وانه:

۱- پئويستىيە فسئولۇژىيەكان:

ئەو پئويستىيانەيە كە راستەوخۇ بە مانەوہ پەيوہستە، كە بوونەوہرە زىندوۋەكانىتەر تىايدا بەشدارن و، ئەو پئويستىيانەش خواردن و ئاۋو سىكس و رزگار بوون لە پاشەرۇ و نووستن دەگرىتەوہ، ئەگەر ئەم پئويستىيانە تىز نەبوون، ئەوا بەتەواۋى كۆنترۇلى ژيانى تاك دەكات.

۲- پئويستىيەكانى ئاسايش:

كاتىك پئويستىيە فسئولۇژىيەكان بەشئوہەيەكى پئويست تىر دەبن، ئەوا پئويستىيەكانى ئاسايش وەك پالئەرى زال سەرھەلدەدن، ئەمەش پئويستى ئاسايش و تواناى پىشېنى كردن تىايدا دەگرىتەوہ.

۳- پئويستى ئىنتىماو خۇشەويستى:

كاتىك پئويستىيە فسئولۇژىيەكان و پئويستىيەكانى ئاسايش بە تەواۋى تىر دەبن، پال بە تاكەوہ دەنىت بۇ خۇشەويستى و، خەلك پئويستى بەوہە لە جىي خۇشەويستىدا بن و دەورووبەريان خۇش بویت و، ئەگەر ئەم پئويستىيە تىز نەكرىت ئەوا تاك ھەست بە تەنيايى دەكات.

۴- پئويستىيەكانى رىزگرتن:

ئەگەر كەسىك بە پىي پئويست بەختەوہر بىت بە جۇرىك پئويستىيە فسئولۇژىيەكانى و پئويستىيەكانى بۇ ئاسايش و ئىنتىماو خۇشەويستى تىر دەبىت، ئەوا پئويستى رىزگرتن بال بەسەر ژيانىدا دەكىشىت، ئەمەش پئويستى بە رىزگرتن لەلايەن ئەوانى دىكە دەكات، ئەم رىزگرتنە دەبىتە ھۇى دۇزىنەوہى ھەست لاي كەسەكە بەوہى كەسىكى پەسندو خاۋەن پىنگەيە.

۵- پئويستى بە زانين و تىگەيشتن:

(ماسلۇ) وای دەبىنىت ئارەزووكردن بۇ زانين) و تىگەيشتن بە تىربوونى پئويستىيە سەرەككىيەكان پەيوہستە، بە واتايەكى دىكە زانين و تىگەيشتن دوو ئامرازن بۇ چارەسەركردى كىشەو زالبوون بەسەر ئاستەنگەكاندا بەكاردەھىنرىن، دواچار دەرفەت بۇ تىركردنى پئويستىيە سەرەككىيەكان دەستەبەر دەكات.

۶- پئوستییه جوانخوارییه کان:

پئوستیبوونه به شتگه لیک ریخراو وهک سیسته م و هاوشیوه بوون و بونیات و ته واوکردنی کرده کان، که تاک لای گه وره کان یان له ئامرازه کانی میدیادا ده بیینیت.

۷- خۇ به دیه پئان:

ئه گهر پئوستییه بنه ره تییه کان به باشی تیز بوون، ئه وا تاک ده کرئ بیته یه کیک له و که سه که مانه ی که خو یان سه لماندو وه.

پالنه ر وا ده ناسیتیریت که پئوستییه کی فسیؤلورزی یان ده روونییه، تاک ئاراسته ده کات و ده ییزوینی بۆئه وهی ره فتاریکی دیاریکراو ئه نجام بدات، که به ده نگه وه هاتنه که ی بۆ ورووژینه ریک به هیتز ده کات و پئوستییه کانی ئه و تاکه تیز ده کات. تیزکردنی پئوستییه کان و دهسته به رکردنی پالنه ره کان لای تاک پئوستیه، بۆئه وهی هاوسه نگییه کی ده روونی بۆ وه دی بیت که یارمه تی ده دات بۆ به رده وامی په یوه ندی و کونجان له گه ل ژینگه که دا، ئه مه ره فتاری تاک رافه ده کات له ئاراسته کردنی بۆ تیزبوونی ئه و پئوستییه نه ی نییه تی، کاتیک له گه ل ئه وانی دیکه راسته وخۆ یان ناراسته وخۆ مامه له ده کات، په یوه ندییه ک له نیوان تیزکردنی پئوستییه کان و پالنه ره کان هیه، چونکه تیزکردنی پئوستی ده بیته هوی ده سه که وتنی قازانجیک که تاک چاوه پروانی ده کات، له پرینگه یه وه ئاستی سزاو گرژی له لای که م ده بیته وه.

له بهر ئه مه، گرنگی په یوه ندیکردن بۆ تاک خو ی له تیزکردنی پئوستییه کانی و دهسته به رکردنی پالنه ره کانی ده بیینته وه، چونکه تاک پئوستی به هه وال هیه بۆئه وهی له بارودوخی ده وروبه ری بزانیته، له لایه کیتره وه زانیارییه کان به پئوستی داده نریت بۆ په یوه ندی تاک له گه ل ئه وانی دیکه جا تاک یان گرووپه کان بیت، بۆئه وهی پئوه ره کانی ئه م گرووپانه و به هاکانی و ریککارییه کز مه لایه تییه کان یان وه ده ست بینن، بۆیه ده بینن ئه و که سه ی یه کیک له م پئوستییه ده روونییه سه ره تاییه کان یان بالاکان تیز نه کریت ئه و مروقه ناتوانی خو ی به دی بینیت. ئه مه ش پال به تاکه وه ده نیت ره فتاریکی ئه رینی بنوینیت، له گه ل ئه و ئامرازانه ی میدیا که به کاره پئان و رووبه پرووکردنه وهی وه ده سه ته پئانی ماریفه و زانیاری ده گه یه نیت، که له تیزکردنی ئه م پئوستییه و

دهسته بهرکردنی پالنه رهکان به شداره، بویه تاک ههست به رهزامهندی و ئاسوودهیی و هاوسهنگی دهروونی دهکات، لهکاتیکدا تاک خۆی له روبهرووکردنهوهی ئهوهی ئامرازانهی میدیا دهپاریزیت که پئویستی یان پئویستییهکانی بۆی دهسته بهر دهکات. جیاوازی لای کهسهکان له بهکارهینانی ئامرازهکانی میدیا بهستراوه به جیاوازی پئویستییهکانیان.

(ماکویل Mc Quail) وای دهبینی چوار دهسته بۆ پئویستی و پالنه رهکان ههیه، که خۆی له کاتگوزهری، راکردن له رۆتین و کیشهکان، پالپشتی په یوهندی کهسیهکان ههروهها و دهسته هینانی ناسنامهی کهسیتی دهبینیتهوه، له میانهی پالپشتی بههاکان و ئاسایش و تیگهیشتی خودو زانینی ئهوه شتانهی له دهرووبهری روودهات، جا ئهوهی کار دهکاته سهری یان له ژیان و بریارهکانیدا یارمهتی دهدات.

شارهزایان و توپژهههانی دهرووناسی میدیا بایهخیان داوه به دارشتهوهی چوارچیوه تیورییهکانی په یوهندی نیوان دهسته بهرکردنی ئامرازهکانی میدیا و پئویستییهکانی تاک و پالنه رهکانی و، تیربوونی په یوهندییه که بۆ ئهوه پئویستییهکانه و، بهکارهینانی ئهوه ئامرازانه و ناوهرۆکه کهی له لایه ن تاکهوه له چوارچیوهی دهروازه جیاوازهکانی تیوری بهکارهینان و تیرکردنهکان، که ههول دهدات ئهوه ئامانجانیهی خوارهوه وهدی بهینیت:

- ئاشکراکردنی چۆنیتی بهکارهینانی ئامرازهکانی میدیا له لایه ن تاکهوه، له ریگهی وهلامدانهوهی پرسیری چۆن؟

- ئاشکراکردنی پالنه رهکانی بهکارهینانی ئامرازیکی دیاریکراو له لایه ن تاکهوه، له ریگهی وهلامدانهوهی پرسیری بۆچی؟

- ئههجامهکان له تیگهیشتیکی قوول بۆ پرۆسهی په یوهندیکردنی جهماوهری بهشدارن.

(کاتز) و هاوریانی بایهخیان به دارشتهوهی په یوهندی نیوان پئویستییهکانی تاک و ئاراسته رهفتارییهکانی دا، بۆ تیرکردنی ئهوه په یوهندییه له نیو ئهله رناتیفه جیاوازهکاندا، له وانهش ئامرازهکانی میدیا و ناوهرۆکه کهی. ئهوه وای دهبینیت لای هه

که سیک هه ندی هۆکاری کۆمه لایه تی و دهروونی هه ن که پیوستیه دیاریکراوه کانی تاک بۆ که سه که به ره هه مه دهه ئینی. به هۆی ئه زموونی تاک ده ست به وینه کیشانی پیشبینیه کانی ده کات، له دهسته به رکردنی ئامرازه کانی میدیا بۆ ئه م پیوستیه یانه به به راورد به سه رچاوه کانی دیکه، بۆ تیزکردنی ئه م پیوستیه یانه (پیوستی بۆ کاتگوزهری و هه له اتن، پیشبینیه کانی له باره ی توانای وه دیه ئینانی ئه مه له ریگه ی بینینی ته له قزیۆن یان چوون بۆ یانه وینه ده کیشیت)، له سه ره ئه م بنه مایه بریاره که ی ده دات به هه لێژاردنی نیوان ئامرازه کانی میدیا یان سه رچاوه کانی دیکه، له ئه نجامی به رکه وتن هه ندی پیوستی له پال ئه نجامه شا راوه کانی تر ده بن، که جاریکی دیکه ده بیته هۆی دروستبوونی پیوستی یان پیشینی تازه، که له کاریک له گه ل ره گه زه ده روونی و کۆمه لایه تیه کان ده ست پێ ده کات.

به م جۆره خولی په یوه ندی نیوان دروستبوونی پیوستی و بریاری تاک، بۆ روبه رووکردنه وه بۆ ئامرازه کانی میدیا ته واو ده بیت به ئومیدی تیزبوونی و، په یدا بوونی پیوستی تازه یان تیزنه بوونی هه ندی پیوستی وا ده کات که سه که جاریکی دیکه دوو باره ی بکاته وه به ئومیدی ئه وه ی هه موو پیوستیه کان تیز بیت، به م جۆره پیوستیه کان په یدا ده بن و به کاره ئیان دوو باره ده بیته وه، بۆ تیزکردنی ئه و پیوستیه یانه.

له نموونه ی پیشووه وه ده کرئ ئه و ئه گه ره سه ره کیانه بناسین، که تیۆری به کاره ئینه کان و تیزبوون له نموونه ی (کاتز) له سه ری بونیات نراوه، ده کرئ ئه م کریمانانه له م خالانه دا کورت بکه ینه وه:

۱- جه ماوه ری وه رگر جه ماوه ریکی چالاکه و، به کاره ئینانی ئامرازه کانی میدیا له لایه ن ئه وان ه وه به کاره ئینانیکی ئاراسته کراوه، بۆ ئه وه ی ئامانجی دیاریکراو وه دی به ئینیت.

۲- ئه ندامانی جه ماوه ره ده ستپیشخه ربیان تیدایه، بۆ دیاریکردنی په یوه ندی نیوان تیزکردنی پیوستیه کان و هه لێژاردنی ئامرازه گه لی دیاریکراو، وای ده بینیت پیوستیه کانی تیز ده کات.

۳- رکا بەرى ئامرازەكانى مېدىيا بۇ سەرچاۋەكانى دېكە بۇ تېرکردنى پېئوستىيەكان، ۋەك پەيۋەندىکردنى كەسىيى يان دامەزراۋە ئەكادىمىيەكان ياخود دامەزراۋەى تر، چونكە پەيۋەندى نىوان جەماۋەرۋ ئامرازەكانى مېدىيا بە چەندىن ھۆكارى ژىنگەيى كارىگەر دەيىن، ۋا دەكات روو بكاتە سەرچاۋەى دېكە بۇئەۋەى پېئوستىيەكانى تېر بكات.

۴- تەنيا جەماۋەرە دەتۋانى وىنە راستەقىنەكە ديارى بكات بۇ بەكارھىتۋانى ئامرازەكانى مېدىيا، چونكە ئەۋە كە بايەخدان ۋ پېئوستىيى ۋ پالئەرەكانى ديارى دەكات، دواجار دەستىنشانکردنى ئەۋ ئامرازانەى پېئوستىيەكانى تېر دەكات.

۵- بېرىارەكان لەبارەى بەھاي پەيۋەندى نىوان پېئوستىيەكانى جەماۋەرۋ بەكارھىتۋانى بۇ ئامرازىك يان ناۋەرۋكىكى ديارىكراۋ، پېئوستىيە جەماۋەر خۇى ديارى بكات.

پشتبەستىن بە ئامرازەكانى مېدىيا:

پشتبەستىنى تاك بە ئامرازەكانى مېدىيا، بە بەشىك لە تىۋرى پشتبەستىنى ئالوگور لەنىۋان ئامرازەكانى مېدىياۋ سېستەمە كۆمەلايەتتېيەكان دادەنرى، كە لەلاى خۇيەۋە پەيۋەندى جەماۋەر لەگەل ئامرازەكانى مېدىيا پىكەدەھىتت، چونكە تاكەكان پشت بە ئامرازەكانى مېدىيا دەبەستىن، بەۋپىيەى سەرچاۋەيەكى ۋەدېھىتۋانى ئامانجەكانيانە، چونكە تاك ئامانجى پشتگىرىکردنى مافەكەيەتى لە زاننىنى بېرىاردانى كەسىيى ۋ كۆمەلايەتى جۇراۋجۇر، ۋەك ئامانجىكىش لە ھەمان كاتدا پېئوستىيى بە كانگوزەرى ۋ خۇشگوزەرى ھەيە، بەلام تاكەكان ناتۋان جىزى ئەۋ ئامرازە كۆنترۇل يان ديارى بكەن كە ئامرازەكانى مېدىيا ديارى دەكات ئەۋەى بلاۋ دەبېتەۋەۋە نايىتەۋە، لەسەر بنەماى پەيۋەندى بازىنەيى لەگەل كەسانى ۋەرگەر ھەرۋەك سېستەمە كۆمەلايەتتېيەكان، دواجار كارىگەرى تايىبەتمەندى ۋ خەسلەتە كەسىيى ۋ كۆمەلايەتتېيەكان لەسەر ئەم پەيۋەندىيە بازىنەيى لەگەل ئامرازەكانى مېدىيا دەردەكەۋىت.

پشتبەستىنى تاكەكان بۇ ئامرازەكانى مېدىيا لەسەر دوۋ بنەماى سەرەكى ۋەستاۋە،

بریتین له:

یه کهم: ئامانجگه لیک بۆ تاکه کان هه ن هه ولده دهن وه دی بهینن، به هۆی ئه و زانیاریانه ی سه رچاوه جیاوازه کان دهسته به ری ده کهن، جا ئه م ئامانجانه که سی یان کۆمه لایه تی بن.

دوهم: دانانی سیسته می ئامرازه کانی میدیا وه ک سیسته می زانیاری، که کۆنترۆلی سه رچاوه کانی وه دیهینانی ئامانجه کانی تایبه ت به که سه کان ده کات و، ئه م سه رچاوانه خۆیان له قوناغه کانی وه رگرتنی زانیاریه کان و بلاوکردنه وه یان، تا ده گاته پرۆسه ی ئاماده کردن و ریکخستن و هه ماههنگی ئه م زانیارییانه ده بیتریته وه، پاشان به شتیه یه کی دیکه بلاو بکریته وه.

کاریگریه کانی پشتبهستن به ئامرازه کانی میدیا:

ئه و کاریگریانه ی له ئه نجامی پشتبهستن به سیسته مه کانی میدیا روو ده دهن، رهنگدانه وه ی په یوه ندی نیوان پله ی پشتبهستنی ئه م سیسته مانه و ئاراسته کانی گۆرانه له زانین یان هه ست یاخود رهفتاری تاکه کان، به وپتیه ی بوارگه لی کاریگری ده ره نجامی ئه م پشت پین بهستنه ن، لیره دا ئه م کاریگرییانه روون ده کهینه وه:

یه کهم: کاریگریه زانییه کان:

خۆی له چه ندین بواردا ده بیتریته وه، له وانه:

تیپه راندنی کیشه ی ته ماوی: له ده ره نجامی لیکنه چوونی ئه و زانیاریانه به ره م دئ که روبه رووی تاک ده کریته وه، یان که موکوپی زانیاریه کان یان نه بوونی راده ی پیویست بۆ تیگه یشتنی واتای رووداوه کان یان دیاریکردنی لیکدانه وه دروسته کان بۆ ئه م ئامانجانه، ئه مه شه که به سه ر تاکدا دئ کاتیک به رووداوه کان ده زانیت و له باره ی ناوه رۆکی رووداوه که یان لیکدانه وه کانی شاره زایی نییه، ئه م ته مومژییه ی له ئه نجامی که میی زانیاریه کان یان ناکوکبوونی راپۆرته کانی ئامرازه کانی میدیا رووده دات، له ریگه ی ئه وه زانیاری یان لیکدانه وانه ی ئه م ئامرازانه پیتشکه شی ده کهن، چاره سه ر ده کریت.

کاریگریه ی دیکه ی زانیی هه یه که ئه و رۆلانه روون ده کاته وه، که ئامرازه کانی

میدیا له پیکهیتانی ناراستهکاندا نهجامی ددهن، نامرازهکانی میدیا پال به ژمارهیهکی دیاری نهکراو له راو بابهت و کهسایهتییهکان دهنیت که وهرگر دهورووژینتی بۆئوهی بایهخی پښ بدهن، بهتاییهتی له کاتی تهنگزهو پشینوی و جهنگهکاندا:

ا/ کاریگهری نامرازهکانی میدیا له دیاریکردنی ریزبهنکردنی شهوهی وهرگر بایهخی پښ ددهات، سهبارهت بهو بابهت و بیروقانهی نامرازهکانی میدیا بلاوی دهکهنهوه.

ب/ کاریگهری لهسهر بیرو باوهری تاکهکان لهمیانهی نامرازه جیاوازهکانی میدیاوه.

ج/ کاریگهرییه زانینییهکان کاریگهری لهسهر سیستهمی بههاکان لای شهو کهسانه دهکات، که پهپامه میدیاییهکهیان وهرگرتوه.

دووهم: کاریگهرییه سۆزدارییهکان:

نمونه له مبارهیهوه ههستهکانی خوښهویستی و رک لیبوونهوهیه، پهپامهکانی میدیا کاریگهرییان لهسهر ههستی کهسهکان و بهدهنگهوههاتنهکانیان ههیه، نمونه له بارهی شهو کاریگهریانه:

۱- ساردیی سۆزداریی: بهپښی گریمانیهک نهگهر بابهتهکانی توندوتیژی لهریگی نامرازهکانی میدیاوه بهشپوهیهکی چر ناراستههی تاک کرا، دهبیته هوی ساردی سۆزداریی، شهمیش دووپاتکردنهوهی کهمی نارزهزوی هاوکاریکردنی کهسی دیکهیه، بههوی پښکهشکردنی بابهتی چری توندوتیژی لهلایهن دهزگاکانی میدیاوه، پاشان تاک وا ههلسوکهوت دهکات که توندوتیژی ژیانی راستهقیینه بیت. دهورونناسان وای دهبینن ههندی بهلگه دووپاتی دهکهنهوه که شهو ورووژاندنه دهوروونیییه لهشهنجامی روبهروبوونهوهی تاک بۆ کاره توندو تیژهکان له نامرازهکانی میدیا دروست دهبیت، بهتپهروبوونی کات کهم دهبیتهوه.

۲- دلراوکی و ترس: پښکهشکردنی پهپامی میدیایی سهبارهت به شاریک که وای نیشانی بدات دیاردهی توندوتیژی پښوه دیاره، لهوانهیه شهو پهپامه بیته هوی مهترسی ژیان بهسهربردن لهو شاره یان مهترسی سهردانیکردنی.

سىيەم: كارىگەرىيى ئاكارى و واتايى:

ئەم كارىگەرىيە لە ئەنجامى روبەروبونەوہى ئامرازە جۇراوجۇرەكانى ميديا روودەدات، كە زانيارىگەلىكى لەخۇگرتووه كارىگەرى لەسەر ورەى تاكەكان و ئاستى ئاكارىان ھەيە، نموونە لەمبارەيەوہ، بوونى زانيارى ئەرىنى و رىكخراوہ لە ئامرازەكانى ميديادا، لەبارەى ئەو گرووپ و دەستانەى تاكەكان ئىنتمايان بۆى ھەيە، وەك كۆمەلگەو دەستەو تاقمەكان يان پىشە يان گرووپە ئىتتىپەكان، ئەم جۇرە زانيارىيانە لە ئامرازەكانى ميديا دەكرى كارىگەرىيەكى واتايى لەسەر ئەو كەسانە ھەيىت، كە پشت بە سىستەمى ئامرازەكانى ميديا لە چوارچىوہى كارىگەرىيە سۆزدارىيەكاندا دەبەستن، چونكە ھۆكارە ويژدانىيەكان لە پىكھىتئانى بۆچوونەكاندا، لەوانەيە ئەنجامى كۆمەلايەتى وەك گرژىيى كۆمەلايەتى و سىياسى ھەيىت.

چوارەم: كارىگەرىيە رەفتارىيەكان:

گۆرىن لە ئاراستە يان بيروباوہر ياخود بوارە سۆزدارىيەكان جىيى بايەخى ھەمووانە، بەلام كارتىكردن لە رەفتارى تاكەكان لە ئاستى جياوازدايە، چونكە كارتىكردنەكانى رەفتار دەرەنجامى كوتايى كارتىكردن زانينى و سۆزدارين، بۇ نموونە دەبىنين خەلك دەكرى بە تىروانين يان چارەسەركردن كىشەيەك پەيوەست بيت، لەئەنجامى ئاراستەگەلىك كە بە زانين و ھەستەكان پىكھىتئاوہ، لەرىگەى ئامرازەكانى ميدياوہ پەرەى پىن داوہ، بە پىچەوانەى ئەمەش ھەندىچار دەبىنين ئامرازەكانى ميديا كاتىك ترس لەبارەى شتىكەوہ دەورووژىنين، وا دەكات تاك لە ئەنجامدانى كارىك دوور بكەويىتەوہ، مەبەستىشى ئەوہيە لەو كارە دوور بكەويىتەوہ.

به‌شی شه‌شهم
په‌یوه‌ندیگیری له ده‌رووناسیی میدیایی

به‌شی شه‌شهم به‌یوه‌ندیگری له ده‌رووناسیی میدیایی

چه‌مکی په‌یوه‌ندیکردن:

زاراوه‌ی په‌یوه‌ندیکردن communication ده‌گه‌رپته‌وه بۆ زمانه‌ ئه‌وروپیه‌کان دواتر بۆ زمانه‌کانیتر وه‌رگیز‌دراره، له‌ بنه‌رهدا له‌ وشه‌ی communits ی لاتینییه‌وه هاتوو‌ه به‌ مانای شتی هاوبه‌ش، پاشان وشه‌ی commune ی لئ هاته‌ ئاراوه‌ که له سه‌ده‌کانی ۱۰ و ۱۱ به‌ مانای کۆمه‌له‌ی مه‌ده‌نی هاتوو‌ه.

وشه‌ی Communication مانای کردنی (شتیک)ه‌ به‌گشتی، و به‌ مانای به‌گشتی کردنی زانیاری ده‌بیت بۆ جه‌ماوه‌ر به‌ هموو‌ چین و توێژه‌کانیه‌وه، ئه‌مه‌ش له‌ ریگی گواسته‌وه‌ی زانیاری له‌ تاکه‌وه‌ بۆ کۆمه‌ل به‌ شتیه‌یه‌کی گشتی یارمه‌تی خێراکردنی بیتشکه‌وتنی روشنبیری و کۆمه‌لایه‌تی بدات، به‌ شتیه‌یه‌کی گشتی میدیا نواندنی به‌یه‌ک گه‌یشتن و گۆرینه‌وه‌ی زانیاری ده‌نوینیت.

(په‌یوه‌ندی) کرداریکی هاوبه‌شه‌ له‌نیوان نیره‌رو وه‌رگر نه‌ک کرداری گواسته‌وه‌ به‌ته‌نها، گواسته‌وه‌ واته‌ کوتایی پنه‌ینان له‌ سه‌رچاوه‌که‌وه، به‌لام هاوبه‌شی واته‌ تیکه‌لبوون یان یه‌کگرتنه‌وه، ئه‌مه‌ش له‌ کرداری په‌یوه‌ندیکردن نزیکتره. که‌واته (په‌یوه‌ندیکردن) کرداری به‌شداریکردنه‌ له‌ هزرۆ زانیاری له‌ ریگی ناردن و په‌خشکردنی واتا، ئاراسته‌کردن و به‌ریکردن پاشان وه‌رگرتنی به‌ چوست و چالاکیه‌وه بۆ دروستکردنی وه‌لامگۆیه‌کی دیاریکراو له‌نیوه‌ندیکی کۆمه‌لایه‌تی دیاریکراو‌دا.

(یاگی) وا پیناسه‌ی ده‌کات که «بریتییه‌ له‌ پرۆسه‌یه‌ک ئامانجی گواسته‌وه‌ی زانیارییه‌ له‌ که‌سه‌یکه‌وه‌ بۆ که‌سه‌یکی دیکه، به‌مه‌به‌ستی دۆزینه‌وه‌ی جۆریک له‌ تیگه‌یشتنی ئالوگۆری نیوانیان». هه‌روه‌ها کۆمه‌له‌ی راهێتان و په‌یوه‌ندییه‌کانی ئه‌مریکا و پیناسه‌ی ده‌کات که «بریتییه‌ له‌ پرۆسه‌ی ئالوگۆری هزرۆ زانیاری، له‌ پیناو دۆزینه‌وه‌ی تیگه‌یشتنیکی هاوبه‌ش و متمانه‌ له‌نیوان توخمه‌ مرۆبیه‌کان له

رىكخراۋەكە».

لەسەر رۆشنىيى ئىۋەي رابورد، دەكرى پىنئاسەي پەيۋەندىكردن (الاتصالات) وا بگەين كە «برىتتېيە لە پروسەي ئالوگۇرې ھزرو زانىارى، لە پىنئاو دۆزىنەۋەي تىگەيشتنىكى ھاۋبەش و متمانە لە نىۋان توخمە مرويىەكان لە قوتابخانەدا». بەلام پەيۋەندى (التواصل) ئاماژە بە بەشدارىكردى نىۋان دوو لايەنە، واتە پردىك بۇ دانانى پەيۋەندى لەگەل مرقۇتىكى دىكە، زۇرجارىش پەيۋەندىيەكە مۇركىكى بەشدارى پىۋەيە.

ئامانجەكانى پەيۋەندىكردن:

پەيۋەندىكردن بناغەي ژيانى رۇژانەمانە، چونكە بىرو جۇرىكى زۇر لە زانىارى و داتا ئالوگۇر دەكەين، لە ھەۋالپرسى تا ئالوگۇرې ھەست و نەست و گواستتەۋەي ھزرو، نمايشكردى ھەۋال و گواستتەۋەي بۇچۈنەكان و فەراھەم كرىدى زانىارى، چەندىن ئامانجىشى ھەيە، لەۋانە:

۱- دروستكردى گۇرپانە لە ژىنگە يان لە كەسانىتر، نىرەر ئامانجى لە ناردن كارتىكردە لە ۋەرگرى دىارىكراۋ، لە بەرئەۋە پىۋىستە جىاۋازى بكرى لە نىۋان ۋەرگرى دىارىكراۋ ۋەرگرى گىشتى، كەۋاتە پەيامى مىدىيىي دەبى بگاتە لايەنى مەبەست (دىارىكراۋ) نەك كەسانىتر، بۇئەۋەي پەيامەكە ئامانجى خۇي بپىكى.

۲- دروستكردى كارلىكە لە نىۋان نىرەر ۋەرگر لە ۋووى بەشدارىكردن لە ھزرو، ئايدۆلۇژيا، چەمك يان كارىك.

۳- لايەنىكى پەيۋەندىكردن كار لەۋى دىكە بكات، كە ئەم كارتىكردە گۇرپانى ئەرپتى لە رەفتارى فىرخواز دروست بكات، بۇيە پروسەي فىركردن و فىرېۋون كىردارى پەيۋەندىكردە، ھەۋرەھا گۇرپىنەۋەي زانىارى و نىگاركىشان و ھەر كارىك لە نىۋان فىركارو فىرخواز كىردارى پەيۋەندىكردە.

گىرنگى پەيۋەندىكردن:

بىنچىنەي پروسەي پەيۋەندىكردن ھىنانەدى گىشتىگرى و ھاۋبەشىيە، ئەمەش نايەتەدى ئەگەر بەلاي كەم جۇرە لىككەيشتنىك لە نىۋان بوارى ئەزمون و شارەزايى

نیرەرو وەرگەردا نەبێ، کە ببیتە ھۆی تیگەیشستنیکی ھاوبەش و چوونیک لە واتای پەيامی پەيوەندیکردنەکەى نێوانیان و بوونە ھۆی تیگەشستنیکی بونیادنراو لە سەر گۆرینەوھەى زانیاری و شارەزایی و کارامەیی لە نێوان ھەردوو لایەنى پروسەى میدیادا. گرنکی پەيوەندیکردن لەم خالانەدا دەردەکەوێ:

- ھەلچوون (سۆز) ئاراستەى ھەست و نەست دەکری، بەئامانجی زیادکردنی پلەى پەسندکردنی رۆل.

- پالنەریتی بۆ کاریگەریتی بەمەبەستی پابەندیوون بە ئامانجەکان.

- زانیارییەکان تەکنیکی ئاراستەى فەراھەمبوونی داتای پتویست دەکری بۆ بریاردان.

- چاودیری ئاراستەى بونیاد دەکری، بەمەبەستی روونکردنەوھەى ئەرک و بەرپرساریتی.

روونکردنەوھەى ئەم ئامانجانەش لەمیانەى ئەم خالانەدایە:

۱- تونای گەیشتن بە ئامانجەکان بە توانای پەيوەندیکردنەوھەى بەندە.

۲- پەيوەندیکردن بەشیکى گەرە لە کاری رۆژانەى تاکەکان دەنوینى.

۳- بۆ گواستەوھەى زانیاری و داتاوا ئامارو چەمکەکان لەریگەى کەنالە جۆراوجۆرەکانەوھەى بەکەلکە، کە بەشداری لە بریاردان و بەدیھینانی سەرکەوتنی تاکەکان و پەرەسەندنیاندا بکات.

۴- مەرجیکى بنەرەتییە لە ئاراستەکردن و گۆرانی رەفتاری تاک و کۆمەل.

۵- لە گواستەوھەى چەمک و بیروپراو ھزر لەریگەى کەنالە فەرمییەکان بەشداری دەکات، بۆ دروستکردنی یەگەرتنی نێوان پیکھاتەکانی کۆمەل و یەخستنی ھەولەکانی بەشێوھەیک کە ئامانجەکانی وەدی بێنى.

۶- ئامرازیکە ئامانجی زامکردنی کارلیککردن و ئالوگۆری ھاوبەشە بۆ ئەنجامدانی چالاکی جۆراوجۆر.

۷- ئامرازیکى چاودیری و رینمایە بۆ تاک و کۆمەل.

۸- ئامرازیکە بۆ ھاندانی تاک بۆ ئەنجامدانی ئەو رۆلەى پتیی دەسپێردری.

جۆرۈ شىۋەكانى پەيوەندىكىردن:

چەندىن شىۋەى پەيوەندىكىردن ھەيە، دامەزراۋەى مېدىيى پىۋىستە ئەو شىۋەيە ھەلبۇزىرى كە ئامانجەكانى ۋەدى دىنى، شىۋەگەلىكى دېكەش زۇرچار بۇ گواستەۋەى داتاۋ زانىارى بەكاردەھىنرى، لەوانە:

يەكەم: بەپىى سروشتى پەيوەندىكىردنەكە:

- پەيوەندىكىردنى فەرمى: پەيوەندىكىردنىكە لە چوارچىۋەى ئەو رىسايەيە كە دامەزراۋە مېدىيەكە پىنى بەرپۋە دەچىت و سىستىمى فەرمى دامەزراۋەكە رۇلى تىدا دەبىنى. پەيوەندىكىردنى فەرمى يەككىك لەم شىۋانە ۋەردەگرى: خوارەۋە، سەرەۋە، ئاسۋى. گریدانى ئەنجومەنە جىاۋازەكانى دامەزراۋەيەك جۆرىكە لە جۆرەكانى پەيوەندىكىردنى فەرمى.

- پەيوەندىكىردنى نافەرمى: ھەموو ئەو جۆرە پەيوەندىكىردناتەيە كە لەدەرەۋەى چوارچىۋە فەرمىيە دىارىكاراۋەكانى پەيوەندىكىردن روو دەدەن، لەوانەش گىتوگۋى نىۋان مامۇستايان و مامۇستايان يان بەرپۋەبەرۋ مامۇستايان سەبارەت بە كىشەيەكى پەورەردەيى، ھەرەھا لەنىۋان خزمان و ھاورىيان و دراۋسى روودەدات. پەيوەندىكىردنى نافەرمى بەندە بە پەيوەندىكىردنى كەسى و كۆمەلايەتى بۇ ئەندامانى گەورەتر زياتر لەۋەى لەسەر بنەماي دەسەلات و پىگە بى، ھەرەسا جەخت دەكاتەۋە لەسەر ئامانجە كەسىيەكان زياتر لە تەركىزكىردنى لەسەر ئامانجەكانى دامەزراۋەيەك. لايەنە باشەكانى پەيوەندىكىردنى نافەرمى ئەمانەن:

- تەۋاۋكەرى پەيوەندىكىردنى فەرمىيە.

- سوۋدى ھەيە لە ئالوگۋىرى زانىارى پىۋىست بۇ جىبەجىكىردنى كارەكان.

- يارمەتىدەرە بۇ مەعرىفەۋ بىلۋكىردنەۋەى زانىارى و ھزر، كە رەنگە بە فەرمى

باسكىردنى زەحمەت بى، يان راستكىردنەۋەى زانىارىيە ھەلەكان.

- ھاۋكارى دروستكىردنى پەيوەندى مرقىي نىۋان تاكەكانى كۆمەل دەدات.

لايەنە كەم و كورتىيەكانى پەيوەندىكىردنى نافەرمى ئەمانەن:

- لەوانەيە بۇ مەرامى كەسىيە بەكار بىت.

- واه تاكهكان دهكات زانياريبهكان بشارنهوه يان راستيبهكان بشيوتين، كه رهنگه بؤ خهلكيتر بههاي ههين.

- دروستكردي كه شيني ركابهري رك و كينه لهنيوان تاكهكان.

- زورچار خيراو ههپه مهكييه و زوو باوهري پي دهكري.

دوهم: بهپي نامرازي وهرگرتن:

۱- پهيوهنديكردي بيژهيي (زارهكي):

ئههم پهيوهنديكردي راستهوخؤ لهريگهي ئاخاوتن و گفتوگو به ههموو شيوهكانيهوه دهبيت، بهكارهيناني زمان بؤ پهيوهندي مرقشهكان لهو كاتهوه دهستيپيكردي، كه كومه لگاکمان پهريهان سهندو تواناي ئهوه يان ههبووه وشه دابريژن و واتاي بؤ دابنين، بههويهوه تاكهكان پهيوهنديان به پهكتر دهكردو له ريکخستتي پهيوهنديهكانيان پشتيان به نيشانهكاني دههست و گوزارشتيان له ههست و نهستهكانيان دهكرد، شتيكي سروشتيشه زمان پيش بكهوي وهك نامرازيكي نويي پهيوهنديكردي له چوارچيهوي پهيوهنديكردي نابيژهيي، كه پشتي پي دههستي و بؤ روونكردي وهو شيكردي وه، بؤ نمونه سهراوه شاندي و وتتي وشه ي بهلي ههردوو پيكهوه بؤ گهياندي پهياميک، ههچهنده پهيوهنديكردي پشت به بيژهكاني زمان و هيماکاني دههستي، كه واته پتويسته ميدياکار پهيامهكي وا پيشكesh بکات ئه و هيمايانه ي تيدا بي كه وهرگر تتي بکات، واته پهيامهكي به شيويهك دابريژري ئه و وشانه بهكاربيتي كه لاي وهرگر ناسراوو باون، له گهل رهچاوكردي ئهه خالانه:

- وشه و دهسته واژهكان ههمان واتا بؤ نيزهرو وهرگر بگهينه.

- پهيامهكي تهركيز لهسهه ئهه زموني هاوبهش بکات.

- جهماوهري جياواز لهوانهيه پتويستي به وشه گهليكي جياواز بي.

له گرنگرين تايبه تمه نديبهكاني پهيوهنديكردي بيژهيي:

- نامرازيكي راستهوخؤي پهيوهنديكردي.

- نزيكي نيوان نيزهرو وهرگر.

- ئالوگۆرى خىزىرى ھزر.
- فېدباكى راستەوخۇ.
- ئاسانكىردنى پروسەي قەناعە تېپكىردن.
- رېگەي بەشدارىكىردنى ئامادە بووان دەدات.
- كارىگەرى ۴۵٪ لەسەر ۋەرگەر ھەيە، ئەگەر ھەلچوون و چىنەكانى دەنگى لەگەلدا بوو.

بەلام كەموگورتىيەكانى ئەمانەن:

- گرانى روبەروبوونەۋەي بەرھەلستكاران.
- گرانى كۆنترولكردنى ژمارەيەكى زور.
- كەمىي كات بۇ بېرىاردانى ژىرئانە.
- نەبوونى بەلگەيەكى نووسراو.

۲- پەيوەندىكىردنى نايىژەيى (نازارەكى):

مەبەست لەو جۆرە پەيوەندىكىردنانەيە كە ئاخاوتنى تېدا نىيە، بەلكو ھىماو سىمبول و وىنەو نووسىن و راپۇرت و يادەۋەرى و جولەي لەش و گوزارشتەكانى دەموچاوى تېدا بەكاردى، كە ھەريەكەيان واتاي خۇي دەگەيەننى لە بەكارھىتانىيان ھزرىك يان ھەستىك يان مەرامىك بەلایەنى دووھم دەگەيەننى، ھىما يان ئاماژە زمانىكى بىنزاۋە، ئەگەر لەگەل (بىژە) دا بەكار ھات ئەۋا كارىگەرى مەزنى دەبن. ئاماژە ھەر جولەيەكى لەشە لە نىشانەو ھىماي خۇي پىكھاتوۋە، چ بەدەست بن يان راۋەشاندىنى سەر بن، يان بە چاۋەكان و دەم و لوت بن، توئىژىنەۋەكانى بوارى پەيوەندىكىردن ئاماژەيان بەۋە داۋە كە ئاماژەو نىشانەكان دەتوانن رۆلى دووبارەكىردنەۋەي پەيامە بىژراۋەكە بىيىنن، ئەۋىش پىتى دەۋترى پەيوەندىكىردنى بىژەيى بە نايىژەيى (Repetition of Verbal by Non Verbal Communication)، توئىژەران دەلئىن چاۋ لەرېگەي جولە جياۋازەكانىەۋە تواناي زۆرى ھەيە لە ئاشكرىكىردنى ناۋەۋەي مرۇف و گەياندنى پەيامىك، بۇنموونە چاۋى كراۋە رك و ترس و سەرسوپمان دەگەيەننى، چاۋى داخراۋ نىشانەي خاكەرايى و رك و كىنە دەگەيەننى، چاۋىك بېروانىتە ئاسمان

واتای پارانه وه دهگه یه نی و، براونیتته خواره وه واتای کاریگه ربوون و ملکه چکردن و گویرایه لی و شهرم و حه یا دهگه یه نی و، چاوی جیگیر گوزارشت له تکاکاری و توندی و خۆپراگری دهگه یه نی، بۆیه وتوو یانه چاو تی دهگات و به چاو تیده گه ی. هه ندی له توێژه رانیش ده لێن ئه و که سه ی روو له خوار دهکات ئه وه گرنگی به جه ماوه ر نادات و متمانه شی به خۆی نییه.

ههروه ها ده کړی په یوه ندیکردنی نازاره کی به چاو بیت، ئه مه ش به شیوه و وینه و سیمبول و دهسته واژه ی جیاواز گوزارشتی لێ ده کړی، نمونه: وینه و فیلم و سلاید و نه خشه و وینه ی روونکردنه وه یی و، خسته و په یوه ندیکردنی نازاره کی و گوزارشتی ده م و چاو و جوله ی له ش و شیوه ی دانیشتن.

په یوه ندیکردن به چاو به مانه جیا ده کړیته وه:

- دووپات له سه ر په یوه ندیکردنی زاره کی ده کاته وه.
- هانی سه بیرکردن ده دات.
- په یامه نووسراو زاره کییه کان ئاسان ده کات.
- نمایشکردنی ساده و روون تایبته به ژماره کان.
- فه راهه مکردنی به لگه ی بینینی وینه کراو.
- کاریگه ری له سه ر وه رگر ده بیت به ریژه ی ۵۵٪.
- که موور تیبیه کانیشی ئه مانه ن:
- شیکردنه وه ی بچ ئاخاوتن یان نووسین زهحمته.
- پنیوستی به کارامه یی تایبته هه یه بۆ تیگه شتن و وه رگرتن.
- کاتیککی زوری ده وئ بۆ به ره مه پیتانی.
- خه رچی ده وئ.

په یوه ندیکردنی نازاره کی به مانه جیا ده کړیته وه:

- فه راهه مکردنی به لگه یه کی نووسراو.
- روونکردنه وه ی هزره ته مو مژاوییه کان.
- توانای شیکردنه وه.

- توانای پوخته کردن و هه‌سه‌نگاندن.
- کارکردن بۆ روونکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیکردنی زاره‌کی.
- بنچینه‌یه‌ک بۆ رینکه‌وته‌کان پینکدیتن.
- دیاریکردنی به‌رپرسیاریتی.
- نه‌بوونی توانا بۆ به‌لاپیدا بردن.
- دیارترین که‌موکورتیه‌کانیشی ئەمانه‌ن:
- کاتی ده‌وئ بۆ به‌ره‌مه‌په‌نانی.
- ره‌نگه‌ خه‌رجی زۆر بویت.
- مۆرکیتی فهرمی هه‌یه.
- فیدباکی راسته‌وخۆی نییه.
- دوا‌ی نارده‌ی ده‌ستکاریکردنی زه‌حمه‌ته.
- رینگه‌ نادات به‌خیرایی بیرورا ئالوگور بکریت.

سێهه‌م: به‌پیتی شیوه‌ی ئاراسته:

له‌ میانه‌ی ئەم ئاراستانه‌ ده‌رده‌که‌وئ:

۱- ئاسۆی:

له‌نیوان دوو که‌س یان پتر له‌هه‌مان ئاست رووده‌ات، په‌یوه‌ندیکردنی لاوه‌کییه‌ له‌نیوان تاک و گرووپه‌کان له‌ ئاسته‌ هاوتاکاندا رووده‌ات، نمونه‌ (که‌یاندنی مامۆستایان به‌یه‌کدی)، ئەم جۆره‌ په‌یوه‌ندیکردنه‌ به‌ په‌یوه‌ندی هه‌ره‌وه‌زی نیوان ئاسته‌ جیاوازه‌کان به‌هیز ده‌بیت، به‌تایبه‌تی ئەگه‌ر ته‌رکیز له‌سه‌ر ئەمانه‌ بکات: هه‌ماهه‌نگی کار، ئالوگۆری زانیاری، چاره‌سه‌ری ئاریشه‌کان، که‌مکردنه‌وه‌ی ململانیکان، مامه‌له‌کردن و پالپشتیکردنی هاریکاری نیوان کارمه‌ندان.

۲- ستونی به‌ره‌و سه‌ره‌وه:

ئهو په‌یوه‌ندیکردنه‌یه‌ له‌ خواره‌وه‌ بۆ سه‌ره‌وه‌که‌کان ده‌رده‌چن، ئەنجامی جێبه‌جێکردنی پلانه‌کان و شرۆفه‌کردنی کۆسه‌په‌کان و ئاسته‌نگه‌کانی به‌رده‌م جێبه‌جێکردن و تییینه‌کان و بیرورا له‌خۆ ده‌گرئ، ئەم په‌یوه‌ندیکردنه‌ ئامانجه

داواکراوهکان بهدی ناهیتنی، تنها شه و کاته نه بی که له خواره وه ههست بهبوونی پلهیهک له متمانه بکهن له نیوان خویان و سهروکی راستهوخو که نامادهباشی ههمیشهیی هه بی، بو وهرگرتنی پیشنیارو بیروپراکان که نامانجیان په ره پیدانه، شه په یوه ندیکردنانه له ریگه ی سیاسه تی ده رگای کراوه له لایه ن سه روکه وه، هه روه ها له ریگه ی سه ندوقی پیشنیارهکان و شتی دیکه وه به هیز ده بیت.

۳- ستونی به ره و خوار:

شه و په یوه ندیکردنانه یه له بهر زترین ریکخته وه هه لده قولی بو خواره وه (له سه روکه وه بو خواره وه)، نامانجی گواسته وه ی فه رمان و ریتمای و ناراسته و برپاره کانه، هه میشه به چه ندین شیوازی باوی په یوه ندیکردن ده بی، وه کو یاداشت و گشتانندن و بلاونامه و دیداره کومه لیه کان، زورجاریش فیدباکی له م جوړه په یوه ندیکردنانه نزمه.

چواره م: به پتی پله ی کاریگه ری:

|| په یوه ندیکردنی جه ماوه ری:

په یوه ندیبه کی دیراسه کراو و ریکخراوه به نده به ناردنی په یامی ناشکراو نه پتی و سه رچاوه که ی دامه زراوه یه ک بی بو په یوندیکردن به جه ماوه ره وه، په یامه میدیاییه که له ریگه ی نامرازیکی میدیای میکانیکی بنیز، که جیا ده کریته وه به توانای کوپیکردنی زور له په یامه ره سه نه که بو دابه شکردنی به سه ر جه ماوه رو گه لن نامانجی هه یه. نامانجی په یوه ندیکردنی جه ماوه ری گواسته وه ی ناوه روکی په یامی میدیاییه له میانه ی وه لامدانه وه ی چه ندین جوړه پرسیاره وه که شه مانه ن: چی؟ بو میدیا، چون؟ بو شیکردنه وه، بو چی؟ بو ره خنه، له کوئی و چون و که ی، جوړاوجوړیتی له پیتا و پروپاگهنده و خوشگوزه ری.

هه روه ها میدیای جه ماوه ری شه نامانجانیه هه یه:

- که یشتن به سه رجه م که رته کانی کومه ل، په یوه ندیکردن و کارتیکردنی تا ده گاته ته و اوکاری.

- په کخته تی ههست و نهستی له ریگه ی به شدارپیکردنی نیشتمانیانه و نه ته وه ییانه،

زمانیش تاكه پىكهاته يه كه بۇ ئەمەو ئەلقەي بنەرەتییە له زنجیره ئەلقەكانى ئامرازەكانى پەيوەندىكردن.

ئەو ھۆكارانەش كه كار له پەيوەندىكردنى جەماوەرى دەكەن ئەمانەن: شۆرشى زانىارى و شۆرشى پەيوەندىكردن و پروپاگەندە.

ب/ پەيوەندىكردنى ناچەماوەرى:

جۆرىكه له پەيوەندى بەشئۆه يەكى راستەوخۇ لەنىوان كەسەكان و گروپەكان بۇ ئالوگۆرى زانىارى و ھزرو ھەوال بى بوونى كەئالى يان ئامرازى پەيوەندى. ئاراستەي خودى تاك دەكرى، يان بۇ كەسئىك يان كەسانئىكى ديارىكراو. دەكرى و تارو ھىماو پەيوەندى تەلەفونى و نامەي پۆستەو ھەندئ بەكارھىتائى ئىنتەرنىت و ئىوبەندى جۇراو جۆرى كارلىككردن بگرتتەو.

رەگەزەكانى پەيوەندىكردن:

پروۆسەي پەيوەندىكردن له رەگەزگەلىك پىكىكئى كه پروۆسەي پەيوەندىكردن بى ئەم رەگەزانە پىك نايت، كە ئەمانەن (نيزەر، پەيام، ئامراز، وەرگر، فیدباك)، بە كورتى ھەرىكە لەو رەگەزانە باس دەكەين:

پەكەم: نيزەر:

سەرچاوەي پەيامە يان خالى دەستپىكردنى پروۆسەي پەيوەندىكردنە، بەمەبەستى وروژاندى رەفتارى لایەنىكى دەرەكى، نيزەر رۆلىكى بنەرەتى و زىندەيى دەگىزئ، چونكە پروۆسەي پەيوەندىكردن كارلىك دەكات و دەكەويتە بەر كارىگەرى دىدو بۇچوونى نيزەر بۇ پرسەكان، له ميانەي ئەو ئىعتباراتە كەسيانەي لەپووى رۆشنبىرى و كۆمەلایەتییەو بۇي ماوەتەو، ھەرۆهە لەميانەي ئەو ئەزموون و رەفتارو پىگەيەي ھەيەتى.

نيزەر بە يەكەم رەگەز له رەگەزەكانى پروۆسەي میديا دادەنرئ، ئەركەكەي برىتتە له چۆنىەتى دارشتنى ئەو پەيامەي كه بۇ خەلك ئەگوازىتتەو، بەبئ گویدان بە جۆرو شئۆه و ئامانجە دوايىبەكانى پەيامەكە، پىئویستە شارەزايىبەكى باشى لە ناوەرۆكى

په یامه که هه بیت، بۆ سه رنجراکیشانی وهرگر، بۆ وهرگر تنه وهی وه لامدانه وهیه کی ئه رینیان له باره یه وه، چونکه نیره دهست به گفتوگو دهکات، به دارشتی بیرۆکه ی خۆی به شیوه ی کۆد که دهر بپری ئه و ناوه رۆکه یه که خۆی مه به ستیه تی، ئه م کۆدانه په یامه که پیک ده هیئت که ئاراسته ی وهرگریک دهکات، ئه گهر سه رکه وتوو بوو له هه لپژاردنی ئه و کۆدانه ی به شیوه یه کی راست و رهوان گوزارشت له بیرو رای دهکات، ئه و ده بیته هۆی پیکانی ئامانجه که.

یه کیک له بیردۆزه گرنگه کانی میدیا که پینی دهرتری پاسه وانی دهرگا (the gatekeeper)، پتیویه نیره ئه رکی دانانی بیرۆکه یه له بۆسه یه کداو به کاره ی تانی ئامرازه که بۆ ناردنی بۆ جه ماوه ری وهرگر، مافی ئه وه شی هه یه کۆنترۆلی بیرۆکه که و زانیاری بکات و کاتی ناردنی یان شارده وه شی ده ستیشان بکات.

هه ندی سیفاتیش ده بی له نیره دا هه بی بۆ وه ی په یامی میدیای به راستی و روونی بنیژی، که ئه مانه ن:

۱. ده بی چیژ له وه وهرگری، که متمانه ی به خۆی هه یه له ناردنی په یامی میدیا که.
۲. ده بی پسپۆر بی له بواری میدیا و پشت به ماده ی زانستی و راهیتانی گونجاو بیهستی.

۳. راستگویی و ئه مانه ت و شاره زایی له وه ی ده نیووسیت.
۴. کارامه یی زمانه وانی که یارمه تی گوزارشتکردنی راست له هزره کانی و نووسینی بابه ته میدیایه که ی ده دات.

۵. توانای قه ناعه تپیکردن و خسته نه پووی هه نجه ت و به لگه ی لۆژیکی.
۶. توانای سه رنجراکیشانی جه ماوه رو دوورکه وتنه وه له وشکی و بیزاری.
۷. بتوانی ئامرازی په یوه ندیکردن به شیوه ی دروست بقوزیته وه.
له م پرۆسه یه نیره ئه م کارانه ی خواره وه دهکات:

- له قوناغی ده ستیشانکردنی بیرۆکه دا، نیره ئه و بیرۆکه یه هه لده بژیریت که ئه یه وی دایبپژژی و ره وانه ی وهرگری بکات، له وانه یه بیرۆکه که سیاسی، ئابووری، کۆمه لایه تی، هونه ری، وهرزشی یان زانستی بیت.

- له قوناغی د ارښتنی بیړوکه دا، به شیوهی هیمای نوسراو وهک نامه ی پوښته یی،
یان هیمای دهنگی وهک له قسه کردنی ناسایی له گهل که سانیتیر داده پیریتته وه.
- له قوناغی نارندنا، واته گواسته وهی په یام پاش دارښتنه وهو د لنیابوون له
راستی و دروستی په یامه که له روی زمانه وانی و دارښتنه وه.

دووه م: په یام:

بریتیه له کومه لیک مانا که نیرر بؤ وهرگری ره وانه دهکات، به مه بهستی کاریگری
له سهر ره ووشتی وهرگر یاخود گورینی. نه و بنچینه یه ی سه رچاوه دای دهریزئی و بؤ
وهرگری دهنیریت پئی دهوترئ (په یام)، ده بیت نه و په یامه ناوه روکی هه بیت و شیوه
که دیده نی گواسته وهیه به هوئی نامرازئی میدیا.

نه و بابه ته یان ناوه روک (واتا، هزر) هیه، که نیرر دهخواری بؤ وهرگری
بگوازیته وه، هه میشه ش به سیمولی زمانه وانی یان بیژه یی یان نابیزه یی یان
هه ردوکی پیکه وه گوزارشتی لی دهکری، به مه بهستی کارتیکردن له رهفتاری وهرگر
یان راستکردنه وهی رهفتاری، پرؤسه ی تیگه یشتن له ناوه روکی په یام و پوخته کردنی
ناوه روکه که ی هه نکاویکی گرنکه له په یوه ندیکردن، له به ره وه پنیوست ناکات له سهر
مرؤف ته نها راستی و هزر په نده کان بگوازیته وه، به لکو پیویسته گرنگیش به سوزو
هیواو مه ترسی و ده سته که وته کانی و، خو شه ویستی و دلله راوکی و شکستییه کانی
بدات.

سه رچاوه نه و مانایانه داده نیت بؤ به شداری کردنی که سانیتیر له گهل بؤ دروست
کردنی نه و شتانه ی بویان ده گوازیته وه، واته نه و هیمایانه که له ناو داده نری و هکو
هیماو وشه وینه و نه خشه یاخود دهنگ و هی تر له و هیمایانه ی که به زمانی
وتن پئی دهوترئ (Verbal language) و به زمانی نا وته یی (Non - Verbal
language).

سپیه م: نامراز:

نه و ریگا یان که ناله یه که په یامه که له میانه یه وه له نیرره وه بؤ وهرگر
ده گوازیته وه، نه ویش نامراز ی بیستراو یان خویندراو یان نووسراو یان بینراو یان

نابیتزهیه.

جۆری ئامرازه‌کان به‌گویره‌ی قه‌باره‌ی وه‌رگه‌ره‌کان ده‌گۆریت، چونکه هه‌ندی ئامراز هه‌یه بۆ میدیای که‌سی یان کۆمه‌لی یان ناوه‌ندی و جه‌ماوه‌ری به‌کار دیت، ئامرازی وا داهینراوه بۆ دۆزینه‌وه‌ی جۆری تر له میدیا، نه‌ک میدیای روبه‌پوو، ئه‌ویش میدیای نا روبه‌پوو، به‌م شیوه‌یه:

- ئامرازی زاره‌کی:

ئهو ئامرازانه‌یه به‌هۆیه‌وه زانیاری له‌نیوان په‌یوه‌ندکارو پینگه‌یه‌نراو به‌ شیوه‌ی زاره‌کی ئالوگۆر ده‌کری، له‌ریگه‌ی وشه‌ی دانپینراو نه‌ک نووسراو وه‌ک (چاوپیکه‌وتنه‌ که‌سییه‌کان، ئاخواتن به‌ته‌له‌فۆن، کۆپو کۆبوونه‌وه‌کان و کۆنگره‌کان)، ئه‌م شیوازه به‌ کورتترین ریگا بۆ ئالوگۆرکردنی زانیاری و هزر داده‌نری و له‌هه‌موویان ئاسانترو راشکاوانه‌تره، به‌لام که‌م و کورتیه‌که‌ی له‌وه‌دایه بۆ شیواندن و به‌دحالییوون زانیاری ده‌خاته‌پوو.

- ئامرازی نووسینکاری:

ئهو ئامرازانه‌یه به‌هۆیه‌وه زانیاری له‌نیوان په‌یوه‌ندکارو پینگه‌یه‌نراو له‌ریگه‌ی وشه‌ی نووسراو وه‌کو (سیستم و بلاونا‌مه‌و راپۆرت و گشتاندن و یاداشت و پیتشینیارو سکالاکان) ئالوگۆر ده‌کری، ئه‌م شیوازه له‌زۆربه‌ی ریکخراوه حکومییه‌کان کاری پین کراوه، په‌یامی نووسراو پینج مه‌رجی له‌خۆ گرتوه، که‌هه‌موویان به‌پیتی (C) ده‌ست پینده‌کات، ئه‌وانیش ئه‌مانه‌ن: ته‌واوکار (Complete)، کورتکراو (Concise)، روون (Clear)، راست (Correct)، جوان (Courteous).

ئامرازه‌کانی نووسینکاری پین چه‌ندین جیاکه‌ره‌وه‌ی هه‌یه: پاراستن و توانای گه‌راننده‌وه‌ بۆی و پاراستنی زانیارییه‌کان له‌شیواندن، هه‌روه‌ها که‌می تیچوونی، به‌لام گرنگترین که‌موکورتیه‌کانی: سستی له‌په‌یوه‌ندیکردنی زانیاری، ئه‌گه‌ری خراب تیگه‌یشتن به‌تاییه‌تیش ئه‌گه‌ر وشه‌که‌ پتر له‌ واتایه‌کی هه‌بی.

- ئامرازی نابیتزه‌یی:

ئهو ئامرازانه‌یه به‌هۆیه‌وه زانیاری له‌نیوان په‌یوه‌ندکارو پینگه‌یه‌نر له‌ریگه‌ی

نیشانه و هیماو رهفتار (گوزارشتی دهموچاوو جولئی چاوو دهست و شیوهی دانیشتن) دهگوازیتتهوه، پیشی دهوتری زمانی جهسته (body language)، لهوانهشه ئەم ئاماژه پیدانانە بەمەبەست بی یان بی مەبەست له سهراچاوهی پهیوهندیکردنهوه، ریژهی بهکارهینانیشی له پهیوهندیکردن دهگاته نزیکه ی ۹۰٪ی واتاکان، بهتایبهتیش لهو په یامانهی که به ههستهکانهوه پهیوهندن، جیاوازی تیگهیشتن له په یامه نابیزهیهکان بههوی جیاوازی کلتوروهکانهوهیه لهناو ریکخراوهکه ههروهها لهناو کۆمه لگاش.

لەم بارهیهوه پۆلێتیکی تریش ههیه، بهم شیوهیه:

- ئامرازی میدیای کهسی، وهک (مۆبایل، تهلهفۆن، نامه).
 - ئامرازی میدیای کۆمه لیبی، وهک (مایکی دهنگ، کۆنفراسهکان، ئینتەرنیت، بلاوکراوهی قوتابخانهکان)

- ئامرازی میدیای ناوهندی، وهک (ئینستگه ناوخوییهکان، بلاوکراوهکان).
 - ئامرازی میدیای جهماوهری، وهک (رۆژنامه، گوڤار، رۆژنامهی ئهلیکترۆنی، رادیۆ، تهلهفزیۆن).

چوارهم: وهرگر:

ئهو لایهن یان کهسهیه که په یامهکهی ئاراسته دهکری و، له میانهی یهکیک له ههسته وه رهکانی یان هه موو ههسته وه ره جیاوازهکانی (بیستن، بینین، بۆنکردن، تامکردن، بهرکهوتن) وه ریده گری، پاشان سیمبولهکانی شی دهکاتهوه و ههولئی درککردنی واتاکانی دهدات، هه ر ئه ویشه پرۆسهی پهیوهندیکردن دهیهوئ بیگاتی و کاری تی بکات، ههروهها ئه ویش به به شداری کردن و کارلیک کردن کاری تی دهکات.

په یوهندیکردن پرۆسهیهکی خاوهن ئامانجه، که له ئامانجیکی دیاریکراوهوه دروست دهبی ئه ویش په یوهندیکردنی په یامه کهیه بۆ وهرگر، بۆئه وهی کاری تی بکات و پالی پێوه بنیت به شداری تیدا بکات و له گه لیدا کارلیک بکات، ئه گه ر به رازی بوون بی یان نارهبازی، دهستپیکردنی په یوهندیکردن به ناسینی وهرگر که مامه له و په یوهندی پێوه دهکری دهست پیدهکات، وهک ناسینی بۆچوونهکانی، ئاره زووهکانی،

پېټويستيه کاني و ره چاوي هه لچورونه کاني.

قوناغه کاني وهرگرتنی په ياميش بهم شتويه يه يه:

۱- له قوناغی وهرگرتنی په يام وهرگر په يامیکی دهنگی، نووسراو يان هيمایي وهردهگریت.

۲- له قوناغی کردنه وهی کوده کاند، وهرگر هيماکانی په يامه که شی دهکاته وه له ريگای گورپنی هيماکان (وشه) بؤ بيرۆکه، چونکه وشه کان نامرازیکن بؤ گواستنه وهی بيرۆکه.

۳- له هه لويست وهرگرتن له باره ی په يام، وهرگر هه لويستی حوی له باره ی په يامه که به هوی چوار هوکاره وه دهستنيشان دهکات، ئه وانيش:

- باوه رېوون به و بيرۆکه يه ی وهری دهگرئ.

- نه بوونی باوه رې به و بيرۆکه يه ی وهری دهگرئ.

- گوئ نه دان به و بيرۆکه يه ی وهری دهگرئ.

- خستنه سه ری بيرۆکه که بؤ گه نجينه ی خوی.

پيتجه م: فيدباک (به رسفدانه وه):

بريتيه له دووباره ناردرنه وهی په يامه که له وهرگره وه بؤ نيره رو راده سترکردنی و دلنیا بوونه وه له تينگه يشتنی، نيره ريش له م دؤخه دا سه رنجی ره زامه ندی يان نارهمه ندی له سه ر ناوه رۆکی په يامه که دهکات، هه روه ها زوو روودانی فيدباک به جياوازی هه لويست دهگورئ، بؤ نمونه له گفتوگوي که سبی ده ره نجامي کاردانه وه له هه مان کات دپته دهست، له کاتيکدا کاردانه وهی هه لمه تيکی ريکلای له وانه يه روونه دات دواي ماوه يه کی دريژ نه بيت.

پروسه ی پيوانه کردنی کاردانه وه له پروسه ی په يوه نديکردن گرنگه له و کاته دا دهرده که وي ئه گه ر پروسه ی په يوه نديکردن به ريگايه کی سه رکه وتوو به رپوه بچي له سه رجه م قوناغه کاني يان نا، هه روه ها کاردانه وه نيشانه ی گورپانه به هوی پروسه ی په يوه نديکردن جا له سه ر ئاستی تاک بي يان له سه ر ئاستی سه رچاوه که ی.

ئهم شتويه يه يه ره گه زه کاني پروسه ی په يوه نديکردن دهرده خات:

له بهرته وهی پرۆسهی په یوه نندیکردن به پښی دابه شکر دنه که ی پیتشوی ره گزه کانی په یوه نندیکردن نابی، به لکو تنها به مه به سستی توژی نه وهی تیورییه، بویه په ره به چنه ند نمونه یه ک دراوه بق روونکر دنه وهی ههنگاوه کانی په یوه نندیکردن، ره گزه ی دیکه ش هینرایه ئاراهه - هه رچنده پستی به ره گزه کانی پیتستر به ستوه - له به ناویانگترین نه و نمونانه ش نمونه ی (دیفز ۱۹۹۷ه)، که پرۆسه ی په یوه نندیکردن بق شه ش ههنگاوی یه ک له دوا ی یه ک دابه ش ده کات، که نه مانه ن: دروستبوونی بیروکه یه ک لای نیر، پاشان کردنی بیروکه که به سیمبول، نه و جا گواسته نه وهی په یامه که له میانه ی که نالی په یوه نندیکردن، پاشان راده ستر کردنی په یامه که، نه و جا شیکردنه وهی سیمبوله کان و کردنی به په یام جاریکی دیکه، پاشان نه نامدانی کاریک یان هه ر هفتاریک.

چوار جتر فیدباک هه یه که بریتیه له:

۱- دهنگدانه وهی نووسراو بیستراو:

دهنگدانه وهی نووسراو کاتیک ده بیت، به ریگای نووسینی نامه یه ک که نه نووسریت به هوی ئامرازیکی نووسین، به لام دهنگدانه وهی بیستراو ده بیت به به کارهینانی هیمای بیستراو.

۲- دهنگدانه وهی بی دهنگ و روون:

دهنگدانه وهی بی دهنگ کاتی په یدا ده بی نه گه ر وهرگر هه ست به په یامه که بکات به لام دهری نه بریت، به لام نه گه ر دهریبری نه و دهنگدانه وهی روونه.

۳- دهنگدانه وهی ئیستاو دهنگدانه وهی دواخراو:

دهنگدانه وهی ئیستا کاتیک په یدا ده بیت که وهرگر په یامه که وهرده گری و یه کسه ر دهنگدانه وهی بق په یامه که ده بیت. به لام نه گه ر یه کسه ر دهنگدانه وهی نه بوو بق په یامه که به هه ر هویه ک بیت، نه و دهنگدانه وهه که دواخراوه.

۴- دهنگدانه وهی نه ریتی و نه ریتی:

دهنگدانه وهی نه ریتی ده بی له باره ی په یامیک نه گه ر وهرگر په یامه که به سینگیکی فراوان وهر بگری، به لام نه گه ر به نارحه تی وهری بگریت نه و دهنگدانه وهه که نه ریتی ده بیت.

بیردۆزه‌کانی په‌یوه‌ندی‌کردن:

بیردۆزه‌کانی په‌یوه‌ندی‌کردن که په‌یوه‌ندیان به میدیاوه هه‌یه، به کورتی باسیان ده‌که‌ین:

په‌که‌م: بیردۆزی کاریگه‌ری راسته‌وخۆ:

(هارۆلد لاسویل) ئاماژه‌ی به‌م بیردۆزه داوه‌و به‌ بیردۆزی فیشه‌کی جادوویی یان فاکسینی ژیر پیست ناوزه‌دی کردوه، ئه‌م بیردۆزه پینوایه که‌سه‌کان ته‌نها کۆمه‌لگه‌یه‌کی جه‌ماوه‌رین له‌ کۆمه‌لێک که‌سانی گۆشه‌گیر پینکها‌تون (به‌ بیردۆزی فرۆید کاریگه‌ر بووه). ئامرازه‌کانی میدیا سه‌رچاوه‌گه‌لی به‌هینز ده‌نوینتی بۆ کاریگه‌ری و، خه‌لکیش په‌سندی ده‌که‌ن و وه‌کویه‌ک تیی ده‌گه‌ن، هه‌ر که‌سه‌یکیش به‌ شیوه‌ی تاکیتی زانیاری وه‌رده‌گرئ، به‌شیوه‌ی تاکیتیش وه‌لام ده‌داته‌وه، ئه‌و ئه‌گه‌ره‌ش که‌ ده‌لی میدیا کاریگه‌ری به‌هینزو له‌په‌ره، گرنگیه‌که‌ی له‌وه‌دایه که‌ سه‌ره‌تای توێژینه‌وه‌ی کاریگه‌ری میدیا بووه.

دوه‌م: بیردۆزه‌کانی کارتیکردنی بۆارخواری:

په‌ره‌سه‌ندنی زانسته‌ مرویبه‌کان سه‌لماندی که‌ ئامرازه‌کانی میدیا به‌شینی ساده‌یه له‌ گشت کۆمه‌لگا، تاک پیش ئه‌وه‌ی بگاته ئه‌م ئامرازانه روبه‌رووی کاریگه‌ری هۆکارگه‌لیکی دیکه ده‌بیته‌وه که به‌ نه‌شونماکردنی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه په‌یوه‌سته. ئه‌م بیرۆکه‌یه له‌میانه‌ی توێژینه‌وه‌کانی (میلفن دفلر) و (روکچی) هاو‌پیتی به‌رجه‌سته بووه، له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌و بیرۆکه‌یه که له‌ وزه‌ی تاکدا نییه بتوانی ئه‌و هه‌موو په‌یامه که‌ روژانه ده‌یگاتی وه‌ربرگه‌رئ، ئه‌و درک به‌و هه‌مووه ناکات که ده‌یگاتی، به‌لکو بیرکردنه‌وه‌ی ده‌که‌وێته سه‌ر درکردن و تیگه‌یشتنی ئه‌و په‌یامانه‌ی که ئه‌و چه‌مکانه له‌خۆ ده‌گرئ که به‌لایه‌وه گرنگه یان به‌لایه‌نی که‌مه‌وه پینویتی پینه‌تی.

بابه‌ته‌کان به‌سه‌ر وه‌رگردا ناسه‌پینتری به‌لکو ئه‌وه هه‌لده‌بۆیری که ده‌یه‌وی و واز له‌وه‌ش دینتی که پینویتی پی نییه، ئه‌م بیردۆزه له‌میانه‌ی چه‌ند چه‌مکیکه‌وه به‌رجه‌سته ده‌بی، که ئه‌مانه‌ن:

* وەرگرتنی بژارخوازی: ئاماژە بە سەر بەستی وەرگرو ئه وهی ده یگاتی ده دات، ئه و خۆی له هه موو ئه و په یامانه نادات که له ریگهی که ناله کانه وه په خش ده کری، به لکو گرنگی به هه ندیکی ده دات و هه ندیکی دیکهی فه رامۆش ده کات.

* درککردنی بژارخوازی: ئه م ره گه زه به و بابه تانه وه به ستراوه که مرۆف گرنگی پێ داوه، ئه و درک به هه موو شتیک ناکات که دیته پیشی، به لکو درککردنی بۆ هه ندی بابه ته که خۆی هه لیبژاردوو وه ده یه وئ بیبینی.

* وه بیر هاتنه وهی بژارخوازی (التذکر الانتقائی): تاک بۆ ته رکیزکردنی له سه ر هه ندی درککردنه کانی بۆ ئه وهی له یادی بی و پاریزراو بیته، کار ده کات، بۆ ئه وهی که ی پیویستی پێ بوو به کاری بیته.

* هه لسوکه وتی بژارخوازی: دوا ره گه زه له ره گه زه کانی بیردۆزی بژارخوازی، مانای ئه وه ده گه یه نی که پرۆسه ی کردار ده که ویته ئه ستوی وەرگر له گه ل سه ره به ستکردنی له چۆنیتی هه لسوکه وتکردن.

له گرنگترین بیردۆزه کانی کاریگه ری بژارخوازی: ا. بیردۆزی جیاتاکی (نظرية الاختلافات الفردية):

به ساده و ساکاری پییوايه که سانی جیاواز به شیوهی جیاواز کاردانه وه یان بۆ په یامه میدیا یه کان ده بی، به پیتی بۆ چوونه کان یان و بونیادی ده رو نیان و سیفاتی بۆ ماوه بییان یان ده رده ستیان، ئامرازه کانی میدیا به شیوهی بژارخوازی وەر ده گری و شی ده کاته وه، ئه میش به هۆی جیاوازی ئه و درککردنه ی که هه ر که سیک پینی بیر ده کاته وه، هه روه ها جیاوازی سیستمی هه ر که سیک له بیرو باوه رو به ها و بۆ چوونه کان، له بهر ئه وه ش که درککردن کاریکی بژارخوازییه، که واته وه بیر هاتنه وه و وه لامدانه وه ش بژارخوازین، پاشان کاریگه ری ئامرازه کانی میدیا وه کو یه ک نین.

ب. بیردۆزی توێژه کۆمه لایه تیه کان:

خه لک بۆ توێژه کۆمه لایه تیه کان دابه ش ده بی و ره فتاری په یوه ندیش له ناو هه ر توێژیک هاوشیوه یه، پنگه ی تاکیش له بونیادی کۆمه لایه تی کار له شیوه ی وەرگرتنی ده کات، توێژیش له سه ر ئه م بنه مایانه دیاری ده کریته: ته مه ن، ره گه ز، داها ت،

خویندهواری، پیشه. چه‌شنه‌کانی به‌رسفدانه‌وه له‌ناو هەر توژیژیک هاوشنیوه‌یه، له‌بەر ئه‌وه کاریگه‌ری ئامرازه‌کانی میدیا به‌هیز نییه، وه‌ک یه‌کیش نین، به‌لام به‌کاریگه‌ری توژیژه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان جیاواز ده‌بیت.

ئهم بیرۆدزه هه‌روه‌ها له شیمانیه‌کی بنه‌ره‌تییه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرێ که به‌ سروشتی مرقفه‌وه په‌یوه‌نده، ئه‌میش به‌ سروشت بوونه‌وه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تییه، که مه‌یلی کۆبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل ره‌گه‌زی خوی هه‌یه‌و له‌ژیژ چه‌تری کۆمه‌لی مرۆیی دیاریکراو ده‌گوزهرینی، که له‌گه‌ل پنیوستی و پالنه‌ره‌کانی و بۆچوونه ده‌ورنیه‌کانی گونجاوه. تاک له‌و روانگه‌یه‌وه ناتوانی به‌ته‌نها بژی که توانای دابینکردنی پنیوستیه‌کانی و هه‌مه‌چه‌شنیتی به‌ته‌نها نییه، بۆ نمونه ناتوانی به‌ره‌مه‌ین و بازاپ‌کارو به‌کاربه‌ر بی له‌هه‌مان کاتدا، ئه‌گه‌ر به‌ره‌مه‌ین بی ئه‌وا پنیوستی به‌که‌سیکه په‌یامی میدیایی بۆ دیزاین بکات.

هه‌روه‌ها گروپه‌کان سروشتیان هه‌رچییه‌ک بی ناتوان سه‌قامگیری خۆیان و به‌رده‌وامیان هه‌روا کوزرانه بپاریزن، به‌لکو پنیوسته کۆمه‌لی یاساو ریسای باو دابنی که سه‌رجه‌م تاکه‌کانی پنی ناشنان، ئهم بیرۆدزه له‌سه‌ر بیرۆکه‌یه‌کی بنه‌ره‌تی دانراوه ئه‌ویش ئه‌وه‌یه، تاکه‌کانی ناو کۆمه‌لگه‌ مرۆییه‌کان ریسایه‌کی سیستماتیکی دیاریکراو ریکیان ده‌خات، که تاکه‌کانی لینی تی ده‌گه‌ن و له‌سه‌ر بنه‌ماکه‌ی مامه‌له ده‌که‌ن، هه‌روه‌ها بواری زیاتریان بۆ ده‌ره‌خسینی که رۆل و ئه‌رک و مافی خۆیان و ئه‌و ره‌فتاره‌ی پنیوسته په‌یره‌وی بکه‌ن تی بگه‌ن، ئهم ریسای سیستماتیکه‌ ئه‌وه‌یه که ده‌بیته هۆی نمونه‌ی دیاریکراوی ره‌فتار، که پیکه‌وه پینان ده‌وتری سیستماتیکی کۆمه‌لایه‌تی، واته ریکخستنی ره‌فتاری کۆمه‌لایه‌تی تاک.

ج. بیرۆزی په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی:

جه‌ماوه‌ری ئامرازه‌کانی میدیا ته‌نها تاکی گوشه‌گیر نین، یان تاکه‌لیک بن له‌ چه‌ند توژیژیکی کۆمه‌لایه‌تی کۆبووبه‌وه، به‌لام له‌شنیوه‌ی یه‌کیتی و خیزان و یانه به‌یه‌کتر به‌ستراون، توژیژینه‌وه‌کانی سه‌ر هه‌لپژاردنه‌کانی سه‌رۆکایه‌تی ئه‌مریکا سالی ۱۹۴۰ دووپاتی ده‌که‌نه‌وه، گفتوگۆ سیاسیه‌کان کاریگه‌ری گه‌وره‌تری له‌ رادیۆو

رۆژنامه‌وانی به‌سەر بریاره‌کانی خه‌لکه‌وه‌هه‌بووه. ئه‌وانه‌ی زیاتر روبه‌پووی ئامرازی میدیا ده‌بنه‌وه له‌وانه‌یه به‌لای که‌مه‌وه له‌که‌مترین روبه‌پووبونه‌وه‌دا کاریان تی بکری، په‌یوه‌ندییه‌کانیش ده‌بی له‌به‌رچاو بگیری.

ئهم بیردۆزه له‌و ئه‌گه‌ره سه‌رچاوه ده‌گری که په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی نیتوان تاکه‌کانی ناو یه‌ک کۆمه‌ل، یان ته‌نانه‌ت له‌نیتوان چه‌ندین کۆمه‌لی بنه‌په‌تی بایه‌خی هه‌بی له‌مامه‌لکردنی تاک له‌گه‌ل په‌یامه‌کانی میدیادا، ئهم په‌یامانه له‌ریگه‌ی په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان تیده‌په‌ری، بۆئه‌وه‌ی به‌شیوه‌یه‌کی روون بگاته ئه‌و راده‌یه‌ی تاک درکی پی بکات. هه‌روه‌ها بایه‌خی ئهم بیردۆزه شان به‌شانی بایه‌خی له‌په‌یوه‌ندی سیاسی له‌بایه‌خی بازرگانی ده‌رده‌که‌وی، تاک پیش ئه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ینیک هه‌لبژی ری راونیژکاری تاکه‌کانی کۆمه‌له‌که‌ی ده‌کات، ماقولیش نییه تاک کویرانه بریاری کۆتایی بدات که زۆر له‌سه‌ری بکه‌وی و په‌شیمانی بکیشی.

سه‌یه‌م: بیردۆزه‌کانی کارتیکردنی ناراسته‌وخۆ:

ا. بیردۆزی کاریگه‌ری پشتبه‌ستوو به‌پیشکه‌شکردنی نمونه:

ئهم بیردۆزه پینویه گه‌یشتنی مرۆف به‌نمونه‌گه‌لیکی ره‌فتار که ئامرازه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن ده‌یخه‌نه‌پوو، سه‌رچاوه‌یه‌ک له‌سه‌رچاوه‌کانی فیروونی کۆمه‌لایه‌تی پیشکه‌شی تاک ده‌کات، که پالی پتوه ده‌نی له‌ره‌فتاری رۆژانه‌ی په‌یره‌وی ئه‌و نمونه‌ی ره‌فتار بکات.

ب. بیردۆزی واتا:

ده‌شی ئامرازه‌کانی میدیا واتاگه‌لیکی نوێ پیشکه‌ش به‌وشه‌کانی زمان بکه‌ن، هه‌روه‌ها توخمی نوێ بخه‌نه سه‌ر واتا کۆنه‌کان، له‌به‌رئه‌وه‌شه هۆکاریکی به‌کلاکه‌ره‌وه‌یه له‌درککردن و شرۆفه‌کردن و بریاره‌کان، ئه‌وا ئامرازه‌کانی میدیا رۆلیکی به‌کلاکه‌ره‌وه‌ی ده‌بی له‌پیکه‌یتانی ره‌فتار به‌شیوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆ (شۆرش-نسکو).

ج. نمونەى پيويستى و تيرکردن:

ئەم بىردۆزە بەشىكى گرنگە لە بەكارهينانى ئامرازەكانى ميديا لەلايەن خەلكەو بەئاراستەى بەدبەينانى ئامانجگەلىكى ديارىكراوى تاكەكان، ئەوان ئامرازگەلىكى ديارىكراوى ميديا بۆ تيرکردنى پيويستىيەكانيان ھەلدەبژيرن، ھەرۆك (مارك ليفى) دەلى «پينچ ئامانجى لە بەكارهينانى ئامرازەكانى ميديا لەلايەن خەلكەو ھەيە، ئەوانيش چاوديرىکردنى ژينگە، ئاراستەى ماريفى، نارەزايى، ئاراستەى سۆزى، كاتگوزەرييە».

چارەم: بىردۆزەكانى پەيوەنديکردنى قەناعەتپىکردن:

پەيوەنديکردنى قەناعەتپىکردن لە بۆشايىيەو ھەرچاوە ناگرى، بەلكو لە ريسايەكى بىردۆزىيەو ھەيە، كە لەميانەى چەندىن بىردۆزەو بەرجەستە دەبى ئەمانيش گرنگرين بىردۆزى پەيوەنديکردنى قەناعەتپىکردنە:

۱- بىردۆزى سى (ت)ەكە:

بە تىروانىنى ميشال لوند (michel le nid) پەيوەنديکردنى قەناعەتخووزى و كاريگەرى لەسەر رەفتارى تاكەكان، بە سى قۇناغ دەبى ئەوانيش: ھۆشيارکردنەو، بە ياساكردن و بەدواداچوون يان چاوديرىکردنە، كە ھەموويان بە پىتى (ت) دەست پى دەكەن و ناوھەكەشى ھەر لەو ھەو ھاتووە.

قۇناغى يەكەم: برىتييە لە ھۆشيارکردنەو، ميكانىزمى قەناعەتپىکردن بە زمان و روونکردنەو لەخۆدەگرى، پالپشتىکردنى ئەمانەش ھەمووى بە بەلگەى قەناعەتكەر دەبى كە دەرژىتە ناو ئاوەزى وەرگرانەو، مەرجى زانيارىيەكانى نيزەريش ئەو ھەيە سادە بى، بۆئەو ھى تىگەيشتن و دركکردنى ئاسان بى، ھەرۆھا مەرجى دىكەشى ئەو ھەيە ناكۆك نەبى بۆئەو ھى راستگويى بەرجەستە بى، پيويستيشە دارشتنى پەيام و ديارىکردنى تەو ھەكانى بەشيوەيەكى روون بى بۆئەو ھى زياتر قەناعەتكەر بى، كە پيويستە وەرگر لىتى تى بگات بى ئەو ھى پيويستى بە ھەولى زياتر بى.

قۇناغى دوو ھەم: برىتييە لە ياسادانان، بايەخى ئەم قۇناغە لە ھەلمەتە ميديايىيە گشتىيەكان دەردەكەو، بەلام لە پەيوەنديکردنى ميديايىيە كاريگەر نىيە، ئەو

درکردنه مان پي ده به خشخشي كه هوشياركردنه وه مه به سته كه به ته واوي ناپيكن، مه ترسيه كاني بابه ته كه سووده كانيشي درده خات، به لام ياسادانان رولنيكي ئيجابي له په يره وكردي جوره فشاريك بؤ سهر وهرگر ده گيرئ له پيناو رويشتني، له ته ك نيره له وه ي بانگه شه ي بؤ ده كات.

قوناغي ستيه م: قوناغي به دوا داچونه، پيوسته نيره بزاني گه يشتوته كوي نامانجه كاني، به راي (ميشال لوني) سهر كه وتني پرؤسه ي قه ناعه تكردن و كاريگه ريتي، به به دوا داچون و چاوديري پرؤسه كه به گشتي به ستراوه، چونكه مرؤف پيوستني به وه بيره اتنه وه و دوپا تگردنه وه ي به رده وام هه يه، ته نانه ت له كاروباري ساده و ساكاري رؤژانه يدا.

۲. بيردؤزي ليك دابراي زانين:

ئه م بيردؤزه ليون فستنگه ر (leon festinjer ۱۹۶۲) ئاماژه ي پي داوه، له و بيرؤكه يه وه سه رچاوه ده گري كه مرؤف قه واره يه كي دروونيه، هه ميشه هه ول بؤ گونجاندني هه لويس ته كاني و بيروپا كاني و ئه و بابه تانه ده دات كه له كه سيني و بونيادي درووني يه ك ده گري ته وه، بيردؤزي ليك دابراي كؤمه لايه تي له و نامانجه وه سه رچاوه ده گري كه مرؤف به ره له ستكاري و روبه رووي هه موو شتيك ده بيته وه، كه به ره نگاري بونيادي زانيني ده بيته وه.

ئه م بيردؤزه ته ركيز له سه ر هه ول و تيكؤشاني تاك ده كات له پيناو پاراستني هاوسه نكي درووني له ميانه ي ئه م توخمانه كه گونجاوتر بن، ليك دابراي (التنافر) دؤخيكه له دؤخه كاني پالنه ريتي، پال به مرؤفه وه ده ني ره فتارو بيرووي بگورئ، به پتي ئه م بيردؤزه سي جور په يوه ندي له نيوان توخمه كاني زانين هه يه:

ا. په يوه ندي گونجاندن له نيوان ئه م توخمانه.

ب. له وان هه يه په يوه ندي گونجاندن له نيوان ئه م توخمانه دا نه بي.

ج. له وان هه يه په يوه ندي ناكؤكي و به ره له ستكاري له نيوان ئه م توخمانه دا هه بي.

له م دؤخه ي دوايدا (ج) تاك ناچار ده بي ئه و ناكؤكيه ره ت بكا ته وه يان كه مي بكا ته وه، ئه ويش يان به پشتبه ستن به توخميكي نوي و ده سته بردار بوون له كؤنه كه،

یان لەریگەیی خولقاندنی جۆریک لە خۆگونجاندن، یان بەرهنگاربوونەیی ئەو توخمەیی هاتۆتە ناووە، لە ریگەیی فەرامۆشکردن یان غافلبوون لە سەرچاوەکەیی یان پۆلێتکردنی لە چوارچێوەیی توخمە نالۆژیکییەکان، کە ناکرێ مامەلەیی لەگەڵدا بکری یان تەنانهت بیریشی لێ بکریتەو.

لەم چوارچێوەیەدا (لیون فستنگەر) سێ نموونە دەبینێ کە ناکۆکی زانین لە روونترین ویتەیدا دەردەکەوێ، ئەوانیش بریاردان، کاریگەری درۆ و ئیغرابوونە:

• بریاردان:

بژارکاری مرقوف لەنیوان دوو شت ناچاری دەکات کە واز لە جیگرەو (بدیل) ئیکیان بینی، بەلام دوای بریاردانە کە هەندێ تاییەتمەندی باش لە جیگرەو دەست لێ هەلگرتوو کە دەبینی، لە هۆکاری لیکدا برانی زانینی و زالبوون بەسەر ئەو بەرهەستکارییە یان کەمکردنەو لێی لەبەردەم تاکدا دوو چارهسەر هەیە: یان ئەو تا تاک قەناعەت بە خۆی بکات کە جیگرەو وەزانی هێنراو سەرنجراکێش نییە و، تاییەتمەندییەکانی جیگرەو وە هەلبژێردراو هیزی کاریگەری لەسەر بریاری نییە، یان پەنا بۆ پاساودانەو وە هەلبژاردنە کە دەبات، لەمیانەیی رەخساندنی کۆمەلێ هۆکار کە لایەنگیری دەکات، وەکو زیندەڕۆیی لە وەسفکردنی تاییەتمەندییەکانی جیگرەو وە هەلبژێردراو.

• کاریگەری درۆ:

ناکۆکی لێرەدا دەردەکەوێ، ئەگەر تاک بەپێچەوانەیی ئەو توخم و هەلوێستانە کە باوەری پێتەتی رەفتار بکات و، هیزی لیکدا بران لەسەر دوو توخم بەندە ئەوانیش: قسە و بریاری چەند ناکۆک بن لەگەڵ باوەری کەسیی جیابوونەو زیاتر دەبێ، یان هیزی لیکدا بران کەم بۆو تاک هەوڵی پاساودانی دەدات سەرەرای بەرهەستکاری ناووەو لەگەڵدا.

• کاریگەری ئیغرابوون:

لەم بارەدا مەبلیکی ناووەکی لای تاک پەیدا دەبێ بۆ بەدەستھێنانی یان ئەنجامدانی شتی کە پێچەوانەیی باوەری بێ، لێرەدا هۆکاری لیکدا بران زۆر دەبێ، وەک ئەو وە

دوورده دهست بڼې يان پيچپوهانه ي راشكاوانه ي بيروباوهړې يان ناياسايې بڼې، يان له كيشه گه ليكي بڼې كوټايې هه ليقورتينې.

۳. بېردوړې شېكردنه وه ي زانينپانه ي ميديا:

ئهم بېردوړه له وه وه سه رچاوه هه لده گړې كه مړوډ بوونه وه ريكي ئاوه زمه نده، كه ئاوه ز خوړسكانه بېر له هه ر توخميكي نوې دهكات وه به دانانې له ترازووي لوژيک و باوه ر له ميانه ي شېكردنه وه ي به خشر او ه كان (المعطيّات) و، ئه و زانيارپانه ي كه توخمه نوپيه كه ي پيگه پيناوه بړ زانينې راده ي هيزي و لوژيكي تي و، گونجاندنې له گه ل ئه و ژينگه يه ي تپيدا ده ژي.

«مارتن فيشباين» ئاماژه ي به م بېردوړه داوه كه جهخت له سه ر هو كاري زانين دهكات له پرؤسه ي قه ناعه تپيكردن و گوړپيني بوچوونه كان و راستكردنه وه ي، زانيارپيه پيگه پينه ره كانې توخمي نوپيه، كه ده گاته دركردنې وه رگر پالي پيوه دهنې بړ مامه له كردن له گه ليدا، يان ره تكدردنه وه ي.

۴. بېردوړې هاوسه نكي زانين:

ئهم بېردوړه ئاماژه به چه مكيني بڼه رته ي ددهات كه پيوستي مړوي پيكدتيني، به وپيپه ي كه ستيپه كي ليكدراوه له ري كخستني كومه لئ ليكدراو، كه جوړيک له هاوسه نكي به سه ر تاكدا ده سه پيني بوئه وه ي ژيانكي سروشتپانه بگوزه رپيني، كه هاوسه نكي له گه ليدا ببپته پيوستپه كي دهر ووني و داخوازيه كي بايه خدار، تاكيش هه ولي پاراستني ددهات و تهنانه ت دوزينه وه ي ئه گه ر له دهستي دا.

خاوه نې ئهم بېردوړه «هه يده ر فريتز» پيوپايه چه مكي دوخي هاوسه نگوون بووني هه لوپستگه ليكي دياريكراوه ده بپته هو ي ئه وه ي كه تاك به بڼې فشار دركي پڼ بكات بوئه وه ي هاوسه نكي و گونجاندن له نيوان پيگه اته كانې كه ستيپدا بخولقيني، واته هاوسه نكي له نيوان ئاستي ناوه وه ي و ره فتاري دهر وه ي. (هه يده ر) له ميانه ي بېردوړه كه يدا ته ركيز له سه ر دوو جوړ له په يوه ندي نيوان خه لك و شته كان دهكات: - ئه و په يوه نديپانه ي به هه ست و نه سه ته وه په يوه ندي: ئه نجامي ئه و شتيوازيه به كه هه ستې پڼ ده كه ين و پڼي هه لده سنكيتين، هه روه ها هه ست و نه سه ته كانې خو شه ويستي،

سەرسامبوون، پەسەندکردن و دژەکانی ئەم ھەست و نەستەنە دەگریتەوہ.

- ئەو پەیوہندیانە پیکەوہ بەستراون: تەرکیز لەسەر ئەو یەکانە دەکاتوہ کہ لەمیانە پەسەندوہی کۆمەڵی توخم پیکدئ، بۆنموونە: پیاو و ژنەکە پەسەندوہی بریتییە لە یەکەیک، ھەر وەک مامۆستاو قوتابیەکانی.

ئەم بیردۆزە لە ریکلامدا بەرچەستە دەبێ لەمیانە پەسەندوہی تاک بۆ بەدەستھێنانی رەزامەندی پنیوێست کہ ھاوسەنگی ناوہوہی بۆ بەدی دینن، مامەلەکردنی لەگەل بەرھەمھاتوہکان بە ئامانجی رازیکردنی دەروونی خۆیەتی بە پلە یەکەم، پاشان پاراستنی ئەو پەیوہندیانە کہ بەدەوروہریەوہ دەیبەستیتەوہ.

پێنجەم: شیکردنەوہی ھەمەلایەنی کاریگەری میدیا، یان ئەوہی پنی دەلین بیردۆزی پشتبەستنی ئالوگۆر لەئێوان جەماوہرو ئامرازەکانی میدیاو کۆمەلگە:

لە گفتوگۆکردن لەبارە پکاریگەری ئامرازەکانی میدیا ھەر دەبێ سنی پەیوہندی لەبەرچاو بگیرئ: سیستمی کۆمەلایەتی، رۆلی ئامرازەکانی میدیا لەو سیستمە، پەیوہندی جەماوہر بە ئامرازەکانی میدیاوہ. بەکارھێنانی ئامرازەکانی میدیا بەبێ کاریگەری سیستمی باوی کۆمەلایەتی نابئ، شنیوازی مامەلەکردن لەگەل ئەو ئامرازانەش دەکەوێتە بەر کاریگەری ئەوہی تاک لە رابردوودا لە کۆمەلگە فیزی بووہو، ئەوہی لە ساتی وەرگرتنی پەيامەکە روودەدات. لەم پێودانگەوہ ئامرازەکانی میدیا سنی جۆر کارتیکردن دروست دەکات:

ا. کارتیکردنی زانین: وەکو نەھیشتنی لیلی و دانانی ئەجینداو، زیادکردنی سیستمگەلی بیروباوہرو بەھاو رەفتار.

ب. کارتیکردنی ویزدانی: وەکو ھەستیاری لە ئاست توندوتیژی و، مەترسییەکان و نامۆبوون.

ج. کارتیکردنی رەفتار: جولەو کردوہ یان نەمانی ئارەزووی جولەو کردوہ، کہ ھەردووکیان دەرەنجامی کاریگەری زانین و ویزدانین.

په یوه نډیکردنی جه ماوهری:

زوربه ی توژیینه وه کانی ئه م بواره له وه ته ی نیو سه ده یه تا سه رده می ئیستامان په یوه نډی ده کهن به چهنده بشیکه وه یان چهنده نمونه یه که وه دیارترینیان په یوه نډی خودی، په یوه نډی که سی، په یوه نډی کومه لیبی و په یوه نډی جه ماوهری (میدیبایی) یه، ئه م جوړه ی دوی به شیوه سه رده مییه ته کنیکیه که ی دیداری راسته وخو و کارلیککردنی کومه لایه تی روه روویانه ی تپه راندووه، به به کارهینانی ئامرازی ته کنیکی ئالوزو به های بهرز وهک چاپخانه و ئیستگه و ته له قزیون و سینه ماوانگی ده سترکو و ئینته رنیت. ئه مهش وایکردووه چه مگه لیککی جیاوازو بیرو دزو بوچوونی جیاواز سه بارهت به م بواره ی ژیان سه ره له بدهن.

دامه زرتیه رانی په یوه نډیکردنی جه ماوهری (ماکلود و بلومه ر)، له به ناوبانگترین کاره کانیان لیکولینه وه یه کی زانستی و کاریگه ری په یوه نډیکردنی جه ماوهرییه، که له بلاویونه وه ی چه مکی پیشکه و تنی ته کنه لوژیای په یوه نډیکردن به شدار بوو، له جوړایه تی ئامرازه کانی په یوه نډیکردنی جه ماوهری به شدار بوو.

په یوه نډیکردنی جه ماوهریش واپیناسه ده کری که «پروسه یه که به هویه وه په یوه نډی به جه ماوهر ده کری بوئه وه ی زانیاری و را به تاکه کان بدریت، هه میسه کاریگه ری له بیرۆکه کان له پرووی ناوه پروکه وه ده بیت».

(مارشال) په یوه نډیکردنی جه ماوهری وانا ساندووه که «له ریخراوه گه وره کان له رووی قه باره وه پیکدی و، یه کینک یان زیاتر له هۆکاره ته کنه لوژییه کان بو په یوه نډیکردن به ژماره یه کی زور له خه لک به کار ده هینریت».

په یوه نډیکردنی جه ماوهری ئه و پروسه یه یه به به کارهینانی ئامرازه کانی میدیبای جه ماوهری ده بیت، به هویه وه په یامه کانی جه ماوهری فراوانی ئاراسته و ئاست جیاواز ده گه یه نریت، هه میسه تاکه کان بو په یوه نډیکار نه ناسراو دهن، که له هه مان ساتداو به خیراییه کی له راده به دهر په یامه که یان پهن ده گات، بوئه وه ی رای گشتی دروست بکات و گه شه به ئاراسته و شیوازه کانی رهفتار بدات، هه روه ها توانای گواسته وه ی زانینه کان و خو ش به سه ربردن هه بیت.

دەزگای میدیایش پرۆسەى گواستنه‌وهى زانیاری و زانین ئەنجام دەدەن، لە میانەى چەند ئامرازیکە‌وه لەوانە رۆژنامە و ئیستگە و تەلەفزیۆن و ئینتەرنیت و کەناله ئاسمانییەکان و فیلمە سینەماییەکان و کتیب و بلاوکراوہکان.

- تویژەران وای دەبینن پەیوہندیکردنی جەماوہری چەند ئەرکیکی ھەبە، گرنکترینیان:
  - ئەرکی میدیا و بلاوکردنە‌وهى زانین.
  - لیکدانە‌وهو ئاراستەکردنی بیروکە و پیکھینانی رای گشتی و، رەفتار و بەھا ئاراستەکانی جەماوہری وەرگر.
  - گواستنه‌وهى کە لەپووری رۆشنیبری لە نەوہیەکە‌وه بۆ نەوہیەکی دیکە، ھەر و ھا پێوہرو بەھا رەفتارییەکان.
  - پینگەیانندی کۆمەلایەتی و فیربوون.
  - پرۆپاگاندە لە ھەولدان بۆ بلاوکردنە‌وهى پرەنسیپ یان بیروکەى دیاریکراو بەشیوہیەکی مەبەستدار.
  - ریکلام و بازارکاری، ئەرکیکی ئابووریشى ھەبە.
  - خۆش بەسەربردن، کە لە بەسەربردنی کاتی قالایی یارمەتیدەرە، بەشیوازیک کە بۆ تاک و کۆمەلگە بەسوود دەبیت.

کۆسپەکانی بەردەم پەیوہندیکردن:

چەندین تەگەرەى بەردەم پەیوہندیکردن ھەبە، دەکرێ ئەو ھۆکارانە بکریئە دوو کۆمەلە‌وه:

پەکەم: شیواندنی زانیاری:

پرۆسەى پەیوہندیکردن لە چەندین قۆناغی لەناویەک و ئالۆز پینکدئ، لەبەرئەو ھەلەو شتە نابەجێیانەى لەوانە یە لە ھەریەکە یاندا روو بدەن، رەنگە واتا یان واتاگەلیکی نامەبەست لە پەیوہندیکردن دروست ببین، ئەم ھەلانەش دەچنە ریزی چوار تەگەرە‌وه کە ئەمانەن:

۱. ئەدگارەكانى ئايندە:

كەسەكان لەبەر ھۆكارو پالئەرگەلىكى كەسىي جياوازەو، ھەك خويندەوارى و ئەزمونەكانى پىشتريانەو بەرسفيان بۆ ھەمان پەيام جياواز دەبى، لەسەر ئەو بنەمايەش كاردانەو ھى دوو كەس لە دوو ژينگەي جياواز سەبارەت بە يەك بابەت جياواز دەبى، ھەر ھە پالئەرە كەسىيەكان كار لە كردنەو ھى كۆدەكانى پەيامەكە و شىكردنەو ھىيان دەكات، ئەو فەرمانبەرەي جياوازە لە پىويستبوونى زۆرى بۆ پىشكەوتن لە رىكخراو ھەكەي و بە گەشبينى باس دەكرى، لەوانەيە زەر دەخەنەي سەرۆكى راستەوخۆي و قسە سەرپىتەكانى ھەك نىشانەيەك شى بكاتەو، كە ئەو كەسىيى خۆشەويستەو چاوەرپىي پاداشت دەكات، بەلام ئەو كەسەي بە لاوازي پىويستبوونى بۆ پىشكەوتن باس دەكرى و مەيلى رەشبينى ھەيە، لەوانەيە ھەمان قسەي بەرپۆتەبەرەكەي وا شى بكاتەو كە شتىكى سەرپىتەو پەيوەندى بە ھىچ شتىكى بابەتەكەو ھە نىيە.

۲. دركردنى بژارخووزى پەيامى ميديايى:

كە خەلك بە ئاراستەي بىستنى بە شتىك لە پەيامەكە بچى و زانىارىيەكانى دىكە فەرامۆش بكات لەبەر چەندىن ھۆكار، لەوانەش دووركەوتنەو لە توندى ناكۆكى زانىن، ئەو چاويش لەو زانىارىيانە دەپۆشن كە ناكۆكە لە گەل ئەو بىرورپاينەيان كە پىشتر تىاياندا چىندراو، ئەو جا دركردنەيان بۆ پەيامەكە بژارخووزيانە دەبى كاتىك ھەرگەر شىووزى پەيوەندىكردنەكە ھەلدەسەنگىتن، لەوانەش رۆل و كەسىتى و بەھاو مىزاج و پالئەرەكانى نىزەر.

۳. گرفتە زمانەوانىيەكان لەكاتى ئاردنى پەيامى ميديايى:

زمان ديارترىن ئەو كۆمەلە بەكارھىتروانايە لە پەيوەندىكردن، بەلام گرفتەكە ئەو ھەيە زۆر لە وشە باو ھەكارھىتروەكانى بواری پەيوەندىكردن واتاي جياواز بۆ كەسانى جياواز لەخۆ دەگرى، لەوانەيە وشەيەك دەستەواژەو واتاي فرەي ھەبىن كە شىكردنەو ھى جياواز ھەلگرى، يان زمانەكە زمانىكى تايبەت بى بۆ گرووپىكى ھونەرى ديارىكراو كە زەحمەتە لىي تى بگەن، ھەكو ئەو ھى مامۆستاىەك زەر دەخەنە

بۆ قوتاييه كهى بكات و پى بلى پىروزه كه نهجامى تاقىكردنه وه كهش نهرىنى بووه، له كاتىكدا قوتاييه كه درك به و اتايه ناكات كه تاقىكردنه وه كه نهرىنى بووه.

٤. فشارى كات له ميانهى پيشكه شكردنى په يامى ميديايى:

به گشتى تاكه كان سكالاي ئه وه ده كه ن كه كات ده گمه نترين داهاته، هه ميشه ش كه مى كات ده بىته هوى شيواندنى زانيارى به ئالوگور كراوه كان، كه مى كاتيش ده گه رپته وه بۆ په نابردن بۆ كه مو كورتى كه ناله فهرمى به كانى په يوه ندى كردن، وه كه ئه وهى به رپرسيك فهرمانىكى زاره كى به يه كى كه له فهرمان به ره كان بدات، بۆ راپه راندنى كارىكى ديارى كراوه به بيانوى ته و او بوونى ماوهى ده وام، پاشان ئه وه فهرمانه له تۆماره فهرمى به كان تۆمار نه كات، بۆ ئه وهى له ميانه يدا به رپرسيار تى به كان ديارى بكات، سه ربارى ئه وهى فهرمان به ره كه به هوى كه مى كاته وه ئه وه فهرمانه به شىوه يه كه جى به جى ده كات كه له بنه رته دا له زهينى به رپر سه كه دا هه ر نه بووه.

دووه م: قه واره ي زانيارى به كان:

دووه م ئه وه ته گه ره سه ره كى به كانى په يوه ندى كردنه له زىده رپوى له بى زانيارى به كان، له و سكالاي باوانه ي له نى وه ندى دامه زراوه ميديايى به كاندا هه يه ئه وه يه كه ئه وان نگروى زانيارى بوون، ئه گه ر بايه خ به هه موو زانيارى به كان درا ئه وا كارى راسته قى به نى دامه زراوه كه هه رگىز جى به جى ناكرى.

په يوه ندى كردنى كارا:

په يوه ندى كردن، نهينى به رده وامى ژيانه له نى وان بوونه وه ره كان و پيشكه و تنى، هه ندى له لى كۆ له ره وان پى ناوايه په يوه ندى كردن خودى ژيانه. بۆ ئه وهى په يوه ندى كردن كارا بى ت، پى تى به مانه ي خواره وه ده كات:

- لوتف و ئارامى له گواسته وهى په يام: خودا روى كردۆ ته پى غه مبه ر محمه د (د.خ) و فهرمو وى تى: «ئه گه ر تۆ وشك و دلره ق بو وى تايه ئه وا له ده ورت دوور ده كه و تنه وه». پى غه مبه رى خوداش ده فهرمو وى: «هاور تى به تى له شتى كدا نه ده بوو ئه گه ر جوانى تى دا نه بى، له شتى كى ش دوور ناكه وى ته وه كه جى نوى تى دا نه بى».

- زەردەخەنەى جوان لە كاتى ناردنى پەيام: پەندى بەناوبانگى چىنىش دەلى
«ئەوھى زەردەخەنەى نىيە نابى فرۆشگايەكى بازارگانى بكاتەوھ».

- سوربوون لەسەر شىۋەگەلىكى پەسندو بى زىدەپۇيى ۋەكو ئاوازى دەنگ و
بەرزى و توندى و بىدەنگى.

- گوڭگرتن بە وردى و كردنەوھى مېشك بۆ ئەو پەيامەى كەسانى دىكە بۆت
دەگوازنەوھ: لەمیانەى گەران بە دواى ھەر شتىك كە پەيامەكە لەخۇى دەگرئ.

- روونى و ديارىكردن و ناگشتاندن لەكاتى گواستتەوھى پەيامى مېديايى، باشتر
واپە قسە لە بارەى شتە گشتىيە نا روونەكان نەكرىت.

- لىكۆلېنەوھ لە ھۆكارى پەيوەندىكردنەكە: لەمیانەى پرسىيار لەخۆكردن پېش
چوونەوھ ناو پرۆسەى پەيوەندىكردنەكە ئامانچ چىيە لىنى؟ ئەگەر ئامانجەكە روون و
ئاشكرابوو ئەوھ دەھىنى بە دوايدا بچىت و، پەيوەندىكردن كارىكى پىويستە، ئەگەر نا
وازى لى بھىنىت باشترە.

- سەرچاھى پەيامەكە بەردەوام لە ئىعتبارى خۆت دابنى: لە ميانەى ناسىنى
ئەو كەسەى دەتەوئ پەيوەندى پىوھ بگەى، بۆئەوھى بتوانى پەيامەكەت بەشىۋەيەكى
راست پى بگەيەنىت.

- دارشتنى پەيام بەشىۋەيەك لەگەل بىسەران بگونجى: لە ميانەى ھەلبىزاردنى
ۋشەو چەمك و ھزرگەلىك كە وا لە تاكەكان دەكات بەپىنى ئەو باگراۋندە زانىنەى
ھەيانە كارلىك بگەن.

- پرسىيارەكان بگە و پاشان رىگە بدە ۋەرگرى پەيامەكە دلنىات بكاتەوھ كە ئەوھى
تىگەيشتوۋە لەواقىعدا واپە: (ئايا ئەمە ئەوھى كە تۆ مەبەستە ...؟ ببورە .. تۆ گرنكى
بە ... دەدەى؟)

- بزانه لەبارەى چىيەوھ قسە دەكەى: كارتىكردن لە كەسانى دىكە و رازىكردنيان
بەوھى دەتەوئ ھەر دەبى پششت بە زانىنىكى باش و توانايەكى باش لە بابەتەكە
ببەستى.

- ئەگەر كاتىكت تەرخان كرد بۆ پەيوەندىكردن لەگەل كەسىك، ئەوا بايەخى پى

بدهو ئاگاداری قسه‌کانی بهو به‌شداری تیدا بکه، که زانیت ئه‌وه به‌رژوهندی پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندی‌کردنه.

- نه‌برینی قسه‌ی لایه‌نه‌که‌ی دیکه له پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندی‌کردن له‌گه‌ل بایه‌خدان به‌ گوینگرتن و ئاگادار بوونی باش: چونکه برینی قسه وهک ئه‌وه‌یه تو لایه‌که‌ی دیکه به‌م ده‌سته‌واژه‌یه ئاگادار بکه‌یته‌وه: به‌ یارمه‌تی خۆت بیده‌نگ به.. چونکه ئه‌وه‌ی من ده‌یلیم پتر گرنگه.

- هه‌ولبده هزره‌کانت له‌ کات و شوینی گونجاودا بکه‌یته‌پوو، چونکه پیگه‌و چوارچینه‌ی زه‌ینی که تو تیدای له‌گه‌ل لایه‌نیکی دیکه به‌شیه‌یه‌کی زۆر کار له‌ ئاستی پیشوازیکردن له‌ بیروپراکانت و په‌سندکردنی ده‌کات.

- دووپاتی بکه‌وه که په‌یوه‌ندی‌کردنی روبه‌پوو پرۆسه‌یه‌کی به‌رده‌وامه: توژیینه‌وه‌کان ئاماژه به‌وه‌ دهن که ناردنی یه‌ک په‌یام واتای ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که به‌لای که‌مه‌وه په‌یامگه‌لیکی جیاواز له‌ دوو تویی ئه‌و په‌یامه‌دا هه‌یه.

- له‌سه‌ر نیره‌ی په‌یامه‌که پیویسته گرنگی به‌ رواله‌تی دهره‌وه‌ی و جلو به‌رگی و دیمه‌نی بدات، بۆئه‌وه‌ی کاریگه‌ری زیاتری ئیقناعکردنی وهرگری په‌یامه میدیاییه‌که‌ی هه‌بێ.

په‌یوه‌ندی‌کردن له‌گه‌ل که‌سانی دیکه ته‌نها به‌ند نییه به‌ لایه‌نی بیژه‌یه‌وه، به‌لکو زیاتریش پشت به‌ زمانی جه‌سته‌و ئاوازی ده‌نگ ده‌به‌ستی.

کارامه‌یی په‌یوه‌ندی‌کردنی کارا:

یه‌که‌م: کارامه‌یی نووسینکاری:

۱. ناو‌نیشان و ماده‌و ئامانجی باب‌ته‌ نووسراوه‌که ده‌بێ روون بیت.
۲. ده‌قه نووسراوه‌که ده‌بێ له‌گه‌ل ناو‌نیشان و ئامانجه‌که‌ی راسته‌وخۆ ریک بیت.
۳. باب‌ته‌ نووسراوه‌که ده‌بێ روون بیت.
۴. باب‌ته‌ نووسراوه‌که ده‌بێ له‌گه‌ل ریزماندا گونجاو بیت.
۵. ده‌بێ ره‌چاوی زنجیره‌به‌ندی میتۆدو لۆژیک له‌ بره‌گه‌کانی نووسینه‌که‌دا بکات.

۶. ده‌بی ره‌چاوی بنه‌مای میتودی توژیینه‌وه‌ی زانستی بکات له رووی به‌شه‌کان و پیرست و دیکومینتاری.

۷. بابته‌که بی ناواخن بی و دریزدادر نه‌بیته.

۸. جیاکردنه‌وه له نیوان ئاستی گرنگی له هزره‌کانی ناو بابته‌که و کورتکردنه‌وش له‌سه‌ر گرنگی بیته، هه‌روه‌ها ده‌کری به خهت یان رهنگ یان شیوه‌ش جیا بکریته‌وه. زاراو‌ه‌کان له په‌راویز یان وه‌ک پیرستیکی سه‌ر به‌خۆ پیتاسه بکرین.

دووه‌م: کارامه‌یی خویندنه‌وه:

- وه‌رگر له‌کاتی خویندنه‌وه‌دا به ئامانجی بابته‌که بیه‌ستیته‌وه.

- خوینەر بتوانی هزره گرنگه‌کان و شتی دیکه لیک جیا بکاته‌وه.

- خوینەر بتوانی ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی به بابته‌که و شتی دیکه‌وه هه‌یه بناسیته‌وه.

- خۆی بخاته شوینی نووسەر (نیرهر) و له روانگه‌ی ئه‌وه‌وه بپوانیته.

- وه‌رگر به بابته‌یتی و بنه‌مای ره‌خنه‌وه هه‌لسه‌نگاندنه‌وه پابه‌ند بی.

- وه‌رگر ئاستی بابته‌که به‌رز بکاته‌وه ئه‌گه‌ر له‌وه‌رتر بو.

سێه‌م: کارامه‌یی گفتوگۆ:

۱. نیرهر له هه‌یج بابته‌تیک که توانای به‌سه‌ردا ناشکی گفتوگۆ نه‌کات.

۲. ته‌رکیز له‌سه‌ر ناوه‌پۆکی بابته‌که بکری و روو نه‌کریته بابته‌که لابه‌لاکان.

۳. خاوه‌ن هه‌نجه‌ت بی بۆ به‌رگریکردن له هزره‌کان و که‌مکردنه‌وه‌ی ده‌رخستنی

گورپوتین به‌ته‌نها.

۴. ریگه‌دان به ئاماده‌بوونی گفتوگۆ بۆ دل‌نیابوون له گه‌یشتنی هزره‌کان.

۵. گفتوگۆ به‌خه‌یراییه‌کی ئاسایی بۆ ئه‌وه‌ی بتوانی به‌دواداچوون بکری.

۶. روونی له بیژه‌ی وشه‌کان.

۷. ره‌چاوکردنی ئاوازی ده‌نگ بۆ گونجاندن له‌گه‌ل هزره‌ نمایش کراوه‌کان.

۸. ریز له تیروانیی که‌سانی دیکه بگیری ئه‌گه‌ر له‌گه‌ل نیرهریش ناکۆک بوون.

۹. جه‌خت له‌سه‌ر هزره‌ نوییه‌کان بکری نه‌ک هزره‌ کۆنه‌کان.

چواره‌م: کارامه‌یی گوێگرتن:

- ریزگرتن له بیروپای کهسانی دیکه و راهاتن لهسهه ئهوه.
- تهرکیزکردن لهسهه جورهکانی هزر له نوئ، کۆن، گرنګ، کهمتر گرنګ، خالی یهکگرتنهوهو خالی جیاوازی، چ شتیک لهناو بابهتهکهیهو چ شتیک له دهرهوهیهتی.
- نهبرینی قسهی گفتوگۆکار.
- سوربوون لهسهه پیشاندانی گرنګیدان و جدیتی له بهدواداچوونی گفتوگۆکار.

نموونهی پهیوهندیکردنی کارا:

پهیوهندیکردنی تهلهفونی که دهشی له ریگهی ئههنگاوانهوه بیت:

یهکهه: پیشی پهیوهندیکردن:

- ئامانجی پهیوهندیکردنهکه دیاری بکه.
- بهراورد لهنیوان تهلهفون وهک هۆکاریکی پهیوهندیکردن و هۆیهکانی دیکه بکه (باشترین ئامراز).

- ئهه پهیامه بنوسه که دهتهوهی بیگهیهنیته ئهوی دیکه.
- دهفتهری تیبینییهکان ئاماده بکه بۆ نووسینی ههر تیبینییهک له کاتی قسهکردندا.
- ئهگهه پهیوهندیته له میانهی دابهشکار (مقسم)هوه بی، ئهوا رهفتارت لهگهل کارمندی دابهشکار جوان بی.

دوههه: له کاتی پهیوهندی:

- به سلاو دهست بی بکه.
- ئارام به.
- یهکههجار خۆت بناسینه.

- به پهیوهندیکردن، لایهنهکهی دی ههست به گرنګی دهکات، ئهگهه وهرگرت دهست نهکهوت ئهوا ئهه زانیاریانهی بۆ بهجن بهیله: ناو، دامهزراوه، تهلهفون، ئامانجی پهیوهندیکردنهکهه، کاتی گونجاو بۆ دووباره پهیوندی پیوهکردن یان وهلامدانهوهت.

- نابیی به پیشهکی کات بهفیرو بدهی.

- راستهوخۆ بچوره ناو بابهتهکهوه.

- په یوه نډیکردنت ده بی له شوینیکدا بی ژاوه ژاوی تیدا نه بی.
- کاتیک زهنگی ته له فون لیده دا ده سته جی دایمه خه، چونکه له وانه یه وهرگر لئی دوور بیټ.
- ریگه مده وهرگر له سهر ته له فون چاوه ری بکات له بهرته وهی له شتیک ده گه پری، به لکو داوای لیبور دن بکه و دووباره په یوه نډی پیوه بکه.
- په یوه نډی کردنت له بهر دم میوان نه بی، داوای لیبور دن بکه و کاتیک دیکه ی بو دابی.
- باستر وایه ته له فونی سه رڼکه که ته وه لام بده یته وه نه گه له دهره وه بو، به په یوه نډیکه ریش رابگه یه نه که دهر چووه و بزانه چی ده وی و له خزمه تیدا به.
- له وهرگر تنی زانیاری له وهرگر ورد به به تاییه تیش ژماره کان، دلنیاش به له وردبینی و دووباره خویندنه وهی.

به شی جو ته م
چه مکه کان نه دهر ووناسیی میدیا

بهشی ههوتهم چهکەکان له دهروونناسیی میدیا

یهکەم: پلاندانانی میدیا:

پلاندانانی میدیا بههۆی پیشکەوتن و گهشهکردن و شوێنکاری زانیارییهکان بهیهکتیک لهبابهت و پرسهگرنگهکان ههژمار نهکری لهلایه زانیانی میدیا. پلاندانانی میدیا لهسههههردوو ئاستی ناوخۆیی و جیهانی ولاتان بهکاردهی. وهک زانستییکی پیویست و هاوچهرخ و خۆی سههلماندوه جیتی گرنگی پیدانی زۆر پسیپۆران و زانیانی پرۆسهی پهیوهندیکردن و میدیایه، بهلام خودی پرۆسهکه نوییه و بهتهواوی بنهماو چوارچێوهکهی روون نهبووتهوهو پیویستی به شروقه و لی توێژینهوهی زیاتر ههیه.

پلاندانانی میدیا له ناوهراستی ههفتایهکانی سهدهی بیستهمهوه سهریههلهدا وهک دههتهنجامی شوێنکاری میدیاو پهیوهندیکردنی که گۆرانکارییهکی ریشهی بهسهه شینواری پهیوهندیکردن و میدیاو ئاراستهکانیدا دروست کرد کاتیک میدیا کاریگهه راستهوخۆی لهسهه رهفتارو دابونههیت دروست کرد.

پلاندانانی میدیا «کرداریکی ئارهزوومهندانهی به نهقهسته له کرداری به کۆمهلهکان لهیهکتیک له دام و دهزگایهکانی میدیا نهنجام دهدری لهپیناو ریکخستن و به گههخستنی تواناکان، وهک تاکهکانی دهزگاگان لهپیناو بهرژهوهندییهکانی کۆمهلهکه و جیههچیکردنی ئامانجه دیاریکراوهکان».

پلاندانانی میدیا «پرۆسهیهکی ئارهزوومهندانیه که له دهزگاکانی میدیادا نهنجام دهدری، بهمهبهستی خۆیندنهوهی رهفتارو ههلسوکهوت و هزره بیره ههنگاوهکانی ئایندهو، کارکردن لهسهه شیکردنهوهی وردی زانستی ئاستی هوشیاری و زانین و پیشکەوتنی کۆمهلهیهتی، به ئامانجی رهخساندنی کهشیککی لهبارو گونجاو پیویست بۆ دهزگاکانی میدیا بۆ کۆمهلهکهیهکی تهندروست».

(هایمان) دەلى: پلاندانان دەستىشانکردىكى پىشتىرە لەوھى دەبىت ئەنجام بدى، ديارىکردىكى بۇ ھىلى رىگەى كار لە داھاتوودا، كۆمەلىك پىرۇسەى گونجاو و ھەماھەنگ لەخۇ دەگرىت، بۇئەوھى ھەندى ئامانجى ديارىكراو وەدى بەھىت، پلاندانانىش لەسەر بىنەماى بىرکردنەوھى زانستى وردى گىشتىر دەبىت، كە بۇ تىگەيشتىنى واقىعەكە لە كۆمەلەى خىرخوازى يارمەتيدەرە، ھەر وھە لە دروستکردىنى وئىنەىك بۇ دواروژو پىشپىنىکردىنى ھەندى لە ئەنجامەكانى بە پىشتەستىن بە بىنەماگەلى زانستى نەك لەسەر گومان بەشدارە، ھەر وھە لە ئامادەباشى بۇ روبەپووبونەوھى ئەو دواروژو كىشەكانى يارمەتيدەرە.

ئامانجەكانى پلاندانان:

پلاندانانى مېدىا چەندىن ئامانج وەدى دەھىت، چونكە ئەو باشترىن شىۋازەكان بۇ گەيشتن بە جەماوەر روون دەكاتەو، ھەر وھە زامنى وەدېھىتئانى ئامانجەكان و كارىگەرى كارايانەى لە جەماوەرى ئامانجدارو، لە دەستەبەركردىنى كۆشش و كات بەشدارەو، پارەكە لە كاتى كارکردن بە ھەر مەكى بەفېرۇ دەچىت.

پلاندانان خەسلەتىكى جياكەرەوھى ژيانە، تەنانت خودى ژيانىشە و، برىتېيە لە سىستىم و پىچەوانەكەى پىتووى و سەرپىنېيە، چونكە مەرۇف ئامانجىك ديارى دەكات و لە ھەموو توانا فەراھەمبووكان و ھىزە دەستەبەرەكانى دەكۆلىتەو، پلانىك دەكىشىت و لەرىگەى گەيشتن بەو ئامانجە جىبەجىنى دەكات.

پلاندانانى مېدىا لە سادەترىن پىناسەكانى بەوھى لە بەھى ئامازە پىكراو ھەلىگرتوو، برىتېيە لە «كۆكردنەوھى ھەموو وزە مېدىا مەرۇبى و مادىيەكان و، ھەموو دامەزراو مېدىايە جەماوەرى و كەسىيەكان، ھەر لە بلوكرائو بچووك يان پۇستەرو دروشمەكان، تا دەكاتە دامەزراو گەورە رۇژنامەنووسىيەكان، لە ئىستگە بچووكە ناوخۇبىيەكان تا دەكاتە تۇرە تەلەفۇزىونى و ئىستگەبىيە زەبەلاھەكان».

پلاندانانى تەواوى مېدىا ئەو پلاندانانەى، لەسەرەتاو ەكىتى كارى مېدىايى بە ھەموو وئىنە و شىۋەكانى رەچاو دەكات، لەگەل قۇستەوھى كەنالە مېدىايى و

په یوه نډیکردنه کان و رهگهزه مروی و مادییه کانی و، وای لی بکریټ له خزمه تی ستراتیژی ته تی بالای نیشتماندا بیت.

ریزبه نډکردنی لوژیکانه ی پلاندانانی میدیا نه مانه له خو دهگریټ:

- ستراتیژی ته گشتییه کان که نامانجگه لی بالای چه سپاو بۆ نیشتمان و گهل له خو دهگریټ، ناکریټ تا ماوه یه کی زور سه ریچی بکریټ و چه سپاوه کانی پښ دوتریټ، که شیوازی مانه وهی کومه لگه دنویننی و نامانجی دریڅایه نی هیه.
- ستراتیژی ته ټیکی میدیایی نه م نامانجه بالا چه سپاوانه له خو دهگریټ.
- سیاسه ته بالا میدیاییه کان به شیکه له ستراتیژی ته و له سر بنه مای ناراسته کانی کار دهکات و، لینه وه سه رچاوه دهگریټ.
- پلانه جیبه جیکراوه کان که شیوه و ناوه رڼوک پیکه وه دنوینن، وهک بهرنامه یه کی بابه تی جیبه جیکردنه بۆ سیاسه تی میدیایی پشته ستو و به ستراتیژی ته ټیکی میدیایی، له سر بنه مای ستراتیژی ته تی گشتی کومه لگه و دهوله ت.

گرنگی پلاندانان له دهزگا کانی میدیا:

پلاندانان له دهزگا کانی میدیا بۆ هر لایهک پرۆسه یه کی گرنگه و چه ندین سوودی ده بیت، له وانه:

- ۱- چاودیزی بهر دهوام بۆ راپه رندنی کاره کان به جواتترین و چاکترین شیوه.
- ۲- نامانجی هه ریهک له کارمندان درده خات، نه مه ش یارمه تی زوو وه دیه اتیان ده دات.
- ۳- به ناشکرا دیار خستنی دۆزی ریکخراوو دهزگا کان و هر که سیک له دهزگا یهک کار بکات ده زانیت چی ده وی به دهستی بهیتن، دوا ی نه وه هه ول ده دات له ریگه ی نه جمانی کاره کانی به شیوه یه کی باشتر بگاته مه به سته که ی.
- ۴- نه و توانا مریانه بۆ لیژنه یه کی میدیایی دیاری دهکات که پښویستی پښه تی و، داهاته داراییه کانی و له وانه یه یارمه تی پاشه که وت کردنیش بدات.

- ۵- به دهسته پیتانی ئامانجه كان به شتیه یه کی روون و دیار به بی که م و کورتی.
- ۶- هه ماهه نگی دهکات له کاری نیوان لیژنه ی میدیایی و لیژنه کانی دیکه.
- ۷- یارمه تیدان له دیاریکردنی ئاراسته بونیات نراوه کان له سه ره ئه و ئامانجه نای پیشتر دیاری کراوه.
- ۸- یارمه تیده ره له زانیی کیشه چاوه پروانکراوه کان و، کار بۆ نه هیشتنی یان که م کردنه وه ی کاریگه ریه که ی دهکات.
- ۹- له وه دیه پیتانی ره زامه ندی نیوان فه رمانبه ره کان و له زیادبوونی به خشش و به ره مه کانیا ن یارمه تیده ره.
- ۱۰- هه موو کارمه ندان له سه ره سیستم را دهه پیتی و، قوناغ و کاته کان بۆ جیه جیکردن دیاری دهکات و، بنه ماو چۆنیی کاره که روون دهکاته وه.
- ۱۱- به رزکردنه وه ی توانای ده زگا که و زۆرکردنی چالاکیه کان.
- ۱۲- یارمه تیده ره له وه دیه پیتانی سانسۆر بۆ به پرسان و چاودیری کاره که و، له گرنگترین هۆکاره کانی وه دیه پیتانی ئامانجه میدیاییه کانه که پلاندانه ره مه به سستی.
- ۱۳- زالبوون به سه ره ئه و گرفتانه ی تووشی به رپوه چوونی کاره کان ده بن.
- ۱۴- ئامانجه کان به که مترین تیچوون وه دی دهه پیت، ههروه ها جیه جیکردنی کاره که ئاسان دهکات و یارمه تیده ره له کۆنترۆلکردنی.
- ۱۵- ئاشکرا کردنی دۆزو کاری باش و خراپی ده زگا کان و نه هیشتنه وه ی هیچ کاریک به نه پیتی، که وا دهکات ده زگا که کاره خراپه کانی بۆ چاکه بگۆرئ و چاکه کانیشی باشتر بکات.

جۆره کانی پلان:

- پلانه به رده و امه کان: باس له سیاسهت و ریوشوین و بنه ما گشتیه کان ده که ن.
- ئه و پلانه ی یه ک جار به کارده هینرین: بۆ نه جامدانی ئه رکیتی دیاریکراو له ماوه یه کی دیاریکراودا داده نریت.
- پلانه ستراتیژییه کان: به مه سه له گشتیه کان په یوه سه ته، کار له سه ره چالاکی

به شیوه‌ی کی گشتی دهکات.

- پلانه کارگیریه‌کان: جهخت له‌سه‌ر وه‌دیتهانی ئامانجه‌کان دهکاته‌وه له چوارچیوه‌ی کاتی، به‌م شیوه‌یه دابه‌ش ده‌بیت: پلانه درێژخایه‌نه‌کان، پلانه مامناوه‌نده‌کان و پلانه کورتخایه‌نه‌کان. هه‌رچه‌نده ماوه‌ی پلانه‌که درێژ بیت، ئاماده‌کردنه‌که‌ی سه‌خت‌تر ده‌بیت، به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه راسته.

هه‌نگاوه‌کانی پلاندانانی میدیا:

پلاندانانی میدیا به‌چه‌ندین هه‌نگاودا تێپه‌ر ده‌بیت:

۱- ده‌سته‌به‌رکردنی زانیارییه‌کان:

هه‌نگاوی یه‌که‌م و زینده‌یی له پلاندانان، بریتیه له ده‌سته‌به‌رکردنی زانیاری پێویست و دروست له‌باره‌ی هه‌ر ره‌گه‌زێک له ره‌گه‌زه‌کانی کاری میدیا، چونکه له ریگه‌یه‌وه پلان داده‌نریت و به‌توندوتۆلی داده‌پێژریته‌وه، لێزه‌دا گرنگه سروشتی زانیارییه‌ی وێستراوه‌کان دیاری بکریت و، سه‌رچاوه‌کانی و شیوازه‌کانی کوکرده‌وه‌ی بزانییت، بۆئه‌وه‌ی شی بکریته‌وه‌و په‌یوه‌ندی نیوانی له‌گه‌ل خسته‌که‌ی دیاری بکریت و به‌وردی شروقه‌ بکریت. ئه‌مه یارمه‌تی پلاندانه‌ر ده‌دات، له‌دۆزینه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان هۆکارو هۆی هۆکاره‌که‌و، له‌و زانیاریانه‌ی به‌بوارنی پلاندانانی میدیا په‌یوه‌سته، زانیاری گۆراوه‌ ژینگه‌یه‌یه‌کان که گۆراوی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و یاساییه له‌ولاتاو، سنووری کاره‌که‌ی و سیسته‌مه په‌یوه‌نده‌ره‌کان پێی دیاری ده‌کات، هه‌روه‌ها کوکرده‌وه‌ی زانیاری له‌باره‌ی جه‌ماوه‌رو ئامرازه‌ فه‌راهه‌مبووه‌کان، هه‌موو ئه‌وه‌ی ده‌کرێ یارمه‌تیده‌ر بیت له‌ وه‌دیتهانی ئه‌و ئامانجانیه‌ی مه‌به‌ستیه‌تی. له‌ روانگه‌ی ئه‌م داتا‌یانه‌ چوارچیوه‌ی کاتی ده‌ستنیشان ده‌کرێ، که پلانه‌که به‌پێی توانا ماددی و مرویه‌که‌ی پێویستی پێته‌تی، لێزه‌دا گرنگ نییه‌ ته‌نیا ئه‌م زانیاریانه ده‌سته‌به‌ر بکریت، له‌وه‌ گرنگ‌تر زانیاری ریگه‌ی سوود لێ وه‌رگرتیه‌تی.

له‌ زانیارییه‌ بنچینه‌یه‌کانی ده‌ستپێکی پلاندانانی میدیا:

- پێویسته زانیارییه‌ به‌ده‌سته‌هاتووه‌کان له‌ باره‌ی پێداویستیه‌ی ماددی و توانا

مروپیه کان ژیر دهست وردبن.

- ژماره و دابه شېوونی دانیشتونانی. به بی نوتیرین سه رژمیری هه موو سالیکیش به رده وام نوئی بکریته وه، گرنگترین سیماکانی گه شهی دانیشتونان و تاییه تمه ندیه کان له به رچاو بگری.

- پیویسته زانیارییه کان له باره ی پلانی نه ته وه ی گشتگیرو پلانی هه ریمی ناوچه یی له بهر دهستداین.

- چالاکیه ئابوورییه کان و کومه لگه جیاوازه کان که پیکهینه ری ئابووری دهوله تن.

۲- شیکردنه وه ی هه لویت:

پلاندانه ر له هه لویستی هه نووکه یی له هه موو لایه نه کانی به شیوه یه کی له سه رخو بکولیته وه، شیکردنه وه ی هه موو هؤکاره په یوه سستداره کان پئی که زورجار زور له بهرپرسان له و برپوایه دان، روونه و پیویستی به لیکولینه وه و تی رمان نییه.

۳- دیاریکردنی ئامانجه کان:

دوای لیکولینه وه یه کی له سه رخو بؤ هه لویتسه که و شیکردنه وه یه کی دروست له لایه ن پلاندانه ره وه، ئامانجه میدیاییه درپژ خایه نه کان و ئامانجه میکانیزمه کان (کورتخایه ن) داده رپژریته وه.

۴- لیکولینه وه ی پرۆه یان بهرنامه:

له وانیه پلاندانه ر ئامانجی باسکردنی خزمه تگوزارییه کی دیاریکراو بیت، که دامه زراوه که پئی جیا ده کریته وه، یان بؤ بازارکاری بهرنامه یه کی دیاریکراو وه که بهرنامه یه کی پرپوایه نده یی بؤ یارمه تیدانی توشبووان به شیرپه نجه، یان شتی دیکه بیت.

۵- لیکولینه وه له جه ماوه ر:

دهستنیشانکردنی جه ماوه رو لیکولینه وه ی تاییه تمه ندیه کانی، به کیکه له ره گهزه گرنه کان له پلاندانادا، ئەم جه ماوه ره پیویسته بناسریت و به وردی دیاری بکریت، چونکه ئەمه ماندوبوون و داهات دهگه رپینتیه وه، ههروه ها له هه لپژاردنی ئامرازی گونجاوو دارشته وه ی شیاو یارمه تیده ره، پیویسته پلاندانه ر بزانیته بهرنامه یان

پرۆژه‌یه‌ک نییه که چاوه‌پوان ده‌کریت هه‌موو خه‌لک گه‌لاله‌ی بکه‌ن، بۆیه ده‌بیت به‌دوای جه‌ماوه‌ری کارلیک له‌گه‌ل پرۆژه‌که‌ماندا بگه‌رین، که ده‌کرئ دوا‌ی قه‌ناعه‌تکردن پنی شتیکی پیشکه‌ش بکات و، ئایا ئه‌و جه‌ماوه‌ره له شوینتیکی جوگرافی دیاریکراوه؟ ئایا تاییه‌تمه‌ندی ده‌روونی دیاریکراوی هه‌یه؟

۶- هه‌لبژاردنی ئامرازه‌کان:

پیش گه‌یشتن بۆ قوناغی هه‌لبژاردنی ئامرازه‌کان یان دیاریکردنی ئامرازیک، پنیوسته قوناغه‌کانی دیاریکردنی ئامانجه‌کانمان تیپه‌راندبئ، که له به‌رنامه خراوه‌پرووه‌که‌دا هه‌ولئ وه‌دیپه‌تانی ده‌ده‌ین، هه‌روه‌ها دیاریکردنی جه‌ماوه‌ری ئامانجدار له‌م به‌رنامه‌یه‌دا، ئیمه به وردی ئامانجمان ئه‌وه‌یه گونجاوترین ئامراز هه‌لبژیرین که له‌گه‌ل بارودۆخی ده‌وروبه‌ری هه‌ریه‌ک له ره‌گه‌زه‌کانی پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندیکردنه‌که و بارودۆخی ده‌وروبه‌ری خۆی بگونجیت و، له‌سه‌ر پلاندانه‌ری میدیاکار پنیوسته له کاتی هه‌لبژاردنی ئامرازه‌کان میتۆدی زانستی په‌یره‌و بکات:

- هه‌لبژاردنی ئه‌و ئامرازانه‌ی ده‌گه‌نه جه‌ماوه‌ری ئامانجدار.
  - هه‌لبژاردنی ئه‌و ئامرازانه‌ی له‌گه‌ل ئامانجه دانراوه‌کان ده‌گونجین.
  - هه‌لبژاردنی ئه‌و ئامرازانه‌ی له‌گه‌ل توانا‌کانی دامه‌زراوه‌که‌دا ده‌گونجین.
  - هه‌لبژاردنی ئه‌و ئامرازانه‌ی له پیگه جوگرافیه‌که‌یدا ده‌سته‌به‌ره.
- روونی ئه‌م ئامانجان ه بۆ پلاندانه‌ر وای لئ ده‌کات، کۆمه‌له‌یه‌کی که‌متر له‌و ئامرازه جو‌راو‌جو‌رانه دیاری بکات که له گۆره‌پانی میدیایی هه‌یه، پاشان قوناغی دیاریکردنی میتۆدیتی دئ، که له ریگه‌یه‌وه گونجاوترین ئامراز هه‌لده‌بژیریت.

۷- دیاریکردنی کات:

به‌په‌شته‌بستن به هه‌موو ره‌گه‌زه‌کانی پیشتری پلانه‌که، پنیوسته پلاندانه‌ر ئه‌وه دیاری بکات که‌ی ده‌ست به جیبه‌جیکردنی پلانه‌که‌ی ده‌کات؟ کاتی هه‌ر به‌رنامه‌یه‌ک تیا‌یدا به وردی دیاری ده‌کات، ده‌بیت ئه‌م کاته له‌گه‌ل ره‌وشی گه‌ستی و رووداوه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و شتی له‌و شتیوه‌یه هه‌ماه‌نگ بیت، چونکه هه‌لبژاردنی کاتی نه‌گونجاو زۆر له هه‌ول هه‌می‌دیا‌یه‌کان پوو‌چه‌ل ده‌کاته‌وه، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر پلان بۆدانراو

وردیش بیت. پاشان قوناغی خسته کردن دیت، که دانانی خستهی جینه جیکارییه بۆ ماده ته واره میدیاییه کان که له ماوهی ئه و قوناغی دیاری کراوه بۆ جینه جیکردنی پلانه که بلاو ده کریته وه یان ده خریته پروو یا خود په خش ده کریت.

۸- دیاریکردنی بودجه:

بودجهی لیژنه ی میدیا له سهر ئه و ئامانجان ده وهستی که دامه زراوه که حه ز دهکات وه دی بهیئت و، قه باره ی ئه و کارانه ی لیژنه که جینه جیتی دهکات و به هه ر ئامرازیک بیت، زۆرجار له به رده م پلانه کاندایه که مترین و زیاترین راده بۆ بودجه که داده نریت.

۹- به واداچوون و هه لسه نگاندن:

به واداچوون و هه لسه نگاندن له کاری میدیاییدا هه نگاوتکی گرنگه، بۆ دلنیا بوون له به رپوه چوون له رینگه ی دروست بۆ تووش نه بوون به هه ر که م و کورتیه که و ده سته جی چاره سه رکردنی. له هه لسه نگاندنه وه روون ده بیته وه ئامانجه کان خوازاوون یان زانیارییه ئامازه پی کراوه کان هه لهن، یا خود ئامرازه کان نه گونجاوون و شتی له و شیوهیه، ئه مه وا دهکات هه موارکردنیک له پسه پۆرتیه کان بکریت یان گۆرانکارییه که به سه ر ئه رکه کاندایه بکریت، هه روه ها گرنگی هه لسه نگاندن له پلاندانانی دوور مه ودا ده رده که وئ، چونکه نا کرئ له کاتی جینه جیکردنی کاره میدیاییه که پیشینی بکریت، که چی رووده دات پیش چه ند مانگیک پلانی بۆ دانراوه.

هه لسه نگاندنی پلانی میدیا:

ده کرئ کاری میدیا به ئامرازو په یامه کانیه وه، پیش جینه جیکردنی پلانه که و له کاتی جینه جیکردنی و دوا ی ئه وه ش هه لسه نگین و، ورده کارییه که ی به م شیوهیه یه:

☒ هه لسه نگاندنی پیشوهخت:

پیش جینه جیکردنی پلانی میدیاییه که ده کریت، به ئه نجامدانی چه ند تا قیکردنه وه یه کی جیا جیا له سه ر ئامرازه کانی میدیا، بۆ دلنیا بوون له شیاوییه که ی له میانه ی خسته پرووی بۆ چه ند سمپلیکی جه ماوه ر، بۆ ئه وه ی رای خۆیان له باره وه ده ربهرن، پیش ئه وه ی له

رینگه‌ی نامرازه جیاوازه‌کانی میدیاوه په‌خش بکرین، له‌و شتیوازانه‌ش جینه‌جیکردنی ته‌واوی پلانه‌که له‌گوند یان‌شاریکدا یاخود لایه‌نیکی فیرکاری، پیتش‌ئوه‌ی پلانه‌که به‌سه‌ر ته‌واوی جه‌ماوهردا بگشتینریت.

☒ هه‌سه‌نگاندنی قوناغی:

له‌میانه‌ی جینه‌جیکردنی پلانه‌که‌دا ده‌بیت، چونکه دوا‌ی هه‌ر قوناغیک ته‌ماشای مه‌ودای جینه‌جیبوونی نامانجه‌کانی‌ئو قوناغه‌ ده‌که‌ین و، دوا‌ی هه‌ر قوناغیک هه‌مواری پتویستی بۆ ده‌کرئ، به‌مه‌ش به‌پینی توانا له‌هه‌له‌کان دوور ده‌که‌وینه‌وه.

☒ هه‌سه‌نگاندنی پاشوه‌خت:

پاش ته‌واوبوونی هه‌لمه‌ته‌که‌ئو نه‌جام ده‌دریت، له‌م قوناغه‌دا هه‌سه‌نگاندن بۆ لیکۆلینه‌وه له‌سه‌رکه‌وتنی پلانه‌که‌ یان‌زانیی هۆکاره‌کانی شکست له‌کاتی شکستدا به‌سووده.

• دووم: کلتووری میدیایی:

کلتوور، داینه‌مۆی سه‌ره‌کی کرده‌ی مرۆبیه، چونکه پتوهری شارستانی نه‌ته‌وه‌کان و گه‌شه‌کردنی به‌پیشکه‌وتنی کلتووریه‌وه په‌یوه‌سته. به‌لام کلتووری میدیا بریتیه له‌و ناوه‌پۆکه کلتووریانه‌ی، تاک و گرووپه‌که له‌سه‌رچاوه‌ میدیاییه‌کان وه‌ریده‌گریت و، بیروباوه‌پو تیروانین و تینگه‌یشتن و به‌هاکانیان پیک ده‌هینیت، که کار له‌سه‌ر پینکه‌یتانی ره‌فتارو دابونه‌ریت و شتیوازی ژایانان ده‌کات.

تیبینی‌ئوه ده‌کریت سه‌رچاوه‌کانی کلتووری میدیایی زوره، چونکه نامرازه‌کانی میدیا به‌کاریگه‌رتترین نامرازه‌کانی له‌رای گشتی داده‌نرئ، ته‌نانه‌ت‌ئو نامرازانه بوونه‌ته سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی بۆ رۆشنیبری گشتی بۆ هه‌موو ده‌سته‌کانی کۆمه‌لگه و، کاریگه‌رییه‌که‌ی بۆ هه‌موو تاکه‌کانی کۆمه‌لگه‌ په‌لی هاویشتووه، له‌میانه‌ی‌ئوه‌ی له‌ناوه‌پۆک پیشکه‌شی ده‌کات. له‌گرنگترین‌ئو سه‌رچاوه‌یه‌ی ئیستا تاکه‌کان له‌کلتووره‌ میدیاییه‌که‌یان پشتی پێ ده‌به‌ستن، بریتیه له:

• میدیای گه‌ردوونی:

له‌دیارتترین سه‌رچاوه‌کانی رۆشنیبری میدیاییه، مه‌ترسییه‌که‌ی له‌وه‌دایه ناتوانریت

ئاست بۇ كاريگه ريبه خراپه كانى دابنرئت، سهره راي بوونى لايه نى باش كه ناكري فهراموش بكرئت و، سهرچاوه يه كى باش بۇ رۇشنيرى ميدىايى پيكدده نئيت. زوربه ي ليكولئينه وه كان له بوارى دهر وونئاسى كومه لايه تى ئاماژه بۇ ئاستى كاريگه رى ئامرازه كانى ميديا دده ن، له سهر پيكدده نئاننى رۇشنيرى تاك و رهفتارو كه ساپه تيبه كه ي.

• ئامرازه ته كنه لؤژيبه كانى ميديا:

شورپشى زانيارى سهرده ميكي نوئى بۇ مرؤفايه تى كرده وه، هاوشيوه ي سهرده مى شورپشى پيشه سازيبه كه ژيانى مرؤفايه تى كورپى، شورپشى زانيارى ئاسوگه ليكى بۇ زانين و رۇشنيرى كرده وه، واى لئ هات مرؤف به بئ ريگر تواناي په يوه نديكردنى له گهل ئه وانى ديكه هه يه، به مهش سهرچاوه كانى زانين زور بوون، كه له به زركردنه وه ي ئاستى رۇشنيرى كاريكردووانى يارمه تيده ره. بونموونه تورپى زانيارى ئينته رنئت بازدانئىكى گرنگى جؤرىي له ميكانيزمه كانى فيركردن و فيربوون هئنايه ئاراوه، كار بۇ دهسته به ركردنى خزمه تگوزاريبه په روه رده يبه كان به شئوه يه كى پيشكه وتوو و به تيچوونئىكى كه م دهكات.

• ئامرازه كاغه زيبه كانى ميديا:

ئامرازه كاغه زيبه كانى ميديا كه خؤى له رؤژنامه يان ميديايى خويئندراو ده بينئته وه، له سهرچاوه رۇشنيريبه ميديايبه كان بالى سئيه مه، له كه م كاريگه رترين ئامرازه رۇشنيريبه كانى ميديايه له سهر نه وه ي لاوان.

سئيه م: بيروكهي ميديايى:

مادده ي سهره كييه كه هه موو ره گزه كانى ترى له سهر بونيات دهنرئت، له سهر ئه و بنه مايه بونياتى ميديايى دروست ده بيت، بيروكهي كه له دهر وون و سنگ و ئاوه زى خاوه نه كانى، بۇ كاريك ده كورپئت ده خويئرئته وه يان ده بيسترئى يا خود ده بينرئى، وهك هه مه رهنك، سهر و تاره كان، و تاره ره خنه يبه كان، و تاره شرؤقه يبه كان، ستوونه كان، كؤشه كان، لاپه ره تايبه تيبه كان، وئنه و كاريكاتير.

بيروكهي ميديايى چند ره هه نديكى هه يه، له وانه:

- سه‌رله‌نوئ باس له بیرۆکه‌یه‌کی کۆن ده‌کات.

- بیرۆکه تازه‌که ته‌نیا جه‌خت له‌سه‌ر به‌کاربردن یان پیتشه‌کی بکاته‌وه.

- جه‌خت له‌سه‌ر لایه‌نی میژوویی به‌ته‌نیا بکاته‌وه، سه‌باره‌ت به‌ کاری با‌به‌تی دا‌هینانکارانه له‌ریگه‌ی پیتشه‌ش کردنی چیرۆکه‌کانی و په‌ره‌سه‌ندنه‌کانی.

- جه‌خت کردنه‌وه له‌سه‌ر بیرۆکه‌یه‌کی کۆن له‌ گۆشه‌یه‌کی تازه‌وه.

- جه‌خت کردنه‌وه له‌سه‌ر هه‌لبژاردنی پال‌ه‌وانه‌کانی شانۆگه‌رییه‌که و ده‌ره‌ینه‌رو هه‌موو سیما تازه‌کان که کاریان تیا کردووه‌و، بینه‌ر پیتشه‌ر هیچی له‌باره‌وه نه‌بیستوون.

- بیرۆکه تازه‌که ده‌بیت له‌ کاتی گونجاوی بلاوکردنه‌وه‌دا بیت.

- جه‌خت له‌سه‌ر گۆشه‌که بکاته‌وه‌و هه‌مان پال‌ه‌وانه‌ که له‌ شوینیک بو شوینیکی دیکه و له‌ کاریک ده‌چیت بو یه‌کینکی دیکه ده‌چیت.

- جه‌ختکردنه‌وه له‌سه‌ر چوارچینه‌ی شوین، چونکه جی و پینگه‌ی جوگرافی و شوینی تایبه‌تمه‌ند، نه‌و چوارچینه‌یه‌یه‌ که رووداوه‌کانی تیا رووده‌دات و، ململانی و پیا‌ه‌لشاخان رووده‌دات.

- ده‌بیت تیروانینی تازه‌ی هاوچه‌رخ بیت بو ده‌قی کۆن و به‌ گیانی هاوچه‌رخانه پیتشه‌ش بکریت و، چه‌مک و به‌ها باوه‌کانی که زور له‌وه‌ی کۆنه‌که جیاوازه.

جۆره‌کانی بیرۆکه‌ی میدیایی:

☒ بیرۆکه‌ی میژوویی:

ئه‌وه‌یه‌ له‌ میژوو و رووداوه‌کانی و که‌س و به‌لگه‌نامه و سیماو شوینه‌کانی با‌به‌تیک هه‌له‌ه‌بژێردری، بوئه‌وه‌ی سه‌رنجی بیسه‌ران و بینه‌ران را بکیشریت.

☒ بیرۆکه‌ خراوه‌په‌وه‌کان:

له‌ به‌ناوبانگترین نه‌و بیرۆکه‌کانه‌ داده‌نریت که له‌ بواره جیاوازه‌کانی میدیادا به‌کارده‌هینریت و، روو له‌ گۆشه و لایه‌کانی خسته‌ن‌رووی راسته‌وخۆ ده‌کات.

☒ بیرۆکه‌ی شیاندن:

بیرۆکه‌یه‌کی زور هه‌ستیاره، پێویستی به‌ عه‌قلیه‌تیکي میدیایی به‌ نه‌زموون و رو‌شنیبه‌ر هه‌یه، چونکه هه‌ر که‌سێک به‌ میدیایانه بیری کرده‌وه ناتوانیت پالپشتی

ههستی شیانندی خوی بکات.

✘ بیرۆکه‌ی ئاراسته‌یی:

بریتیه له و ئامانجانە‌ی ئامرازه‌کانی میدیا له گرووپه‌که‌یدا رووی تێ ده‌که‌ن و، به جۆره‌هاو ریگه‌ و شیواز ئه‌نجام ده‌دریت.

✘ بیرۆکه‌ی ره‌خنه‌گرانه:

نووسه‌ر یان کارمه‌ندی ئیستگه‌ و ته‌له‌فزیۆن یاخود په‌یوه‌ندییه‌ گشتیه‌کان، به‌ره‌و پلاندانان و جینه‌جیکردنی بابته‌ و به‌رنامه‌ و داتا‌کان ده‌بات، که راست له هه‌له‌ جیا ده‌کاته‌وه.

✘ بیرۆکه‌ی وه‌سفی:

ئه‌م بیرۆکه‌یه‌ له هه‌مان بازنه‌ میدیایی و ئیستگه‌یی و ته‌له‌فزیۆنییه‌که‌ی ده‌خوولیته‌وه‌و، ده‌ستوه‌ردانی زۆریشی تیا ده‌کریت، لێره‌دا ده‌ستوه‌ردان له‌ پینا‌و پینشکه‌ش کردنی وه‌سفیکه‌ بۆ بیرۆکه‌ میدیاییه‌که‌.

چوارهم: تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی میدیاکار:

میدیاکار، هۆکاری نیوان هه‌موو لایه‌نه‌ کرداری و میدیاییه‌کان و ته‌وه‌ره‌کانیتی و، چه‌ندین تایبه‌تمه‌ندی هه‌یه‌ له‌ وانه:

✘ خه‌سه‌تی رۆشنییری:

میدیاکار ده‌بیت هه‌موو لایه‌نه‌کانی رۆشنییری له‌ خۆیدا کۆ بکاته‌وه، وا خۆی نه‌بینیته‌وه‌ که زانین و رۆشنییری که‌مه، واتا درککردنه‌کانی فراوان بیت و بیرۆکه‌ی ئاماده‌ بیت، گفتوگۆی پاراو بیت، ئه‌مه‌ وای لێ ده‌کات له‌ رۆشنییری ئه‌وانی دیکه‌ش تێ بگات، پینش ئه‌وه‌ی بیگوازیته‌وه‌و له‌گه‌ئیدا کارلیک بکات.

✘ خه‌سه‌تی ئاکاری:

له‌ گواسته‌وه‌ی پرس و بیرۆکه‌کان ده‌بیت ده‌ست و داوین و زمان پاک بیت، خاکیی بیت و له‌خۆبایی نه‌بیت له‌وه‌ی پۆسته‌ میدیاییه‌که‌ی ده‌رفه‌تی چاوپیکه‌وتنی گه‌وره‌ که‌سایه‌تییه‌کانی پێ ده‌دات، هه‌روه‌ها جیتی متمانه‌ بیت و پابه‌ند بیت به‌

نمونه‌ی بالا که خه‌باتی بۆ ده‌کات، ده‌بیت کۆمه‌لایه‌تی بیت و به‌شداری له‌خۆشی و نار‌ه‌حه‌تییه‌کانی خه‌لک بکات.

☒ خه‌سله‌تی که‌سیتی:

توانای تیگه‌یشتنی ئه‌وه‌ی هه‌بیت که ده‌خوینیته‌وه‌یان ده‌بیستی یاخود ده‌بیینی، توانای شیکردنه‌وه‌ی ئه‌مه‌ی هه‌بیت، به‌شیتوه‌یه‌کی ئاگامه‌ندانه‌په‌ی به‌و پرسانه‌ده‌بات و، تیروانینیکی کاریگه‌رو بپیکتی زۆر له‌هاوسه‌نگی پیوه‌دیار بیت، هه‌روه‌ها ده‌بیت لای ئه‌وانی دیکه‌په‌سندکراو بیت، نابیت قسه‌زۆر بکات، به‌لکو ده‌بیت خۆی له‌خۆپه‌رستی دوور بخاته‌وه، له‌گه‌ل وتووێژکه‌ران دادپه‌روه‌رو به‌ویژدان بیت، له‌مه‌سه‌له‌کان زیاده‌رپۆیی نه‌کات و گه‌وره‌یان نه‌کاته‌وه.

☒ خه‌سله‌تی کرداری:

پتیوسته‌میدیاکار هه‌ست به‌کیشه‌کانی کۆمه‌لگه‌که‌ی بکات و له‌گه‌ئیدا کارلیک بکات، ئه‌م کارلیکه‌له‌گه‌ل توانای میدیاکار په‌یوه‌سته، بۆ دروستکردنی هاو‌پتیته‌ی له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی کۆکردنه‌وه‌ی زانیارین.

پینجه‌م: نازادی راده‌برین:

نازادی راده‌برین، ئه‌و نازادییه‌که‌ی کار ده‌کات بۆئه‌وه‌ی تاک به‌سروشتی خۆپرسکی به‌بی ئاسته‌نگ له‌باره‌ی خۆی و کۆمه‌لگه‌که‌ی بدوێ. بۆ وه‌دییه‌تانی نازادیش پتیوست ده‌کات به‌پیتی توانا هاو‌ولاتیان له‌حکومه‌ت یان ده‌سه‌لات بیتلایه‌ن بن و، بپروای پته‌ویان به‌و ئاوه‌زه‌هه‌بیت که‌گفتوگۆو مشتومر به‌ره‌م دینێ و، بوونی ژینگه‌یه‌که‌که‌ لیبوورده‌یی تیا ره‌نگ بداته‌وه‌و نازادی راده‌برینی تیا فه‌راهه‌م بیت.

نازادی راده‌برین به‌پیتی شارستانی چاخه‌جیاوازه‌کان، جیاوازن:

☒ نازادی راده‌برین له‌شارستانیه‌ته‌کۆنه‌کاندا:

سه‌ره‌تا له‌ (کۆنفۆشیۆس)ی دانای چینه‌وه‌بوو، وای ده‌بیینی زانین واته‌ژیری و یارمه‌تی ژیری ده‌دات بۆئه‌وه‌ی ژیانیکی باشتر بۆ تاک و کۆمه‌لگه‌وه‌دی به‌پنیریت، (ئه‌رستۆ) باسی له‌وه‌کرد که‌تاک به‌رپرسیاریتی هه‌لبژاردنی نازادانه‌ی ده‌که‌ویته‌

ئەستۆ.

☒ ئازادى دەربېرىن لە سەردەمى مەسىحى:

تيايدا ئازادى را روبە پرووى چەوساندنەوہو زۆردارى بووہوہ بەتايبەتى لە سەردەمى قەشە (ئۆگەستين)دا، كە كارى دەکرد مەسىحيەت بە زۆر بسە پىنئيت، بە بيانوى دژايە تىكردى بى باوہ پى.

☒ ئازادى رادەربېرىن لە ئىسلامدا:

ئايىنى ئىسلام لە بوارى ئازادى دەربېرىن لە بارەى را تەنانت لەگەل سەركردەكانيشدا دەولەمەندە.

☒ ئازادى دەربېرىن لە سەردەمى حەشە و ھەژدەيەم:

رەوشىكە فەيلەسووف (تۆماس ھۆبس) لە تيۆرى ئاويتەکردنى كۆمەلايەتى داينا، كە برىتيە لە ئامازەگەلىك لە بارەى سەرەتاي كۆمەلگەى رىكخراوو پەيدا بوونى حكومەتەكان. ھەر ھەا فەيلەسووفى ئەلمانى (ئيمانويل) بانگەشەى ئەوہى كرد كە پرنسسىپەكانى رەفتارو ئاكار پىويستە لەرىگەى ھۆكارەكانەوہ پى بگەين. پاشان شۆرپشى فەرەنسى لەسالى ۱۷۸۹ بەرپابوو و دروشمى ئازادى مرۆفى راگەياندا، بەمەبەستى ھەلگرنتى سەتم و زۆر كە بەدرىژايى سەردەمەكانى پىشوو لەسەر مرۆف بوو.

☒ ئازادى دەربېرىن لە سەردەمە تازەكاندا:

لە سەدەى نۆزدەيەمدا بىرۆكەكانى (مىل)ى فەيلەسووف بلاو بووہوہ، (قازانج) ى وا لىكدايەوہ كە ھەلسوكەوتىكى ئاكارىيە و ئامانج لى خىرى گشتى و وەديھىنانى خۆشئوودىيەكى گەورەترە بۆ زۆرتىن خەلك، ھەر ھەا بانگەشەى ئەوہى كرد كە تاك بۆ وەديھىنانى بەرژەوہندى تىكرا ھول دەدات بەھەمان ئەو گيانەى بۆ وەديھىنانى قازانجى كەسى ھول دەدات. پاشان پەيدا بوونى پىشكەوتنى خىرا لە ئامرازەكانى پەيوەندىكردن لە سەدەى بىستەمداو، ئەو ئەجامەى لە ھەردوو جەنگى جىھانىيەوہ پەيدا بوون، كە جەخت لەسەر مافى تاك لە ئازادى رادەربېرىن و ھەلسەنگاندنى زانىارى و بىرۆكەكان دەكاتەوہ.

شەشەم: ئازادى رۇژنامەگەرى:

رەگ و ريشەى ئازادى رۇژنامەگەرى دەگەپتەوہ بۇ ئازادى تاكەكەسى لە دەسكەوتنى زانىارى و بەدواداچوونى لەسەر كۆى ئەو رووداو پىتسہات و گۇرانكارىيانەى لە كۆمەلگاكەيدا روو دەدەن، چونكە ئازادى رۇژنامەگەرى بەشىكى دانەبىراوہ لە ئازادىيە گشتىيەكان و مافە بنەپەتتەيەكانى مرۇف لە ھەموو كات و شويىتىكىدا.

راو بۇچوون لەبارەى چەمكى ئازادى رۇژنامەگەرى جىاوازن، لە سەدەى نۆزدەيەمدا (لورد تۆماس ماكولى) راي وا بووہ ئازادى رۇژنامەگەرى ماناي مافە لە بلاوكردنەوہى ئەو شتەدا كە دەتەوي و، پارىزگاريشى لى بكرى لە دژى ھەر بەرپرسىيارىەتتىك لەم كارە، ئەمە جگە لە بلاوكراوہ بى باوہپى و ئابروبوہرەكان، يان ئەوانەى ئابروبوہرى و جىنيو لەخۇ دەگرن، ئەو بلاوكراوہ درۇژنانەش كە زىان بە ئابرووى مرۇف و بەرژەوہندىيەكانى دەگەيەنن.

(قۇلتىر) پىتوايە «رۇژنامەگەرى دەزگايەكە بە كەس ناشكىن، بەلام خۇى دنياى كۇن دەپووخىتى تا دنيايەكى نوى دامەزىنىن». ئەمەش كاتىك دىتە دى كە ئازاد بىت، ئەگەرنا ناتوانى رۇلى خۇى بىيى و، لە دەزگايەكى بەھىزو كارىگەر دەبىتە ئامرازىكى چەواشەكارو گوپرايەل. ھەر وھەا (ھىتلەر) رۇژنامەگەرى بە قوتابخانەى جەماوہرى وەسف كر دووہو، دەلى «رۇژنامەگەرى قوتابخانەيەكە جەماوہر زانىارى رۇژانەى لى وەردەگرى». ئەو كاتە رۇژنامەگەرى دەبىتە قوتابخانەو گەل زانىارى لى وەردەگرى، كە ئازاد بىت.

ئازادى بىر لەسەردەمى نويماندا بەھاي نوپى وەرگرتوہو دابەكانى چەسپىون، بەھۇى سەرھەلدان و بلاوبوونەوہى بىرۆكەى ئازادى مىدىا لە دوای شەپرى جىھانى دووہمەوہ، ئەگەر ئازادى بىر بەر لە سەدەيەك لە ئەوروپا لە شىئوہى ئازادى رۇژنامەوانىدا بەرجەستە بووبىت، ئەوا ئازادى بىر لەجىھانى ئەمۇدا لە ئازادى مىدىادا بەرجەستە دەبىت، لەبەر گرنگى رۇلى دەزگاكانى پەيوەندىكردى جەماوہرى نوپ، بەتايبەت رادىئو تەلەفزيۇن و رۇژنامەو سىنەما.

ئەگەر ئەو رايەى ھارتلىپ (Hartlep) ۋەرگرىن كە دەلىت: ئازادى رۇژنامەۋانى پىۋىستى بەۋەيە سەرجم ئەۋ ئامرازانەى پەيوەندىكىردن تەۋاۋ ئازادىن كە ھەۋال بە رۇژنامەكان دەدەن، بۇمان دەردەكەۋىت كە رەگەزەكانى ئازادى مېدىا برىتىن لە: رۇژنامەۋ رادىۋو تەلەفزیۋن و سېنەما، چۈنكە فەرمانى سەرەكى دەزگاكانى مېدىايى جەماۋەرىسى برىتییە لە ئاگاداركىردنى جەماۋەر لەۋ شتانەى لە ژىنگەى ناۋخۋىى و نەتەۋەىى لە دۋاى ئەۋدا روودەدەن.

رۇژنامەگەرى ئازاد بەۋ جۇرە راگەيەنراۋە دەۋترىت، كە كۇمەلىك، كەرتى تايبەت، خاۋەن سەرمايە، رۇژنامەيەكى سەرپەخۇ دەردەكەن، بەۋ مانايەى پەيوەست نىن بە ھىچ ھىزىكى ئايدۇلۇژىيەۋە، لەگەل ئەۋەش لەسەر لاپەرەكانى رۇژنامە كە ھەموۋ ھىزىكى ئايدۇلۇژىى ۋ ھزرى شۋىنىك بۇ خۋىان داگىر دەكەن.

لە سىستەمە دېموكراتەكاندا رۇژنامەگەرى بە ئازادى و دوور لە سانسۇرى حكومەت كار دەكات. حكومەتە دېموكراتەكان ۋەزىرى مېدىايان نىيە تاكو ناۋەرپۇكى رۇژنامەكان يان چالاكى رۇژنامەنۋوسان كونترۇل بكەن، بەھەمان شىۋە ھىچ رېۋشۋىنىكى دىكەيان نىە تا بەسەر رۇژنامەنۋوساندا بېسەپىنن بۇئەۋەى لەژىر سانسۇرى دەۋلەتدابىن، يان رۇژنامەنۋوسان ناچار بىرئىن بىنە ئەندام لەۋ فېدراسىۋنەندا كە حكومەت سەرپەرشتىيان دەكات.

رۇژنامەگەرى ئازاد بەرچاۋى جەماۋەر رۇشەن دەكاتەۋەۋ زانىارىيان پىن دەگەيەنىت و لىپرسىنەۋە لەگەل سەركردەكاندا دەكات و، سەكۋىەك بۇ گىفتوگۇ كىردن لەسەر مەسەلە لۇكالى و نىشتىمانىيەكاندا دەستەبەر دەكات.

رۇژنامەنۋوسان لەكاتى راپەراندنى كارەكانىان تۋشى ئاستەنگ و بەرپەست دەبن، ئەمەش كارىكى ئاسايىە، چۈنكە پېشەكە خۇى بەكارىكى زەحمەت و پىرسەرئىشە ناسراۋە، بەلام ئەم ئاستەنگانە لە ۋلاتىكەۋە بۇ ۋلاتىكى ترجىباۋازە، بۇنمۋنە لەۋلاتىكى دېموكرات و پىشكەۋتۋو رىگرىكى ئەۋتۋنىە لە بەردەم كاروۋ پېشەى رۇژنامەنۋوس بە پىچەۋانەى ۋلاتە دىكتاتورو حكومەتە تاكرەۋەكان يان ئەۋ ۋلاتانەى لە سەرەتاي پىۋسەى دېموكراسى دان و ئازادىەكان تىندا رىژەيىە.

ئازادى رۇژنامەگەرى بەبى سىستەمىكى دىموكراس و كراوه ھەلى سەرکەوتن و گەشەسەندنى بۇ ناپرەخسى و زۇر زوو سنووردار دەكرى، دەسلەتدارانىش ئەگەر مەبەستيان بى كۆمەلگا بە روويان نەتەقىتەوھو درىژە بە مانەوھى خۇيان بدەن دەبى چەند دەرىچەيەك لە بەردەم دەربېرىنى ئازادانەى ھاولاتيان و رۇژنامەگەرىدا والا بکەن تاكو لەرىتەوھو خواست و نەپتىيەكان ئاشكرا بکەن.

ئازادى رۇژنامەگەرى يەككىكە لەو بابەتە گرنگانەى ھەمىشە لای راي گشتى و كۆمەلگەى دىموكراسىيەوھو جىنگاي بايخ بوو، چونكە ئازادى وشە سەرەتاي دىموكراسىيەتە. بە گشتى لە ولاتانى جىھانى سىتيم چەندىن رىگرى و سانسورى پىتسەوخت لە بەردەم ئازادى رۇژنامەگەرىدا سەرھەلدەن، ھەندى جارىش لەرېنى چەندىن بېرگەى دەستورى و ياساييەوھو مىدياكان لغاو دەكرىن و گوشارى زياتريان دەخرىتە سەر.

ھەوتەم: مىدياي پەرورەدەيى:

مىدياي پەرورەدەيى زاراوھەيەكى تارادەيەك تازەيە، لە كۆتايى ھەفتاكان سەرى ھەلدا، كاتىك رىكخراوى نىودەولەتى بۇ پەرورەدەو رۇشنىبرى و زانست (يونسكو) بەكارى ھىنا، بۇ ئامازەدان بەو پىتشكەوتتەى بەسەر سىستەمەكانى زانىارى پەرورەدەيىبەدا ھات، ھەرۈھەا شىوازەكانى دىكومىنت كردن و پۇلىنكردن و سوود لى وەرگرتتى.

لەگەل پىتشكەوتتى گەرۈھى تەكنەلۇژى كە لە سى دەيەى دوايىدا بە سەر ئامرازەكانى مىديادا ھات، كە خۇى لە ھەلۈەشانەوھى بەربەستە كاتىي و شوپىيەكان دەبىنئىتەوھو، بەھۇى تەكنەلۇژىاي پەخشى ئاسمانى لە رىگەى مانگە دەستكردەكانەوھو، پىتشكەوتتى چەمكى مىدياي پەرورەدەيى، پەلى ھاويشت بۇ ئەوھى ئەركە پەرورەدەيىبەكانى ئامرازە گشتىيەكانى مىديايش بگرىتەوھو، كە خۇى لە ھەلۈدان بۇ وەدەپىتئانى ئامانجە گشتىيەكانى پەرورەدە لە كۆمەلگەداو، پابەندبوون بە بەھا ئاكارىيەكان دەبىنئىتەوھو، ئەم پىتشكەوتتەش بۇ ئەم ھۆكارانەى خوارەوھ دەگەرپىتەوھو:

۱- پیشکەوتنى چەمكى پەرورەدە كە ئاسۆى فراوانتر بوو، مانادارتر بوو لە و رووئى پەيوەندى بە رەفتارو ھەلسەنگاندنەكەى ھەيە و، تىپوانىنى بۆ پەرورەدە بەوئى پروسەيەكى گشتگىرو بەردەوامە و، ئازادكردنى لە كۆتوبەندى شىوازى فەرمى دامەزراوئى.

۲- بلاوبونەوئى ئامرازەكانى ميديا لە چوارچىوئەيەكى فراوانداو، گەشەكردنى تواناكەى بۆ راكئيشانى وەرگرى پەيامى ميديايى، دواچار تواناى بۆ رۆلبينىنى پەرورەدەيى ھاوشىوئى ئەوئى دامەزراوئى فەرمى پەرورەدەيى ئەنجامى دەدات.

۳- دزەكردنى ھەندى بەھاي نەرينى و، دابونەريتى نامۆ بۆ كلتورى كۆمەلگەكان، بەتايبەت لە ولاتانى تازە گەشەسەندوو لە ساىەى ئازادى ميديادا.

سەبارەت پىئاسەى ميدياي پەرورەدەيى، ئاراستەى يەكەم واى دەبينىت، مەبەست لە ميدياي پەرورەدەيى ئەو پىشكەوتنەيە بەسەر سيستەمەكانى زانىارى پەرورەدەيى و، شىوازەكانى ديكومىنت كردن و پۆلنكردنى و سوود لى وەرگرتنىدا ھاوئە. ئەو كەموكۆرپىيەى لەم پىئاسەيە دەگىرئت ئەوئەيە، ئاماژەيەكى لەخۆگرتوئە لە چەمكى سيستەمەكانى زانىارى پەرورەدەيى نزيكترە، نەك چەمكى ميدياي پەرورەدەيى، چونكە بوارەكانى ميدياي پەرورەدەيى بۆ خۆى بوارەكانى پروسەى پەرورەدەيى و، ھەموو زانىارىيە زانستى و پىشەيى و كۆمەلايەتبيەكان دەكرى بابەتلك بن بۆ پروسەى پەرورەدەيى و توئىژنەوئى پەرورەدەيى، چونكە دواچار دەكرى بابەتلك بن بۆ ميدياي پەرورەدەيى.

بەلام ئاراستەى دووئەم واى دەبينىت ميدياي پەرورەدەيى پەل دەھاوئت بۆئەوئى وردەكارىيەكانى ئامرازە گشتىيەكانى ميديا بگريئتەوئە. ئەوئى خاوەنانى ئەم ئاراستەيە پىشكەشيان كردوئە، لە تەنيا رايەك تى ناپەرن و، بە پىئاسەيەك بۆ ميدياي پەرورەدەيى دانانرئ، لەبەرئەوئى كەموكۆرپەو گشتىتى پتوئە ديارە، ھەرئەھا دوو كىشەى سەرەكى دەورووژنىت، كىشەى يەكەم خۆى لە ديارىكردنى ئەو پىوئەرانە دەبينتەوئە كە دەكرى لە دەركردنى بپيار لەسەر ناوئەپۆكى ئامرازە گشتىيەكانى ميديا پىشتى پىن بىبەستين، لەكاتىكدا كىشەى دووئەم لە بنەماكانى پابەندبوونى پەرورەدەيى

و ئاكارى ئامرازهكانى ميديا خۇى دهبيئتهوه.

ئاراستهى سئيهميش پئيوايه، ميدياي پهروهدهيى ههولئىكى جدييه بۇ سوودوهرگرتن له تهكنيكةكانى پهيوهنديكردن و زانستهكانى، له پئناو وهديهئنانى ئامانجى پهروهدهيى بهيى زيادهپۆيى له جديهتى پهروهدهو رهسهنايهتبيهكهى، يان زيادهپۆيى له كوئترۆل كردنى هونهرهكانى پهيوهنديكردن و وروژاندى بهسهريدا. ئه و رهخنهيهى له م پئناسهيه دهگيريت ئهويه، پئناسهيهكى ريككهوتنى كاريگه ره به واقيعى ناكوكى نيوان پهروهدهكاران و ميدياكاران له بارهى پاشكويهتى ئه م زاراويه، سه رهپاي جيا نه كردنهوه له نيوان چه مكي پهيوهنديكردن و ميديا، ههروهها پشتگوئ خستنى ههندي لايهنى گرنگى وهك: ناوهپۆكى پهيامه ميدياييهكان بۇ ميدياي پهروهدهيى.

هه رچى ئاراستهى چوارهمه واى دهبيئى، ميدياي پهروهدهيى پشت به بهرنامه پهروهدهييهكان له ئيستگه و تهلهقزبون دهبهستى و، له سه ر گوشارو بلاوكراره پهروهدهييهكان و وانه و كوڤهكان. له گهل ئه وهى ئه م پئناسهيه ژمارهيهك له ئامرازهكانى ميدياي پهروهدهيى ديارى دهكات، به لام چيههتى بهرنامه پهروهدهييهكان و، سروشتى ناوهپۆكهكهى روون ناكاتهوه، ئايا مه بهست لى پپوگرامه فيركارييهكانه، وهك وانه ميتوڊيه پالپشتهكان بۇ قوتايانى قوتابخانهكان و، بهرنامهكانى مه شقى ماموستايان له كاتى خزمهتدا؟ يان بهرنامه پهروهدهييهكان به پئى چه مكي گشتگيرى پهروهدهيى بهردهوامه؟

ميدياي پهروهدهيى بايه خمهنده بهو گه شه كردنهى كه به سه ر سيسته مه كانى زانيارى پهروهدهيى و، شتوازهكانى ديكوميتنكردنى و پۆلئتكردنى و سوود لى وهرگرتنيدا هاتووه. ميدياي پهروهدهيى فلهسهفهكهى له فلهسهفهى كۆمه لگه و سياسهتهكانى له بوارى سياسى.. هتد وهردهگرئيت، جوړيک له پهيوهندي له نيوان فلهسهفهى ميدياو فلهسهفهى كۆمه لگه ههيه، له ميانهى پهيوهندي له پهروهده كردنى گه لان و فيركردنيان و، قه ناعه تيپكردنيان به فلهسهفهى سيسته مى سياسى ولاتهكه، كه هه ريهك له ميديا و فيركردن رۆلى سه رهكى له پالپشتى فلهسهفهى كۆمه لگه

دەبىنن، كە كار بۇ زىادبوونى ئاگايى جەماوەر دەكات كە بە مەرجىكى گەوھەرى بۇ پىشكەوتنى كۆمەلايەتى دادەنرەيت و، كار بۇ بونياتنانى مرؤف دەكات.

لئىرەدا پىئوستىيەكانى مېدىيى پەرورەدەيى دەخەينەپروو:

- ۱- ناسىنى كۆلەكە سەرەككەيەكانى فەلسەفەي كۆمەلگەيە لە ھەموو بوارەكاندا.
- ۲- رەوتكردن لەگەل كۆشش و پلان و بەرنامە جىبەجىكارىيەكان، كە ئامانجى وەدىيەتئانى ئەم فەلسەفەيەيە و بۇ واقىيە مېدىيى بەردەوام و، پەيوەست بە گۇراوہ سياسى و ئابووورىيە نىودەولەتى و ناوخۇييەكان دەيگۇرپىت، بۇئەوہى رەنگدانەوہى لەسەر بونياتى كۆمەلايەتى و رۇشنىيرى كۆمەلگە ھەيىت.
- ۳- ناسىنى پىنداويستى سەرەكى تاكەكان و كۆمەلگەيە لە قۇناغە جياوازەكانى پىشكەوتندا.

۴- ئامادەكردن و مەشق و ھۇشيارى بەردەوام بۇ توخمە مرؤييەكان، كە ئەركى مېدىيا لەم بوارەدا ئەنجام دەدات.

۵- جەخت كىردنەوہ لەسەر پابەندبوونى ئاكارى و پەرورەدەيى لە ناوہپۇكى پەيامى مېدىيى، بۇ خزمەتكردىنى پىرۇسەي پەرورەدە بە لايەنە جۇراو جۇرەكانى، ئەم پىرۇسەيەش بەم جۇرە ئەنجام دەدرىت:

أ/ ئاراستەكردن و رىئمايى كە بۇ پىكەيتئانى ھەلۇيىستەكان و گەلالەكردىنى ئاراستەكان يارمەتيدەرە.

ب/ زىادبوونى رۇشنىيرى و زانىيارىيەكان.

ج/ گواستەوہى كەلەپوورى رۇشنىيرى لە نەوہيەكەوہ بۇ نەوہيەكى دىكە.

ء/ گەلالەكردىنى پىرۇگرامگەلى جدى مېدىيى بەسوودو ئامانجدار، ئامانجى بەرزكردنەوہيە بە بوارەكانى زانىنى مرؤفايەتى پابەندبوو بە بەھاو ئاكارو شتى دىكە.

ئەركى مېدىيى پەرورەدەيى بەرامبەر مندالان:

ئەركى ئومىدبەخش لە مېدىيا بەرامبەر مندالان پەرورەدەيى و رۇشنىيرىيە، ولاتە جياجيان گەيىشتەنە ئەو بىروايەي وەبەرھىتان لە بوارى چاودىرى كىردى مندال و

پینگه یاندنی له گرنگترین وهبه رهیتانه کانه، بویه میدیا له گهله خیزاندا له پیتشه وهی
ئهو هۆکارانه دئ، که ئەم چاودیرییه پهروه دهییه و پینگه یاندنه روشنبیرییه وهدی
دههینت.

قوناغی مندالی بهوه جیا دهکریته وه که قوناغی بونیاتنانی زانین و دامه زرانندی
به هاگانه و پیوستی به چاودیرییه کی تایبه ته، هر له باوک و دایکه وه که چاودیری
ههلسوکه وتی منداله کانیاں دهکن و ریکخستنی پیداوستییه کانیاں، باوک و دایک
به تواناترین ئەندامانی خیزانن بۆ چاودیریکردنی منداله کانیاں و خوشنوو دکردنیاں.
ئه گهر باوک و دایک بینیاں منداله که یان لاساری و کاریکی خرابی کردوه، پیوسته
ته میی بکن، به تایبه تی ئه گهر گه یشته ته مهنی جیاکاری یان ههزه کاری، به وپینه ی
ئهم دوو قوناغه هینه عه قلییه که ی تاییدا زیاده بیت و خه یالی فراوان ده بیت و،
چه مکه کانی تاییدا گه شه دهکات و ههسته دروستکراوه که ی بهرز ده بیته وه، له پرووی
سینکسییه وه ئاماده باشی ده بی، بویه پیوستی به چاودیری کردن و ته مهنی کردنی
زیاتره.

ئامرازه کانی میدیا له ئیستادا له گهله خیزان و قوتابخانه بۆ پهروه ده کردنی مندال
کاریگهری هاوبه شی هه یه و، له توانادا هه یه کۆنترۆلی ئهو بابه تانه ی میدیا بکات
که بلاو ده بیته وه، کۆنترۆل بکری، به لکو وای لی هاتوو ره لۆلیکی پهروه ده یی کارا
به رامبه ر منداله کانمان په پره وهکات، که خه ریکه له ئاستی ئه رکی پهروه ده یی باوک
و دایک رکابه ری یان که م دهکاته وه. لیکۆلینه وه زانستییه کان ئامازه یان به وه داوه،
بارودۆخی خیزانی و سه رقالبوونی باوک و دایک کاریگهری گه وه ری له ره خساندنی
ده رفه ت هه یه، بۆئوه ی میدیا ئه رکه پهروه ده ییه که ی خۆی په پره وه بکات، به مه ش وا
دهکات ئامرازی میدیا و ناوه رۆکه که ی گرنگیه کی گه وه ری له دیاریکردنی لایه نه باش
و خراپه کان هه بی بۆ چاودیریکردنی میدیا ی پهروه ده یی.

ئه گهر ئامرازه کانی میدیا ئەم کاریگه ریه یان هه یه، ئه ی له به ر چی ته وزیف نا کرین
بۆئوه ی له پهروه ده کردنی تازه پینگه یشتوو و فیزکردنیاں ئامرازی کارا بن،
مه سه له که پیوست به به لگه ناکات که بیسه لمینت مندال له ئامرازه کانی میدیا وه

به تايبه تي تهله فزيون فير دهبن، باوك و دايك تيبيني دهكهن كه منداله كانيان له تهله فزيونه وه هندی دهسته واژهی زمانه وانی و هندی رهفتار فير دهبن و، هندی زانیاری و هه وال و ناویان وه بییر دیته وه که دهیبینن. منداله کان ئەم مهسه لانه وهرده گرن و ههست ناکهن که فير دهبن، ئایا پتیوست ناکات هه لسوورپینه رانی ئەم ئامیره کاریگه ره وای لی بکهن ئامرازیکی پهروه دهیی بیت و، کونترولی ناوه رۆکه کهی و شیوازی پیشکهش کردنی بکهن، به جۆریک له گهل به هاکانمان بگونجیت و، ئامانجی پهروه دهیی بیپیکیت؟ ئایا چاوه پروان نهیبین که دهکری بهم ئامرازه سه رنجراکیتشه ئاره زوی منداله کانمان گه شه پی بدهین؟ به لکو دهکری چاودیری به هره مه نده کانیان بکهین و، به هوی به رنامه ی تايبه ته وه له ئامیزیان بگرین، هه ر کاتیک میدیا ئەمه ی کرد، ئەوا ئامیره کانی دهبنه قوتابخانه ی ده رگا کراوه بۆ هه موو قوتابییه ک و، ئامیزگایه کی به پیت بۆ گه شه ی ئاره زوه کان و کرانه وه ی پیشکه وتن و سه ره رشتی به هره کان.

گرنگترین ئه و بنه ماو په رهنسیانه ی میدیای پهروه دهیی پشتی پی ده به ستن:

۱- ویتابینینی واقعی بۆ رووداوه کانی سروشتی ژیان به بی زیاده پوی له خستنه سه ری خه سه له تی روشنبیری و تايبه تمه ندی خوازاو له ولاتانی دیکه وه، کومه لگه لیک که له پرووی روشنبیرییه وه له کومه لگه ی ئیمه جیاوازن. ئەمه ش به نمونه له به رئه وه جییه جی ده بیت که په یوه سته به ویتابینی سروشتی مال، به هه لسه نگیتراو ناوه رۆکه کانی و جۆری که لوپه له که ی و شیوازی ژیانی مروف.

۲- پتیوسته کاره درامیه کان جهخت له سه ر دژایه تیکردنی هندی به های نه رینی بکه نه وه که له نیو لاواندا بلاو بۆته وه، به جۆریک له گهل قه باره ی مه ترسییه که ی و کاریگه ره زیانه خشه کانی بگونجیت، ههروه ها ره چاوکردنی وریایی له کاتی به کارهیتانی، واته به شیوازیک تاوتوی بکریت که ده رنه جامه ریزبه ندرکراوه رقلیبوه کان له سه ر دهست پیوه گرتنی روون بکاته وه، به وه ی له به هاو خاوه نه که ی زامنی ساردی جه ماوه ر بیت.

۳- پتیوسته ره چاوی ئەوه بکهین که سایه تی خۆشه ویست له کاری درامی به های

نەرىنى پىن بدەين، چونكە ئەنجامى ھەندىخ لە لىنكۆلىنە ۋە ھەكان دووپاتيان كىردۇتە ۋە، كە جەماۋەر لە گەل كەسايەتى خۇشە ۋە يىست لە كارى دراميدا ھاسۆزە، ئەگەرچى بەھا يان ھەندىخ بەھاى نەرىنى ھەلگرتىن، كە مەترسىيەكى گەرەش دەنۆينى ۋ ئەگەرى خۇ نىشاندانى رەفتارى ئە ۋ كەسايەتتە خۇشە ۋە يىستە زىاد دەبىت، جا ئەرىنى بىت يان نەرىنى، مادام جەماۋەر لە گەل ھاسۆز بو.

۴- پىۋىستى ھەماھەنگى لە نىۋان دامەزراۋە جىاۋازەكانى پىگەياندىنى كۆمەلايەتى ۋەك خىزان ۋ قوتابخانە ۋ ئامرازەكانى مېدىا، بۇ گەيشتن بە گونجاۋترىن شىۋازەكانى پىگەياندىنى كۆمەلايەتى بۇ مندالان لە ميانەى بەرنامەى تەلەقزىۋنى.

۵- پىۋىستى ئامادەى پىشەى بۇ شارەزايان ۋ پىسپوران لە بەرنامەى مندالان ۋەك سەرچاۋەبەكى سەرەكى بۇ زانىارىيەكان، ھەرۋەھا دەبىت چاۋدىرى پىۋىست لەسەر ئە ۋ بەرنامەى ۋ بەپى تۋانا دامالنى شىۋازو بەھاكانى توندوتىژى دەستەبەر بىت، ئەۋەش بۇ پارىزگارى مندالانە لە ۋ بەھايانە.

۶- پىۋىستى بوۋنى سىياسەتتىكى روۋنى مېدىا، پىشت بە فەلسەفەى كۆمەلگە ۋ بىرو باۋەرەكەى بېستى ۋ، بەسەر كارمەندانى بوۋرى ئامادە ۋ پىشكەشكردنى بەرنامەكان ۋ ئەۋانى دىكە دابەش دەكرى، كە لە بوۋرى ۋ شەى بىنراۋ ۋ بىستراۋ ۋ خوينراۋ كار دەكەن، بۇئەۋەى روۋننەكەيان لا روۋن بىتەۋە.

۷- پىۋىستە ھەماھەنگىيەكى وردو تەۋا ۋ ھەبى لەنىۋان سىياسەتە مېدىاىيەكان كە لە ۋەزارەتى مېدىا ۋ رۇشنىبىرىيەۋە دەردەچن ۋ، سىياسەتە پەرۋەردەبىيەكان كە لە ۋەزارەتى پەرۋەردەۋە فېرکردنەۋە دەردەچن، بۇئەۋەى ناكۆكى نىۋان ھەردوۋ سىياسەتەكە بشارددرىتەۋە.

۸- باشتر ۋاىە ھارىكارىيەكى توندو تۆل ھەبىت، لەنىۋان بەرپىرسانى پەرۋەردەكردنى لاۋان ۋ ئەۋانەى خۇيان لە ۋ لايەتە بەرپىرسانە دەبىننەۋە، كە ۋەزارەتەكانى پەرۋەردەۋە رۇشنىبىرى ۋ لاۋان ۋ ئەۋقاف ھەرۋەھا كارو كاروبارى كۆمەلايەتتە، لەمیانەى دانانى سىياسەتى مېدىا تاكو ئەۋە بىت كە گروۋپەكە دەپەۋى ۋ، لەگەل بەھاۋ بىرو باۋەرۋ ئامانجەكانى كۆمەلگە بگونجىت.

۹- که مکردنه وه له زنجیره ته له قزیۆنیه کان که رهنگدانه وهی ورده کاری ته وای تاونه که یه، نه وهک بیته مایه ی چاولیکردن له لایه ن ئه وه گه نجانیه ی که ده روونیان لاوازه، وهک ئه وهی ده رهینانی تاونه کانی دزی و به رتیل به شینوهیه کی ناربه زایی بیت نه وهک گه نجان لاسایی بکه نه وه، له هه مان کاتدا پیۆسته ناوه روکی زنجیره که ئه و سزایه به جوانی ده ربخات که له گه ل قه باره ی تاونه که ده گونجیت.

۱۰- به ره مهینانی ئه و زنجیره درامایانه ی مؤرکیکی ئابینی پیوهیه، سه رنجراکیش بیت و، به زمانی میلی بیت تا کو بینه ره سندی بکات، ئه مه سه ره پای ره چاوکردنی بۆ به رزیوونه وهی پله به پله له ئاستی گه شه ی ئاکار، به جوړیک له لایه که وه له پیکهینانی ویزدانی ئاکاری یارمه تیده ر بیت، له لایه کی دیکه وه ته مه نه جیاوازه کانی بینه ران له پیتاوه گه شه پیدانی به ها ئاکاریه کانیا ن ره چاو بکات، جگه له مه ش پیۆسته ئه و زنجیرانه رهنگدانه وهی ئه و هه لوێستانه بن که هاندهره بۆ جیبه جیکردنی کرداریانه ی پرهنسیپه ئاکاریه کانه، که بۆ پهیره وکردنی یارمه تیده ر بیت.

۱۱- پیشوازی نه کردن له لاسایی کردنه وهی کوێرانه ی هه ر هاورده یه ک له روژئاواوه، جا چ له بواری ئه ده بیات یا ن هونه ر یا خود دابونه ریت و ئه ته کیته کانی هه لسوکه وت بیت، ئه گه ر بمانه وێ هه ندێ لایه ن له ئه ده بیات یا ن هونه ر وه ربگرین، با له سنووری ئه وه بیت که واقیعه که مان ده یخوازیت به به های ره سه نی و دابونه ریتی کۆنی و پیۆسته پیداکیره کان.

۱۲- پیۆستی بایه خدان به فیدباک له جه ماوه ری لاوانه وه به تایبه تی و، په یوه هندی کردنی بۆ په یوه هندی کردنکاران و سووربوون له سه ره ئه وهی بۆ هه موو جه ماوه ر بگوازیته وه، ئه وه ش بۆ زامنکردنی به شداری لاوان له ده ره نجامی میدیاو سیاسه ته که یدا.

۱۳- بونیاتی دراما که له سه ره بنه مای پرهنسیپ و به هاو چه مکی ناچار بوو به لای کومه لگه وه بیت، هه ریبه ک بۆ زۆربه ی به رنامه ته له قزیۆنیه کان وایه، له گرنگترین ئه و پرهنسیپانه ش:

- دورخستنه وهی ده سه ته واژه و زاراوه ی بازاری یا ن ئه وانیه ی مانای سووکی هه یه.

- دوورخسته‌وهی په‌خش نه‌کردنی ئه‌وهی زیان به‌دای و نه‌ریتی گشتی ده‌گه‌یه‌نیت یان به‌وتن یان به‌کرده‌وه نابرووبه‌ره.

- په‌خش نه‌کردنی ئه‌وهی دارماني ئاکاری تاکی یان به‌کومهل جوان نیشان دهادت، جا به‌وتن بیت یان به‌کرده‌وه.

۱۴- پیوستی بوونی توانا نیشتمانییه‌کان له‌به‌رهمه‌یتانی فیلم و زنجیره ته‌له‌فزیونییه‌کان (وه‌زاره‌تی میدیا، وه‌زاره‌تی رۆشنییری، وه‌زاره‌تی په‌روه‌ده، وه‌زاره‌تی لاوان و هی دیکه)، ئه‌وه‌ش له‌بهر دنیایی به‌رهمه‌یتانی زنجیره‌درامای تازه که‌ناوه‌رۆکیکی په‌روه‌ده‌یی ئامانجداری هه‌بیت، به‌مه‌به‌ستی خۆپارستن له‌پشتبه‌ستن به‌سه‌رچاوه‌ده‌ره‌کییه‌کان که‌کۆنترۆلی ناوه‌رۆکی زنجیره‌دراماکانی کردوه، وه‌ک دنیاییه‌ک بۆ داهاته‌ماددیه‌که‌ی.

۱۵- پیوسته‌به‌ره‌له‌ستییه‌کی به‌رپرچده‌رانه‌دژی به‌رهمه‌یتانی فیلمه‌ناست نزمه‌کان هه‌بیت، له‌ریگه‌ی دانانی پیوه‌ری دیاریکراو بۆ پیشه‌سازی فیلم، به‌جۆریک هه‌لسووپینه‌رانی پیشه‌سازی فیلم پیوه‌ی پابه‌ندبن.

۱۶- پیوسته‌به‌رنامه‌و دراماکان هه‌ستی ئینتیما لای هاوولاتی قوول بکه‌نه‌وه، به‌جۆریک له‌هه‌لسوکه‌وت و هه‌لوسته‌کانیدا به‌رجه‌سته‌بیت، ئه‌وه‌ش به‌ده‌رخستنی چه‌ندین لایه‌نی ئه‌رینی له‌کۆمه‌لگه‌داو جه‌خت نه‌کردنه‌وه له‌سه‌ر که‌موکوپیه‌کان و گۆرینی بۆ دیارده‌ی گشتی که‌کۆنترۆلی هه‌موو کۆمه‌لگه‌بکات، هه‌روه‌ها ئه‌وه به‌ده‌رخستنی نمونه‌باشه‌کان له‌هاوولاتیان ده‌بیت که‌ئینتیماکانیان بۆ هه‌لوسته‌و ره‌فتاری روون ده‌گۆرن و، هه‌لبژاردنی قوناغ و که‌سه‌ایه‌تی دیار له‌میژوودا که‌ئهم ئینتیمایه‌ بۆ نیشتمان دووپات بکاته‌وه‌و به‌خشینی بی سنوور بۆی.

۱۷- نابیت له‌ویناکردنی حاله‌ته‌کانی گه‌نده‌لی و لادان زیاده‌رۆیی بکریت، به‌شێوه‌یه‌ک ئاماژه‌بیت بۆئه‌وه‌ی بۆته‌دیاردوه‌و چاره‌سه‌ری نییه، چونکه‌ئهمه‌له‌هه‌ستی ئینتیما لای نه‌وه‌ی تازه‌که‌م ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها وینه‌ی نیشتمان له‌ده‌روه‌و ناشیرین ده‌کات و کار ده‌کاته‌سه‌ر ده‌رفه‌ته‌کانی وه‌به‌ره‌یتان تیایداو، دووپاتکردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی په‌ند له‌وه‌دایه‌که‌به‌ره‌نگاری نمونه‌کانی لادان بیینه‌وه‌و کاروانی کۆمه‌لگه‌ی

لئ پپاریزین.

۱۸- پیویسته گه‌شه‌پندان و بونیاتنان دووپات بکریته‌وهو، به‌های کارو به‌ره‌مهپننانه‌دربخزیت، پیویسته بایه‌خ به دووپات‌کردنه‌وهی متمانه له به‌ره‌مهپننانه‌نیشتمانی بدریت، هه‌روه‌ها به‌رده‌وامی به وروژاندنی ناگایی لای جه‌ماوهر بدهین، به ناموژگاریکردنی به کاربردن له سه‌رجه‌م بواره‌کان وهک وزه و ناوو خوراک.

۱۹- پیویستی بانگه‌واز بو پاریزگاری له ژینگه و کارکردن بو زیادبوونی ریژه‌ی سه‌وزایی و، که‌م کردنه‌وهی هوکاره‌کانی پیسبوون له‌گه‌ل به‌راورد کردن به‌وهی کو‌مه‌لگه پیشکه‌وتووه‌کان ده‌یکه‌ن له پیناو پاریزگاری کردن له ژینگه‌که‌ی.

۲۰- سوور بوون له‌سه‌ر پوختکردنه‌وهی نایین له بیروکه و بیرو باوهره هه‌له‌کان وهک جادووکاری و پارانه‌وه له که‌سایه‌تییه نایینییه‌کان، نه‌مه‌ش پیویست به ناشکرکردنی نه‌و نمونانه ده‌کات که نه‌وهی به ناوی نایینه‌وه ریگه به خوی ده‌دات بو نه‌و جوره مه‌سه‌لانه، له نایینه‌وه دووره.

۲۱- پیویسته میدیا به هه‌موو ده‌زگاو دامه‌زراوه‌کانییه‌وه ملکه‌چی پلانیکی گشتگیر بیت، که چوارچنوه‌ی گشتی و پره‌نسیپه سه‌ره‌کییه‌کان و نامانجه پین سپیزدراوه‌کان به‌م پرۆسه‌یه داده‌نیت، نه‌ره‌که‌که‌ی بریتی ده‌بیت له پلاندانان و ناراسته‌کردن و به‌واداچوون، له کاتیکدا پرۆسه‌کانی جینه‌جیکردن و پرۆگرامکاری نامیره‌لاوه‌کی و تاییه‌تمه‌نده‌کان پشتگوئی ده‌خات.

۲۲- پیویسته نامرازه‌کانی میدیا جا خوینراو یان بیستراو یان بینراو بیت، له فه‌لسه‌فه‌یه‌کی روونه‌وه سه‌رچاوه بگریت که نامانجه‌کانی پرۆسه میدیاییه‌که دیاری بکات و، هه‌موو نامیره‌کانی میدیا کار به‌م فه‌لسه‌فه‌یه بکه‌ن، وهک خوپاراستن له سه‌ر پیتی و تیکه‌لکردن و سه‌ر لئ تیکچوون که هه‌ندیچار ده‌بیته هوئی که‌وتنه داوی لیک نه‌چوون و هه‌ندی جاریش رووکه‌شیتی.

۲۳- ناییت رۆلی میدیا ته‌نیا نه‌نجامدانی پرۆسه‌ی هه‌والی بیت یان زانیارییه‌کان بگه‌یه‌نیت، به‌لکو ده‌بیت له‌وه‌ش زیاتر ب‌روات و کیشه‌کان دیاری بکات و ب‌پیار له‌سه‌ر پیشینکاری بدات و پیشنیاری چاره‌سه‌ری بکات و نه‌لته‌رناتیف دابنی، به‌مه‌ش

کارتیکردن له درککردنی لاوان بؤ پیوستییهکانی بؤ فراهه م ده بیت، ههروهها چۆنیتی دهسته بهرکردنی ئه و پینداویستیانه.

۲۴- دوورکه و تنه وه به پینی توانا له قسه کردن له باره ی که مینه ی جیاکار یان قۆرخه رو، پیوستی بؤ دروستکردنی پالئه وانانی ئه رینی و، پالئه وان ئه و که سه راسته قینه یان خه یالییه یه که چیرۆک و رۆمانه کان مه زنی ده که ن که نمونه ی مروقی نوییه و، ده بیته سه رچاوه ی ئیلهامی ملیونه ها لاو به هۆی ئه و نمونه ییه ده هینریته وه، له وانیه پالئه وان کارمه ندیکی ساده یان جوتیاریک یاخود سه ربازیک له سوپادا یان رۆشنبریکی ئاسایی بیت، که به خه سلته شه ره فمه نده ئا کاریه که ی هه ولئیکی زۆر بؤ هه ر شتیکی مه زن ده دات.

۲۵- پیوستی به فیرۆنه دانی کوشش و داراییه کان له پیناو بره ودان به پرهنسیبکی دیاریکراو یان بیرۆکه یه ک، که له وانیه له بنه مادا ساخته بیت و بؤ جه ماوه ر چه واشه بیت.

۲۶- به ره له سترکردنی هه موو ئه وانیه ی به های مروق ده به زینج یان له ئاستی تیگه یشتنی بؤ مروییه تیه که ی که م ده کاته وه، ئه وه ش دیارده یه که که زۆر له و نووسراوانه دا روونه، که بانگه واز ده کات بؤ مه زنکردنی دلره قی و بانگه شه به تاکره وی و هه لپه رستی ده کات و، وینه ی حه زبزوینی ئه و پیاوانه بلاو ده که نه وه که له ژیاناندا سه رکه و توو بوونه، له ریگای پیشیکردنی پیوه ره ئا کاریه کان و نقومبوون له چیژو تامه کان، به هۆی پاره زۆره که یان.

۲۷- پیوستی ده رخستنی مۆرکی نه ته وه یی له سه ره جه م بابه ته کانی میدیاو، پالپشتی لایه نه باشه کانی که سایه تی و روبه پو بوونه وه ی خراپیه کانی.

۲۸- پالپشتی به های کاری ئا کاریا نه که به رژه وه ندی گشتی بؤ کۆمه لگه به گشتی وه دی ده هینیت و، هاندانی لاوان له پاریزگاریکردن له خاوه نداریتی گشتی و په ره پیدانی و، پشتگیری گیانی به کۆمه ل تیاپانداو توانای ریزگرتنی ئالوگۆر و، بایه خدان به به هاکانی خیزان و په روه رده کردنی مندال.

۲۹- بایه خدان به پیوستییه کرده ییه کانی جه ماوه رو، دانانی به ده روزه ی یه که م

بۆ پلاندانی بەرنامەى میدیایى، دەستبەرداربوون لەو ئامانجانەى بە قازانجى تايبەت و سوودى سیاسى پەيوەستن و، پێویستى پارێزگارىکردن لە رهوشى ئیستای دامەزراوەکانى پەيوەندیکردن.

۳۰- زیدەرۆیى نەکردن لە دەرھیتانى کەسایەتى لادەر و دەرخستنى لایەنە جیاوازهکانى، نەوێک بېتتە نمونەىەک چاوى لى بکرىت، ھەرەک لە فیلم و زنجیرە دراماکاندا ھەیه، کە وردەکارى کەسایەتى ئالودەبوو یان دز یان شتى لەو شیوازە لە کەسایەتى دەرەخات، لەوانەىە ئەم جۆرە وردەکارییە کاردانەوہى خراپى لى بکەوێتەوہ.

۳۱- لە کاتى دەرھیتاندا ئەوہ لەبەرچا و بگىرىت، سەرەراى ئەوہى پەیداوونى بەھا رەتکراوہکان (نەرىنى) لە ھەندى ھەلوئىستدا سەرپىتتى بىت، دەبىت لە خستتەرۆوى ئەم بەھا نەرىنیانە لە رىگەى فیلم و دراماکانەوہ وریا بىن، لەبەرئەوہى ھەرزەکاران و لاوان بە گەرمى پىنشوازی لەم جۆرە بابەتە درامیانە دەکەن، دواتر مەبەست لە چارەسەرکردنى ئەم بەھایانە لەوانەىە بېتتە ھوى خراپ تىگەىشتن لای ھەندى لەو دەستانەى کەم خویندەوارترو کەم تەمەنترن.

۳۲- پێویستى بایەخدانى دەرھیتەران بەو فیلم و درامایانەى مۆرکى ئابىنیان پێوہ دیارە، بە جۆرىک دەبىتتە ھوى قەناعەتکردن بە بىنەر بەو پرسانەى بۆ تاوتوئى کردنى ویستراوہ، بەھوى گەران بە دواى چىرۆک و بابەتە ئابىنیەکان و وەرگىزانى لە وینەى فىلمى ئامانجداردا، کە دەکرى لە رىگەىەوہ بەھا ئاکارییەکان بۆ بىنەران بەدەست بھىنرىت و گەشەى پى بدرىت، ئەمە سەرەراى بایەخدانیان بە رىگەکانى دەرھیتانى ئەو جۆرە فیلم و درامایانە.

۳۳- پێویستى بایەخدانى دەرھیتەران بە فیلم و دراماكان بەو دیاردانەى لەم دواىیە ھاتوونەتە سەر رووکەش، بە جۆرىک بۆ پىگەیاندى کچ لەو کۆمەلگەدا رىز لە تىروانىنى باو دەگرن، لەوہى ئەم پىگەیاندى بۆ پارێزگارىکردنى کچ پىویستىیەتى و، رىگە نەدان پى کە پەيوەندى لەگەل رەگەزەکانى بەرامبەردا بىستى، بە پشنتبەستن بە رىتمایى ئابىنیەکان کە ئەم جۆرە پەيوەندیانە قەدەغە دەکات.

۳۴- بپاری په خشی راسته و خق پتویسته پیتش په یوه ندی کردن و چه سپاندنی به ها په روه رده ییه ئیسلامییه ره سه نه کانی تایبته به کلتوری کومه لگه بیت، بؤئه وهی خه لک توانای هه لپژاردن و جیا کردنه وهی نیوان ئه و بابه ته میدیایانه ی هه بیت که پیتشکه ش ده کریت.

۳۵- دووباره پلاندانان بؤ پیشه سازی فیلم ته نانه ت ئه گهر دورمه و داش بیت، به جۆریک ده بیته پلانیک بؤ مامه له کردنیکی ئیسلامیانه له گه ل سینهمادا، نه ک ته نیا له سنووری تیوری، به لکو له سه ر ئاستی پراکتیکیشدا، هر له نووسین تا ده گاته به ره مهیتان، ده رهیتان، وینه گرتن، مونتاز، نواندن، ئه دای موزیک، دیکوروشتی دیکه. ۳۶- به نامه درامییه کان کاریگه رییه کی روون ده که نه سه ر بینه رو، زور که س سوورن له سه ر به دوا داچوونی، به پرسانی ئه م جوره به نامه پتویسته بیقوزنه وه بؤئه وهی ره فتار چاک بکریت و ئاراسته کان بگورپین و به ها کان توندو تول بکرین.

۳۷- وردبوونه وه له باش هه لپژاردنی ئه و درامایانه ی ته له قزیون پیتشکه شی ده کات، به جۆریک به به ها کانی کومه لگه په یوه نندار بیت و، به کیشه کانی په یوه ست بیت و، له گه ل بیرو باوه پی و ئامانجه کانی و هیواکانی بگونجیت.

۳۸- کارکردن بؤ چه سپاندنی ئه و به ها تازه و به سوودانه ی له جیهانی پیتشکه و تووه وه دین، به جۆریک له گه ل به ها ئه رینییه کانی کومه لگه دژ نه بیت.

۳۹- پتویستی ده ستپیکردنی میدیای په روه رده یی له پلانیک تازو و رینخراوه وه، له فه لسه فه یه کی ئادگار روونه وه.

۴۰- دووباره چاوخشاننده وه به پیکهاته ی ده زگای چاودیزی له سه ر پؤلینکراوه هونه رییه کان، هه روه ها چاودیزی به ته له قزیون و ئه م چاککردنه ده بیت له روانگی ئه وه بیت له ولاتدا رووی داوه، که له بواری پیشه سازی سینهمادا پیشینه ی هه بیت، که ده زگاکانی چاودیزی ئه نجوومه نیکی هه میشه یی له خق ده گرتیت، هه ندی ماموستای ده روونناسی و په روه رده و ماموستایانی ئامرازه کانی په یوه ندی کردنی جه ماوه ری و، هه ندی له خاوه ن شماره زایانی زانستی، که ده کرئ له پینوانی رای گشتی و زانینی ئاراسته کانی جه ماوه رو، پینوانی هه لویتسه فیکری و ویژدانیه کانی یارمه تیده ر بن.

۴۱- پتویستی دانانی بنه‌مای بابەتی بۆ چاودیریکردن لەسەر فیلمەکان، بۆئەوێ
نەکەوێتە ژێر باری ئارەزووی تایبەتییه‌و، لەنیو ئەم بنه‌مایانە بە نمونە:
- ناوهرۆکی فیلمەکه ره‌نگدانه‌وه‌ی به‌هاو پرهنسیپه‌کان بیت.
- ناوهرۆکی فیلمه‌که ئابرووی گشتی نه‌پرووشینیت.
- فیلمه‌کان دیمه‌نه خراپه‌کان له ته‌سکترین سنوردا پیشان بدن و، ته‌نیا کاتیکی
که‌م له کاتی گشتی فیلمه‌که داگیر بکات، بۆئەوێ کاریگه‌ری له‌سەر ده‌روون لاوازن
نەکات.

- بوار نه‌دان به نیشان‌دانی ئەو فیلمانه‌ی دیمه‌نه‌کانی خواردنه‌وه‌ی مه‌ی، سینکس،
ده‌ربیرینی هه‌ستی سۆزداری له شوینی ته‌نیاو شتی له‌و شیوه‌یه له‌خۆ ده‌گریت،
چونکه دیمه‌نه‌کان وا نیشان ده‌درئ گوايه شتی ئاسایی و ره‌فتاری دروسته.

۴۲- پتویستی پیداوچوونه‌وه‌ی به‌په‌خشی هاتوو و بابەتی میدیای هاورده‌ی بکری
و، به‌رپرسی لایه‌نی په‌روه‌ده‌یی سیاسه‌ته‌کانی میدیا هه‌لبسه‌نگیته‌ی و به‌ناوهرۆکی
بابه‌ته‌ میدیاییه‌که‌دا بچیته‌وه، مه‌سه‌له‌که‌ ته‌نیا له‌ لیکۆلینه‌وه‌ی ریژه‌ی دراما ناو‌خۆییه‌کان
به‌رامبه‌ر دراما هاورده‌کان کورت نابیته‌وه، به‌لکو له‌وه‌ فراوانتره‌ تا ده‌گاته‌ لیکۆلینه‌وه
له‌و ریژه‌یه‌ له‌ هه‌موو ئەوه‌ی په‌خش ده‌کریت یان بلاو ده‌بیته‌وه‌ له‌ هه‌وال و گفتوگۆ
گۆرانی و چاوپیکه‌وتن و لیدوان و شتی له‌و شیوه‌یه، زیادبوونی ریژه‌ی بابەته‌ میدیا
ئاماژه‌یه‌که‌ بۆ شوینکه‌وتوویی رۆشنییری و میدیای زیاتر.

هه‌شتم: هه‌سانه‌ی ده‌روونی:

هه‌سانه‌ی ده‌روونی و توندوتۆلی که‌سایه‌تی کۆله‌که‌ی سینییه‌مه، به‌کۆله‌که‌ و
ته‌واوکه‌ری پیداو‌یستییه‌کانی چوونه‌ ناو بازاری کار داده‌نریت، له‌کاتیکیدا کۆله‌که‌ی
یه‌که‌م توانای زانینه‌ و کۆله‌که‌ی دووهم رۆشنییری ته‌واوکردنه‌. مه‌به‌ست له
هه‌سانه‌ی ده‌روونی پله‌یه‌کی به‌رزه‌ له‌ به‌رگری ده‌روونی و، نه‌رم و نیانی و توانای
خۆگونجاندن و دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ری بۆ کیشه‌ تازه‌کان و مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل
هه‌لۆیسته‌ له‌ناکاوه‌کان.

له میدیادا، پتویسته که سهکان له حهسانه‌ی دهرونی تواناو به‌هره‌یان هه‌بیت، به‌جۆریک به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واو کاریگەر نه‌بیت به‌هه‌موو ئه‌وه‌ی ئامرازه‌کانی میدیا ده‌یخه‌نه‌پوو، چونکه ئامرازه‌کانی میدیا ئامانجه‌که‌ی هه‌میشه ئابوو‌رییه و، به‌هه‌موو ریگه‌یه‌ک به‌دوای کۆکردنه‌وه‌ی پاره‌ده‌گه‌رین.

حه‌سانه‌کردنیش بریتیه‌یه له‌کومه‌له‌ ریوشوین و ریکه‌ستنیک که‌په‌روه‌ردیارو بیرمه‌نده‌کان ئاماده‌ی ده‌کن، بۆ دوو ئامانجی سه‌ره‌کی که‌بریتین له:

۱- چه‌سپاوی به‌رامبه‌ر باهۆزه‌هاتووه‌کان، که‌ئامانجی شه‌ژاندنی متمان‌ه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌یه.

۲- به‌رده‌وامی به‌خشینی نه‌ته‌وه‌و هاندانی بۆ رابوون و هۆشیاربوونه‌وه‌ بۆ به‌رده‌وامی له‌کاردا‌نه‌وه‌که‌ی، واتا کۆششی زیاتر بۆ باش‌ترکردنی سیماکانی شارستانیه‌ته‌که.

حه‌سانه‌کردن له‌سه‌ر دوو ره‌گه‌زی سه‌ره‌کی وه‌ستاوه، بریتین له:

یه‌که‌م: حه‌سانه‌ی خودی (ئاراسته‌کراو بۆ تاک)، مه‌به‌ست لێی:

پاراستنی تاک له‌هه‌له‌کردن، به‌په‌په‌وه‌کردنی شیوازی په‌روه‌ده‌یی که‌له‌ کاریگه‌رییه‌ نه‌رئینیه‌کانی شارستانیتی و ته‌کنه‌لوژیای پیشکه‌وتوو، ده‌بپاریزیت ئه‌وه‌ش به‌چه‌ند شیوازیک ده‌بیت، گرنگترینان:

☒ شیوازی پیشه‌نگی باش.

☒ شیوازی گه‌توگۆو راگۆپینه‌وه.

☒ شیوازی ئاراسته‌کردن به‌ئامۆزگاری باش و، له‌واقیعه‌وه‌نموونه‌بۆ ئه‌و

شیوازان‌ه‌ به‌یتریته‌وه.

دووه‌م: حه‌سانه‌ی خودی (ئاراسته‌کراو بۆ کومه‌ل)، مه‌به‌ست لێی:

۱- گرنگیدان به‌وه‌ی له‌که‌ناله‌جیاوازه‌کانی میدیا پیشکه‌شی تازه‌په‌یگه‌یشتوان ده‌کری، به‌مه‌رجیک له‌ناواخنیدا ژه‌هراویکردنی هزره‌قلیه‌تی تازه‌په‌یگه‌یشتوان له‌خۆ نه‌گرت.

۲- سازدانی سیمینارو کۆر که‌له‌ئامرازه‌کانی میدیا پیشکه‌ش ده‌کری، به‌جۆریک

ئامانجى ھۆشيار كۆردنەۋەي باۋكان و خىزان و بەختوكەران بېت و، بەرەو بىنەماكانى پەرۋەردەو پەيامە دروستە پەرۋەردەيىەكان ئاراستە بىكرىن، كە دەكرى باۋكان و بەختوكەران لە قايمكردنى مندالەكانيان بە باشى لە دژى تەكنەلۆژىيە نوئ و زىانەكانى پەپرەو بكن.

حەسانەش جۆرى ھەيە:

* حەسانەي بەھايى: بە پەرۋەردەي دروست بۇ مندالەكان دەبېت، بە پەپرەو كۆردنى شىۋازە باشە پەرۋەردەيىەكان.

* حەسانەي تەندروستى: بە زانىنى جۆرى خواردەنە باشەكان و ئەوانەي دەبنە ھۆي نەخۆشى، ئەمەش لاي بايەخمەندان بە لايەنى تەندروستىيەكان بواری خۆي ھەيە.

* حەسانەي دەروونى: بە تىركۆردنى سۆزدارى، ئەۋەش بە تىركۆردنى پىۋىستىيە سەرەككىيە دەروونىيەكانى تاك، بەۋەي لەگەل رەۋشەتە دروستەكەي بگۈنجىت و، لەگەل سىستەمى بەھايى لە كۆمەلگەدا كۆك بېت.

* حەسانەي ھزرى: بە زانست و رۆشنىبىرى دەبېت و، مەبەست لىي پاراستنى ئاۋەزى تازە پىگەيشتۋوانە لە كارىگەرىيە خراپەكان و ھزى ناۋازە كە لە كۆمەلگەدا ھەيە، جا لەرىگەي ۋەرگرتنى راستەوخۇ لە ئامرازە تەكنەلۆژىيە تازەكان يان لە ھاۋرىيانى خراپ بېت. ئەۋ بىرە زۆرەي كەنالە ئاسمانىيەكان كە شەۋو رۆژ دىتە سەر تاكەكان، كە لە رۆشنىبىرى و بەھا جۆراۋجۆرەكانەۋە دى، ژىنگەكانى لە ژىنگەكەمان جىاۋازە، ئەمەش جىاۋازىيەكى گەۋرە لە نىۋان رۆشنىبىرىيەكەمان و رۆشنىبىرى ئەۋ ۋلاتانە دىنئىتە ئاراۋەۋ، كارىگەرى لە رۆشنىبىرى و رەفتارەكانى ھەرزەكار دەكات.

نۆيەم: مەشقى مېديايى:

مەشقىكۆردن «پىرۋسەيەكى رىكخراۋە بۇ ۋەدەستھىتان يان پەرەپىدانى زانىارى يان تۋانا ياخۇد ئاراستەي مېدياكاران، بە ئامانجى گەيشتن بە ئاستى پىۋىست بە شىۋەيەكى باشتىر».

مەشقىرىدىن لە سەردەمى تازەدا بۆتە پىئوستىيەكى پىداگىرو خەسلەتىگە لە خەسلەتەكانى سەردەم، بە ھۆى پىشكەوتنى زانستەكانى تەكنەلۇژىيى خىرا، ھەروھە زانستەكان خۇيان ئىستا لە تاقىردنەوھەكانىيان و تۇماركردنى تىبىنىيەكانىيان پشت بە كۆكردنەوھە شىكردنەوھە داتاكان دەبەستن، ئەمەش وای لە دەزگاكانى مېدىا كىرد مەشقى بە كارمەندانى بىكات، لەبەر تواناگەلىك كە لەگەل كارەكانىيان بىگونجىت و، شارەزايى مەشقى ئەوتۇيان پىن بدات كە لەگەل كۇراوھ تەكنەلۇژىا خىراكان بىگونجىت.

گرنگى مەشقىرىدىن لە مېدىادا لەم خالانى خواروھە دىيار دەپىت:

۱- مەشقىرىدىن مېدىاكارە تازەكان، بۆئەوھى كارەكانىيان بەشئوھەكى واپا پىنن، لەگەل تواناىاندا بىگونجىت.

۲- كۇرپىنى شىوازەكانى كاركردن، لەبەر كۇرپىنى ئامىرو كەرەستە بەكارھاتوھەكان لە كاركردنى مېدىايى، چۇنكە ئامرازە جىاوازەكانى مېدىا، ھەمىشە دوایىن بەرھەمى نۇيى تەكنەلۇژى بەكاردەھىتن.

۳- پىشكەوتنى شىوازەكانى ھونەرى پىشكەشكردنى خزمەتگوزارىيە مېدىايىيەكان، بووھە ھۆى ئەوھى پىرۇسەى نۇيىكاروھ ئەنجام بدىرىت، بۇ راپا پاندنى خزمەتگوزارىيە ھونەرىيەكان بە پلەيەكى بەرزى شارەزايى.

۴- پەيدابوونى پىسپۇرىتى ھونەرى لە پىشەسازى مېدىا، پىئوستى بە بەھرى جۇراوچۇر ھەيە، ئەمەش مەشقىرىدىن دەوئ.

مەشقىرىدىن ھەول دەدات وزە مۇيىيەكان وەبەر بەھىنىت بۆئەوھى ئامانجە مېدىايىيەكان بە ئاستىكى بالا لە توانا و كارايى وەدى بەھىنىت و، لە پىرۇسەى مەشقىرىدىن تىۋرەكانى دەرووناسى بەكار دەھىنىت، بۇ نمونە، لەوانەيە تىۋرى فىزىكىرىدىن كۇمەلايەتى پىشەستو بە لاساىيىكىرىدەوھ بەكاربەھىنن، كە داوا لە مېدىاكار دەكرىت تەماشاي نمونەگەلى زىندو و بىكات و پىئوستە لاسايى بىكاتەوھ، ھەروھە دەكرى تىۋرى رەفتارى لە مەشقىرىدىن بەكاربەھىنىت، ئەوھەش بە پىكەھىنانى رەفتارو تواناى مېدىاكاران لە ميانەى پاداھتەوھ.

دهیهم: را و ناراسته:

۱- را (opinion):

را، «قایلبوونی که سیک یان چند که سیکه، یان بیروبوچوونیانه له باره ی دۆز یان دیاردهیهک»، ئەو قایلپوونه شه که هه لویست و بیروباوهر دروست دهکات. را چه ند ناوو مانایه کی جیاواز هه لدهگرئ: دهکرئ راده برین، بریاردان، مهیل و ئاره زوو، باوهر، بۆچوون ریتاز یان هه لویست... هتد بئ، به لام هه رچه نده ئەم ماناو ناوانه جودابن، (را) بریتییه له «دهره نجامیک له دهره نجام و بهروبوکانی بیرو هۆشی مرۆف»، که دهکرئ به شیوه یه کی ئاشکراو راشکاوانه ته عبیری لیتداته وه یان به شیوه یه کی په نهان و نادیار، ئەو دهر برینه له شیوه و شیتوازو به جۆرو چه شنی جیاواز بئ، ئیدی به وشه یه ک، وینه یه ک، روانین و بیدهنگی، یان خه وو هه لویستیک... هتد بیت.

را، «ته ماشاکردنیک دیاریکراوه به رامبه ر دیاردهیه کی دیاریکراو»، واته په یوه ندی به عه قلی مرۆفه وه هه یه، به لام مه رج نییه به ره می بیرکردنه وه بئ، پتویسته هه ر رایه ک تاوتوینییه کی عه قلانی بکرئ، چونکه هه ر رایه ک که دهرئ، راستیییه کی حاشاهه لئه گر نییه و بواری تاوتوینکردنی هه یه.

له پرووی سایکۆلۆژییه وه، را، په یوه ندی له گه ل به رژه وه ندی خودیدا هه یه، واته رووداوو قسه یان هه ر شتیکی کاریگه ر، ئەوکاته شوین داده نیته سه ر (را) که په یوه ندی راسته و خویان له گه ل به رژه وه ندی خودی که سه که هه بئ.

جۆره کانی را:

۱- په یوه سه ته به کاروباره که سییه کانه وه:

به لای تاکه وه له بازنه تایبته و ته سه که که یدا بایه خمه نده. تاک له ئاشکراکردنی ئەم رایه ناترسی چونکه له رای به رامبه ر (یان رای گشتی) و زیادبوونی ئەم روبه ربوونه وه یه ناترسی، له و کاروباره تاکییانه ی که به هیچ شیوه یه ک به وانیتر یان کۆمه له که وه جینی بایه خ نییه.

۲- په یوه سه ته به کاروباری گشتییه وه:

له قه ناعه ته کانی تاک و تیزوانینه که ی بۆ دۆخی گشتی سه رچاوه دهگرئ. ئەم

رایه تاکیهش رایه‌کی تایبه‌تیبه له کاروباره گشتیه‌کاندا. زۆر جار تاک وریا ده‌بیت له‌ئاشکراکردنی ئەم رایه چونکه ده‌ترسی ئه‌و ده‌ره‌نجامانه‌ی لێبکه‌وتیه‌وه که نه‌توانی روبه‌رووی بیه‌وه. بۆ ده‌سته‌به‌ری ئازادی ده‌برپینی تاکیی به‌رامبه‌ر پرسه گشتیه‌کان، ولاته دیموکراته‌کان په‌نا بۆ ئامرازه‌کانی پاراستنی یاسایی و بۆ ته‌کنیکی دیاریکراو ده‌بن، بۆ ده‌سته‌به‌ری ئازادی تاک له‌ ده‌برپینی رای خۆی به‌ دلنمایی و به‌بێ ترس.

ب- ئاراسته (trend):

ناکوکی گه‌وره‌هه‌یه له‌نیو توێژه‌ران، له‌باره‌ی رینکه‌وتن له‌ دیاریکردنی پیناسه‌یه‌ک بۆ ده‌سته‌واژه‌ی ئاراسته‌کان. له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاراسته‌کان به‌رجه‌سته‌نین و ناگرئ ببینرین و ده‌ربکه‌ون، هه‌روه‌ها ته‌موم‌ژیه‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ تیکه‌لبوونی له‌گه‌ل هه‌ندی چه‌مکی دیکه‌ی وه‌ک: را، بیروباوه‌ر، به‌ها، سه‌ره‌پای دانپیانانی زۆر له‌ توێژه‌ران به‌وه‌ی له‌ ژبانی کرداریدا جیاکردنه‌وه‌ له‌نیوان ئاراسته‌ و راو بیروباوه‌ره‌کان زۆر سه‌خته‌ و، ده‌گرئ به‌یه‌ک مانا به‌کاربه‌ینرین.

ئاراسته‌کان به‌ تیگه‌یشتنه‌ ساده‌که‌ی بریتیه‌ له‌ راو هه‌ست و بیروباوه‌ر له‌باره‌ی شت یان که‌سه‌کان و، ئاراسته‌گرتن به‌ره‌و لای. به‌لام به‌ مانا زانستییه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که ئالپۆرت (Allport) پیناسه‌ی ده‌کات، «حاله‌تیکي ئاماده‌باشی عه‌قلی یان ده‌ماریه‌، له‌ رینگه‌ی شاره‌زایی که‌سی ریک خراوه‌، کار ده‌کاته‌ سه‌ر ئاراسته‌کردنی به‌ده‌نگه‌وه‌ چوونی تاک بۆ هه‌موو ئه‌و شت و هه‌لوێستانه‌ی به‌م ئاماده‌باشیه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌». هه‌روه‌ها گیلفورد (Guliford) پینی وایه «ئاراسته‌ خۆسازدان یان ئاماده‌باشیه‌ بۆئه‌وه‌ی جوړیک له‌ شت یان کاره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌ باش دابننن یان به‌په‌چه‌وانه‌وه‌»، ئاراسته‌کان له‌ رووی ده‌روونیه‌وه‌ بیروباوه‌رو هه‌ست له‌خۆده‌گرن.

ره‌گه‌زه‌ بنه‌ره‌تییه‌کانی ئاراسته‌:

ئاراسته‌ له‌سه‌ر چه‌ند گریمانیه‌ک کار ده‌کات، له‌وانه‌ شاره‌زای خودیی بۆ هه‌ندی پرس یان بابته‌ و، شاره‌زاییگه‌لینکن که‌ بریاریکی هه‌لسه‌نگاندنن له‌خۆده‌گرئ و له‌ میانه‌ی زمانه‌وه‌ ده‌رده‌بدرئ، دواچار ئاراسته‌ به‌ ره‌فتاری کۆمه‌لایه‌تییه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌

و، به پېښې ئه و رەفتاره دەرناکه وئ.

دەکرئ رهگهزه بڼه پره تيبه کانی ئاراسته کان، له م خالانه دا چر بکه ينه وه:

۱- زانين و زانيارى: که تيگه يشتن و درککردنى بابته يان هه لويست ياخود رووداوه که يه له لايه ن که سه که، چونکه ئه وهى لای تاک هه يه له زانين و روشنبيرى و شاره زايى پيشوو و ئه زمون به رامبه ر بابته تيکی ديارىکراو، له رەفتارو هه ستي به رامبه ر بابته که رهنگ ده داته وه.

۲- سۆزو ويژدان: هه ستي ئه ريڻى يان نه ريڻى تاکه به رامبه ر هه لويستىک، تاک هه ست و نه ستي له سه ر بڼه ماى رهگه زى زانين و زانيارى بونيات ده نى و، له شتوهى خۆشويستن يان رق لىبون، پى باشبون يان باش نه بون دەرى ده بڻ.

۳- رەفتارىي: ئه م رهگهزه به دهره نجامى کۆتايى هه ردوو رهگه زى پيشوو داده نرئ، واته مه وداى ئاماده باشييه که ي بۆ گۆرانه کارى و تيروانينه که ي له رووى کردارىيه وه.

گۆرپنى ئاراسته کان:

دەکرئ ئاراسته کان له ژيڻر بارودۆخى ديارىکراودا بگۆردرين، له کاتيکدا ئه و به رهنگارى ئه و گۆرانه ده بيته وه به تايبه تى ئه گه ر له مندالييه وه فيرى بوو بيت، به لام ئه گه ر گۆرانه که به تيرکردنى پيويستى په يوه ست بوو، ئه گه ر تاک زانى گۆرانه که له به رژه وه نديدايه، هۆکارىک ده بيت له گۆرپنى ئه وهى قه ناعه تى پى هه بووه. ده کرئ ئاراسته کان به م ريگايانه بگۆردرين:

۱- پيدانى زانيارى به تاکه کان له باره ي بابته ي ئاراسته کان.

۲- قه ره بوو کردنه وهى تاک بۆ هه ندئ شاره زايى راسته وخۆ، واته وا بکري تاک هه ندئ شتى په يوه ست به بابته که په يره و بکات.

۳- نمونه ي مرۆيى به سوود بخريته پيش چاوى تاک، بۆ ئه وهى خۆى له که سايه تيبه که يدا ببينيته وه به لای ئاراسته ئه ريڻيه کان و رەفتارى باشدا بچيت.

۴- فيزکردنى قوتابخانه يى ده کرئت به شدار بيت له هه موارکردنى ئاراسته کان به ره و بابته گه لى ديارىکراو.

۵- دهکری ئاراسته‌کان بگۆرین و هه‌موار بکڕین، له‌ رینگه‌ی رزگارکردنی تاک له‌ هه‌ندێ پشینی ده‌روونی و کاردانه‌وه‌یی که‌ به‌ده‌ستییه‌وه‌ ده‌نالین. به‌لام‌ بابه‌تی گۆرانکارییه‌که‌ به‌و ئاسانییه‌ نییه‌، چونکه‌ زه‌حمه‌ته‌ ئه‌و ئاراستانه‌ بگۆردرین که‌ تاک وه‌ده‌ستی هه‌تاوه‌و سالانیکی زۆر له‌گه‌لیدا ده‌ژی، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی په‌یوه‌سته‌ به‌ بیرو باوه‌رو پێویستییه‌کانی و پالنه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی. ئاراسته‌کان وه‌رگیراون نه‌ک بۆماوه‌یی، که‌ خیزان رۆلی له‌ وه‌رگرنتی ئه‌م ئاراسته‌یه‌ هه‌یه‌، به‌و پێیه‌ی به‌ ئه‌زموونی جۆراوجۆردا تێپه‌رپه‌وه‌ ده‌یه‌وئ منداڵه‌کانی له‌سه‌ر هه‌مان رێبازی ئه‌و بڕۆن، هه‌ر جیاوازییه‌ک له‌مباره‌یه‌وه‌ روه‌په‌رووی ره‌تکردنه‌وه‌یه‌کی توند ده‌بیته‌وه‌.

میدیا و ئاراسته‌ سیاسیه‌کان:

ئامرازه‌کانی میدیا هه‌ولێ دروستکردن و گۆرین و چه‌سپاندنی ئاراسته‌ سیاسیه‌کان لای چه‌ماوه‌ر ده‌دن، جا پالپشتیکار بیت یان بی لایه‌ن، به‌تایه‌ت سه‌باره‌ت به‌ پرسه‌ سیاسیه‌ گرنه‌کان که‌ له‌ ئه‌جیندای سیاسیدا له‌پێشدا. بۆ پیکه‌تانی ئاراسته‌ سیاسیه‌کان سه‌ نموونه‌ هه‌یه‌:

- ۱- زانین به‌ره‌و بابه‌تی ئه‌و ئاراسته‌ سیاسیه‌ی، ده‌بیته‌ هۆی بونیاتنانی پیکه‌ته‌یه‌کی سۆزداری ئه‌رینی، ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی بونیاتنانی پیکه‌ته‌یه‌کی ره‌فتاری.
  - ۲- ئه‌نجامدانی ره‌فتاریکی دیاریکراو و چوونه‌ ریزی پارتیکی دیاریکراو، له‌وانه‌یه‌ ببیته‌ هۆی دروستبوونی پیکه‌ته‌ی زانینی تاک له‌باره‌ی ئه‌م پاره‌، که‌ له‌ دروستکردنی پیکه‌ته‌ی سۆزداری یارمه‌تیده‌ره‌.
  - ۳- پیکه‌ته‌ی سۆزداری وه‌ک گۆراویکی سه‌ربه‌خۆ، له‌وانه‌یه‌ هه‌ستکردنی بایه‌خدا‌ن به‌رامبه‌ر که‌سه‌یک ببیته‌ هۆی دروستبوونی پیکه‌ته‌ی زانین لای تاک له‌باره‌ی ئه‌و که‌سه‌، ئه‌مه‌ش ده‌بیته‌ هۆی روودانی ره‌فتاریکی دیاریکراو به‌رامبه‌ری.
- ئاراسته‌ سیاسیه‌کان لای چه‌ماوه‌ری ته‌له‌فزیۆن له‌ کاتی روه‌په‌روکردنه‌وه‌ی په‌یامی میدیا دروست ده‌بیت، که‌ پێویسته‌ تایبه‌تمه‌ندی دیاریکراوی تیا‌دا بیت بۆئه‌وه‌ی

هیزی کاریگه ریبه که ی زیاتر بیت، وهک پشتبستن به پاساو به لگه کان و به کارهیتانی سهرنجراکیشی عه قلی و سهرنجراکیشی سؤزداری، جگه له خهسله تهکانی دیکه که به گه یاندنکاره وه په یوهسته، وهک نه وهی ئاگاداری بابه تی په یامه که بیت و له جه ماوهره وه نزیک بیت.

په یامی میدیا که سهرنجراکیشی و رازیکردنی پیوه دیاره، وهک شیوازیک له گۆرینی ئاراسته سیاسیه کان لای که سه کان به کارده هینریت، یان پیدانی ئاراسته ی نویی سیاسی به که سه کان، یاخود چه سپاندنی نه وهی له لایان هه یه، نه مه ش له چوارچیوهی ئاراسته گشتیه که یدا به رجهسته ده بیت، که به (سیاسه تی میدیایی) ته له قزیۆن ناوده بریت.

لینکۆینه وه نوییه کان له باره ی ته له قزیۆن به لای قسه کردن له باره ی شوناسی که ناله که لاسه نگه وهک له تایبه تمه ندیه که ی، که ده ربیری هه لویست و ئاراسته سیاسیه کانی له باره ی سهرجه م نه و پرسانه ی له به رنامه هه والی و سیاسیه کانیدا باسی ده کات.

پروسه ی گۆرینی ئاراسته سیاسیه کان یان پیکهیتانی لای جه ماوهری ئامرازهکانی میدیا له ریگه ی روبه پرووکردنه وه روودهات، واته وهرگرتنی په یامه کان و کارلینککردن له گه لیدا، چونکه وهرگرتنی په یامه کان به ته نیا نابیته هوی پیکهیتانی ئاراسته سیاسیه کان یان گۆرینی، کارلینکیش به م مانایه به ته واوکه ری پروسه ی وهرگرتن داده نریت، جگه له چه ند هۆکاریکتر که له کاریگه ری په یامه کان و، کاراکردنی رۆله که ی له پیکهیتانی ئاراسته سیاسیه کان لای جه ماوهر زیاد ده کات.

روبه پرووکردنه وه مه رجیکی سه رهکیه له پیکهیتانی ئاراسته سیاسیه کان یان گۆرینی لای جه ماوهره، کاریگه ری دووباره کردنه وهی روبه پرووکردنه وه له خیرایی پیکهیتانی ئاراسته سیاسیه کان زیاتر ده بیت، کاتیک په یامه که له فۆرمیکی هه مه رهنگدا پیشکش ده کریت، هه روه ها کاریگه ری دووباره کردنه وهی روبه پرووکردنه وه له کاتی په یامه ئالۆزه کان وهک له په یامه ساده کان زیاتر ده بی، چونکه دووباره کردنه وه کاریگه ری په یامه ئالۆزه کان زیاتر ده کات وهک نه وهی ده ره نجامی راسته وخۆو

راشکاو له خق ناگریت، به لام پشت به و دهره نجامه له وهرگران دهبه ستن له باره ی هلوښتی په یامه که نه نجامی ددهن.

زور له توږینه وه کان دوو پاتیان کردوته وه، تاک له ریڼه ی ته له فزیزنه وه له واقعی سیاسی تی دهگات، ته له فزیزون وای لی دهگات ناماده باشتو بیت بڼ کار تیکردن به رای سیاسه تمه داره کان، توندی روه پرووکردنه وه دوو باره کردنه وه و لیکچوونی ناراسته کان رولیکي گوره دهبینیت له تیگه یشتنی تاک بڼ هم واقیعه و کار لیککردن له گه لید، جگه له وه ی په یوه ندیه کی په یوه ستداری له نیوان ښتیمما حزبییه کان و به کاره ښتانی تاک بڼ ناوهر وکی نامرازه کانی میدیا هه یه، چونکه به کاره ښتانه که به پی ښو و ښتیمایانه و ښستی خزمه تکردنی بوی دهبیت.

له و گور او انه ی له ریڼه یه وه کاریگه ری نامرازه کانی میدیا له پیکه ښتانی ناراسته سیاسیه کان لای تاکه کان تی دهگین گور او ی زینده گیبه Vividness، له سر هم بڼه مایه، ښو زانیاریه سیاسیه ی له ته له فزیزون پتسکه ش ده کړی پاریزگاری له رویی تاکه کان دهگات، به وپیته ی زانیاری به رجه ستن و خه یال وروژینه و، له روی کات و شوین و هه سته وه نزیکه.

به اوریدی نیوان ناراسته و را:

(را) زار او هیه که له زار او هی (ناراسته) وه نزیکه، به تاییه تی له قسه کردنی ښاسایی مرؤف له بڼه روژانه ییه کانی ژیاندا. زور جار پشت به دوزینه وه ی ناراسته یه ک یان ناراسته کانی که سیک دهبه ستن، که خراو ته ژیر تیپینی یان لیکولینه وه یه کی زانستی له باره ی ناراسته کان لای کومه له که سیک.

جیاوازی نیوان راو ناراسته ده کړی له چوار خالدا بخړینه پروو:

۱- را حوکمیکي دیاریکراوه له سر روو داویکی دیاریکراو له بڼه یه کدا دهری، به لام ناراسته ناماده باشییه که بڼ رفتار به ره و لایه ک ده کړی له چوار چپوه ی مهرجی جور او جورو له بڼه ی جیاوازا دهر بکه وئ.

۲- شیوه ی کار دانه وه یی که له گه ل رفتار ی دهر براو له باره ی ناراسته وه هه یه،

دیارترو بەرچاوترە لەوەی لە رادا ھەبە، ئەمە لەکاتیکدا ھۆکارە کاردانەو ھەبەکانی ھەک ھەستەکان و شتی تر، دەکرێ بەشدار بیت لە پیکھینانی رایەک، ھەک چۆن دەکرێ بەشدار بیت لە پیکھینانی ئاراستەبەکدا.

۳- دەکرێ لە راستی یان ھەلەببێ را دلتیا ببینەو، واتە لە لیکچوونی نیوان بریاری خاوەن رایەکە و واقعی حال، یان ئەو شتە بریاری لەسەر دەدرێ، بەلام ئاراستە بواری لیکۆلینەو لە راستییەکە تییدا نییە، دواي دلتیا بوون لە بوونی لای خاوەنەکە. ۴- را رەفتاریکی روونە لە شوینی تیبینی راستەوخۆ دادەنرێ، بەلام ئاراستە ئامادەباشییەکی زانراوە، بە راستەوخۆیی تیبینی ناكریت بەلکو ھەندئ شتواری رەفتار لەنیواندا رایەکان، ئاماژەي بۆ دەکەن.

یانزەبەم: رای گشتی:

رای گشتی بریتییە لە کۆبوونی کەسانیک لەسەر مەسەلەبەکی دیاریکراو، دروستبوونی بۆچوونیکە لەسەر کەس، یان پرس، یان دەسەلات یان بیرو بۆچوون و بیرو رایەکی باو کە جێی مشتومر بیت، ئەم رایە بە خۆرسک یان بەھۆی بانگەواز بۆ پشتگیری لەو بۆچوون و رایە دروست دەبیت، ئەو رایە لەوانەبە بۆ لایەنگیری یان بەرھەلستی بیت.

(ولیبەم ئەلبیچ) وای دەبینی: «رای گشتی ئەو رایەبە لە ئەنجامی تیکە لاو بوونی کەسەکانەو دیتە بەرھەم ئیتر بە یەکنیک لە شتووزەکانی کۆمەل یان بەھۆی بابەتیک جامی دیارو ئاشکرا دەبیتە مایەي لیدوان و پیلە بازی لەناو کۆمەلگەبەکی دیاریکراودا». (ھارۆلد شیلدز) دەلێ: «رای گشتی تەنھا کۆمەلێکە لە (رایەکانی تاک، متمانە دەکاتە سەر جەماوەری جۆری دیار لە ئاراستەکانی لەبارەي بابەتیک کە جێی مشتومر ی دیار بیت، یان ئەنجامی کۆکراوەي (رایەکانی تاکە». ھەر وھا زانای بەناوبانگ (لیۆنارد دۆدوب) لەبارەي رای گشتییەو دەلێت: «رای گشتی بریتییە لە بیرو بۆچوونی زۆرینەي تاکەکانی کۆمەلگەبەک لەبارەي بابەت و رووداویکی تاییەتەو».

ئەو پېناسەيەي ئەنجومەنى جىھانى بۇ لىنكۆلەينەوھى راي گىشتى، كە دەلى: «راي گىشتى بىرو راي كۆمەلە كە سانىكى كۆمەلايەتتە سەبارەت بە بابەتتە، ئەو كە سانەي لەبارەي ئەو بابەتەوھە پەيوھەندى و بەرژەوھەندى ھاوبەشيان ھەيە، كە پىكەوھە گرنيان دەدات».

ھاوكات ئىنسكلۇپىدىاي نىودەولەتى بۇ زانستە كۆمەلايەتتەكان، راي گىشتى وا دەناسىتتە «راي گىشتى كۆمەلەك لە بىرو راي خەلكە لەبارەي بابەتتە كە جىگاي بايەخدانى كۆمەلە، يان كۆمەلەك بىرو رايە لەبارەي بابەتتە ديارىكراو كە كار دەكاتە سەر ھەلسوكەوتى لەسەر دروستكردنى سىياسەتى دا».

جۆرەكانى راي گىشتى:

راي گىشتى دياردەيەكى كۆمەلايەتى، سىياسى، كلتورى و ژىنگەيە و، بنەمايەكى بەھىزە بۇ بوونى كۆمەلەي مەدەنى، چونكە لەم كۆمەلانەي ئەم دياردەيە بوونى ھەيە، ئاماژەيەكى روونە بۇ بوونى رەوشى ديموكراتى و پراكتىزە بوونى ژيانى مەدەنى و دامودەزگا مەدەنيەكان، چونكە راي گىشتى لە كەشيكى ديموكراتى دەتوانتتە دروست بيتت بەتايبەت لەم سەردەمەدا. راي گىشتى، لە سەرچەندىن بنەما پۆلئىن كراو، لەوانە:

- بنەماي جۇگرافى: وەك راي گىشتى ناوچەي، نەتەوھەي، ئىقلىمى، جىھانى.
- بنەماي كات: وەك راي گىشتى كاتى، يان ماوھەدرىژ.
- بنەماي لايەنگىرى: وەك راي گىشتى كەمىنەكان، زۆرىنە، زۆرىنەي زۆر، گىشت.
- بنەماي جىگىربوون: وەك راي گىشتى جىگىر، يان گۇراو.
- بنەماي چۆنىتتى دروست بوونى را: وەك راي گىشتى بە ھۆي فشار، دەنگدان، رازىكردن يان بەھۆي كۆمەلايەتى.

بنەماي چۆنىتتى: وەك راي گىشتى زال، راي گىشتى رەخنەگر.
بنەماي دەرکەوتن و ئاشكرايى: وەك راي گىشتى ئاشكرا، راي گىشتى شاراوھ.

پىكەپتەرەكانى راي گىشتى برىتتىن لە:

- كۆمەلە خەلك: كۆمەلەك خەلكى بەدەر نەبوو لە پىكەھتەي ئايىنى و زمان و بەھاو بارى سىياسى و كۆمەلايەتى و ئابورى و رۆشنىبرى باو.

- پرس: بوونی پرسینکی سیاسی، کۆمه لایه تی، یان ئابووری، کۆمه لیک درکی پیده کهن و کار بۆ گۆرینی ده کهن و ده یانه وئ سیستمی سیاسی، یان پرسینکی تری گشتی بگۆرن.

- گفتوگۆ: پیویسته گفتوگۆی لۆژیک و زانستی تیروته سه ل له که شینکی ئازاددا له سه ر پرسه که بکری، بۆ گه یشتن به رایه کی گشتی و به ئامانج و ره چاوکردنی به رژه وهندی گشتی کۆمه لگه، ئەو رایانه، ئەگەر کۆک یان ناکۆک بن، رایه کی گشتی له سه ر رۆشنا بیان دروست ده بیته.

- کات: کاتی دیاریکراو بۆ ده ربیرینی را، هه ندی جار کات رۆلی سه ره کی ده بیینی، چ کاتیک هه لده بژیری و گونجاوه.

پێوانه کردنی رای گشتی:

هه ندی له سیستمه سیاسییه کان، بایه خ به پێوانه کردنی رای گشتی ده دن و خۆیان ئەم کاره ده کهن، تا بزائن کیشه و که موکوپییه کان چین و چون چاره سه ری بکهن. پێوانه کردن به رچاو رونیان ده داتی بۆ بریاردان، ئەمه ده بیته که نالینکی په یوه ندی له نینوان ده سه لات و گه لدا، یان هه ندی ریکخراوو لایه نیتیر ئەم کاره ده کهن، ئەو ده سه لاتانه ی رای جه ماوه به هه ند وه ده گرن، کار له سه ر ئەنجامه کان ده کهن. رینگا کانیس بریتین له:

- راپرسی: له ریگه ی دروست کردنی فۆرمی راپرسی و دابه شکردن و پرکردنه وه ی.
- روپنۆ: به م رینگایه، تارا ده یه ک را شارا وه کانیس ده زانرین، له ریگه ی سه رنجدان یان چاوپیکه و تنه وه.

- شیکردنه وه ی ناوه رۆک: ئەم رینگایه زیاتر بۆ را جیهانییه کانه، وه ک شیکردنه وه ی بابه ته کانی که ناله کانی میدیاو دۆخه ئابووری و سیاسی و کۆمه لایه تییه کان.

چه نندین هۆکار، کاریگه ری له سه ر رای گشتی دروست ده کهن، وه ک:

له جیهانی ئەم رۆدا به تاییه ت پاش شۆرشێ زانیاری، ناسینی رای گشتی به پیویستییه کی سه ره کی ده وه له ته جه ماوه رییه کان داده نری، رای گشتی له م سه رده مه دا بۆته جیی بایه خ و گرنگی ولاتانی جیهان، رای گشتی جیا له وه ی پرۆسه یه کی هزری

و كۆمەلايەتچى، داينەمۆيەكىشە ھەردەم لە جموجۇل و گۇراندایە.

- بارو دۇخى سىياسى: راستەوخۇ كاريگەرى بۇ سەر دروستبۇونى راي گىشتى ھەيە، لە سىستىمى ديموكراتى و بوونى ئازادى و مافى مرقۇدا كەشكى لەبار دروست دەبى بۇ دروستبۇونى را، بەتايىبەت ئەو رايانەي پەيوەندىيان بە برىارى سىياسى و سىستىمى حوكمەو ھەيە.

- بارو دۇخى كۆمەلايەتى: ھەك دابونەرىت و ئايىن.

- مېدىا و رېكلام: ھۆكارەكانى مېدىا و رېكلامكردن بۇ راي گىشتى، يارمەتيدەرن بۇ دروستبۇونى راي گىشتى، لە ساىەي سىستىمىكى سىياسىدا كە باوهرى تەواوى بە ئازادى و ئازادى رادەربېن ھەي، مېدىا دەتوانى گىفتوگۇ راکان بگوازىتەو. لە ساىەي پىشكەوتتى تەكنەلۇزىا و ھۆكارەكانى پەيوەندىكردندا، كاريگەرى مېدىا زۇر زياترو كاريگەرتر بوو.

- سەرکردەي را: ئەو كەسانەي راي گىشتى دروست دەكەن، پىويستە خاوەن بىگەي سىياسى و ئابوورى و كۆمەلايەتى و رۇشنىبرى بن، جىگەي متمانەي جەماوەر بن و راستگۇيى و سەرنجراكىشيان ھەي و بتوانن كاريگەرى دروست بگەن.

- ھۆكارە ئابوورىيەكان: ئەو ھۆكارە ئابوورىيەكانى تاك پىشتيان پى دەبەستىت، ئابوورى و بوونى جىاوازى زۇر لەنتو چىنەكاندا.

- ھۆكارە كەسىيەكان: ئەو تايىبەتمەندىيەي لە تاكەدا ھەيە، ھەك بارو دۇخى فسىؤلۇجى يان دەروونى.

- رۇشنىبرى و پەروەردەو فىركردن: رۇشنىبرى و ھۇشيارى، بنەمان بۇ دروستبۇونى راي گىشتى، ھەروەھا پەروەردەو فىركردن گرنگترىن رۇلىان ھەيە لە ھۇشياركردنەو پەروەردەي كۆمەلگەدا، كە پەيوەندى بە جۇرى سىستىمى سىياسىيەو ھەيە.

- رووداو و كىشەكان: دروست بوونى رووداو، يان كىشەو تەنگزەيەك كە كۆمەلگە روبەپووى دەبىتەو، دەبىتە ھۇى دروستبۇونى ئاراستەي نوئى و راي گىشتى دروست دەكات.

رای گشتی شاراوه و ئاشکرا:

رای گشتی شاراوه (کپکراو) لای زۆر له جهماوهر دروست دهی، به لام بههوی بوونی چهند هۆکاریکهوه، ناتوانی دهربرپری، وهک؛ هۆکاری کۆمهلايهتی و دابونهريت که ريگا بهگۆرینی ههندی دابونهريتی باو نادرئ، له بهر کۆمهلگه و بارودۆخی کۆمهلايهتی ئەم رایه دهرنابردی، به لام زۆری را گشتییهکان، به هۆکاری سیاسی ريگري له دهرکهوتن و دهربرپری راکه دهکری، رای گشتی که فشار بۆ دهسهلات دهئیتت، یان کاریگهري بۆ سههر بریاری سیاسی دروست دهکات، جتی مهترسی سیستمه زال و نادیموکراتهکانه.

ئهم مهترسییه، له مانهوهی دهسهلات یان دهرخستنی کهم و کورتی و چاوکردنهوهی جهماوهر بۆ ئازادی و، دیاریکردنی بریاری سیاسی و گفتۆکردن له سههر پرسه سیاسیهکانه، و له م جۆره دهسهلاتانه دهکات دهنگهکان کپ بکهن و، ريگا به دهربرپری راو بۆچوونهکانیان نهدهن و به شتوازی جۆراوجۆر روبهرووی بینهوه، جهماوهریش بۆ پاراستنی ژيان یان بهرژهوهندی یان هۆکاری تر که پهيوهندی به سیستمهکهوه ههیه، ناتوانن راکه دهربرپرن، به لام له پرۆسهیهکی بهردهوامدا ئەم راو بۆچوونانه له هزری بهشیکي زۆری خهلكدا نهشونما دهکن، بههوی فشاری دهسهلات و نهبوونی زهمینهیهکی راستهقینهی لهباری دیموکراتی و ئازادیدا، بهشیهی شاراوه دهئیتتهوه، ئەگهچی ئەو راو بۆچوونانه جیگهی رهزانهندی و پهيوهندی بهتینیان به بهرژهوهندییهکانی سههرجهم خهلكیشهوه ههیه.

بۆیه لهو سیستمانهی دهسهلات دهستی به سههر ههموو جوهمگهکانی ژيانی کۆمهلگه گرتهیت و بریاری به مانا راستهقینهکهی دیموکراتی و ئازادیه سیاسی و مهدهنیهکان نهی، رای گشتی ئازاد به زهمهت دروست دهی، به لام ئەو رایانهی دهسهلات مهبهستیهتی و له بهرژهوهندییهتی، دروست دهبن که دهربرپری خواستی جهماوهر نین، بۆیه ئەم سیستمانه زۆربهیان به شۆرش و دهستی جهماوهر و له ريگهی جهماوهرهوه دهکهونه بهر شالۆوی توپهیی.

به پێچهوانهی ولاته دیموکراتی و لیبرالهکان، دروستکردنی رای گشتی له سههر

بابه تیکي دیاریکراو، کاریکی ئه وهنده قورس و گران نییه و ریگری و بهر بهستی بۆ دروست ناکریت. له م سیستمه دا، هۆکاره کانی راده برپین فه راهم ده بن و راکان به ئاشکرا دهرده بردرین، ئه مه ش هاوکاری ده سه لاتى سیاسى ده کات بهردهوام به خۆیدا بچیته وه، ئه گه ر بۆچوون یان دنیا بینه یه کی هه له یان نه خوازراوی هه بیت، له ریگه ی جه ماوه ره وه ئاگادار بکریته وه و بریاری سیاسى له خزمه تی گشتیدا بیت، که ئه م سیستمانه به ریگای دیموکراتی ئالوگۆری ده سه لات ده که ن.

میدیا و رای گشتی:

رۆلی میدیا له گواستنه وه ی زانیارییه کان بۆ جه ماوه ر له باره ی بابته سیاسیه کان ده ست پنده کات، دواتر له شیکردنه وه ی رووداوه کان و گه یاندى لیدوانه کان، چونکه جه ماوه ر بایه خ به و رووداوو لیدوانانه ده دات، به لام ئه م رۆله تایبه تمه ندی خۆی هه یه له هه ر سیسته مینکی میدیا، بۆیه ئازادی میدیا بواریکی پر له پیشبرکیتیه له نێوان میدیاکارو سیاسه تمه دار، میدیاکار هه ول ده دات له چوارچیه ی ئه و بواره دا راستیه کان به جه ماوه ر بگه یه نئ، هه روه ها رۆلی چاودیرى له سه ر کاره کانی حکومه ت ببینئ، له لایه کی دیکه سیاسه تمه دار هه ول ده دات ده زگا کانی میدیا بۆ مه به ستی خۆی به کار ببینئ، به تایبه تی له کاتی هه لبژاردندا.

بۆیه میدیاکار ده زگا کانی میدیا به کار ده هینئ بۆ دروستکردنی رای گشتی، له گه ل ره چاوکردنی تایبه تمه ندی هه ر ده زگایه ک: رۆژنامه و گوڤار ده خوینترینه وه، بۆیه به کار ده هینرین بۆ دروستکردنی رای گشتی له نێوان خوینهران، هه روه ها بۆ ئه و که سانه ی کاتیکی دیاریکراویان هه یه بۆ خویندن و چه ز ده که ن په یامه کانی سه ر لاپه ره کان دوو سن جار بخویننه وه.

به لام رادیۆ پنیوستی به گوئ راگرتنه و بۆ هه مووان به کار ده هینرئ، چونکه ته نانه ت نه خوینده وه اره کانی ش له په یامه کانی تی ده گه ن، هه روه ها ده نگى مرۆبی، ده نگى شته کان، میوزیک، به کار ده هینرئ که ناوه پۆکی په یامه کان به هینتر ده کات. ته له فزۆنی ش پنیوستی به دوو هه ستی مرۆبیه: چاوو گوئ، بۆیه ده نگى مرۆبی،

دهنگى شته كان، ميوزيك، وينه، ميكياز، ئيكسسوارات، جلو به رگ، ديكور زورترن،
ئهمانهش وا دهكهن ناوه روكى په يامه كانى به هيزتر بن.

به كار هيتانى ئەم ئامرازانه له نيوان سيستمه سياسييه كانى جيهان جياوازن، له
سيستمه ديموكراتيه كاندا ميديا ئازاده و ده توانى راي گشتى دروست بكات، ههروهه
هاوولاتيان هوشيارن و ههست به كيشه كانى نيو كومه لگا دهكهن، بويه به رده وام راي
خويان دروست دهكهن. به لام له سيستمه دكتاتوريه كاندا راي گشتى بوونى نيه،
چونكه ميديا رولى خوي نابيينى له گه ياندن و له شيكر دهنه وهى كيشه كاندا، چونكه
دهزگاكاني ميديا سه ر به حكومهت و پارته سياسييه كانن، ههروهه له بهر كه ميوونى
ريژهى هاوولاتياني روشنيير له نيو كومه لگادا.

له ولاته ديموكراتيه كان هاوولاتى پيوستى به دهزگا دهره كيه كان نيه بؤئه وهى
زانبارى به دهست بهيتى، چونكه دهزگاكاني ميدياي ناوخوي هه موو زانباريه كانى بؤ
دهگوازيتيه وه، بويه پشت به دهزگا ئاراسته كراوه كان نابه ستنى بؤ زانينى زانباريه
ناوخويه كان. به لام له ولاته دكتاتوريه كان هاوولاتيان پشت به دهزگا ئاراسته
كراوه كانى ولاتانى ديكه ده به ستن، چونكه دهزگا ناوخويه كان ئه و جوره زانباريه
بلاو ناكه نه وه.

دروستبوونى راي گشتيش به كومه ليك هوكار په يوه سته:

1. تواناي دهزگاكاني ميديا له به ده سته هيتانى زانباريه كان بؤ مه به ستنى بلاو
كردنه وهى له و ولاتهى دهزگاكه ي ليه.
2. راستگويى ئەم زانباريه كان دهزگاكان دهگوازيتيه وه، چونكه جه ماوه ر متمانه ي
دهي به و دهزگايه ي راستيه كان دهگوازيتيه وه.
3. ئاستى روشنييرى و هوشيارى جه ماوه ر.
4. بايه خدانى جه ماوه ر به و به و بابه تانه ي دهزگاكاني ميديا بلاوى دهكاته وه.
5. ئاستى ئازادى له مه سه له ي وه رگرتنى زانباريه كان له ريگاي دهزگاكاني
ميديا وه.

ته نانهت له قوناغى مشتومرى جه ماوه ريشدا، ميديا روليكى سه رهكى هه يه له

نزيك كردنه وهى بۆچوونهكان له نيتوان تاكهكانى جه ماوهر، له دهزگاكانى ميديا ريژهى زۆرينه و كه مينه دهردهكهوئ، له ريگهى ئه و بابتهانه كه بلاو دهكرتتهوه، به پى تىورى (ريكخستنى ئه جيندا) جهخت له سهه ئه وه دهكرئ كه جه ماوهر بۆچوونهكانى دهزگاكانى ميديا ته به نى دهكات، له ئه نجامدا دهزگاكانى ميديا بابته گرنهكان لاي جه ماوهر ريك دهخه ن.

به‌شی هه‌شته‌م
زمان و نامرازه‌کانی میدیا

بهشی هه شته م زمان و نامرازه کانی میدیا

زمان بریتییبه له نامرازى بهیه ککه یشتن و دواندنى نىوان خه لک و ریگه ی لیککه یشتنى نىوانیانه، تاکه کان وه لامى ئه و زمانه ده ده نه وه که گوئیستی ده بن، پینش ئه وه ی توانای به کارهیتانى زمانه که یان هه بیته، شیره خور ناتوانى په یامى خوی به که سوکارى بگه ینى به به کارهیتانى زمان و وشه کانى، به لام بۆ ده رکردنى ئه و دهنگانه ی به ستراون به ئاوازگه لیکى تاییه ته که گوزارشت له مه به سستی ده کات، گه رووی به کار دینى.

گرنگى نامرازه کانى میدیا له وه دایه جه ماوهر ده دوینى، به و پتیه ش رۆلى به کلاکه ره وه ی هه یه له به کارهیتانى زماندا که چه ندین سه ده کارى گه رانه به کارهاتووه، میژووی زمانه زیندوووه کان کارى گه رى دامه زراوه ئاینى و په روه رده یى و حکومییه کان ئه وه ده سه لمینى، میدیا کارى گه رى خوی له دانانى زاراووه گه لیکى جیاوازی هیتاوه ته ئاراووه په رشوبلاوى کردۆته وه، کارى رۆژنامه وانیش به ده ر نیه له کارى ئاژانسه کانى ده نگویاس له رووی زمانه وانیه وه، که رۆلیان هه بووه له وه رگێران و دارشتنى هه وال و، زۆر جاریش پنیوستى کردوو وه میدیا کارانیش وشه و زاروه گه لیکى تازه بنووسنه وه، ئه مه ش گرنگى رۆشنیبرى زمانه وانى ده رده خات، ئیستگه و ته له فزیونیش واقیعیکی نوی هیتایه کایه وه له ژیان به هوی ئه و سى فاکته ره وه که له نیوه ی دووه می سه ده ی بیسته وه بلاو بوونه وه، که بریتین له:

۱- شوپشى ترانستور له سالى ۱۹۶۰ وای له ئامیزی رادیۆ کرد هه رزان و ورده کار بیت له وه رگرتن و بلاو کردنه وه له سه رجه م ولاتانى جیهان، له شوینی دوورو نزیک و له شاخ و له شارو له لادى و له دورگه کان و هه موو قوژبنیک.

۲- ده رکه وتنى ته له فزیون له زۆربه ی ولاتانى دنیا که گورانیکى باشى هیتایه

ئاراووه.

۳- گواستنه وه له ریگه ی مانگه دهستکرده کانه وه وایکرد پنیویستییه کانی زمان له سنووری ناوخوی ده ربازی ببی. نامرازه کانی میدیاو تهکنیکی نووی و قوتابخانه و سینه ما به هوی دیالۆگ و گفتوگۆی نیوان ئەکته ران و، گپرانه وه ی له نیتو خه لک هۆکاریکی نووی نواند له ژیا نی زمانه وانی و، به پیچه وانهش راسته. نامرازه کانی میدیا یارمه تی بلابوونه وه ی زور له بیژه و شیوه میلییه کانی داوه.

ئه وه ی دهروونناسی جیا ده کاته وه، هه مه چه شنی و زوری لقه کانی تی به تیوری و کردارییه وه، له وانهش دهروونناسی زمان که گرنگی به توژیینه وه ی زمان و رهفتاری زمانه وانی ده دات له دۆخی ئاسایی و نا ئاساییدا.

دهروونناسی زمانه وانی:

زانستیکی نیوبه ندییه (علم بینی)، تئیدا هه ردوو بواری زمانناسی و دهروونناسی ته و اوکار ده بن، تیگه یشتن لئی پنیویستی به شاره زابوونه له بواره کانی فهلسفه و پهروه رده و خویندن و روشنبیری، ههروه ها به میکانیزی کۆئه ندامی ده ماری و میثک و زیره کی دهستکرد. توژیینه وه یه کی ئەزمونکاریه بۆ پرۆسه دهروونیه کان، که مرۆف له میانه یدا سیستمی زمانی سروشتی به دهست دینی و جینه جیی دهکات. زمانناسی دهروونی به وه جیا دهکریته وه که له روانگه یه کی دهروونیه وه له زمان دهکۆلیته وه، واته وهک دیارده یه کی دهروونی لای قسه که رو گوینگر وهکو یه ک گرنگی به زمان ده دات، قسه که هرزه کانی له دهسته وازه گه لیک که به ناخواتن گوزارشتی لئ دهکات داده پێژئ، بیسه ریش درکی دهکات و تیی دهکات، ههروه ها به وهش جیا دهکریته وه که چاودیری پرۆسه زهینیه کانی دهکات له کاتی فیربوونی زمان و به کارهیتانی و په یه ونده ی ئه وه به هزر و روشنبیرییه وه، بۆ نمونه گرنگی به توژیینه وه ی ئه و پرۆسانه ده دات، که ئاوه زی مرۆیی له میانه یدا شیوازی (بیسترا و یان نووسرا و) به و اتاوه ده به سستیته وه له میانه ی نیوبه ندیک، که ئه ویش سیستمی زمانه. زمانناسی دهروونی گرنگی به توژیینه وه ی چۆنیتی تیگه یشتنی مرۆف به زمان و به ره مه هیتان و فیربوونی ده دات و ته رکیزکریش له سه ر پرۆسه زانینییه کان دهکات،

که له ناواخنی به کارهینانی زمان و میکانیزمی میتشک که په یوه ندى پڼو هیه هه یه. د هروونناسی له نه وروپا وا دیاری کرا که بایؤلورژی زهینیه، نه و باوه رپه ش بلاو بووه وه، که ده شی رووداوه زهینیه کان وه کو هه ست و نه ست و مورکه زهینیه کان بپشکینرئ، به به کارهینانی پرؤگرامی وورد وه کو نه و پرؤگرامه ی له زانستی سروشتی به کاردهینرئ، توژینه وه ی زمانیش به شداری له شؤرپوونه وه به سروشتی زهیندا ده کات، رسته ش - نه ک وشه - یه که ی بنه رپه تی زمانه، به ره مهینانی وشه ش وهرچه رخاندنی پرؤسه ی هزری ته واکاره بو به شه کانی ئاخاوتن به شیوه یه کی ریکخراوو یه که له دواى یه ک، له هه مان کاتدا توژهران له ویلایه ته یه کگرتووه کانی نه مریکا به ره له ستی نه وه یان کرد، ته رکیز بکریته سه ر توژینه وه ی پرؤسه زهینیه کان وه ک نامانچیک بو د هروونناسی، ره فتارخوازییه کان روویانکرده توژینه وه ی ره فتاری بابه تی، که درکی به هه سته کان کردبئ، دووپاتیسیان له سه ر رؤلئ نه زمون کرده وه له پیکهینانی ره فتار، دووپاتیان له سه ر رؤلئ سزاو پاداشتیش کرده وه دووپاتیان له سه ر بوونی شیوه گه لیک کرده وه که راسته وخو له ژینگه دا هه ن.

کاتیک ره فتار ناسه کان زمانى مرؤقیان تاوتوی کردو گرنگیان به ره فتاری بیژیه ی دا، دووپاتیان کرده وه که وردی ره فتاری ئاخاوتن، دهره نجامی نه شونمای تاکه له ژینگه که ی که شیوه ی زمانى وردو راست له خوده گری، هه روه ها دهره نجامی سوور بوونه له سه ر فیرکردنی مندال، که به راستی دان به وشه دا بنئ و هه له کانی ئاخاوتنیان راست بکریته وه.

ره فتار ناسان ته رکیزیان له سه ر گرنگییدانی واتا کردو وه، که توژینه وه کانیان دووپاتیان له سه ر نه نجامی واتا له وشه دا کردو ته وه، وه کو پتوانه کردنی نه نجامی نه و اتایانه ی تاک ده توانئ له ماوه یه کی زه مه نی دیاریکراودا پيشکه شی بکات و، له لیستیکی وشه ی تاک و ته رادا دایبني که واتای هه بیت، هه روه ها وه کو سه لماندنی نه وه ی وشه و اتاداره ناسراوه کان وه ک (چیشتلینان) فیربوونی ئاسانتره له فیربوونی نه و وشانه ی واتای ناسراو نییه، وه کو ئایکون - شریته.

سه ره رای به سته وه ی ئالوگوری هزره کان له نیوان هه ردوو بواردا، د هروونناسی

و زمانناسی وهک دوو زانست بۆ چه ندین دهیه مانه وه، تا قوناغی کوتایی زمانناسی دهروونی هاته ئاراهه، نهنجوومهنی توژیینه وهی زانستی کومه لایه تی سالی ۱۹۵۰ کۆنگره یه کیان بهست، که زانایانی زمان و زانایانی دهروونیان بانگهیشت کرد، تئیدا بهرنامه یه کی هاوبه شی تاییهت به زمانناسی دهروونی ئاماده کرد، که پئیانوابوو ئه و ئامرازانه ی دهروونناسان له ریبازو بیردۆزکانیان پشتی پئ ده بهستن له وانه یه بتوانی بونیادی زمان ئاشکراو شی بکاته وه، که زمانناسی چاره سه ری نه کردوه.

پهرسه ندنی زمان:

پهرسه ندنی زمان چه ند ئاستیکی هیه، ئه مانه ن:

ئاستی یه که م: پهره پیدانی زمان له ناوه وه: مه بهست لیتی ههنگاوانانه له گه ل گه شه ی کومه ل و شان به شانی پهرسه ندنه کانی له میانه ی شیته لکردن و داتاشین و به ره مه پیتان، ئه م جۆره پهرسه ندنه هتواشه له وانه یه ئه هلی زمان به سروشت له ناو نه وه یه ک یان چه ند نه وه یه ک ههستی پئ نه که ن، چونکه تئیدا ده ژین و له گه لی تیکه ل ده بن، به لام ئه وه ی ههستی پئ ده کات و له مسی ده کات نه وه کانی دواتره.

ئاستی دووه م: پهره پیدانی زمان له ده ره وه: مه بهست لیتی ئه و کاریگه ریا نه یه که فشار ده خه نه سه ر زمان و بۆ ده ستکاریکردنی زمان له ناوه وه و ده ره وه خۆی ده سه پینئ، له گه ل لایردن و خسته نه سه رو گه نده لکردن و تیکدان و ده رچوون له ريسا په یره و کراوه کان و بناغه پشت پی به ستراوه کان، ئه م جۆره پهره پیدانه زۆردارو سه تهمکارانه یه، چونکه به زه بری واقع سه پینراوه، یان له ژیر کاریگه ری هیرشی هزری که هیرشی زمانیشی له گه لدا ده بی. ههروه ها ئه و گه شه یه یه که له وانه یه زمانیک له زمانه کان و پیناسه ی بکات، ئه میش گه شه یه کی دروست نییه به شیوه یه کی یه ک له دوای یه ک نییه، به لکو به شیوه یه کی هه ره مه کیانه یه و زمان تیک ده دات و ئه رکانه کانی و کۆله که کانی ویران ده کات.

مه رجه گرنگه کانی به ده پیتانی گه شه پیدانی زمانه وانیش بریتین له:

یه که م: که مکردنه وه ی جیاوازی نینوان زمانی نووسین (په تی) و زمانی میلی

نه وهی به گشتی خه لک قسه ی پی دهکات، چونکه به و شیوه یه نه وه یه کی دروست خاوه ن زمانیکی دروست په روده ده بی، نه میش کاریگری له سره گه شه کردنی زمانه که ده بیت.

دوهم: زمان پیوستییه کانی کومل به دی بین، به ره و ئاستی به رزیش پیش بکه وی بؤ هه موو جوړه شیوه یه کی گوزارشت، که زمانیکی پیشکه وتوو شان به شانی سرده مه که ی بی و له گه ل ده ورور به ری گونجاو بی، گوزارشت له روشنیری کومل و راپه رین و په رسه ندنی بکات، شان به شانی دؤخه کانی بی و رهنگدانه وهی شوق و هیوای بی.

سیهم: روپتویکی گونجاو له نیوان وتاری روژانه له ریگی سرجه م ئامرازه کانی میدیا بپاریزی، هه روه ها له نیوان زمانی هزو ئه دهب و داهیتان له بواری خویاندا، که هه میشه نمونه ی بالا له به کارهیتانی زماندا هه بی، که وتاریژان و نووسهران به جیاوازی چینایه تیان هه و چاوی تی بپرن و هه ولی به پیشه نگرانینی بدن و تی بکوشن بؤ به رزکردنه وهی، نه گه ر نه و نمونه بالایه نه بوو نمونه ی که م به ها و نزمترین پله جینی بگریته وه، نه و توانای ئاوه زی په روره ده ناکات و به هره ی زاخاو نادات و زمانه که ش ناپاریزی، نه گه ر زیانی پی نه گه یه نی و گهنده لی نه کات.

نهم سی مرجه نه مرقو خوی له زمانی په تی سرده م دنوینی که له سره دارشتنی زمان به ریوه ده چی، رسته کانی و دارشته کانی هه مووی له پیشکه وتن یاخی نابن، شتی جیگیر و ره گ داکوتراویش نین وه کو به ردی بی دهنگ، به لکو بوونه وه ری زیندوون وه کو خاوه نه کانیا، نه وان له پیشکه وتن و گوړانی به رده وامدان هه ره وژی لانکیانه وه تا روژی ئارامیان له ناو گوړ، هه روه ها رسته و دارشتن له زمان که نه مهنده ی پیناچی جو له دهکات و پیش ده که وی و ده گوړی، لایه نیکی زور فراوانه له شیوازی ساکارکراوی نوی بؤ زمانی په تی هاوچه رخان.

نه و کاره میانه ی یارمه تیده ره بؤنه وه ی زمان کاریگر بیت:

خه لک زور به ی کاته کانیا به قسه کردن به سره ده بن، به لام دهرسن له به رده م

ژمارەيەکی زۆری خەلک قسە بکەن، ئەمیش ھەستیکی ئاسایە بۆ ھەموو خەلک، ھەندێ رینمایي پیشکەش دەکری کە ئەو ھەستە لا دەبات، وا لە تاک دەکات پتر متمانە ی بە خۆی ھەبێ و توانای قسەکردنی لەبەردەم خەلکدا دەبیت:

۱- خۆئامادەکردن بۆ قسەکردن، بۆ ئەمە شەش ھەنگاو ھەبە: زانینی خەسلەت یان جۆری جەماوەری گویگر، ھەلبژاردنی بابەت، دیاریکردنی مەبەستی قسەکردنەکە، کۆکردنەوی زانیاری، ریکخستنی ناوەرۆکی قسەکردن، شیوازی پیشکەشکردنی.

۲- خەسلەتی جەماوەری گویگر: پنیوستە بیروکە یەکی گشتی لەبارە ی ئەدگارەکانی گویگرەکان ھەبێ: قەوارە ی جەماوەر، تەمەن و ئاستی خویندنیان، بۆچوونەکانیان. توانای خەلک بۆ تیگەیشتن جیاوازی بە پنی پاشخانی زمانەوانیان لە قوناغەکانی تەمەنیان، ھەر و ھا بە پنی ئاستی خویندنیان، قسەکردنی نیرەریک لەبارە ی رۆمەکان بۆ کۆمەلێک مندالی خوار ھەشت سالی پنیوستە جودا بیت لە قسەکردن سەبارەت بە ھەمان بابەت بۆ قوتابیان کۆتایی قوناغی دواناوەندی. جیاوازییەکەش ھەمیشە لە وشە و رستە و جۆرەکانی ئەو رووداوو زانیاریانە ی کە پیشکەش دەکری.

۳- بۆچوونەکان: لە کاتی قسەکردن لە بابەتیک کە مایە ی مشتومر بێ، پنیوستە لەسەر نیرەر بۆچوونی جەماوەر بزانی، بۆ نموونە ئایا زۆر بەیان مەیلی بۆچوونەکانی ئەمیان ھەبە یان گوی نادەنی؟ ئەگەر بۆچوونەکانیان پنیچەوانە ی بۆچوونی نیرەر بوو، یان ئەگەر گویان بێ نەدا، پنیوستە نیرەر زور راستی و زانیاری کۆ بکاتەو ھە بۆ قەناعەتپیکردنیان.

۴- قەبارە: قسەکردن بۆ کۆمەلێک، کە ژمارەیان زور بێ پنیوستی بە کەشتیکی فەرمیتر ھەبە لە کۆمەلێکی ژمارە کەم، ھەر و ھا قسەکردن بۆ کۆمەلی ژمارە زور لەوانە یە لە سەکۆیەکەو ھە بیت، بەلام قسەکردن بۆ گروپی بچوک دەکری لە کاتی دانیشتن بیت، ئەمە سەرەرای کاریگەری قەبارە ی جەماوەر لەسەر شیوازی گشتی قسەکردنەکە.

۵- ھەلبژاردنی بابەت: پنیوستە لە ھەلبژاردنی بابەت رەچاوی ئەم خالانە بکری: بەکەم: بابەتیک ھەلبژیرە بەلاتەو ھە گرنگ بیت یان زور لەبارە یو ھە بزانی، چونکە

ئەمە يارمەتییەكە بۆت بەمەرجیک بەرسفی جەماوەرەكەت باش بئ. دووهم: ئەوہی جەماوەر گرنگی پئ دەدات بەهەندی وەر بگرە، لەبارەى ئەوہش قسە لەگەل خەلک بکە، كە بەلایانەوہ گرنگە و سەرقالی کردوون. سینیەم: بەرزو نزمی دەنگت گونجاو بئ لە ئاستی قسەکردندا، قسەکردن لەبارەى بابەتیک لە دامەزراویك كە کارى تئدا دەكەى جیاوازه لە کردنى هەمان بابەت لە یانەیهكى وەرزشی.

چوارەم: بە وردی بابەتەكە دیاری بکە، زانیاری لەبارەیهوہ كۆ بکەرەوہ، ماوہی قسەکردنەكەش دیاری بکە، بۆئەوہی بتوانی بال بەسەر هەموو لایەنەکانیدا بکیشی. 6- دیاریکردنى مەبەست: زۆرجار وتار بۆ بەدیھیتانسی یەکتیک یان زیاتر لەم مەبەستانەى خوارەوہ پیشکەش دەکریت:

ا. هەوال پئدان: پیشکەشکردنى راستى و زانیاریەکان دەبئ بەشئوہیهكى راستەوخۆ بئت.

ب. قەناعەتپئکردن: لەكاتى هەولدانته بۆ رازیکردنى جەماوەر لەبارەى کارئیک، یان گەلالەکردنى بئرۆكەیهكى دیاریکراو، كە شان بەشانى رووداوہکان پشت بە دوواندنسى سۆزى جەماوەر دەبەستى.

ج. چئزۆەرگرتن: بە پیشکەشکردنى ئەزمونگەلئک كە وا لە جەماوەرەكەت بکەى هەست بە سەرورەى و بەختەوہرى بکەن، زۆرجارئش ئەمەیان فەرمئتى لە هەردوو جۆرى پئشوو كەمترە.

7- كۆکردنەوہى زانیارى: ئەگەر زانیارىت لەبارەى بابەتى قسەکردنەكەوہ نەبوو یان زانیاریەكانت كەم بوون، ئەوا پەپرەوى ئەمانە بکە:

ا. بابەتەكە وەك خۆى (بە سروشتى) ببئنە: ئەگەر قسەکردنەكەت لەبارەى سەرلەنوئى دروستکردنەوہى كاغەزى رۆژنامە بوو، پئوئستت بەوہیە سەردانى کارگەیهك بکەى كە ئەو کارە دەكات.

ب. ئەوہى لەبارەى كتئبخانەوہیە بەكارى بئنە: چونكە كتئب، گوٹار، رۆژنامە، فئلم، نەخشەو شتى دئكە، زانیاریەكى زۆر لەخۆدەگرن.

ج. به کارهیتانی سه‌رچاوه‌کانی زانیاری ئەلیکترۆنی ناو کتیبخانه‌ی دیجیتالی و ئەلیکترۆنییه‌کان یان به کارهیتانی لاپتۆپ. له‌و سه‌رچاوانه‌ش: په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆ، خه‌پله‌ نه‌رمه‌کان (الاقراص المرنة)، لوه‌له‌که‌ لیک‌دراوه‌کان (الاسطوانات المدمجة)، خه‌پله‌ی ریزکراوی لیزه‌ر (cd-room)، ئینته‌رنیت، هۆکاره‌ جو‌راو‌جو‌ره‌کان، بلاو‌کراوه‌ی ئەلیکترۆنی، خه‌پله‌ی ژماره‌یی.

د. ئەنجامدانی چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل خاوه‌ن ئەزموون و شاره‌زاکان له‌باره‌ی بابه‌ته‌که‌ت، ئەگه‌ر وتاره‌که‌ت له‌باره‌ی کاریگه‌ری بێ‌ی بودجه‌ی خویندن بوو له‌سه‌ر قوتابخانه، پتویستت به‌ ئەنجامدانی چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌ مامۆستایانی قوتابخانه‌ی ناوچه‌که‌ یان گه‌ره‌که‌که‌یه‌.

۸- ریک‌خستنی ناوه‌ڕۆک: وتاری سه‌رکه‌وتوو پتویستی به‌ (پیشه‌کی، توندوتۆلی و کۆتایی) هه‌یه‌. پێشه‌کی وتاره‌که‌ت با سه‌رنج‌راکێش بێ، ئاگای جه‌ماوه‌ر رابکێشیت، بابه‌تی وتاره‌که‌تی به‌ شیوه‌یه‌ک پێ رابگه‌یه‌نیت جه‌ماوه‌ر نزیک بکاته‌وه‌ و دوور نه‌که‌ویتته‌وه‌، به‌م شیوه‌یه‌ش ده‌ست پێنه‌که‌یت: قسه‌کانم له‌باره‌ی...، به‌لکو وتاره‌که‌ت به‌ ده‌گمه‌نییه‌کی که‌سیتی یان به‌ ده‌سته‌واژه‌ی کاریگه‌ر ده‌ست پێ بکه‌.

به‌لام توندوتۆلی وتار کرۆکه‌که‌یه‌تی، بۆیه‌ خالی سه‌ره‌کی پێشکه‌ش بکه‌، به‌لگه‌ و دوورو درێژی پالپشتی وتاره‌که‌ت بێ، خاله‌ سه‌ره‌کییه‌کانیش به‌ چه‌ند شیوه‌یه‌ک پێشکه‌ش ده‌کریت، له‌وانه‌یه‌ به‌ پێی گرنگی ریزبه‌ند ده‌کرێ، گرنگترین پاشان دوا‌ی ئه‌و، له‌وانه‌شه‌ به‌ پێی زه‌مه‌نی رودانی ریزبه‌ند بکرێ. ئەگه‌ر خالیکت نمایش کردو گومان‌ت کرد که هه‌رسکردنی قورسه‌، هه‌ولی ئاسانکردنی بده‌ بۆ رووداوی ئاسان و پله‌به‌ندی، یان په‌نا ببه‌ بۆئه‌وه‌ی جه‌ماوه‌ر لێ ده‌زانی. کۆتایی قسه‌کانیش پوخته‌که‌یه‌تی، دوا‌ ده‌رفه‌ت بۆت ئه‌وه‌یه‌ مۆرکیکی به‌هێز لای گوێگر دروست بکه‌ی، هه‌ولبده‌ وتاره‌که‌ت به‌ شتگه‌لیک کۆتایی پێ بێنی گوێگر بخاته‌ بیرکردنه‌وه‌، له‌وانه‌شه‌ بۆ کۆتایی ئه‌وه‌ به‌سوود بێ که‌ ئاماژه‌ به‌ سه‌رچاوه‌گه‌لیکی گرنگ، یان وته‌ی که‌ سایه‌تیگه‌لیکی گرنگ بده‌ی.

۹- شیوازی وتاردان: پتویسته‌ بریار له‌سه‌ر رینگای وتاردانه‌که‌ت بده‌ی، بۆ ئه‌مه‌

چوار ریگا هه یه:

ا. خویندنه وهی وتاره که له سه ر کاغه ز یان لاپتۆپ: ئەمه یان پرۆسه یه کی ئاسانه، له جیا که ره وه کانیشی دنیابوون له بیرنه چوونه وهی هه ندی خالی دیاریکراوو گونجاندنی وتاره که بۆ ئەو ماوه یه ی بۆت ره خساوه، به لام لایه نی نه رینیشی هه یه، له وانه ش: له وانه یه له خویندنه وه نغۆ بی و روبه پروی جه ماوه نه بیته وه، له وانه شه به شیوه یه کی بیزار که ر بخوینیته وه که گرنگیه که ی له ده ست بدات.

زه حمه تیشه ناوه رۆکی ئەوه ی ده یخوینیته وه راست بکه یته وه، بۆ ئەوه ی له گه ل کاردانه وه ی جه ماوه ر بگوئجی. پتویسته له سه رت ئەگه ر خویندنه وه ی وتاره که ت هه لێژارد به وردی و گرنبیدانه وه بینووسی، هه ندی له وتارده ران وتاره کانیا ن له سه ر پیتاکی سه ره بخۆ یان لاپه ره ی جۆراوجۆر به کۆمپیوته ر ده نووسیت، که ریگه یان ده دات له کۆتای هه ر پیتاکیک یان هه ر لاپه ره یه ک به دوا ی کاردانه وه ی جه ماوه ردا برون.

ب. ئەزه ره کردنی وتاره که، مه به ست لینی هه لگرتنی وتاره که یه له سینگ ئەمیش کرداریکی زه حمه ته، که چه ند کاژیریک یان رۆژیک ده خایه نیت به پینی دریزی وتاره که، له که موکورتیه کانی له وانه یه هه ندی خالی گرنگی وتاره که له بی ر بکریت، هه ره ها ریگه به راستکردنه وه ی وتاره که نادات، بۆ ئەوه ی له گه ل جه ماوه ر بگوئجیت، ئەگه ر بریارتا وتاره که ئەزه ره بکه یت پتویسته له کاتی پیشکه شکردنی هیمن و ئاسایی بیت. ج. وتاری سه ره پیتی: به کارهینانی له وتاره فه رمیه کاندایه ده گمه نه وه له کۆبوونه وه کانی لیژنه و یانه و تیمه کانی کارکردن به کارده هینریت، به وه جیا ده کریته وه که ره مه کی و زینده ییه، زۆر جاریش له گه ل میزاجی جه ماوه ر ده گونجی، له که م و کورتیه کانی: ئەگه ر پیتش گوئتی ریک نه خرئ ئەوا ده بیته هۆی فه رامۆشکردنی هه ندی خال، له به ره ئه وه باشتر وایه پیتش هه نگاو نان هزه رکانت ریک بخه یت و، سه ره کیه کانیشی به چه ند وشه یه ک له کاغه زیکی بچووک تۆمار بکه یت.

د. سه ره پیتی پالپشتکراو: وینه ی ناوه راسته له تیوان خویندنه وه ی نووسراوو و به سه ر پێ رویشتن، که هه مووی به ته واوی نا نووسریت، به لکو خاله سه ره کیه کانی

دەنوسریت، وشە و رستەکانی دەستپیکردن که هەموو خالیک پنی دەست پێدەکات، لە جیاکەرەوهکانی نەرمی نواندنه، که تۆ دەتوانی شتی بخهیتە سەر، یان لینی ببری بەپیتی کاردانهوهکانی جەماوەر، هەروەها دەتوانی روبەرپووی جەماوەر ببیتەوهو تیروانینهکانیان یەک بە یەک بزانی، سەرپیتی پالپشتیکراو پتویستی بە کۆکردنهوهی زانیاری زۆر هەیه، بەو رادهیه بەکاری دینی که لە بەرسفی جەماوەر بۆ وتارەکەت سەرنجی دەدهی.

۱۰- خۆراهیئەن لەسەر وتاردان: راهیئەن لەسەر وتاردان پتویستە بۆ هەموو شیوهەکانی وتار: خۆیئەندراو، سەرپیتی تەواو، سەرپیتی پالپشتیکراو، راهیئەن ئامرازیکی کارایە بۆ زیادبوونی باوەر بەخۆبوون و سەرنجراکێشان، هەردووکیشیان دوو هۆکاری گرنگن بۆ کارتیکردنه سەر جەماوەر.

۱۱- چۆن خۆت رادههینی؟ بە پشتبەستن بە پلانی سەرەتایی وتارەکە دەست بە راهیئەن بکە، ئەگەر توانیت ریکۆردەرئیکی دەنگ بەکاربێنە، پاشان گۆی لە وتاردانەکەیی خۆت بە رەخنەوه بگرە، دواي ئەوه دەتوانی لەبەردەم ئاویئە وتارەکەت بخوینیتەوه، لەوانەشە داوا لە یەکیەک لە هاوڕیکانت بکە ی گۆیت لێ بگرێ، بەو شیوهیه دەزانی هەلویستەکەت چۆنە، ئایا ئەگەری ئەوهی هەیه بزاقەکانت یارمەتیدەری کارتیکردن بیت لە جەماوەر یان ئاگای پەرش و بلاو بکاتەوه، ئەمەو زۆر هۆکاری دیکە کار لە رادهی سەرکەوتنی وتاردانەکەت دەکات، که پتویستە لەکاتی راهیئەن ئاوری لێ بدەیتەوه، گرنگترینیان جۆشی دەنگ، خیرایی ئەدا، ئاوازی دەنگ، روونیی گوتن.

۱. جۆشی دەنگ: مەبەست لینی قەوارەیی دەنگە، ریسای بنەرەتیش ئەوهیه بە دەنگیک قسە بکە ی جەماوەر بە روونی گۆیی لێ بێ، بەمەرجیک رەچاوی قەوارەیی ئەو شوینە بکە ی که قسە ی تێدا دەکە ی، ئایا میکروفۆنی تێدا بەکاردینی یان نا، ئایا ژاوه ژاوی وای تێدایە بەسەر دەنگەکەدا زال بێ، بە هەر شیوهیهک بێ پتویستە بەرز ی نزمی بە دەنگت بکە ی، لەوانەیه دەنگت بەرز بکەیتەوه بۆئەوهی دووپاتکردنهوهی خالیکیی گرنگ، هەندێجاریش بەمەبەستەوه دەنگ نزم دەکریتەوه، بۆئەوهی ئاگای جەماوەر رابکێشی.

ب. خیرایی: ههولبده خیرایی قسهکردنت کۆنترۆل بکهی بۆئوهی لهگه‌ل ئه‌و ماوه‌یه‌ی بۆت ره‌خساوه بگونجی، ناشبی به‌خیراییه‌ک قسه بکه‌ی وشه‌کان تیکه‌ل به‌یه‌ک بن، چونکه جیاکردنه‌وه‌و تیگه‌یشتنی زه‌حمه‌ت ده‌بن، له‌وانه‌شه‌گو‌تنی وشه‌یه‌ک یان رسته‌یه‌کی دیاریکراو سست بکه‌یته‌وه‌که بزانی له‌کارتیکردن له‌جه‌ماوه‌ر گرنگی خۆی هه‌یه.

ج. ئاواز: مه‌به‌ست لینی دروستکردنی ئاوازه‌ بۆ ده‌نگ، بۆئوه‌ی یارمه‌تی تیگه‌یشتنی واتا‌بدات، بۆ نموونه‌ پرسیارکردن ئاوازی خۆی هه‌یه، نیشانه‌ی پرسیارکردن ئاوازی خۆی هه‌یه، سه‌رسوپمان ئاوازی خۆی هه‌یه، هه‌لچوون ئاوازی خۆی هه‌یه، به‌و شیوه‌یه. له‌به‌رئوه‌ پێویسته‌ له‌ وتارداندا به‌رزى و نزمى به‌ ده‌نگت بکه‌یت، بۆ دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ بیزاربوون و هه‌ولدان بۆ کارتیکردن له‌ جه‌ماوه‌ر.

د. روونی: وشه‌کان به‌وپه‌ری روونی دانیان پیندا بنی، پیته‌کان به‌ ته‌واوی ده‌ربکه‌. ه. رواله‌ت و جوله‌: رواله‌ت کار له‌ جه‌ماوه‌ر ده‌کات، جلو به‌رکی گونجاو به‌پینی هه‌لو‌یسته‌که‌ له‌ به‌ر بکه‌، بێ زیاده‌پۆیی یان بریقه‌داری که‌ ئاگای جه‌ماوه‌ر په‌رش و بلاو بکات. به‌خاوو خلیچی له‌سه‌ر سه‌کۆکه‌ پالی لێ مه‌ده‌وه‌، هه‌ولبده‌ دلخۆش ده‌ربکه‌ویت، چاوت بخه‌ره‌ سه‌ر جه‌ماوه‌ر نه‌ک بۆ بنمیچه‌که‌ یان زه‌وییه‌که‌ یان په‌نجه‌ره‌کان، ئه‌گه‌ر وتاریکی نووسراوت پینشکه‌ش کرد و مه‌که‌ کاغه‌زه‌کان به‌رچاوت بگرن، هینماو جموجولت یارمه‌تیده‌رته‌ بۆ دووپاتکردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی ده‌یلی، به‌لام زیاده‌پۆیی تیندا مه‌که‌و به‌ بیزاری به‌کاری نه‌هینی، که‌ وا له‌جه‌ماوه‌ر بکه‌ی سه‌رنج بداته‌ جموجوله‌کانت زیاتر له‌ وتاره‌که‌ت.

و. ئامرازکانی بیستن و بینین: وه‌کو نه‌خشه‌و وینه‌ی ره‌نگاوه‌رنگ و نیگارو شیوه‌ روونکردنه‌وه‌یه‌یه‌کان و، نموونه‌و خه‌پله‌و کاسیتی تۆمارکراو، هه‌موویان په‌یوه‌ندی‌دارن و له‌ وتاره‌که‌ت بکات زیندوو بێ و کار له‌ ئاگای جه‌ماوه‌ر بکات، یارمه‌تیش ده‌دات بۆ وه‌بیرها‌تنه‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی باشتر له‌وه‌ی ئه‌گه‌ر وتاره‌که‌ت ته‌نها به‌ وشه‌ بێ، پێویستیشه‌ له‌کاتی هه‌لبژاردنی ئامرازه‌کان جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌مانه‌ بکه‌ی:

- ئامرازه‌که‌ خزمه‌تی مه‌به‌ستیکی دیاریکراو بکات: نموونه‌یه‌ک یان

به رجه سته کراویکی گوی زياتر به سووده له تهنه وینه یه کی گوی له کاتی شروقه کردنی گوی و نه رکه کانی، گویگرتن له تومار کردنی شیوه زاره ناو خو بیه کان به سووده له کاتی گفتوگو کردنی نه م شیوه زارانه.

- نامرازه کان به گویره ی پیوستیت بی زیاده رویی به کار بیته، نه خشه ی هموو نه فریقا مه خه ره روو، له کاتیکدا تو باس له جهنگه کانی شه ری جیهانی دووهم ده که ی.
- نه و نامرازه به کار بیته که قهواره ی بو سهیر کردنی جه ماوهر گونجاو بی، ره چاوی قهواره ی ژوو. ه که و ژماره ی گویگران بکه.

خوت له سه ره نه و نامرازانه رابهینه که به کاریان دینی، نه مانه شت له بیر بی که نه و نامرازانه به کار دینی:

ا. نامرازه که ناماده بکه پیش نه وه ی وتاره که ت پیشکش بکه ی، وای لی بکه له بهر چاوی جه ماوهر دوور بی، تا بو به کارهیتانی کاتی گونجاو ریک ده که وئی، به و شیوه یه له په رش و بلاوی ناگای جه ماوهر دوور ده که ویته وه.

ب. نامرازه کان له سه ره ستاند قایم بکه، له کاتی قسه کردن به ده ست مه یگره.

ج. به کارهیتانی هه ر نامرازیک نابی په یوه ندی بینیت له گه ل جه ماوهر بپسینی.

د. بو دلنیا بوون له سه لامه تی، ده سپیگیر (مقابسه ی) کاره باو ده زگاگان پیش قسه کردن به کار بیته.

ه. بهر یکردنی نامرازه که له سه ره جه ماوهر له کاتی قسه کردن ناگایان په رش و بلاو ده کاته وه، ده کوی نه گه ر پیوست بوو بهر یکردنه که پیش قسه کردن یان دوی قسه کردنه که بیت.

و. له بیرت بی که جه ماوهر نامانجه، قسه ی بو نه و بکه نه ک بو نامرازه که.

زمان وهک نامرازیکی په یوه ندی کردن:

نامرازه کانی ته کنولوزیا چون زمان به کار ده هینن؟ نامانجی بنه رته تی زمان په یوه ندی کردن و گواسته نه وه ی زانیارییه کان به باشترین رینگای په یوه وکراو به باشترین گوزار شت کردن و په یوه ندی کردن و کار تی کردن، زمانیش نامرازای به که می

بەرهەتی پەيوەندىكىردنە. زاراۋە پەيوەندىكىردن، پەيوەندىكىردنى پەيامى زارەككىيە يان دەستتوسە، يان زانىياری يان ھزرو بىرورا لەرىگەى ئاخاوتن يان نووسىن يان ھىماۋە.

ئەم پروسەيە لە رىگەى ئامرازە ناسراۋەكانى تەكتۆلۆژيا بەھۆى زنجىرەيەك كارلىتكىردنى ئالوگۆرى پىكەۋە بەستراۋ دەبىت: نىرەر- ۋەرگر- پەيام- ئامرازى پەيوەندىكىردن. ھەرۋەھا پروسەيەكە بۇ ئالوگۆرى چەمكەكان لەنىوان تاكەكان، بە بەكارھىنانى سىستىمى سىمبولە ناسراۋەكان، واتاى جەماۋەرىي پەيوەندىكىردنىش برىتتىيە لە دانى ھەۋال و زانىياری و بىرورا بە جەماۋەر بە ئامانجى كارلىتكىردنى بە شىۋازىكى ناپراستەۋخۇ.

لەگەل ئەۋەى پەيوەندىكىردن بەقەد كۆنى كۆمەلگەى مړۋىي كۆنە، لەو رۆژۋە ھەيە كە مړۋف ھەستى بە بوونى راستەقىنەى خۇى كردوۋە، لە ھىماۋە دەستى پىكردوۋە بە دۆزىنەۋەى زمان كۆتايى پى ھاتوۋە، تا گەيشتە ئەۋەى ئەمړۋ دەبىينىن لە ئامرازە نوپپەكانى مېدىيا، كە ئىستا دەوترى: ھەر زمانى مېدىيايە كە شارستانىت دادەپىژى.

ئامرازەكانى مېدىياىش ئەو رىگايەيە بەھۆيەۋە دەكرى بىرۋكەيەك يان رايەك بگەيەننىتە ژمارەيەك ۋەرگر، ۋەكو رۆژنامە، رادىۆ، تەلەفۇزىۋن، سىنەما، ھەر ئامرازىكىش جۆرىكى تايبەت لە پەيام ھەلدەگرى كە جياۋازە لەۋانى دىكە، لەۋانەشە ئامانجى خۇشگوزەرى يان رۆشنىبىركردن يان مېدىيا بىت.

ئەو پرسىيارەش كە خۇى نىشان دەدات ئەۋەيە، چۇن زمان ۋەك ئامرازىكى پەيوەندىكىردن دەردەكەۋى؟ پروسەى پەيوەندىكىردن تەنھا لەسەر نىرەرۋ ۋەرگر بەند نىيە، سەرکەۋتوش نابى بە پەيام نەبى، ھەرۋەھا ئامرازىش دەگەيەننى يان بەشىۋەيەكى باشتر زمانىشە، كەۋاتە زمان ئامرازى پەيوەندىكىردنە كە پروسەى پەيوەندىكىردنى جەماۋەرى لەسەر بەندە.

ھەر وشەيەكىش سىمبولىكى ھەيە، تەنھا زاراۋەى سىمبولى روتىش نىيە، بەلام لە چوارچىۋەى پىكھاتەى زمانەۋانى بەندە بە گواستتەۋەى واتاۋە، وشەى لە

چوارچینوهی ناخاوتندا به لگهی سیمبولی له ههر جاریک جیاوازه، دوو رهه‌ندیسی هه‌یه: رهه‌ندی مادی و رهه‌ندی واتایی، میدیاکاری جه‌ماوه‌ری گرنگی به رهه‌ندی واتایی وشه دهدات، چونکه تاکه خه‌می جه‌ماوه‌ری گشتیه، کاتیک تاکیک په‌یوه‌ندی به که‌سیکی دیکه‌وه کرد، هه‌ولده‌دات به‌شداری ئه‌وه بکات که په‌یوه‌ندی پیوه ده‌کە‌ین. لیره‌وه گرنگی زمان دهرده‌که‌وئ به‌وپینه‌ی گرنگترین ئامرازی په‌یوه‌ندیکردنه‌و، ئه‌و بناغه‌یه‌یه که سه‌رجه‌م ئامرازه‌کانی دیکه‌ی په‌یوه‌ندیکردن له‌سه‌ری وه‌ستاوه، که‌واته ده‌بئ زمانیکی نوئ و ساده‌و گونجاو له‌گه‌ل پنیوستی. ههر ئامرازیکی میدیایی بدۆزریته‌وه.

زمانی کوردی به میژووی دوورو دریژی خۆی ئه‌وه‌ی نه‌زانیه‌وه‌ک ئه‌م‌رۆ ده‌یزانی، له‌خیزایی گه‌شه‌کردن و ته‌کاندان له‌پیشک‌ه‌وتن و شان به‌شان بوونی گۆرانکارییه‌کان، به‌پیی زۆر هۆکارو له‌ئه‌نجامی هۆکاری زۆر له‌وانه‌شه به‌هیزترینیان ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ فراوانه‌یه که که‌ناله‌کانی میدیا هه‌یانه‌و په‌یره‌وی ده‌کە‌ن، که ئه‌وپه‌ری کاریگه‌ریان له‌سه‌ر به‌هاو پره‌نسیب و سیستم و ره‌فتاره‌کانی کومه‌لگه‌ هه‌یه، هه‌روه‌ها له‌ زمان و روشنبیری و به‌و شیوه‌یه‌ش که هه‌ندئ له‌کومه‌لگا‌کان ناسنامه‌ی شارستانی خۆی گوم ده‌کات و ده‌ستی ده‌گاته تایبه‌تمه‌ندی روشنبیری و، له‌پیشیانه‌وه‌ش تایبه‌تمه‌ندی زمانه‌وانی.

په‌یوه‌ندی نیوان زمان و میدیا هه‌میشه له‌سه‌ر یه‌ک هیلگه‌لیکی ته‌ریب نین، هه‌ردوولا کاریگه‌ری ناگۆرنه‌وه به‌هۆی نه‌بونی هاوهیزی نیوانیان، چونکه میدیا لایه‌نی به‌هیزه، له‌به‌ره‌ئوه کاریگه‌ری له‌سه‌ر زمان گه‌یشتوته ئه‌و پله‌یه‌ی که تایبه‌تمه‌ندییه جیاکاره‌کانی زمان لاواز ده‌کات و زیانی پی ده‌گه‌یه‌نن، هه‌ندیچار ده‌گاته تیکدان و ویرانکردنی جوانی.

ئه‌گه‌ر هه‌موو زانست و هونه‌ریک و هه‌موو لقیکی چالاکی مروی زمانیکی تایبه‌تی هه‌بن، ئه‌وا زمان له‌میدیا‌دا له‌زۆر رووه‌وه جیاوازه له‌بواره جیاوازه‌کانی پسپۆریتی، له‌هه‌لوستی لاوازدایه به‌رامبه‌ر هیزی میدیاو بالاده‌ستی، له‌وانه‌یه زمان خۆی به‌سه‌ر میدیا‌دا سه‌پینن، به‌لام ئه‌وه میدیا‌یه بال به‌سه‌ر زماندا ده‌کیشن.

په یوه ندى نامرازه كاني ميديا به زمانه وه:

سه رجه م زانايانى زمان و شاره زايانى له سهر راستييه ك كوكن كه زمان له روى
شه وهى بوونه وه ريكي زيندووه ده كه ويته ژير ركيفى ياساى گه شه و پهره سندنه وه،
پهره سندن بنچينه يه كي ره سته له ژياني زمان به ويينه ي بوونه وه ريكي كومه لايه تيه،
بناغه ي پهره سندنش يه كه مجار بوونيكى ساده يه، دوهم جاريش نه شونماي
پهره سندنه، له ميانه ي هم گواستنه وه يه دا بوونه وه پيشكه وتوانه دروست ده بي و
قوناغ به قوناغ ده گوريت.

په يوه ندى نامرازه كاني ميديا به زمانه وه له م خالانه وه روى ده يته وه:

۱- نامرازه كاني ميديا يارمه تى بلاو بوونه وه ي زورى بيژو و شيوه ميلليه كان
داوه، هه ندى له وانه ي سه رقالي زمانى كوردين خويان له كه ساني دى له و تير وانينه
گالته جاريانه ده شارنه وه، چونكه هه ندى له كه ناله كاني ميديا زمانناسى به شيوه يه كي
له رزوك نيشان داوه، كه جيهاني تاييه تى خو ي و ميزاجيكى تاكيانه ي هه يه. هه ندى له
نامرازه كاني ميديايى كوردى شاهنگ بو نه كته ران و وه رزشوانان ده كهن، ناوداراني
زمانش ده خه نه پشت پهره وه، چونكه هه مان ده زانن ميديا كاريگري مه ودا دورى
هه يه، نه گهر خه لك بيانناسيايه و ژياننامه يان بخويند يه ته وه نه و سووديان له
كاريگريان وه رده گرت و، هه وليانده دا نه وازشيان بو بكن و له سهر ريگاي نه وان
برون، هه مه ش خزمه تكردنى زمانه، به لام دياره ميدياكاران نه وي ديكه يان ده وي.

۲- نامرازه كاني ميديايى كوردى به ده گمه ن گرنگى به چونتتى ته لقيني زمان بو
مندال ده دن، چيروك، وتارو به دوا داچوونى روژنامه واني له ديارترين وينه ي نه ده بي
و روژنامه وانيه، سه لمينراويشه كه نه و چيروكه ي پيشكه ش مندال ده كرى له قالي
زمانيكى خوش و شايسته و واتايه كي خاوه ن نامنجى ماقوول هه لبرگري، بريك
گه شه ي ناوه زى و زمانه واني به دى دينى. وتاريش پويسته بيروكه يان را به نارامى
و ره واني شيواز بو مندال بگوازيته وه، به لام به دوا داچوونى روژنامه واني ده شى
وه لام بو پرسياره كاني مندال، سه باره ت به زور له نه ينى و راستييه كان و وتارو
چه مكه كان، به شيوازي ره وان و زمانيكى خوش پيشكه ش بكات.

۳- رادیۆش ئامرازىكى گرنگى پەيوەندىكىردنە، لەوانە يە بەشدارى بلاو كوردنە وەى
زمانى پەتى لەنىوان تاكەكان بكات، ئەویش لە رىگەى شىوازە ئەدەبىيەكان كە ھەليان
بۇ دەپەخسىت لە بەرنامەكانى ئىستگە بلاو بكرىنە وە، وەكو شانۆ ئامانجدارەكان،
چىرۆكى ناوەرۆك باش و شىعر. ئەم ئامرازە پىئويستى بە دەنگى رادیۆى باش
ھەيە، كە گوئى بىسەر بۇ لای خۆى راكىشىت، لە كاتى نمايشكردنى ئەم شىوازەنە و
وەكو ئەمانە ھەر دەبى روونى گوزارشتكردن لەگەل كورتى يەك بگرەنە وە، دووریش
لەگەل رستە كىدارىيە درىژەكان كە تاك ناتوانى ھەرسى بكات. واش پىئويست دەكات
تەروىچ بۇ زمانى مىللى بكرى لە ئامرازەكانى پەيوەندىكىردن.

۴- دەزگاكانى میديا لە بواری زمانەوانىدا توانايان ھەيە وینەيەك لە نایابترین
وینەى تەواوكارى بن، لەگەل ھەولەكانى قوتابخانە و زانكۆ بۇ رابوونى زمانى كوردى،
ھەر وەھا شىاويشە وینەيەك بى لە وینەكانى شەرمەزارى لەگەل ئەم ھەولانە، بە
نىمچە كۆى دەنگىش گەيشتونە تە ئەوەى ئامرازەكانى میديا بە شىئەيەكى بەسوود يان
بەرھەمەين بەكارناھىنرین، بەلكو بۇ چىژوەرگرتنە زیاتر لەوەى بۇ سوودبەخشىن
بى، بۇ كات بەفەرۆدان زیاتر لەسوود وەرگرتن، ھەر وەھا بۇ كاری سیاسىيە كەمتر
لە كاری زانستى.

۵- بۆئەوەى ئامرازەكانى میديا برەو بە زمانى كوردى بدەن، پىئويستە گرنگى
بە ھەلبژاردنى پىشكەشكارانى ھەوال و بەرنامەكان لە ھەردو ئىستگەى بىستراو و
بىنراو بدەن لەنىو ئەوانەى لەزمانى كوردىدا بەتوانان، بۆئەوەى ببنە پىشەنگى
بەكەلكھاتوو بۇ بىسەرەن و بىنەرەن، ھەر وەھا كوردنە وەى خولى بەھىزكردنى زمانى
كوردى بۇ كارمەندانى سەرچەم كەنالە جىاوازەكانى میديا، بۇ بەدبەختانى ئاستىكى
بەرزی زمانەوانى كە چالاكىيەكانىان پىئويستى پىئەتەى.

۶- لە زمانى میدیادا (دەستەواژەى تەماوى) بەر گوئ دەكەوئ، بەھۆیە وە ھاولاتى
ئاسایى ئەزىت دەبىنى لە تىگەيشتنى ناوەرۆك، ئەم تەماووبوونە پەيوەندى بە زمانە وە
نىيە، بەلكو بە توانای میدياكارەوہیە لە گوزارشتكردنى روون و ئاشكرا، روونى و
ئاشكرايى لە واتای خویندەنە وەى وتار يان مىللىدا نىيە، بەلكو لە رەوانى دەرشتن

و ئاسانی تیگه‌یشتندایه. مه‌به‌ستیش له زمانی میدیایی ئه‌وه نییه زمانی وێژه‌یی پێ وه‌سف ده‌کری له چیژوه‌رگرتنی هونه‌ری جوانی، یان ئه‌وه‌ی زمانی زانستی پێ وه‌سف ده‌کری له تیۆری روت، به‌لکو مه‌به‌ست له زمانی میدیایی ئه‌و زمانه‌یه که له‌سه‌ر سستمیکی زانستی کۆمه‌لایه‌تی ئاسایی بونیات نرابی، واته‌ هه‌ر وشه‌یه که له زمانی میدیایی پێویسته لای جه‌ماوه‌ری وه‌رگر راون بیت و لیتی تی بگه‌ن، هه‌روه‌سا پێویسته به‌شێوه‌یه‌کی سه‌رنج‌راکیش ئاسانی خۆتندنه‌وه‌و گۆی لینگرتنی به‌دی بینێ، به‌لام هونه‌ری شارندنه‌وه‌و دوو واتایی، یان هه‌لای هه‌لچونیی سه‌بارته به‌ بیژه‌کان و شتی دیکه له هونه‌ری وێژه، که ده‌بیته هۆی راکیشانی واتا هه‌مویان دوورن له‌زمانی میدیا.

۷- زمانی میدیایی ده‌بێ کورت‌کراوه‌ بێ، سوربوون له‌سه‌ر رسته‌ی کورت له جیاتی رسته‌ی درێژ، پاشان وا به‌ باش ده‌زانێ بگوترێ: -نمایش بو تو‌یژینه‌وه- له جیاتی نمایش له‌سه‌ر زه‌مینه‌ی تو‌یژینه‌وه. -بکوژ- له جیاتی -به‌شداری جه‌نگی کرد- تو‌یژینه‌وه‌یه‌کی ئاماده‌ کرد -له جیاتی هه‌لسا به‌ ئاماده‌کردنی تو‌یژینه‌وه- گفتوگۆکه دوو کارێری خایاند- له جیاتی گفتوگۆکه ماوه‌ی نزیکه‌ی دوو کارێری خایاند. دووباره‌کردنه‌وه‌ی بیژه‌ی کوردی له‌میان‌ه‌ی که‌ناڵه‌کانی میدیا ده‌سته‌به‌ری باشترکردنی ره‌وشی زمانه‌که‌یه.

کاریگه‌ربوون و کارتیکردنی نیوان زمان و ئامرازه‌کانی میدیا:

ئهم سه‌رده‌مه په‌ره‌سه‌ندنی گه‌وره‌ی له‌ بواره‌کانی ئامرازه‌کانی میدیا به‌خۆوه بینیه‌، وه‌رچه‌رخانیکی گه‌وره‌ی زمانیشی به‌خۆوه بینیه‌، به‌تایبه‌تیش زمانی میدیایی، ئهم زمانه‌ش کاری بو سه‌رخستنی ئامرازه‌کانی میدیا کردووه که له‌گه‌ل کاروانی سه‌رده‌مدا هه‌نگاوی ناوه، به‌لگه‌ی توانای ئهم زمانه‌ش بوونیتی وه‌ک ئامرازیکی جیاکاره له‌ ئامرازه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن، هه‌روه‌ها کاریگه‌ری له‌ هه‌ست و نه‌ستی خه‌لک و له‌ره‌فتارو بیرو باوه‌ریان، زمانیش که‌وته ژیر کاریگه‌ری ئامرازه‌کانی په‌یوه‌ندیکردنیش تا ئه‌وانه‌ی گرنگیان به‌ زمان داوه ده‌لێن: ئه‌وه‌ی پێیگه‌یشتوین له

شیتواری ئاسان لەم زمانەدا دەگەریتەوێ بە چاکە ی روژنامەوانی ئەمڕۆ، بۆ هیچ کەسیکی دیکە ناگەریتەوێ.

زمان کەوتە بەر کاریگەری روژنامەوانییەو، روژنامەوانی زمانی خستە ژێر دەسلاتی خۆیەو، وای لێ کرد نەرم بێ و بەگوێزە ی پێداویستیەکانی سەر دەم بێ، هەر وەها پێشکەوتنە مەزنەکانی شان بەشانی راپەرینی لەخۆگرت، کە بۆلابوونە ی بیژەو زاراوەگەلیکی نوێ و فراوانبوونی ئاسۆی زمان و پەرەسەندنەکانی شیتواریەکانی زمان، لە بواری زانست و ھونەر و کۆمەڵناسی و سیاسەت بەدی دەکەین.

بەلام ھیندە ی کاریگەری ئەرییانە ی روژنامەوانی لەسەر زمان، کاریگەری نەرییانەشی ھەبوو، بەھۆی لاوازی کادیرو فراوانبوونی ئەم ئامرازەو غیابی رەگەزی پێشەیی رۆشنبیری تیایدا، لاوازی ئەدای زمان و میدیایی ھاتە ئاراوەو لەسەر خۆی روژنامەوانی رەنگی دایەو، ھەر وەسا لاوازی لە دەروازەکانی ھیتایە ئاراوە، بە سەکۆیەکی میدیایی جەماوەری و رۆشنبیری و سیاسی و دیموکراسی دادەنرێ، بەلام ھەر کەسێک پێی دەنوسیت ئەو سەکۆیە لەبیر دەکات و روو دەکاتە نووسین بەشیتواری ئەدەبی و خۆدی، دوور لە زمانیکی پەتی میدیایی جەماوەری ئاسان، ئەمەش بوو ھۆی ئەوێ روژنامە ئەو سەکۆیە لە دەست بەدات.

نغروبوون لە بەکارھێنانی زمانی میلی و ھەجینکردنی پەتی (تەجین الفصحی) وای لێ کرد لە بەرجەستەکردنی پەتیەکی ھاوبەش لاواز بێ، ئامادەکارانی بەرنامەکان باوەرپیان وایە، کاتیک زمانی پەتی ئاسان بێ ئەو دەبیتە شیتواریکی میلی باو بۆئەوێ جەماوەر تێی بگات، بەلام عەبەسیانە ھەولێ خۆی دەدات بۆیە بۆ جەماوەر گران دەبیت.

میدیا ھونەرێکی شارستانیە، زمانەکەشی زمانیکی نوێیە، ئەمیش بە سیستیمیکی میدیایی ئەژمار دەکری، گرفتی زمان لە کارایی ئامرازە میدیاییەکانی جەماوەر، بۆنموونە: ئەو ولاتانە ی بە زیاتر لە زمانیک قسە دەکەن لایەنە بەرپرسەکان دووچاری ئاستەنگ دەبنەو لە گشتانندی میدیاییەکی جەماوەری، بەلام ئەو ولاتانە ی بە زمانی نەتەوێی مامەلە دەکەن گرفتەکە لەوانە ی تارا دەپەک کەمتر بێ، لەمبارە یەو

چه‌ندین ده‌یه‌ی پیش و توویتی میدیا زمانیکی نوئ و ره‌وانیژیککی نوئ دینتیه‌کایه‌وه، و تووشیتی سه‌رده‌م پئویستی به زمانیکی میدیایی نوییه.

هه‌ندی له توئزه‌ران پئیانویه خه‌لک به‌پئی جیهانی زمان شارستانیتیه‌کهای بونیاد ده‌نئ، ئه‌وانه ملکه‌چی جیهانی زمان ده‌بن که ئامرازیکه بق گوزارشتکردنیان، واقعییش نه‌ستیانه ته‌رکیز ده‌کاته سه‌ر دابه زمانه‌وانییه‌کانی کومه‌ل و ته‌نه‌اش پشت نابه‌ستی به چوارچیوه‌ی مادی و ژیانی ئابووری.

ئامرازه‌کانی میدیایی جه‌ماوه‌ری به زمانیشه‌وه کاریگه‌رییه‌کی زوریان له‌سه‌ر ئاوه‌زی خه‌لک و، ره‌فتارو گۆرینی درککردنیان و هه‌لویستی تاییه‌تیان و پیکه‌نیانی بیروریان دروست کردوه، وای لی کردوون مه‌یلی تازه‌بوونه‌وه و له‌ته‌ستوگرنتی به‌رپرسیاریتی و به‌شداریکردن له پرۆسه‌کانی گه‌شه‌پیدانی نه‌ته‌وه‌یی له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کان بکه‌ن. به‌لام له‌سه‌ر ئاستی نیشتمانی زمانی میدیایی په‌تی، هاوبه‌ش، ساده‌و گوزارشتکار بریتییه له زمانی ناوه‌ند بق گشتاندنی میدیاو کاریگه‌ری، بوئه‌وه‌ی رۆلی خۆی له پرۆسه‌ی په‌یوه‌ندی و له ره‌تکردنه‌وه‌ی توخمی شوین و، گه‌شه‌پیدانی هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی له‌رووی چه‌ندیتی و چۆنیتیه‌وه ببینی.

زمانی میتا و رۆلی له میدیادا:

بریتییه له‌کومه‌لی شیوازی زمانه‌وانی که ده‌بیته هۆی ته‌رکیزکردنی چه‌مک و روونکردنه‌وه‌ی زیاتری واتا، خۆیشی زمان نییه، به‌لام کومه‌لی شیوازی دیالوگه که ده‌کرئ به‌کاربه‌ئینئ، ئه‌گه‌ر به‌کوردی یان فره‌نسی یان ئینگلیزی یان هر زمانیکی دیکه‌ی جیهان قسه‌ بکه‌ی. زمانی (میتا) بریتییه له‌کومه‌لی پرسپاری جیاواز که ده‌بیته هۆی روونکردنه‌وه‌ی پتری مه‌به‌ست، هه‌روه‌سا ده‌بیته هۆی به‌هیزکردنی باوه‌رگه‌لیکی ئه‌رینی و له‌قبوونی بیرورباوه‌ری نه‌رینی، ئه‌میش هه‌ندی له شیوازه‌کانیتی:

- خویندنه‌وه‌ی هزر: له‌وانه‌یه که‌سیک و بانگه‌شه‌ بکات هه‌ست و نه‌ستی فلانه که‌س ده‌خوینتیه‌وه‌و، ده‌لئ: تو هه‌ست به هه‌ستی من ناکه‌ی، یان تو نیازت فریودانه، پرسپاری زمانی به‌رزی میتا بق ئه‌وه ئه‌مه‌یه: چۆن ده‌زانی؟

- هه لسه نگاندى گشتى: له وانه يه و ته بيزيک هه لسه نگاندى ليکى گشتى که له سهر
بنه مای راستى نين بلن، بۆ نمونه که سيک ده لن: دهر و ناسى ته نها جادويه که،
پرسىارى بالاي ميا بۆ نه وه نه مه يه: کى وا ده لن؟ يان له سهر چ بنه مایه ک وا ده لن؟
يان چۆن نه وه ده زانى؟

يان که سيک له وانه يه بلن هيماى دهره کى کار له دۆخى زه ينى ده کات و ده لن:
دهنگى بيزارم ده کات. پرسىارى زمانى به رزى ميا ده لن: چۆن نه وهت زانى؟ يان نه وه
چۆن نه وه کاره ده کات؟ يان چۆن ده زانى ته نها دهنگى نه وه ده يته هوى بيزار بوونت.
- هاوهيزى ليکدراو: گشتاندى واتايه به پشتبه ستن به رووداو يان رهفتاريکى
دهره کى، بۆ نمونه ده لن «کاتيک تو به م شيوازه قسه ده کهى ماناى وايه تو ريز
له من ناگرى». پرسىارى به رزى ميا نه مه يه: چۆن قسه کانم هۆکاره بۆ ريز لي
نه گرتنت؟ يان ئايا هيچ قسه يه کم کردوه، که ماناى ريز نه گرتنت بووى؟ يان ئايا
پيشتر نه وه پيچه وانه رووى نه داوه؟

- ئامرازه کانى گشتاندى و گه مارۆدان: هه موو، هه رگيز، هه ميشه، گشت، بۆ نمونه
که سيک ده لن: کهس نازانى چى رووده ات. پرسىارى بالاي ميا نه مه يه: هيچ کاتيک
نه بووه کهس نه زانى چى رووى داوه؟ يان چۆن؟ هيچ کهس؟ يان ئايا هه ميشه؟ يان
ئايا گشت هه روه ها.

- ئامرازه کانى پيويست و يابه ندىکردن: وا پيويسته، له سه رمه، زهروره نمونه يه که
که سيک ده يلى: پيويسته نه وه بکه م. پرسىارى زمانى بالاي ميا: چى رووده ات نه گه ر
نه يکه يت؟

- نه گه رى توانا: ده توانم و ناتوانم، نمونه يى که سيک ده يلى: ناتوانم نه وه بکه م.
پرسىارى زمانى بالاي ميا نه مه يه: چى ده بى نه گه ر تو توانيت؟ چى ريت ليده گري؟
ئايا هه ميشه تو ناتوانى؟

- لا بردنى ساکار: وهک نه وه يى که سيک بلن: هه ست به ماندوبوون ده که م،
پرسىارى زمانى بالاي ميا نه مه يه: له کوئى. کهى. له گه ل کى؟
- لا بردن له باشت زانين: وهک نه وه يى که سيک بليت: نه م فروشياره باشتره،

پرسیاری بالای میتا به م جۆریه: له کئ باشته؟

- نادیارو کهسهکان: وهک ئه وهی کهسیک بلئ: پئم وترا. پرسیاری زمانی بالای

میتا به م جۆریه: کئ ئه وهی وت؟

- وشه ی فسهل: وهک ئه وهی کهسیک دهلئ: فهرامۆشم دهکات. ریسوام دهکات.

پرسیاری بالای میتا بۆ ئه مه: چۆن فهرامۆشت دهکات؟ یان چۆن ریسوات دهکات؟

ئه مه هه ندئ شیوازی زمانه وانیه له زمانی میتا، بۆ روونکردنه وهی ئه وهی زیاتر

مه به سه ته به کار دهه ئیرئ، یان له فکردنی باوه ری نه رینی. هه مدیس بۆ به هیزکردنی

بیروباوه ری ئه رینیش به کار دهه ئیرئ بۆ نمونه: ئامانجم ئه وهیه بیمه فرۆکه وان،

پرسیار ده کری (که ی؟ چۆن؟ له کوئ؟ له گه ل کئ؟)، کاتیکیش وه لام بۆ ئه م پرسیارانه

دیاری ده کری ئامانجه که ی له وهی پیشتر رووتتره، ده شتوانی به ئاسانییه کی زیاتر

به دی بینئ، چونکه کتومت ده زانی چۆن کار بکات و، چی بکات و که ی و له کوئ بیکات

و له گه ل کئ ئه وه بکات.

ئه م شیوازه زمانه وانیه به یویسته له که شوه وه ایه کی ئاشنای ته واو به کار به ئیرئ،

بۆ ئه وهی دیالۆگه که به ئارامی بمیتیتته وهو ده روونه کانیش رازی بن.

بەشى نۆيەم
كارامەييەكان نە دەروونناسى ميديا

به شی نۆیه م کارامه ییه کان له دهروونناسی میدیا

کارامه یی میدیایی:

کارامه یی، ئەو ههنگاو یان پرۆسه زانینه (هزرییه) یه یان (راپه راندنکاری) یه یاخود ویژدانی (بۆچوونکاری) یه و، ئەو په یوه ندیه ئاشکرایه یه که میدیاکار له میانه ی ئەنجامدانی یه کیک له ئه رکه کانی کاره که ی ئەنجامی دەدات.

پله به ندی هونه ریی په یکه ریکی گشتییه بۆ پۆلین کردنی کارمه ندان له پیشه گه لی جیاواز به پیتی کارامه ییه کانیان و، له پینج دهسته پیکدی و هه ریه که یان خه سلته و تایبه تمه ندی دیاریکراوی هه یه، ئه رکه پین سپیتر دراوه کانی هه ر دهسته یه ک جیاوازه له رووی ژماره و جوړو پله ی ئالۆزی و، له رووی زانیاری و زانینه تیورییه کانی په یوه ست پنیوه ی، مه رج نییه له هه ر پیشه یه کدا دهسته گه لی پینج ئاسته که بوونی هه بیت.

لیزه دا هه ریه ک له دهسته کان له کاری میدیادا ده ناسینین:

۱- کارمه ندی دیاریکهری کارامه یی:

مه به ست له دهسته ی دیاریکهری کارامه یی ئەو کارمه نده میدیاییه یه که کاریکی پیشه یی ئەنجام دەدات و، جیته جی کردنه که ی پیویستی به بریکی دیاریکراو له کارامه یی هه یه و، تاقیکردنه وه ی بریار له سه ر دراوی له لایه ن ده زگا که بۆ ئاستی ئەم دهسته یه تیپه راند، هه روه ها ئەو میدیاکاره ی ئەم بره توانایه ی به مه شق یان په پره وکردن وه ده ست هیتاوه، له و نمونانه ی ده که ونه چوارچێوه ی ئەم دهسته یه له بواری میدیا بریتین له: ئەو ته کنیککارانه ی له چاککردنه وه ی ساده ی ئامیره کانی میدیا کار ده کن.

۲- کارمه ندی کارامه:

دهسته ی کارمه ندی کارامه، ئەو کارمه نده میدیاکاره ده که یه نیت که هه ندی کار

دهكات، ئه‌نجامدانی پتویست به هه‌ندی کارامه‌یی هه‌یه په‌یوه‌سته به به‌شیکه‌ی ته‌واو له پیشه‌که و خاوه‌ن ئاستیکه‌ی ئه‌دای بالاو، تاقیکردنه‌وه‌ی بریار له‌سه‌ردراو بۆ ئه‌م ده‌سته‌یه تێپه‌راندو، له‌میان‌ه‌ی پرۆگرامی فیکردن و مه‌شقی چۆراو‌چۆری میدیایه‌ی کارمه‌ندی کارامه‌ ئاماده‌ ده‌کریت. له‌و نمونه‌نانه‌ی ده‌چنه‌ چوار‌چۆیه‌ی ئه‌م ده‌سته‌یه له‌ بواری میدیایه‌ی، وێنه‌گری میدیایه‌یه.

۳- کارمه‌ندی پیشه‌یه‌ی:

ده‌سته‌ی کارمه‌ندی پیشه‌یه‌ی، مه‌به‌ست له‌و کارمه‌نده‌ میدیاکاره‌یه که کاری ئه‌وتو ده‌کات، راپه‌راندنه‌که‌ی پتویست به کارامه‌ییگه‌لێک ده‌کات که به‌شێوه‌یه‌کی ته‌واو له‌ چوار‌چۆیه‌ی پیشه‌که‌ رووماڵ بکات و، لایه‌نی کرداری (ئاست) و زانیاری هونه‌ری په‌یوه‌نددارو ئه‌و بنه‌ما زانستیانه له‌خۆده‌گریت که زانیارییه هونه‌رییه‌کانی له‌سه‌ر بونیات ده‌نریت، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌پای توانین بۆ دابه‌شکردنی کاره‌کان و به‌رزکردنه‌وه‌ی کارامه‌یه‌ی کارمه‌ندان له‌ ئاسته‌کانی خواره‌وه‌و، تاقیکردنه‌وه‌ی بریار له‌سه‌ردراو بۆ ئه‌م ده‌سته‌یه تێپه‌راندو، کارمه‌ندی پیشه‌یه‌ی له‌میان‌ه‌ی پرۆگرامی فیکردن و مه‌شقی میدیایه‌ی یان راپه‌راندنه‌وه‌ ئاماده‌ ده‌کریت. نمونه له‌باره‌ی ئه‌و کارانه‌ی ده‌که‌ونه‌ چوار‌چۆیه‌ی ئه‌م ده‌سته‌یه له‌ بواری میدیایه‌ی، په‌یامنیزی میدیایه‌یه.

۴- کارمه‌ندی ته‌کنیکه‌ی:

ده‌سته‌ی کارمه‌ندی ته‌کنیکه‌ی، ئه‌و کارمه‌نده‌ میدیاکاره‌ ده‌گه‌یه‌نیت که پیشه‌که‌ی خۆی راده‌په‌رتنیت و، پتویستی به‌ شیانیکه‌ی زانستی و کارامه‌یه‌ی زانستی و سه‌ره‌پرشتیکردنی هه‌یه و برۆانامه‌ی مامناوه‌ندی زانکو یان هاوشیوه‌ی ئه‌وه، یاخود برۆانامه‌یه‌کی پیشه‌یه‌ی نمره‌یه‌کی به‌ده‌سته‌ینابیت و، سه‌رکه‌وتووانه‌ خولی مه‌شقی برۆاپیکراوی له‌ لایه‌نیکه‌ی فه‌رمی به‌پیتی یاسا کارپیکراوه‌کان بینیت. له‌ نمونه‌ی ئه‌و کارانه‌ی ده‌که‌ونه‌ چوار‌چۆیه‌ی ئه‌م ده‌سته‌یه له‌ بواری میدیایه‌ی، رۆژنامه‌نووسی تایبه‌تمه‌نده.

۵- پسپۆری:

ده‌سته‌ی پسپۆری واتا ئه‌و کارمه‌نده‌ پیشه‌یه‌یه، که به‌لای که‌مه‌وه برۆانامه‌ی

یه که می زانکوی وده دست هینابیت و له بواری پسرپوریتییه که ی کاره که ی راپه ریتیت. له نمونه له باره ی ئه و کارانه ی ده که ونه چوارچیره ی ئه م دهسته یه له بواری میدیایی، ئه ندازیاری میدیایی و پیشکه شکاری هه واله کانه.

یه که م: کارامه یی شیکردنه وه ی کاری میدیایی:

وه سفکردنیکی گشتییه، هه موو ئه رک و رؤل و بهرپرسیاریتییه په یوه ستداره کان به میدیا دهگریته وه، ههروه ها لیکۆلینه وه یه کی وردو ریکخواوه بۆ دیارده کانی کارو مه رج و تایبه تمه ندییه کانتی و به شیوازیکی زانستی و به ههنگاوی دروست، بۆ دیاریکردنی پیداوایستی و زانیارییه پیوسته کان بۆ ته و اوکردنی کارو ئه نجامدانی به سه رکه و تووی. له دیاریکردنی پیداوایستییه کانی کاردا، کارامه یی جهسته یی و بزاف و ئاوهزی و، زانیی سروشستی بارودۆخه که ی و هۆکاره کانی سه رکه وتن و متمانه تیایدا، یارمه تیده ر ده بیت.

بنه ماکانی شیکردنه وه ی کاری میدیا:

شیکردنه وه ی کار، ئه و شیوازه یه یارمه تیمان ده دات بۆ ده سه که وتنی داتا و راستی و زانیاری تایبه ت به سروشستی کاری میدیا، له ریگه ی تینینکردن و لیکۆلینه وه و به کارهینانی ئامرازه زانستییه کان، له م روانگه یه وه ده کری شیکردنه وه بۆ سئ به شی سه ره کی دابهش بکه ین:

- ناسینی وردی کاری میدیا.
- وه سفکردنی وردی گشتگیری ئه و ئه رکانه ی که کاری میدیایی لئ پیک ده هینریت.
- دیاریکردنی ئه و پیداوایستیانه ی کارکردن که له کارمه نده ده خوازی، بۆئه وه ی کاری میدیایی سه رکه و تووانه راپه رینیت.

ههروه ها مه به ست له شیکردنه وه ی کار، ئه و لیکۆلینه وه زانستییه ورده کارییه که له سه ر کار ئه نجام ده دریت، به ئامانجی دیاریکردن و وه سفکردنی ئه رک و بهرپرسیاریتییه کان و بارودۆخی ئاسته که ی و، مه ترسییه کانی و په یوه ندییه کانی به کاره کانی تره وه و، پیداوایستییه کانی له تایبه تمه ندییه کان له که سه که تا کو تیایدا

سەرکەوتوو بیت...هتد. بئگومان هەر کارئیک به رادهیهک له ویتتر جیاوازه، له هه موو ئه و لایه نانهی که شیکردنه وه بایه خی پئ دعات. هەر کارئیک پئوئستی به لئکۆلئنه وه یه کی تاییهت هه یه بۆ شیکردنه وه ی، چونکه کاری میدیایی پئوئستی به زیره کی زیاترو، ئیکه لای و کارئیکه، له گه ل ئه وانی دیکه و، توانای گفتوگۆ گوئ رادیران و په یوهندی و قه ناعه تپئکردنی ئه وانی دیکه ی هه یه.

سه رچاوه کانی کۆکردنه وه ی داتاگان له شیکردنه وه ی کاری میدیایی:

کاتئیک کاری میدیا شی ده که یه نه وه، په نا ده به یه نه بهر چه ندین سه رچاوه بۆ ئه وه ی له رینگه یه وه ئه و داتا یانه کۆ بکه یه نه وه، که له پرۆسه ی شیکردنه وه پئستی پئ ده به ستین، له گرنگترین ئه م سه رچاوانه ش:

۱- لئکۆلئنه وه کانی پئشتر له باره ی کاری میدیا:

بۆ شیکردنه وه ی کاری میدیا، زۆر لئکۆلئنه وه هه ن تیشکی خستۆته سه ر ئه م کاره له رووی شیانندی پئوئست، شاره زایی داواکراو، ئه و لایه نانه ی که موکۆری که تاک له ئه نجامدانی ئه و کاره په ک ده خات، رئوشوئین و رئنمایئ کاری میدیایی جئی باوه ر.. هتد.

۲- سه رنجدان:

له گرنگترین ئه و ئامرازانه یه له شیکردنه وه ی کاردا سوودی لئ وه رده گیرئت، ده کرى تئبئنی بکه ین تاکه که له کاره که دا چی ده کات و، بۆچی؟ چون؟ ئه و ئامرازو ئامئزانه چئن که به کاریان ده هئئئت؟. تئبئنی ئاشکرا بۆ کارمه ندی میدیاکار که کاره که ی راده په رئئئت، کارئیکه ناکرئ ده ستبه ردارئ بئین، نموونه له مباره یه وه وه سفکردنی تۆیه بۆ هەر که سئیک، هه رچه نده زۆر ورد بئت، ناکرئ وئنه یه ک پئشان بدرئت که هئنده ی ئه و وئنه یه ورد بئت، که سه رنجئ ئاشکرا (واته بئئین) ده ببه خشئت.

۳- چاوپئیکه وتن:

ده کرى پرۆسه ی چاوپئیکه وتن وه ک یه کئیک له سه رچاوه کانی کۆکردنه وه ی داتا له شیکردنه وه ی کاری میدیایی به کار به ئئئت، له م باره دا ئه نجامده ری شیکردنه وه ی

کاره که چاوپینکه و تنیک له گهل ئەو میدیاکاره ئەنجام دەدات که ئەو کاره دەکات که شیکردنه و هه که دهیه وئ، زۆر له میدیاکاران ئەم کاره دهکەن، لەم باره دا ئەنجامدەری شیکردنه و هه کاره که چاوی به سمپلنیک له و فه رمانبه رانه ده که وئ، باش وایه له پال ئەو چاوپینکه و تنانه ی له گهل که سه کان له و کاره دا ئەنجام دەدرئ، چاوپینکه و تنیش له گهل به رپر سه کانیا ن ئەنجام بدریت، له هه موو ئەو چاوپینکه و تنانه پرسیا رو و ه لام و گفتوگو و لیکدانه و ه له باره ی سروشتی کاره که و بارودوخه که ی و ئه رکه کانی و پیوستیه کانی و، مه ترسییه کانی و په یوه ندیه کانی له گهل کاره کانی تر دا ئالوگو ر ده کریت و، هه موو ئەو خالانه ی ئەنجامدەری شیکردنه و هه کاری میدیایی دهیه وئ زانیاری له باره یه و ه کۆ بکاته و ه.

٤- فورمی راپرسی:

زۆر جار ئەنجامدەری کاره که پشت به ئامرازی فورمی راپرسی ده به ستن، تا کو هه ندئ زانیاری کۆ بکاته و ه، که له شیکردنه و هه کاری میدیاییدا پیوستی پتیه تی، بۆیه فورمی راپرسی به شیوه یه ک دروست ده کات، که هه ندئ پرسیا رو لیکدانه و هه تایبه ت به کاره که ی له خوگر تیبیت و شیاوی شیکردنه و ه بن. به سروشته که ی و بارودوخی ئاسته که ی و، ئه رک و به رپر سیا رتیبیه کانی و، مه ترسی و پیداو یستیه کانی... هتد، به جو ریک و ه لامه کان له باره ی ئەم پرسیا رو لیکدانه وانه بابه تیکی ده و له مه ند ده بیت به داتای پیوست بۆ شیکردنه و هه ئەم کاره. فورمی راپرسی ده نیرد ریت یان به کار مه ند یان سه ره پر شتیا ر کاره که، یا خود سمپلنیک ده دریت بۆئه و هه و ه لامی پرسیا رو لیکدانه و هه کانی بداته و ه که شوینی به تالی فورمه که بۆ و ه لامدانه و ه ته رخان کرا و ه.

٥- ئامرازه کانی کارکردن و ئامیرو که ره سته کانی:

تیگه یشتن له خه سله ت و تایبه تمه ندی و پیکهاته و کارو سروشتی ئەو ئامیرو که ره سته و خامانه ی که کارمه نده که له پرۆسه کانی به ره مه هیتان به کاری ده هیتیت، له سه رچاوه گرنگه کان داده نرئ بۆ کو کردنه و هه داتای پیوست بۆ شیکردنه و هه کاری میدیایی، چونکه تیشکی زۆری ده که ویته سه ر له باره ی چۆنیتی ئاستی کاره میدیاییه که و بارودوخ و مه ترسییه کانی و، ئەوه ی پیوستیه تی له کارامه یی و

ئەزمون و ئامادەباشى، بۇيە بە ھەنگاويك دادەنریت پيش ئەوھى شيكەرەوھى كارى ميديايى دەستبەردارى بيت، ئەو زانيارىانە زۆر دەولەمەند دەكات كە پئويستە لەبارەھى كارەكە كۆ بکرىتەوھ، ئەمە سەرەپراي ئەوھى ئاماژەدان بە ئامرازو ئامىرو كەرەستە بەكارھاتووھكان لە كارەكەدا، بە بەشىكى سەرەكى لە شيكردنەوھى كارى ميدياييدا دادەنریت.

۶- راپەراندنى كردهى كارەكە:

ھەندى كار پئويستى بە ئەزمونىكى زۆر يان كارامەيىھكى زياد، ياخود شياندنىكى بەرز نىيە و ھەلسووړپننەرەكەھى ناخاتە مەترسيىھوھ، ئەنجامدەرى شيكردنەوھى كارە ميديايىھكە دەتوانىت بە راستى پيادەھى بكات پيش ئەوھى شى بكاتەوھ، بەلكو ھەندى لە شيكەرەوھكان پتيان باشە ھەموو ئەو كارانە پيادە بكن كە شى دەكەنەوھ، تەنھا ئەو كارانە نەبيت كە پئويستى بە شيان يان مەشقىكى زۆر ھەيە، چونكە تەواوبوونى كردهى كارەكە وا دەكات شيكەرەوھكەھى ھەوال بەخۆى بدات لەبارەھى مەوډاى ئەو ھەولەھى دەيدات و، چۆنىتى راپەراندنى ئەركەكانى و بارودۆخى ئاستەكەھى و مەترسيىھكانى و، ئامادەباشى جەستەھى و ئاوەزى و دەروونى پئويست بۇ راپەراندنى ئەو كارە ميديايىھ، ھەرەھا وای لى دەكات خۆى ھەوالى پىن بدات لە بارەھى سەرجم ئەو ھەستانەھى كە كارمەندەكە ھەستى پى دەكات لە ميانەھى ئەنجامدانى كارەكەھى، بۇيە راپەراندنى كردهيىانەھى كارەكە بە ئامرازىكى ناياب دادەنریت بۇ كۆكردنەوھى زانيارى لەبارەھىوھ، ئەگەر شيكەرەوھى كارەكە توانى پەيرەھى بكات.

فۆرمى شيكردنەوھ:

دواى تەواوبوونى كۆكردنەوھى داتاو زانيارى پئويست بۇ شيكردنەوھكە، لە ريگەھى بەكارھينانى ئەو سەرچاوانەھى پيشتر ئاماژەھى پىن كرا، شيكەرەوھ پئويستە ئەم داتاو زانيارىيانە لە راپۆرتىكى ريخراو بەشيوھەكى ديارىكراو بخاتەپوو، بەجۆرىك لە ھەر مەسەلەيەك كە بە كارى بابەتى شيكردنەوھكە پەيوەست بيت، بەئاسانى سوودى لى ببينریت. فۆرمى كارکردن شيوھەھىكى نمونەھى تايبەتى وەر دەگريت كە چەند بەندىك لەخۆ دەگريت، پئويستە شيكەرەوھكە پرى بكاتەوھ سەبارەت بە ھەر

کارتیک که ئەنجامی دەدات، شیۆه‌ی ئەم نمونە‌یە لە دەزگایەکی میدیا هەر چۆنیک بیت، پێویستە لە چوارچێوەی بەندەکانیدا ئەمانە لەخۆ بگریت:

۱- ناساندنی ورد بۆ ئەو کارە‌ی لەژێر شیکردنە‌وه‌دا، چونکە کاری پە‌یامنێر لە رۆژنامە‌یەک لە‌گە‌ڵ کاری پە‌یامنێرێک لە تە‌له‌فزیۆندا جیاوازه.

۲- دە‌وره‌دانیکێ گشتگیر بۆ ئەو ئە‌رکانە‌ی کە هەر کارێکی میدیایی لەخۆی دە‌گریت.

۳- خستتە‌پە‌وی کارامە‌یی و شایە‌زایی و شیاندن و ئامادە‌باشی و، ئەو تاییبە‌تمە‌ندیانە‌ی پێ‌ویستە لە کە‌سه‌که‌دا هە‌بیت بۆ سەرکە‌وتنی لەو کارە‌ میدیاییە‌دا.

۴- ئەو بارودۆخە‌ی ئەم کارە‌ تیا‌یدا ئە‌نجام دە‌دریت و، مە‌ترسییە‌کانی.

۵- پە‌یوه‌ندی ئەم کارە‌ بە کارە‌کانی دیکە‌ لە‌ناو دە‌زگاکە‌.

هە‌ندێ زاراوە‌ی بە‌کارهێنراو لە شیکردنە‌وه‌ی کاردا:

* ئە‌رک: هە‌لۆ‌یستیکە‌ کۆ‌ششێکی تیا‌ دە‌ک‌ریت، جا ئەو کۆ‌ششە‌ ه‌زری یان جە‌ستە‌یی بیت، وەک پ‌رۆ‌سە‌یەکی بێ‌رکاری یان سەرکە‌وتن بە سەر ق‌ادرمە‌دا، هە‌ریە‌که‌ یان بە ئە‌رکێک دادە‌ن‌ریت.

* فەرمان: بریتییە لە کۆ‌مە‌لێک ئە‌رک کە کە‌سێک بە ر‌اپە‌راندنی ر‌ادە‌سپێ‌رد‌ریت، لە‌م ر‌وو‌وه‌ هەر دامە‌زراوە‌یەکی کار هێندە‌ی ژمارە‌ی کارمە‌ندان تیا‌یدا ژمارە‌یەکی فەرمان لەخۆ دە‌گریت، کە هە‌ریە‌ک بە کۆ‌مە‌لێک ئە‌رک ر‌ادە‌سپێ‌رد‌رین.

* کار: بریتییە لە یە‌ک فەرمان یان کۆ‌مە‌لێک فەرمانی هاوشیۆه‌ لە ئە‌رکدا، بۆ نمونە ئە‌گەر یە‌کێک لە دامە‌زراوە‌کانی کاردا یە‌ک کە‌س لە‌سەر ئامێری چاپ بیت، دە‌ک‌رێ ب‌لێن ئە‌م دە‌زگایە یە‌ک فەرمانی بۆ ئامێری چاپ هە‌یه، هە‌روه‌ها دروستە ب‌لێن ئە‌م دە‌زگایە کارێکی میکانیکی تیا‌دا، بە‌لام ئە‌گەر لە‌م دە‌زگایە بیست کە‌س هە‌بن هە‌ریە‌که‌ یان لە‌سەر ئامێری چاپ بن، ئە‌وا د‌ه‌لێن لە‌م دە‌زگایە‌دا بیست فەرمانی ئامێری چاپ و یە‌ک کاری ئامێری چاپ هە‌یه، چونکە ئەو ئە‌رکانە‌ی یە‌کێک لەو بیست فەرمانبەرە‌ پ‌ی ر‌ادە‌سپێ‌رد‌ریت، هاوشیۆه‌ی ئە‌وه‌یه بە هاو‌پیشه‌کە‌ی ر‌ادە‌سپێ‌رد‌ریت، بە‌جۆ‌رێک دە‌ک‌رێ ئە‌م بیست فەرمانبەرە‌ لە یە‌ک کاردا کۆ ب‌کە‌ینه‌وه.

* پيشه: واتا كۆمه لئيك كارى تارادهيك هاوبه شه له ئهركدا، بۆيه ههردوو كارى نووسهري ئاميزى چاپى كوردى و نووسهري ئاميزى چاپى ئينگليزى، پيشه ي (نووسين له سه ر ئاميزى چاپ) كۆيان ده كاته وه، به هه مان شيوه كارى مامۆستاي زمانى عه ره بى له قوتابخانه ي بنه ره تى و كارى مامۆستاي زمانى كوردى له قوتابخانه ي دوئاوه ندى، پيشه ي وانه وتنه وه به زمانى كوردى كۆيان ده كاته وه.

دوهم: كارامه يى چاوپيگه وتنى ميديايى:

چاوپيگه وتنى ميديايى به گرنگترين ههنگاو بۆ ميدياكار داده نريت، كه په يوه ندييه كى كۆمه لايه تى پيشه يى بينراوى روبه روه له نيوان ميدياكارو تاكه كانى كۆمه لگه، له كه شيكى ئارامى ده روونيدا كه متمانە ي ئالوگۆر له نيوان ههردوولا بالى به سه ردا ده كيشيت، به ئامانجى كۆكردنه وه ي زانيارى له پيناو تيشك خستنه سه ر كيشه يان رووداوه كه، واته په يوه ندييه كى هونه رى هه ستياره تيايدا كارلئيكى كۆمه لايه تى يان ئالوگۆر ي زانيارى و شاره زايى و هه ست و ئاراسته كان ئالوگۆر ده كريت، له ريگه يه وه پرسيار له هه موو شتيك ده كريت كه چالاكيه كى پيشه يى ئامانجداره نه ك گفتوگويه كى ساده، له ميانه يدا جهخت له سه ر يارمه تى كه سه كان ده كريت وه له خستنه روى خۆيان و تيروانينه كانيان.

جۆره كانى چاوپيگه وتنى ميديايى:

۱- چاوپيگه وتنى ته نيا كه سه ي ميديايى:

چاوپيگه وتن له نيوان ميدياكارو ته نيا يه ك كه سدا ده بيت، به شيوه يه كى راسته وخۆو روبه روو، ئامانج له م شيوازه له نزيكه وه ناسيني بيروكه و تيروانينه كانه لاي به رامبه ر، بۆئه وه ي تاك له م چاوپيگه وتنه سه ركه وتوو بيت، پيويسته به باشى گوي له به رامبه ر بگريت و، كار بۆ دوزينه وه ي هۆگرى و دۆستايه تيبه ك له نيوان ديداركه رو ديداركر او دا بكات.

۲- چاوپيځه وتی میدیایی به کرمل:

چاوپيځه وتن له گڼل ژماره يه کی زور له که سه کان ده کريت و، بابه تيکی ديار يکراو ده خريته پرو، بؤنه وهی له میانه ی چاوپيځه وتنه که گفتوگوي له سه ر بکريت، ثامانچ له م چاوپيځه وتنه زانینی ناستی توانای که سه کانه بؤ به دهنگه وه هاتنی نه وانی دیکه و، کارليک کردن له گڼل ژينگه ی دهوروبه رو زانینی تيروانينيان بؤ بابه تيکی ديار يکراو.

نمونه له باره ی زور خالی گرنګ يارمه تی میدياکار ددهات، له چاوپيځه وتنی میدياييدا سه رکه وتوو بيت:

۱- نه و خالانه ديار ی بکه که دته وي له باره ی که سه که روونی بکه يته وه له ياداشتانه مه يکدا بينووسه، پيش چاوپيځه وتنه که پيادا بچوره وه پاشان به دوا داچوونی بؤ بکه.

۲- سووربه له سه ر نه وه ی تيروانينیکی باش لای به رامبه ر جي به لیت، چونکه تيروانينه کانی سه رها زور جار به رده وام دهن.

۳- زاراهو وشه کان به شيويه کی ورد ه لېژيره، به تايبه تی نه گهر پيوستت به زاراهو يه کی بيانی هه بوو.

۴- له جولّه ناشيرينه کانی جهسته دوور بکه وه، وه ک راهه شاندي هه ر دوو قاچ يان نووشتانه وه ی هه ر دوو قول و دانانی له سه ر يه ک.

۵- سووربه له سه ر نه وه ی کاغزو قه له مت پڼ بيت، بؤ نووسینی هه ر زانيار يه کی گرنګ.

۶- پيوسته جلی گونجاو بپوشيت و باشتروايه قات له به ر بکه يت.

۷- ره چاوی نه وه بکه زور ريکپوش بيت و له وپه ری قوزيدا بيت.

۸- سوور به له سه ر نه وه ی ماويه کی باش پيش کاتی ديار يکراو، بگه يته شوینی چاوپيځه وتنه که.

۹- پيش چوونه ژووره وه به نه رمی له ده رگا بده.

۱۰- بڼ زياده روپی سلاو له و که سه بکه که دته وي ديداری له گڼل بکه يت، پاشان

دانیسه.

- ۱۱- له کاتی دیداره که دا با بزه یه کی نهرم به سیماته وه دیار بیت.
- ۱۲- هه ولبدده گوئ له هه موو وشه یه کی بچوک یان گه وره بگریت که که سه که ده یلنت، به ته ماشاگردنی که لوپه لی ژووره که به نمونه یان شتی دیکه سه رقالمه به.
- ۱۳- کار بۆ دووپا تکرده وه ی متمانه به خۆبوونت بکه، له له خۆبایی بوون و خۆنواندن خۆت دوور بگره.
- ۱۴- ریمتیکي هاوسهنگی دهنگ به کاربینه، به جۆریک بهرز یان نزم نه بیت و له قسه کردندا دوودلی نه بی.
- ۱۵- کاتیک ده ته وئ بپوئیت، له پیاکیشان به کورسی و میز یان هر شتیکی تر که له نووسینگه که دا هه یه خۆت بپاریزه، چونکه ئەمه تیروانینیکی خراب جی ده هیلت.

سازدانی میدیاکاران بۆ چاوپیکه وتن:

قوناغی یه که م/ پیتخشستی پیتشیینی واتیی:

که سه که ئاگادار ده کرتیه وه له باره ی شیوه و ناوه پوک و درئیژی ماوه ی چاوپیکه وتنه که و، رۆله کانی هه ریه که له جیبه جیکه ری چاوپیکه وتنه که و که سه که و، ئەگه ره کانی گه یشتن به بریاری ئه رینی و چون ئەم چاوپیکه وتنه له پرۆسه ی بریارداندا به کار ده هینیت.

قوناغی دووه م/ پیتخشستی تواناکانی چاوپیکه وتن:

جهخت له سه ر شیوازه کانی ده رخستی خود به شیوه یه کی کارا ده کرتیت، وه که: شیوازی له بهرکردنی پۆشاک، جۆری زمان، په ره پیدانی کارامه ییبه گونجاوه کانی په یوه ندیکردن و ده برپینی ئاراسته و تاییه تمه ندییبه کان.

قوناغی سییه م/ به کاره یسانی ریوشوینه کانی مه شقی کارا:

سه رکرده باشترین ریگه و شیوازه فه راهه مبووه کان هه لده بژیری، بۆ زیادبوونی توانای وه دیه یسانی ئەنجامی ویستراوو، به شیوه یه کی گشتی داوا ده کات شیوازی جوراوجور له جیاتی یه ک شیوازه به کار به یئیری وه ک (به نمونه یی کردنی رۆل

ببینی فیدباک له ریگه ی فیلمگرتنیکې فیدبۆ، گفتوگۆی بابه ته نووسراوه کان، مه شقی رهفتاری، ده کرئ پینج یان شه ش کاژیری مه شفقردن به که مترین راده ی پیویست دابنریت.

قونافی چوارهم/ ناماده کاری بۆ شوکی ره تکرده وه:

پیویست ده کات مامه له له گه ل نه گه ری ره تکرده وه ی که سه که بکریت، چونکه نه و چاوپیکه وتنی میدیابیت له گه ل ده کات.

نه و پرسیاره باوانه ی له وانه یه میدیاکار له زوربه ی چاوپیکه وتنه کاندایکات:

هه ندئ پرسیاره ی باو هه یه که زورجار له چاوپیکه وتندا ده خرینه روو:

- ۱- باسی خۆت و به هره و ئاره زوو ه کانت بکه؟
- ۲- پیش ئیستا له کوئ کارت کردوه؟
- ۳- ئایا له کاتی خویندندا کارت کردوه؟ بۆچی؟
- ۴- ئامانجه دوورو نزیک مه وداکانت چین؟ که ی و بۆچی ئه م ئامانجانته دانا؟
چۆن خۆت بۆ وه دیه تانیا ن ناماده ده که یته؟
- ۵- خۆت چۆن ده بینیت که پینج ساله کار ده که یته؟
- ۶- چه ز ده که یته له ژیا نندا چ کاریک بکه یته؟
- ۷- چۆن وه سفی خۆت ده که یته؟
- ۸- چی هانت ده دات یان پالت پیوه ده نیت بۆئه وه ی ئه و په ری تواناکانت پیشکه ش بکه یته؟
- ۹- چۆن سه ره که وتن ده ستنیشان ده که یته و هه لیده سه نگینیت؟
- ۱۰- نه و ده سه که وتانه چین وه ده ستت هیتاون و، هه ستی ره زامه ندی لات دروست کردوه؟
- ۱۱- نه و گۆرانکاریانه چین که چه ز ده که یته بیکه یته؟
- ۱۲- چۆن له ژیر فشاردا کار ده که یته؟
- ۱۳- چی له هه له کانتته وه فیر بوویت؟

۱۴- خاله به هیزو لاوازه کانت چین؟

۱۵- دوايين کتیب خویندبیتته وه چیه؟ ئه ی دوايين فیلم که تماشات کردبئ؟

۱۶- ئایا تو سه رکرده یه کی باشیت؟ نمونه یه که بهینته وه

۱۷- که سایه تیت چۆن پۆلین ده که ییت؟

سینهم: کارامه یی چاره سه رکردنی کیشه کان و بریاردان:

مه به ست له چه مکی چاره سه رکردنی کیشه کان، ئه و کۆمه له کرداره یه تاک ئه نجامی ده دات به به کارهینانی ئه و زانیاری و زانینه ی پیشتر فیری بووه، ئه و کارامه ییه ی فیری بووه بۆ زالبوون به سه ر هه لۆیسته که به شیوه یه کی باش، هاوکات پیتی شی ئاشنا نییه که به سه ریدا زال بیته و چاره سه ری بکات.

زۆر پیناسه بۆ چه مکی (کیشه) هه ن، کیشه هه روه ک (سمیت Smith) پیناسه ی ده کات: «هه لۆیسته یه تاک هه ول ده دات به دوا ی ئامرازی کارادا بگه ریت، بۆ زالبوون به سه ر هه ر ئاسته نگی که ریگر بیته له گه یشتن به ئامانجیکی به هادار». کیشه ش «هه لۆیسته یه ناتوانین به ده نگه وه هاتنی گونجاومان بۆی هه بیته، یان ئاسته نگی که نیوان ئیمه و جیه جیکردنی ئامانجه که دایه». به لام (چاره سه ر) بریتیه له «رزگار بوون له م ئاسته نگه یان شیوازی بیرکردنه وه، بۆ ده ربازبوون له واقیعی که نامانه وئ».

گرنگی فیربوونی توانای چاره سه رکردنی کیشه کان له کاری میدیاییدا:

- هه ندیجار کیشه کان له ژیا نی مرؤفدا زیاد ده بیته و که سیک نابینیتته وه هاوکاری بکات.

- هه ندیجار که سه که پیوستی به بریاردانی خیرا هه یه.

- هه ندیجار که سه که ملکه چی بریاری یه کلاکه ره وه و چاره نووسساز ده بیته وه و ناتوانیت بریاری له سه ر بدات، جگه له خوی.

بۆ ئه وه ی بزانیته کارامه یی چاره سه رکردنی کیشه کانت هه یه، ئه م رستانه ی خواره وه بخوینته ره وه، به رازی بوون یان نا رازی بوون بریاریان له سه ر بده:

ژیانی خۆیان بدهن و، وایان لښ بکات به سهر ئه و بارودوخ و ههلویتستانه دا زال بن، که پیایدا تیپه ده بن.

۵- شیوازی چاره سه رکردنی کیشه شیوازی که تاکی میدیایی دهخاته ههلویتیکی راسته قینه وه، بۆ که یشتن به باریکی هاوسهنگی زانین.

جۆره کانی کیشه:

(ریتمان) کیشه کانی له پینچ جۆردا کۆ کردۆته وه، به پشتبسته ستن به پلهی روونی زانیاری و ئامانجه کان:

- ئه و کیشه نهی زانیاری و ئامانجه کان زۆر به روونی دیاری ده کرین.
- ئه و کیشه نهی زانیاری و ئامانجه کان به روونی دیاری نا کرین.
- ئه و کیشه نهی ئامانجه کانی دیاریکراو و روونه، به لام زانیارییه کانی روون نییه.
- ئه و کیشه نهی ئامانچ و زانیارییه کانی روون نین.
- ئه و کیشه نهی وهلامی دروستیان ههیه، به لام ریوشوینه کانی پیوست بۆ گواسته وه له باری ئیستا بۆ باری کوتایی روونه نییه و، به کیشه کانی چاوکراوهیی ناسراوه.

ههنگاوه کانی چاره سه رکردنی کیشه:

چالاکسی چاره سه رکردنی کیشه کان چالاکیه کی هزری زانینه و به ههنگاوه لیکسی زانینی هزری ریزبه ندکراو و ریکخراودا له هزردا ده پوات، که ده شی ره گه زو ههنگاوه کانی به م چه شنه دیاری بکرین:

- ۱- ههستکردن به کیشه که: ئه م ههنگاوه خۆی له درکردنی ئاستهنگ یان له مپه ریکدا ده بینیته وه، که له بهردهم گه یشتن به ئامانجیکی دیاریکراو ریگره.
- ۲- دیاریکردنی کیشه که: سه رکردهی میدیاکار یارمه تی فرمانبهره که ده دات، له دارپشته وهی کیشه که به شیوهیه کی وردو دیاریکراو، به به کارهیتانی وشه ی وردو ئاسان و ئه و ره گه زانه له خۆده گریت که له ههلویتسته پیکهیتراوه که دا ههیه. واته

وہ سفکردنی بہ وردی، ئەمەش دەرفەتی دەدات ویتەئە سنوورەکەئە بکیشیت و ئەوہی لەوێتر جیای دەکاتەوہ.

کیشەش لە ریگەئە سئە ھۆکارەوہ دیاری دەکریت، کە یارمەتی تاک دەدات بۆ گەیشتن بە دیاریکردنیکێ ورد، ئەوانیش:

- ئەو ھۆکارانەئە پەئوہندیان بە خودی تاکەوہ ھەئە لەرپووی تیگەیشتنی تاک بۆ خودی خۆئە، بئێرۆکەکانئە، ھەست و بەھاکانئە.

- ئەو ھۆکارانەئە پەئوہەستن بەو ژینگەئەئە کیشەئەئە تیا روودەدات و، ئاستی چارەسەرپوونی کیشەئە و، پەئوہەستبوونی لەگەل تاکەکانئە دیکە و، ئاستی کاریگەرئە ئەوانئە دیکە، ھەرۆھەا کاریگەرپوونی ئەوان پئێ.

- ئەو ھۆکارانەئە بە خودی کیشەئە پەئوہەستن، لە رووی سروشتی کیشەو قەبارەئەئە.

ھەرۆھەا لە دیاریکردنی کیشەئە، پئوئستە فەرمانبەر ھەندئە پرسیار لە خۆئە بکات، چی وام لئ دەکات لەو بڕوایەدایم ئەمە کیشەئەئە؟ چۆن کارم لئ دەکات؟ ئەو شتانە چئیئە کە پئیشئینی روودانئە دەکەم ئەگەر کیشەئەئە بەردەوام بئیت؟ ھەستەم بەرامبەر کیشەئەئە چئیئە؟ پالئەرەکانم بۆ گۆرانکاری چئیئە؟ چی وام لئ دەکات لە گۆران بترسم؟ ئاستی متمانەم بە تواناکانم لەسەر گۆران چەندە؟ بئێرۆکەکانم لەبارەئە گۆرانکاری چئیئە؟

۳- شئیکردنەوہئە کیشەئە: خۆئە لە ناسئینی رەگەزە سەرەکئیئەکانئە کیشەئەئە ک لەلایەن مئدیاکار دەبئیتئەوہ، ھەرۆھەا دوورخستئەوہئە ئەو رەگەزانەئە کیشەئە لە خۆئە ناگرت.

۴- کۆکردنەوہئە داتائە پەئوہەست بە کیشەئەئە: خۆئە لە مەودائە دیاریکردنی مئدیاکار دەبئیتئەوہ، بۆ باشترین سەرچاوە فەرہامبەوہکان بۆ کۆکردنەوہئە زانیاری و داتاگان لە گۆرەپانئە پەئوہەست بە کیشەئەئە، لەوانەئە مئدیاکار زانیاریئەکان لە ریگەئە کتئب یان ئەندامانئە خئزانەوہ کۆ بکاتەوہ. بەھۆئەوہ تاک دەتوانئیت بئیر لە زۆرتترین چارەسەرۆ ئەلئەرنائئیف بکاتەوہ.

۵- پیشنیاری چاره‌سەری و ئەلته‌رناتیفه‌کان: مەبەست لە ئەلته‌رناتیف و چاره‌سەرییەکان وینە‌ی چاره‌سەری گریمانەییە، کە هەمیشە پشت بە چەند بەلگە‌یەکی لۆژیکی ئاشکرا یان لەناو کێشە‌کە دەبەستی، بە‌های ئەو چاره‌سەریانە‌ی تاکە‌کان پتی دەگەن پە‌یوەستە بە بە‌های ئەو زانیاری و شارە‌زاییانە‌ی هە‌یانە، هە‌روه‌ها پە‌یوەستە بە‌روونی گە‌نجینە‌ی زانین کە وەرگرتن و بە‌کارهێنانی ئاسانە و، تە‌وزیفکردنی بۆئە‌وه‌ی بە چاره‌سەر بگات.

۶- لیکۆلینە‌وه‌ی چاره‌سەرە پیشنیارکراوە‌کان بە‌شێوە‌یە‌ک جێبە‌جێ بکری و هە‌لبژاردنیکی باشت‌ریش بێ: لەم قۆناغە ئەو ئەلته‌رناتیفه دە‌خرینه ژیر تاقیکردنە‌وه‌وه کە حیسابی بۆ کراوه، بە‌مە‌به‌ستی لیکۆلینە‌وه‌ی، بە‌جۆریک ئەلته‌رناتیفه‌کە بە‌شێوە‌یە‌کی زمانە‌وانی ورد دادە‌پێژریتە‌وه‌وه، بە‌شێوە‌یە‌کی شیاو بۆ چاره‌سەر و هە‌نگاوی واقعی بۆ جێبە‌جێکردنی هە‌بیت. رۆلی سەر‌کرده‌ی میدیاکار خۆی لە یارمە‌تیدانی فەرمانبەر دە‌بینیتە‌وه، لە دیاریکردنی مە‌وعید و کات و چۆنیتی لیکۆلینە‌وه‌ی لە ئە‌نجامە‌کان.

۷- گشتاندنی ئە‌نجامە‌کان: ناوەرۆکی ئەم قۆناغە خۆی لە‌وه‌دا دە‌بینیتە‌وه، کە فەرمانبەر پینی گە‌یشتوو هە‌ ئە‌نجامە بە‌ده‌ست‌هاتوو هە‌کان لە‌ریگە‌ی تاقیکردنە‌وه‌وه ئە‌زموون، یان لیکۆلینە‌وه، ئەم ئە‌نجامە بە‌سەر ئە‌وه‌ بارانە دە‌گشتیت‌ریت کە هاوشیوه یان نزیکن لە‌گۆراوه‌کانی ئە‌لته‌رناتیفه‌کە، یان هاوشیوه‌ن لە‌پە‌یوە‌ندییە‌ باوه‌کان یان ئە‌وانە‌ی لە‌چوارچێوه‌ی ئە‌لته‌رناتیف یان گۆراودا لە‌خۆی دە‌گریت.

ئە‌وه‌ هۆکارانە‌ی بۆ‌شێوازی چاره‌سەرکردنی کێشە‌کان ئاستە‌نگن:

چە‌ندین هۆکار هە‌یه ئاستە‌نگن لە‌بەر‌ده‌م گە‌یشتن بە‌ چاره‌سەری گونجاو بۆ کێشە‌کە و، دە‌بیتە‌ هۆی بە‌ده‌نگە‌وه‌ هاتنی نە‌گونجاو، گرنگ‌ترین ئە‌وه‌ هۆکارانە‌ش بریتین لە:

۱- ئامادە‌باشی عە‌ق‌لی: ئە‌وه‌ ئامادە‌باشی‌یه‌ و‌ا دە‌کات تاک بە‌شێوازیکی دیاریکراو وە‌لام بداتە‌وه‌وه، ئاستیک بۆ‌گریمانە‌ پیشنیارکراوه‌کان دابنی و، ببیتە‌ هۆی پە‌یوە‌ستیوون بە‌ چاره‌سەری نە‌گونجاو سەر‌ه‌رای بێ‌کە‌لکبوونی.

- ۲- جیگیربوونی وهزیفی: ئاماژه به سووربوونی تاک دهکات به چاره‌سهره باوه‌کان.
- ۳- رایه‌پاندن: ئه‌وه‌ش به جیبه‌جیکردنی ئه‌و چاره‌سهریانه‌ی که دلتیا ده‌بنه‌وه له راستییه‌که‌ی.
- ۴- په‌یره‌و نه‌کردنی ریپازکاری له دیاریکردن و چاره‌سهرکردنی کیشه‌کان.
- ۵- دانانی کیشه له دهره‌وه‌ی چوارچیوه راسته‌قینه‌که‌ی.
- ۶- که‌مبوونه‌وه‌ی زانیاری یان خراب شیکارکردنی کیشه‌که.
- ۷- راگرتنی جیبه‌جیکردن یان پشتگوئ خستی به‌دواداچوون و هه‌لسه‌نگاندن.
- ۸- نه‌بوون یان سنووردارکردنی به‌شداری لایه‌نه په‌یوه‌ندداره‌کان.
- ۹- ترس له شکست و له نویبونه‌وه‌و ئالوگۆری هزره‌کان.

چاره‌م: کارامه‌یی به‌په‌یره‌بردنی کات بق میدیاکار:

به‌په‌یره‌بردنی کات «بریتییه له باشترین به‌کاره‌یتانی کات به‌مه‌به‌ستی وه‌دیپه‌یتانی ئامانجی دیاریکراو، ئه‌مه‌ش به‌پلاندانان و ریکخستن و ئاراسته‌کردن و به‌دواداچوون و هه‌لسه‌نگاندنی کارایانه‌ی چالاکی و ئه‌رکه‌کان له ماوه‌یه‌کی دیاریکراودا».

میدیاکار به‌دهست فشاریکی زۆری جیبه‌جیکردنی ئه‌رکه‌کانی ده‌نالیئت، ئه‌مه‌وا ده‌کات کارامه‌یی به‌په‌یره‌بردنی کاته‌که‌ی هۆکاریکی گرنگ بیت بق سه‌رکه‌وتن، بۆیه ده‌بیت باس له‌م کارامه‌ییه‌ بنه‌ره‌تییه‌ بکه‌ین.

به‌په‌یره‌بردنی کات، ئه‌و ریگه‌ و شیوازانه‌یه‌ یارمه‌تی تاک ده‌دات بق ئه‌وه‌په‌ری سوود بینین له‌ جیبه‌جیکردنی ئامانجه‌کانی و، خولقاندنی هاوسه‌نگی له‌ ژانیدا له‌ نیوان ئه‌رکه‌کانی و ئاره‌زوو و ئامانجه‌کانیدا.

له‌ نووسینه‌که‌ت ناوچه‌ی کار بق سح به‌ش دابه‌ش بکه:

به‌شی یه‌ک: گرنگترین به‌شه‌ و ئه‌و شتانه‌ی تیا داده‌نتی که به‌هایه‌کی به‌رزنی هه‌یه، وه‌ک ده‌فته‌ری تیبینییه‌کانت و زبڵدان و ئه‌و شتانه‌ی به‌رده‌وام پتویست پتیانه‌ و پتویست ناکات له‌سه‌ر کورسییه‌که‌ت هه‌سته‌یه‌وه‌ تاکو ده‌ستت بکه‌وئ، واته‌ به‌ ده‌ست

دریژ کردن ده توانیت به دهستی بیثیت.

به شی دوو: ئەو شتانهی تیا داده نریت که که متر پتویستت پینانه و ماوه یه ک جاریک پتویستت پینانه، وهک ته له فون و ئەو شتانهی پتویسته بوهستی یان له شت دریژ بکهیت تاکو بکه وینته دهستت.

به شی سئ: ئەو شتانهی تیا داده نریت که زۆر به کاری ناهیتی و پتویسته بۆی بچیت تاکو دهستت بکه ویت، وهک کتیب و هاوشیوه کانی.

هه ولبده هه جاریک دهستنیسانی بکهی، ئەو شتانه چیه که ده بی له هه به شینکی دابینی، بۆ نمونه ده مپووس، ئەگه له وانه بیت که زۆر به کاری دهینن، ئەوا له ناوچهی (۱) ی دابنی.

روژ = ۸۶۴۰۰ چرکه، له بهرچی ئەم کاته بۆ هه ندی خه لک بۆ به ریوه به ردنی ده زگای گه وره گونجاوه، که چی هه ندیکی دیکه ناتوانن هه ندی کاری ساده له و کاته ئەنجام بدهن؟ جیاوازییه که خۆی له کارایی قۆستنه وهی کاتدا ده بینته وه.

گرنگی ریکخستنی کات:

ریکخستنی کات پرۆسهی سوودبینینه له کاتی فهراهه مپوو و، به هه ره که سبیه دهسته به ربووه کان له لامان، بۆ وه دیهینانی ئامانجه گرنگه کان که له ژیانماندا هه ولی بۆ ده دهین، له گه ل پاریزگاریکردن له وه دهستهینانیدا. ئەو رینگه و ئامرازو ته کنیکانه یه که واده کات مروّف سوودی ته واو له کاته که ی وه ربگریت، له وه دیهینانی ئامانجه کانی و دروستکردنی هاوسهنگی له ژیانیدا له نیوان ئەرک و ئاره زوو و ئامانجه کاندا. گرنگی ریکخستنی کاتیش له م خالانه دا خۆی ده بینته وه:

- ۱- زیاتر دابه شکردنی کاره کان و روونتر کردنی که کاریگه ری زیاتری ده بیت.
- ۲- قوول کردنه وهی هه سترکردن به بهرپر سیاریتی.
- ۳- بوونی هه ماهه نگیه کی پینشو هخت له کاره کانیاندا.
- ۴- هاوکاریمان ده کات که سیناریۆی ئامانجه کانمان له داها توودا به ئاشکرای ديار بکه ین.

۵- دەبىتتە ھۆكاريك كه رىكخستىنىكى باش و نەرم و نيان له دەزگايەكە دروست بىت، تيايدا گۆرانكارى و نوپكارى روودەدات.

۶- كارمەندەكان كارەكانيان به باشترين شىواز ئەنجام دەدن.

۷- نزيكبوونەو و بەدواداچوون.

۸- رينمايى پۆزەتياقەنە دروست بكرى و ئەنجام ھەبىن به ماندوبوونىكى كەميش.

۹- دەبىتتە ھۆكاريك بۆ دەستپيشخەرى تاكەكان بۆ ھيتانەكايەى شتى نوئ.

ئەو كارانەى له رىكخستى كاتدا پارمەتى ميدياكار دەدات:

۱- رۆژانە پلان و ئامانجەكانت بخوينەو.

۲- تەكنىكە نوپپەكان بۆ رىكخستى كاتەكەت بەكار بەھتە.

۳- ھزرت چر بگەو و پەرتەوازەى مەكە.

۴- نووسىنگە و ژوورو ئوتۆمبىلەكەت رىك بخە.

۵- سەرکەوتن بە برى ئەو كارانە نىپە كە ئەنجامى دەدەيت، بەلكو بە مەوداى

كارىگەرى ئەو كارانەى بە شىوہىەكى ئەرىنى لەسەر دەوروبەرتدا.

۶- نەرم و نيانى لە جىبەجىكردى پلانەكەت.

۷- بىرۆكە و پلان و ئامانجەكانت تۆمار بگە.

۸- نائۆمىد مەبە. نائۆمىد مەبە. چونكە نائۆمىدى نزيكترين رىگەى بۆ شكست.

گوتوويانە: لە ھەلەكانم ئەوئەندە فىر دەبم، زياترە لەوہى لە سەرکەوتنەكانم فىرى

دەبم.

۹- پيشىنكارى (اولويات) لەنيوان كارەكانتدا بگە، واتە ئەو ھەلپۆزىرە كە دەزانىت

لە داھاتووتدا بەسوودە بۆت و بۆ خەلكى زيانبەخش نىپە.

۱۰- رۆژانە پلان و ئامانجەكانت بخوينەو.

جۆرەكانى كات:

- كاتى داھىتانانە:

ئەو كاتەى تايبەتە بە پرۆسەكانى بىرکردنەو و شىكردنەو و پلاندانانى داھاتوو و،

رىكخستى كارو ھەلسەنگاندنى دەسكەوتەكان و، لە چالاكىيە كارگىرپىيەكان پەپرەو

دهكړیت.

- کاتی ناماده باشی:

ئو کاته دهگه یه نیت که پیش دهسټپیکردنی کار یان چالاکیه که، نهگه ر به وردی و زیره کی بقوزریته وه ئه وا بهرهم زیاد دهکات.

- کاتی بهرهمه پتر او:

ئو کاته یه له جیبه جیکردنی ئه و کارو چالاکیانه دهخایه نریت، که له کاتی داهیتانه پلانی بۆ دانراوه و، له کاتی ناماده باشیدا ناماده کاری بۆ کراوه و، بۆ زیادبوونی کارایی قوستانه وه ی کات، پیویسته که سی کارگیری پرؤسه ی هاوسه نگی له نیوان کاتی خایاندر او له جیبه جیکردنی کاره که و، بهرهمه مهینانه که ی و له نیوان کاتی خایاندر او له داهیتان و ناماده باشی بکات.

- کاتی گشتی یان ناراسته و خق:

ئو کاته یه بۆ ئه نجامدانی چالاکی گشتی لاهه کی پیویسته، که کاریگه ری له سه ر دواپوژی ده زگاکه و په یوه ندیبه که ی به هی تره وه هه یه، وه ک په یوه سټبوون به دهسته و دامه زراوه و ناماده یی کارگیری سه رکرده بۆ کۆره کان، یان دهسته بهرکردنی بانگه پشستی تایبه ت به چالاکی دیاریکراو یان کردنه وه ی دامه زراوه گه لی دیاریکراو.

به فیرۆده ره کانی کات:

(ماکانزی و ریچارد) به فیرۆده ره کانی کات وا پیناسه ده که ن، هه موو ئه وانیه که ریگریت لی ده کات له وه دیه پتانی نامانجه کانت به شنیوه یه کی کاراو به هوی ئه مانه ی خواره وه دروست ده بن:

۱- له پلانداناندا: نه بوونی نامانج، پیشینکاری، پلاندانان، هه ولدان بۆ ئه نجامدانی زۆر کار له یه ک کاتدا، هه لسانگاندنی نا واقعی بۆ کات.

۲- له ریکخستندا: نه بوونی ریکخستنی که سی، دووفاقیه یی کۆشش، کاره کاغه زییه کان، رۆتین، خویندنه وه- که ره سه ته ی نه گونجاو، ئاسانکاریه مادیه نه گونجاوه کان، تیکه لکردنی بهرپرسیاریتی و ده سه لات، فره سه رکرده، سیسته میکی خراپ بۆ دۆسیه کان.

۳- له وهزيفه دا: زياده يان كه ميب له ژماره ي فه رمانبه ران، ئه وه فه رمانبه رانه ي پشت به كه سيكتير ده به ستن- فه رمانبه ره رانه هينرا وه كان، بب توانا- غايبون، دواكه وتن، ده ست له كار كيشانه وه.

۴- له ئاراسته كردندا: كه ميب پالنه ر، ريپيداني نا كارا، به شداري كردن له ورده كارييه روتينييه كان- كه مو كوري له هه ماهه نكي.

۵- له دروست كردني برياردا: داوا كردني ده سكه وتني هه موو زانياريه ك- دواخستن، دوودلي، برياري خيرا.

۶- له په يوه ندييه كاندا: كو بوونه وه كان، گه رمبي ياداشته ناوخوييه كان، په يوه ندييه زوره زياده كان، نارووني يان له ده سستاني په يوه ندي و ريتمايييه كان- نه بووني په يوه ندي.

۷- له چاو ديزيدا: پچراني په يوه ندي ته له فوني، نه توانيني وتني نا، كه ميب ريكتاري خودي، جيهيشتني كار به بي ته واو كردني، كاريگه رييه بينيني خه ريكته ره كان، دهنگه دهنگ، نه زانيني ئه وه ي له ده ورو به رت رووده دات، سه ردانكه ره له پره كان، زانياري ناته واو، زانياري دواكه وتوو، كه ميب ريكتاري خودي، له ده سستاني پيوه ره كان، سانسور، راپورته به دواواچووه كان- سانسوري زياد.

۸- ئاسته نكي ديكه: ته مەلي و دواخستن، له بير كردن، ئه مهش رووده دات چونكه كه سه كه ئه وه تومار ناكات كه ده يه وي ئه نجامي بدات، به مهش زور له ئه ركه كاني به فيرۆ ده چيت، په يوه ندي بريني ئه واني ديكه و، سه رقالبييه كانيان، كه له وانه يه گرنگ يان پيدا گير نه بي، ته واو نه كردني كاره كان، يان به رده وامي نه بوون له ريكتخستن به هزي ته مەلي يان بير كردنه وه ي خراب به رامبه ر ريكتخستن، خراب تينگه يشتني ئه واني ديكه ده بيته هزي كيشه گه ليك كه كاته كه ت هه لده لوو شيت.

پهجه م: كارامي مامه له كردن له گه ل مملاني له كاري ميديايدا:

هه موو په يوه ندييه ك له كرؤكي خويدا مملاني يان ريكنه كه وتن يا خود به رژه وه ندي ناكوك له خو ده گريت، مملاني كاتيک له په يوه ندييه كاندا په يدا ده بيت، كه ريگه له

کاری که سیک دهگیریت یان له گه‌ل کاری که سیک دیکه تیک ئالو ده‌بیت یاخود پیک داده‌دهن، له‌وانه‌یه مملانییه‌که له‌نیوان ئاره‌زووی که‌سه‌کان یان ریگه‌کانیان له گه‌یشتن بۆ ئامانجه‌کانیان بیت، یان پیویسته که‌سییه‌کانیان یاخود ئه‌و پیشبینیانه‌ی هه‌ندیکیان ئه‌وی دیکه‌یان به‌هۆکار له‌دروستبوونی مملانییه‌که‌ی پی تاوانبار ده‌که‌ن. مملانیکانیش له‌هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌کاندا هه‌یه (هاورپیان، هاوپیشه‌کان، په‌یوه‌ندییه‌ گه‌رم و گوره‌کان، هاورپیان‌ی کار، دراوسی...) له‌وانه‌یه ماوه‌یه‌ک جارێک له‌گه‌ل هه‌مان که‌س په‌یدا بیت، سه‌ره‌رای پیویستی مملانییه‌کان به‌لام هه‌ستیک لای زۆربه‌ی کۆمه‌لگه‌کان هه‌یه، به‌وه‌ی مملانی نیوان که‌سه‌کان کاری خراپه‌ و پیویسته‌ لێ دوور بکه‌وینه‌وه‌و، زۆربه‌ی خه‌لک له‌و بره‌یانه‌ی په‌یوه‌ندی باش ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ که مملانی تیدا نییه، هه‌ندیکی دیکه‌ وای ده‌بینن نه‌بوونی مملانی له‌ په‌یوه‌ندییه‌کاندا واته‌ تیکه‌ل نه‌کردن له‌ ژيانداو ساردی سۆزداری و نه‌خۆشی له‌ په‌یوه‌ندییدا.

مملانی له‌وانه‌یه هه‌ندی سوودی هه‌ین، له‌وانه‌:

- ۱- زیادبوونی مملانییه‌کان له‌ هۆشیاریمانه‌وه‌یه که کیشه‌کانمان پیویستی به‌ چاره‌سه‌ره‌، چونکه‌ له‌ سروشتی ئه‌و کیشه‌مانه‌ی روه‌پروومان ده‌بیته‌وه‌ وریامان ده‌کاته‌وه‌، لایه‌نه‌کانی مملانییه‌که‌ کین و، چون ده‌کرێ له‌گه‌لیدا مامه‌له‌ بکه‌ین.
- ۲- مملانی هانی گۆرانکاری ده‌دات، هه‌ندی کات هه‌یه پیویستمان به‌ گۆران هه‌یه، بۆیه پیویستمان به‌ کارامه‌یی تازه‌و چاککردنه‌وه‌ی داب و نه‌ریته‌کانی پیشترمان هه‌یه.
- ۳- مملانی هیزو پالنه‌رمان زیاد ده‌کات، له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل کیشه‌کاندا.
- ۴- وا ده‌کات مملانییه‌کانی ژیان به‌تام و چیژتر بیت، چونکه‌ مملانی‌هه‌زی به‌دواداچوونمان زیاد ده‌کات و ده‌بیته‌ مایه‌ی وروژاندنمان، له‌به‌رئه‌وه‌ی مشتومرو گه‌توگۆ کارلێککردنی نیوانمان به‌چیژ ده‌کات و، ده‌رفه‌تی بیزاری له‌ قسه‌کردن و کرداردا که‌م ده‌کاته‌وه‌.
- ۵- بریاره‌ باشه‌کان زۆرجار له‌ ئاکامی ناکۆکی و فره‌یی له‌ رای نیوان که‌سانی به‌رپرس له‌ بریاره‌کاندا دروست ده‌بیت، چونکه‌ ناکۆکی له‌ بیرورا بریارێک به‌ره‌م

دهیئتت که به باشی بیرى لى کراوته وه.

۶- مملاننى یارمه تیده ره له تیگه یشتنى ئه وهى تو له چ جوره که سانیکى، چیه وات لى دهکات تووره بیت و چیه دهترسینت و، ئه وشته گرنگانه سه بارهت به تو چیین، به هوى به ئاگابوونت له رایه کانت که له وانى دیکه جیاوازه، به هوى ئاره زووت بۆ بهرگری کردنت لى و، نهرمونینیت له هه موارکردنه وهت ده توانیت به شیوه یه کی باشتر له خوت تى بگهیت.

۷- مملاننیه کان ده کرئ له ژیر کاریگه رى فشاری روژانه په یوه ندی قول و به هیز بکات، چونکه به هوی وه ده کرئ تیگه یشتن و به هاکانى که سیک بۆ که سینکتر بگه نریت و، مه وداى پابه ندی هه ریه که یان به په یوه ندییه که.

له م بارانه شدا مملاننى ئه ریتى ده یئت:

۱- ئه گه ر په یوه ندی نیوانتان به هیزه وه، هه ریه که تان له گه ل ئه ویتر مامه له بکات یان کاری له گه ل بکات.

۲- ئه گه ر هه ردووکتان متمانه تان به یه کدی هه یه و یه کدیتان خوشده ویت.

۳- ئه گه ر توو لایه نى به رامبه ر له سه ر ئه نچامه کانى مملاننى رازى بن.

۴- ئه گه ر تواناو کارامه ییه کانى توو لایه نى به رامبه ر باش بى، ده توانن چاره سه رى مملاننیکانى داهاتوو بکه ن.

بۆیه کاتیک له گه ل لایه نیکتر به مملاننیه کدا تپه ر ده بیئت، پتویسته کار له سه ر ره چاوکردنى ئه مانه ی خواره وه بکه یئت:

- وه دبه یئنانى ئامانجه که سییه کانت، ئامانجه که سییه که ت له وانه یه زور گرنگ یان گرنگیه کی که مى هه بى.

- پاریزگارى له ئاستى په یوه ندییه کی باش له گه ل که سیکى دیکه دا، له وانه یه پتویستت به وه بیئت له ئیستا یان له داهاتوودا له گه ل که سیکى دیکه دا مامه له بکه یئت.

له و ستراتیژییه تانه ی ده کرئ بۆ مامه له کردن له گه ل مملاننى به کاربه یئریت، به م شیوه یه:

۱- كشانه وه (شيوازی كيسهل):

لهم ستراتيزيه دا كه سه كه بۆ شوينه كانى پيشووى دهكشيتته وه، كه به ته واوى خوى له مملانيه كه دور دهگريت، وهك چۆن كيسهل خوى بۆ هيلانه كهى دهكشيتته وه، له و كاته دا روبه رووى ئاستهنگيك دهبيته وه كه سه كه دهكشيتته وه و دستبهردارى ئامانج و پهيوه ندييه كانى دهبيت، به واتايه كيتتر له و پرس و پيوستيانه دور دهكه ويتته وه كه به هويه وه مملانيكه روودهدات و، له باره ي ئه و خهلكانه ي دهكرى مملاني بكن يان له گه ليان ناكوک يان كوک بن، ئه م كه سه له و بروايه دايه ئوميدىك له هه ولدان بۆ چاره سه ركردى مملانيه كه نيه، چونكه ئه و هه ست به كه موكوپى دهكات ههروهك له و بروايه دايه ئاسانتره كه له رووى جهسته يى و دهروونيه وه له مملانيه كه بكشيتته وه، له جياتى ئه وه ي روبه رووى بيته وه.

۲- ستراتيزيه تى ناچارکردن (شيوازی ماسى قرش):

ليزهدا كه سه كه هه ول ده دات به سه ر كه سىكى ديكه دا زال بيت له ريگه ي ناچاركردى تاكو چاره سه رييه كانى ئه م بۆ مملانيه كه په سندن بكات، ليزهدا وهديه تانى ئامانجه كه بۆ كه سه كه پيشينه يه كى ره هايه، به لام پهيوه ندييه كهى به كه سه كهى تر گرنگى نيه، چونكه كه سه كه هه ول ده دات ئامانجه كه وه دى به نيتت، جا ئامانج يان ريگه كه هه رچيه ك بيت و، ئه و به پيوستيه كانى ئه وانى ديكه وه پهيوه ندار نيه و، پى گرنگ نيه ئايا خه لك شيوازه كه يان پى خوشه يان نا، چونكه ماسى قرش له ريگه ي رهفتاره كانيه وه پيوايه مملانيه كان كه سىكى براوه و يه كىكى دؤراوئيش هه يه، پاله وان و قوربانى بوونى هه يه، چونكه بردنه وه هه ستيك به دهسكه وت و شانازى به و كه سانه ده به خشيت و، ئه وان به ئامرازه كانى هيرشكردن هه ولى قازانج و وهديه تانى ئامانجه كانيان ده دهن.

۳- ستراتيزيه تى خوشکردن (ورچى ميه ره بان):

ليزهدا پهيوه ندييه كه زور گرنگه له كاتيكدا وهديه تانى ئامانجه كه سيبه كان كه م به هاتر دهبيت يان هه ر به هاي نيه، كه سه كه هه موو هه ولىك ده دات تاكو له لايه ن خهلكانى تره وه په سندرکراو و خوشه ويست بيت، كه سه كه له و بروايه دايه پيوسته

له مملانی خو دور بگریت، تاكو خوی بگونجیتیت و بؤئوهوی له لای ئهوانه وه په سندرکاو بیت، چونکه گفتوگوکردن له باره ی مملانیوه په یوه نډیبه که ویران دهکات و، له بهر بهر ژه وهندی په یوه نډیبه که و دروشمه که ی که سه که ده سته بر داری ئامانجه کانی ده بیت، به م شیوه یه: ئامانج و پتویستییه کانم له بیر ده که م، ئه وهی ده ته وئ وده سته بیته بؤئوهوی منت خو ش بوئ.

۴- ستراتیژی ته سازشکردن (ریوی):

لیره دا که سه که به شیوه یه کی هاوسه نگر با یخ به ئامانجه کانی و په یوه نډیبه کانی له گه ل ئه وانی دیکه ددهات، ئه و وهک ریوییه با یخ به سازش ددهات و هه ولی بؤ ددهات و، ده سته بر داری به شیک له ئامانجه کانی ده بیت و شیواز گه لی قه ناعه تپیکردن به کار دهینیت، بؤئوهوی ئه وانی دیکه ده سته بر داری به شیک له ئامانجه کانیان بن، ئه و هه ول ددهات له گه ل که سه که ی تر چاره سه ریگ بؤ مملانی بدوزنه وه، که هه ر که سیک شتیک وده ست دینی (زه مینه ی هاوبه ش له نیوان دوو تیروانی نی توند ره وو لیک دور)، لیره دا که سه که ئاماده یی تیا به قوریانی به به شیک له ئامانجه کانی و چهند به شیک له په یوه نډیبه که ی بدات، بؤ دوزینه وهی ره زامه نډیبه ک بؤ بهر ژه وهندی هاوبه ش که به که سه که ی تر په یوه سته دهکات.

۵- ستراتیژی ته هاریکاری (سه گی مالی):

به لاته وه گرنگه کاتیک له مملانی ئامانجه کانتدا بیت و په یوه نډیبه که ت زور گرنگه، چونکه ئامانجه کان و په یوه نډی هه مان به هایان هه یه که به هایه کی بهرزه، ئه و که سانه ی هاریکاری به کار دهینن، وا ته ماشای مملانییه که ده که ن وهک کیتشه یه ک که ده بیت چاره سه ر بگریت، بؤیه هه ولده دن و شیوازی جوړاوجور به کار دهینن، تاكو بگه نه چاره سه ریگ که ئامانجه کانیان و ئامانجی که سانی دیکه وه دی بهینن، هه روهک له و بروایه دان ده کری مملانی له ریگی سووککردنی گرژی نیوانیان په یوه نډیبه که باش بکات و، ئه وان گفتوگوی ئامانجدار بؤ دیاریکردنی کیتشه که به کار دهینن، پاشان ده ست به دروستکردنی ئه لته رنتیف ده که نه وه و، ئه لته رناتیفیک جینه جی ده که ن که له سه ری ریگ ده که ون، بؤیه ده بینیت له م شیوازه دا چاره سه ریبه کان لایه نه کانی

ململانییہ کہ رازی دہکات و پھیوہندییہ کیش به بهیزی دهیلتیته وه، چونکه ئه وان به که متر له دوزینه وهی چاره سه ریک رازی نابن، که ئامانجه کانیاں و ئامانجی خه لکانی دیکه وه دی بهینیت، هه روه ها ته نانهت رازی نابن چاره سه ر بدوزنه وه که گرژیی که م بکاته وه وهستی نه رینی نه هیلتی، ستراتیژی ته پینجهم هه ندی جار به ستراتیژی ته بونیات یان ئه رینی ناوده بریت.

**به‌شی ده‌یه‌م
سه‌ر‌کردایه‌تی و کار‌گی‌ری
له‌ ده‌رووناسیی میدیادا**

بهشی دهیەم

سەرکردایەتی و کارگێڕیی لە دەروونناسی میدیادا

سەرکردایەتی:

دەکرێ سەرکردایەتی وا بناسین «رهفتاریکه تاك نهجامی دەدات، کاتیک چالاکی کۆمه‌له‌یه‌ک به‌ره‌و ئامانجیکی دیاریکراوی هاوبه‌ش ئاراسته‌ ده‌کات». هه‌روه‌ها «پروۆسه‌ی بزواندنێ کۆمه‌لیک خه‌لکه‌ به‌ ئاراسته‌یه‌کی دیاریکراو و پلان بۆ دانراو، به‌ هاندانیان بۆئوه‌ی به‌ ویستی خۆیان کار بکه‌ن».

(هیس) و هاوڕییانی پینانویه سەرکردایەتی «چالاکی و کاراییه‌که، کاریگه‌ری له‌ ره‌فتاری ئه‌وانی دیکه‌ وه‌ک تاك و گرووپه‌کان ده‌کات، به‌ره‌و وه‌دیه‌ینانی ده‌سکه‌وت و ئامانجه‌ ویستراوه‌کان». که‌واته‌ سەرکردایەتی ده‌سکه‌وت و کاریگه‌رییه‌ له‌ سەرکردایه‌تیکراوان یان ئه‌وانه‌ی روبه‌پرووی ئامرازه‌ جیاوازه‌کانی میدیا ده‌بنه‌وه، بۆئوه‌ی ئامانجه‌ ویستراو و داواکراوه‌کان وه‌دی به‌یتریت.

سەرکردایەتی ته‌نیا گرتنی شوینتیک یان پۆستیک نییه، یا ئه‌وه‌ نییه‌ ته‌نیا ئه‌رکیک بیت، یاخود فه‌رمانکردن به‌سه‌ر یه‌کیک، به‌لکو ئه‌وه‌یه‌ چۆن له‌دلی خه‌لک جی بکه‌یته‌وه، ئه‌وه‌ش له‌ریگه‌ی قه‌ناعه‌تکردن و کاریگه‌ریکردن له‌سه‌ریان و ئه‌وانیش متمانە‌ی پێ بکه‌ن. کرۆکی سەرکردایەتی کاریگه‌رییه، له‌ ده‌سه‌لاتی ره‌سمی حوکم ده‌که‌یت، به‌لام له‌ سەرکردایەتی کاریگه‌ریت له‌سه‌ر عه‌قل و هه‌ست و سۆز هه‌یه، باشتر وایه‌ هه‌ردروک تیکه‌ل بکریت. سەرکردایه‌تیکردن له‌سه‌ر تۆقاندن و ترساندن دروست نه‌بووه، به‌لکو کاریگه‌ری سەرکرده‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ ئامانجه‌کان. کاریگه‌ری سەرکردایەتی دوو سه‌ره‌یه، شت ده‌ده‌یت و شتیان لیوه‌رده‌گریت.

سەرکردایەتی سه‌رکه‌وتووش خه‌لک به‌و ئاراسته‌یه‌ ده‌بزوینیت که‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان له‌ مه‌ودایه‌کی دووردا وه‌دی بیتنی، سەرکردایەتی رۆل و پروۆسه‌یه‌کی هه‌یه‌ ئامانجی کارتیکردنه‌ له‌وانی دیکه‌ و، که‌سی سەرکرده‌ش ئه‌وه‌یه‌

پینگیه کی دیاریکراو له گرووپه که ده بیت، چاوه پروانی لئ ده کریت کاره که ی به ریکوپیکی راببه پینیت.

سه رکرده:

وشه ی سه رکرده (Leader) مه به ست له و که سه یه خه لکی ناراسته و رینوینی ده کات، واته په یوه ندییه که هیه له نینوان که سیک که ناراسته ده کات و که سانیکی دیکه که ئەم ناراسته یه په سند ده که ن، ئەم چه مکه ش پرۆسه یه کی پینگه یشتووه، هه ردوو لایه نی که سیکه ناراسته ده کات و رینوینی ده کات و ئەوانی دیکه ئەو میدیایه و هه رده گرن که ئامانجی و هدیپتانی مه به سته گه لی دیاریکراوه.

سه رکرده کۆمه لیک خاسیه ت و کرداره، کاروباری خه لک به رینوه ده بات و به شیوه یه کی باش و سه رکه وتوو سه رپه رشتی ده کات، له گه ل ئەوه شدا سه رکرده یه تی ئەرکیکی زۆر گرنک و کاریگه ره له به رینوه بردنی کاروباری ده زگاگان به تاییه تی ده زگا راگه یاننده کان، که به رده وام ده بیت ئەرکیان داهیتان و نوپکاری له خو بگری، بۆئه وه ی له کاره کانیاندا سه رکه وتوو بن، له پیشکه شکرده نی خزمه تگوزاری و خزمه تکرده نی هاوولاتیان، پیش خه لک و ده زگای دیکه بکه ون.

سه رکرده ده توانیت به باشترین شیواز بۆ ئامانجه که ناراسته ی خه لک بکات. که شتیک رووده بات سه رکرده دینه ناو ورده کارییه کان و هه ولی چاره سه رکرده نی کیشه کان ده بات. ده سترۆیشتنی که سایه تی مانای ئەوه نییه ده سه لاتی ره سمی نییه، به لام هه ولده بات ده سه لاته ره سمییه که له گه ل شاره زایی خۆی تیکه ل بکات.

سه رکرده ش ئەو که سه یه که لینی چاوه پروان ده کریت رۆلکی کاریگه ر بیینیت، له دیاریکردن و هدیپتانی ئامانجه کانی گرووپه که. سه رکرده ی سه رکه وتوش ئەوه یه که گرووپه که به ره و لایه کی دروست به ته وای ناراسته ده کات، نه ک ئەو که سه بیت خۆی ده ربخات بۆئه وه ی سه رکرده ی خه لک بیت.

له خه سه لته کانی سه رکرده یه تی کارگیری: خواست و گورو تین، میتودیتی بیرکرده وه، میشک کراوه یی، متمانته به خه لک هه بیت، شه فافیه ت، ده سته پیشخه ری،

هاوسهنگی دهروونی، متمانه بهخۆبوون، توندوتوولی و جدی بوون، گویرایهلی و خۆشهویستی، راستپهوی، سهراستی.

هه‌ندێ تهکتیک هه‌ن بۆ کاریگه‌ری له‌سه‌ر خه‌لک، له‌وانه:

- هه‌لسوکه‌وتت نمونه‌یی بیت.
- روون و راسته‌وخۆ به.
- واقیعی و خۆشه‌ویست به به.
- ببه‌خشه و وه‌ریگه‌.
- نابیت هه‌موو گالته‌یه‌ک بکه‌یت.
- ریگه به کارمه‌ندان بده کار بکه‌ن واته با هه‌ست به خۆیان بکه‌ن.

په‌هنسییه‌کانی سه‌رکرده‌یه‌تی کارا له‌ میدیادا:

ئهو په‌هنسییه‌یه‌ی سه‌رکرده‌یه‌تی له‌لایه‌ن سه‌رکرده‌ی میدیاکاره‌وه ره‌چاو ده‌کریت له سه‌رکرده‌یه‌تی کردنی ده‌زگا میدیاییه‌که‌ی، بۆئهو‌ی سه‌رکرده‌یه‌تییه‌که‌ی کارا بیت:

۱- په‌هنسییه‌ی تیگه‌یشتنی خود:

واته میدیاکار له‌ خۆی تی بگات و لایه‌نه‌کانی که‌م و کورتی و هینزی خۆی ده‌ستنیشان بکات، بتوانیت کۆنترۆلی بکات و، کۆنترۆلی هه‌ر ره‌نگدانه‌وه‌یه‌کی نه‌رینی بکات که له‌سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌که‌ی له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی کاردا دروست ده‌بیت.

۲- په‌هنسییه‌ی به‌شداریکردن:

واته سه‌رکرده‌ی میدیاکار سوور بیت له‌سه‌ر ئهو‌ی گرووپه‌که له‌ پلاندانان، جیبه‌جیکردن، هه‌لسه‌نگاندن و به‌دواداچوون هۆشیارانه به‌شداری بکات، چونکه ئه‌مه به‌شدار ده‌بیت له‌ پالپشتیکردنی په‌یوه‌ندییه‌ی مروییه‌کانی نێوان خۆی و ئه‌وان و، له به‌رزکردنه‌وه‌ی گیانی وره له گرووپه‌که و، په‌یوه‌ندی هاوبه‌شی گرووپه‌که به‌هینز ده‌کات و ئینتیما‌ی ئه‌ندامان به‌رزتر ده‌کاته‌وه.

۳- په‌هنسییه‌ی درککردنی رۆل:

واته سه‌رکرده‌ی میدیاکار درک به رۆل و ئه‌رکه‌کانی و ئهو به‌رپرسیاریتیانه بکات

له ئەستۆیەتی، بەو پێیەکی سەرکردەییەکی میدیاکارەو بەستتەووی ئەمە بە ئامانجە پەرەردەییەکان، بەشیوەیەکی لە پالپشتیکردنی تواناکەیی لە پلانداانی ئامانجدار بەشدار بیت.

٤- پره‌نسیی هۆکاره دیاریکراوه‌کان و هۆکاره ئاسته‌نگه‌کان:

واته سەرکردەیی میدیاکار ئاگاداری هۆکاره دیاریکراوه‌کان بیت بۆ جێبه‌جێکردنی بەرنامه‌ی میدیایی، هه‌روه‌ها ئەو هۆکارانه‌ی ئاسته‌نگیشن بۆی، بۆئەو‌ی سەرکه‌وتنی بەرنامه‌که ئاسان بکات.

٥- پره‌نسیی گیانی وره‌:

واته سەرکردەیی میدیاکار هه‌ول بدات گیانی وره‌ بەرزیی لای هه‌موو ئەندامانی گرووپه‌که‌ بدۆزیتەوه‌، بۆئەو‌ی هه‌ریه‌که‌یان هه‌ست به‌ به‌رپرسیاریتی له‌ سەرکه‌وتنیدا بکەن.

٦- پره‌نسیی ئاگاداربوون له‌ ژینگه‌:

واته پێویسته‌ سەرکردەیی میدیاکار به‌ ته‌واوی ئاگادارو شاره‌زای ئەو ژینگه‌یه‌ بیت که له‌ چوارچێوه‌یدا کار ده‌کات، به‌ شیوه‌یه‌کی بابەتی ته‌واو ئاگای له‌ پێوه‌رو رێنمايه‌کانی بیت.

٧- پره‌نسیی پێشه‌نگ و رێبازی شاراه‌:

واته سەرکردەیی میدیاکار نمونه‌ی پابه‌ندی بیت و، ئینتیمای پابه‌ندبوون به‌ یاساو سیسته‌م و رێنمايه‌کان و، به‌ ئامانجه‌ میدیاییه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌ مرۆپیه‌کان رینوینی بکات له‌ کارلیک کردن له‌ گه‌ل ئەوانی دیکه‌.

٨- پره‌نسیی ده‌سه‌لاتی سەرکرده‌یی به‌رامبه‌ر ده‌سه‌لاتی سەرکرده‌:

واته پشته‌بسته‌نتی سەرکردەیی میدیاکار به‌و ده‌سه‌لاته‌ی له‌ ئەزموون و زانین و په‌یوه‌ندییه‌ مرۆپیه‌کان سەرچاوه‌ی گرتوه‌، نه‌ک له‌ یاساو سه‌نته‌ره‌وه‌، بۆیه‌ وای لێ ده‌کات توانامه‌ندتر بیت له‌ کاریگه‌ری له‌ ئەندامانی ئەو کۆمه‌له‌یه‌ی کارلیکی له‌ گه‌ل ده‌کات.

جياوازی نئون سهرکردايه تی و کارگيری:

دهکری جياوازی نئونيان به م شيوه کورت بکينه وه:

۱- سهرکردايه تی بايه خ به داهاتوو ديدات، به لام کارگيری جهخت له سهر دهسکوت و ئاست له ئيستادا دهکات.

۲- سهرکردايه تی بايه خ به ئاراسته ستراتيزييه کان ديدات، به لام کارگيری زورجار جهخت له سهر پيوهره چه ندييه کان دهکات وه.

۳- سهرکردايه تی شيوازی پيشهنگ په يره و دهکات، به لام کارگيری بايه خ به چاره سهرکردنی کيشه کانی کارکردن ديدات.

۴- سهرکردايه تی گرنگی به مه شق ديدات، به لام کارگيری جهخت له سهر ئاست دهکات وه.

۵- سهرکردايه تی کارکردن له گهل کارمندان به رۇحيه تی تیم، به لام کارگيری بايه خ به ياساو سيسته مه کان ديدات.

۶- سهرکردايه تی جهخت له سهر په يوه ندييه مرويه کان دهکات وه، به لام کارگيری به کارهينانی دهسالات.

۷- سهرکردايه تی ره چاوکردنی کارمندان و پيداويستيه کانينان و بارودۇخی تاييه تيان، به لام کارگيری لاوازی بايه خدان به کارمندان.

بۆيه ميدياکار کاتيک له گهل فه رمانبه ره کانيدا مامه له دهکات، دهبيت سهرکرده بيت نهک به رپيوه بهر.

جۆره کانی سهرکردايه تی ميديا:

دابەشکاری جۆراو جۆر بۆ جۆره کانی سهرکردايه تی ههيه، دابهشکردنیکی باو ههيه که سهرکردايه تی بۆ سنی جۆری سهرهکی پۆلین دهکات، (کیرت لیقین) چهشنه کانی سهرکردايه تی ميديایی به م جۆره دیاری کردوه:

۱- سهرکردايه تی دهسه لاتخوازی: سهرکردهی ميدياکار به تهنيا بريار ديدات.
۲- سهرکردايه تی ديموکراتی يان به شدار: سهرکردهی ميدياکار به ئاره زوومه ندى

و بپوا پښ هينان كار دهكات و، هاني ئه ندامان ديدات بپياره كه بدن.

۳- سهر كړدايه تي ئاراسته نه كراو يان ئاژاوه گيږي: سهر كړده ي ميدياكار ده سته برداري ده سه لاتي بپياردان ده بيت و ده چي ته ئاستي راويزكاري گرووپه كه، ئيتر به شيويه كي راسته وخو كو نترولي ئه ندامان ناكات و، هه ول نادات به ناراسته وخو كار بكاته سهر يان، ئه مه ش شيوازيكي كړده يي بو سهر كړدايه تي نيه، چونكه هاني هه لاتن له بهر پرسياريتي ديدات.

ليږده را روونكردنه و هيه ك بو شيوازه كاني پيشووي سهر كړدايه تي ميديايي ده خه ينه پروو:

هو كاري به راورد سهر كړدايه تي ديموكراتي (قه ناعه تپيكره) ي ميديايي سهر كړدايه تي دكتاتورى (سهر كوكتار يان ده سه لاتخوازي يان ئوتوكراتي) ميديايي سهر كړدايه تي سهر به ستي (ئاژاوه يي يان گيږه شيويني)

كه شي كومه لايه تي - پيوستيه كاني سهر كړده و ئه ندامان تير دهكات.
- له نيو تاكه كاندا ريزگرتي هاوبه ش هه يه.
- سياسه ته كان له ئه نجامي گفتوگوي به كومه ل ديارى ده كرين. - دكتاتورى، ده سه لاتسه پيني.

- ئيستيدادى ئوتوكراتي
- په يوه ندى نيوان سهر كړده و ئه نداماني به زور دروست ده كريت. - پشيوويه، ئه نداماني گرووپه كه و سهر كړده ئازاديه كي رها يان به بڼ ريككاري هه يه.
سهر كړده - له گفتوگو به كومه له كاندا به شداره و هاني ئه ندامان ديدات گفتوگوو هاوكاري بكن.

- ئازادى دابه شكردى كار له نيوان تاكه كاندا بو گرووپه كه به جڼ ديليت.
- هاني ره خنه گرتي خودى ديدات. - خو ي به ته واوى شته كان ديارى دهكات و هه نگاوه كاني كار كړدن و چالاكيه كان ده ستنيشان دهكات.
- جوړى كار بو هر كه سيك ديارى دهكات.

- فرمانی زور دهردهکات که پنجهوانه‌ی ویستی گرووپه‌که‌یه.
- هم‌میشه به‌جینی سه‌رنجی گرووپه‌که ده‌مینیت‌ه‌وه. - بیلايه‌نه، مه‌گر به جدی نه‌بیت دهنه بجوکتترین به‌شداریشی نابیت.
- په‌ته‌که به به‌ره‌لایی بۆ تاک و گرووپه‌که به‌جی ده‌هیلیت.
- هه‌ول نادات بۆ باشکردنی کار.
- پیا‌ه‌لدان و سه‌رکونه ناکات.
- تاکه‌کان - هه‌ریه‌که‌یان هه‌ست به گرنگی به‌شداریه ئه‌رینیه‌که‌ی له کارلینکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کات.
- ئازادی هه‌لبژاردنیان بۆ دهره‌خسینتی.
- ئه‌مانه زیاتر چه‌زیان له کارکردنه.
- هه‌ریه‌که‌یان به‌پنی تواناکانیان سوودیان لی ده‌بیریت.
- گرووپه‌که پیکه‌وه به‌ستوترن. - کاره‌که‌ی هه‌نگاو به هه‌نگاو جیته‌جی ده‌کات، به‌شیوه‌یه‌ک نازانن هه‌نگاوی دواتر یان پلانه‌که به‌ته‌واوی چیه.
- ئازادی هه‌لبژاردنیان بۆ هاو‌پییانی کار نییه، به‌لکو سه‌رکرده کارو هاو‌پییانی کار ده‌ستنیشان ده‌کات. - هاو‌پییان و هاو‌پیشه‌کانی به ئازادیه‌کی ته‌واو کار هه‌لده‌بژیرن.
- جیته‌بشتنی سه‌رکرده بۆ شوینه‌که‌ی یان ئه‌گه‌ر لابرا - به‌ره‌م و کار به ئاماده‌نه‌بوونی وه‌ک ئه‌وه ده‌بیت که ئاماده بووبیت. قه‌یرانینکی توند رووده‌ات که ده‌بیته هۆی هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی گرووپه‌که یان دابه‌زینی گیانی وه‌ه. به‌ره‌م به‌بی ئاماده‌بوونی مادی ده‌بی یان زۆر که‌متره له‌وه‌ی خۆی له‌وی بووبیت، به‌پنی بارودۆخی کارلینکی کۆمه‌لایه‌تی.
- ره‌فتاری کۆمه‌لایه‌تی - به‌وه جیا ده‌کریته‌وه که هه‌ست به متمانه‌یه‌کی ئالوگۆرو خۆشه‌ویستی له‌نیوان ئه‌نداماندا هه‌یه له‌گه‌ل سه‌رکرده‌دا.
- هه‌ست به سه‌قامگیری و لیپرسینه‌وه‌و ئارامی ده‌روونی تیدا‌یه. - به‌وه جیا ده‌کریته‌وه که گیانی شه‌رانه‌گیزی و ره‌فتاری تیکده‌رانه و، زۆری گفتوگۆ یان

ملکه چکردن و نهرینی و که موکوپری پیوه دیاره.

- تاکه کان ههست به که موکوپری دهکەن و زیاتر پشت به سەرکرده دههستن و،
ریایی و مهاریی بۆ سەرکرده زیاتر دهبن. - متمانەیی ئالوگۆرو خوشهویستی لهنیوان
تاکهکاندا لهگەل سەرکرده مامناوهنده.

- بیزاریی و دلەپراوکی به ئاستیکی مامناوهند.

ئەو ھۆکارانەی شیوازی سەرکردهی میدیاکار دەستیشان دەکات:

ئەو ھۆکارەیی لەسەر ئەو بنەمایە شیوازی سەرکردهیەتی بونیات دەنریت،
کەسایەتی سەرکردهو ئەوھی حەزی لینیەتی له دەسهلاتخوازی یان ئازادییخوازی،
هەر وھا هەندێ ھۆکاری دیکە که شیوازی سەرکردهیەتی دیاری دەکات:

۱- ھۆکاری تەمەن: لەوانەییە باشتر بیت شیوازی سەرکەستی بگیریته بەر، که
لەسەر بنەمای ئازادی کارکردنە لهگەل بەسالاچوواندا، لهکاتیکیدا شیوازی ئوتوکراتی
بۆ تەمەن بچوکهکان گونجاوتره.

۲- ھۆکاری رەگەز: لەوانەییە باشتر بیت شیوازی ئوتوکراتی لهگەل نیرەکان و،
شیوازی دیموکراتی یان سەرکەستی لهگەل مێیەکاندا بەکاربیت.

۳- ھۆکاری ئەزموون: دەکرێ شیوازی دیموکراتی یان سەرکەستی لهگەل
ئەنداماندا بەکاربیت، ئەوانەیی ئەزموونیککی زۆریان هەیه، لهکاتیکیدا لەوانەییە باشتر
بیت شیوازی ئوتوکراتی لهگەل ئەوانە بەکار بیت که تازه دەستیان به کار کردوو.

۴- ھۆکاری کەسیتی: شیوازی دیموکراتی لهگەل کەسێک بەکەلکە که هاریکار
بیت و بیرکردنەوھی بەکۆمەلیانەیی هەبیت، بەلام شیوازی ئوتوکراتی لهگەل کەسێکی
شەپانگیزی بەکەلک دیت و، شیوازی سەرکەستی لهگەل ئەو کەسایەتیانە باشه که
رەچەییەکی تاکرەوییان تێدایه، وەک گۆشەگیرەکان که حەز دەکەن بەتەنیا کار بکەن
و رکیان له پەيوەندیکردنە به کەسی دیکەوه.

۵- را نەهاتن لەسەر شیوازی دیموکراتی: نەتوانینی ئەندامان بۆ کارکردن له
کەشیککی دیموکراتی، لەوانەییە پێویست به بەکارهێنانی شیوازی ئوتوکراتی بکات.

خەسلەتە كەسىپەكانى سەركردهى ميدياكار:

پيشينهكان لىستىكيان داناوه كه ژماره يەك خەسلەتى سەرەكى كەسىپى سەركردهى كۆمەلەى لەخۆگرتووه، بریتين لەوہى: ھاوسەنگ بىت، تواناى جياكردەنەوہى ھەبىت، خاوەن منى بەھىز بىت، لە دلەپراوكىيى زياددا ياخى بىت، خەيالئى ھەبىت، تواناى پيشىنى ھەبىت، ھاوسۆز بىت، ھەزى لە يارمەتيدانى خەلك بىت ھەروەھا تواناى بەرگەگرتنى شكستى ھەبىت.

دەكرئ ھەندئ كەس مشتومر بكن بەوہى خەسلەتەكان بۆ ھەر سەركردهىكى ميدياكار پيويستن. ئەمە راستە، بەلام سەبارەت بە سەركردهى ميدياكار، ئەوا ئەم خەسلەتە كەسىپانە لە دەزگا گەورە ميديايبەكان گەورەترو گرنگترە، چونكە سەركردهى ميدياكار پيويستى بەوہى لەو كاتە بۆ يەك كەس دەربكەويت، لەكاتىكدا پرۆسەى مامەلەكردن لەگەل ژمارەيەك لەو كەسانەى لەھەمان كاتدا ھەن، سەركردهى ميدياكار دەكرئ بە بەرھەنگارى و دژايەتیبەكى كراوہو، گۆپين و، پشت پى بەستن روبەپرووى بىتەوہ.

ھەموو ئەمانە لە تەنھا يەك كەسەوہ نيبە بەلكو لە چەند كەسىك و لەھەمان كاتدايە. دواچار سەركردهى ميدياكار پيويستى بەوہى بتوانئ گرنگى بە ھەر تاكىك لەو دەزگا گەورە ميديايبانە بدات، دەبىت خۆى بۆ قوولترين ئاست تى بگەيەنيت، لەوانەيە لە سەركردهى ميدياكار لە دەزگا بچووكە ميديايبەكانيش زياتر بىت.

ليزەدا ھەندئ خەسلەتى گرنگ روون دەكەينەوہ كە بە سەركردايەتى كاراى ميدياواھ پەيوەستە، كە بوونى يان نەبوونى، ئاسانكارى يان ئاستەنگ بۆ راپەراندىنى ئەركەكانى دامەزرابووى ميديايبى دروست دەكات، ئەمەش ئەو خەسلەتانەيە:

۱- ئامادەبوون:

سەركردهى ميدياكار لەپرووى ھەلچوونەوہ ئامادە بىت، واتە خۆشى و ئازارى ئەوانى ديكە كارى لئ بكات. ئەگەر سەركردهكان لەگەل كاردانەوہى ئەوانى ديكە ھاوھەست بن، ئەوا لەپرووى ھەلچوونەوہ زياتر لەگەليان تىكەل دەبن، ئەمەش وا

له سهركردهى ميدياكار دهكات تواناي نزيكبوونهوهى لهم ئەزمونانهى ههبيت و، بهئاسانى لهگه‌ل ئەندامانى گرووپه‌كه هاسۆز بيت و بهزه‌يى پييان بيتهوه.

۲- هيزى كهسايه‌تى:

هيزى كهسيتى بريتييه له متمانه به‌خۆبوون و، ئاگابوون له ئاستى كاريگه‌رى تاك له‌سهر ئه‌وانى ديكه، ئەمەش ماناي ئەوه نيهه كه سهركردهى ميدياكار ئه‌وانى ديكه بۆ خۆى ده‌قوزيته‌وهو به‌سهرياندا زال بيت، چونكه ئەگه‌ر هيزى به‌كاره‌ينا ئەوا زيانى پي ده‌گه‌يه‌نيت. سهركرده ميدياكاره به‌هيزه دلسۆزه‌كان ئەو كاريگه‌رييه به‌كارده‌هينن كه له‌سهر به‌شدارانى گرووپه‌كه هه‌يانه، بۆئوه‌وى هانيان به‌دن تاكو له‌گه‌ل وزه به‌كارنه‌هينراوه‌كانيان په‌يوهندي به‌ستن، نه‌ك بۆ پالپشتى پشت به‌ خۆبه‌ستن، چونكه هيزى كهسايه‌تى هه‌ميشه متمانه به‌خۆبوون و هۆشيارى و دركردنى له‌گه‌لدابه، به‌وه‌ى تاك پيويستى به‌وه نيهه ئه‌وانى ديكه له ئاستىكى نزمدا بن، تاكو پاريزگارى له هيزه‌كه‌ى بكات.

۳- نازايه‌تى:

سهركردهى كاري ميدياكار به‌ئاگايه له‌وه‌ى پيويستى به‌وه‌يه نازايه‌تى بنويينت، له كارليكى له‌گه‌ل ئەندامانى گرووپه‌كه له‌وه‌ى ده‌زگا ميدياهى كاري تيا ده‌كات و، ناتوانيت له پشت رۆلى تاييه‌ت به‌ سهركردهى به‌ ته‌نيا خۆى بشاريتيه‌وهو، له‌ميانه‌ى ره‌چاوكردى مه‌ترسييه‌كان له‌ گرووپه‌كه و داننان به‌ هه‌له‌كاندا ده‌ريكه‌ويت و، له‌ميانه‌ى روبه‌روبوونه‌وه‌ى ئه‌وانى ديكه‌دا له‌گه‌ل بايه‌خ و ئاماژه‌دان به‌ كاردانه‌وه‌كانى به‌رامبه‌ر ئەوه‌ى روبه‌رووى ده‌بيته‌وه، له‌ريگه‌ى به‌شداريكردن له‌گه‌ل گرووپه‌كه به‌ بيرۆكه و هه‌سته‌كانى له‌باره‌ى پرۆسه‌ى گرووپه‌كه.

۴- ئيراده بۆ روبه‌روبوونه‌وه‌ى خۆى:

نازايه‌تى ته‌نيا به‌و ريگايانه جيبه‌جى نابيت كه سهركرده له‌گه‌ل ئەندامانى گرووپه‌كه مامه‌له‌ى پي ده‌كات، به‌لكو به‌و ريگايانه‌ش كه له‌گه‌ل خۆى مامه‌له‌ى پي ده‌كات، چونكه په‌كينك له‌ ئه‌ركه سهره‌كيبه‌كانى سهركرده ئەوه‌يه لاي ئەندامانى گرووپه‌كه خۆى ئاماده‌باش ده‌كات، له‌به‌رئوه‌وى سهركرده‌ى ميدياكار چاوهروان ناكات به‌شداربووان

شتگه لیک ئه نجام بدن که خوی ئاماده بی بوی نییه، بویه ده بیت ئیراده ی لئیرسینه وه له خوی نیشان بدات، روبه پوبونه وه ی خودیش ئه م جوره پرسیارانه و وه لامدانه وه یان له خۆده گریت:

۱- له بهرچی من سه رکردایه تی کۆمه له کان بکه م و له م چالاکیه چیم ده ست ده که ویت؟

۲- له بهرچی به م شینوازه له چهند کۆمه لگه یه کدا مامه له ده که م؟ ئه ی کاریگه ری ئاراسته که م، به ها که م، جیا کارییه که م، ههسته که م و رهفتاره که م له سه ر ئه ندامانی گرووپه که چیه؟

۳- ئه و پئویستیانه م چیه که تیر ده بن ئه گه ر سه رکرده ی گرووپه که بم؟ تا چ ئاستیکیش؟

۴- ئایا ئه و کۆمه لانه ی که سه رکردایه تییان ده که م، بۆ تیرکردنی پئویستییه تایبه تیه کانم له سه ر حیسابی پئویستی ئه ندامان به کارم هیناون؟ وه لامی ساده بۆ ئه و پرسیارانه ی پئیشوو نییه، مه سه له ی سه ره کی ئه وه یه سه رکرده ئاماده بیت به رده وام پرسیارگه لیک بورووژینیت، بۆ دیاریکردنی راستگویییه که ی له گه ل خوی که ئاستی پالنه رییه که ی چه نده به و پنییه ی سه رکرده ی دامه زراوه یه کی میدیایه، دوا جار روبه پوبونه وه ی خود پرۆسه یه کی به رده وامه.

۵- هۆشیاریبون به رامبه ر به خود:

هاوتای خه سله تی ئاماده باشییه بۆ روبه پوبونه وه ی خود، ئه م خه سله ته بۆ سه رکرده ی کارا سه ره کییه، که پئویسته سه رکرده درک به پئویستییه کانی، مملانی که سییه کان، کیشه کان، ناوه نده کانی هیز، لاوازی و کاریگه ری چاوه پوانکراو بۆ هه موو ئه و کیشه نه بکات له سه ر پرۆسه ی گرووپه که. سه رکرده بایه خمه نده کان له به کارهیتانی ئه ندامانی گرووپه که دوور ده که ونه وه، بۆ ئه وه ی پئویستییه تایبه تیه کانیان ده سه ته به ر بکه ن، پالپشتی منی تایبه ت به خویان بکه ن.

۶- دلسۆزی:

یه کێک له گرنگترین تایبه تمه ندییه کانی سه رکرده، بایه خدانی راستگوییانه یه به

به رژه وهندی ئهوانی دیکه، دلسۆزی سه رکرده ده بیت راسته و خۆ بیت و، به ئه ندامانی گرووپه که بلی ئه و شته چیه که هه ز ناکه ن بییستن. سه باره ت به سه رکرده ی میدیاکار، بایه خدان واته داواکردن له ئه ندامان ته ماشایه کی چه ند به شیکي ژيانیان بکه ن، که له وانه یه بیان هوی ره تی بکه نه وه، هان نه دانی هیچ شیوه ره فتاریکی ناراستگۆیا نه لای ئه ندامانی دامه زراوه میدیاییه که ی.

۷- ره سه نایه تی:

ئهم خه سه له ته به راستگۆیی و دلسۆزییه وه په یوه سه ته، چونکه کارایی پتیوست ده کات سه رکرده که سیکي ره سه ن و واقعی و گونجاو راستگۆ بیت، به سیماکان نه ژیت و له پشت ده مامکه کان خۆی نه شاریته وه، میکانیزمی دهروونی به کار نه هینیت یان په نا بۆ درۆ نه بات، که میکانیزمیکه (کۆمه لی فروفیلی دهروونی مرۆقه بۆ رزگار بوون له هه لویسه تاییه تیه کانی به شیوه یه کی نه ستیا نه په نای بۆ ده بات وه کو شه رانگیزی، گه رانه وه بۆ قوناغی مندالی.. هتد). ره سه نایه تی پتیوستی به ئیراده یه تاکو تاک به شیوه یه کی گونجاو خۆی ئاشکرا بکات و، له وه سه ست و کاردانه وانه به شدار بیت که به سه ر گرووپه که دا دئ.

۸- هه سترکردن به شوناس:

ئه گه ر سه رکرده ده یه وی یارمه تی ئهوانی دیکه بدات بۆ ئه وه ی خۆیان ئاشکرا بکه ن، ئه و پتیوستی به وه یه هه سته کی روونی له باره ی شوناسه که یه وه هه بیت، ئه مه ش واتا زانیی به هاکانی که سه که و ژیان به یارمه تی پیوه رگه لیکه له پرووی خودییه وه له هه مان که سه سه رچاوه ی گرتووه، نه ک به هۆی ئه وه ی ئهوانی دیکه لینی چاوه روان ده که ن. ههروه ها واتای ئه وه یه هۆشیار بیت له و شتانه ی هه یه تی وه ک هۆکاره کان، پتیوستی، مه ترسی، پالنه رو ئامانجه کان. دواچار واته زانیی ئه وه ی که سیک ده توانیت بیزانیت و، ئه وه ی که سه که له ژیانیدا ده یه وی و، چون ئه و شته ی ده ست ده که وی که ده یه وی.

۹- متمان کردن به کاری به کۆمه ل:

باوه ری زۆری سه رکرده به و به هایانه ی به کاری گرووی تاییه تن، بۆ سه رکه وتنی

گروپه که زۆر پنیوسته. ههروهها ئەندامانی گروپه که دهبیت باوه‌ریان به گرنگی و به‌های کاری میدیا هه‌بیت.

۱۰- گورو تین:

سه‌رکرده پنیوستی به‌وه‌یه وای دهربخات له کاره‌که‌یدا له‌گه‌ل ئەندامه‌کان له ده‌زگای میدیادا ئاسووده‌یه و، پئی خۆشه به‌رده‌وام له‌گه‌لیاندا بیت. واته ده‌بیت گورو تینی کارکردن نیشان بدات، چونکه سه‌رکرده به‌بئ گورو تین ده‌بیته که‌سیکی رۆتینی، دواجار نه‌مانی گورو تین لای سه‌رکرده به‌شپوه‌یه‌کی گشتی له‌سه‌ر ئەندامه‌کان ره‌نگ ده‌داته‌وه، به‌مه‌ش دانیشتن بۆ کۆبوونه‌وه‌کانی گروپه‌که سه‌رنج‌راکیش نابیت و، له توانایان بۆ ئەنجامدانی کاره گرنه‌کان ره‌نگ ده‌داته‌وه.

۱۱- توانای دامه‌تانکاری و ئەفراندن:

سه‌رکرده دامه‌تانه‌ره‌کان ده‌توانن له‌گه‌ل خۆیان و ئەوانی دیکه له گروپه‌که‌دا کراوه بن، هه‌روه‌ک بۆ ئەزمونه تازه‌کان و، شینوازه‌لی ژیان و به‌هاگه‌لیکی جیاوازه له‌وه‌ی هه‌یانه کراوه‌ن، دواجار پنیوسته بیرۆکه‌ی تازه‌و پینگه‌یشتوو به گروپه‌که‌ بدن، ده‌بیت له‌ که‌وتنه داوی شینوازه نه‌ریتیه‌کانه‌وه دوور بکه‌ونه‌وه.

۱۲- توانای به‌رگه‌گرتن:

به‌و پینیه‌ی سه‌رکرده‌ی میدیاکار له‌وانه‌یه له‌پرووی جه‌سته‌یی و ده‌روونیه‌وه شه‌که‌ت بیت، بۆیه پنیوسته شینوازه‌گه‌لیک بدوزیته‌وه، تاکو له به‌رنامه‌کانی تایبته به ده‌زگا میدیایه‌که زیندوو دیار بیت، دواجار ئەوان پنیوستیان به‌وه‌یه ئاگایان له ئاستی وزه‌کانیان بیت و، سه‌رچاوه‌گه‌لیکیان بۆ خۆراکی ده‌روونی (واته پنیوستیه‌کانی پیشه‌که‌یان) هه‌بیت، هه‌روه‌ها ناچاریان ده‌کات به باشی بایه‌خ به خۆیان بدن.

۱۳- درککردنی سه‌رکرده به لایه‌نی رۆشنییری خۆی:

سه‌رکرده‌ی میدیاکار نابیت لایه‌نی رۆشنییری تایبته به خۆی فه‌رامۆش بکات، چونکه ئەو وه‌ک هه‌ر مرقۆتیکی دیکه تاکایه‌تی و جیاکاری خۆی هه‌یه، سه‌ره‌رای به‌شداریکردنی له‌گه‌ل تاکه‌کانی دیکه له هه‌ندێخ خه‌سه‌له‌تی گشتی، که له‌ریگه‌یه‌وه ده‌توانی له‌وانیتر نزیک بیته‌وه‌و، له‌گه‌لیاندا تیکه‌ل بیت و بگونجیت، ئەمه‌ش وه‌ک

سۆزۈ نيانى و ريزگرتتى ئەوانى ديكە، درككردنى ھەستە ھاوبەشەكان، كە يارمەتى دەدەن لە ئەندامانى كۆمەلە مېديايبەكەى تى بگات.

۱۴- تواناي زالبون بەسەر ھېرشى ئەوانى ديكە:

جارى وا ھەيە روودەدات سەركردهى مېدياكار لە رەوشىكدا بېت، نەتوانىت رۆلەكەى بە باشترين شىۋە ئەنجام بدات، بە ھۇى ھەندى ھەلۋىست كە روبەپرووى دەبېتەو، يان بەھۇى ھەندى لايەنى كەسىى كە وەرېگرتوۋە، ھەك ئاسانى ھەرەشەكردن لە سەركرده لەلايەن ئەوانى ديكە و، ئاسانى كاريگەرېبون بەو، ھەست نەكردن بە ئاسايشى دەرۋونى لە كاردا، ھەستيارى زيادى سەركرده بەرامبەر ئەو رەخنە و بەواداچوونانەى لەلايەن ئەوانى ديكەو روبەپروو دەرېتەو، روبەپرووونەوھى توندى ئەندامانى گرووپەكە يان ھەندىكيان لە ھەندى جاردا بەرامبەر سەركردهى گرووپەكە، لەبەرئەوھى گوايە لە دانىشتنەكاندا سەركردهكە بەشىۋەيەكى تەواو بايەخ بە خۇيان و كېشەكانيان نادات.

۱۵- ھەستكردن بە كەيفخۇشى و كرانەوھ:

كارى مېديا كاركردنىكى جديبە، بەلام ئەمە لە نەبوونى كەيفخۇشى و كرانەوھ رېگرنىيە و، قۇستتەوھى ئەم لايەنە بەمەبەستى ئاسوودەبەخشىن و دوورخستتەوھى ھۇكارى ساردىي لە كارى مېديا، ئەم كارە ھەستكردن بە گرژىي و ھەپسىي لاي ئەندامەكان كەم دەكاتەوھ. سەركردهى گرووپەكە پېويستى بەوھە كراوھو نەرم و نىان بېت، متمانەى بەخۇى ھەبېت و، متمانەيەكى زورى بە تاكەكان و بە پروسەى گرووپەكە ھەبېت.

كارامەيبەكەنى سەركردهى مېدياكار:

سەركردهى مېدياكار كە كارى كارگېزىي دەكات و سەرپەرشتى دەزگايەكى مېديا دەكات، پېويستە چەندىن كارامەيبە ھەبېت، كە ھەندىكيان پەيوەندى بە مامەلەكردنېيەوھ لەگەل مېدياكاران ھەيە و، ھەندىكيان پەيوەندى ھەيە بەو بەرنامەيەى دەزگا مېديايبەكە پېشكەشى دەكات كە كارى پې دەكات، سەبارەت بە گرنگى مامەلەكردن لەگەل ئەوانى

دیکه و کارامه‌بیه‌کانی په‌یوه‌ندی‌کردنیش، هه‌ندی که‌س زیاده‌رؤیی ده‌کات له‌وهی ده‌لئیت، گرنگترین ئه‌رک بۆ سه‌رکرده‌ی میدیاکار توانایه‌تی له‌ په‌یوه‌ندی‌کردن له‌گه‌ل ئه‌وانی دیکه. ئه‌م رایه‌ پشت ده‌به‌ستنی به‌ ئه‌نجامی ئه‌و توێژینه‌وانه‌ی دووپاتیان کردۆته‌وه، سه‌رکرده‌ی میدیاکار ۸۰٪ی کاته‌که‌ی له‌ کاری میدیا به‌ په‌یوه‌ندی‌کردنه‌وه به‌سه‌ر ده‌بات، چونکه ئه‌و گۆی ده‌گریت و قسه‌ ده‌کات و ده‌خوینیت و یاداشت و راپۆرت ده‌نووسیت. په‌یوه‌ندی‌کردنیش چه‌ندین سوودی هه‌یه له‌وانه:

- ۱- ئاراسته‌ی ره‌فتاری ئه‌ندامه‌کان به‌ره‌و ئامانجه‌ و یستراوه‌کان.
- ۲- ده‌سته‌به‌رکردنی زانیاری و گواستنه‌وه‌ی بۆ ئه‌ندامه‌کان له‌ گرووپه‌که.
- ۳- نزیکبوونه‌وه له‌ نیتوان بیرۆکه‌و چه‌مکی ئه‌ندامانی و گه‌شه‌سه‌ندنی که‌شی کارلینکردن له‌ نیتوانیاندا.
- ۴- تیرکردنی پنیوستیه‌کانی مرۆف و گه‌شه‌پیدانی توانا جۆراوجۆره‌کان و زیادبوونی رۆشنییری.
- ۵- زیادبوونی ئاستی ده‌سته‌واژه‌ پیشه‌بیه‌کان لای میدیاکاران.

له‌وانه‌یه‌ په‌یوه‌ندی‌کردن له‌رووی فۆرمه‌وه‌ جه‌سته‌یی بیت یان زاوه‌کی یاخود

نوسرا بیت:

په‌یوه‌ندی‌کردنی جه‌سته‌یی په‌یوه‌ندی‌کردنی بیژه‌یی په‌یوه‌ندی‌کردنی نووسینکاری کاردانه‌وه‌ پێچه‌وانه‌کان روون ده‌کاته‌وه. گیانی هاریکاری و هاورپه‌تی به‌هینز ده‌کات. گه‌رانه‌وه‌ بۆی ئاسان ده‌کات تا‌کو به‌رپرسیاریتی دیاری بکریت. کار له‌ گیانی و‌ه‌ی ئه‌ندامه‌کان ده‌کات، چونکه کرده‌کان به‌ ده‌نگیکی به‌رزتر له‌ وشه‌کان ده‌دوین. گرژیی و فشاره‌کان ناهیلئیت له‌ ئه‌نجامی ده‌رکردنی ئه‌وه‌ی له‌ دلاندا هه‌یه. زانیاریه‌کان دیکۆمینت ده‌کات بۆ سوودبیین لینی له‌ داها‌توودا. کاریگه‌ریه‌کی زۆری هه‌یه له‌ لای ئه‌ندامه‌کان له‌ میانه‌ی: ئاماژه‌کردنه‌کان، جووله‌کانی سیما، بیده‌نگی- توورپه‌یی و هه‌لچوون، سلاوکردن به‌ ده‌ست، بزه. هانی ئالۆگۆرکردنی پرسیار ده‌دات بۆیه له‌ نزیککردنه‌وه‌ی چه‌مکه‌کاندا کاریگه‌ره. گواستنه‌وه‌ی زانیاری و

وهلام بۇ ژماره يەكى زۆر له ميدياكاران دەسته بهر دهكات، له وانه: راپۆرت، ياداشت، بلاوگراوه، ئامرازه روونكه ره وه وینه روونكار بيه كان.

له بنه ماكانى په يوه نديكردنیش كه پيوسته ره چاو بكرين، نه مانه ن:

۱- ته ماشاگردنى ئەو كه سهى قسه ت بۇ دهكات، هاندانى پرسيار كردن، نه چپراندنى قسه كهر، ئەگەر ناچار بوويت قسه كانى بېرى ئەوا بابە ته كه نه گۆریت، گوئگرىكى باش به، توانای به پروه بردنى كاتت هه بېت.

۲- گوئگرتن به وردى و تىگه يشتن له و په يامهى كه ئەوانى ديكه بۆتى ده گوازنه وه.
۳- روونى و دهستنيشان كردن: به دەورى بابە ته كه مه سوورپوه و به ته مومزاوى مه دوى، ئەگەر باست له شتيكى گشتى كرد با شتيكى دياريكراوت هه بېت كه مه به سه كه ت روون بكاته وه.

۴- له بېرت بېت كه وشه كان بریتين له هينماگه ليك، هه رچه نده زانين و زانياريمان له باره ي ئەو پرسانه زياتر بېت كه قسه ي له باره وه ده كه يت، توانای كاريگه رى و قه ناعه تكر دنمان زياتر ده بېت.

۵- هه لېزاردننى وشه و چه مك و بېرۆكه كان كه وا ده كه ن كارليكت له گه لدا بكه ن له سه ر بنه ماي ئەو باگگراوه ند و زانينه ي هه يانه.

۶- پرسيار كردن پاشان بوار به فه رمانبه ره كان بدریت، ئەوه ي له واقيعدا تىي گه يشتون راسته دووپاتى بكه نه وه. (ئايا تو مه به ستت ئەوه بوو..)، (ببووره. تو بايه خ به.... ده ده يت).

۷- نه ترسان له وتنى (من نازانم): زۆر به مان شتيكى كه م له باره ي ئەم جيهانه ده زانين كه تاييدا ده ژين و، خۆنيشاندان به وه لامدانه وه يان هه لبه ستنى، ئەوا متمانه له ده ستنانى ئەوانى ديكه به ئيمه و به خۆيان زياتر ده بېت.

۸- دووركه وتته وه له وه ستان له داوى ده سه ته واژه ي (يان/ ياخود)، چونكه زۆر له شته كان له ژياندا، به ساده يى ناچنه پۆليني ره ش و سبببيه وه.

۹- هه ولدان بۇ ده برينى بېرۆكه كان له شوين و كاتى پيوست.

ئەو كارامەتلىك نەرسە دەرىجى سەركردەى مىدىكار بەكارىان بەتت:

۱- تواناى پلاندانان:

ھەر خولەكتىك لە كاتەكەمان بۇ پلاندانان بەسەرى دەبەين، لە جىبە جىكرىندا چوار كاژىرمان لى دەبات، پلاندانان يەكتىكە لە ئەركە سەركىيەكانى سەركردەى مىدىكار، لەم رىگەيەو سەركردەى مىدىكار ھەندى پىشېينى لەبارەى رەوشەكە لە داھاتوودا دەكات، پاشان دانانى پلانەكە ئامانجە وىستراوھەكان بۇ وەدېھاتنى لە ماوھەكى دىارىكاراۋدا روون دەكاتەو، لەگەل ھەلسەنگاندنى پىنوئىستىيە داواكاراۋەكان بۇئەوھى ئەم ئامانجانە بە كاراىى وەدى بەتتەين. سوودەكانى پلاندانانىش بىرتىن لە:

- ئامادەباشى بۇ قەيرانەكان.

- بەرزكردنەوھى تواناى ئەندامانى گرووپەكە، بە دىارىكردنى ئەرك و بەرپرسىارىتى داواكاراۋ لىيان.

- ھەستكردن بە گىيانى تىم و بەشدارىكردن لە نىوان ئەنداماندا.

- يارمەتيدان بۇ گەشە و پىشخستنى ئەندامەكان.

۲- گوئىگرتنى كارا:

ورىابوون لە سىما زارەكى و نازارەكىيەكانى پەيوەندىكردن بەبى دەركردنى بىپار يان ھەلسەنگاندن.

بەكاردەھىتتەين بۇ ھاندانى متمانە و، ئاشكراكردنى خودو دۆزىنەوھى خود لەلايەن ئەندامانەوھ.

چەند بىنەمايەك ھەيە بۇ گوئىگرتن:

- سەركردەى مىدىكاراۋ مانا شاراۋەكانى دەستەواژەكانى مىدىكار تى بگات.

- گوئى رادىيران لە خالە دووبارەكان لە باسى گوئىگرتن.

- گوئى رادىيران بە ئەرىنى (زارەكى و نازارەكى).

- رىزگرتنى زمانى ئەندامەكان.

۳- لىكوان، دووبارە دارشتن:

وتنى ھەندى وشەى جىاواز لەوھى فەرمانبەرەكە وتوويەتى بۇئەوھى ماناكَە روون

بکاته‌وه. بۆ دیاریکردنی ئه‌وه‌ی ئایا سه‌رکرده‌که به وردی له رسته‌کانی فه‌رمانبه‌ره‌که تیگه‌یشتوو‌وه، بۆ زیادبوونی مانای مه‌به‌ستدار له ده‌سته‌واژه‌که‌یدا.

۴- روونکردنه‌وه:

درککردنی گه‌وه‌ری په‌یامه‌که له‌سه‌ر ئاسته‌هه‌ستی و بیرکردنه‌وه‌کان، واته ساده‌کردنه‌وه‌ی رسته‌کانی فه‌رمانبه‌ره‌که له‌میان‌ه‌ی جه‌خت کردنه‌وه له‌سه‌ر گه‌وه‌ری په‌یامه‌که. یارمه‌تیدانی ئه‌ندامه‌کان له‌هه‌لاویزکردنی هه‌ست و بیرۆکه مملانیکارو شله‌ژاوه‌کان، بۆ گه‌یشتن به تیگه‌یشتنێکی مانادار له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی گه‌یه‌نراوه.

۵- بوختکراوه:

هاریکاری له دیاریکردنی هۆکاره‌ گرنگه‌کان له کارلیک کردن له‌گه‌ل فه‌رمانبه‌ره‌کان و، به‌کارده‌هینریت بۆ دوورکه‌وتنه‌وه له به‌شکاری و پێدانی ئاراسته‌یه‌ک به‌گفتوگۆ، بۆئه‌وه‌ی به‌رده‌وامیتی و مانا ده‌سته‌به‌ر بکات.

بوختکردنه‌وه‌ی ئامانجی ئه‌وه‌یه:

- ده‌ستپێکردنی کارلیک له‌گه‌ل فه‌رمانبه‌ره‌کان و کۆتایی پێهێنانی.

- کاتیکی سه‌رکرده‌ی میدیاکار بیه‌وئ هه‌لچوونه‌کانی کارمه‌ندان ئارام بکاته‌وه.

- کاتیکی سه‌رکرده‌ی میدیاکار بیه‌وئ له‌بابه‌تیکه‌وه بۆ بابه‌تیکی دیکه‌ بچیت.

- پێداچوونه‌وه‌ی بابه‌تیکی دیاریکراو له‌گه‌ل ئه‌ندامان له‌ده‌زگا میدیاپیه‌که.

۶- پرسیارکردن:

خستنه‌په‌روی پرسیاری کراوه‌که ده‌بێته‌هۆی دۆزینه‌وه‌ی خود له‌باره‌ی (چی و چۆن) روویدا، یان زانیارییه‌کان گواسترایه‌وه، یان سروشتی کارلیکی نێوان فه‌رمانبه‌ره‌کان. بۆ گه‌یشتن به‌گفتوگۆیه‌کی زیاتر و، ده‌سکه‌وتنی زانیاری بۆ وروژاندنی بیرکردنه‌وه‌و، بۆ زیادبوونی روونی و جه‌خت کردنه‌وه، که خودی میدیایی لای فه‌رمانبه‌ره‌کان زیاتر ده‌دۆزیته‌وه.

۷- روبه‌روبوونه‌وه:

هاندانی به‌شداربووان بۆ ته‌ماشاکردنی لێک نه‌چوون له‌ نێوان قسه‌ و هه‌لسوکه‌وته‌کانیان، یان له‌ نێوان په‌یامه‌ جه‌سته‌پیه‌کان و په‌یوه‌ندیکردنی زاره‌کی

و، ئاماژەدان بە زانیاری یان پەيامە مەملەتکە رەھکان کە بۆ کۆمەلگە و جەماوەر دەیگواژنەو. بۆ ھاندانی گەڕانی خودیی راستگۆ، بەکارھێنانی ھەموو ئەگەرەکان و، بۆ زیادبوونی ھۆشیاری تاک بە لیکنەچوونە خودییەکان تاکو لێی دوور بکەوێتەو.

۸- پێچەوانەی ھەستەکان:

پەيوەندیکردنی تیگەبەستن بۆ ناوەرۆکی ھەستەکان لای فەرمانبەرەکان، لە بواری میدیادا، تاکو ئەندامەکان بزانیان گۆییان لێ گیراوەو تا ئەویدی چوارچێوەی ئاستی قسەکردن، تێیان گەیشترەو پاشان بۆ ئەندامانی ئەرکە میدیاییەکانیان بەگۆرۆ تێن دەبن.

۹- پالپشتی:

دەستەبەرکردنی ھاندان و پالپشتی فەرمانبەرەکان لەسەر ھەر بیرۆکەیکە نوێی کارا کە پێشبینیاری دەکەن. خولقاندنی کەشیک ئەندامان ھان بەدات بۆ بەدواداچوونی رەفتارە ویستراوەکان بۆئەوھێ یارمەتی دەستەبەر بکەن، کاتیک ئەندامەکان بۆ خولقاندنی متمانە رووبەرۆوی سەختی دەبنەو.

۱۰- ھاوسۆزی:

سەرکردەیی میدیاکار لە ئەندامەکان بچیت، لەمیانەیی وەرگرتن یان دزینی چوارچێوەی سەرچاوەیی تاییەت بە فەرمانبەرەکان. بۆ زیادبوونی متمانە لە دەزگای میدیا لە نیوان فەرمانبەرەکان و، بۆ تیگەیانندن و، ھاندانی ئاستە قوولترەکان لە دۆزینەوھێ خود.

۱۱- ئاسانکاری:

کردنەوھێ پەيوەندیکردنیکی روون و راستەوخۆ لەرێگەیی گرووپەکە و یارمەتیدانی فەرمانبەرەکان لە گرتنەئەستۆی بەرپرسیاریتی زیاتر لەبارەیی ئەرکە میدیاییەکان. لە وەدیھینانی پەيوەندیکردنیکی کارا لە نیوان فەرمانبەرەکان و، بۆ یارمەتیدانیان بۆ گەیشتن بە ئامانجە تاییەتیەکانیان لە دەزگا میدیاییەکان بەکار دەھێنرێت. لەمیانەیدا: - ھاندانی ئەندامەکان بۆ دەربرینی ھەستیان و، فێرکردنیان چۆن پشخت بە خۆیان و ھەستەکانیان ببەستن و، چۆن راستەوخۆو بە روونی قسە بکەن و، دروستکردنی

که شیکی نارام و ئاسووده.

- کارلیک له نیتوان فرمانبهر دروست بیت نهک ته نیا له گهل سه رکردهو، یارمه تیدانیان له سه رکه وتن به سه ر ئاسته نگه کانی په یوه ندیکردن و، به کارهیتانی شه وهی دهیزانن و گواسته وهی بۆ ژیان و، یارمه تیدان بۆ ته واوکردنی کاره ته واو نه کراوه کان، له میانهی مه شق و راهیتان و ئه رکه کان.

۱۲- ده ستپیکردن:

ئه نجامدانی هه ندی هه لسه وکه وت بۆ ده سه که وتنی به شداری، گرووپه که و، پیشکه شکردنی ئاراسته و بیرۆکه ی نوێ له ده زگا میدیاه که. به کارده هیتنیت بۆ دوورگرتن له سه ر لئ تیکچوونی ناپیوستی گرووپه که و، زیادبوونی خیرایی پرۆسه ی کارلیک له نیتوان ئه ندامه کاندایا. توانای سه رکرده ی میدیاکار له پیکهیتانی کومه له و، ناساندنی گرنگی رۆله که ی وهک سه رکرده بۆ فرمانبهران و، توانای سوووه رگرتن له شاره زاییه کان و کارلیککردن له گه لیدا. توانای سه رکرده ی میدیاکار له ئاماده کردنی باشی فرمانبهران و، دابه شکردن و روونکردنه وهی ئه رکه کان بۆ هه ر فرمانبهریک و، ده ستپیکردن به دانیشتن دوا ی ئاماده کاری و، دانانی هیله پانه کان و کوکردنه وهی زانیاری له ئه ندامه کان، بۆ شه وهی په یوه ندییه کانیان له گه ل یه ک باش بکه ن.

۱۳- دانانی ئامانجه کان:

پلاندانان بۆ ئامانجه ی دیاریکراو بۆ ده زگا میدیاییه که و، یارمه تیدانی به شداریبووان له دیاریکردنی شه و ئامانجه ی مانایان هیه بۆیان، ده کرای له ریگه یه وه کاره که یان به باشترین شیوه ئه نجام بدن. بۆ پیدانی رینمایی بۆ کاره کانی فرمانبهران و یارمه تیدانیان له هه لپژاردن و روونکردنه وهی ئامانجه کانیان و، له ده زگای میدیاییه ئامانجه کان هه میشه له میانه ی راگورینه وه له نیتوان ئه ندامانی ده زگا که ده بیت.

۱۴- هه لسه نگاندن:

نرخاندنی شه و کارانه ی فرمانبهره کان ئه نجامیان داوه و، هه لسه نگاندن ئاستی پیشکه وتنه که یان له جینه جیکردنی ئامانجه کان. بۆ هوشیاربوونیکه قوولتر به خودو، تیگه یشتنیکه باشتر بۆ جووله و ئاراسته ی فرمانبهره کان.

۱۵- پیدانی فیدباک:

دەربرینی کاردانه‌وه‌و رووداوه راستگۆکان جهخت له‌سه‌ر تییبیکردنی ره‌فتاری فه‌رمانبه‌ر ده‌کاته‌وه، له‌گه‌ل جهخت کردنه‌وه له‌سه‌ر فیدباکی ئه‌رینی بۆئه‌وه‌ی به‌رده‌وام پالپشتی و هانی فه‌رمانبه‌ره‌کان بده‌ن. بۆ پیشکه‌شکردنی تیروانینیکی دهره‌کی له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی چۆن که‌سه‌که بۆ ئه‌وانی دیکه دهرده‌که‌ویت و، بۆ زیاده‌بوونی ئاگایی فه‌رمانبه‌ر به‌خۆی.

۱۶- پیشنیار:

پیشکه‌شکردنی ئامۆژگاری و زانیاری و رینمایی و بیرۆکه‌ی نوێ به‌ فه‌رمانبه‌ره‌کان و، گوێگرتن له‌ پیشنیاره‌کان و ره‌چاوکردنیان. بۆ یارمه‌تیدانی فه‌رمانبه‌ره‌کان له‌ گه‌شه‌پیدانی ریگه‌ جۆراوجۆره‌کان، بۆ بیرکردنه‌وه‌و مامه‌له‌کردنی داهینه‌رانه‌ و ئاکاریانه‌.

۱۷- پاراستن:

پاراستنی فه‌رمانبه‌ره‌کان له‌ مه‌ترسی دهررونی ناپیویست له‌ ئه‌نجامی کاره‌ میدیاییه‌که‌یان، که‌ له‌وانه‌یه‌ تووشی بیت. بۆ هۆشداریکردنی ئه‌ندامه‌کان له‌ مه‌ترسی چاوه‌پوانکراو له‌ ئه‌نجامی به‌شداریکردن له‌ کاری میدیایی و، بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی ئه‌م مه‌ترسیانه‌ به‌تایبه‌تی له‌ کاتی روماله‌ میدیاییه‌که‌یان بۆ ناوچه‌ گه‌رمه‌کان.

۱۸- ئاشکراکردنی خود بۆ سه‌رکرده‌ی میدیاکار:

سه‌رکرده‌ ئاماژه‌ دهدات به‌ کاردانه‌وه‌که‌ی له‌ باره‌ی ئه‌و رووداوانه‌ی سه‌رکرده‌ی میدیاکار له‌ئێستادا پێیدا تپه‌رپوه، تاكو فه‌رمانبه‌ره‌کان هان بدات هه‌ستی خۆیان و ناره‌حه‌تییه‌کانیان دهربهرن. بۆ ئاسانکردنی ئاستگه‌لی قوولتر له‌ کارلینکی نێوان فه‌رمانبه‌ران و بۆ دروستکردنی متمانه‌ و، به‌ نمونه‌کردنی ریگه‌گه‌لیک که‌ سه‌رکرده‌ی میدیاکار ناسراو بکات وه‌ک له‌وانیترو، بۆیان بیه‌ته‌ پیشه‌نگ.

۱۹- نمونه‌بیکردن:

روونکردنه‌وه‌ی ره‌فتاریکی ویستراو له‌ریگه‌ی کارکردن یان هه‌لسوکه‌وت، که‌ له‌وانه‌یه‌ به‌کێک له‌ فه‌رمانبه‌ران ئه‌نجامیان دابێت. بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی نمونه‌گه‌لیک

بۆ رهفتاری ویستراوو، هاندانی فهرمانبهران بۆئوهی بهشیوهیهکی تهواو پهره به تواناکانیان بدن.

۲۰- مامهلهکردن لهگهڵ بیدهنگی لای ههندی له فهرمانبهران:

که مکردنهوهی پهیوهندیکردنی زارهکی و نازارهکیه لای ههندی له فهرمانبهران، که بوار به فهرمانبهران دهری تا ماوهیهک بێ دهنگ بێ، بۆ تیگهیشتن له و رووداوانهی روومالیان کردوه. ئەو هۆکارانهی بیدهنگی که ئاستهنگ بۆ کاری میدیایی دروست دهکات بریتیز له:

- ئارهزوو نهبوون له لایهین میدیاکار له بهرهوامی کارکردن، لهگهڵ باوهربوونی به بی که لکییه کهی.

- سهرسوپمان و نهتوانین له دهربرینی دیمه نه میدیاییه زۆر کاریگهرهکان، که کارمهند ناتوانی بهرگهی بگریت.

۲۱- کات:

کات هۆکاریکی زۆر گرنگه له سهرخستنی کاری میدیایی، بۆیه سههرکردهی میدیاکار پتویسته بارودۆخی ههر تاکیک له ناو دهزگا میدیاییه که بزانیته و، کاریکی پی نه سپیندری که لهگهڵ رهوشی ئیستای نهگونجیت. کات ریگه مان پی دهوات له قوناغیکه وه بچینه قوناغیکی دیکه، بهجۆریک لهگهڵ فهرمانبهرهکان و ئەو پیتشکوتنه بگونجیت که به دهست هاتوه.

۲۲- مامهلهکردنی بهرهنگاریبوونهوه:

له وانهیه ههندی فهرمانبهر له ریگهی کشانهوه یان گۆرینی بابته که یاخود شیواندن، بهرهنگاری سههرکردهی میدیاکار بیتتهوه، یان دژایهتی بهرامبهری بکات. پتویسته سههرکرده درک به پرسه که بکات و تییینی بکات، ئەگهر بهرهنگاریبوونهوه که له لایهین زیاتر له فهرمانبهریکه وه بوو، ئەوا دهبی بۆ فهرمانبهرهکانی روون بکاتهوه تاکو کهمی بکاتهوه.

بەشى يانزەيەم
دواپۇڭى نامرازەكانى مېدىيا

به‌شی یانزه‌یه‌م دوارۆزی نامرازه‌کانی میدیا

جیهانگیری میدیایی:

جیهانگیری زاراوه‌یه‌کی نوییه، له زمانی ئینگیزی له وشه‌ی (Global) وه‌رگیراوه واته جیهانی یان نیوده‌وله‌تی. زۆرجار له‌گه‌ل وشه‌ی (گوند) دا کۆده‌کریته‌وه، بۆیه ده‌بیته (Global Village) واته گوندیکی جیهانی. ده‌ستنیشانکردنی پیناسه‌یه‌کی گشتگیر بۆ جیهانگیری، نه‌ک ته‌نیا کاریکی زه‌حه‌ته، به‌لکو کاریکه ریشی تیناچی. هه‌ر قوتابخانه‌یه‌کی فکری و فله‌سه‌فی و ته‌نانه‌ت بیریاری و روشنبیره‌کان له روانگی خۆیانه‌وه ئه‌م چه‌مکه ده‌ناسین.

له سالانی هه‌فتاکانی سه‌ده‌ی رابردوووه‌ه زاراوه‌ی جیهانگیری زۆر بلاو بووه‌وه به‌تایبه‌تی به‌هۆی ئه‌و پیشکه‌وتنه‌ی له ته‌کنه‌لۆژیای په‌یوه‌ندی و تۆره‌ نیوده‌وله‌تیه‌کانی په‌یوه‌ندی هاتنه‌ ئاراوه. هه‌ندێ شاره‌زای دیکه‌ی جیهانگیری که باس له سه‌ره‌تاکانی سه‌ره‌لدانی دیارده‌که ده‌کن، باس له سالانی نه‌وه‌ده‌کان ده‌کن. هه‌ندێ تویژه‌ر ده‌لێن جیهانگیری پرۆسه‌یه‌کی که‌له‌که‌بوونه، واته پێشتر جیهانگیری بچوکت‌ر هه‌بووه که ریکه‌ی بۆ جیهانگیری سه‌رده‌می ئه‌مرۆ خوشکردوو، به‌لام ئه‌وه‌ی که نوییه له دیارده‌که ئه‌وه‌یه که زۆر خیراتره له جاران به‌هۆی ئه‌و شو‌رشه‌ گوره‌و خیرایه‌ی له‌بواری زانستدا هاته‌ ئاراوه، به‌تایبه‌تی سه‌ره‌لدانی ئینتەرنیت و پیشکه‌وتنه‌کانی که‌نالە‌کانی میدیا و په‌یوه‌ندییه‌کان.

کاریگه‌ریه‌ خراپه‌کانی:

- نه‌مانی ناسنامه و که‌سایه‌تی نیشتمانی لۆکالی و، سه‌ره‌له‌نۆج تواندنه‌وه‌ی و پێکه‌ینانه‌وه‌ی له چوارچێوه‌ی ناسنامه و که‌سایه‌تیه‌کی جیهانی، واته گواسته‌وه‌ له تاییه‌تمه‌ندی تاییه‌تیه‌وه‌ بۆ گشتیتی (العمومیه) گشتی، به‌جۆریک تاک مه‌رجه‌عیه‌تی

خۆی له دەست دەدات و دەستبەرداری ئیستمايه که ی دەبن. پێشتر هه مان شت به سه ر مرقایه تیدا هاتوو له قوناغه جیاوازه کانی گه شه کردنیدا، ئه ویش له خیزانه وه بق خیل و له ویشه وه بق هۆزو گه ل، دواتر بق هه ریم و شانشین و ئیمپراتۆریه ت ئینجا بق ولات و ئیستا بق کۆمه لگه یه کی جیهانی کراوه.

- له ناوچوونی کلتوو رو شارستانی لۆکالی نیشتمانی و دۆزینه وه ی حاله تیکی نامۆ له نیوان مرقف و تاک و میژوو ه نیشتمانییه که ی و، بۆ ماوه کلتووری و شارستانییه که ی که شارستانی باوباپیران به ره می هیتاوه، واته جیاکردنه وه ی قه د له ره گ و ریشه درێژبووه که ی و جیاکردنه وه ی رووکار له قولایی و، دۆزینه وه ی شیوه یه کی نوێ له شیوه کانی کلتووری جیهانی که هه موو مرقفه کان دروستیان کردوو ه که تایبه ت نییه به خودی که سه کان یان ناوچه جوگرافیه کان.

- ئه وه ی ئیستا ئامرازه میدیاییه جیاوازه کان دروستی ده که ن و هه لی ده سه نگین، به به کارهیتانی په خشی راسته وخۆ بق هه موو جیهان له ریگه ی مانگه ده سترکه کانه وه، که دووباره یاده وه ری و ئاگایی تایبه ت به هه موو مرقایه تی پیکده هیتیه وه.

- ره چاو نه کردنی به رژه وه ندییه نیشتمانییه تایبه تیه کان، ئه وکاته ی له گه ل به رژه وه ندی جیهانگیری یان باهۆزه هه لقولاوه کان له هه موو بواره کاندادا دژ ده وه ستی. - زالبوون به سه ر بازاره لۆکالییه کان له میانه ی هیزه بالاده سه ته کان که هیرش و کاریگه ری هه ژموونی به هیزی خۆی به سه ر کیانه لۆکالییه لاوازه کان پیاده ده کات و، له نیوی ده بات و ده یگۆری بق دامه زراوگه لی تایبه ت به خۆی.

کاریگه ریه باشه کانی:

ئهو روشننیرانه ی گه شبینن به رابه ر به م پرۆسه یه، تیروانینیکی پۆزیتیفی له باره ی ده خه نه پروو، په یوه ستی ده که نه وه به به ها بالاکانی وه کو: دیموکراسی، مافی مرقف، ئازادی و.. هتد. ببنگومان زۆربه ی ئهو روشننیرانه، له پشستی ئه م پرۆزه یه ن و خۆبه خشانه کاری بق ده که ن، ئه وانه ن که له ریگه ی ده زگاکانی میدیاوه به شان و بالی جیهانگیریدا هه لده دن و هه ر خۆیان خاوه نی ئهو ده زگایانه ن و به هه موو

شيوه يهك پشتگيرى هر سيستم و دسه لاتيک دهکن، که لهگه ل پرۆزه که دا بن و پيشوازی لئ بکات. به باريکی ترډا، ميډيا به تهاوای له پشتی ئه م پرۆزه يه يه. له و بيري ارانه ی که گه شينين به رابه ر جيهانگيری (فرانسيس فوکوياما) يه، ئه و پيويایه سه رده می جيهانگيری سه رده میکی بی وینه يه له ميژووی مرؤفایه تيدا و هه موو به هاکانی ديموكراسی و مافی مرؤف و يه کسانى و...، تييدا هاوتوته دی و پياده ده کرى. هه روه ها زانست و ته کنه لؤژيا گه يشتوونه ته دوا پله ی گه شه سهندن و، خؤشگوزهرانى خه لکی به گشتی فه راهم ده بی. ئه و پيويایه ده بی هه موو لایه کمان پيشوازی له م پرۆسه يه بکه ين و کارى بؤ بکه ين، ته نانه ت فوکوياما بانگی (کؤتايى ميژوو) ده دات و به دوا قوناغى پيشکه وتنى مرؤفایه تی له قه له می ده دات.

گرنگرين لایه نه باشهکانى جيهانگيرى بریتيه له:

- کار بؤ خيرا کردنى جيبه جیکردنهکانى ته کنه لؤژياى نوچ ده کات. به پيشکه وتنه خيرا و يه ک له دواى يه که کانى، جيهانگيرى دوپاتى ده کاته وه که له هه ر ساتيکدا جيهان و تاکيک له م جيهانه دا ده دؤزیته وه، به لکو هه ر ساتيک شتيکی نوچ له دايک ده بی و، جيهانگيرى هه ليکی گه وره يه بؤ سوود بينين له م شته نوينا نه و به کاراييه کی ته واو. - پيشه سازى و کشتوکال و خزمه تگوزارييه به ره مهينه کان له سه ر ناستى هه موو ناوچه کانى جيهان پيش ده خات، وه ک نه هيلانى جياوازييه کان و يه کخستن و جيبه جیکردنى سيستمه کانى به ره مهيتان و، بازارکارى و پارهدان و کاديره مرؤييه کان که به کرده یی سه رکه وتنه که ی په خش ده کات.

- يه کگرتنى بازارهکانى دراوى جيهانى و يه کگرتنى پيوانى نه غدينه یی و، يه کگرتنى جيهان و سياسه ته دارايى و نه غدينه ييه جيبه جیکراوهکان له سه رانسه رى جيهاندا، به جؤريک جيهان ده بيته ته نها يه که يه ک.

ئهو بارودۆخى که ئيستا جيهان پييدا تيبه ر ده بی، واى له کؤمه لگه ی مرؤفایه تی کردوه ئاماده و به پيت بی، به روودانى زؤرترين گؤرانکارى که شوينکارى خؤى له سه ر هه موو لایه نهکانى ژيان به شيوه يه کی گشتگير به جيديلى. گؤرانکاريهکان به يه ک شيوه و ئاراسته له رووى خيراى و فراوانيه وه روونادهن، به لکو له کؤمه لگه يه که وه

بۇ يەككىلىتىرو لە شارستانىيە تىكەوہ بۇ يەككىلىتىر دەگۈرى. پىئويستە تىروانىنمان بۇ قەبارەى گۇرپانكارىيەكان و جۇرى و ھەمەلايەننىيەكەى ھەلقولوى واقع و ئاستى گۇرپانە ناوخۇييەكان بى، ھەستكردنمان بەم گۇرپانكارىيانە روو لە زيادبوون دەكات، لەگەل فراوانبوون و پىشكەوتنى ئەو ھۆيانەى كە كەنارەكانى جىهان بەيەكەوہ دەبەستىتەوہ.

ئەمەش ئەو ھۆكارانەن كە دەروازەى بەسەر جىھاندا بۇ خىستووينەتە سەر پىشت، كە لەرىگەيەوہ پىشسوازىمان لە كارىگەرىيەكانى. كرىدوہ، جىھانىش سووى لە كارتىكردن لىمان بىنيوہ، ئەوانەش كە بەشئوہيەكى پىشكەوتووتر پىمان دەگەن بەتايىبەتى لەم بواردە، بوارى پەيوەندى تەكنەلۇژيا كە ئىستا بە گرنىگىەكى زۇرەوہ چۆتە نىو ئابوورى بازارى جىھانى. ئىستا كىبرىكىيەكى فراوانى لەسەر دەكرى لەلايەن ژمارەيەك لە كۇمپانىا گەورەكان كە ھەريەكەيان لە ھەولى بەرەوپىشچووندان، بەم ھۆكارانە ئاسۆكانمان بەسەر ئەو گۇرپانە جوانەو پىشكەوتتەنەى كە لە جىھاندا روويداوہ فراوان بوون.

زۇر ولات بە دەرهاويشتە و ئاكامەكانى جىھانگىرى سەرقال بوون و، بە روونى دلەراوكى لە مەترسىيەكانى پەيدابوو، دواى ئەوہى كەنالە جىھانىيەكانى پەخشى ئاسمانى دەستيان بە بازاركارى و پتەوكردنى بەھاو ئامانجەكانيان كرىد، لەگەل بلابوونەوہكەيدا، ركبەرىيەكى مىدىا پەيدابوو بەھۆى پىشكەوتنى تەكنەلۇژياى پەيوەندىكردن و زانىارى لەسەر ئاستى پرۆسەكانى پەخش و كارىپىكردن و ۋەرگرتن و بەرھەمەنمان لە رووى شئوہو ناوہرۆكەوہ، مامەلەكردن لەگەل ئەو ئامرازە جىاوازانە بەشئىكى سەرەكى لە ژيانى رۇژانەى تاك پىكدەھىنيت. ئەو ئامرازانەش بووہ پىئويستىيەك لە پىئويستىيەكانى ژيانى ھاوچەرخ بۇ تىركردنى ئارەزووہ ماريفى و تەرفىھىيەكانى تاك.

لە ساىەى جىھانگىرى مىدىادا ئىستا مىدىا لە ھەندى ولاتدا لەبەردەم روبەروبوونەوہيەكى گەورەدايە بەتايىبەتى دواى ئەوہى ھاوولاتى لە مالەكەى خۇيەوہ دەتوانىت كەنالە بىانىيەكان تەماشباكات، كە ھەندىكى بە زمانى ئەو ولاتە خۇيەتى،

له وانه يه له ريگه ي به نامه كانيه وه تووشى كاريگه رى نه رينى بيت، چونكه نه گهر بينه ر بابه تيكي ميدياى روشنبيري داهيتانكهرى پيشكه وتوو نه بينى كه ناره زووه كه ي تير بكات، له وه ي كه نالى ناسمانى ولاته كه ي پيشكه شى ده كات، له وانه يه به نامه ي بيانى كاريگه رى له سهر بكات، نه مه ش كار ده كاته سهر دارشته وه ي بيركرده وه و ويژدانى پاشان ناسنامه كه شى.

له كاتيكا پنيويسته كه ناله ناوخوييه ناسمانيه كان پرسه گرنگه كان و كيشه كاني كومله گه به جه ماوهر بگه يه نز، بوئه وه ي رايه كي گشتي هاوسوزى له گه لدا دروست بكن، تاكو كار بكات ه سهر ناراسته كاني سياسه تي نه وه ده وله ته ي تيايدا ده ژى. نه م راي گشتيه به ناراسته ي نه رينى خرمه ت به به رژه وه ندييه كاني خه لك و پرسه چاره نووسسازه كانيان ده كات. هه روه ها پنيويسته نه وه كه ناله ناوخوييه ناسمانيه به زمانيك گفتوگو له گه ل نه وه ي ديكه دا بكن كه تىي بگن و قه ناعه تي پى به ينن، به تاييه تي كه پيشكه وتنى ته كنه لوژى واي كر دووه به ناسانى ده وله تان به په يامه راسته وخو كه يان و ناوه رو كه باشترينه كه يان، سه روه ريتى په يوه نديكردن و ميدياى ولاتانى جيهان ببه زينن.

ئينته رنيت نه مرو له هه موو شتيكيتر زياتر له جيهانگيرى نزيكمان ده كاته وه، دونياى هينماو كه لوپه له كان شوينى دونياى زمانى گرتوته وه، زه وييه كه شمان بوته بازنه يه كي گريمانiane ي وه ها چه قه كه ي هه موو شوينيك و هيچ شوينيك بيت، راسته زورينه ي گه ل به تاييه تي له ولاتانى باشوور ناتوانن سوود له ئينته رنيت و كلتوره كه ي وه ربگرن و هيشتا به كلتورى ناوخوو تايى و هوزايه تيان په يوه ستن، به لام نه م كلتورانه هيشتا زيندوون و جه ماوهر يش ده روورزينن و واين لى ده كهن هه ست به ناسنامه ي خو يان بكن، كه واته پيويست ناكات به بيانوى جيهانگيرى و نو يخوازى خو يان لى بشارنه وه.

جيهانگيرى ميديا ده سه لاتي ته كنه لوژيايه كي سيستم نالوزه كه به سنورى نيشتمانى ولاتان پابه ند نييه، به لكو سنورى ناسماني نه بينراو ده خاته روو كه توپه كاني په يوه نديكردن زانبارى وينه ده كيشن، له سه ر بنه ماي سياسى و ئابورى

و فیکری، بۆئەوێ جیهانیک بەبێ دەولەت یان نەتەوێ یاخود نیشتمان هەلبەسەنگین. مانگە دەستکردەکان بە درێژایی رۆژو شەو بە ئاسمانەکانی جیهاندا دین و دەچن، هەموو ھۆکارەکانی پەیوەندیکردن و چاودێریکردنی نوێ و سنووربریان بۆ دەسازینی، لە سەر و هەموویانەوێ تۆری ئینتەرنێت دەسازینی کە مەترسیدارترین و ئاسانترین میکانیزمی زانیارییە، چونکە ئەم تۆرە بەشەکانی گیتی پێکەوێ گری دەدات، لەسەر شینووی سیستیمی جالالوکی زۆر وردو دزەکار، سەرباری ئەو پەخشە سەتەلایت کە بەھۆی مانگە دەستکردەکانەوێ زۆر ئاسان بوو.

جیهانگیری میدیا خەسلەتێکی سەرەکی سەرەمی جیهانگیرییە، درێژکردنەوێ یان فراوانکردنە لە ناوچەیی جیاگیی جوگرافی لەگەڵ پێشکەش کردنی ناوەرپۆکی ھاوشینو، ئەوێش وەک چۆریک لە فراوانبوونی رۆشنیری لە ئەنجامی ئەو پێشکەوتنە لە ئامرازەکانی میدیاو پەیوەندیکردن، کە وایکرد بشتیت شوین لە شوناس جیا بکریتەوێ بەسەر سنووری رۆشنیری و سیاسییەکاندا باز بدری، لە هەستی ئینتیمای بۆ شوینیکی دیاریکراو کەم بکریتەوێ.

گوندی جیهانی و دوا رۆژ:

ئەو بازدانە گەورەیی بەھۆی شوپشی میدیاو بلاوبوونەوێ زانیاری و سەرەخۆ بوونی هەوێ و وینە و ھیماکان و، نەمانی سنوور لە بلاوبوونەوێیان، سەری ھەلدا، ھەندی لەو رۆلانەیی ھیز کرد کە دەولەت و خیزان پێی ھەلەدەستان لە پەرورەکردنی کۆمەلایەتی و، کورتکردنەوێ رووبەری کات و شوین ھەر وەک چۆن (مارشال مالکھان) بە گوندی جیهانی (The global village) ناوی برد، کە بوو راسستیەکی حاشا ھەلنەگر. بۆیە تاکەکان گۆشەگیرتر دەبن لە ناو ئەو چوارچێوەی کە خۆیان لە ناوی دەتین، دواتر لە ناو ژوورە داخراوەکانیان دەکەوێ ژیر کاریگەری گەورەیی زانیاری ھەلەو ناراست، لە رێگای کۆمەلێک لە ئامرازەوێ کە ئەم پەيامە دروستکراوانە لە کەسیکەوێ بۆ ئەوێتر بە کەم و کۆری و بێ شارەزایی دەگوازنەوێ.

میدای بینراو کلتوری تازه پیک دههینیت، که مرقایهتی له کلتوری زارهکی بۆ کلتوری نووسین و لهوانهش کلتوری وینه گۆراوه، بههوی پیشکهوتنی تهکنهلوژیای زانیاری له شیوهی بازدانی بئ وینه، تهلهفزیون بۆته پرۆگرامکراوی ژیانی خه لک و شته سه رهکیهکانی ژیان، به هه مان شیوه بۆ ئینتهرنیت و موبایل، ئیستا جیهان بریتیه له گوندیکی بچوک، ته نانهت دهوتری بۆته گوندیکی تهلهفزیونی بینراو.

چاوه روان دهکری په یوهندی خه لک له گه ل به کتر زیاتر به ئامرازه جیاوازهکانی میدیا پشتبهستوو بیت، که دهکری سه ردا نه کۆمه لایه تیهکان که م بیته وه، په یوه ندیهکانی خزمایه تی له گه ل به ک که م ببه وه، له جیاتی ئه وه له به رامبه ر ئینته رنیت داده نیشین بۆ په یوه ندیکردن و نهجامدانی بۆنه جیاوازهکان، جیهان وه ک ئه وهی چاوه روان دهکری به م نزیکانه له ته نها موبایلکدا کورت دهکریته وه، چونکه به هوی وه تاک دهتوانی ته ماشای تهله فزیون و هه واله جیاوازهکان بکات و، دهکری له گه ل خزمانی و هاوړینیانی قسه بکات، له وانه یه پیویست نه کات بچیت بۆ قوتابخانه و به رامبه ر ماموستا دابنیشیت، چونکه دهکری ماموستا له ریگه ی موبایله وه قوتابیه که ببینیت، پیویستیشی به هه لگرتنی کتیبی جوراوجور نه بیت، چونکه له وانه یه کتبخانه گه ره وه پر له کتیهکان نه مینن و، تاک به موبایله که ی قه ره بووی بکاته وه، که کتیهکانی خویندن و کتیبی دیکه ی له سه ر هه لبریت و له گه ل ئه وان ی دیکه دا په یوه ندی هه بیت. له کۆمه لگه کۆنهکاندا تاک که وتبووه ژیر بالی دیارده قیزه ونه کۆمه لایه تیهکان، ناچار ده بو له ناسنامه ی تاک ی ئایینی و ئابووری و سیاسی و هۆزایه تیدا بتویته وه، به لام له ناو کۆمه لگه نوویهکاندا ئازاده له وهی له به ک کاتدا ئینتیمای بۆ چه ند ناسنامه یه ک هه بی.

کهواته مرقای نووی ئینتیمای بۆ گونده بچوکه که ی و سه رتاسه ری جیهانیش هه یه، له یه ک کاتدا خپله کییه کی کۆچه رو نیشه جیشه، به و واتایه جیهانگیری شتیکی نووی بۆ مرقف زیاد کردوه، پیویست ناکات لئی بترسین. لیره دا پیویسته هه لوهسته له سه ر به کارهیتانی زمانی دوو لایه نه یان دوو پرووی بکه ین و دانی پيدا بنین، چونکه جیهانگیری له زۆربه ی کاتدا ئه مه ریکیه، ویلایه ته به کگرتوه کانیش جوریک له

ئىمپىريالى ياخود دەست بەسەر جىھاندا گرتن پەيرەو دەكەن، ئەمە ھىزىكە ھاوشىتوھى لەمىژوودا نىيە، لە واقىعەشدا ئەمەرىكا سەركردايەتى سەربازگەى رۇژئاوايى «ئەوروپا، كەنەدا، ئۇستىراليا» دەكات، ئەمەش جىھانى سەرەكى جىھانگىرىيە، جىھانىك كە شارستانىيەتەكەى لەرووى فەلسەفەى و رۇشنىرىيەو لەسەر مافەكانى مرۇف و لەرووى سىياسەت و ئابورىشەو لەسەر رۇژىمى سەرمایەدارى دىموكراتى دايرىشتوھ.

جىاوازى لەنىوان ولاتانى ئەو جىھانە سەربەستەدا ھەيە، بەلام جىاوازىيەكان تەنيا لە ناوھەوھەو بەدىار ناكەون، واتا چاوى دەرەوھە ناپانىنى، ولاتى چىن وھا لەدونىاي رۇژئاوا دەرۋانى وھكئەوھى يەك دەستە بىن و جىاوازى زۇرىش لەنىوان ئەمىرىكا ئەوروپادا نەبىن. ھىندى و عەرەب و موسلمان و ئەفرىكايى تەنانتە روسەكانىش بەھەمان شىتوھ.

لە سەردەمى تازەدا بەھۆى پىشكەوتنى ئامرازەكانى مىدىا، تواناي گەران بەدواى پىشەى گونجاو و لىكۆلىنەوھى گونجاو و ھاوسەر، لە رىگەى بەكارھىتانى ئامرازى پىشكەوتووى تەكئەلۇژىيەوھە دەستى پىن كرەوھە، لەوانەيە ئەم مۇبايلە بۇ كەسەكە گرنكترىن ھاوړى بىت، لە ژوانەكانى ئاگادارى دەكاتەوھە لەبارەى كىشەكانى قسەى بۇ دەكات، تەنانتە لەوانەيە لە چارەسەركرەنى ھەندى لە كىشە جەستەيەكانى يارمەتى بىت، بە ھۆى دەستنىشانكرەنى نەخۇشىيەكان و ديارىكرەنى دەرمانى گونجاو بۆى، ھەرۋەھا لەوانەيە چارەسەركرەنى بىت بۇ كىشە دەرۋونىيەكانى تاك، كە تاك دلخۇش دەكات و گرژىي و بىزارى و دلئەنگىيەكەى كەم دەكاتەوھە، ئەمەش وا دەكات ئامرازەكانى مىدىا لە ژيانى كەسەكەدا گرنكترىن ھاوړى بن.

كارىگەرى دەرۋونى ئەمانە، ھۆكارەكەى بۇ دوو شتى سەرەكى دەگەرئىتەوھ:

- زيادبوونى ھەستكرەن بە ئاسوودەيى و خىترايى لە تەواوكرەنى كارە جىاوازەكان:

بەشىئەيەكى ئەرئىنى لەسەر دەرۋون دروستى كارىگەر دەبىت، وا دەكات كەسەكان لەگەل واقىعەكەيان زياتر تواناي گونجانىان ھەبىت.

- گرژىي و زيادبوونى ئالايى: لەوانەيە ھەندى كەس ھەست بە نامۆيى بكن، وەك

ئەوھى زۆر لە خودى خۇيان دوور بن.

ھۆكارى بەھىزتر لەو دوو ھۆكارە كە كۆنترۆلى تاك دەكات، برىتيە لە تواناى كەسەكە بۆ گونجان و لەباربوون و خۆگونجاندىن لەگەل ئامرازە جۇراو جۆرەكانى مېديا، تواناى لە بەكارھىتانی ئەم ئامرازانە، چونكە ژيانى مرۆيى ئەگەر بۆ ژيانى تەكئەلۆژيا بە تەنھا گۆرا، ئەوا مۆركە مرۆيىيەكەى لىن دادەمالریت و لە ژيانى نزم (ئاژەلىي) نزيكتر دەبىتەو، چونكە مرؤف ناتوانىت دەستبەردارى ئەوھ بيت كە مرؤفە و، پىويستى بەوانىترەو پەيوەندى بىنراوو جەستەيى و دەرونى لەگەلياندا ھەيە و، بەبى ئەوھو سەرەپاى ھەموو پىشكەوتنە مېدياىيەكان تاك بى بەھا دەبىت، سەرەپاى ئەو پارەو شكۆ دەسەلاتەشى ھەيەتى.

ئىنتەرنىت و مەوداكانى پەيوەندىكردن:

داھىنانى تەكئەلۆژى نوئى لەبوارى پەيوەنديە مرۆيىيەكاندا گۆرانكارى زۆر گەورەى پىكھىتاو، بە جۆرىك ئالوگۆرپو گەشەى تەكئەلۆژى لە پەيوەنديەكاندا زياتر لە بوارەكانى دىكەى زانىارى مرؤفايەتى، گەشەى بەخۆوھ بىنيوھو نوئىترىن داھىتانە لەبوارى گۆرىنەوھى زانىارىدا.

تۆرى ئىنتەرنىت بە لوتكەى تەكئەلۆژياى پەيوەنديكردن دادەنرى و زاراوھى ئىنتەرنىت ئامازەيە بە كۆمەلىك لە ئامىرى كۆمپيوترەرى پىكەوھ پەيوەنديدارو، زانىارىيەكان لەنتوان خۇياندا ئالوگۆرپ دەكەن و دەيانگوزنەوھ، لەبەر سروشتە دىنامىكىيە كارلىكىيەكەى بەشئوھەيەكى سەرنجراكىش لەم سالانەى دوايىدا بلاو بۆتەوھ.

ئىنتەرنىت تۆرىكى زۆر گەورەيە كۆبوونەوھەيەكى گەورە لە دەھەزار لەو تۆرانە پىكەھىنىت كە دەتوانریت لە رىگاي ھەزاران كەنالى فەزايەوھ پەيوەنديان پىئوھ بكرى. ئىنتەرنىت رايەلەيەكى بەربلاوى چەندىن كۆمپيوترەرى پىكەوھ بەستراوھ، لەو رىئەوھ بەخىرايى لە بوارەكانى زانست و نۆژدارى و رووناكىبرى و كۆمەلايەتى و ئابوورى و مېديادا زانىارى ئالوگۆرى پى دەكرىت، رايەلەى ئىنتەرنىت ھۆكارىكى بەستەوھى

گشت لایه‌کی جیهانه و به جۆریک دنیای بچوک کردۆته‌وه و کردوویه‌تییه گوندیکی بچووک و، به‌هۆیه‌وه شاره‌زای شارستانیته و داب و نهریت و زانستی دنیا بووینه. ئینته‌رنیت له سه‌رانسه‌ری جیهاندا به گه‌وره‌ترین تۆری زانیارییه‌کان داده‌نریت، ریگه به به‌شداربووانی ده‌دات به چه‌ندین شیواز په‌یوه‌ندی پینکه‌وه بکه‌ن و سوود له یه‌کتر وهربگرن، وه‌ک گۆرینه‌وه‌ی پۆستی ئه‌لیکترۆنی و گواستنه‌وه‌ی فایل و په‌یوه‌ندیکردنی هه‌واله‌کان و، که‌لک وهرگرتن له هه‌زاران بنکه‌ی زانیاری و ئه‌نجامدانی دایه‌لوگ و رابرسی له‌گه‌ل یه‌کترو، گه‌شت کردن به‌ناو، کتیب و گۆقارو روژنامه‌کانی تۆری ئینته‌رنیت زیاتر ده‌بیت و، ژماره‌ی لاپه‌ره‌و دۆکۆمینته‌کانی له‌گه‌ل ژماره‌ی به‌شداربووانی زیاتر ده‌بیت، ئەمه‌ش ده‌گه‌رپته‌وه بۆ ئەو سوودو کارناسانییه‌ی ئەم تۆره پینشکه‌شی ده‌کات.

کۆششی مروف له سالانی کۆتایی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا بۆ گه‌یشتن به زانیاری به‌شیوه‌یه‌کی ئاسان و خیراو که‌مخه‌رج و توانای لیکدانه‌وه‌و تاوتویکردن و به زانستکردنی ئەو زانیارییه‌نه گه‌یشته ئاکام، مروفی هۆشیار به‌که‌لک وهرگرتنی له هارد دیسک و ئۆفسیت و به یارمه‌تی کۆمپیوتەر، ده‌توانی له‌ماوه‌یه‌کی زۆر که‌مدا ده‌ستی به‌کۆمه‌لیکی زۆر له هه‌وال و زانیاری بگات.

ئینته‌رنیت بۆته ئامرازیک بۆ ئالوگۆرکردنی بیروبۆچوونه‌کان، جگه له‌وه‌ی گرنگترین ئامرازێ ئالوگۆرکردنی بازارگانیه‌ له‌نیوان و لاتاندا، بری ئەم ئالوگۆره له‌سالی ۲۰۰۰دا گه‌یشته نزیکه‌ی دوو سه‌د ملیار دۆلار. بۆ به‌جیهانیکردنی میدیا و په‌یوه‌ندیکردن، ویلایه‌ته‌یه‌که‌گرتووه‌کان هه‌ولێ داوه بۆ به‌کاره‌ینانی ئەم تۆره بۆ په‌یوه‌ندیکردنی مه‌به‌سته‌کانی، ئەویش به بازار په‌یداکردن بۆ هه‌موو جۆره به‌ره‌م و شمه‌که‌کانی و بلاوکردنه‌وه‌ی کلتورکه‌ی به‌جیهاندا، هه‌روه‌ها ناردنی بیروبۆچوون و داب و نهریتی روژئاوایی به‌گویره‌ی شیوازی ژبانی ئەمه‌ریکایی، له‌ریگه‌ی پۆستی ئه‌لیکترۆنییه‌وه. ناردنی زانیارییه‌کی زۆر به‌شیوه‌یه‌ک له به‌رژه‌وه‌ندی مه‌به‌سته‌کانیدا بی، له‌م ریگه‌یه‌شه‌وه ده‌توانی چاودیری ولاته‌ تازه‌ گه‌شه‌سه‌ندووه‌کان بکات و ناگای له جموجۆلیان بی. هه‌روه‌ها هه‌ولدان بۆ بالاده‌ستکردنی ده‌سه‌لات و تاکره‌وی

خۆی به هۆی هه بوونی تهکنه لۆژیای زانیارییه وه، سه ره رای بالادهستی بانک و پینگه زانیارییهکانی له سه ره ئه م توڤه دا، که بئگومان ده ربړی تیگه یشتنی خۆیه تی له باره ی هه موو دۆزیک له جیهاندا.

سوود وه رگرتن له نه خوینده واری تهکنه لۆژی له جیهانی سستییه مدا، هه ره ها به ربه ست دانان له به رده م ئه و ولاتانه دا له بره ودان به پیشکه وتنیان، سه ره رای ئه وه ی هه ندی له م ولاتانه ئازادی ته واویان نییه یان بواری ته واویان بۆ نه په خساوه له سوود وه رگرتن و هه لبژاردنی ئه م لیثاوه زانیارییه، بۆ ئه وه ی هه ندی له و زانیارییه هه له و چه واشه کراوانه راست بکاته وه که په یوه ندیاردن پتیه وه، هۆکاریکی تری ئه م بالادهستییه.

مامه له کاری له سه ره ئینته رنیت وای له بازرگانی کرد پیشکه وتنی خیرا به خۆوه ببینیت، که هاوشیوه ی پیشکه وتنی دامه زاردنی کۆگا گه وره کانه له سالانی شهسته کاند، ئه مه ره فتاری به کاربه ران و بازرگانانی گۆږی، چاوه پروان ده کریت له دواږوژدا قه باره ی ئالوگۆږی بازرگانی کلاسیکی که م بیته وه، به ته واوی ده سته برداری بیت و بازرگانی ئه لیکترۆنی جیگه ی بگریته وه، چونکه بازاره کان له به رده م به کاربه ردا بازاری کلاسیکی نییه که بتوانین به جهسته یی پنی بگه ین، به لکو هه موو بازاره کانی جیهان مولکیتی و ده توانی تیایدا بازار بکات.

رۆژنامه گه ری ئه لیکترۆنی:

دۆزینه وه ی ئینته رنیت و بلاو بوونه وه ی به شیوه یه کی خیرا و فراوان له زۆربه ی ولاتانی جیهاندا، چه ندین گۆرآنکاری بنه ره تی له رۆژنامه و پیشه ی رۆژنامه گه ری دا به رپا کردو، بووه مایه ی ده رکه وتنی جۆریکی نوی له رۆژنامه که به رۆژنامه ی ئینته رنیتی یان رۆژنامه ی ناکاغه زیی ناسراوه، به وینه ی رۆژنامه ی چاپکراو له شیوه کلاسیکییه که ی ئیستا دا که وته خۆسه پاندن له قوناغی به کاره ینانیدا یان مامه له کردن له گه لیدا له لایه ن جه ماوه ره وه، پاشان وه ک جیگره وه یه ک بۆ ئه و جۆره ی رۆژنامه له کاتی گه یشتنی به قوناغی پشت پنی به ستنی له لایه ن خوینته رانه وه.

رۇژنامەگەرى ئەلىكترۇنى ئەو رۇژنامانەيە كە لەسەر تۇرى ئىنتەرنىت بلاو دەبنەو، وەك رۇژنامەيەكى چاپكراو لەسەر شاشەي كۆمپيوتەر كە دەق و دەنگ و رەنگ و ویتەي جوللو لەخۇ دەگرىت، ھەرۋەھا قۇرمىك يان زياترى ھەيە لە ھەمان رۇژنامەي كاغەزى يان كورتهيەك لە تەواوى ناوەرۈكى ئەو رۇژنامەيە، واتە مېنبەرۈ رووبەرىكى فراوان بۇ ئازادى رادەرىرىن و خزمەتگوزارى بەكۆگەياندن. دەرکەوتنى شویتى ئەلىكترۇنى لەسەر تۇرى ئىنتەرنىت جۇرە شۇرشىك بوو لە تەكئۇ رۇژنامەوانى.

رۇژنامە ئەلىكترۇنىيەكانى سەر تۇرى ئىنتەرنىت دەكرىتە سى پۇلین:

۱- مالىپەرى رۇژنامە كاغەزىيەكان، لەسەر تۇرى ئىنتەرنىت، يان ھەندى لە كەنالە ئاسمانىيەكان، كە بە نوسخەي ئەلىكترۇنى تەواوكرىان دەژمىردى و زۇر بابەت و بلاوكرارو ھەرھەمى رۇژنامەنوسى لەخۇ دەگرىت.

۲- مالىپەرى ھەوالگرى و میدیایى تايبەت بە لىكۆلینەو ھەو شىكردەو ھەو بەدواداچوونى ھەوال و رووداوەكان و، ئامادەكردىان بۇ بلاوكردەو لەسەر تۇرى ئىنتەرنىت.

۳- ئەو رۇژنامە ئەلىكترۇنىيەكانى نوسخەي كاغەزىان نىيە و لەشەقامدا بلاو ناكرىنەو، زۇربەي كات بەرھەمى تاكە كەسىن و ھەموو جۇرە ھەوالىكىش لەخۇ دەگرىن و، سوود لە پىشكەوتوترىن تەكئەلۇژىاي میدیايو زانىارىيەكان ھەردەگرىن تاكو بە جوانترىن شىوہكارى خزمەتگوزارى ئەندام بەدن، ئەم رۇژنامانە رۇژانە بلاو دەبنەو ھەو بەردەوام گۇرپانكارى بەسەر ناوەرۈكەكاندا دى.

باشبوونى بەردەوام بۇ خزمەتكردىنى ئىنتەرنىت، پالى بە پىشەگەرانى رۇژنامەوانىيەو تەكو چەمكى رۇژنامەوانىي ئەلىكترۇنى ھەبەر بەيىن، چونكە ئەم ئامرازە تازەيەي بلاوكردەو چەندىن خەسلەت ۋەدەست دىنى، لەوانە: ژمارەي ھەرمانبەران دىارى كراو، دوو ھىندە بوونى بلاوكردەو، بازاركارى و، دەستپاكي خويىنەران و، قەبارەي نەرم و نىانتەر، چونكە بلاوكرارو لەسەر ئىنتەرنىت ئىستا تەواوكرى رۇژنامەي كاغەزىيە، لە دوارپۇژىشدا دەبىتە رۇژنامەي ئەلىكترۇنى، جىي رۇژنامەي كاغەز دەگرىتەو، چاوەروان دەكرى رۇژنامەي كاغەزى نەمىتت و

(ههژمونی بى دەنگ The Silent Takeover)، وینەى سیناریۆى ئەم دواپۆژە دەکیشیت: «جیهانیک که سەرۆکیکی ئەمریکایی تیا بیت که یاسا له دواى یاسا له بەرژەوهندی کۆمپانیا گەرەکان دەرکات و، رۆبەرت میردوخ دەسەلاتیکى بەهیزترى له دەسەلاتى (تۆنى بلێز) هەبیت و، کۆمپانیا گەرەکان ئەجیندا سیاسییەکانیان دابنن، بەلکو جیهانیکى ترسناکه و دیموکراتى نییه، لهوانەیه بیروکەى رۆلێننى کۆمپانیا گەرەکان له جێى حکومەت له هەندى رووهوه پەسندکراو بیت، بەلام سەرکیشیەکان بەشیۆهیهکی زیادو بەبى فریاخەر بەجیمان دەهێن.» بەردهوامى بارى ئامرازەکانى میدیا، له پێشەوهیان کەناله تەلهفزیۆنییهکان وهک گوێزەرەوهى توندوتیژی، هەر دەمیننەوهو زیاتر پێش دەکەون، بەپێى ئەو زانیاری و ئاماژانەى پێشتر ئاماژەمان پێ کرد.

ئاراستەى گشتى بۆ پێشکەوتنى ئامرازەکانى میدیا لەرووی ناوهرۆک و شیۆه خواوەندارییهکانى، بە پاشەکشەى توندوتیژی له روومالکردنى میدیا مژدەبەخش نییه و، ئەگەر دەنگەکان له ولاتانى پێشکەوتوو و رده و رده بەرز دەبنەوه، بۆ گەرمارۆدان یان روبروبوونەوهى ههژمونی بێدەنگ و میکانیزمەکانى، مەسەلهکە له ولاتانى تازه گەشەسەندوو زیاتر له پێویست دیاره، که هێشتا نوێکردنەوه تیايدا به قوناغى لاسایى کردنەوهى نمونەکانى رۆژئاوا، له نێوانیاندا نمونە میدیاییهکان تێپەر دەبیت، بێرکردنەوه له کەنالی ههوالی تاییهتەمدى زیاتر له شیۆهى CNN تەنیا ئامرازى گوێزەرەوه بۆ توندوتیژی دەبیت و، بەشیۆهیهکی سەرەکی خۆراکپێدەرى دەبیت.

کارکردن له دوورهوه:

شۆرش له ئامرازەکانى میدیادا بووه هۆى پەیدا بوونی چه مکیکی نوێ ئه ویش کارکردن له دوورهوه بوو، که پێویست ناکات تاک بۆ کۆمپانیا یان دەزگاکەى بچیت، بەلکو دەتوانیت کارەکانى راستەوخۆ ئەنجام بدات و، بە بەرپرسانى بگەیهنیت. چاوه‌پوان دەکرێ له‌داها تودا دیاردهى قەرەبالغى رێگاوبانەکان نەمیتیت، توێژەران کارەکه‌یان کەم دەبیتەوهو دۆزینەوهى کار دەبیتە پرسیکی ریتێچوو، که تاک دەتوانیت

توانایه کی تهکنه لۆژی جزاوجۆری هه بیت، چونکه کارو پیشه کان له وانه یه له ریگه ی ئینته رنیت و راویژکارییه جیاوازه کان له ریگه ی په یوه ندیکردنی میدیایی بینراو بیستراو ئه نجام بدریت، دواچار له و پیشه دهستیانه کورت دهکریته وه که ئاوهزی ئه لیکترۆنی ناتوانیت جیبه جیی بکات و زۆر که میشه، جهخت له سه ر مانه وه ی له مالان دهکریته وه بۆئه وه ی کاره جیاوازه کان ئه نجام بدات، بۆ نمونه له وانه یه مامۆستا ناچار نه بیت بجیت بۆ زانکۆ یان قوتابخانه، دهکری په یوه ندی له گه ل قوتابیاندا هه بیت له کاتیگدا له مالی خۆیدایه، ههروه ها له وانه یه به رپۆه به ری دهزگا یان کارگه که ناچار نه بی بۆ چاودیری کردنی فه رمانبه ره کانی و دلنیا بوون له به رپۆه چوونی کاره که، به ردهوام کارمندان به سه ر بکاته وه، له جیگه ی ئه وه کامیرا له گۆشه کانی کارگه که داده نی و به شیوه یه کی ئه لیکترۆنی چاودیری کاره که دهکات، بۆئه وه ی بزانیته قه باره و جۆری کارکردنه که چۆنه و فه رمانبه ره کان چۆن کاره کانیان دهکهن و که ی دین و ده رۆنه وه.

پرسی له م شیوه یه ئه گه ر رووبدات، ئه وا که لینیکی گه وه له نیوان تاکه کاندایه دروست دهکات، که تاکه کان دوور له ویستی خۆیان به هیزی دهره کی کۆت ده بن، و ایان لی دیت وهک ئه وه ی به رپۆه براو بن، ناتوانن په یوه ندیان هه بیت بۆئه وه ی تیروانینیان به شیوه یه کی دروست، ئه م پرسه ش له وه پری مه ترسیدا ده بیت که له وانه یه ریککاری ناوخۆیی له ده ست بدن، که له ئه نجامدانی ئه و کاره به گرنگ ده زانریت که که سه کان له پیناویدا به بی سانسۆر ئه نجامی ده دن، ئه م ریککارییه ناوخۆییه ده بیته ئاسه نگیگ له ریگه ی کاره که دا. کاری خۆبه خشیش که م ده بی و، نه خۆشی ده روونی وهک دوو رووی له پینا و چه سپاندنی خود دهرده که وئ، یان نواندنی له کارکردندا به بی ئه وه ی به شیوه یه کی کرداری ئه نجام بدریت.

داکشانی په یوه ندی کۆمه لایه تی:

به هۆی زیادبوونی به کارهیتانی ئامرازه کانی میدیا له لایه ن تاکه کانیدا کۆمه لگه به گشتی، تییینی که می له په یوه ندی نیوان تاکه کانیدا کراوه، ئه مه ش به روونی له

خیزاندا دهرکهوت، هندی لیکۆلینهوه بینیان قهبارهی ئه و کاتهی ئه ندامانی خیزان که له قسه کردن له گه ل یه ک به سه ری ده بن، که می کردووه. هه رچه نده له گه ل یه کیشدا داده نیشن، ههروه ها لیکۆلینه وه کان نیشاناندا که سه ردا نه کۆمه لایه تییه کان و سه ردا نی خزما ن به به راورد له گه ل پی شتر که می کردووه، ئه مه ش بۆ چه ندین هۆکار ده گه رپته وه، له وانه سه رقا لبوون به ئامرازه کانی میدیا که چاره کی ژیا نی مرو فقی بۆ خۆی بردووه.

چاوه پروان ده کرئ په یه ندی نیوان ئه ندامانی خیزان و خزما ن که م بیته وه، ئه گه ر ئامرازه کانی میدیا له پیشکه وتن به رده وام بن، ئیتر هندی بۆ نه ی کۆمه لایه تی جا سه ره خۆشی یان پیرو زبایی له ریگه ی ئامرازه کانی میدیا وه بیت، بی ئه وه ی پیویست بکات ده بیت سه ردا نی جیا جیای کۆمه لایه تی بکریت.

یاریه کانی قیدیۆ رووی دره وشاوه ی جیهانی فره په یوه ندی دهنوینت و، یاری سی ره هندی په یدا بووه، وای لی هاتووه له نیوان گه نجاندا جه نگ له ئارادا بیت، له کاتی کدا له ماله کانی خۆیان دانیشتوونه و، بری ئه و کاته جیاواز بووه که مندا لان له یاری کردن له م یاریانه دا به سه ری ده بن، ته نانه ت هندی ئامیر جگه له م جۆره یاریانه هیچیت به کارنا هینن، ههروه ها سه رشیتی مندا لان به په یوه ستیوونی زیاد به م جۆره یاریانه به بی راوه ستان و بۆ چه ند روژیک زیاد بووه، دوا جار مندا لان وایان لی هاتووه به شیوه یه کی زیاد به واقیعی خه یالی دوور له ژیا نی راسته قینه په یوه ست بن. ئه گه ر وریای ئه م جۆره یاریانه نه بین چاوه پروان ده کرئ له دوا رۆژدا ئاره زویه کی سه رکیش لای هندی له مندا لان دروست بکات، به جۆریک له دانیشن و ئه نجامدانی ئه م یاریانه زیاتر به رده وام بن و، ئه م یاریانه پیش ده که ون و ئیتر یاریکردن پنی ته نیا بۆ تام و چیژ نییه، به لکو بۆ وه دیه تانی ده سه که وتی ماددی جۆراو جۆره.

زانین و ئامرازه کانی میدیا:

ده کرئ له ریگه ی هه سه ته کانی مرو فقه وه درک به (زانین) بکرئ، ئه مه ش بری تییه له “که له که بوونی شاره زاییه کانی مرو ف له باره ی په یوه ندییه کانی نیوان شتوومه ک و ئه و

شتانه‌ی له ژبانی مرؤفدا هەن، ئەمانەش بە بەکارهێنانی ریازی تووژینه‌وه‌ی زانستی دەبن بە راستی».

زانین هیزه، چونکه هیزی ده‌وله‌تان ئیستا بە بری به‌رهمه‌هێنانی بۆ زانیاری و، دروستکردنی و ئالوگۆڕو بازارکارییه‌که‌ی ده‌پتوریت، هه‌موو سه‌رچاوه‌کانی هیزی هه‌نووه‌که‌یی ئاینده‌یی، جا دارایی، سه‌ربازی، پیشه‌سازی یان کلتوری بیت، پشت به‌و بنه‌مایه‌ ده‌به‌ستی که له زانیارییه‌وه‌ پیشکه‌ش کراوه.

زانین مه‌سه‌له‌ی سه‌ره‌کی ستراژییه‌ که به‌دنیاییه‌وه‌ له سه‌ره‌تای هه‌زاره‌ی سینه‌مدا به‌ره‌و دوا‌رۆژمان ده‌بات، زانین و جینه‌جێکردنه‌ ته‌کنیکیه‌کانی و دابه‌شکردنه‌که‌ی وای لێ هاتوو، جله‌وی چالاکی مرۆیی له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌کاندا سه‌رکردایه‌تی ده‌کات، هه‌روه‌ها جووری ژبانی مرؤف له‌سه‌ر ئەم ئه‌ستیره‌یه‌ و چاره‌نووسه‌که‌ی له‌هه‌مان کاتدا دیاری ده‌کات، هه‌روه‌ها له‌ئیستاو دوا‌رۆژدا پینگه‌ی نه‌ته‌وه‌کان له‌سه‌ر گۆره‌پانی نۆده‌وله‌تی دیاری ده‌کات، به‌م شیوه‌یه‌ ده‌کرێ زانین پیناسه‌ بکه‌ین که «هیز یان ده‌سه‌لات یاخود پارهی و، ناویشانی پینگه‌ و که‌رامه‌تی نیشتمان».

به‌هۆی پیشکه‌وتنی ئامرازه‌کانی میدیا، ئیستا هه‌ندێ که‌س له‌ کۆمه‌لگه‌کان ته‌نیا له‌ریگه‌ی ئامرازه‌ جیاوازه‌کانی میدیاوه‌ زانیاری وه‌رده‌گرن، به‌ بێ پێویست به‌ کتیب یان گه‌ران به‌ دوا‌ی زانیاری له‌ سه‌رچاوه‌ سه‌ره‌کییه‌کان، پینستر ئه‌گه‌ر پرسه‌که‌ بۆ که‌سه‌که‌ سه‌خت بکرایه، ئه‌وا له‌ شامه‌وه‌ بۆ به‌غدا ده‌هات، بۆئه‌وه‌ی که‌سیک بدۆزیته‌وه‌ وه‌لامی بداته‌وه‌و زانیارییه‌کی گونجاوی پیشکه‌ش بکات، هه‌روه‌ک زانست بۆ ئه‌و ده‌هات نه‌ک بۆ که‌سی دیکه، به‌لام ئه‌مرۆ مامۆستایان خۆیان ده‌چن بۆ مالی قوتابیه‌کان بۆئه‌وه‌ی وانه‌ی تاییه‌تیان پێ بلێنه‌وه، له‌هه‌مان کاتدا قوتابی هه‌ولێکی زۆر نادات بۆئه‌وه‌ی به‌ زانین بگات، چونکه‌ هه‌ر کتیبێکی قوتابخانه‌ ریه‌ریکی له‌گه‌لدایه قوتابی ده‌توانیت له‌ کتیبخانه‌کانی ده‌روه‌ه‌ بیکریت و، یارمه‌تی ده‌دات بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی ئه‌رکه‌کانی و ئه‌و ئه‌رکه‌نهی که‌ ده‌خریته‌ ئه‌ستۆی بداته‌وه، چیتر پێویستی به‌ هه‌لگرته‌ی هه‌چ کتیبێکی ده‌ره‌کی یان رۆشنیبری نه‌ماوه، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئینته‌رنیت ملیۆنه‌ها کتیبی ئه‌لیکترونی تیدا، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر تاک ناچار بوو کتیبێک هه‌لبگریت، ئه‌وا کاتی

پېښور نيوه بيخونينته وه، ئيستا تاكهكان بۇ خوښندن پشت به كتيبى مهنه جى ده بېستن و، له كومه لگه دا به ره واچترو به ربلاوتر بووه، نه مه جگه له وهى كتيب بۇ خوى له تېروانينى هه مواندا قورس دېته به رچاو، تا ئاستيك هه ندى پېيان سه يره كه سينك كتيبكيان بۇ بكات به ديارى، يا خود بينن كتيبكى به دهسته وهيه.

به لام چاوه پروان ده كړئ له ناينده دا، پيشوازيكردن له نامرازه كلاسيكيه كانى زانين كه م بيته وهو، ته نها پشت به نامرازه كانى زانين له ريگه ي ئينته رنيت و كه ناله ئاسمانيه كانه وه بېه سترخ، له گه ل ئه وهى هه موو ئه مانه به س نيوه بۇ پېښورى تاك له روى زانيارى و زانينه وه، هه روهك هه نديك له و پروا يه دان.

به هاو نامرازه كانى ميديا:

ليكوئينه وه تازه كان نامازه به وه ده كهن، كه شه پى به هاكان له دواړوژدا زياتر ده بيت و، نامرازه كانى ميديا وا ده كهن له م شه ره و ناماده باشى بوى زياتر پيدا گير بيت، له بهر چه ند هوكاريك، پيشكه وتنى نامرازه كانى ميديا بۇ به هاكان لايه نى خراپى زوره، واى لى ها تووه نامرازه كانى ميديا به هاكان هه لده سوورينن، وهك زانراوه به هاكان تاراده يهك جيگيرن، به لام به هوى قه ربه بالفى نامرازه جوراوجوره كانى ميديا وه ده ستى به شلبوون و كشانه وه كردوه، هه روه ها چيتر وهك پيشوو ژيانى تاكه كانى كوئترول نه كردوه، به داخه وه ئه مه ش به هوى نامرازه كانى ميديا وه بوو، چونكه به رووخسار بوته نمونه يى به لام واقيعيكى تالى هه يه، بۇ نمونه كور له به رده م باوكيدا ته ماشاى به رنامه و زنجيره دراماو فيلم ده كات، كه له ئاست به هاكانى باوكى و به هاكانى ئه و كومه لگه يه يه كه تيايدا ده ژيت، به لام كه باوكى ده چيته دهره وهو به ته نيا ده مينينته وه، ئه وا هه موو به هاكانى پيشوو دهره ووخين و به داخه وه لاي هه ندى له كورپان به تايه تى گه وره كان ده ست به ته ماشا كردنى ئه و فيلمانه ده كړئ، كه له گه ل به هاكانى ئه و كومه لگه يه ناگونجيت.

له خراپيه كانى ئينته رنيت و ميدياى ئاسمانى ئه وه يه، واى كردوه به هاكان به هيچ جورىك چه سپاو نه بيت، به مه ش ئيستا زور پېښورى ته وانه ي تازه پى ده گهن به

سیستمیک له به هاکان بارگای بکرین، که له کاریگه ریبه کانی هه بزواندنی که سبی بیانپاریزیت، چونکه سانسور له دووره وه چیتربینی که لکه، نه گه له بنه پرتدا له رویی ته کنیکه وه پاساویشی نه بیت.

به لام له دوارقوژدا نه گه ر چاره سه ریک بو ئه م کیشه گه وره یه نه دوزیته وه، چاره روان ده کرب نه وه یه ک بکه ویته وه بهر به زه یی یاری پیکردنی میدیایی و پیشه سازی خه ونه کان و بئ هوشکردنی میشکه کان و، رووکه شکردنی ناگا و راکردنی هه ناسه سوارانه به دوا ی چیرژی هه نووکه یی، که هه ندی ئامرازی میدیا ریکلامی بو ده که ن، پتویسته ده زگا نیشتمانییه کان کار بکه ن بو ئه وه ی تاک به به هاگه لی به هیتز بارگای بکه ن، که وای لی بکات ژیانیک بونیات بنی که شیایوی گه شه کردنی به رده وام بیت، وه ک به هاکانی کوشش و پابه ندبوون و بهرپر سیاریتی له باره ی چاره نووس و به شداری و هاریکاری.

**به شی دوانزه یه م
فشار و سووتانی دهروونی
له میدیادا**

بهشی دوانزه یه م فشار و سووتانی دهروونی له میدیادا

بابه تی فشاری دهروونی و دهره نجامه که ی له سهر که سه کان، له بابه ته گرنگه کانه که ئاو هزی زاناو تو یژهرانی له بواره کانی ته ندروستی گشتی و دهرووناسی و سه رجهم زانسته مروییه کاندا سه رقالم کردووه، له بهر ئه و کاریگه ری و دهره نجامه مه ترسیدارو ویرانگه ره ی له سهر ژیانی خه لک به تاک و کومه ل جی ده هیلیت، پسپورانی ئه م بواره وای ده بینن فشاری دهروونی یه کیکه له کیشه کانی ئه م سه رده مه و، به روونی دیاره کومه لگه کانی له لایه نه کانی سیاسی، ئابووری، یان کومه لایه تی نیگه ران کردووه و، کارلیکه به رده وامه کانی و دهرهاویشته که ی و، ئه وه ی لئی ده که ویته وه له زۆر نه خۆشی له ش وه ک نه خۆشییه کانی دل و به رزبوونه وه ی فشاری خوین و برین. ههر له کۆنه وه و به تاییه تی له سه ره تای چاخی ئیسلامه وه، په پره وکردنی پزیشکی لای پزیشکان و زانایانی موسلمان، له باره ی گه رانی چالاک له باره ی ئه و هۆکاره دهروونییانه ی یارمه تی چاکبوونه وه ده دن یان دوا ی ده خه ن و، بایه خی شیخ ئیبن سیناو رازی و ئه وانی دیکه به هۆکاره خیراکه ره کانی چاره سه ربوون و ته ندروستی و به نه ریته تاییه تییه پزیشکییه کانیش و، هاوسه نگی له خواردن و خواردنه وه، باوه رو ئاشتی دهروونی و خه وی باش، به لگه ی به هیزن که ئه وان درکیان به ده ستوهردان و کارلیکی زینده گی له نئوان دهروون دروستی و نه خۆشی جه سه ته یی کردووه، واته له نئوان ئه وه ی دهروونیییه و ئه وه ی جه سه ته ییه.

بایه خدان به لایه نه دهروونیییه کان گه لیک ئه نجامی ئه رینی لیکه وته وه، ئه وه ی په یوه سه ته به پیشکه وتنی لیکۆلینه وه ی نه خۆشییه کان له پووی ده ستنیشان کردن و چاره سه رکردنیه وه، له پاشان راستی هاوچه رخی پزیشکی چیتر چاره سه ری ئه م کومه له نه خۆشییه کانی به دل نه بوو، به وپیییه ی به ته واوی نه خۆشی جه سه ته یین و پیویسته چاره سه ربییه که ی ته نیا چاره سه ری لایه نه جه سه ته ییه کان بگریته وه، هه ره ها

چیتر پەسند نەدەکرا کە پەیرەوکاری پزیشکی خۆی لە مامەلەکردن لەگەڵ ئەم نەخۆشییانە دوور بگریت، کاتیک و تەماشای دەکات بەوەی نەخۆشی راستەقینە نین و، بەتەواوی بۆ بنەمای دەروونی نەزانراو دەگەرینریتەو.

ئامارە جیھانییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ٨٠٪ی نەخۆشییە تازەکان ھۆکارەکی فشارە دەروونییەکانە و، ٥٠٪ی کیشەیی ئەو نەخۆشانەیی سەردانی پزیشک و نەخۆشخانەکان دەکەن ھۆکارەکی فشاری دەروونییە و، ٢٥٪ی لە تاکەکانی کۆمەلگە بەجۆریک لە جۆرەکان کیشەیی فشاری دەروونیان ھەیە. ئامارەکان لە ئەمەریکا ئاماژە بەوە دەکەن کە ٥٠٪ یان زیاتری تاکەکانی ئەو ولاتە بەلای کەمەو بە دەست نیشانەییەکی شلەژانی دەروونی لەش دەنالینن و، ٧٥٪یان ئەو نەخۆشییانەیان ھەیە کە بەھۆی فشاری دەروونییەو دروست بوو، وەک برین و نارێکی گەدە، خیرایی تریپەکانی دل، سەرئیشەیی توند، ژانی نیوہ سەر، بەرزبوونەوہی فشاری خۆین ھەر وہا ئازارەکانی پشت.

پێناسەی فشاری دەروونی:

چەمکی فشاری دەروونی ھێشتا لە تەمومژترین چەمکەکانە و، سەختییەک لە دەستنیشانکردنی پێناسەکە و لیکۆلینەوہی بەشیوہیەکی ورد ھەیە، ئەمەش لەبەر پەيوەست بوونی بە چەند چەمکیکی نزیک لینی لەرووی ماناوە، ھەر وہا پەيوەستبوونی بە ئاراستەیی جیاوازی تیوری، زانایان و توێژەران نەگەیشتونەتە ریککەوتتیکی دیاریکراو لەبارەیی مانای «فشاری دەروونی»، ھێشتا ئەم زاراوہیە ناروونە و پێویستی بە توێژینەوہ و وردیی و دەستنیشانکراوی زیاتر ھەیە.

ھەموو تاکەکانی کۆمەلگە بەبێ جیاوازی رۆژانە تووشی سەرچاوە جۆراو جۆرەکانی فشاری دەرەکی دەبنەوہ، لەوانەش فشارەکانی کارکردن، خۆیندن، فشاری خیزانی، فشاری پەروەردەیی منداڵ، چارەسەرکردنی کیشەکانی تەندروستی، کاروباری دارایی، زیادبوونی ئەرگە کۆمەلایەتیەکان یان گواستەوہی بۆ ژینگەییەکی تازە، دەستەوہستان لە ریکخستنی کات، یان گەشت و مەملانی خیزانییەکان، زیادبوونی

ئەو كارانەى پتويستە ئەنجام بدرين ھەروھە قەيرانە جياوازەكان كە بەشىئوھىەكى چاۋھروانكراۋ يان نەكراۋ روبەروۋى دەبىنەوھ.

كەسەكان رۆژانە توشى ئەو فشارانە دەبنەوھ كە سەرچاۋھكانيان ناوخۇيىھ، ھەك فشارى خواردىنى داۋ دەرمان و خراپى ئەنجامەكەى. بەواتايەكىتر، لىستى فشارى دەروونى فراوان و درىژە، سەبارەت بە مرقۇى ئاسايى، شارەزايى و ھەلوئىستى جۇراۋجۇر دەگرىتەوھ كە لە كاتى زيادبوون و كەلەكەبوونى و لە كاتى نەتوانين لە مامەلەكردن لەگەل ھەندى لە دەرەنجامە خراپەكانى تايبەت بە نەخۇشەكە و پشئويىھەكە بەدەنگىيەوھ دەچىن، جا دەروونى يان ئەندامى بىت.

ئەم چەمكەى لە دەروونئاسى و پزىشكى دەروونى بەكارھىتئانى بلأو بۆتەوھ، لە لىكۆلىنەوھ ئەندازەيى و فىزىكىيەكان وەرگىراوھ، كاتىك ئاماژەى دەرکرد بە (كۆششكردن Strain و، فشار Press و، ئەرك Load).

(ھانز سىلى Hans Selye) پزىشكى كەنەدى بە يەكىك لە يەكەمىن پزىشكەكان دادەنرى كە باسىان لەم بابەتە كرددوھو، لە دەورو بەرى سالى ۱۹۵۶ زەمىنەيەكى زانستى تەواويان پى داوھ، ئەو ھەر زوو تىببىنى ئەوھى كرى كە وىراى جۇراۋجۇرى سەرچاۋھكانى نەخۇشى و سكالاي نەخۇشەكان، ئەوا لە تايبەتمەندى ھاوشىئوھ و نىشانەى چوونىەكى نەخۇشى ھاوبەشەن، سەرەراى ئەو نىشانە جۇربىانەى كە چارەسەرى دەكات و بە نەخۇشى تايبەت بە ھەرىەك لەوانە پەيوەستە، چونكە ھەموو نەخۇشەكان بەدەست خراپى ھەزكردن لە خواردن و لاوازى ماسرولكەيى، ھەروھە بايەخ نەدان بە ژىنگە دەنالىتن، لەپاشان (سىلى) واى لىكدايەوھ كە نەخۇشىيە جياوازەكان لە دروستكردى پاشكۆ لە نىشانەكان كە ناوى پاشكۆى فشارى گشتى، سەرەراى نىشانە جۇربىەكانى تايبەت بە ھەر نەخۇشىيەك ھاوبەش دەبن.

تواناي لەش بۇ خۇگونجاندى مەبدەئى و گونجان بۇ فشارەكان، (سىلى) ناوى لى نا وزەى خۇگونجاندىن، دووپاتىشى كرددوھ كە بەردەوام بەرەنگاربوونەوھى فشارەكان وردە وردە دەبىتە ھۇى لەدەستدانى ئەو وزەيە و ھەرەسەھىتئانى، لەپاشان تواناي لەش -لەبارە مرقۇيىەكاندا- لە بەرگەگرتن لاواز دەبى، بەمەش نەخۇشى و زوو

مردن روودهدات. ئەندامه لاوازهكانى لەش سەرەتا بەپير فشارهكانهوه دەچن، چونكه ئەوان لە ئەندامهكانىتر زووتر نەخۆش دەكەون لە نەخۆشیهكانىتر راقه دەكات، بۆ نموونه لە كاتى شكستهيئانى كۆئەندامى بەرگرى لە نەخۆشى، برىنى شىزىپهئىجەبى دروست دەبیت و، كاتىك سووپى خوین و دەمارهكان شكست دەهینن لە ئەندامانى ئەركهكەى وهستانی دلى لى دەكهوئتهوهو، كاتىك دەزگای كۆئەندامى هەرس لە راپەراندنى ئەركهكانى شكست دەهینیت، بەهۆى كەمى برى خوین كە پى دەگات لە ئەنجامى ئەو پەشۆكاوییهى كە ئەم فشارانه دەپوروژینیت، ئەوا نەخۆشىگەلى گەدە دیتە ئاراه.

فشارى دەروونى وهك (سىلى) پیتاسەى دەكات بریتیه لە «بەدەنگهوههاتنى دیارینهكراوى لەشە بەرامبەر هەر ئەركىك كە دەبى ئەنجامى بدات، ئەگەر هۆكارىك بىت یان ئەنجامى بارودۆخىكى بە ئازار یان ناخۆش بىت».

۱- وریابوون (Alarm): سى قوناغى بۆ روبهروبوونهوى فشارى دەروونى دەستیشان کرد:

تەنها بە دركکردنى بوونهوهرى زیندوو بە بوونى سەرچاوهیهكى فشار دەست پى دەكات، جا ئەو فشاره دەروونى یان كۆمهلايهتى بىت، لىزەدا لەش چەندىن گۆرانكارى و بەدەنگهوههاتنى دەبیت، لە ئەنجامى ئەوهشدا بەرەنگارى لەش كەم دەبیتەوه، لە كاتى فشارى توندیشدا ئەم بەرەنگارییه بەتهواوى نامینیت.

۲- بەرەنگارى (Resistance):

لەش هۆرمۆنگەلىك دەردەدات یارمەتى بەرەنگاربوونهوى دەدات و، ئەو بەدەنگهوههاتنانهى لە قوناغى یەكەمدا روویاندا نامینن و، گۆرانكارى و بەدەنگهوههاتنگەلىك دەردەكەون كە نیشانهى خۆگونجاندن.

۳- لەناوچوون (Exhaustion):

دواى توشبوون بە هەمان فشار بۆ ماوهیهكى زۆر كە لەش هەولى خۆگونجاندنى لەگەل دەدا، وزهى پتویست بۆ خۆگونجاندن لەوانهیه لەناوچىت و هەرەسەهینانى كۆتایى روودهدات و بوونهوهركه دەمریت.

فشار چه مکیکه ئاماژیه بۆ ئاستی به دهنگه وه هاتنی تاک بۆ رووداوهکان، یان گۆرانکارییه ژینگه ییه کان له ژيانی روژانه دا، ئەم گۆراوانه له وانه یه ئازارهین بن و هه ندی شوینه واری فسیؤلۆژی دروست بکه ن. له گه ل ئه وه ی ئه و کاریگه رییانه له که سیکه وه بۆ که سیکه دیکه ده گۆریت، به پینی پیکهاته ی که سیتی و تایبه تمه ندی ده روونی که له وانی دیکه جیای ده کاته وه، که جیاکارییه کی ئاسایه له نیوان که سه کاندای (ماکنک) وای ناساندووه، «ئهو سه ختیانه یه که مرۆف به هۆی شاره زایی تووشی ده بیت، که له ئاکامی درککردنیتی به و هه ره شانیه ی روبه رووی ده بیته وه».

(لازاروس) بوونی تیکه لیبوونی هه ردوو چه مکی فشاری ده روونی و نیگه رانی دووپات ده کاته وه، که ئه مه ی دوایینیان به ده ره نجامی فشاری ده روونی داده نریت، که په یوه ندیبه کی دوو لایه نه له نیوان تاک و ژینگه دا هه یه و، ئەم په یوه ندیبه له هه ردوو باردا ئالوگۆره، دووپاتیشی ده کاته وه که فشاری ده روونی ده ره نجامی پرۆسه ی هه لسه نگاندنی هه لویسته هه ره شه لیکراوه کانه، که تاکیک له یه کیکتر جیا ده کرایته وه. (لازاروس ۱۹۸۴-۱۹۶۶) وای پیتاسه ی ده کات به وه ی «ده ره نجامی پرۆسه یه کی هه لسه نگاندنه که تاک سه رچاوه خودیبه کانی هه لده سه نگینیت، بۆ ئه وه ی مه وای تواناییه که ی له ده سه به رکردنی پنیوستییه کانی ژینگه بۆ ده ربکه ویت، واته ئاستی گونجای نیوان پنیوستییه ناوه کییه کانی تاک و ژینگه ی ده ره وه».

زاراوه ی فشاری ده روونی لای زۆر له زانایان وه کو هاوواتای نیگه رانی، تیکشکان، ململانی، به رگری، هه ندی هه لچوونی تووریه ی و ترس به کار ده هینریت، به لام ئەم زاراوه یه بۆته شتیکی باوو به شیک له زاراوه کانی ئەم سه رده مه و مانای تایبه ت به خۆی هه یه، فشاره ده روونییه کان به دیارده یه کی مرۆبی داده نرین که شاره زاییه کی زۆر ئازاربه خشی لئ به ره م دی، کاریگه رییه که ی به شیوه یه ک له سه ر ره قтар هه روها له سه ر خۆگونجاندن ده رده که وئ.

که واته فشار «بریتیه له گرژی، یان سه ختییه کی جه سه تی، عه قلی یان هه لچوونی، به هۆی داواکاری یان فشاری ژینگه یی، یان هه لویسته یی یاخود که سه یی رووده ات»، وه ک ئه وه ی ئافره ت بشله ژیت کاتیک به هۆی قه ره بالغی رینگه و بان له

کاره‌کە‌ی دوا دە‌کە‌وێ‌ت و، ئە‌و نی‌گەرانه‌ له‌ به‌ر ئە‌وه‌ی له‌ کۆ‌بو‌ونه‌وه‌یه‌کی گ‌رنگ دوا که‌وتوو‌ه، فشارگه‌لی‌کیش هه‌ن ماوه‌یه‌کی زی‌اتر ده‌مێ‌ننه‌وه‌و ته‌نگ و چه‌له‌مه‌ی گه‌وره‌تر له‌خۆ‌ده‌گریت، وه‌ک: یه‌کێ‌ک له‌ ئە‌ندامانی خێ‌زان تووشی نه‌خۆ‌شییه‌کی درێ‌ژخایه‌ن بێ‌ت، یان سه‌ری‌از بۆ‌ ماوه‌یه‌کی زۆ‌ر له‌ به‌ره‌کانی جه‌نگدا شه‌ر بکات. به‌ گشتی فشار زی‌اتر ده‌بێ‌ت کاتێ‌ک رووداو‌ه‌کان له‌په‌ر روو ده‌ده‌ن، وه‌ک مرده‌نی له‌ناکاو.

فشاری ده‌روونی ده‌کرێ‌ بۆ‌ دوو جۆ‌ری سه‌ره‌کی دابه‌ش بکری‌ن: (فشاری نه‌رینی) که‌ هانده‌ره‌ بۆ‌ تاک و، (فشاری نه‌رینی) که‌ ده‌بێ‌ته‌ هۆ‌ی په‌ژاره‌و وه‌رسی بۆ‌ که‌سه‌که‌ فشار دیارده‌یه‌کی تاکه‌ که‌سیه‌، کاتێ‌ک هه‌ندێ‌ خه‌لک به‌ فشارێ‌ک کاریگه‌ر ده‌بن، ئە‌وا هه‌ندیکه‌تر پێ‌ی کاریگه‌ر نابن، ئە‌مه‌ش پشت ده‌به‌ستێ‌ به‌وه‌ی درکی پێ‌ ده‌که‌ین، له‌واته‌یه‌ درک به‌ هانده‌ره‌کان وه‌ک رووداو‌گه‌لی فشاره‌ین بکه‌ین یان نه‌یکه‌ین، بڕێ‌کی دیاریکراو له‌ فشار یارمه‌تیمان ده‌دات کاره‌کان به‌ کارایی ئە‌نجام ده‌ین و، وێ‌نه‌ی دادێ‌ ئە‌و کاره‌ روون ده‌کاته‌وه‌ که‌ پێ‌ویستمان پێ‌یه‌تی، چونکه‌ زیادو که‌مییه‌که‌ی کار ده‌کاته‌ سه‌ر ئاستی ئە‌رکه‌که‌ و ته‌وه‌ری ئاسۆ‌یی هانده‌ره‌کان و، هه‌ر له‌ ئاستی نزمه‌وه‌ بۆ‌ ئاستی به‌رز پێ‌ویستییه‌کان ده‌رده‌که‌وێ‌، به‌لام ته‌وه‌ری شاوولی ئاستی کاره‌که‌ ده‌رده‌خات، ئاستی زۆ‌ر نزم ئە‌رکێ‌کی نا‌کارا به‌ره‌م ده‌هێ‌نیت، واته‌ کاتێ‌ک مه‌سه‌له‌که‌ به‌ره‌نگاری توانا‌کانمان نابێ‌ته‌وه‌، ئە‌وا له‌ ده‌رخستنی تواناماندا شکست ده‌خۆ‌ین، که‌واته‌ بڕێ‌ک هانده‌ر ده‌سه‌وته‌کانمان زی‌اتر ده‌کات، بۆ‌ نمونه‌ وانه‌ هاوسه‌نگه‌کان له‌ وه‌رزشدا کارایی به‌ره‌م ده‌هێ‌نیت، یارمه‌تی که‌سه‌که‌ ده‌دات به‌ره‌نگاری یاریزانانی تر بێ‌ته‌وه‌و بگاته‌ لوتکه‌ی کارایی.

تیۆ‌ره‌کانی فشاری ده‌روونی:

زۆ‌ر له‌ تیۆ‌ره‌کان له‌ بواری ده‌روونناسی ئاماژه‌یان به‌ سروشتی فشاری ده‌روونی و چۆ‌نیتی لێ‌کدانه‌وه‌ی کاردانه‌وه‌کانی په‌یوه‌ست پێ‌وه‌ی کردوو‌ه، ئە‌و کاریگه‌رییه‌ی له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی که‌سی که‌سه‌که‌ لێ‌ ده‌که‌وێ‌ته‌وه‌. به‌ دیارده‌یه‌کی ئالۆ‌زی ده‌روونی دانرا، بۆ‌یه‌ توێ‌ژه‌ران له‌م بابه‌ته‌دا توێ‌ژینه‌وه‌یان کرد، دوا‌جار تیۆ‌رگه‌لی‌کیان پێ‌شک‌ه‌ش

کرد که ئەم دیاردەیه لیک بداتەوه، لەوانە:

❑ تیۆری کۆششی هانز سیلی:

(سیلی) یەكەم كەس بووه له فشاره دەروونییەکانی کۆلیوەتەوه، بەو پێیە لە هۆرمۆنەکان و لیکۆلینەوهی فسیۆلۆژی و دەماردا پزیشکی پسپۆر بووه، ئەو وای دەبینیت هەموو کەسێک لە ژیا نیدا کۆمەلێک فشاری دەروونی هەیه و، برێکی گونجاو لە فشاره دەروونییەکان یارمەتی تاک دەدات بۆ ئەوهی کارهکە ی باشتر رابەریتیت، بەلام فشاره توندهکان هاوسەنگی لەش تیک دەدەن.

❑ تیۆری بەرەنگاری یان راگردن:

تیۆری زانای فسیۆلۆژی (ویلنەر کانون Welter Cannon) ه، بە یەكەمین ئەو تیۆرانه دادەنریت، که پشتی به لایه نه بایۆلۆژییهکان له راقه کردن و لیکۆلینەوهی فشاره دەروونییەکان بەست، ئەم تیۆره دووپاتی دەکاتەوه که ژیا نی مرۆف زۆر رووداوی فشارهینی ویستراوو نه ویستراو له گەل خۆیدا دەهینیت که لەوانه یه هەرەشه له ژیا ن بکات، کەسەکان ناچار دەکات کۆشش و خەبات بکەن بۆ بەرەنگار بوونەوهی ئەم رووداوانه یان لینی را بکەن و زۆر لینی دوور بکەونهوه. ئەم تیۆره وای دەبینیت کەسەکان کاتیک روبەرپووی هەلۆیستی فشارهین دەبنەوه، چەندین گۆرانکاریان لێ دەردەکەویت، وەک: بەرزبوونەوهی فشاری خوین، زیادبوونی خیرایی هەناسەدان، هەرۆهە توندبوونی ماسولکەکان، ئەم گۆرانکاریانەش لەش ئامادە دەکات تا کوا بەرەنگاری مەترسییه کە ببنەوه یان لینی را بکەن.

❑ تیۆری چارەسەری ماریفی Aaron. T. Beck:

ئەم تیۆره دووپاتی دەکاتەوه ئەوانه ی خەمۆکن و فشاری دەروونییان هەیه، ئەو کەسانەن تیۆرانی شلەژاوو هەلەیان له بیروکە و رایه کانیان هەیه، که دەرپری ئاراسته و بیرو باوه رپه کانیانە بەرامبەر خۆیان و رووداوه فشارهینەکان، که لە راستیدا لەوه مەترسی کە مەتره که کەسەکان درکی پێ دەکەن.

ئەم تىۋرە ۋاي دەبىئىت ناكىرى فشارى دەروونى دابېرىنىت لەۋەى تاك لە
ژىنگەكە يان بوۋارى دەوروبەرى فىرى دەبىت و، فشارە دەروونىيەكان تىكچوونىك
لە رىكخستى ئاۋەزىي و ئەرکە مىشكىيەكان دروست دەكات و ھەندى لە شىۋاندن
دروست دەكات، لەۋانە:

- ھەموو شىتىك يان ھىچ شىتىك: ئەم جۆرە بىرکردنەۋەيە شىۋاندنىكى زانىنيە،
چونكە لەسەر بىنەماى بوونى دوو ھالەتى توندرەو بۇ ھەر تايىبەتمەندىك و،
فەرامۇشکردنى ژمارەيەك ئەگەر دەۋەستى.

- گىشتاندن: ئارەزووكردەنە بۇ بىرپارە رەھاكان و گىشتاندە توندرەۋەكان.
- كەمكردەنەۋە لە گرنگى رووداۋە ئەرئىنيەكان: ئارەزووكردن بۇ كەمكردەنەۋەى
گرنگى رووداۋە ئەرئىنيەكان كە تاك پىيادا تىپەر دەبىت، يان گۇرانى بۇ رووداۋە
نەرئىنيەكان.

- تايىبەتمەندىتى: كەسەكە خۇى بە ھۆكارىك دەزانىت بۇ رووداۋە دەرەككىيەكان،
بى ئەۋەى شىتىك ھەبىت بۇ ئەمە پاساۋ بىت.

جۆرەكانى فشارى دەروونى:

ھەنگاۋى يەكەم بۇ كەمكردەنەۋەى ئاستى فشار بە گىشتى بە كاركردن بەپىي
لىستى شىۋازەكان و بىرى فشارەكان لە ژياندا دەبىت، ئەمەش لە رىگەى نووسىنى
ياداىستنامەۋە دەبىت، كە يارمەتيدەرە لە تىگەيشتن لەۋ فشارانەى تاك بەدەستىيەۋە
دەئالنىت و، توندىي ئەۋ فشارانە و چۆن بەدەنگىيەۋە دەچىت، ئەگەر بىرپارت دا
فشارى زۆرت لەسەرە، ئەۋا پىۋىستت بەۋەيە ھەندى كار ئەنجام بەدەيت، تاكو لەۋ
فشارانە رىزگارت بىت، بۇ نمونە پىۋىستت بە پەپرەۋكردىنى پلاننىك ھەيە بۇئەۋەى
بەسەر ئەۋ فشارانە زال بىت، بەلام لە بى بەختى ئەۋ توانايەت نىيە بەسەرياندا زال
بىت، چونكە ھەندى شت كە فشارمان لەسەر دروست دەكەن بەبى ئاگايى پەيدا دەبن،
لەم روۋەۋە ھەندى لەۋ فشارانەى بەدەستىيەۋە دەئالنىن بۇ سى بەش پۇلن كراون:
- ئەۋ فشارانەى دەكرى لە داھاتوۋدا پىشىينى بكرىن و دەكرى بەسەرياندا زال

بين.

- ئەو فشارانەى دەكرى لە داھاتوودا پىشپىنى بكرى و ناكرى بەسەرياندا زال بين.

- ئەو فشارانەى ناكرى پىشپىنى بكرىت و ناكرى بەسەرياندا زال بين.

ئەمەش واتاى ئەوئەھەندى فشار ھەيە بەبى پىشپىنى ئىمە روو دەدەن و، دەشى لەگەل پۇلنى يەكەم و دووھەم كار بەكەين، كە دەكرى ياداھتنامەيەك بۇ چەند ھەفتەيەك ئامادە بەكەين، بۇئەھەندى ھۆكارەكانى فشارەكە لە خەلك و ھەلوئىست و رووداوە جياجياكان بە نموونە بناسين، دواتر دەكرى ئەوئەھەلبەسەنگىن ئايا ئەم فشارانە پىوئىست بە ئامادەكرىنى پلانك ھەيە، تاكو مامەلەى لەگەلدا بكرىت.

فشارى دەروونى بەپى جياوازى قوتابخانەكانى دەرووناسى جۇراوجۆرە، زانايانى دەرووناسى ئاماژە بە چەند جۆرىك لەمە دەكەن:

۱- فشارى سووك: بەدەنگەوئەھاتنى كەم لەگەل كۆمەلە نىشانەيەكى فشارو ئاكامەكانى لى بەرھەم دى، كە بەئاسانى تىببى دەكرىت.

۲- فشارى توند: بەدەنگەوئەھاتنى زۆر بەھىزى لى بەرھەم دى، بەجۆرىك لە تواناى تاك بۇ بەرھەنگاربوونەھەى زياترەو، ئەم بەدەنگەوئەھاتنى ئاسايە ئاماژەيە بەھەى پىوئىستە دەستتوھردان بكرىت.

۳- فشارى درەنگوئەخت: ھەمىشە لە كاتى رووداوەكەدا ديار نىيە، بەلكو پاش ماوئەك دەردەكەوئەت.

۴- فشارى دواى شۆك: لە ئەنجامى رووداوى توندوتىژو بەرز سەرھەلدەدات، شوئىنەوارەكەى بەشيوئەيەكى درىژخايەن لەسەر بوونەوھەرى زىندوو جى دەھىلەت. گرنگە بزانتىت فشارە دەروونىيەكان بۆتە بەشكەك لە ژيانى رۆژانە، ناچارمان دەكات ھۆكارەكانى بزانتىن بۆئەھەى كارىگەرىيەكەى كەم بەكەينەو.

«سىلى» ئاماژەى بە دوو جۆر لە فشارى دەروونى كرى:

☒ فشارى دەروونى خراب: لە قەبارەى پىوئىستىيەكانى سەر تاك زىاد دەكات، ھەرھەى بەئازارىش ناودەبرىت وەك لەدەستدانى كار يان لەدەستدانى ئازىزىك.

☒ فشارى دەروونى باش: دەبىتە ھۆى دووبارە خۆگونجاندن لەگەل خود يان

ژینگه‌ی دهوروبه‌ر، وهک له‌دایکبوونی مندالیک‌ی تازه یان‌گه‌شتکردن بۆ کار یان خویندن.

(سیلی) باسی دوو جور فشاری دهروونی دهکات که بریتین له:

☒ فشاری زۆری دهروونی: که‌له‌که‌بوونی رووداوه‌نهرینیه‌کانی فشاری نزمی دهروونی له‌ده‌که‌ویده‌وه، به‌جۆریک سه‌رچاوه‌کانی تاک و تواناکانی له‌گونجان له‌گه‌لیدا تیده‌په‌رینیت.

☒ فشاری نزمی دهروونی: ئه‌و کاته رووده‌دات که تاک هه‌ست به‌بیزاری و نه‌بوونی ململانی و ورووژاندن دهکات.

(سیلی) دووپاتی ده‌کاته‌وه که مروّف له ژیانیدا هه‌میشه به‌ده‌ست جۆریک یان چه‌ند جۆریک ده‌نالینیت، له‌و چوار فشاره‌ی ئاماژه‌مان بچ کرد.

(لازاروس و کرهن) Lazarus & Cohen جیاوازیان له‌نتوان ئه‌م دوو جوره

فشاره‌دا کردوه:

یه‌که‌م: فشاره دهره‌کییه‌کان:

مه‌به‌ست لیتی رووداوه دهره‌کییه‌کان و هه‌لوێسته‌کانی دهوروبه‌ری که‌سه‌که‌یه و، له رووداوه ساده‌کانه‌وه ده‌ست پیده‌کات تا ده‌کاته رووداوه تونده‌کان.

دووه‌م: فشاره ناوخۆییه‌کان (که‌سی):

مه‌به‌ست لیتی ئه‌و رووداوانه‌یه له ئه‌نجامی ئاراسته‌ی درککردن به‌ره‌و جیهانی دهره‌کی پیکدی، له هزرۆ خودی که‌سه‌که سه‌رچاوه‌ی گرتوه.

فشاری دهروونی دوو شیوه‌ی سه‌ره‌کی له‌خۆ ده‌گریت، دوو زانا ئاماژه‌یان پی داوه، (بروهان Bruhan) ئاماژه‌ی به فشاره ئه‌رینیه‌کان داوه، کاتیک له‌گه‌ل به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی وه‌زیفی ئه‌رکه‌کانیش زیاتر ده‌بن، هه‌روه‌ها فشاره نه‌رینیه‌کان که (سیلی) ئاماژه‌ی پێدا، ئه‌مه‌ش له شکسته‌هینان له وه‌زیفه یان کارکردندا رووده‌دات. هه‌روه‌ها ده‌کریت فشاره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی دیکه پۆلین بکه‌ین، فشاره‌کان ده‌کرین جۆراوجۆر بن، به‌جۆریک هه‌موو لایه‌نه‌کانی ئه‌و ژیانه بگریته‌وه که مروّف تیایدا ده‌ژی، ده‌شی له‌م جۆرانه‌ی خواره‌وه‌دا ریز بکرین:

❑ فشاری کار:

له ئه نجامی ماندوبوون له کارو سه ره ئیشه کانی دروست ده بیت، له بواری پیشه سازی و میدیایو کارگێریدا، ئه نجامی سه ره تاییشی ئه و لایه نه ده روونیا نه به که خۆی له حاله ته کانی ماندوبوون و بیزاری ده بینته وه، به پینی توندی یان لاوازی فشاری سه ر تاک ده بنه هۆی دله راوکێتی ده روونی و، کاریگه رییه کانی ئه و ئه نجامانه له سه ر خۆگونجاندن له کارو به ره مه ئیناندا رهنگ ده داته وه، ئه گه ر ئه م هه سه ته لای کریکار له کاره که یدا بۆ دروست بوو، ئه و ئه نجامه کار: بریتی ده بیت له: کاریگه ری له بری به ره مه ئینان، یان جۆره که ی، یان کاژیره کانی کار، که ده بیته هۆی تیکچوونی ته ندروستی جه سه ته یی و ده روونی کریکاره که، زۆر جاریش ده بیته هۆی خراپی گونجانی پیشه یی. له به که مین ئه و نیشانانه، زیادبوونی توشبوونه له کارو رووداوه کاندا، له وانه به تر سناکیش بیت، ئه مه جگه له زیادبوونی ئاماده نه بوون یان دواکه و تن له کارداو، له وانه به بگاته راده ی دابرا ن لێ و به ته واوی به جێی بیلت.

❑ فشاری ئابووری:

رۆلی گه وره ی له په رته وازه کردنی کوششی مرۆف و لاواز کردنی توانای له ته رکیزکردن و بیرکردنه وه هه به، به تاییه تی کاتیک توشی قهیرانی دارایی یان دۆران یا خود له ده ستدانی کار به ته واوی بیت، ئه گه ر سه رچاوه ی بژێوییه که ی بیت، ئه مه له سه ر باره ده روونییه که ی رهنگ ده داته وه، به هۆیه وه ناتوانیت له گه ل پیداویستییه کانی ژياندا جووله بکات.

❑ فشاری کومه لایه تی:

پێوه ره کانی کومه لگه تاک ناچار ده کات به ته واوی پێوه ی پابه ند بیت و، ده رچوون لێ واته ده رچوون له دابونه ریته کومه لایه تییه کان، دواچار کێشه بۆ ئه و سه ره پێچییانه دروست ده بیت، که ده بیته هیزی فشاره ئین له سه ر تاک و ته نگزه و گرفتی بۆ دروست ده کات که کاریگه ری له مامه له و په یوه ندییه کومه لایه تییه کانی ده کات.

❑ فشاری خیزانی:

به هۆکاره په ره ده بییه کانی، فشارێکی توند له سه ر سه رزک خیزان دروست

دهكات و، کاریگه‌رییه‌ک له‌سه‌ر په‌روه‌رده‌ی خیزانی جی ده‌هیلایت، زۆر‌به‌ی ئه‌و خیزانانه‌ی که ره‌فتاریان په‌روه‌رده‌ییه، پابه‌ند ده‌بن، ئه‌گه‌رنا پیکهاته‌ی خیزان تیک ده‌چیت و پتوه‌ره‌کانی ریککاری هه‌لده‌وه‌شینته‌وه، دواچار ئه‌گه‌ر ره‌فتاری باوک یان دایک ناریک بیت خیزان هه‌لده‌وه‌شینته‌وه.

❑ فشاری خویندن:

له‌سه‌رجه‌م قوناغه‌کانی خویندن فشاریکی توند ده‌که‌و‌یتته‌سه‌ر قوتابی، ئه‌گه‌ر په‌یره‌وی رینماییه‌کانی قوتابخانه‌یان په‌یمانگه‌یاخود کۆلنژ نه‌کات، پتویسته‌له‌خویندندا سه‌رکه‌وتوو بیت، بۆئه‌وه‌ی به‌پله‌ی یه‌که‌م خواسته‌تایه‌تییه‌کانی رازی بکات و، خیزانه‌که‌ی به‌باشی پاداشت بداته‌وه، که له‌داهاتی مادی خزی ئه‌رکی خویندنه‌که‌یان له‌ئسته‌و گرتبوو.

❑ فشاری سوژداری:

به‌هه‌موو لایه‌نه‌کانی، ده‌روونی، هه‌لچوونی، به‌یه‌کیک له‌پیداو‌یستییه‌کانی بوونی مرۆیی مرۆف داده‌نریت.

سه‌رچاوه‌کانی فشاری ده‌روونی:

فشاری ده‌روونی له‌ئه‌نجامی کارلینکی نیوان تاک و کۆمه‌له‌هۆکاریکی ده‌ره‌کی یان ناوخۆیی، ژینگه‌یی یان که‌سیی بیت دروست ده‌بیت، که خۆی له‌هۆکاره‌جه‌سته‌یی و عه‌قلی و کاردانه‌وه‌ییه‌کان ده‌بینیتته‌وه، (دانزی Danzi) دووپاتی ده‌کاته‌وه، که فشاری ده‌روونی له‌هۆکاره‌جه‌سته‌ییه‌کانی وه‌ک خراپ‌ووونی یه‌کیک له‌ئه‌ندامانی له‌ش و، هۆکاره‌گه‌لی عه‌قلی و کاردانه‌وه‌یی وه‌ک دله‌راوکی و ترس دروست ده‌بیت، فشاری ده‌روونی په‌یوه‌سته‌به‌کرده‌و کاردانه‌وه‌نرینی و ئه‌رینیه‌کان، بۆ نمونه له‌وانه‌یه‌بردنه‌وه‌ی خه‌لاتیک فشاریک بیت بۆ ئه‌گه‌ری وه‌ده‌سته‌هینانی خه‌لاته‌که‌یان له‌ده‌ستدانی.

له‌وانه‌شه‌فشاره‌کان له‌ناو خودی که‌سه‌که‌خۆی دروست بیت به‌هۆی ئه‌و قه‌یرانانه‌ی تیایدا ده‌ژی و، به‌فشاری ناوخۆیی ناوده‌بریت، یان له‌وانه‌یه‌له‌چوارچێوه‌ی

دەرەکی بیت، وهک کارکردن، په یوهندی له گه ل هاورپیان و هاورا نه بیون له گه لیان، شله ژانی خیزانی، کیشهی خیزانی، ناکوکی له گه ل هابو به شی ژیاندا، جیابوونه وه، مردنی که سیکي نازیز، زیانکی دارایی بازرگانی، یان توشبوون به هلویتستیکی له ناکاو، ئەمانه به فشاری دەرەکی ناوده برین.

فشاره کان جا ناوخوی بن له ناکامی هه لچوونه کان، یان باری دەر وونی و نه توانینی تاک به ناشکرکردنی و شارندنه وهی، یان فشاری دەرەکی بیت وهک رووداوه کانی ژیان، ئەوا به گشتی به به دهنگه وههاتن بۆ گوربانکاری ژینگه یی داده نریت. رووداوه کانی ژیانی روژانه فشاری له گه ل خویدا هه لگرتوه، مروف کاتیک ههستی یی دهکات که به ردهوام له گه ل هه لویتسته جیایاکاندا مامه له دهکات جا له کارکردندا بیت یان له گه ل خه لک یاخود ئەو کیشانه ی چاره سهری گونجاویان بوی نادوزریته وه، یان پیتشبرکینی رووداوه کانی ژیان و پیتوستیه کانی دهکات، که پیتوستی به بهرگه گرتنی زیاتر هه یه بۆئه وهی گونجانی دەر وونی دروست بیت، له وانه یه ئەم هاوسه نگییه سهخته شکست بینیت، چونکه ته نانهت بهخته وهرتین که سهکان روبه رووی رهشبینی و ململانی و تیکشکان و فشاری جیوازی روژانه دهبنه وه، به لام ژماره یه کی که میان به شیتوه یه کی ریژه یی، روبه رووی بارودوخی سهخت دهبنه وه.

دهکری هۆکاره کانی فشار پۆلین بکرین بۆ (هۆکاری ناوخوی) وهک ئەرکی ئەندامه کان و، سروشتی که سایه تی وهک میتشک و ئەو بیرزکانه ی هه لی گرتوه وه، (هۆکاری دەرەکی) وهک کاروباری تایبه تی و بژیوی و بارودوخی ژینگه یی. هۆکاره کانی گرژی پشت ده بهستن به: ئەزمونه کانی پیتشتر، شینوازی که سایه تی، پرۆگرامی پیتشوی ناگایی. هۆکاره کانی فشار دهکریت بهم شیتوه یه دابهش بکه ین:

په کهم / رووداو کیشه دەر وونیه ناوخوییه کان:

هه لچوون تا ناستیکی گونجاو مروف له مه ترسی ده پاریزیت و، بۆ کارکردن و چالاکي پر وهی دهکات و، پالی پتوه دهنیت تاکو به رهنگاری مه ترسییه کان و دوژمنان بیته وه بۆ روبه رو بوونه وهی داهاتوو، ئەوه ئەرکیتی خراپ نییه له ئەرکه گونجاو و ته ندروستییه کانی هه لچوونه، ترس لای نه خوخی توشبوو به به رزبوونه وهی فشاری

خوین له وانه یه هیزیک پالنه ر بیت بوی، بۆئوهی ئاستیک بۆ سۆدیوم له خۆراکه کهیدا دابنیت تاكو کاتی خواردنی دەرمانه کهی به ریکوپیک بییر بکه ویته وهو، ترس لای توشبوو به نهخۆشی شهکر وای لئ دهکات روژانه بایهخ به کیشی بدات و، به باشی چاودیری خۆراکه کهی بکات و بری ئه نسۆلینی پیویست به ریکوپیک وهر بگریت. ترسی میدیاکار له نهخۆشییه که له و کاتهی دیمانیه کی تهله فزیونی ئه نجام دهدات، وای لئ دهکات دژه فایرۆس وهر بگریت، چونکه گومان دهکات تووشی نهخۆشییه که دهبیت. یان ترسی میدیاکار له نهگه یشتن به و راستیهی به داویدا دهگه ریت، وای لئ دهکات بییر له پیشه ی تر بکاته وه، که بتوانی زیاتر له خوی رازی بیت. به لام له زور باردا له وانه یه هه لچوونه کان بگۆرین بۆ سه رچاوه یه ک له سه رچاوه کانی شله ژان له ژیا نی دهر وونی و کومه لایه تی که سه که به ئه رکه جهسته ییه کانیشی و ئه وهی له تهن دروستی و نهخۆشی پیوه په یوه سه ته، ههروهک دلاره وکی و خه مۆکی دهر وونی و توشبوون به نهخۆشییه دهر وونیه جیاوازه کان.

دوهم/ بارودوخ و کیشه تهن دروستیه کان:

رژینه کان چالاک دهبن و به شینوهیه کی تایبته رژینی ئه درینالین گه وره ده بیت، کاتیک تووشی فشار یان کیشه ی تهن دروستی ده بینه وه، (ئه درینالین) زیاتر دهر دهرین. له بهر ئه م چالاکیه نائاساییه دهر هاویشتنی ئه درینالین، شان هکان بۆ گلوکۆز دهگۆرین، که وزه به له ش دهدات بۆئوهی له باریکی ئاماده باشی به رده وامدا بیت. ئه مه ش شتی که له هه لوسته هه لچوونه کاندایه سه ره هه موماندا دئ و، (سیلی) دووپاتی کردۆته وه که توشبوونی به رده وامی ئاژه له کان بۆ فشاری تهن دروستی (توشبوونی به سه رما یان گه رمیه کی زور یاخود کوتانی به فایرۆس)، توانای به رهن گاری بۆ ماوه یه کی دریژ له دست دهدات. به لای ئه وه وه نهخۆشی سه ره تا زه حمه تیه که پیویستی به وزه یه کی زیاتر هیه، دواتر ماوه ی گونجان و راهاتنی به سه ردا دئ، وهک هه ولێک بۆ گونجان له گه ل سه رچاوه کانی فشارو به رهن گاری بونه وهی، به لام ئه مه له وانه یه بۆ ماوه یه ک به رده وام بیت، دواتر ئاژه له کان هه ست به ماندوبوون دهکن له پاشان مردار ده بینه وه. ههروه ها ده رکه وت که په یدا بوونی نهخۆشییه دهر وونیه کان په یوه سه ته به

شیوازه‌کانی ئه‌و فشاره‌ دهرورنیانه‌ی که تاک به‌ده‌ستییه‌وه‌ ده‌نالیئت، سه‌ره‌تای په‌یدابوون و په‌ره‌سه‌ندنی نه‌خۆشییه‌ دهرورنییه‌کان له‌ کاتی توشبوون به‌ گۆرانکارییه‌کانی ژیان دهرده‌که‌ویت، وه‌ک شکست له‌ خویندن، مردنی یه‌کێک له‌ خزمان یاخود پیتیبینی جیابوونه‌وه‌ له‌ خیزان یان گۆرینی له‌ناکاوی داها‌ت له‌ئه‌نجامی دهرکردن له‌سه‌ر کار، ئه‌مه‌ له‌سه‌ر نه‌خۆشییه‌ سووکه‌ دهرورنییه‌کان وه‌ک دل‌ه‌راوکی و خه‌مۆکی دهروونی و، نه‌خۆشییه‌ تونده‌ عه‌قلیه‌کانی وه‌ک خۆکوشتن و شیزۆفرینیا جیبه‌جی ده‌بیت.

به‌مه‌ش له‌ به‌لگه‌کانی پیتشو و بۆمان روون ده‌بیته‌وه‌ که نه‌خۆشی به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی بۆ فشاری دهروونی داده‌نریت، هه‌روه‌ها به‌ ئه‌نجامیکی لۆژیکی داده‌نریت بۆئوه‌ی هه‌ست به‌ زیادبوونی فشاره‌کان بکریت، که زیادبوونی ریژه‌ی توشبوونمان به‌ نه‌خۆشییه‌ سووکه‌کان یان تونده‌کان لێک ده‌داته‌وه‌، له‌ کاتی ته‌نگه‌کان یان تاقیکردنه‌وه‌کان یاخود گه‌شتکردن، یان زیادبوونی ئه‌و ئه‌رکانه‌ی پیتوستی به‌ کارکردنی زیاتر یان ته‌رکیزکردنی ورد هه‌یه‌.

سێیه‌م/ بارودۆخ و کیشه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و رووداوه‌کانی رۆژانه‌:

ژیان له‌گه‌ل کۆمه‌ل و ئینتیمابوون بۆ کۆمه‌لێک له‌ هاوڕی یان توڕیک له‌ په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ریکخراوه‌کان، له‌ سه‌رچاوه‌ سه‌ره‌کییه‌کان داده‌نریت که وا ده‌کات ژیان مانایه‌کی هه‌بیت، له‌ پاشان به‌ گشتی بۆ ته‌ندروستی و خه‌باتکردن و رازیبوون ئاراسته‌مان ده‌کات. به‌م دوایه‌ لیکۆلینه‌وه‌کانی (هارفارد) که (مکلاند McClelland) و هاوڕییانی ئه‌نجامیاندا، روونیان کرده‌وه‌ که شله‌ژانی په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌وانه‌یه‌ رۆلێکی وێرانکه‌ر بۆ ته‌ندروستی ببینیت.

بۆ لیکۆلینه‌وه‌ له‌و بیرۆکه‌یه‌، (مکلاند) و هاوڕییانی له‌ رۆلیکیان کۆلییه‌وه‌ که به‌ پالنه‌ری ئینتیماناونا، واته‌ ئاره‌زووکردن بۆ پیکه‌یتانی خیزان و په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و بوون له‌گه‌ل هاوڕیاندان، دیداری ئه‌وانی دیکه‌ و سه‌ردانی کردنی یه‌کتر به‌ شیوه‌یه‌کی ریکۆپیک، به‌ گشتی ئه‌نجامه‌کانیان ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کات، که پالنه‌ری به‌هێز بۆ ئینتیمای کۆمه‌لایه‌تی و په‌سندکردنی فی‌ل له‌گه‌ل کۆمه‌لێک و په‌سندکردنی

ئەوانى دىكە بۇ ئىمە، زياتر پەيوەندى بە تەندروستى لە لايەنە دەروونىيەكەى و ئەندامىيەكەى پىكەو ھەيە.

مىدياكار بۇ مانەو ھەل ئەوانى دىكەدا روبەرووى مەملانئىيەك دەبىتەو، كاتىك بەدواداچوونىكى رۇژنامەنووسى دەكات و پەيوەندى بەوانىتر دەكات يان بە تەنيا دەمىنئىتەو، بە دواى پىشەدەستى رۇژنامەنووسىدا دەگەپت كە لەوانەيە لەوانى جيا بىكاتەو، ئەمەش فشارى لەسەر دروست دەكات.

چوارەم/ بارودۇخ و فشارەكانى كاركردن و دەسكەوت:

فشارەكان لە لايەنە دەسكەوتىيەكەيەو ھەيە فېربوونى باش پەك دەخات و، دەكروئى بىتە ھۆى شىكست و دەستەوستان لە دەسكەوت و رىكلىوونەو ھەل كە، لەگەل تىكشكانى دەروونى و شەژانى ھەلچوونى و ئاوەزى كە سەرچاوەكانى جۇراوچۇرن. چونكە مىدياكار ئارەزووى دەسكەوت دەكات، ئەگەرنا ئەو دەزگايەى كارى بۇ دەكات لىتى رازى نايىت، ئەگەر بىرۆكەى تازەى پى نەبىت يان تىپروانىنى جياواز پىشكەش نەكات و دەسكەوتىكى ناوازەى نەبىت، ئەو لە كاردا بە دەست فشارەو ھەنالىنىت، چونكە بەرپىرسانى كارەكەى لە ئاستەكەى رازى نابن.

پىتجەم/ پىشكەوتتە تەكنەلۇژى و مىديا پىويستىيەكانى جىھانگىرى:

ئامرازەكانى مىديا ئەو ھەى لە بابەتى ھەستى و بىستن و بىنين لەخۇى دەگرىت و، ئەو پىداوئىستىيە تەكنەلۇژىيە نوئىانەى بە ئامىرو كەرەستەكانىەو دەستەبەر دەبىت، ھەك كۆمپىوتەر و قىدىو تەلەفۇزىونى پىرۇگرامكراو و تۇرى زانىارى ئىنتەرنىت و ھەلئوقولانى كراو ھى كىتوورى، ھەموو بوونەتە سەرچاوەى فشارى دەروونى بۇ كەسەكە، جا ئەو ھەى بەكارى دەھىنئىت يان ئەو ھەى نازانىت بەكارى بەھىنئىت. مىدياكار پىويستە بەردەوام ئاگادارى و زانىارى لەبارەى ھەموو پىشكەوتتەكانى تەكنەلۇژىا لە بوارى مىديادا ھەبىت، ئەگەر لەگەل پىشكەوتتەكەدا نەروات ئەو فشارى لەسەر دروست دەبىت و، وئىستگە رىكلامىيەكەى نايىتە جىنى تايبەتمەندىيە و پەسندى جەماوەر.

(میلر Miller) دوو سه رچاوه ی فشاری روونکرده وه که بریتین له:

✘ فشاری ناوخریی:

له بیرو باوه پو بیرۆکه هه له کانه وه سه رچاوه ده گریت، وهک پیشیبینییه کانی روژنامه نووس به وهی پیویسته هه موو کاتیک هه موو رووداوو نمونه کانی رهفتاری نمونه یی بزانیته، ئەم شیمانیه ناواقعییه و پیویسته روژنامه نووس بزانیته که ئەو مروفئیکی تهواو نییه، چونکه ئەو ههست دهکات و هه ل دهچیت و پیویستی جۆراوحووری هه یه، ههروه ها روژانه به دهست زۆر کیشه وه ده نالینیت ه، هه ولی بو ژیان له سه رووی ئاستی توانا کانییه وه، بیگومان ده یخاته ژیر فشاره وه.

✘ فشاری دهره کی:

ئەو هه لوستانه ی دهبه هوی فشار وهک فشاره کانی به ها، بیرو باوه ره کان، پره نسپه کان و، ململانی له نیوان دابونه ریته کان که تاک پیوه ی پابه ندو له نیوان واقع که ده بیته هوی فشاری زۆرو، فشاریش به وه هه لویسته دیاری ده کریته که ده بیته هوی ململانی له نیوان به هاکان و واقیعدا.

په یامنیتر ناچاره له کاتی جهنگه کاندای لایه ن بیت، بۆیه له هه موو لایه نه کانییه وه هه واله که روومال دهکات و له لاگیری دوور ده بیته، ئەمه ناچاری دهکات له گه ل دوژمنی نیشتمانه که ی مامه له بکات، بۆئه وه ی له باره ی هه ندی پرسی په یوه ست به رووداوه هه نووکه ییه کانه وه لینی بپرسیته، له وانیه له مامه له کردنی بی لایه نانه ی فشاریکی له سه ر دروست بکات که له گه ل دابونه ریت و بیرو باوه پو به هاکه ی ناکوکه.

فشاری کاری میدیایی:

رووداوه کانی کار په که مین لیکۆلینه وه بوون که بایه خیان به کارمه ندو زانینی هۆکاره کانی فشاره که دا، لیکۆلینه وه کان دهریانخست ئەو فشاره دهروونیانه ی به هوی فشاری کاری میدیاوه دروست دهب، زۆرجار له و بواره دا رووداوی لئ که وتۆته وه، جگه له بارو دۆخی فیزیکی (رووناکی، که می هه واگوپکی، زیادبوونی ژاوه ژاو له شوینی کار... هتد)، ریژه ی فشاره کانی له سه ر میدیاکار زیاد کردوه.

بارودۇخى ناوخۇيى لاي مېدياكار ھۇكارى كاريگەر بۇئەۋەى تووشى رووداو بيت، سەرەپاي بارودۇخى دەرەكى لە كاردا ۋەك (پەيوەندىيەكانى كار، كرنيەكانى كار، ئامرازەكانى گواسستەۋەى كرىكار...ھتد) و، بارودۇخى فيزيكى ۋەك (گەرمى، ھەۋاگۇرپكى، رووناكى، ژاۋەژاۋ)، ھەموو ئەم ھۇكارانە پىكەۋە فشارى گەۋرە دروست دەكەن، كە كارمەند لە بەرھەم دەخات و، لە بوارى كارى مېديادا ھەندى رووداۋى بەسەردا دى، لەۋانەيە ھەندىكيان نەخۇشى و پىكانى جەستەيى و دەرۋونى لى بكەۋىتەۋە.

ھەندى لىكۇلئىنەۋەى زانستى دووپاتى كردۇتەۋە، كە دانانى ئامىرەكانى ھەۋاگۇرپكى لە نووسىنگەى فەرمانبەران و ھۆلەكانى كاركردندا، ريژەى تووشبوۋنى لاي مېدياكاران كەم كردۇتەۋە. ھەرۋەھا دووپاتيان كردۇتەۋە كە زيادبوۋنى ژاۋەژاۋ بە پشۋوى كەسەكان دەگەيەنيت و، پالايان پتۋە دەنيت بىزارو تووپە بن و تەركىزيان نەمىنيت، گرژيى و ماندوبوۋن بوۋنەتە ھاۋتاي مېدياكاران و، نيشانەى نەخۇشى جۇراۋجۇرى وا دەرەكەۋتۋون كە تايبەتە بەۋان، كە بە نەخۇشى پيشەيى ناۋنراۋن. دواكەۋتن لە كار، خەمۇكى، ئامادەنەبوۋن، ھاۋكارى نەكردنى ئەۋانى دىكە، پشتگوڭيخستن، بەرەنگاربوۋنەۋەى گۇران، ھەلەكردن لە كاردا، پاساۋ ھىتانەۋە بۇ ھەلەكان، برباردانى نادروست.

كاريگەريەكانى فشارى دەرۋونى كە دەشى مېدياكار روبەرۋوى بيتەۋە، بەم جۇرە كورتى دەكەينەۋە:

- ۱- كاريگەريە فسيۇلۇژىيەكان: ئارەزوۋو نەكردنى خواردن، بەرزبوۋنەۋەى فشارى خوين، ھەۋكردنى كۇئەندامى ھەرس تىكچۋونى پروسەى ھەرسكردن، شەكەتبۋونى جەستەيى، ھەناسەتەنگى، سەرئىتتە ۋە ھەستىارى پىست دەگرىتەۋە.
- ۲- كاريگەريە دەرۋونىيەكان: ماندوبوۋن، بىزارىيى، كەمبوۋنەۋەى ئارەزوۋى كاركردن، خەمۇكى، خەۋزپان و دلەپاۋكى دەگرىتەۋە.
- ۳- كاريگەريە كۇمەلايەتبيەكان: كۇتايى ھىتانى پەيوەندىيەكان، كشانەۋە، گۇشەگىرى، نەمانى تۋانا بۇ پەسندكردن و بەرگەگرتنى بەرپرسىارىتى.

۴- کاریگه‌رییه رهفتارییه‌کان: هه‌روهک «لازاروس» ئاماژهی پیندا، ئه‌مانه ده‌گریته‌وه: زیاده‌بوونی گرژبوونی ماسولکه‌یی، ته‌ته‌له‌کردن له‌ قسه‌کردن، گۆرانکاری له‌ ده‌رپینی رووخسار، ده‌ستپیشخه‌ری، بچوو‌ککردنه‌وه، شله‌ژاوی له‌ خه‌وتن هه‌روه‌ها که‌مکردنه‌وه‌ی ئاره‌زوو و گورپو تینه‌کان.

۵- کاریگه‌رییه زانیییه‌کان: بریتییه له‌ شله‌ژان و تیکچوون له‌ ئاگابوون و ته‌رکیزکردن و یاده‌وه‌ری و، خراپی ریکخستن و پلاندانان.

مه‌شکردن له‌سه‌ر روبه‌رپوونه‌وه‌ی فشاره‌کان پینچ هه‌نگاو له‌خۆ ده‌گرئ، وه‌ک (مایکتباوم) ئاماژهی بۆ ده‌کات:

۱- توانای خاوبوونه‌وه:

راهیتانه‌کان له‌سه‌ر خاوبوونه‌وه وه‌ک هه‌ناسه‌دان له‌ ناوپه‌نچک، خاوبوونه‌وه‌ی ریکخراوو خاوبوونه‌وه‌ی ریکخراو به‌بی گرژی، هه‌روه‌ها خاوبوونه‌وه له‌ژێر فشاری ئاماژه‌دانه‌کان بۆ وه‌ده‌سته‌هیتانی تواناکانی روبه‌رپوونه‌وه‌ی فشاره‌ ده‌روونییه چاوه‌پوانکراوه‌کان.

۲- ریزبه‌ندکردنی ئه‌و رووداوانه‌ی به‌ فشاره‌ ده‌روونییه‌کان بارگاوی کراون:

بۆ جێبه‌جێکردنی تواناکانی روبه‌رپوونه‌وه له‌ هه‌لوێسته‌کانی ژيانداو، بونیاتانی ریزبه‌ند یان لیستیکی که‌سیی بۆ ئه‌و هه‌لوێستانه‌ی به‌ فشاره‌ ده‌روونییه‌کان بارگاوی کراون، له‌ که‌مترین هۆکار بۆ توشبوون به‌ وه‌پرسی ده‌ست پێ ده‌کات تا زیاترین هۆکار.

۳- مه‌ترسییه‌کانی روبه‌رپوونه‌وه:

باش وایه که‌سه‌که لیستیکی تاییه‌ت به‌ خۆی له‌ مه‌ترسییه‌کان دا‌بنی، که یارمه‌تی ده‌دات روبه‌پرووی فشاره‌ ده‌روونییه‌کان بێته‌وه. ئه‌م مه‌ترسیانه‌ش یارمه‌تی که‌سه‌که ده‌دات بۆ تێپه‌رینی ئه‌و کاتانه‌ی تیایدا هه‌ست به‌ فشاری ده‌روونی ده‌کات.

۴- توانای روبه‌رپوونه‌وه‌ی خه‌یالی:

به‌کاره‌یتانی خه‌یال، ده‌گرئ هه‌ر هه‌لوێستیکی بارگاوی به‌ فشاره‌ ده‌روونییه‌کان

لهو ریزبهنده ههلبژیردرئ، که ئەزموونی ههستکردن به گرژیی و ئەو سۆزه په یوه ستدارانهی که هۆکارن بۆ وهپسییه که و، دواتر ئەو گرژییه دوور دهخریتهوهو بهرهنگاری ئەو مهترسیانه دهبیتهوه که بۆته هۆی فشاره دهروونییهکان، لهریگه ی بهرهنگاربوونهوهی مهترسییهکانی دیکه.

ه- توانای روبهروبوونهوهی کردهیی:

دوای جیبهجیبوونی چوار ههنگاوهکهی پیشوو، تاک دهست به جیبهجیکردنی ههلوئیسته بهرهنگارییهکان له ژبانی روژانهدا دهکات. دواچار مهشقهکانی خاوبوونهوهی خودی و مهترسی دژی فشاره دهروونییهکان دهبنه میکانیکی و، له هه ههلوئیستیکی بارگای به فشاره دهروونییهکان بهکار دههینریت.

سووتانی دهروونی:

ههندیجار دوای چهندین سال له کاری میدیا، میدیاکار ههست دهکات که چیتر ناتوانی وهک پیشوو کار بکات و، ههست به سووتانی دهروونی دهکات، سووتانی دهروونی «ههستکردنی میدیاکاره به ماندوبوون و بهکاربردن، نهبوونی پالنه، لهگهله ههستکردن بهوهی پیشهکشی دهکات نهخوازراوهو بایهخدار نییه».

فشارهکانی کارکردن لای میدیاکاران، بهدهنگهوه هاتنیکی ههلوچوونی و جهستهیی بۆ دیاردهیهکی دهروونی پیشهیی ههستیار دروست دهکات، که باس له لایهنهکانی کهسایهتییهکانی دهکات و سووتانیکی دهروونیان لا دروست دهکات، ئەو له باریکی هیلاکبوونی دهروونی و جهستهییدایه له ئەنجامی فشاری کارکردن دهردهکهوئیت که تووشی دهبیته و، به خرابی کار لهسهه ئاراستهکانیان بهرهو ئەو پیشهیه دهکات که کاری تیا دهکن.

پرسی سهی سووتانی دهروونی لای میدیاکاران له سهی قوناخ پیکدی:

- 1- فشاری کارکردن بههۆی ناهاوسهنگی لهنیوان پیوستییهکانی کارکردن و، پیوستییهکانی کارمندان له چوارچێوهی پیشهیدا.
- 2- کاردانهوهی ههلوچوونی بۆ باری ناهاوسهنگی که فشاری کارکردن

هۆکاره که یه تی.

۳- ئەو گۆرانکاریانە ی لە سەر کەسە کە دروست دەبێ و، لە لایەنە نەرینییە کە ی کاریگەری لە سەر ئاراستەکانی دەکات، جا بە کەمبوونە وە ی گۆرۆ تینە کە ی بۆ کاری میدیا، یان شتێوازی مامە لە کردنی لە گەل ئەوانی دیکە، یاخود رەفتارە پیشەییە کە ی بێت.

نیشانەکانی سووتانی دەروونی لای میدیاکاران:

- سووربوونی میدیاکاران لە سەر مۆلەت و پشوووەکانی هەفتانە و جەژنەکان و، خۆشحالبوون پێیان.

- ئارەزوو نیشاندان بۆ خانەنشینی و دووبارەکردنە وە ی قسەکردن لە بارە یە وە ی لە بارە ی تاییە تمەندییە کە ی لە رزگاربوون لە ئەرکەکانی کارکردن.

- دلەراوکتی رۆژانە و ماندووبوونی جەستە یی.

- ئاگا نەبوون و تەرکیز نەکردن لە کارکردن.

- ئارەزوو نەبوون بۆ مامە لە کردن لە گەل ئەوانی دیکە و، توندی هەلسوکهوت و داخران بەروویاندا.

- بیزاریی دووبارە لە کارکردن و ئارەزوو نەکردن لە ئەنجامدانی.

هۆکارەکانی سووتانی دەروونی لای میدیاکاران:

- ئەنجامدانی هەمان کارو بۆ ماوہیەکی زۆر.

- کارکردنی زیاتر لە گەل هەستکردن بە دەسکەوتییکی کەم.

- کەمیی هەستکردن بە دەسکەوت، میدیاکار هەست دەکات چیتەر هەست بە دەسکەوتە کە ی ناکات و کارەکانی ئەنجامییکی نییە.

- بەو پێیە ی لە ژێر فشارییکی گەورەدا دەنالتینت بۆ ئە وە ی یارمەتی پینشکەش بگات و، لە لایەن بەرپۆه بەرایەتی و سەرپەرشتیاران و کۆمەلگە بە ئامانجەکان بگات.

- کارکردن لە گەل ژمارە یەکی زۆر لە خەلک، ئەو کەسانە بە رەفتارو بێرکردنە وە ی جیاوازهکان کار لە سەر میدیاکارە کە دەکەن.

- مەملانی لە گەل هاو پێشە و سەرپەرشتیارو کارگێزان لە ئەنجامی ئە وە ی هەندێجار

ته مومژی له رۆله که دا ده بیت.

- دست نه که وتنی دهرفته تی تا قیکردنه وهی تایبه تی و داهیتان.
- نه توانینی چاره سه رکردنی کیشه تایبه تیه کان وهک کیشه ی دارایی.
- که می متمانه له نیتوان به پرتوه به رایه تی و فه رمانبه ری میدیا.
- زۆری گواستنه وه له نیتوان چهند نامرازکی میدیا و ویستگهی ئیستگهی یان رۆژنامه بیه کاندا.

روبه پو بوونه وهی سووتانی دهروونی:

- بۆ ریکرتن و چاره سه رکردنی سووتانی دهروونی پیویسته ئه م کاره بکریت:
۱. فیربوونی ریگه تایبه تیه کان به بایه خدان به خود، وهک خویندن و نووسین.
  ۲. هه لسه نگاندنی نامانجه تایبه تیه کانی میدیا کارو ئه وله وییه ت و پیشبینه کان و، هه ولدان بۆ ده ستنیشانکردنی ئه وهی میدیا کار له کاره که ی دهیه وی و، چون ده کریت پیش بخریت.
  ۳. دۆزینه وهی بایه خدانه جۆراو جۆره دووره کان له کار، وهک ئه نجامدانی ئاره زو و چالاکی جۆراو جۆرو فیربوونی به هره ی به رده وام له ژیاندا.
  ۴. بایه خدان به ته ندروستی له ریگه ی وه رزش و خه وی ته واوه وه.
  ۵. ده ستپیشخه ری بۆ ده ستپیکردن به پرۆزه ی نوئ و، رانه وه ستان له پرۆزه ی کارو هاوسه رگیری و مندالبوون، ته نانته به رده وامی له پیشخستی خود به پرۆزه پلان بۆ دانراوه کانی، به جۆریک گه شبینی و چالاکی له کاره که یدا بۆ ده گه رینیته وه.
  ۶. په ره پیدانی هاو پینه تی نوئ.
  ۷. فیربوونی شیوازی نوئ بۆ مامه له کردن له گه ل فشاره کان، جا له کار یان له مالدای بیت.
  ۸. گه ران به دوا ی پاداشتی خودی نهک ده ره کی، چونکه زۆر له میدیا کاران له ده ره وه له لایه ن به پرتوه به رایه تی به رپرسه وه پاداشت وه رناگرن وهک چاوه روانی ده کن، بۆیه پیویستیان به وهیه له خوده وه په ره ی پین بدن.
  ۹. دۆزینه وهی مانای نوئ له ریگه ی گه شت و شاره زاییه نوینه کان و سه رکیشیه

جۆراوجۆرهكانهوه.

۱۰. نامادهبوون له كۆنگرهو خولهكان و وۆركشۆپه جياوازهكانى مهشقارى

ئاراستهكراو، بۆ په ره پيدانى كارى ميديا.

* * *

سەرچاوهكان

- ١- د. سامي محسن ختاتنة، د. احمد عبداللطيف ابو سعد، علم النفس الاعلامي، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، ٢٠١٠.
- ٢- فوزية العطية، المدخل الى دراسة علم النفس الاجتماعي، دار الحكمة للطباعة، بغداد، ٢٠٠٣.
- ٣- عبدالله زلطة، الإعلام الدولي، دار الفكر العربية، القاهرة، ٢٠٠١.
- ٤- احمد عزت صالح، اصول علم النفس، المكتب المصري الحديث، القاهرة، ٢٠٠٢.
- ٥- الاعلام والعلم النفس، د. خلدون عبدالله، دار اسامة للنشر والتوزيع، عمان، ٢٠١٠.
- ٦- كامل محمد محمد عويضة، رحلة في علم النفس، بيروت، دار الكتب العلمية، ١٩٩٦.
- ٧- د. شيماء ذو الفقار زغيب، نظريات في تشكيل اتجاهات الرأي العام، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، ٢٠٠٤.
- ٨- سمير محمد حسين، الاعلام والاتصال بال جماهير، عالم الكتب، القاهرة، ٢٠٠٤.
- ٩- د. هاني الرضا، د. رامز عمار، الرأي العام و الاعلام والدعاية، بيروت، ١٩٩٨.
- ١٠- جبارة هُظلية لجبارة، علم الاجتماع الاعلام، عالم الكتب، الرياض، ٢٠٠٥.
- ١١- بيل جيتس، المعلوماتية بعد الأنترنت، ت: عبدالسلام رضوان، سلسلة عالم المعرفة، الكويت، ١٩٩٨.
- ١٢- د. مؤيد عبدالجبار الحديشي، العولمة الاعلامية والأمن القومي العربي، الدار الأهلية للنشر والتوزيع، عمان، ٢٠٠٤.
- ١٣- د. نبيهة صالح السامرائي، علم النفس الاعلامي، دار المناهج للنشر والتوزيع، عمان، ٢٠٠٦.
- ١٤- سوزان القليني، تكنولوجيا الأتصالات و نظم المعلومات، دار النهضة العربية، القاهرة، ١٩٩٩.
- ١٥- د. محي محمد سعيد، ظاهرة العولمة الأوهام والحقائق، دار المطبوعات الجامعية، الأسكندرية، ٢٠٠٤.
- ١٦- محسن فتحى عبدالصبور، اسرار الترويج في عصر العولمة، مجموعة النيل العربية، القاهرة، ٢٠٠١.
- ١٧- د. صالح خليل أبو أصبح، إدارة المؤسسات الإعلامية في الوطن العربي، دار أرام للدراسات، عمان، ١٩٩٧.
- ١٨- عاطف عدلي العبد وعلي رضا، المؤسسات الإعلامية.. الأسس النظرية والنماذج التطبيقية، دار الفكر العربي، القاهرة، ٢٠٠٨.
- ١٩- د. محمد بن عبدالرحمن الحضيف، كيف يؤثر وسائل الاعلام؟، مكتبة العبيكان، الرياض، ١٩٩٨.
- ٢٠- محمد الدقس، التغيير الاجتماعي بين النظرية والتطبيق، عمان، دار مجدلاوي، ١٩٩٧.
- ٢١- محمد عبدالحميد، دراسة الجمهور في بحوث الاعلام، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٩٧.
- ٢٢- أ. د. حميدة سميسم، نظريات الاتصال، دار النشر مكتبة نانسي، دمياط، ٢٠٠٥.
- ٢٣- د. عبدالرحيم درويش، مقدمة الي علم الاتصال، دار النشر مكتبة نانسي، دمياط، ٢٠٠٥.

- ٢٤- صالح محمد ابو جادو، علم النفس التربوي، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، ١٩٩٨.
- ٢٥- صالح محمد ابو جادو، سيكولوجية التنشئة الاجتماعية، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، ١٩٩٨.
- ٢٦- د. محمود حسن اسماعيل، مبادئ علم الاتصال ونظريات التأثير، دار العالمية للنشر والتوزيع، القاهرة، ٢٠٠٣.
- ٢٧- د. محمود علم الدين، تكنولوجيا المعلومات وصناعة الاتصال الجماهيري، مكتبة العربي للنشر والتوزيع، القاهرة، ١٩٩٠.
- ٢٨- د. اديب خضور، مدخل الى الصحافة: نظرية و ممارسة، دار الفكر للنشر والتوزيع، دمشق، ٢٠٠٠.

ناوه‌ڕۆک

پێشه‌کی ٥

به‌شی یه‌که‌م

ده‌روونناسیی و میدیا

١٠	.....	بواره‌کانی ده‌روونناسیی
١٥	.....	ده‌روونناسیی کۆمه‌لایه‌تی
١٩	.....	میدیا
٢٣	.....	بواره‌کانی میدیا
٢٥	.....	بایه‌خی میدیا
٢٩	.....	ئه‌رکه‌کانی میدیا
٣٤	.....	ده‌روونناسیی میدیایی
٣٦	.....	ده‌روونناسیی میدیا و په‌یوه‌ندی به‌ بواره‌کانی دیکه‌ی ده‌روونناسیه‌وه
٣٨	.....	ئامانجه‌کانی ده‌روونناسیی میدیا

به‌شی دووهم

ده‌روونناسیی ئامرازه‌کانی میدیا

٤٢	.....	ئامرازه‌کانی میدیا
٤٣	.....	یه‌که‌م: ئامرازه‌ خۆئیندراوه‌کان
٥٢	.....	دووهم: ئامرازه‌ بیستراوه‌کان و بیستراوه‌ بینراوه‌کان

به‌شی سێیه‌م

دروستکردنی په‌یامی میدیایی

١٠٢	.....	په‌یامی میدیایی
١٠٧	.....	هۆکاری سه‌رکه‌وتنی په‌یامی میدیایی
١٠٩	.....	قه‌ناعه‌ تێیکردن له‌ میدیا
١١٤	.....	په‌یامی میدیایی قه‌ناعه‌ تێیکردن

به‌شی چوارهم

جهنگی دهروونی و نامرازه‌کانی میدیا

۱۲۲	جهنگی دهروونی
۱۲۴	نامانجه‌کانی جهنگی دهروونی
۱۲۶	نامرازه‌کانی جهنگی دهروونی
۱۴۲	قوتابخانه میدیاییه‌کانی جهنگی دهروونی
۱۴۲	جهنگی زانیاری
۱۴۶	ته‌کنه‌لوژیای زانیاری
۱۵۲	شوناسی کۆمه‌لگه‌ی زانیاری
۱۵۳	زانیاری. مملانیی دواروژ

به‌شی پینجه‌م

دهرووناسیی جه‌ماوهر و نامرازه‌کانی میدیا

۱۵۸	تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی جه‌ماوهر
۱۵۹	تیۆره‌کانی رافه‌کردنی ئاراسته‌کانی جه‌ماوهر بۆ نامرازه‌کانی میدیا
۱۵۹	تیۆری هاوسه‌نگی زانین
۱۶۲	تیۆری هه‌ماهه‌نگی زانینی / ویژدانی
۱۶۳	تیۆری ته‌بابی و پینکهاتن
۱۶۵	تیۆری به‌کاره‌یتان و تیربوون
۱۶۶	تیۆری یاری
۱۶۹	تیۆری پیچ‌پیچی بی‌دهنگی
۱۷۱	تیۆری پیویستی و پالنه‌ره‌کان
۱۷۶	پشتبه‌ستن به نامرازه‌کانی میدیا

به‌شی شه‌شه‌م

په‌یوه‌ندیگیری له‌ده‌رووناسیی میدیایی

۱۸۲	چه‌مکی په‌یوه‌ندیکردن
۱۸۳	نامانجه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن
۱۸۳	گرنگی په‌یوه‌ندیکردن
۱۸۵	جۆرو شیوه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن
۱۹۶	ره‌گه‌زه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن
۱۹۸	بیردۆزه‌کانی په‌یوه‌ندیکردن
۲۰۷	په‌یوه‌ندیکردنی جه‌ماوهری
۲۰۸	کۆسپه‌کانی به‌رده‌م په‌یوه‌ندیکردن
۲۱۰	په‌یوه‌ندیکردنی کارا

به‌شی چه‌وته‌م

چه‌مکه‌کان له‌ده‌رووناسیی میدیا

۲۱۸	پلاندانانی میدیا
۲۲۶	کلتووری میدیایی
۲۲۷	بیرۆکه‌ی میدیایی
۲۲۹	تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی میدیاکار
۲۳۰	نازادی راده‌برپین
۲۳۲	نازادی رۆژنامه‌گه‌ری
۲۳۴	میدیای په‌روه‌رده‌یی
۲۴۷	حه‌سانه‌ی ده‌روونی
۲۴۹	مه‌شقی میدیایی
۲۵۱	راو‌ئاراسته
۲۵۷	رای گشتی

به‌شی هه‌شته‌م

زمان و ئامرازه‌کانی میدیایی

۲۶۷	..... ده‌روونناسیی زمانه‌وانی
۲۶۹	..... په‌ره‌سه‌ندنی زمان
۲۷۷	..... زمان وه‌ک ئامرازیکی په‌یوه‌ندیکردن
۲۸۰	..... په‌یوه‌ندی ئامرازه‌کانی میدیا به‌ زمانه‌وه
۲۸۲	..... کاریگه‌ربوون و کارتیکردنی نیوان زمان و ئامرازه‌کانی میدیا
۲۸۴	..... زمانی میتا و رۆلی له‌ میدیادا

به‌شی نۆیه‌م

کارامه‌یه‌کان له‌ ده‌روونناسی میدیا

۲۸۸	..... کارامه‌یی میدیایی
۲۹۰	..... بنه‌ماکانی شیکردنه‌وه‌ی کاری میدیا
۲۹۱	..... سه‌رچاوه‌کانی کۆکردنه‌وه‌ی داتاگان
۲۹۵	..... جۆره‌کانی چاوپینکه‌وتنی میدیایی
۲۹۷	..... سازدانی میدیاکار بۆ چاوپینکه‌وتن
۲۹۹	..... گرنگی فیربوونی توانای چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان

به‌شی ده‌یه‌م

سه‌رکردایه‌تی و کارگێڕیی له‌ ده‌روونناسی میدیادا

۳۱۶	..... سه‌رکردایه‌تی
۳۱۷	..... سه‌رکرده
۳۱۸	..... پره‌نسیپه‌کانی سه‌رکردایه‌تی کارا له‌ میدیادا
۳۲۰	..... جیاوازی نیوان سه‌رکردایه‌تی و کارگێڕیی
۳۲۰	..... جۆره‌کانی سه‌رکردایه‌تی میدیا

- ۳۲۴ ..... خەسلەتە كەسىپكە كانى سەركردەى مىدياكار
- ۳۲۹ ..... كارامەتپەكەنى سەركردەى مىدياكار

بەشى يانزەپەم

دواپۆزى ئامرازەكەنى مىديا

- ۳۴۰ ..... جىهانگىرى مىدياىى
- ۳۴۵ ..... گوندى جىهانى و دوا رۆژ
- ۳۴۸ ..... ئىنتەرنىت و مەوداكانى پەيوەندىكردن
- ۳۵۰ ..... رۆژنامەگەرى ئەلىكترونى
- ۳۵۲ ..... توندوتىژى لە مىدياى نويدا
- ۳۵۳ ..... كاركردن لە دوورەوہ
- ۳۵۴ ..... داكشانى پەيوەندى كۆمەلاپەتى
- ۳۵۵ ..... زانين و ئامرازەكەنى مىديا
- ۳۵۷ ..... بەهاكان و ئامرازەكەنى مىديا

بەشى دوانزەپەم

فشار و سووتانى دەروونى لە مىديادا

- ۳۶۳ ..... پىناسەى فشارى دەروونى
- ۳۶۷ ..... تىۆرەكەنى فشارى دەروونى
- ۳۶۹ ..... چۆرەكەنى فشارى دەروونى
- ۳۷۳ ..... سەرچاوەكەنى فشارى دەروونى
- ۳۷۸ ..... فشارى كارى مىديا
- ۳۸۱ ..... سووتانى دەروونى

سەردەمى ئىستا پىويستمان بە شۆرشى مېدىيايە كە چىكىردنى مېدىياكارو بلاوكردنهوھى ھۆشيارى مېدىيايە، ئەمە بۇ گەلىكى سقىل كاريگەرترين خەباتى سەردەمەو جىگەرەوھى دىكەى نىيەو، بەويپىيەى مېدىيا مانى شارستانىيەتە، پىويستە بۇ ئىمەش زمانىكى كارا يىت لە بۇنەگەلى نىۋدەولەتيداو، كاريگەرى ساىكۆلۇژيانەى واى ھەيىت راستەوخۇ ويئەكانى بىن دەولەتى و سەربەخۇيى بەرجەستە بكات و دەوروبەر لىمان تى بكات.

كارابوونى رۆلى مېدىياى كوردى لە ھۆشيارى مېدىياى تاكەكانىدايە بۇ ئاخاوتن لەگەل دەوروبەر، بلاوكردنهوھى ھۆشيارى مېدىياى. ئەم ھەولە ئەركىكى مەدەنيانەيە بۇ بلاوكردنهوھو پىشخىستى رەوتى مېدىياى زانستى و پىگەياندىنى مېدىياكاران، ئەم كىتپە بۇنەوھىە ھزرى مېدىياى دەروونى بكاتە لىكى بۇ ھەموو مېدىياكاران و ئەو قوتابانەى لەبارەى پىسپۇرىتى دەرووناسى يان پىسپۇرىتى مېدىيايەوھە دەخوين.

چاپى بەكەم ۲۰۱۳

خانەى موكرىانى بۇ چاپ و بلاوكردنهوھ
MUKIRYANI HOUSE FOR PRINTING AND PUBLISHING
www.mukiryani.com